અર્પણ

જે

મહાનુભાવો

(સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા)

મિથ્યાત્વનો એક અંશ પણ

પોતાનામા રહેવા દેવા

ઇચ્છતા નથી અને

મૂળ શુદ્ધ જૈન ધર્મને

અનુસરવાને ઇચ્છે છે

તે સર્વ

મહાનુભાવોને

સપ્રેમ

અર્પણ

પ્રકાશક જૈન સિદ્ધાંત સભા (રજીસ્ટર્ડ)ની વતી શેઠ નગીનદાસ
ગિરધરલાલ શાંતિસદન, ૨૫૯, લેમિંગ્ટન રોડ, મુંબઇ-૭

પહેલી
આવૃત્તિ

ઓગસ્ટ
૧૯૬૨

વીર સં
૨૪૮૮

શ્રાવણ
૨૦૧૮

કિંમત
રૂા. ૭

મુદ્રક સૌરાષ્ટ્ર મુદ્રણ વતી જ્યોત્સ્નાબેન શુક્લ
'પ્રતાપ' પ્રિ. પ્રેસ, પ્રતાપ સદન, નાણાવટ, સુરત

અર્પણ

જે

મહાનુભાવો

(સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા)

મિથ્યાત્વનો એક અંશ પણ

પોતાનામા રહેવા દેવા

ઇચ્છતા નથી અને

મૂળ શુદ્ધ જૈન ધર્મને

અનુસરવાને ઇચ્છે છે

તે સર્વ

મહાનુભાવોને

સપ્રેમ

અર્પણ

પ્રસ્તાવના

જૈન ધર્મના જુદા જુદા સંપ્રદાયોની એકતા કેમ થાય તેનો વિચાર કરવા માટે, ધર્મમાં જુદાઈ થવાના એટલે સંપ્રદાયો થવાનાં કારણો જાણવાની જરૂર રહે છે અને તે કારણોમાં સત્ય શું છે અને ભૂલ કોની છે તે જાણવાની જરૂર રહે છે કારણ કે ભૂલની સમજ પડે ત્યારે ભૂલ કરનારને તે ભૂલ સુધારવાની ઇચ્છા થાય,

જ્યાં સુધી સંપ્રદાયવાદીને પોતાની ભૂલની ખબર પડે નહિ ત્યાંસુધી તે પોતાની માન્યતાને સાચી જ માને તેથી ભૂલ સુધારવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય નહિ

દરેક સંપ્રદાયને પોતાની ભૂલની ખબર પડે અને તેની ખાત્રી થાય તો પછી સત્યધર્મ તરફ વળવાનું તેનું દિલ થાય અને ત્યારે બધા સંપ્રદાયોમાં એકતા થવાનો સંભવ પ્રાપ્ત થાય તેથી જૈન ધર્મની એકતા સાધ્ય કરવા માટે સંપ્રદાયોમાં જે જે ખોટી માન્યતાઓ ધર કરી બેઠેલી છે તે બતાવવાની જરૂર રહે છે

બે વર્ષ પહેલા "જૈન ધર્મ અને એકતા" નામનું પુસ્તક પ્રગટ કરીને મે મતભેદના મુખ્ય ચાર મુદ્દાઓ સંબંધી વિવેચન કરીને એકતા અથવા સમન્વય કેમ થાય તે બતાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો

તે ઉપરાંત મતભેદના ઘણા મુદ્દાઓ બાકી છે અને તે દરેક મુદ્દાનો શાસ્ત્રીય રીતે વિચાર કરીને સત્ય શું છે તે બતાવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ તેથી આ પુસ્તકમાં કેટલાક મતભેદો સંબંધી ઐતિહાસિક વિગતો તથા શાસ્ત્રીય રીતે વિસ્તૃત વિવેચન સહિત છણાવટ કરવામાં આવેલ છે અને તે દરેકમાં સત્ય શું છે બતાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવેલ છે

જ્ઞાની સાધુ

જ્ઞાની સાધુ પોતાની નિર્બળતાના કારણે પોતે લીધેલી છૂટ ભગવાને કહી છે એમ બતાવે ત્યારે તે જ્ઞાની સાધુ દંભી અસત્યવાદી કહેવાય

જ્ઞાની સાધુ પોતે લીધેલી છૂટ નિર્બળતાના કારણે લીધી છે એમ કબૂલ કરે તે સાચો પ્રમાણિક સાધુ કહેવાય

સત્યાર્થીના લક્ષણો

સત્યાર્થી ભગવાનને સર્વજ્ઞ માને છે

સત્યાર્થી ભગવાનના વચનોમાં વિરોધતા, વિસંવાદિતા, અસંબદ્ધતા કે અસંગતતા ક્યારેય પણ ન હોય એમ માને છે અને વિરોધતા હોય તેવા વચનને ભગવાનના વચન તરીકે સ્વીકારતો નથી

શ્વેતાંબર તેમ જ દિગંબરના સર્વ પૂર્વાચાર્યો છદ્મસ્થ તેમજ સંપ્રદાયમોહી હતા તેથી તેમના વચનમાં સત્યાસત્યનું મિશ્રણ હોય તે સંભવિત છે તેવા સત્યાસત્ય મિશ્રિત વચનને સત્યાર્થી સંપૂર્ણ સત્ય તરીકે સ્વીકારતો નથી પણ પોતાનો વિવેક વાપરી જેટલું સત્ય લાગે તેટલું જ સ્વીકારે છે

ભગવાનની સર્વજ્ઞતાને બાધક થાય તેવું અથવા ભગવાનના વચનની વિરુદ્ધ જાય તેવા પૂર્વાચાર્યના કથનને ભગવાને કહેલ સત્ય તરીકે સ્વીકારતો નથી

શ્વેતાંબર તેમ જ દિગંબર પૂર્વાચાર્યોનું તે બહુમાન કરે છે પણ તે ત્યાં સુધી જ અથવા એટલા પૂરતું જ કે પૂર્વાચાર્યનું વચન સત્ય હોય

પૂર્વાચાર્યોના વચનોમાંથી સત્ય જણાય તે સ્વીકારે છે અને અસત્યનો

પૂર્વાચાર્યો ભગવાનના વચનના ખોટા અર્થ કરે તે પણ સપ્રદાયવાદી વગર વિચાર્યે સપૂર્ણ સત્ય તરીકે સ્વીકારી લીએ છે

ગુરુએ જે કંઈ શબ્દ, વાકય કે સૂત્રના અર્થ જે રીતે કહ્યા, બતાવ્યા કે સમજાવ્યા હોય તે અર્થને સપ્રદાયવાદી તે રીતે જ સમજે કે માને છે અને તેના જ બીજા અર્થ થતા હોય તેને ગૌણ કરી દીએ અથવા માને નહિ

સપ્રદાયવાદી સત્યાસત્યના વિવેક વિના અથવા અર્થની સત્યતાની ચકાસણી કર્યા વિના ગુરુએ જે વસ્તુ જે રીતે સમજાવી હોય તે રીતે જ તેને સપૂર્ણ સત્ય તરીકે માને છે

સપ્રદાયવાદી ગુરુએ શિખડાવેલી રીતે જ વિચાર કરવાને ટેવાઇ જવાથી તે બીજી કોઇ રીતે વિચાર કરી શક્તો નથી એટલે સપ્રદાયવાદી સત્યને કદી સત્ય તરીકે સમજી, માની કે ઓળખી શકતો નથી

સપ્રદાયવાદી ગુરુએ શિખડાવ્યુ હોય તેટલુ જ અને તે રીતે જ વિચાર કરી શકે છે પરતુ સ્વતત્ર રીતે સત્યાસત્યનો વિવેક કરી શકતો નથી

સપ્રદાયવાદી ભગવાનની સર્વજ્ઞતાને બાધ આવે તેવુ પૂર્વાચાર્યનુ વચન પણ સત્ય તરીકે સ્વીકારી લીએ છે

સત્યાસત્યના મિશ્રણવાળી માન્યતા મિથ્યાત્વ ગણાય એમ સપ્રદાયવાદી માનતો કે સમજતો નથી

ઉપરના નિયમો ધ્યાનમા રાખીને વાચકો મૂળ સત્ય જૈન ધર્મ સમજવાનો અને તે પ્રમાણે અનુસરવાનો પ્રયત્ન કરશે તો હુ મારો શ્રમ સફળ થયેલો માનીશ

અનુક્રમણિકા

માંગલિક

नमो अरिहंताण
नमो सिध्धाण
नमो आयरियाण
नमो उवज्झायाण
नमो लोए सव्व साहूण

અરિહંત ભગવાન મોક્ષમાર્ગ બતાવે છે

સિધ્ધના ગુણને જાણીને જીવ મોક્ષ માટે પ્રયત્ન કરે છે

આચાર્ય પાસેથી ભવ્ય જીવ આચારનુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને
તે પ્રમાણે આચરણુ કરે છે

ઉપાધ્યાય પાસે ભવ્યાત્મા વિનયની આરાધના કરે છે

સાધુ મોક્ષ માર્ગની સાધનામા સહાયક હોય છે

એ પ્રમાણે

એ પાચેય પદ મોક્ષ પ્રાપ્તિના હેતુરૂપ છે તેથી

હુ એ પચપરમેષ્ઠીને નમસ્કાર કરૂ છુ

માંગલિક

नमो अरिहताण
नमो सिध्धाण
नमो आयरियाण
नमो उवज्झायाण
नमो लोए सव्व साहूण

અરિહંત ભગવાન મોક્ષમાર્ગ બતાવે છે

સિધ્ધના ગુણને જાણીને જીવ મોક્ષ માટે પ્રયત્ન કરે છે

આચાર્ય પાસેથી ભવ્ય જીવ આચારનુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને
તે પ્રમાણે આચરણ કરે છે

ઉપાધ્યાય પાસે ભવ્યાત્મા વિનયની આરાધના કરે છે

સાધુ મોક્ષ માર્ગની સાધનામા સહાયક હોય છે

એ પ્રમાણે

એ પાચેય પદ મોક્ષ પ્રાપ્તિના હેતુરૂપ છે તેથી

હુ એ પચપરમેષ્ઠીને નમસ્કાર કરૂ છુ

પ્રકરણ પહેલું

સર્વ જૈન સંપ્રદાયો માટે કટુ સત્ય

તીર્થંકર ભગવાને જૈન ધર્મ એક જ પ્રરૂપેલો છે, કાળક્રમે મતભેદથી જૈનધર્મમાં બે ફાંટા પડ્યા—(૧) શ્વેતાંબર સંપ્રદાય અને (૨) દિગંબર સંપ્રદાય અને તે પછી તેના પેટા સંપ્રદાયો થયા જેવા કે—સ્થાનકવાસી, તેરાપંથી વગેરે તે ઉપરાંત દરેકના ગચ્છ, સંઘાડા વગેરે અનેક ફાંટાઓ છે

આ સર્વ ફાંટાઓ અથવા સંપ્રદાયો પોતપોતાની માન્યતા પ્રમાણેનો ધર્મ જ સત્ય છે એવી જાતનું ગુમાન ધરાવે છે એટલું જ નહિ પણ પોતાની માન્યતાને સાચી ઠરાવવાને માટે અનેક કાવાદાવા પણ કરે છે આવી સ્થિતિમાં જૈન ધર્મની એકતાની વાત કરવી તે મૂર્ખાઈ જ ગણાય કારણ કે જ્યાં કદર સંપ્રદાયવાદીઓ સત્ય સમજવાને જ તૈયાર ન હોય ત્યાં જૈન ધર્મની એકતા આકાશકુસુમ જેવી અસંભવિત જ ગણાય, મનાય

છતાં હું જૈન ધર્મની એકતાની વાત હરવખત કર્યા કરું છું કારણકે આજે અસંભવિત દેખાતી વાતને પણ કુદરત કાલે સંભવિત બનાવી શકે કુદરતમાં અણધાર્યા ફેરફારો થયા જ કરે છે જગતમાં યુગપલટા થયા જ કરે છે અને તે વખતે પહેલા અસંભવિત ગણાતા ફેરફારો એક ક્ષણ માત્રમાં થઈ જાય છે આવા યુગપલટા વખતે એવો કોઈ મહાન પુરુષ જાગે છે કે જે યુગની ચાલતી ધારાને એકદમ પલટાવી નાખે છે

જૈન ધર્મ તો એવા પલટાઓ થવાનુ માનનો જ આવ્યો છે અને અમુક અમુક વર્ષના આતરે મહાન યુગપુરુષ થવાની વાત પણ જૈન શાસ્ત્રોએ સેકડો નહિ પણ હજારો વર્ષ પહેલા કરી દીધી છે અને ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે કે ભૂતકાળમા યુગપલટા થયા હતા

પાચમા આરામા આજ સુધી જૈન ધર્મની અવનતિ થતી રહી છે અને આ રીતે જ અવનતિ થતી રહે, ધર્મનો હ્રાસ થતો રહે તો તો બીજા એક હજાર વર્ષ પણ જૈન ધર્મ ટકી રહેવાનુ અસભવિત જ ગણાય એમ બનવાનુ જ નથી ભગવાને કહ્યુ છે કે જૈન ધર્મ આ આરાના અત સુધી એટલે કે હજુ બીજા સાડા અઢાર હજાર વર્ષ સુધી જૈન ધર્મ ટકવાનો જ છે

જૈન ધર્મ એટલો લાબો વખત ત્યારે જ ટકી રહે કે જો તે હાલના કરતા ઉચ્ચ સ્થિતિએ પહોચે તો પછી જૈનધર્મની ઉન્નતિ કરનાર કોઈ મહાપુરુષ જાગશે એમ ચોક્કસ માની શકાય

હવેનો કાળ ધર્મની ઉન્નતિ માટેનો જ આવશે એવા ચિન્હો વિચારકો, નિરીક્ષકો જોઈ શક્યા છે, જોઈ શકે છે એટલે હવે નજીકના ભવિષ્યમા કોઈ મહાન આત્મા યુગપુરુષ તરીકે ઉત્પન્ન થશે એમ માની શકાય છે

અને એ મહાત્મા યુગપુરુષ હાલ પ્રવર્તતા સર્વ સંપ્રદાયોને તેમની જુદી જુદી માન્યતાઓમાં રહેલી ભૂલો સિદ્ધાતથી સમજાવીને સર્વ સંપ્રદાયોને એક કરશે, સાંપ્રદાયિક માન્યતાઓને નાબૂદ કરી એક માત્ર શુદ્ધ જૈન ધર્મની જ પ્રરૂપણા કરશે અને એ રીતે જૈન ધર્મની ઉન્નતિ કરશે એમ સ્વાભાવિક રીતે જ માની શકાય છે

જ્યા સુધી સપ્રદાયો પોતપોતાની માન્યતા મજબૂત રીતે મજબૂત પકડી રાખે છે, ત્યા સુધી જૈન ધર્મની એકતા થવી અશક્ય છે એ વાત તો કોઈ કબૂલશે જ અને તેથી યુગપુરુષ પરેશ કરેલ

સર્વ સંપ્રદાયોને તેમની માન્યતામા રહેલી ભૂલો સિદ્ધાંતની રૂએ બતાવવાનુ અને સમજાવવાનુ રહેને

યુગપુરુષ માટે પણ એ કાર્ય મહાન જ ગણાય પરંતુ અત્યારથી જ આ વિચારોની ચર્ચા કરવામા આવે, એવી જાતના આંદોલનો ફેલાવવામા આવે તો તે યુગપુરુષના કાર્યમા જરૂર સહાયક નીવડી શકે અને તેથી એ મહાત્મા પુરુષનુ કાર્ય સરળ અને સહેલુ બને અને ધર્મની એકતા ઝડપથી સાધી શકાય

આ ઉદ્દેશને અનુસરવાનો હુ સાગથી બનતો પ્રયત્ન કરી રહ્યો છુ અને તેથી જ દરેક સંપ્રદાયોમા ચાલી રહેલી ખોટી માન્યતાઓ અને ખામીઓ સ્પષ્ટ રીતે બતાવતો રહ્યો છુ આજસુધીમા મે સ્થાનક-વાસીઓની કેટલીક ખોટી માન્યતાઓ અને ખામીઓ સ્પષ્ટ રીતે બતાવી તેમજ શ્વે મૂર્તિપૂજક તથા દિગંબર સંપ્રદાયની કેટલીક ખોટી માન્યતાઓ સ્પષ્ટ રીતે બતાવવાનો પ્રયત્ન કરેલો છે

મારા એ સર્વ લખાણોમા મારો ઉદ્દેશ એ જ છે કે દરેક સંપ્રદાય પોત પોતાની ભૂલ સમજે અને અત્યારથીજ એ ભૂલ સુધારવાનો પ્રયત્ન કરે તેવીજ રીતે હવે પછીના ભાગ લખાણોમા પણ એજ ઉદ્દેશ છે એમ સમજી લેવુ

સંપ્રદાય-મોહ એ બહુ ખરાબ વસ્તુ છે એ મોહ પડેલા તો સત્ય વાતને સત્ય તરીકે સમજવા જ દેતો નથી અને જેઓ કેટલાક સમજુ માણસો સત્ય સમજે છે તેઓ પણ વ્યવહારિક નિર્બળ-તાના કારણે સત્યને જાહેર રીતે સ્વીકારી શકતા નથી

જ્યા સુધી સંપ્રદાયો છે ત્યા સુધી સંપ્રદાયવાદ પણ રહેવાનો જ અને દરેક સંપ્રદાયના અનુયાયી સંપ્રદાયવાદી જ રહેવાના પરંતુ તેમાય કેટલાક કટ્ટર ચુસ્ત સંપ્રદાયવાદી હોય ત્યારે બીજા કેટલાક સામાન્ય પણ હોય કટ્ટર સંપ્રદાયવાદી ચુસ્ત મતાગ્રહી હોઈને તેઓ કદી સત્ય

સમજવા ઇચ્છતા જ નથી પણ સામાન્ય સંપ્રદાયવાદી સત્ય સમજવાને ઈન્તેજાર હોય છે અને સત્ય જલ્દી સમજી પણ શકે છે

કટ્ટર સંપ્રદાયવાદીઓ મારા લેખોથી રોષે ભરાઇ મને વિરોધી ગણે છે જેમ સ્થાનકવાસી શ્રી રતનલાલજી ડોશીએ મને વિરોધી ગણ્યો છે તેમ પરંતુ મારા માટેની તેમની સમજણમાં મોટી ભૂલ એ છે કે હું કોઈપણ સંપ્રદાયનો વિરોધી નથી પણ તે સંપ્રદાયમાં જે કંઈ ખોટી માન્યતા પ્રવર્તતી હોય તેનો વિરોધી છું

જૈન ધર્મનો એક મહાન સિદ્ધાંત એ છે કે ભૂલ કરી હોય તેની ખબર પડે કે તરત તેની માફી માગવી જોઈએ ભૂલની માફી ન માગે તે સાચો જૈન જ કહેવાય નહિ અનુભવ કહે છે કે જૈન નામધારી કોઈપણ સંપ્રદાય ભૂલની માફી માગવામાં ધર્મ માનતો જ નથી એટલું જ નહિ પણ કરેલી ભૂલને કોઈપણ રીતે સાચી ઠરાવવામાં જ ધર્મ માને છે

ખોટી માન્યતા એ પણ એક જાતની ભૂલ જ છે સમજદાર માણસનું કર્તવ્ય એ જ ગણાય કે—(૧) કાંતો બતાવેલી ભૂલ ખોટી છે એટલે કે ભૂલ જ નથી એમ દાખલા દલીલથી સાબિત કરવું અથવા (૨) બતાવેલી ભૂલ ખરેખર ભૂલ જ હોય તો તેને સુધારવાનો પ્રયત્ન કરવો

મારા લખાણથી જેઓને રોષ ઉત્પન્ન થાય તેમને પણ મારી એટલી વિનંતિ છે કે મારી લખેલી કોઈપણ વાત તેમને ખોટી લાગતી હોય તો તેમણે તેને ખોટી તરીકે સાબિત કરી દેવી અને મારી વાત સાચી હોય તો મારા ઉપર રોષ કરવાને બદલે તે ભૂલ સુધારવા યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરવા લાગી જવું તે જ સમજદારી છે.

[illegible]

મતાગ્રહી, અભિનિવેશી બનાવનાર પણ સાધુઓજ છે. તેથી સાધુઓને પણ મારી વિનતિ છે કે તેમણે સપ્રદાયવાદ, મતાગ્રહ, અભિનિવેશ છોડીને સત્ય સમજવા પ્રયત્નવાન થવુ અને શ્રાવકોને પણ સત્ય સમજવા પ્રેરવા અથવા સત્ય સમજવવુ

સામાન્ય રીતે જગતમા જ્ઞાની કરતા અજ્ઞાનીની સખ્યા હમેશા વિશેષ હોય છે તેવી જ રીતે જૈનોમા આજે મોટે ભાગે સપ્રદાયવાદી હોય એ સ્વાભાવિક છે છતા આજે ઘણા જૈનો એવા છે કે જેઓ સપ્રદાયવાદને પાપ સમજે છે તેમની સખ્યા આજે ભલે પ્રમાણમા ઓછી હોય પરતુ તેઓ ઘણા બીજાને બિનસાપ્રદાયિક બનાવશે એટલે ટુક સમયમા બિનસાંપ્રદાયિકોનુ મોટુ જુથ થઈ જવા સભવ છે

જેઓ યુગ પુરુષ ઉત્પન્ન થવાની મારી વાતને અસભવિત માનતા હોય તેઓ તે વાત છોડીને પણ પોતપોતાના સપ્રદાયમા જે કઈ ખોટી માન્યતા પ્રવર્તતી હોય તે સુધારવા સુધરાવવા પ્રયત્ન કરશે તો પણ બધા સપ્રદાયો એકતાની વિશેષ નજીક આવી જશે અને તેટલી ધર્મમા વિશુદ્ધિ થશે

પ્રકરણ બીજું

પ્રાચીન કોણ ?

પ્રાચીન આચાર્યોની હકીકત
મતભેદ અને બે શાખા
ઉત્પન્ન થવાના કારણ

તીર્થંકર ભગવાન પ્રણીત જૈનધર્મ એક જ છે. દરેક તીર્થંકર ભગવાન એક સરખો જ જૈનધર્મ પ્રરૂપે છે. છેલ્લા તીર્થંકર ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીએ પણ એક જ ધર્મ પ્રરૂપ્યો છે. પણ જૈન ધર્મના નામે હાલમાં પ્રવર્તતા સંપ્રદાયો ભગવાન મહાવીરે પ્રરૂપ્યા નથી. એટલે મૂળ શુદ્ધ જૈન ધર્મ જ પ્રાચીન છે. છતાં હાલના જૈન સંપ્રદાયોએ મૂળ ધર્મનું પ્રાચીન તત્ત્વ ટકાવી રાખ્યું છે કે કેમ તે તપાસીએ.

મતભેદની શરૂઆત

જૈન ધર્મના મુખ્ય બે ફાંટા, બે સંપ્રદાય—એક શ્વેતાંબર અને બીજો દિગંબર.

ભગવાન મહાવીર પછી ત્રણ કેવળી થયા તે આ પ્રમાણે— (૧) ગૌતમસ્વામી, (૨) સુધર્માસ્વામી અને (૩) જંબુસ્વામી. આ [illegible]

[illegible]

[illegible]

આ પ્રમાણે છે—(૧) પ્રભવ, (૨) શય્યભવ, (૩) યશોભદ્ર, (૪) સભૂતિવિજય અને (૫) ભદ્રબાહુ

દિગંબર સંપ્રદાય પ્રમાણે પહેલા પાચ શ્રુતકેવળી આચાર્યોના નામ આ પ્રમાણે છે—(૧) વિષ્ણુ, (૨) નન્દિમિત્ર, (૩) અપરાજિત, (૪) ગોવર્ધન અને (૫) ભદ્રબાહુ

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે જૈનધર્મમા મતભેદની શરૂઆત છેલ્લા કેવળી શ્રી જબૂસ્વામીના નિર્વાણ પછી તરત જ થઈ હતી. અને તેથી જબૂસ્વામી પછીના બન્ને સંપ્રદાયના આચાર્યોના નામ જુદા જૂદા છે.

પરતુ પાચમા શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુનુ નામ બન્નેમા એક સરખુ જ છે તેનુ કારણ એમ છે કે દિગબરો છૂટા પડ્યા પછી તેમણે પોતાની પટ્ટાવલી બનાવી ત્યારે શ્વેતાબર સાથેના દ્વેષ-ઝઘડાના કારણે શ્વેતાબર માન્ય આચાર્યોથી પોતાને માન્ય આચાર્યોના નામ જુદા રાખ્યા પરતુ ભદ્રબાહુના સમયમા ચૌદપૂર્વધર ભદ્રબાહુસ્વામી એક જ હતા બીજા કોઈ ચૌદપૂર્વી હતા જ નહિ અને ભદ્રબાહુ છેલ્લા જ ચૌદપૂર્વી હતા તેથી દિગબરોને ભદ્રબાહુ સ્વામીનુ નામ તો રાખવુ જ પડેલું

શ્રી ભદ્રબાહુ પછી શ્રી સ્થૂળભદ્ર પણ ચૌદપૂર્વ ધારી હતા પરતુ દિગબરો પોતાને ભદ્રબાહુના વખતથી જ છૂટા પડેલા મનાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે તેથી સ્થૂળભદ્રની વાત તેમણે લખી જ નથી વળી સ્થૂળભદ્ર છેલ્લા ચાર પૂર્વ ફક્ત મૂળ જ, અર્થ રહિત જાણતા હતા

જૈનધર્મમા પહેલો મતભેદ જિનકલ્પ સબધી થયો હતો અને બીજો મતભેદ સાધુના વસ્ત્રધારણ માટે થયો હતો

જિનકલ્પ

તીર્થંકર ભગવાનના વખતમા જિનકલ્પ કે સ્થવિર કલ્પ જેવા કોઈ ભેદવાળા નામ નહોતા એટલુ જ નહિ પણ છેલ્લા કેવળી

આચારાંગ સૂત્રમાં જિનકલ્પનુ નામ નિશાન નહિ હોવા છતા કાળ પ્રભાવે સાધુના આચારના જિનકલ્પ અને સ્થવિરકલ્પ એમ બે વિભાગ પાડવા પડયા અને તેથી જ ભગવતી સૂત્રમા એક બે ઠેકાણે જિનકલ્પનો ઉલ્લેખ છે. અને તે આ વાતની સાક્ષી પૂરે છે.

દિગબર સાહિત્યમા પણ જિનકલ્પ અને સ્થવિર કલ્પના આચાર જુદા બતાવેલા છે પરતુ શ્વેતામ્બરોના જિનકલ્પ-સ્થવિરકલ્પ આચારોમા અને દિગબરોના એ જ આચારોમા થોડો ફરક છે તે સંપ્રદાય ભેદને લીધે છે

બે હજાર વર્ષ પહેલાના પ્રાચીન શિલાલેખોમા શ્વેતાબર પટ્ટાવલીઓમા આપેલ આચાર્યોના નામ તથા તેમના ગણ, કુળ, શાખાના નામ મળી આવ્યા છે પરતુ દિગબરોની પટ્ટાવલીઓ પ્રમાણેના જમ્બુસ્વામી પછીના ચૌદ પૂર્વધર, દશપૂર્વધર એકાદશ અગધર, એકાગધર કે તેમની પછીના કોઇ પ્રાચીન આચાર્યના નામ કે તેમના ગણ, ગચ્છ, સઘનો કયાય પણ નામોલ્લેખ સુદ્ધા મળતો નથી

આ ઉપરથી સાબિત થાય છે કે જિનકલ્પના મતભેદને લીધે દિગબરોએ પાછળથી શ્વેતાબર પટ્ટાવલીની વિરુદ્ધ પોતાના પ્રાચીન આચાર્યોના કલ્પિત નામોવાળી પટ્ટાવલીઓ ઘડી કાઢી છે. કારણ કે નહિતર શ્વેતામ્બર દિગબર છૂટા પડયા પહેલાની બન્નેની પટ્ટાવલી એક સરખી મળવી જોઈએ

વસ્ત્ર ધારણ

ભાવ્યકાળની સ્થિતિ

ઉપર કહ્યુ તેમ જિનકલ્પના મતભેદનુ સમાધાન થઈ ગયુ હતુ છતા તે પ્રશ્ન ફરીથી કેમ ઉપસ્થિત થયો તથા વસ્ત્ર પાત્ર ધારણમા કેમ વૃદ્ધિ થઈ તે સબધીની ટુકી વિગત પ્રસિદ્ધ પુરાતત્ત્વવેત્તા અને

શ્રી જમ્બૂસ્વામી સુધી જિનકલ્પ કે સ્થવિર કલ્પના જુદા ખાસ નામો નહોતા પરંતુ તે પછી પાંચમા આરાના કાળના પ્રભાવથી શરીર શક્તિ ઘટવાથી ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પાળવામા સાધુઓ અશક્ત થવા લાગ્યા એવા શિથિલ અથવા અશક્ત સાધુઓએ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રને જુદુ પાડી તેને જિનકલ્પનુ નામ આપી, જિનકલ્પ વિચ્છેદ ગયાની વાત કરવા માડી

પરંતુ તે વખતે ય હજુ ઘણા સાધુઓ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પાળનારા હતા તેમણે જિનકલ્પ વિચ્છેદ જવાની વાતનો સખત વિરોધ કર્યો અને એ રીતે મતભેદ ઉત્પન્ન થયો

પંડિત શ્રી બેચરદાસજી દોશીએ પણ તેમના "જૈન સાહિત્યમા વિકાર" નામના પુસ્તકમા લખ્યુ છે કે—

> "જમ્બૂસ્વામી પછી અર્થાત્ વર્ધમાનના નિર્વાણ બાદ ૬૪ વર્ષે તમના નિર્ગ્રંથોમા બે તડ પડ્યા હતા તેમાનુ એક નગ્ન તડ એમ કહેતું કે હવે જિનકલ્પ વિચ્છિન્ન થઈ ગયો છે તેથી આપણે તેને આચરી શકીએ જ નહિ ત્યારે બીજુ ગરમ તડ તે જિનકલ્પનું પક્ષપાતી હતુ અને તેની આચરણાની પણ હિમાયત કરતુ હતુ"

આ મતભેદ હોવા છતા જૈન ધર્મના ખુલ્લી રીતે બે તડા પડ્યા નહોતા તો પણ બને પક્ષ પોતપોતાની માન્યતા પ્રમાણેનુ પોતાના શિષ્યોને શિક્ષણ આપતા

વખત જતા જિનકલ્પ વિચ્છેદ ગયાની વાતનો વિરોધ કરનારા એઓમા પણ શારીરિક અશક્તિએ પ્રવેશ કરી દીધો તેથી તેમને પણ જિનકલ્પ વિચ્છેદ જવાનું કબૂલ કરવુ પડ્યું એટલે બન્ને પક્ષે કહે કે [illegible] હોય, જંગલમાં રહેતા હોય, જિન-તીર્થંકર ભગવાનના જેવુ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર હોય એવા ચારિત્રને જિનકલ્પનુ નામ આપી ને વિચ્છેદ ગયાનુ કબૂલ કર્યું આ રીતે પહેલા મતભેદનુ સમાધાન થયુ

આચારાંગ સૂત્રમા જિનકલ્પનુ નામ નિશાન નહિ હોવા છતા કાળ પ્રભાવે સાધુના આચારના જિનકલ્પ અને સ્થવિરકલ્પ એમ બે વિભાગ પાડવા પડયા. અને તેથી જ ભગવતી સૂત્રમા એક બે ઠેકાણે જિનકલ્પનો ઉલ્લેખ છે અને તે આ વાતની સાક્ષી પૂરે છે.

દિગબર સાહિત્યમા પણ જિનકલ્પ અને સ્થવિર કલ્પના આચાર જુદા બતાવેલા છે પરતુ શ્વેતામ્બરોના જિનકલ્પ-સ્થવિરકલ્પ આચારોમા અને દિગબરોના એ જ આચારોમા થોડો ફરક છે તે સપ્રદાય ભેદને લીધે છે

બે હજાર વર્ષ પહેલાના પ્રાચીન શિલાલેખોમા શ્વેતામ્બર પટ્ટાવલીઓમા આપેલ આચાર્યોના નામ તથા તેમના ગણ, કુળ, શાખાના નામ મળી આવ્યા છે પરતુ દિગબરોની પટ્ટાવલીઓ પ્રમાણેના જબૂસ્વામી પછીના ચૌદ પૂર્વધર, દશપૂર્વધર એકાદશ અગધર, એકાગધર કે તેમની પછીના કોઇ પ્રાચીન આચાર્યના નામ કે તેમના ગણ, ગચ્છ, સઘનો ક્યાય પણ નામોલ્લેખ સુદ્ધા મળતો નથી

આ ઉપરથી સાબિત થાય છે કે જિનકલ્પના મતભેદને લીધે દિગબરોએ પાછળથી શ્વેતાબર પટ્ટાવલીની વિરુદ્ધ પોતાના પ્રાચીન આચાર્યોના કલ્પિત નામોવાળી પટ્ટાવલીઓ ઘડી કાઢી છે. કારણ કે નહિતર શ્વેતાંબર દિગબર છૂટા પડયા પહેલાની બન્નેની પટ્ટાવલી એક સરખી મળવી જોઈએ.

વસ્ત્ર ધારણ

ભાવ્યકાળની સ્થિતિ

ઉપર કહ્યુ તેમ જિનકલ્પના મતભેદનુ સમાધાન થઈ ગયુ હતુ છતા તે પ્રશ્ન ફરીથી કેમ ઉપસ્થિત થયો તથા વસ્ત્ર પાત્ર ધારણમા કેમ વૃદ્ધિ થઈ તે સબધીની ટુકી વિગત પ્રસિદ્ધ પુરાતત્ત્વવેત્તા અને

શ્રી જમ્બૂસ્વામી સુધી જિનકલ્પ કે સ્થવિર કલ્પના જુદા ખાસ નામો નહોતા પરતુ તે પછી પાચમા આરાના કાળના પ્રભાવથી શરીર શક્તિ ઘટવાથી ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પાળવામા સાધુઓ અશકત થવા લાગ્યા એવા શિથિલ અથવા અશકત સાધુઓએ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રને જુદુ પાડી તેને જિનકલ્પનુ નામ આપી, જિનકલ્પ વિચ્છેદ ગયાની વાત કરવા માડી

પરતુ તે વખતે ય હજુ ઘણા સાધુઓ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પાળનારા હતા તેમણે જિનકલ્પ વિચ્છેદ જવાની વાતનો સખત વિરોધ કર્યો અને એ રીતે મતભેદ ઉત્પન્ન થયો

પડિત શ્રી બેચરદાસજી દોશીએ પણ તેમના "જૈન સાહિત્યમા વિકાર" નામના પુસ્તકમા લખ્યુ છે કે—

> "જમ્બૂસ્વામી પછી અર્થાત્ વર્ધમાનના નિર્વાણ બાદ ૬૪ વર્ષે તમના નિર્ગ્રંથોમા બે તડ પડ્યા હતા તેમાનુ એક નરમ તડ એમ કહેતુ કે હવે જિનકલ્પ વિચ્છિન્ન થઈ ગયો છે તેથી આપણે તેને આચરી શકીએ જ નહિ ત્યારે બીજુ ગરમ તડ તે જિનકલ્પનું પક્ષપાતી હતુ અને તેની આચરણાની પણ હિમાયત કરતુ હતુ"

આ મતભે હોવા છતા જૈન ધર્મના ખુલ્લી રીતે બે તડા પડ્યા નહોતા તો પણ બને પક્ષ પોતપોતાની માન્યતા પ્રમાણેનુ પોતાના શિષ્યોને શિક્ષણ આપતા

વખત જતા જિનકલ્પ વિચ્છેદ ગયાની વાતનો વિરોધ કરનારા ઓમા પણ શારીરિક અશક્તિએ પ્રવેશ કરી દીધો તેથી તેમને પણ જિનકલ્પ વિચ્છેદ જવાનું કબૂલ કરવુ પડ્યું એટલે બન્ને પક્ષે દશ કે નવ પૂર્વ સુધીનું જ્ઞાન હોય, જગવમાં રહેના હોય, જિન-તીર્થંકર ભગવાનના જેવુ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર હોય એવા ચારિત્રને જિનકલ્પનુ નામ આપી ને વિચ્છેદ ગયાનુ કબૂલ કર્યું આ રીતે પદેના મતભેદનુ સમાધાન થયું

આચારાગ સૂત્રમા જિનકલ્પનું નામ નિશાન નહિ હોવા છતાં કાળ પ્રભાવે સાધુના આચારના જિનકલ્પ અને સ્થવિરકલ્પ એમ બે વિભાગ પાડવા પડયા અને તેથી જ ભગવતી સૂત્રમા એક બે ઠેકાણે જિનકલ્પનો ઉલ્લેખ છે. અને તે આ વાતની સાક્ષી પૂરે છે

દિગબર સાહિત્યમા પણ જિનકલ્પ અને સ્થવિર કલ્પના આચાર જુદા બતાવેલા છે પરતુ શ્વેતામ્બરોના જિનકલ્પ-સ્થવિરકલ્પ આચારોમા અને દિગબરોના એ જ આચારોમા થોડો ફરક છે તે સપ્રદાય ભેદને લીધે છે

બે હજાર વર્ષ પહેલાના પ્રાચીન શિલાલેખોમા શ્વેતામ્બર પટ્ટાવલીઓમા આપેલ આચાર્યોના નામ તથા તેમના ગણ, કુળ, શાખાના નામ મળી આવ્યા છે પરતુ દિગબરોની પટ્ટાવલીઓ પ્રમાણેના જબૂસ્વામી પછીના ચૌદ પૂર્વધર, દશપૂર્વધર એકાદશ અગધર, એકાગધર કે તેમની પછીના કોઇ પ્રાચીન આચાર્યના નામ કે તેમના ગણ, ગચ્છ, સઘનો ક્યાય પણ નામોલ્લેખ સુદ્ધા મળતો નથી

આ ઉપરથી સાબિત થાય છે કે જિનકલ્પના મતભેદને લીધે દિગબરોએ પાછળથી શ્વેતામ્બર પટ્ટાવલીની વિરુદ્ધ પોતાના પ્રાચીન આચાર્યોના કલ્પિત નામોવાળી પટ્ટાવલીઓ ઘડી કાઢી છે. કારણ કે નહિતર શ્વેતામ્બર દિગબર છૂટા પડયા પહેલાની બન્નેની પટ્ટાવલી એક સરખી મળવી જોઈએ.

વસ્ત્ર ધારણ
ભાષ્યકાળની સ્થિતિ

ઉપર કહ્યુ તેમ જિનકલ્પના મતભેદનુ સમાધાન થઈ ગયુ હતુ છતા તે પ્રશ્ન ફરીથી કેમ ઉપસ્થિત થયો તથા વસ્ત્ર પાત્ર ધારણમા કેમ વૃદ્ધિ થઈ તે સબધીની ટુકી વિગત પ્રસિદ્ધ પુરાતત્ત્વવેત્તા અને

શ્રી જમ્બૂસ્વામી સુધી જિનકલ્પ કે સ્થવિર કલ્પના જુદા ખાસ નામો નહોતા પરંતુ તે પછી પાંચમા આરાના કાળના પ્રભાવથી શરીર શક્તિ ઘટવાથી ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પાળવામા સાધુઓ અશક્ત થવા લાગ્યા એવા શિથિલ અથવા અશક્ત સાધુઓએ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રને જુદુ પાડી તેને જિનકલ્પનુ નામ આપી, જિનકલ્પ વિચ્છેદ ગયાની વાત કરવા માડી

પરંતુ તે વખતે ય હજુ ઘણા સાધુઓ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પાળનારા હતા તેમણે જિનકલ્પ વિચ્છેદ જવાની વાતનો સખત વિરોધ કર્યો. અને એ રીતે મતભેદ ઉત્પન્ન થયો

પંડિત શ્રી બેચરદાસજી દોશીએ પણ તેમના "જૈન સાહિત્યમા વિકાર" નામના પુસ્તકમા લખ્યુ છે કે—

> 'જમ્બૂસ્વામી પછી અર્થાત્ વર્ધમાનના નિર્વાણ બાદ ૬૪ વર્ષે તમના નિર્ગ્રંથોમા બે તડ પડ્યા હતા તેમાનુ એક નરમ તડ એમ કહેતું કે હવે જિનકલ્પ નિચ્છિન્ન થઈ ગયો છે તેથી આપણે તેને આચરી શકીએ જ નહિ ત્યારે બીજુ ગરમ તડ તે જિનકલ્પનું પક્ષપાતી હતુ અને તેની આચરણાની પણ હિમાયત કરતુ હતુ"

આ મતભેદ હોવા છતા જૈન ધમના ખુલ્લી રીતે બે તડા પડ્યા નહોતા તો પણ બને પક્ષ પોતપોતાની માન્યતા પ્રમાણેનુ પોતાના શિષ્યોને શિક્ષણ આપતા

વખત જતા જિનકલ્પ વિચ્છેદ ગયાની વાતનો વિરોધ કરનારા ઓમા પણ શારીરિક અશક્તિએ પ્રવેશ કરી દીધો તેથી તેમને પણ જિનકલ્પ વિચ્છેદ જવાનું કબૂલ કરવુ પડ્યુ એટલે બન્ને પક્ષે દશ કે નવ પૂર્વ સુધીનું જ્ઞાન હોય, જગતમા રહેતા હોય, જિન-તીર્થંકર ભગવાનના જેવુ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર હોય એવા ચારિત્રને જિનકલ્પનુ નામ આપી ને વિચ્છેદ ગયાનુ કબૂલ કર્યું આ રીતે પહેલા મતભેદનુ સમાધાન થયુ

આચારાગ સૂત્રમા જિનકલ્પનું નામ નિશાન નહિ હોવા છતા કાળ પ્રભાવે માનુના આચારના જિનકલ્પ અને સ્થવિરકલ્પ એમ બે વિભાગ પાડવા પડયા. અને તેવી જ ભગવતી સૂત્રમા એક બે ઠેકાણે જિનકલ્પનો ઉલ્લેખ છે અને તે આ વાતની સાક્ષી પૂરે છે.

દિગબર સાહિત્યમા પણ જિનકલ્પ અને સ્થવિર કલ્પના આચાર જુદા બતાવેલા છે પરંતુ શ્વેતાબરોના જિનકલ્પ-સ્થવિરકલ્પ આચારોમા અને દિગબરોના એ જ આચારોમા થોડો ફરક છે તે મતભેદ બેઉને લીધે છે

બે હજાર વર્ષ પહેલાના પ્રાચીન શિલાલેખોમા શ્વેતાબર પટ્ટાવલીઓમા આપેલ આચાર્યોના નામ તથા તેમના ગણ, કુળ, શાખાના નામ મળી આવ્યા છે પરંતુ દિગબરોની પટ્ટાવલીઓ પ્રમાણેના જબૂસ્વામી પછીના ચૌદ પૂર્વધર, દશપૂર્વધર એકાદશ અગધર, એકાગધર કે તેમની પછીના કોઇ પ્રાચીન આચાર્યના નામ કે તેમના ગણ, ગચ્છ, સઘનો ક્યાય પણ નામોલ્લેખ સુદ્ધા મળતો નથી

આ ઉપરથી સાબિત થાય છે કે જિનકલ્પના મતભેદને લીધે દિગબરોએ પાછળથી શ્વેતાબર પટ્ટાવલીની વિરુદ્ધ પોતાના પ્રાચીન આચાર્યોના કલ્પિત નામોવાળી પટ્ટાવલીઓ ઘડી કાઢી છે. કારણ કે નહિતર શ્વેતાબર દિગબર છૂટા પડયા પહેલાની બન્નેની પટ્ટાવલી એક સરખી મળવી જોઈએ

વસ્ત્ર ધારણ

બાલ્યકાળની સ્થિતિ

ઉપર કહ્યુ તેમ જિનકલ્પના મતભેદનુ સમાધાન થઈ ગયુ હતુ છતા તે પ્રશ્ન ફરીથી કેમ ઉપસ્થિત થયો તથા વસ્ત્ર પાત્ર ધારણમા કેમ વૃદ્ધિ થઈ તે સબધીની ટુકી વિગત પ્રસિદ્ધ પુરાતત્ત્વવેત્તા અને

ઇતિહાસ વિશારદ પ શ્રી કલ્યાણ વિજયજી ગણીએ આપી છે તે જ અત્રે ઉદ્ધૃત કરું છુ

ભાષ્યકાળ (વિક્રમની બીજી ત્રીજી સદી)મા સ્થવિરોના ઉપકરણોમા કંઇક વૃદ્ધિ થઇ ગઈ હતી. જોકે ત્રણ વસ્ત્ર, કટિબંધ અને એક પાત્ર રાખવાની રીત પહેલેથી ચાલી આવતી હતી પણ તેમા ખાસ પરિવર્તન એ થયુ કે પહેલા કટિબંધ નામનુ એક નાનુ ચીથરુ કમરને ફરતુ વીંટાળવામા આવતુ હતુ અને તેના બન્ને છેડા ગુહ્યભાગ ઢાકવાને માટે મોઢા આગળ લટકતા રાખવામા આવતા હતા. અને તેથી તેનુ નામ અગ્રાવતાર' કહેવાતુ. તે કટિબંધનુ સ્થાન હવે ચોલપટ્ટે લીધુ.

પહેલા દરેક વ્યક્તિ એક જ પાત્ર રાખતી પણ આર્ય રક્ષિત સૂરિએ વર્ષાકાળમા બીજુ એક નાનુ 'માત્રક' નામનુ પાત્ર રાખવાની આજ્ઞા આપી હતી તેના પરિણામે આગળ જતા 'માત્રક' પણ એક અવશ્ય ધારણીય ઉપકરણ થઇ ગયુ

એ જ રીતે ઝોળીમા ભિક્ષા લાવવાનો રિવાજ પણ લગભગ આ સમયમા ચાલુ થયો અને તે પાત્ર નિમિત્તક ઉપકરણોની વૃદ્ધિ થઈ, એટલે સ્થવિરોના કુલ ૧૪ ઉપકરણોની સખ્યા થઈ તે આ પ્રમાણે—

૧ પાત્ર	૮, ૯ બે સુતરાઉ ચાદર
૨ પાત્ર બધ	૧૦ ઉનની કબલ (કાબળી)
૩ પાત્રસ્થાપન	૧૧ રજોહરણ
૪ પાત્ર પ્રમાર્જનિકા	૧૨ મુખવસ્ત્રિકા
૫ પટલ	૧૩ માત્રક
૬ રજસ્ત્રાણ	૧૪ ચોલપટ્ટક
૭ ગુચ્છક	

આ ઉપધિ આધિક એટલે સામાન્ય માનવામા આવી અને આગળ જતા તેમા જે જે ઉપકરણો વધારતા ગયા તે "ઔપગ્રહિક" કહેવાયા ઔપગ્રહિક ઉપધિમા સસ્તારક, ઉત્તરપટ્ટ, દડાસન અને દડક એ ખાસ ઉલ્લેખનીય છે આ સર્વ ઉપકરણો હાલના શ્વેતામ્બર જૈન મુનિઓ રાખે છે

દિગબર મત પ્રમાણે સ્થવિર કલ્પ

દિગબર આચાર્ય દેવસેન તેમના 'ભાવસગ્રહ' નામના ગ્રથમા લખે છે કે—

જિને સાધુઓને માટે સ્થવિર કલ્પ પણ કહેલ છે. તે આ પ્રમાણે—પચવસ્ત્રત્યાગ, અકિંચનત્વ, પ્રતિલેખન, પચમહાવ્રતોનુ ધારણ, ઉભા ઉભા ભોજન એકવાર ભોજન, હાથમા ભોજન (તે પણ સમયસર ભક્તિપૂર્વક દીધેલુ હોય), ભિક્ષાની યાચના ન કરવી, બે પ્રકારના તપમા ઉદ્યમ કરવો, સદાકાળ છ પ્રકારના આવશ્યક કરવા, ભૂમિશયન, કેશલોચ જિનવરના જેવુ પ્રતિરૂપ ગ્રહણ કરવુ

'સહનનના ગુણ તથા દુષમકાળના પ્રભાવથી આજકાલ સ્થવિર કલ્પ સ્થિત સાધુ પુર, નગર અને ગ્રામવાસી થઇ ગયા તેમણે એવા ઉપકરણો ગ્રહણ કર્યા છે કે જેનાથી ચારિત્રનો ભગ ન થાય યોગ્ય હોય તો પુસ્તક દાનનો પણ સ્વીકાર કરે છે સમુદાયથી વિહાર, યથાશક્તિ ધર્મ પ્રભાવના, ભવ્ય જીવોને ધર્મોપદેશ શિષ્યોનુ પાલન તથા ગ્રહણ સ્થવિર કલ્પીનો આચાર છે"

'પૂર્વ કાળના શરીરથી હજાર વર્ષમા જેટલા કર્મોનો નાશ કરતા હતા તેટલા જ કર્મોની નિર્જરા આજના હીન સહનનવાળા ફક્ત એક વર્ષમા કરે છે"

બે શાખા થવાના કારણ

હવે આપણે મહાવીરના શાસનમા શ્વેતામ્બર તથા દિગંબર નામની બે શાખાઓ નીકળવાના કારણ ઉપર વિચાર કરીએ.

અમારી સમજ પ્રમાણે મતભેદનુ બીજ આચારાગ સૂત્રમા સાધુને અચેલક રહેવાનો લાભ બતાવેલ છે તે ઉલ્લેખમા રહેલુ છે

મહાવીર નિર્વાણ પછી ૬૪ વર્ષ સુધી તેમના શિષ્યોમા જિનકલ્પિક તથા સ્થાવરકલ્પિક એ બન્ને પ્રકારના સાધુ રહ્યા તે પછી જિનકલ્પનુ આચરણ બધ પડી ગયુ અને લગભગ દોઢસો વર્ષ સુધી તેની કઈ પણ ચર્ચા થઈ નહિ (આ કથન શ્વેતામ્બર મત પ્રમાણે છે —ન. ગિ. શેઠ)

સ્થવિર કલ્પમા રહેવાવાળા સાધુ પ્રાયે નગ્ન રહેતા હતા તથાપિ શીતનિવારણ અર્થે કઇંક વસ્ત્ર તથા એક પાત્ર અવશ્ય રાખતા હતા. આ સ્થિતિ ભદ્રબાહુના પટ્ટધર આર્ય સ્થૂળભદ્ર સુધી બરાબર ચાલતી રહી.

આર્ય સ્થૂળભદ્રના શિષ્યોમાથી સૌથી મોટા આર્ય મહાગિરિએ પાછના સમયમા તેમના સાધુગણને આર્ય સુહસ્તીને સોપી દીધો અને પોતે વસ્ત્રપાત્રનો ત્યાગ કરીને જિનકલ્પિક સાધુના જેવો આચાર પાળવા લાગ્યા જો કે તેઓ પોતે જિનકલ્પી હોવાનો દાવો કરતા ન હોતા તો પણ તેમનો ઝુકાવ જિનકલ્પ તરફ જ હતો

તે સમયના તેઓ સૌથી મોટા શ્રુતધર હોવાના કારણે આર્ય મહાગિરિના આ આચરણનો કોઇએ વિરોધ કર્યો નહિ પરતુ તેમને જિનકલ્પની તુલના કરવાવાળા કહીને તેમના સતીર્થ આર્ય સુહસ્તી જેવા યુગપ્રધાને પણ તેમની પ્રશસા કરી પણ આગળ જતા આ પ્રશસા મોંઘી પડી ગઈ

આર્ય મહાગિરિ વીર નિર્વાણ સવત ૨૬૧ મા ,, ૫

ગયા પણ તેમણે જે જિનકલ્પનુ અનુકરણ કર્યું હતુ તે પ્રવૃત્તિ બધ પડી નહિ તેમના કેટલાક શિષ્યોએ પણ તેમનુ અનુકરણ કર્યું એના પરિણામે આર્ય મહાગિરિ તથા સુહસ્તી સૂરિના શિષ્ય ગણુમા અતર તથા મનમુટાવ વધવા લાગ્યો અને અતમા ખુલ્લખુલ્લા નગ્નચર્યા તથા કરપાત્રવૃત્તિનો વિરોધ થવા લાગ્યો

મહાગિરિની પરપરાવાળા આચારાંગ સૂત્રના અચેલકત્વ પ્રતિપાદક સૂત્રના ઉલ્લેખથી પોતાની પ્રવૃત્તિનુ સમર્થન કરતા હતા. ત્યારે વિરોધપક્ષવાળા તે સૂત્રનો અર્થ જિનકલ્પનો આચાર હોવાનુ બતાવતા હતા. અને સ્થવિરોને માટે એમ કરવુ તે નિષિદ્ધ સમજતા હતા.

તેઓ કહેતા હતા કે "બિલકુલ વસ્ત્ર ન રાખવા અને હાથમા ભોજન કરવુ તે જિનકલ્પીનો આચાર છે સ્થવિરકલ્પીઓએ તેમની તુલના કરવી ન જોઈએ કારણ કે જ્યારે આ સમયે ઉત્તમ સહનન નહિ હોવાથી જિન કલ્પ પાળી શકાતો નથી તો તેનો સ્વાગ કરવાથી શો લાભ?"

આ પ્રમાણે બન્ને પક્ષમા વિરોધ વધતો જતો હતો સભાવત છે કે આર્ય મહાગિરિના શિષ્ય રોહગુપ્ત તથા પ્રશિષ્ય આર્યગગ પણ પાછળથી જિનકલ્પિક પક્ષમા મળી ગયા હતા અને તેથી થોડા સમય સુધી તે પક્ષ વિશેષ આગ્રહી બની ગયો હતો પણ અતમા તે નિર્બળ થઈ ગયો આર્યમહાગિરિના શિષ્ય પ્રશિષ્યના સ્વર્ગવાસ પછી બે ત્રણ પેઢી સુધી ચાલીને તે પક્ષ નામશેષ રહી ગયો

આ પ્રમાણે આચારાગ સૂત્રના ઉલ્લેખરૂપ બીજથી સચેલકતા—અચેલકતાના મતભેદનો અકુર ઉત્પન્ન થયો અને થોડા સમય પછી શમી ગયો જો કે તેની અસર કાયમ ન રહી તો પણ એટલુ તો જરૂર થયુ કે પાછળના આચાર્યોના મનમા આર્ય મહાગિરિના

શિષ્યોના સબ્રમા એવી શ્રદ્ધા ન રહી કે જેવી શ્રુતધરો ઉપર રહેવી જોઈએ.

આ કારણથી જ વલ્લભી યુગપ્રધાન પટ્ટાવલીમા આજે આપણે મહાગિરિના શિષ્ય બલિસ્સહ તથા સ્વાતિ જેવા બહુશ્રુતોના નામ પણ જોઈ શકતા નથી.

આર્ય સુહસ્તીની સ્થવિર પરપરા પ્રતિદિન વ્યવસ્થિત અને પ્રબળ થતી ચાલી અને આર્ય વજ્ર સુધી એ જ પ્રકારે ઉન્નતિ કરતી રહી પણ આર્ય વજ્રના સમયમા બે વખત પડેલા દીર્ઘકાલિન દુકાળના કારણે જૈન શ્રમણ સઘ બહુ છિન્નભિન્ન થઈ ગયો વજ્રપ્રમુખ સેકડો સ્થાવિરો દુષ્કાળના કારણે અનશન કરીને પરલોક સીધાવી ગયા જે જીવિત રહ્યા તેઓ એકબીજાથી બહુ દૂર ચાલી ગયા

આર્ય વજ્ર પછી સર્વ સમતિથી આર્યરક્ષિત સઘસ્થવિર નિમાયા અને અત સુધી સઘસ્થવિર રહ્યા પરતુ તેમના સ્વર્ગવાસ પછી સ્થવિરોમા બે દળ થઈ ગયા

દુષ્કાળને લીધે જે શ્રમણસઘ પૂર્વ કે ઉત્તરમા દૂર સુધી ચાલી ગયો હતો તેમણે આર્ય રક્ષિતની પછી આર્યનન્દિલને પોતાના નવા સઘ સ્થવિર નિમ્યા અને જે શ્રમણસઘ દક્ષિણ પશ્ચિમ અને મધ્ય ભારતમા વિચરતો હતો તેમણે આર્યરક્ષિતની પછી તેમના શિષ્ય પુષ્યમિત્રને સઘ સ્થવિર માન્યા કારણ તે આર્યરક્ષિતના ઉત્તરાધિકારી હતા

આ પ્રમાણે વિક્રમની બીજી સદીમા શ્રમણસઘની બે શાખા થઈ ગઈ તો પણ તેમના આચાર માર્ગમા કઈ પણ શિથિલતા આવી નહોતી સર્વ શ્રમણગણ આચારાગ સૂત્રની અનુસાર એક એક પાત્ર અને માત્ર શીતકાળમા ઓઢવાને માટે એક, બે કે ત્રણ વસ્ત્ર રાખતા હતા.

ચોલપટ્ટનો હજુ સુધી પ્રચાર થયો નહોતો પણ કટિબધ (અગ્રાવતાર)નો લગભગ સાર્વત્રિક પ્રચાર થઈ ગયો હતો.

જો કે વસ્તીની બહાર કોઈ ચોલપટ રાખતા અને કોઈ બિલકુલ નગ્ન રહેતા પણ વસ્તીમા જતી વખતે સૌને તેના ઉપયોગ કરવો પડતો.

શીત નિવારણને માટે એક કબલ અને એક કે બે સુતરાઉ વસ્ત્ર રાખતા હતા તે પણ ઠંડીના સમયમાજ ઓઢતા હતા પણ બાકીના વખતમા ઓઢવાની પ્રવૃત્તિ નહોતી.

આર્યરક્ષિતના સ્વર્ગવાસ પછી ધીરે ધીરે સાધુઓનો નિવાસ વસ્તીમાં થવા લાગ્યો અને તેની સાથે જ નગ્નતાનો અત આવી ગયો

પહેના બહુધા વસ્તીમા જતી વખતે કટિબધનો ઉપયોગ થતો હતો તે હવે વસ્તીમા વસવાથી નિરતર થવા લાગ્યો ધીરે ધીરે કટિ વસ્ત્રના આકાર પ્રકાર બદલી ગયા પહેના માત્ર શરીરના મોઢા આગળના ગુહ્ય અગને ઢાકવાનો વિશેષ ખ્યાન રખાતો હતો અને પછી સપૂર્ણ નગ્નતા ઢાકવાની જરૂર સમજીને તે વસ્ત્રનો આકાર બદલવો પડયો તેથી તેનુ નામ 'કટિબધ' બદલીને 'ચોલપટ્ટ' (ચુલ્લપટ્ટ, નાનુ વસ્ત્ર) રાખ્યુ એ રીતે સ્થવિર કલ્પીઓમા પહેલા ઐચ્છિક નગ્નતાનો પ્રચાર હતો તેનો અત આવી ગયો

(નોંધ—આચારાંગ સૂત્રમાની ફરજીઆત નગ્નતાને શ્વે. સપ્રદાયને અનુકૂળ રહેવા માટે મુનિશ્રીએ મરજીઆત બનાવી દીધી છે. ફરજીઆત હોવાથીજ લજ્જા માટે લગોટની છૂટ હતી. નહિતર લગોટની છૂટની જરૂરજ રહેતી નહોતી.—ન ગિ શેઠ)

આર્ય મહાગિરિના સમયથી "જિનકલ્પની તુલના"ના નામથી કેટલાક સાધુઓએ નગ્ન રહેવાની પરપરા ચાલુ રાખી હતી તે આ સમયથી ઘણા વખત પહેલા બધ થઈ ચૂકી હતી અને—

(૩) શ્વે મ પ્રદાયના વસ્ત્રધારણના હિમાયતી પૂર્વજોએ વીર નિર્વાણથી ત્રણસો વર્ષ પછીથી આચારાંગસૂત્રના નગ્નત્વ પ્રતિપાદક સૂત્રના ખોટા અર્થ કરવાની શરૂઆત કરી હતી

(૪) એ વસ્ત્રધારણના હિમાયતી પૂવજોને શુધ્ધ આચારી સાધુઓ તરફ એટલો બધો દ્વેષભાવ હતો કે તેમણે પટ્ટાવલીઓમા એ જિનકલ્પની તુલના કરવાવાળા સાધુઓના નામ પણ લખ્યા નહિ

(૫) દિગબરોએ પણ જિનકલ્પ અને સ્થવિર કલ્પના ભેદ ભગવાન મહાવીરના નામે ચડાવી દીધા છે

આ પ્રમાણે આયરક્ષિત સૂરિ સુનીના ઇતિહાસ ઉપરથી માલુમ પડ છે કે વિક્રમની પહેલી સદીના અ ત સુધી બધાય જૈન શ્રમણો—સાધુઓ નગ્ન જ રહેતા હતા

આચાર્ય શ્રી આર્ય રક્ષિત સૂરિએ તેમના પિતા સોમદેવ પુરોહિતને દીક્ષા આપી ત્યારે "પોતાના પુત્રપુત્રી સમક્ષ નગ્ન કેમ રહી શકાય?" એમ કહીને સોમદેવ પુરોહિતે નગ્ન રહેવાની ચોખ્ખી ના પાડી છતા ભવિષ્યમા તેમને સમજાવી લેવાશે એમ ગણીને આર્યરક્ષિત સૂરિએ તેમના પિતાને વસ્ત્રરહિત રહેવા દઈને દીક્ષા આપી અને પાછળથી અનેક યુક્તિઓ કરીને આર્યરક્ષિત સૂરિએ સોમદેવ મુનિને નગ્ન મુનિ બનાવી દીધા હતા

વસ્ત્રસહિત જૈન મુનિ તરીકે રહેવાનો આ પહેલો જ દાખલો છે. જૈન ઇતિહાસમા વસ્ત્રસહિત જૈનદીક્ષા લેવાનો આ પહેલો જ બનાવ છે

પોતાના મન્તવ્યમાં દૃઢ હ્યા પદેના વિકલ્પ સંબંધી સમાધાન તો થયેલું પરંતુ તે મનભેદે દિનમાં ફેરવાવેલું દ્વેષનું ઝેર નાબુદ થયું ન હોતું તેથી આ વખતે વિરોધનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતા વિરોધ એકદમ ઉગ્ર થઈ ગયો

આર્યરક્ષિત સૂરિનો સ્વર્ગવાસ વીરસંવત ૫૯૭ મા થયો શ્વેતાંબર સંપ્રદાય પ્રમાણે બન્ને પક્ષ વીર સં ૬૦૯ મા છૂટા પડ્યા એટલે કે આયરક્ષિત સૂરિના વખતમા ઉત્પન્ન થયેલો વિરોધ એટલો બધો વધી ગયો કે આર્યરક્ષિતસૂરિના સ્વર્ગવાસ પછી ૧૨ કે બાર વર્ષની અંદર બન્ને પક્ષ છૂટા પડી ગયા

છૂટા પડવા માટેના તાત્કાલિક કારણુની આખ્યાયિકા બન્ને પક્ષ તરફથી જુદી જુદી કહેવામા આવે છે એ તો મનુષ્ય સ્વભાવનો સામાન્ય રિવાજ છે કે બે વિરોધીઓ જુદા પડે ત્યારે દરેક પક્ષ સામા પક્ષનો જ દોષ કાઢે તે જ પ્રમાણે અહીં પણ બન્ને પક્ષે સામાનો દોષ કાઢે એટલું જ નહિ પણ સામાને બદનામ કરે તેની હદ સુધીની આખ્યાયિકા જોડી કાઢી હોય એમ દેખાય છે

પરંતુ એ આખ્યાયિકાઓ તથા તે પછીના ઇતિહાસ ઉપરથી તટસ્થ માણુસ એટલું તો ચોક્કસ સમજી શકે છે કે બન્ને પક્ષમા **દ્વેષ અને વેરનુ ઝેર ઘણુ જ વ્યાપી ગયેલુ હતુ. અને તેઓએ જૈનત્વનો ત્યાગ કરીને ફક્ત પોતાના મતના સમર્થનની જ વાતો કરવા માંડી.**

એક પક્ષે એકાંતથી વસ્ત્રધારણુનું જ પ્રતિપાદન કર્યું તે શ્વેતાંબર કહેવાયા અને બીજા પક્ષે એકાંતથી નગ્નત્વનું જ પ્રતિપાદન કર્યું અને તે દિગંબર કહેવાયા

તરીકે—તેમનું મૂળ શાસ્ત્ર ષટ્ખંડાગમ સ્ત્રી મુક્તિ સાબિત કરે છે તેથી દિગંબરોએ સ્ત્રી મુક્તિ સાબિત કરનારો **સંજય** શબ્દ શાસ્ત્રમાંથી દૂર કરવાનો આદેશ કાઢ્યો.

આ પ્રમાણે દિગંબરોએ તેઓ પોતે સત્ય ધર્મના અનુયાયી નથી પણ મતાગ્રહના અનુયાયી છે એમ પૂરવાર કર્યું.

વળી પ્રાચીન જૈન શાસ્ત્રોનો અસ્વીકાર કરીને જૈન આચારશાસ્ત્રને બદલે દિગંબરોએ પોતાના માટે વૈષ્ણવી માન્યતાઓવાળું નવું આચારશાસ્ત્ર બનાવ્યું.

આ રીતે દિગંબરોએ પણ મૂળ જૈન ધર્મનું સ્વરૂપ કાયમ રાખ્યું નથી.

એટલે—

હાલના સર્વ સંપ્રદાયો અર્વાચીન છે
અને એક ફક્ત સાચો
મૂળ શુદ્ધ જૈન ધર્મ જ પ્રાચીન છે.

તરીકે—તેમનુ મૂળ શાસ્ત્ર ષટ્ખંડાગમ સ્ત્રી મુક્તિ સાબિત કરે છે તેથી દિગંબરોએ સ્ત્રી મુક્તિ સાબિત કરનારો સંજય શબ્દ શાસ્ત્રમાંથી રદ કરવાનો આદેશ કાઢ્યો

આ પ્રમાણે દિગંબરોએ તેઓ પોતે સત્ય ધર્મના અનુયાયી નથી પણ મતાગ્રહના અનુયાયી છે એમ પૂરવાર કર્યું.

વળી પ્રાચીન જૈન શાસ્ત્રોનો અસ્વીકાર કરીને જૈન આચારશાસ્ત્રને બદલે દિગંબરોએ પોતાના માટે વૈષ્ણવી માન્યતાઓવાળુ નવુ આચારશાસ્ત્ર બનાવ્યુ

આ રીતે દિગંબરોએ પણ મૂળ જૈન ધર્મનુ સ્વરૂપ કાયમ રાખ્યુ નથી

એટલે—

હાલના સર્વ સંપ્રદાયો અર્વાચીન છે
અને એક ફક્ત સાચો
મૂળ શુદ્ધ જૈન ધર્મ જ પ્રાચીન છે.

લાગ્યા કેટલાક સાધુઓ જેઓ વિરાધનાના બીરૂ હતા તેઓએ પોતાની ખુશીથી અન્નજળનો ત્યાગ કરી, અનશન કરી દેહત્યાગ કર્યો

ઘણા વર્ષે જ્યારે સુકાળ થયો ત્યારે બધા સાધુઓ મગધમા આવવા લાગ્યા ત્યારે તેઓ એક બીજાને પૂછવા લાગ્યા કે તેમને શુ શુ યાદ છે કારણુ કે દુકાળના કષ્ટમા પઠન પાઠનના અભાવે ઘણુ ભૂલાઈ ગયુ હતુ ત્યારે સમસ્ત શ્રમણુ સઘે એક એક થઈને બારે અગ માગોપાગ વ્યવસ્થિત કરવાનુ નક્કી કર્યુ

આ વખતે જૈનધર્મ એક જ હતો. તેમા કોઈ તડ કે સપ્રદાય નહોતો. પરતુ શ્વેતામ્બરો તરફના દ્વેષને લીધે દિગબરો ભગવાન મહાવીર પ્રણિત સૂત્રો તરફ પણ એટલા બધા દ્વેષી થઈ ગયા હતા કે તેમણે શ્રુત વિચ્છિન્ન થયાનુ જાહેર કર્યુ તે પહેલા શ્રુતરક્ષાના પ્રયત્નો થયેલા તેની પણ કશી નોંધ દિગબરોએ રાખી નથી. કારણ કે ખરી રીતે તેમણે જાહેર કર્યુ ત્યારે પણ સૂત્રો વિચ્છેદ ગયા નહોતા તે વાત દિગબરોના ગ્રથો ઉપરથી જ સાબિત થાય છે.

તેથી જ અહી શ્રુતરક્ષાના જે જે પ્રયત્નોની વિગત આપી છે તે શ્વેતામ્બરોના "તિત્થોગાલી પયન્ના" વગેરેમા આપેલ નોંધો ઉપરથી આપી છે.

પહેલુ મુનિસમેલન
પાટલીપુત્રી વાચના

વીર નિર્વાણથી ૧૬૦ વર્ષની આસપાસમા નદરાજાના રાજ્ય અમલમા સમસ્ત જૈન શ્રમણુસઘની સભા પાટલીપુત્રમા પહેલી વાચના થઈ તેથી તે પાટલીપુત્રી વાચના કહેવાય છે

આ વખતે પટ્ટધર યુગપ્રધાન તરીકે શ્રી ભદ્રબાહુ આચાર્ય હતા પરતુ મુનિસમેલન વખતે તેઓ નેપાલમા બાર વર્ષનો "મહાપ્રાણુ"

તેમ નથી પણ તમે બુદ્ધિમાન અને ગ્રહણ કરવાની શકિતવાળા શ્રમણોને અહીં મોકલો તો હું તેમને એક શરતે વાચના આપીશ તે શરત એ કે મારૂ ધ્યાન પૂરૂ ન થાય ત્યાં સુધી તેઓ મને બોલાવે નહિ (મારી સાથે વાતચીત કરે નહિ) અને હું તેમને બોલાવીશ નહિ પણ હું તેમને પ્રતિદિન સાત સાત વાચના આપીશ તે આ પ્રમાણે—એક વાચના ગોચરીથી આવ્યા પછી, ત્રણ વાચના ત્રણ કાળ વેળાએ અને ત્રણ વાચના સાંજના પ્રતિક્રમણ પછી

શ્રમણો—જેમ આપ કહેશો તેમ આપની મરજી પ્રમાણે કરીશું

તેઓએ પાટલીપુત્ર પાછા આવી સંઘને સવિસ્તર હકીકત જણાવી પછી ૫૦૦ બુદ્ધિમાન મુનિઓ અને તેમની દરેકની વૈયાવૃત્ય માટે બબ્બે એટલે ૧૦૦૦ મુનિઓ વૈયાવૃત્ય માટે એમ એકંદર ૧૫૦૦ મુનિઓ નેપાલમાં શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી પાસે આવ્યા અને તેમણે કહ્યા પ્રમાણે બધાને વાચના આપવા માંડી

આ પ્રમાણે કટકે કટકે અને બહુ થોડી વાચના મળતી હોવાથી મુનિઓને સંતોષ થતો નહોતો અને તેથી કંટાળીને વાચના લેવાવાળા મુનિઓ ધીરે ધીરે ચાલી જવા લાગ્યા એમ કરતા છેવટ એક મુનિ સ્થૂળભદ્ર જ રહ્યા

સ્થૂળભદ્ર આઠ વર્ષ રહ્યા અને તેટલા વખતમાં તેઓ આઠ પૂર્વનું અધ્યયન પૂરૂ કરી શક્યા અને ત્યારે ભદ્રબાહુ સ્વામીની "મહાપ્રાણ ધ્યાન"ની યોગસાધના પણ પૂરી થઈ ગઈ ત્યારે તેમણે પહેલવહેલી સ્થૂળભદ્ર સાથે વાત કરતા પૂછ્યુ—કેમ મુનિ ! તમને ભિક્ષા કે સ્વાધ્યાય યોગમાં કંઈ તકલીફ તો નથી ?

સ્થૂળભદ્ર—નહીં ભગવન ! એ કંઈ તકલીફ નથી પણ હું આપને પૂછવા ઇચ્છું છું કે અત્યાર સુધીમાં હું કેટલું શિખ્યો અને કેટલું બાકી છે

ભદ્રબાહુ—તે સર્ષપ જેટલું ગ્રહણ કર્યું છે અને મેરૂ પર્વત જેટલું બાકી છે

નામનો ધ્યાનયોગ ધારણ કરી રહેલ હતા તેથી સમેલનમા આવી શકયા નહોતા અને સમેલન મુનિશ્રી સ્થૂળભદ્રની અધ્યક્ષતામા મળ્યુ હતુ

જેમને જે જે યાદ હતુ તે તે દરેક મુનિ કહેતા ગયા તો તે રીતે પહેના અગીઆર અગસત્રો બરાબર વ્યવસ્થિત થઈ ગયા પરતુ બારમુ દષ્ટિવાદ અગ જાણનાર ત્યા કોઈ નહોતુ બારમુ દષ્ટિવાદ અગ એક ફકત શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીને યાદ હતુ અને તેઓ તો નેપાલમા "મહાપ્રાણ" ધ્યાન ધરતા હતા

તેથી શ્રમણસઘે તેમના પ્રતિનિધિ તરીકે બે સાધુઓને નેપાલ મોકલ્યા અને ભદ્રબાહુ સ્વામીને કહેવડાવ્યુ કે—હે પૂજ્ય ક્ષમાશ્રમણ! વર્તમાન કાળમા આપ જિનતુલ્ય છો તેથી પાટલીપુત્રમા ભ મહાવીરનો સઘ આપને પ્રાર્થના કરે છે કે આપ વર્તમાન શ્રમણ સઘને પૂર્વશ્રુતની વાચના આપો

ભદ્રબાહુ સ્વામીએ કહ્યુ—શ્રમણો! હુ આ સમયે તમને વાચના દેવા અસમર્થ છુ અને હુ મારા આત્મિક કાર્યમા લાગેલો હોવાથી મને વાચનાનુ પ્રયોજન પણ શુ?

શ્રમણો—ક્ષમાશ્રમણ! સઘની પ્રાર્થનાનો અનાદર કરવાથી આપને કેવો દડ મળી શકે તેનો વિચાર કરો

ભદ્રબાહુ—હુ જાણુ છુ કે સઘ એમ બો... ૧૨ કરી શકે

શ્રમણો—જાણવા છતા આપ સઘની ... કરો છો તો આપને સઘમા સામિલ ... અમે આપને વિનતિ કરીએ છીએ છતા આ ... તેથી શ્રમણ સઘ આજથી તમારી સાથે ... કરે છે

ભદ્રબાહુ—શ્રમણો! હુ પાટલીપુત્ર

તેમ નથી પણ તમે બુદ્ધિમાન અને ગ્રહણ કરવાની શક્તિવાળા શ્રમણોને અહીં મોકલો તો હું તેમને એક શરતે વાચના આપીશ તે શરત એ કે મારૂં ધ્યાન પૂરૂં ન થાય ત્યાં સુધી તેઓ મને બોલાવે નહિ (મારી સાથે વાતચીત કરે નહિ) અને હું તેમને બોલાવીશ નહિ પણ હું તેમને પ્રતિદિન સાત વાચના આપીશ તે આ પ્રમાણે—એક વાચના ગોચરીથી આવ્યા પછી, ત્રણ વાચના ત્રણ કાળ વેળાએ અને ત્રણ વાચના સાંજના પ્રતિક્રમણ પછી

શ્રમણો—જેમ આપ કહેશો તેમ આપની મરજી પ્રમાણે કરીશું

તેઓએ પાટલીપુત્ર પાછા આવી સંઘને નવિસ્તર હકીકત જણાવી પછી ૫૦૦ બુદ્ધિમાન મુનિઓ અને તેમની દરેકની વૈયાવૃત્ય માટે બબે એટલે ૧૦૦૦ મુનિઓ વૈયાવૃત્ય માટે એમ એકંદર ૧૫૦૦ મુનિઓ નેપાલમાં શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી પાસે આવ્યા અને તેમણે કહ્યા પ્રમાણે બધાને વાચના આપવા માંડી

આ પ્રમાણે કટકે કટકે અને બહુ થોડી વાચના મળતી હોવાથી મુનિઓને સંતોષ થતો નહોતો અને તેથી ધીરજ ગુમાવીને વાચના લેવાવાળા મુનિઓ ધીરે ધીરે ચાલી જવા લાગ્યા એમ કરતા છેવટ એક મુનિ સ્થૂળભદ્ર જ રહ્યા

સ્થૂળભદ્ર આઠ વર્ષ રહ્યા અને તેટલા વખતમાં તેઓ આઠ પૂર્વનું અધ્યયન પૂરૂં કરી શક્યા અને ત્યારે ભદ્રબાહુ સ્વામીની "મહાપ્રાણ ધ્યાન"ની યોગસાધના પણ પૂરી થઈ ગઈ ત્યારે તેમણે પહેલવહેલી સ્થૂળભદ્ર સાથે વાત કરતા પૂછ્યું—કેમ મુનિ! તમને ભિક્ષા કે સ્વાધ્યાય યોગમાં કંઈ તકલીફ તો નથી?

સ્થૂળભદ્ર—નહીં ભગવન! એ કંઈ તકલીફ નથી પણ હું આપને પૂછવા ઈચ્છું છું કે અત્યાર સુધીમાં હું કેટલું શિખ્યો અને કેટલું બાકી છે

ભદ્રબાહુ—તે સરસવ જેટલું ગ્રહણ કર્યું છે અને મેરૂ પર્વત જેટલું બાકી છે

સ્થૂળભદ્ર—પૂજ્ય ! હુ અધ્યયનથી થાક્યો નથી પણ મને ચિંતા એમ છે કે મારી ટુકી જીદગીમા મેરૂતુલ્ય શ્રુતજ્ઞાન હુ કેમ પ્રાપ્ત કરી શકીશ ?

ભદ્રબાહુ—ધીર સ્થૂળભદ્ર ! હવે તુ ફિકર નહિ કર મારૂ ધ્યાન સમાપ્ત થયુ છે, તુ બુદ્ધિમાન છે હુ તને રાતદિવસ વાચના આપ્યા કરીશ તેથી દૃષ્ટિવાદનો જલ્દી પાર આવી જશે

ધ્યાન પૂરૂ થઈ ગયુ હોવાથી શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી તથા સ્થૂળભદ્ર બન્ને પાટલીપુત્રમા આવ્યા ત્યા સ્થૂળભદ્ર પ્રયત્નપૂર્વક અધ્યયન કરવા લાગ્યા અને દશ પૂર્વ પૂરેપૂરા શિખી ગયા

એક દિવસ સ્થૂળભદ્ર એકાત સ્થાને બેસીને અગીયારમુ પૂર્વ યાદ કરતા હતા તે વખતે સ્થૂળભદ્રની સસાર પક્ષની સાત બહેનો જેઓ દીક્ષા લઈ સાધ્વી થઈ હતી તેઓ ભદ્રબાહુ પાસે વદન કરવા આવી ત્યા સ્થૂળભદ્રને જોયા નહિ એટલે તે ક્યા છે એમ પૂછ્યુ

ભદ્રબાહુએ તેમને સ્થૂળભદ્રનુ સ્થાન બતાવ્યુ એટલે સાધ્વીઓ બાધુના દર્શન કરવા ત્યા ગઈ

સ્થૂળભદ્રે સાધ્વી બહેનોને પોતાની શક્તિનો પરિચય કરાવવાને માટે પોતાનુ રૂપ બદલીને સિંહનુ રૂપ ધારણ કર્યું સિંહને જોઈ સાધ્વીઓ ભયભીત થઈ ગઈ અને ભદ્રબાહુ પાસે આવીને કહ્યુ—ક્ષમાશ્રમણ ! ત્યા સ્થૂળભદ્રજી તો નથી પણ એક વિકાળ સિંહ ત્યા બેઠો છે કોણ જાણે સ્થૂળભદ્રજી ક્યા હશે ?

ભદ્રબાહુ—આર્યાઓ ! તે સિંહ તે જ તમારો સસારપક્ષનો ભાઈ સ્થૂળભદ્ર છે

આચાર્યના કહેવાથી ફરી તેઓ ત્યા ગઈ તો સ્થૂળભદ્રના દર્શન થયા તેથી આશ્ચર્ય તથા સાથે આનદ પામતા સાધ્વીઓએ કહ્યુ—બધુ ! તમને સિંહરૂપે જોઈને અમને તો ભય લાગ્યો હતો

સ્થૂળભદ્ર—એ તો મે તમને શ્રુતજ્ઞાનની ઋદ્ધિ બતાવી હતી

બહેનોને વિદાય કરીને સ્થૂળભદ્ર આચાર્યશ્રી પાસે વાચના લેવા આવ્યા ત્યારે ભદ્રબાહુએ કહ્યુ—હે અણગાર ! તુ જેટલુ શિખ્યો છે તેટલુ જ બસ છે હવે તારે વધુ શિખવાની જરૂર નથી

ગુરુના વચન સાભળીને સ્થૂળભદ્રને તરત પોતાની ભૂલનો ખ્યાલ આવ્યો તેને બહુ પસ્તાવો થયો અને ગુરુના ચરણોમા નમીને વદન કરીને પોતાના અપરાધની માફી માગતા કહ્યુ—પૂજ્ય ક્ષમાશ્રમણ ! આ મારી પહેલી જ ભૂલ છે કૃપા કરી ક્ષમા કરો બાકીના પૂર્વ વિચ્છેદ જાય તેમ છે તો ભવિષ્યના ગદત્તર સ્થવિરો કહેશે કે સ્થૂળભદ્રે સુતમદ કર્યો તેથી શેષ પૂર્વનો નાશ થયો

ગચ્છના સર્વ સાધુઓએ પણ ભદ્રબાહુ સ્વામીને પ્રાર્થના કરી કે—સ્થૂળભદ્રને વાચના આપવાની કૃપા કરો તે હવે ફરીથી અપરાધ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞાની સાથે ક્ષમા માગે છે

ભદ્રબાહુ—શ્રમણો ! તમે હવે આ બાબતમા વિશેષ આગ્રહ ન કરો હુ વાચના દેવાની ના શા માટે પાડુ છુ તેનુ કારણ સાભળો—

સ્થૂળભદ્રના અપરાધના કારણથી નહિ પણ ભવિષ્યનો વિચાર કરીને બાકીના પૂર્વનો પ્રચાર કરવાનુ બધ કરૂ છુ જુઓ ગજકુળ જેવા શક્ટાન મત્રીના ખાનદાન કુળમા જન્મેલા હોવા છતા સ્થૂળભદ્ર જેવા ગભીર પુરુષ કે જેણે બાર વર્ષની સગિની કોશાના પ્રેમને ક્ષણભરમા ત્યાગ કરી દીધો અને નદ રાજાએ આપેલા મત્રીપદ ને છોડીને વિરક્તભાવની દીક્ષા ગ્રહણ કરી એવા સ્થૂળભદ્ર પણ શ્રુતજ્ઞાનનો દુરૂપયોગ કરવામા તત્પર થઈ ગયા તો બીજાની તો વાત જ શુ કરવી ?

શ્રમણો ! દિવસે દિવસ સમય નાજુક આવતો જાય છે મનુષ્યની માનસિક શક્તિઓનો પ્રતિસમય હ્રાસ થઈ રહ્યો છે તેની ક્ષમતા અને ગભીરતા નષ્ટ થતી જાય છે એવી દશામા પૂર્વનો પ્રચાર કરવામા હુ કુશળ જોઈ શકતો નથી

મુશ્કેલ થઇ પડી તેથી જૈન શ્રમણો કલિંગ દેશ તરફ ચાલ્યા ગયા આ વખતે કલિંગમા મહારાજા ભિખ્ખુરાય મહામેઘવાહન ખારવેલ રાજ કરતા હતા

મહારાજા ખારવેલ વૈશાલીના ગણસત્તાક રાજ્યના પ્રમુખ પરમ અર્હંત ઉપાસક ચેટક રાજાના વશજ હતા મગધરાજ શ્રેણિકના પુત્ર કોણિકે (અજાતશત્રુ) ચેટકરાજ સાથે ભયકર યુદ્ધ કરેલુ ત્યારે ચેટક મહારાજા અનશન કરી સ્વર્ગે ગયા અને તેમનો પુત્ર શોભનરાય નાસીને તેના મામા કલિંગરાજ સુલોચન પાસે ગયા સુલોચનરાય પણ જૈન હતા અને તેમને સતાનમા માત્ર એક પુત્રી હતી એટલે તેમના મૃત્યુ પછી શોભનરાય કલિંગાધિપતિ થયા

શોભનરાયની દશમી પેઢીએ ભિખ્ખુરાય વીર સ. ૩૦૦ મા કલિંગનો રાજા બન્યો. તે તેના પૂર્વજોની પેઠે જૈન ધર્મી અને મહા પ્રતાપી હતો. તેના ત્રણ નામો છે—

૧. **ભિખ્ખુરાય**—જૈન નિર્ગ્રંથ ભિક્ષુઓ-શ્રમણોનો પરમભક્ત હોવાથી તે ભિખ્ખુરાય કહેવાતો

૨. **મહામેઘવાહન**—એ એના પૂર્વજોથી ચાલ્યા આવતા મહામેઘ જેવા હાથીનુ વાહન હોવાથી મેઘવાહન કહેવાતો

૩. **ખારવેલાધિપતિ**—તેની રાજધાની સમુદ્ર કિનારે હોવાથી અને તેના રાજ્યની સીમા સમુદ્ર સુધી હોવાથી તે ખારવેલાધિપતિ કહેવાતો

આ ભિખ્ખુરાયે મગધના રાજા પુષ્પમિત્રને હરાવ્યો હતો

આચાર્ય હિમવત કૃત સ્થવિરાવલીમા બીજી આગમવાચનાનુ વર્ણન કરતા નીચે પ્રમાણે લખ્યુ છે—

બાર દુકાળી પડી તેમા આર્ય મહાગિરિ તથા આર્ય સુહસ્તિજીના અનેક શિષ્યો શુદ્ધ આહાર ન મળવાથી કુમારગિરિ (પર્વત) નામના તીર્થમા અનશન કરીને દેહમુક્ત થયા હતા એ દુકાળના પ્રભાવથી

પર્વતની ગુફાઓમા ચાતુર્માસ રહેના એ પ્રમાણે મહારાજા ખારવેને નિર્ગ્રંથો માટે વિભિન્ન વ્યવસ્થા કરી હતી

ઉપરોક્ત વ્યવસ્થા કરવાનો સભામા નિર્ણય કરી લીધા પછી ભિખ્ખુરાયે કૃતાર્થતા અનુભવી તે પછી તેમણે બલિસ્સહ ઉમાસ્વાતિ, શ્યામાચાર્ય આદિ સ્થવિરોને વદના નમસ્કાર કરીને, જિનાગમમા મુકુટ તુલ્ય દૃષ્ટિવાદના દશપૂર્વ સુધીના શ્રુતનો સગ્રહ કરવા માટે પ્રાર્થના કરી

ભિખ્ખુરાયની પ્રેરણાથી પૂર્વોક્ત સ્થવિર આચાર્યોએ અવશિષ્ટ દૃષ્ટિવાદને શ્રમણ સમુદાય પાસેથી થોડુ થોડુ એકત્ર કરીને, વ્યવસ્થિત કરીને, **ભોજપત્ર, તાડપત્ર તથા વલ્કલ પર અક્ષરોથી લિપિબદ્ધ કરીને ભિખ્ખુરાયનો મનોરથ પૂર્ણ કર્યો અને એ પ્રમાણે સુધર્માસ્વામી રચિત દ્વાદશાગીના સરક્ષક થયા.**

એ પ્રસગે **શ્યામાચાર્યે** નિર્ગ્રંથ સાધુ સાધ્વીઓના સુખબોધાર્થે **પન્નવણા (પ્રજ્ઞાપના) સૂત્રની** રચના કરી જે વીર સ ૩૪૦મા સપૂર્ણ થયુ હતુ

સ્થવિર શ્રી ઉમાસ્વાતિજીએ એ જ ઉદ્દેશથી નિર્યુક્તિ (ભાષ્ય) સહિત **તત્ત્વાર્થ સૂત્રની** રચના કરી

અહીં સ્થવિરાવલી લેખકની સરખા નામથી ભૂલ થઈ હોય એમ લાગે છે કારણ કે એ વખતે સર્વ જૈન મુનિઓ અર્ધમાગધી ભાષામા જ લખતા હતા **તે વખતે મુનિઓ સસ્કૃત ભાષા વાપરતા જ નહોતા અને તત્ત્વાર્થ સૂત્ર સસ્કૃત ભાષામા રચાયેલુ છે. તેથી તે પહેલા ઉમાસ્વાતિનુ હોઈ શકે નહિ.** પણ વિક્રમની પહેલી બીજી સદીમા થયેલા બીજા ઉમાસ્વાતિએ તત્ત્વાર્થ સૂત્ર રચેલુ છે

સ્થવિર **આર્ય બલિસ્સહે** વિદ્યાપ્રવાદ પૂર્વમાથી **અ ગવિદ્યા** આદિ શાસ્ત્રોની રચના કરી

ચોથુ મુનિ સમ્મેલન
માથુરી વાચના

આચાર્ય સ્કંદિલના યુગ પ્રધાનત્વના સમયમા ફરી પાછો બાર વર્ષનો દુકાળ પડયો તેથી સાધુઓને ભિક્ષા મળવાનો અસંભવ થઈ ગયો. તેથી સાધુઓ શાસ્ત્રાભ્યાસ કરી શકયા નહિ તેમજ શિખેલા શાસ્ત્રોને યાદ કરી જઈ તેનુ પુનરાવર્તન પણ કરી શકયા નહિ આ કારણથી ઘણા શ્રુતધર સ્થવિર પરલોકગામી થઈ ગયા અને વિદ્યમાન શ્રમણ સંઘમા પઠનપાઠનની પ્રવૃત્તિ બંધ થતી ગઈ તેથી ઘણા અલૌકિક શ્રુતનો વિનાશ થયો

તે સમયે તે પ્રદેશમા આચાર્ય સ્કંદિલ એકજ વિશેષ શ્રુતધર રહેવા પામ્યા હતા તેથી સુકાળ થતા **વીર સં. ૮૨૭ થી ૮૪૦ (વિક્રમ સંવત ૩૫૭ થી ૩૭૦)**ની વચમાના કોઈપણ વર્ષમા મથુરા નગરીમા યુગપ્રધાન શ્રી સ્કંદિલાચાર્યની પ્રમુખતામા ઉત્તરાપથનો શ્વેતાંબર શ્રમણ સંઘ એકઠો થયો અને તેઓ આગમને વ્યવસ્થિત કરવામા લાગી ગયા

જેને જે આગમ સૂત્ર કે તેનો ખંડ યાદ હતો તે તેઓ કહેતા ગયા અને એ રીતે અગીઆર અંગ અને થોડુંક પૂર્વશ્રુત સંઘટિત કરાયુ અને તે વ્યવસ્થિત કરીને લખી લેવામા આવ્યુ તે પછી સ્કંદિલાચાર્યે તે અનુસાર સાધુઓને વાચના આપી તેથી તે વાચના **સ્કંદિલી** વાચનાના નામથી પ્રસિદ્ધ થઈ અને મથુરામા સંપન્ન થઈ હોવાથી તે **માથુરીવાચના** કહેવાઇ

પાંચમુ મુનિ સમ્મેલન
વાલભીવાચના

મથુરામા આચાર્ય સ્કંદિલે આગમોદ્ધાર કરીને વાચના શરૂ કરી તે જ વખતે સૌરાષ્ટ્રમા વલ્લભી નગરીમા (હાલનુ વળા) આચાર્ય

આ બન્ને વાચનાના વારસાવાળા આચાર્યોના વખતમા વળી પાછો બાર વર્ષનો ભારે દુકાળ પડ્યો તેથી થોડુ જીર્ણશીર્ણ રહેલુ શ્રુત પણ છિન્નભિન્ન થઈ ગયુ તેથી સુકાળ થતા તેમણે વીર સવત ૯૮૦ મા વલ્લભીમા (વળામા) મોટુ મુનિસમ્મેલન મેળવ્યુ અને તે સમેલનની રૂબરૂમા બન્ને વાચનાના પાઠોને તપાસી એક ચોક્કસ પાઠ તૈયાર કર્યો તે વખતે બન્ને વાચનાઓના સિદ્ધાતોના પરસ્પર સમન્વય કરવામા આવ્યા અને બની શકયો તેટલો ભેદભાવ મટાડીને એકરૂપ કરવામા આવ્યા

અને જે જે મહત્વપૂર્ણ ભેદ રહ્યા તેને પાઠાતરના રૂપમા ટીકા ચૂર્ણિઓમા સગ્રહીત કરવામા આવ્યા કેટલાક પ્રકીર્ણ ગ્રથો ફક્ત એક જ વાચનામા હતા તેને પ્રમાણ માની લીધા

એ પ્રમાણે વ્યવસ્થા કર્યા પછી આચાર્ય સ્કદિલની માથુરી વાચના અનુસાર સર્વ સિદ્ધાત લખવામા આવ્યા જ્યા જ્યા નાગાર્જુન વાચનાનો મતભેદ કે પાઠભેદ હતો ત્યા તે ટીકામા લખી લેવામા આવ્યો પણ જે પાઠાતરો નાગાર્જુની અનુયાયીઓ કોઈ રીતે છોડી દેવા તયાર નહોતા તેને મૂળ સૂત્રમા પણ વાયણતરે પુણ એના શબ્દોની સાથે તેનો ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો

લખવાની સરળતા માટે ફરી ફરી આવતા પાઠને પૂર્વે લખેલ સ્થાનોની સાક્ષી આપી ટુકાવી દીધા કે આ પ્રમાણે અભ્યાસ કરવામા સુગમતા રહે એવી રીતે શૃખલાબદ્ધ સર્વ આગમ ગ્રથો લખાયા

આ રીતે બન્ને વાચનાઓમા લખેલા સિદ્ધાતો ઉપરાત જે જે ગ્રથ પ્રકરણ હતા તે સર્વને લખાવીને સુરક્ષિત કરવામા આવ્યા આ પ્રમાણે દેવર્દ્ધિગણિ બધા આગમ ગ્રથ પ્રકરણના સપાદક બન્યા

આ વખતે શ્રી દેવર્દ્ધિગણિએ નદીસૂત્ર રચ્યુ

સૂત્રો ક્યારથી લખાવા માડયા ?

સર્વ શ્વેતામ્બર સપ્રદાયોમા સામાન્ય રીતે એવી માન્યતા પ્રવર્તે છે કે આગમશાસ્ત્રો શ્રી દેવર્દ્ધિગણિ ક્ષમાશ્રમણના વખતમા જ વીર

નથી પરંતુ તેની પદ્ધેના પણ આગળ લખાતા હતા અને કારણથે ગથી સાધુઓ તે પુસ્તકો પોતાની પાસે રાખતા હતા

છતા પણ જ્યાં સુધી યાદ શક્તિ સારી હતી ત્યા સુધી વિશેષે કરીને સાધુઓ સર્વ શ્રુત મુખપાઠે રાખતા હતા અને જરૂર પડ્યે પુસ્તકનો ઉપયોગ કરતા હતા

આ પ્રમાણે સૂત્રોશાસ્ત્રો પહેલેથી આજસુધી કેવી રીતે જાળવી રાખવામા આવ્યા તેનો ઇતિહાસ છે

હવે દિગબરો મૂળ સૂત્રો જળવાયા નથી તેના કારણો આપે છે તે અને શ્વેતાંબરો તેનુ સમાધાન કરે છે તે જોઇએ

મૂળસૂત્રો જળવાયા નથી તે માટે દિગબરોના કારણો

૧. દિગબરો પહેલુ કારણ એમ કહે છે કે આગમસૂત્રોનો મૂળમા જેટલો વિસ્તાર હતો તેટલો નથી કાળપ્રભાવે કેટલુક ભૂલાઈ ગયુ હોય તે સભવિત છે પરંતુ હાલના સૂત્રોમા ક્યાય કાંઈપણ ખડિત થયુ હોય એમ દેખાતું નથી બધા સૂત્રોમા પહેલીથી છેવટે સુધી એકસરખો સબધ જળવાઈ રહેતો દેખાય છે તો તેનો કોઈ ભાગ ખડિત થયો હતો એમ કેમ માની શકાય ?

શ્વેતામ્બરનુ સમાધાન—ઉપર આપેલા ઇતિહાસ ઉપરથી જોઇ શકાય છે કે મૂળ જેટલુ જેટલુ યાદ રહ્યુ તે દરેક વખતે યાદ કરીને તેને વ્યવસ્થિત રૂપે એટલે સબધ જાળવીને ગોઠવી દેવામા આવ્યુ હતુ કારણકે નહિતર પઠનપાઠનમા બહુ અડચણ પડે તેથી સર્વ શાસ્ત્રોને દરેક વખતે સબધ પ્રમાણે ગોઠવીને લખાયા હતા

તેથી દિગબરોની એ દલીલ ટકી શકતી નથી

૨. **દિગમ્બરોની** બીજી દલીલ એ છે કે—પદોની સખ્યા મૂળ પ્રમાણે મળતી નથી જો કે સૂત્રમા સળગ નગર સખ્યા દેખાય છે

શ્વેતામ્બરોનુ સમાધાન—એ વાત તો ખરી જ છે કે હાલના ઉપલબ્ધ સૂત્રોનો બધો ભાગ મૂળનો જ નથી કારણ કે પૂર્વાચાર્યો તેમના શિષ્યોને શિખડાવવાને માટે મૂળ સૂત્રો ઉપર વિવેચ1 કરતા તે વિવેચન પદ્યમા કરતા કે જેથી શિષ્યોને સહેલાઇથી યાદ રહી જાય કારણ કે બધુ શ્રુત મુનિઓને મુખપાઠ જ રહેતુ

મૂળ સૂત્ર અને પૂર્વાચાર્યોના વિવેચનો બધુ એક સાથે શિષ્યો યાદ રાખતા. પૂર્વાચાર્યો પોતાના વિવેચનો પોતાના નામથી જુદા પાડતા નહોતા કારણ કે તેમને નામનો મોહ નહોતો. તેમનો ઉદ્દેશ ફક્ત શિષ્યોને જ્ઞાન આપવાનો હતો.

હાલના ઉપલબ્ધ સૂત્રોમા મૂળ તથા વિવેચનોનુ મિશ્રણ જરૂર છે. પણ તેનુ કારણ એવુ નથી કે જેથી સૂત્રોને વિચ્છેદ ગણાય અથવા સૂત્રો અમાન્ય ગણાય.

વિવેચન તે મૂળના સ્પષ્ટીકરણરૂપે છે અને તેથી તે જરૂરનુ જ ગણાય સૂત્ર કે ગ્રથ અમાન્ય તો ત્યારે જ ગણાય કે જ્યારે તેની અદરનુ લખાણ સિદ્ધાત વિરુધ્ધનુ હોય. અને સૂત્રોમા સિધ્ધાત વિરુધ્ધનુ શુ શુ છે તે તો દિગબરોએ બતાવ્યુ જ નથી

સૂત્રો વિચ્છેદ ગયાની દિગબરોની વાત તેમના જ ગ્રથોથી ખોટી ઠરે છે.

દિગબરો કહે છે કે સૂત્રો વીર સવત ૬૮૩ મા વિચ્છેદ ગયા હતા આ વાત તેમના જ ગ્રથો ઉપરથી ખોટી પૂરવાર થાય છે તેની કેટલીક વિગત મે મારા જૈનધર્મ અને એકતા પુસ્તકના 'સૂત્રો અને આગમ'નામના પ્રકરણ ન ૨ મા આપી છે તે જિજ્ઞાસુએ જોઈ લેવી

દિગબર ગ્રથકારોએ વિક્રમની છઠી સદી સુધી શ્વેતાબર સૂત્રો શાસ્ત્રોનો તેમના ગ્રથોમા છૂટથી ઉપયોગ કર્યો છે, જેમ કે

સૂત્ર વિચ્છેદ કહેવાનુ ખરૂં કારણ

જો કે દિગબરો કહે છે કે સૂત્રો વીર મ ૬૮૩ માજ વિચ્છેદ ગયા હતા પણ તે વાત ખોટી છે તે ઉપર બતાવાઈ ગયુ છે સૂત્રો વિચ્છેદ ગયાની વાત તેમણે ઘણા વખત પાછળથી કરી હતી તેનું કારણ એ હતુ કે—

શરૂઆતમા તો ફક્ત નગ્નત્વનો જ મતભેદ હતો અને આચારાગ સૂત્રમાં નગ્નત્વનુ પ્રતિપાદન હતુ જ તેથી તેમને સૂત્રો વિચ્છેદ ગયા એમ કહેવાની જરૂર જ હોતી નગ્નત્વને વળગી રહેવા છતા તે વખતે દિગબરો અપવાદ તરીકે વસ્ત્રપાત્રની જરૂરીયાત પણ સ્વીકારતા હતા કે જે પ્રમાણે ભગવતી આરાધનામા પ્રતિપાદન કરેલુ છે અને આચારગ સૂત્રમા પણ તે જ પ્રમાણે છે તેથી દિગબરો છૂટા પડ્યા છતા શ્વેતાબર સૂત્રોને માન્ય ગણતા હતા

પરતુ શ્રી કુદકુદાચાર્યે દિગબર માન્યતાને નવું સ્વરૂપ આપ્યુ. તેમણે અપવાદ માર્ગનો ઇન્કાર કર્યો અને નગ્નત્વનુ એકાત આગ્રહથી પ્રતિપાદન કર્યું. તેથી અનેક નવી સમસ્યાઓ ઉત્પન્ન થઈ જેવી કે—કવળાહાર, સ્ત્રી મુક્તિ સ્ત્રીદીક્ષા વગેરે તે વખત સુધી દિગબર લેખકોની એ વિષયમા શ્વેતાબરો જેવી જ માન્યતા હતી પણ શ્રી કુદકુદાચાર્યે આગ્રહ પૂર્વકની જે નવી માન્યતાઓ શરૂ કરી તેના પરિણામે તેમને શ્વે સૂત્રોને અમાન્ય કરવાની ફરજ પડી પણ લગભગ ચારસો વર્ષ પછી અમાન્ય કરવા તે અયોગ્ય કહેવાય એટલે ચારસો વર્ષ પહેલાની જ વિચ્છેદ ગયા છે એમ જાહેર કર્યું

એ કારણથી જ કુન્દકુદાચાર્યની પૂર્વના દિગબર આચાર્યોના ગ્રથો કરતા પણ શ્રી કુદકુદાચાર્યના ગ્રથોને પરમાગમ કહી પ્રધાનપદ આપવામા આવ્યુ

ત્યારે હવે પ્રશ્ન એ રહે છે કે—

૭ અચેકવાદને મૂળ સ્વરૂપ આપવા માટે સૂત્રેના ખોટા અર્થ કર્યા છે, નવી વાતો ઉમેરી છે તે ઉપરાત નગ્ન મુનિ સણધની વાતો, કથાઓ શ્વે સાહિત્યમાથી સદંતર કાઢી નાખી છે કે જેથી સાધુની નગ્નતાનુ કદિ અસ્તિત્વ જ નહોતુ એમ સમજાય

૮ તાપસો જૈન દીક્ષા લીએ ત્યારે તથા ગૃહસ્થલિંગી વગેરે કેવળીને કેવળજ્ઞાન થાય કે તરત દેવેદ્ર આવીને તેમને મુનિવેષ આપે એમ કહી નગ્નતા સદંતર નહોતી એવી ખોટી માન્યતા ઉપજાવી છે

૯ ભગવાન મહાવીર છદ્મસ્થ નિર્ગ્રંથ અવસ્થામા ચાર જ્ઞાનના ધણી અને અપ્રતિમ શક્તિવાળા હતા તે વત ધ્યાનમા લેતા કલ્પસૂત્રમા વ્યતરદેવ વગેરેની અનેક વાતો કાલ્પનિક અને ભગવાનના જ્ઞાન તથા શક્તિની અવહેલના કરતી હોય એમ લાગે છે

૧૦ શ્વેતાબર સપ્રદાયની માન્યતા મુજબની અનેક વાતો સૂત્રોમા એવી રીતે ઉમેરી દીધી છે કે તે સર્વ ભગવાન મહાવીરે પ્રરૂપેલુ છે એમ જ સમજાય કારણ કે સૂત્રોમા ભગવાન મહાવીરની જ પ્રરૂપણા હોય

૧૧ સૂત્રોને આગમ કહેવાનુ કારણ એ જ છે કે સૂત્રનામ ધારી ગ્રથો એ મૂળ સૂત્રો નથી પણ મૂળ, વિવેચન અને ઉમેરાના સમૂહમાથી યાદ રહેલુ અને પરંપરાથી ચાલ્યુ આવેલુ તે આગમ છે

શ્વેતામ્બરોએ જાળવી રાખેલુ આગમ શ્રુત તે મૂળ કે

અને આ રીતે સ્ત્રીને હલકી પાડવાના દોષના બચાવમાં આચાર્યોએ સ્ત્રીઓના જે દોષના બહાના બતાવ્યા છે તે સર્વ જૂઠા છે કારણ કે એ જ **દોષો સ્ત્રીઓમા તેમ જ પુરુષોમા પણ હોઈ શકે છે.** છતા સાધુઓએ એ બહાનાને સત્ય તરીકે શ્રાવકોને સમજાવ્યા એટલે શ્રાવકો પણ અધશ્રદ્ધાથી સાધુની વાત સાચી માની બેઠા!

મૂર્તિપૂજકોમા સાધ્વીઓ માટેની ઉપરની છયે બાબતો કડક રીતે પાળવામા આવે છે પરંતુ સ્થાનકવાસીઓ ન ૩ અને ૪ ની બાબતમા ઉદાર બન્યા છે છતા બાકીની બાબતોમા સ્થાનકવાસીઓ પણ મૂર્તિપૂજક જેટલા જ સકુચિત વિચાર ધરાવે છે દિગંબરોએ તો સાધ્વીની કક્ષા એટલી બધી ઉતારી પાડી છે કે તેમની તો વાત જ શી કરવી?

સાધ્વી સ્ત્રીઓને પુરુષ સાધુઓથી ઉતરતી કક્ષાની માનનાર સાધુ તેમ જ શ્રાવકોએ નીચેની બાબતો વિચારવી ઘટે છે.

૧ જીવ સ્ત્રીત્વ પ્રાપ્ત કરે છે તે તેના પૂર્વભવના પાપનુ ફળ છે પણ આ ભવના પાપનુ ફળ નથી આ ભવે સાધ્વી સ્ત્રી જ્ઞાને, વિદ્યાએ, ઉમરે વૃદ્ધ હોય તેને નવો દીક્ષિત યુવાન મુનિ વંદન ન કરે પણ એથી ઊલટુ એ વૃદ્ધ સાધ્વી યુવાન નવદીક્ષિત સાધુને વંદન કરે એનો અર્થ એ થયો કે સાધ્વી સ્ત્રીના પૂર્વભવના પાપને માટે આ ભવે તેનો તિરસ્કાર કરવામા આવે છે

આવુ વર્તન જૈન સિદ્ધાંતની વિરુદ્ધનુ છે.

૨ પૂર્વ ભવના પાપ માટે ચાલુ ભવે એટલે વર્તમાન ભવે તે જીવ ધર્મી, ગુણવાન, વિદ્વાન, ચારિત્રવાન હોય તો પણ તેનો તિરસ્કાર કરવાનુ જૈન સિદ્ધાંતમા કયે ઠેકાણે જણાવ્યુ છે? સિદ્ધાંતમા એવો કયો નિયમ છે?

અને આ રીતે સ્ત્રીને હલકી પાડવા ા દોષના બચાવમા આચાર્યોએ સ્ત્રીઓના જે દોષના બહાના બનાવ્યા છે તે સર્વ જૂઠા છે કા ણ કે એ જ દોષો સ્ત્રીઓમા તેમ જ પુરુષોમા પણ હોઈ શકે છે. છતા સાધુઓએ એ બહાનાને સત્ય તરીકે શ્રાવકોને સમજાવ્યા એટલે શ્રાવકો પણ અધશ્રદ્ધાથી સાધુની વાત સાચી માની બેઠા ।

મૂર્તિપૂજકોમા સાધ્વીઓ માટેની ઉપરની છ યે બાબતો કડક રીતે પાળવામા આવે છે પરતુ સ્થાનકવાસીઓ ન ૩ અને ૪ ની બાબતમા ઉદાર બન્યા છે છતા બાકીની બાબતોમા સ્થાનકવાસીઓ પણ મૂર્તિપૂજક જેટલા જ સકુચિત વિચાર ધરાવે છે દિગબરોએ તો સાધ્વીની કક્ષા એટલી બધી ઉતારી પાડી છે કે તેમની તો વાત જ શી કરવી ?

સાધ્વી સ્ત્રીઓને પુરુષ સાધુઓથી ઉતરતી કક્ષાની માન નાર સાધુ તેમ જ શ્રાવકોએ નીચેની બાબતો વિચારવી ઘટે છે

૧ જીવ સ્ત્રીત્વ પ્રાપ્ત કરે છે તે તેના પૂર્વભવના પાપનુ ફળ છે પણ આ ભવના પાપનુ ફળ નથી આ બને સાધ્વી સ્ત્રી જ્ઞાને, વિદ્યાએ, ઉમરે વૃદ્ધ હોય તેને નવો દીક્ષિત યુવાન મુનિ વદન ન કરે પણ એથી ઊલટુ એ વૃદ્ધ સાધ્વી યુવાન નવદીક્ષિત સાધુને વદન કરે એનો અર્થ એ થયો કે સાધ્વી સ્ત્રીના પૂર્વભવના પાપને માટે આ ભવે તેનો તિરસ્કાર કરવામા આવે છે

આવુ વર્તન જૈન સિદ્ધાતની વિરુદ્ધનુ છે.

૨ પૂર્વ ભવના પાપ માટે ચાલુ ભવે એટલે વર્તમાન ભવે તે જીવ ધર્મા, ગુણવાન, વિદ્વાન, ચારિત્રવાન હોય તો પણ તેનો તિરસ્કાર કરવાનુ જૈન સિદ્ધાતમા કયે ઠેકાણે જણાવ્યુ છે? સિદ્ધાતમા એવો કયો નિયમ છે?

હોવાનુ માને છે છતા પુરુષ તરીકેના અભિમાનથી સ્ત્રીને હલકી ઠરાવવી કે ગણવી તે સિદ્ધાત વિરુદ્ધનુ કાર્ય છે

૯ વ્યવહારમા માતા વગેરે વડીલ સ્ત્રીઓને પૂજ્ય ગણવામા આવે છે તેજ રીતે ધર્મમા કેમ નહિ ?

માતા ગુણવતીએ દીક્ષા લીધી છે અને સાધ્વી બનેલ છે થોડા વખત પછી પુત્ર વિનયચદ્રની પત્ની ગુજરી જતા વૈરાગ્ય ભાવ આવવાથી વિનયચદ્ર પણ દીક્ષા લઈ સાધુ બને છે સસારમા માતા તરીકે, વિનયચદ્ર ગુણવતીને પૂજ્ય ગણી નિયમિત વદન કરતો અને ગુણવતી સાધ્વી થયા પછી પણ વિનયચદ્ર સાધ્વી ગુણવતીને ભક્તિ અને વિનયથી વદન કરતો હવે વિનયચદ્ર સાધુ થયેલ છે તેથી શુ સાધ્વી ગુણવતી વિનયચદ્રને વદન નમસ્કાર કરશે ? નહિ જ

સાધ્વી ગુણવતીએ વિનયચદ્રને નમસ્કાર કરવા જ જોઇએ, વદન કરવુ જ જોઇએ એમ માનનાર કે કહેનારને જૈન ધર્મના સિદ્ધાતનુ જ ભાન નથી એમ કહેવું જોઈએ. અથવા તો એવું કહેનારા માનનારા જૈન ધર્મી નથી પણ જૈન હોવાનો દભ કરે છે એમ જ માનવુ જોઇએ.

૧૦ જૈન ધર્મમા સર્વ ઠેકાણે ચારિત્ર અને ગુણની મહત્તા ગાઇ છે પણ ક્યાય પુરુષ વેદની મહત્તા બતાવી નથી. આત્માનો વિકાસ, આત્માનો ઉત્કર્ષ ગુણ અને ચારિત્રથી થઈ શકે છે તેમા વેદના ભેદ સ્વીકારવામા આવ્યો નથી છતા સાધ્વી સ્ત્રીના ગુણ ચારિત્રની મહત્તા ટાળી નાખીને તેને નવદીક્ષિત મુનિથી પણ હલકી ગણવામા આવે ત્યારે જૈન સિદ્ધાતનુ જ ખૂન કરવામા આવે છે એમ જ ગણાય

૧૧ "થેરી ગાથા" નામના બૌદ્ધ ભિક્ષુણીઓના "ગાથા સગ્રહ"મા ભદ્રા કુડલા કેશા નામની એક જૈન સાધ્વીનું વર્ણન આવે છે

એક દલીલ એમ થાય છે કે છટા પત્રા પછી દિગબરાએ શ્વેતાંબરાથી પોતાનુ કાઇક જુદુ બતાવવા માટે તેમનુ શ્રુત ગૌતમ-સ્વામીથી ઉતરી આવેલુ જણાવ્યુ છે

પરતુ એમ માનતા વિરોધ એ આવે છે કે હાલના ઉપલબ્ધ સૂત્રોમા ઠેકઠેકાણે ગૌતમસ્વામીનું જ નામ આવે છે પણ કયા ય સુધર્મા સ્વામીનુ નામ આવતુ નથી જો કે મૂળ સૂત્રો સુધર્માસ્વામીના બનાવેલા હોય તો તેમા સુધર્માસ્વામીનુ જ નામ આવવુ જોઈએ

એના જવાબમા એમ કહેવામા આવે કે ગૌતમ સ્વામી મોટા હોવાથી ગૌતમ સ્વામીનુ નામ મૂકેલુ છે બાકી સૂત્રો તો સુધર્મા-સ્વામીના જ બનાવેલા છે

તો ત્યા પણ આપણી મૂળ માન્યતામા જ વિરોધ આવે છે કારણ કે મૂળ માન્યતા એમ છે કે—અગીઆર ગણધરે અગીઆર દ્વાદશાગી બનાવી હતી અને દરેક ગણધર પોતાની દ્વાદશાગી પ્રમાણે તેમના શિષ્યોને શિક્ષા આપતા દશ ગણધરો વહેલા કેવળજ્ઞાન પામ્યા તેથી તેમની દ્વાદશાગીઓ વિચ્છેદ ગઈ અને સુધર્માસ્વામી છેલ્લા રહ્યા તેમની દ્વા શાગી ચાલુ રહી

એટલે કે ગણધર તરીકે બધા સરખા હતા માટે અગીઆર દ્વાદશાગી બની અને તેથી દરેકની દ્વાદશાગીમા તેના બનાવનાર ગણધરનુ જ નામ હોઈ શકે ત્યા મોટાના વિનયનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થતો જ નથી

છતા હાલના ઉપલબ્ધ સૂત્રો જે સુધર્મા સ્વામીના મૂળ બનાવેલા માનવામા આવે છે તેમા દરેક ઠેકાણે ગૌતમ સ્વામીજીના જ સબોધનો છે એ હકીકત છે જ

ભગવાન મહાવીરના નિર્વાણ પછી ગૌતમ સ્વામી યુગપ્રધાનપદે ન આવ્યા કારણકે કેવળી યુગપ્રધાનપદ પર ન આવે એવી માન્યતા છે પરતુ તેમા વિરોધ આવે છે તે આ પ્રમાણે—

એક દલીલ એમ થાય છે કે છટા પજા પછી દિગબરોએ શ્વેતાબરોથી પોતાનુ કાઈક જુદુ બતાવવા માટે તેમનુ શ્રુત ગૌતમ-સ્વામીથી ઉતરી આવેલુ જણાવ્યુ છે

પરતુ એમ માનતા વિરોધ એ આવે છે કે હાલના ઉપલબ્ધ સૂત્રોમા ઠેકઠેકાણે ગૌતમસ્વામીનું જ નામ આવે છે પણ ક્યાય સુધર્મા સ્વામીનુ નામ આવતુ નથી જો કે મૂળ સૂત્રો સુધર્માસ્વામીના બનાવેલા હોય તો તેમા સુધર્માસ્વામીનુ જ નામ આવવુ જોઈએ

એના જવાબમા એમ કહેવામા આવે કે ગૌતમસ્વામી મોટા હોવાથી ગૌતમસ્વામીનુ નામ મૂક્યુ છે બાકી સૂત્રો તો સુધર્મા-સ્વામીના જ બનાવેલા છે

તો ત્યા પણ આપણી મૂળ માન્યતામા જ વિરોધ આવે છે કારણ કે મૂળ માન્યતા એમ છે કે—અગીઆર ગણધરે અગીઆર દ્વાદશાગી બનાવી હતી અને દરેક ગણધર પોતાની દ્વાદશાગી પ્રમાણે તેમના શિષ્યો ને શિક્ષા આપતા દશ ગણધરો વહેલા કેવળજ્ઞાન પામ્યા તેથી તેમની દ્વાદશાગીઓ વિચ્છેદ ગઈ અને સુધર્મા સ્વામી છેલ્લા રહ્યા તેમની દ્વાદશાગી ચાલુ રહી

એટલે કે ગણધર તરીકે બધા સરખા હતા માટે અગીઆર દ્વાદશાગી બની અને તેથી દરેકની દ્વાદશાગીમા તેના બનાવનાર ગણધરનુ જ નામ હોઈ શકે ત્યા મોટાના વિનયનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થતો જ નથી

છતા હાલના ઉપલબ્ધ સૂત્રો જે સુધર્મા સ્વામીના મૂળ બનાવેલા માનવામા આવે છે તેમા દરેક ઠેકાણે ગૌતમ સ્વામીજીના જ સબોધનો છે એ હકીકત છે જ

ભગવાન મહાવીરના નિર્વાણ પછી ગૌતમ સ્વામી યુગપ્રધાનપદે ન આવ્યા કારણકે કેવળી યુગપ્રધાનપદ પર ન આવે એવી માન્યતા છે પરતુ તેમા વિરોધ આવે છે તે આ પ્રમાણે—

તથા મહાપુરુષોના ચારિત્રોને પુરાણ નામ આપ્યુ બ્રાહ્મણોમા નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી છે તેમ દિગબરોએ નૈષ્ઠિક શ્રાવક બનાવ્યા

આચારોમા તો દિગબરોએ વૈષ્ણુવીય આચારોને ખૂબ પ્રધાનતા આપી જૈન ધર્મમા જેવા આચારોનુ નામ નિશાન પણ કોઈ ન શક તેના આચારો દિગબરોએ પ્રચલિત કર્યા અને આજે પણ પ્રચલિત છે

બાળક જન્મે ત્યારથી વૈષ્ણવોના જેવા સસ્કાર આપના યજ્ઞોપવિત, કમડલુ, છુતાછુત, સ્ત્રીમુક્તિ નિષેધ, શુદ્રમુક્તિ નિષેધ, જૈન સિવાય બીજાને ઘેર જૈન સાધુએ આહાર લેવાનો નિષેધ, આહનનીય આદિ અગ્નિઓની પૂજા, સધ્યા, તર્પણ, આચમન વગેરે વગેરે આચાર વિચારો જૈન ધર્મના નહિ પણ વૈષ્ણવ ધર્મના પ્રતિક છે

શ્વેતાબર તરફના દ્વેષને લીધે શ્વેતાબરોથી નવુ અથવા ઊલટુ કરવાની ભાવનાથી દિગબરોએ ઘણા વૈષ્ણવ આચારો અપનાવી લીધા છે

એટલે દિગબર આચાર સાહિત્ય અપનાવવાનો વિચાર કરતા પહેલા તેમા જૈન આચાર કેટલો છે તે જ શોધવુ જોઇએ.

માટે સત્ય મૂળ ધર્મને અનુસરવા ઇચ્છનારાએ સપ્રદાયવાદી સાહિત્યમાની વાતોની ચકાસણી કરીને સત્ય જણાય તે જ માનવુ

સપ્રદાયવાદથી દૂર રહેવુ

સપ્રદાયોની ઉત્પત્તિ અહભાન અને અજ્ઞાનતાથી ઉપજેલા એકાત આગ્રહથી થયેલી છે

સપ્રદાય શરૂ કરનાર ગુરુ અથવા ગુરુઓએ જે વસ્તુ જે રીતે કહી, શિખવાડી કે સમજાવી તે રીતે જ તેને બરાબર સમજવી અને માનવી તે સપ્રદાયવાદ

ગુરુએ જે કોઈ શબ્દ વાક્ય કે સૂત્રના અર્થ જે રીતે કહ્યા, બતાવ્યા કે સમજાવ્યા તે અર્થને તે રીતે જ સમજવા કે માનવા અને

પ્રકરણ ચોથુ

તીર્થની મહત્તા

સ્થાનકવાસી જૈનો તીર્થ સ્થળોની મહત્તા માનતા નથી, તીર્થ સ્થળોને કોઇ રીતે ઉપયોગી સાધન તરીકે સ્વીકારતા નથી ત્યારે સ્થાનકવાસી સિવાયના સર્વ જૈનો તીર્થની મહત્તા માને છે, સમજે છે અને તીર્થ સ્થળોને ભક્તિભાવ વધારનાર, ધર્મભાવના વધારનાર એમ ઉત્તમ સાધન ગણે છે

તેથી તીર્થ સંબંધી વિચાર કરવાનુ પ્રાપ્ત થાય છે

સ્થાનકવાસીઓએ પોતાની માન્યતા શી છે તેનું કયાય પણ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું હોય એમ દેખાતુ નથી માન્યતા માટે મુખ્ય સવાલ એ છે કે—

(૧) સ્થાનકવાસી સૂત્ર સિદ્ધાતને બાધ ન આવતો હોય તો ધાર્મિક બાબતો માને છે કે નહિ અથવા—

(૨) સ્થાનકવાસી ફક્ત સૂત્રોમા હોય તેટલુ જ માને છે?

જો સૂત્રોમા હોય તેટલું જ માનવાનુ સ્થાનકવાસીઓ કહેતા હોય તો તેમની માન્યતા એક ક્ષણ પણ ટકી શકે તેમ નથી કારણ કે સૂત્રમા નથી તેવી સેકડો બાબતો સ્થાનકવાસીઓ શ્વેતાબરોની પેઠે જ માને છે

ત્યારે એમ નક્કી સમજાય છે કે સૂત્ર સિદ્ધાતને બાધ ન આવે તેવી વાતો સ્થાનકવાસીઓ મા તા આવ્યા છે અને તેથી આજે પણ તેઓ તેવી વાતો મા ના તૈયાર છે અથવા તૈયાર હોવા જોઇએ એમ સમજવુ જોઈએ જ

દાયક બનીને તેમજ બીજી અનેક રીતે તીર્થની ગહત્તા વધારે છે
ા પછી તીર્થ સ્થળોની અવહેલના, અવગણના કે આશાતના કરવી
તે સારૂ કાર્ય નથી એમ સિદ્ધ થાય છે

મુનિશ્રી ભદ્રંકરવિજયજી મહારાજે તેમના "પ્રતિમા પૂજન" પુસ્તકમા તીર્થયાત્રાના લાભ બતાવતા નીચે પ્રમાણે લખ્યુ છે.

પ્રશ્ન—તીર્થયાત્રા વિષે કયા સૂત્રમા લખ્યુ છે અને તેથી શો લાભ થાય?

ઉત્તર—તીર્થ બે પ્રકારે છે—(૧) જગમ તીર્થ તે ચતુર્વિધ સઘ અને (૨) સ્થાવર તીર્થ તે શત્રુંજય, ગિરનાર, નદીશ્વર, અષ્ટાપદ આબુ, સમેત શિખર વગેરે

શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમા જઘાચારણ વિદ્યાચારણ મુનિવરો નદીશ્વર વગેરેની યાત્રાએ ગયા હતા એમ ફરમાવ્યુ છે

શ્રી ગૌતમ સ્વામી પણ શ્રી અષ્ટાપદ પર ગયા હતા

શ્રી આચાગગ સૂત્રમા બીજા શ્રુત સ્કધમા ત્રીજી ચૂલિકામા દર્શનભાવનામા ગાથા ૩૩૧-૩૩૨ મા નીચે પ્રમાણે તીર્થભૂમિ બતાવી છે—

जम्माभिसेय निक्खमणचरणनाणुप्पया य निव्वाणे ।
दियलोअ भवणमदरनदीसर भोमनगरेसु ॥ ३३१ ॥
अट्ठावयमुज्जिते गयग्गपयए य धम्मचक्केय ।
पासरहावत्तनग चमरुप्पाय च वदामि ॥ ३३२ ॥

ભાવાર્થ—શ્રી તીર્થંકરદેવના જન્માભિષેકની ભૂમિ, દીક્ષા લેવ
ભૂમિ, કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયુ તે ભૂમિ, નિર્વાણભૂમિ, દેવલો

યાત્રાળુઓ ઉપરાંત તીર્થ સ્થળોમા તેના અધિષ્ટાયક દેવો હોય છે તેઓ પણ ત્યા સદૈવ ભકિત, પુજા, આરાધના કરતા હોય છે તેમના તે શુદ્ધ ધાર્મિક પરમાણુઓ પણ તે તીર્થ સ્થળોમા ફેલાયલા હોય છે તેથી સરળ પ્રકૃતિના માણુમને તો તીર્થ સ્થળોમાં શુભ વિચારો, ધાર્મિક વિચારો આવ્યા વિના રહેતા જ નથી અને એ શુભ વિચારો શુભ ફળદાયક જ નીવડે એ તો સૈદ્ધાતિક નિશ્ચિત વાત છે

આ ઉપરાત તીર્થના અધિષ્ટાયક દેવો ત્યા જતા યાત્રાળુઓને અદૃશ્ય રીતે પણ ઘણી રીતે સહાયક થાય છે અને એ રીતે તેઓ તીર્થનો મહિમા પણ વધારે છે

આખુ જગત પુદ્ગળ પરમાણુઓથી ભરેલુ પણ છે એમ તો સ્થાનકવાસીઓ માને જ છે પુદ્ગળની શકિત શાસ્ત્રોમા કહ્યા પ્રમાણેની જ સ્થાનકવાસીઓ માને જ છે વિચારોના અને શબ્દોના પુદ્ગળો આખા વિશ્વમા ફેલાઈ જાય છે વગેરે શાસ્ત્રીય હકીકતો પણ સ્થાનકવાસીઓ માને છે જ પુદ્ગળ પરમાણુની શકિતને ન માને તેને જૈન જ કહી શકાય નહિ

વળી અમુક અમુક ભૂમિની ખાસ અમુક અમુક રીતે પણ મહત્તા હોય છે દાખલા તરીકે, મહાભારતની લડાઈનુ સ્થાન કુરુક્ષેત્ર આજે પણ બે પરમ મિત્રો કુરુક્ષેત્રમાથી પસાર થાય તો તે વખતે તેમના મનમા દુશ્મનાવટનો ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેઓ લડવાને તૈયાર થઈ જાય છે અથવા લડી પડે છે એમ સાભળ્યુ છે

તો સખ્યાતા કે અસખ્યાતા વર્ષથી પવિત્ર ભૂમિ તરીકે પકાયલી ભૂમિ આજે પણ પવિત્ર ગણવામા આવે તો તેમા અજુગતુ શુ છે? તેમા સૈદ્ધાતિક રીતે શો બાધ છે?

અને તીર્થ સ્થળોમા શુભ અને શુદ્ધ ધાર્મિક પરમાણુઓ વિશેષ પ્રમાણમા ફેલાયલા હોઇને તીર્થ સ્થળોની તે કારણે ખાસ મહત્તા છે તે માનવુ જ જોઇએ તેમજ તીર્થ સ્થળોના અધિષ્ટાયક દેવો યાત્રાળુ

મદદાયક બનીને તેમજ બીજી અનેક રીતે તીર્થની મહત્તા વધારે છે તો પછી તીર્થ સ્થળોની અવહેલના, અવગણના કે આશાતના કરવી તે સારૂં કાર્ય નથી એમ સિદ્ધ થાય છે

મુનિશ્રી ભદ્રંકરવિજયજી મહારાજે તેમના "પ્રતિમા પૂજન" પુસ્તકમા તીર્થયાત્રાના લાભ બતાવતા નીચે પ્રમાણે લખ્યુ છે.

પ્રશ્ન—તીર્થયાત્રા વિષે કયા સૂત્રમા લખ્યુ છે અને તેથી શો લાભ થાય ?

ઉત્તર—તીર્થ બે પ્રકારે છે—(૧) જગમ તીર્થ તે ચતુર્વિધ સંઘ અને (૨) સ્થાવર તીર્થ તે શત્રુંજય, ગિરનાર, નદીશ્વર, અષ્ટાપદ, આબુ, સમેત શિખર વગેરે

શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમા જઘાચારણ વિદ્યાચારણ મુનિવરો નદીશ્વર વગેરેની યાત્રાએ ગયા હતા એમ ફરમાવ્યુ છે

શ્રી ગૌતમ સ્વામી પણ શ્રી અષ્ટાપદ પર ગયા હતા

શ્રી આચારાગ સૂત્રમા બીજા શ્રુત સ્કધમા ત્રીજી ચૂલિકામા દર્શનભાવનામા ગાથા ૩૩૧-૩૩૨ મા નીચે પ્રમાણે તીર્થભૂમિ બતાવી છે—

जम्माभिसेय निक्खमणचरणनाणुप्पया य निव्वाणे ।
वियलोअ भवणमन्दरनदीसर भोमनगरेसु ॥ ३३१ ॥
अट्ठावयमुज्जिते गयग्गपयए य धम्मचक्के य ।
पासरहावत्तनग चमरुप्पाय च वदामि ॥ ३३२ ॥

ભાવાર્થ—શ્રી તીર્થંકરદેવના જન્માભિષેકની ભૂમિ, દીક્ષા લેવાની ભૂમિ, કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયુ તે ભૂમિ, નિર્વાણભૂમિ, દેવલોકના

તેમા ઉદ્યમવત બની શકાય છે જે જે પ્રકારે આત્મવિશુદ્ધિ થઈ શકે તે તમામ ઉપાયો યોજવાની કિંમતી તક મળે છે

કેટલાક ધ્યાની પુરુષો પહાડની ગુફાઓમા જઈ એકાંતમાં બેસી, આત્મા તથા જડના વિભાગો તથા તે બન્નેમાં રહેલી ભિન્નતાનો વિચાર કરે છે, ધર્મધ્યાનમા તલ્લિન બને છે અને શુક્લ ધ્યાન આદિ ધ્યાવી શકાય તે માટેનો અભ્યાસ કરે છે

વધારે શુદ્ધિનુ બીજુ કારણ તો એ છે કે—ઉત્તમ મનુષ્યોના શરીરના પુદ્ગળ-પરમાણુઓ ત્યા ફેલાએના હોય છે તે સર્વે ઉત્તમ હોય છે

જે પુરુષોની મુક્તિ થવાની હોય તેવા ઉત્તમ પુરુષોના શરીરમા ધ્યાનને પુષ્ટિ આપે એવાં પુદ્ગળો એકત્ર થયેલા હોય છે હવે તે પુરુષો તો નિર્વાણ પામી ગયા પણ તે પુદ્ગળો તેમની નિર્વાણભૂમિમા વિખરાએલા હોય છે ત્યા ઘણુ કરીને સારા પુદ્ગળોનો જ જથ્થો હોય છે અને તે આપણામા દાખલ થાય છે જો કે ઘણો કાળ વ્યતીત થયો છે છતા તે સર્વ પુદ્ગળો કાંઈ નાશ પામતા નથી

આવી વિશુદ્ધ જગ્યા પર પુણ્યવાન સ્ત્રી પુરુષોને આ નિર્મળ પુદ્ગળોનો સ્પર્શ થતા બુદ્ધિ કેટલી બધી નિર્મળ થતી હશે તેનો ખ્યાલ અનુભવ સિવાય આવી શકતો નથી કદાચ દુર્ભાગી મનુષ્યને ત્યા સારાને બદલે અશુભ પુદ્ગળોનો સ્પર્શ થાય તો તે તેના કર્મનો જ દોષ છે

મુખ્યત્વે કરીને તો ત્યા ઉત્તમ પુદ્ગળોનો જ સદ્ભાવ છે એ રીતે ઘર કરતા તીર્થયાત્રામા ઘણો વિશેષ લાભ મળે છે અને ધર્મધ્યાન નિર્વિઘ્ન અને સુગમ બની જાય છે

આ પ્રમાણે તીર્થસ્થળ એ ધર્મારાધનનુ એક અચૂક સાધન છે, ભક્તિભાવની વૃદ્ધિનુ એક અચૂક સાધન છે અને એ રીતે જીવને મોક્ષ

પ્રકરણ પાચમુ

મુહપત્તિ

મુહપત્તિ માટે જૈનોના ત્રણ ફિરકામા ત્રણ જુદી જુદી માન્યતાઓ છે-

દિગમ્બરો નિશ્ચયને પ્રાધાન્ય આપે છે તેથી મુહપત્તિને માનતા નથી

શ્વેતામ્બરો વ્યવહારને પ્રાધાન્ય આપે છે તેથી તેઓ મુહપત્તિની જરૂરીઆત સ્વીકારે છે પણ શ્વેતામ્બરમા બે સપ્રદાય છે—(૧) મૂર્તિપૂજક અને (૨) સ્થાનકવાસી ત્રીજો તેરાપથ છે પણ તે સ્થાનકવાસીમાથી જ નીકળેલો હોઈ તે સ્થાનકવાસી પ્રમાણે જ મુહપત્તિ સબધી માન્યતા ધરાવે છે આ બન્ને સપ્રદાય મુહપત્તિ માટે જુદી જુદી માન્યતા ધરાવે છે

મૂર્તિપૂજક મુહપત્તિને હાથમા રાખી જરૂર પડયે તેનો ઉપયોગ કરવો એમ હાલ માન્યતા ધરાવે છે

સ્થાનકવાસી મુહપત્તિ અહોરાત્ર મોઢે બાધી રાખવાની માન્યતા ધરાવે છે

સ્થાનકવાસી મુનિઓએ પોતાની માન્યતા સિદ્ધ કરવાના અતિરેકમા જુદા જુદા પુસ્તકો બહાર પાડી તેમા તીર્થંકર ભગવાનના મુહપત્તિ સહિતના ચિત્રો બનાવી તેમના પુસ્તકોમાં છપાવ્યા તેમજ પ્રાચીન કાળમા થઈ ગયેલા પ્રસિદ્ધ મુનિવરોના પણ ચિત્રો બનાવી તે ચિત્રો તેમના પુસ્તકોમાં છપાવ્યા

સ્થાનકવાસી મુનિઓ એ રીતે ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરતા જરાય અચકાયા નહિ. કારણ કે તીર્થંકર ભગવાનો સપૂર્ણ રીતે અચેલક હોય છે એ સૂત્ર-સિદ્ધ હકીકત છે.

જ, ફક્ત સમાધાનની ઇચ્છા જોઈએ પણ પોતાના મતને એકાંતથી પકડી રાખવાનો આગ્રહ ન જોઈએ

મતાગ્રહથી કોઈકાળે મોક્ષ નથી પણ મતાગ્રહથી ભવ ભ્રમણનો વધારો જ છે.

એટલું જો સ્થાનકવાસીઓ તેમ જ મૂર્તિપૂજકો ધ્યાનમાં રાખે તો વિરોધને ઠેકાણે એકતા આવીને ઉભી રહે તેમાં જરાય સંશય નથી.

સમન્વય

ખરું કહીએ તો આ એક નજીવો વિરોધ છે તે વિરોધ ટળે અને બન્ને વચ્ચે મનોપરાગ્ય સમાધાન થાય તેની અભિલાષાથી, હું મારી અલ્પમતિ પ્રમાણે સમન્વય માટે નીચે પ્રમાણેની મારી સૂચના બન્ને પક્ષની વિચારણા માટે મૂકું છું

મુહપત્તિનો ઉદ્દેશ બોલતી વખતે વાયુકાય જીવોની રક્ષા કરવાનો છે એટલે કે મુહપત્તિ એ અહિંસા પાલનની તાલિમ માટે છે અથવા તો યતના જાળવવાની તાલિમ માટે છે

જેમ મુહપત્તિ માટે ત્રણ જાતની માન્યતા છે તેમ તેના સમન્વય માટે પણ ત્રણ વિભાગ પાડી શકાય મુહપત્તિ એ એક આચાર ધર્મ છે અથવા તો વ્યવહાર છે જુદી જુદી કક્ષાના બધા મુનિઓ માટે એક સરખો ચક્ક નિયમ હોઈ શકે નહિ કારણ કે બધા મુનિઓ એકસરખી કક્ષાના હોતા નથી પણ જુદી જુદી કક્ષાના હોય છે એમ તો દરેક મુનિની કક્ષા જુદી કહી શકાય પણ સમુચ્ચય રીતે તે કક્ષાના ત્રણ વિભાગ પાડી શકાય તે નીચે પ્રમાણે—

(૧) જેઓ ઉપયોગ જાળવવા અને યતના પાળી શકવા અશક્ત હોય તેમણે અહોરાત્ર કાયમ મુહપત્તિ મુખ પર બાંધી રાખવી

તો સૌ કોઈ જાણુતા જ હોય કે આ અમારા મહારાજશ્રી છે અજૈનને મુનિની ઓળખાણ મુહપત્તિથી પડે એમ દલીલ છે પરતુ મુહપત્તિ સિવાય પણ મુનિ તેમના વેષથી જૈન સાધુ તરીકે ઓળખાઈ શકે છે બીજુ આવી ઓળખાણનો પ્રસગ તો મુનિ બહાર નીકળે ત્યારે જ આવે અને બહાર નીકળતી વખતે મુનિએ મુહપત્તિ બાધી રાખવાનો નિયમ હોય તો પછી તે સબધનો વાધો રહે નહિ

(૩) જેમનુ હૃદય સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ જીવો પ્રત્યે પણ કરુણાથી ભરપૂર છે જેઓ સૂક્ષ્મહિસા કરવાથી ડરે છે એટલુ જ નહિ પણ અનિચ્છાએ ય સૂક્ષ્મ હિસા થઈ જતા હૃદયમા દુ ખ ધરે છે જેઓ નિરતર યત્ના જાળવવામા સાવધાન છે અને જેઓ સદાયે આત્મસ્વરૂપની ભાવનામા લીન રહે છે તેમને મુહપત્તિની જરૂર નથી એમ ગણવુ

આ સમન્વયમા પણ એક વિરોધ તો કાયમ રહેશે જેમ અચેલકને જ સાધુ માનનારા સચેલકને સાધુ માનતા નથી તેમ મુહપત્તિને જ સાધુનુ ચિન્હ માનનારાઓ અચેલકને સાધુ તરીકે સ્વીકારશે નહિ, આ બન્ને વિરોધો તો કાયમ રહેવાના એ વિરોધો જૈન ધર્મની એકતા થશે ત્યારે જ ટળશે

એકતા ઇચ્છનારે તો તત્ત્વ સમજવુ જોઈએ અને તત્ત્વને માન આપી વર્તવુ જોઈએ

મુહપત્તિ માટે તત્ત્વ તો એ છે કે—

પુણ્ય કે પાપ બન્ને કર્મનો આધાર જીવના ભાવ ઉપર છે ભાવ ખરાબ ન હોય, હિસાની વૃત્તિ ન હોય, સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ જીવ પ્રત્યે પણ બચાવ વર્તતો હોય ત્યારે જીવને તેની સ્વાભાવિક ક્રિયાથી પાપ લાગી શકે નહિ

બોલવુ એ સ્વાભાવિક ક્રિયા છે. અને મુનિ તો જરૂર પૂરતુ જ બોલે અને તે પણ ધર્મને, સત્યને અનુસરીને જ બોલે મુનિમાં

સર્વ પરવસ્તુ છે અને જડ છે, સ્વવસ્તુ તો કેવળ ચૈતન્યઘન આત્મા જ છે પરવસ્તુ એટલા પુરતી જ માનવાની છે કે તેનો ઉપયોગ થઈ શકે તો કરીને સ્વવસ્તુ પ્રાપ્ત કરવી સ્વવસ્તુ પ્રાપ્ત કરવામા મદદગાર થવાને બદલે આડખીલ રૂપ થતી પરવસ્તુ ત્યાજ્ય છે, આવી સમજ જ્યા હોય ત્યા ટટા કે ગાળાગાળી, નિંદા કે વિતડાવાદ હોવા સભવે જ નહિ પોતાનો અને જગતનો ઉદ્ધાર એવા પુરુષોથી જ થઈ શકે

અહોહો કેવુ આશ્ચર્ય છે કે જે વીતરાગ પ્રભુની વાણી સાભળવાથી સિંહ અને બકરી, વાઘ અને મનુષ્ય સર્વ એક પાસે એક બેસવા છતા સ્વાભાવિક વૈરભાવ ભૂલી જતા અને બન્ધુતા તથા શાન્તિ અનુભવતા, તે જ વીતરાગની વાણીને આજે કલહ ટટાનું હથીઆર બનાવવામા આવે છે, અને તે છતા એમ કરનારાઓ પોતાને વીતરાગના પુત્ર કહેવડાવે છે, કે એના એક પુત્ર (The only heirs) કહેવડાવે છે।

વિવેકી પુરુષોએ ધ્યાનમા રાખવુ જોઈએ કે, સત્યનો છેવટનો અને ચોક્કસ નિર્ણય તો અતીંદ્રિય જ્ઞાન સિવાય થઈ જ શકે નહિ, અને અતીંદ્રિય જ્ઞાન રાગદ્વેષની ગેરહાજરીમાં જ થઈ શકે છે બાકી તો અતીંદ્રિય જ્ઞાનવાળા મહાત્માઓએ કથેના એકેક વચનના અનતા અર્થ થાય છે જેવી અર્થ કરનાર માણસની યોગ્યતા તેવો તે અર્થ કરે વધારે કે ઓછો અપૂર્ણ અને વધારે કે ઓછો દોષિત અર્થ કરે સમ્પૂર્ણ અને દોષરહિત અર્થ તો સ્વાનુભવી-અતીંદ્રિય જ્ઞાનવાળો મનુષ્ય જ કરી શકે આવુ સમજનારો માણસ કોઈ દિવસ બીજાના અર્થ (Interpretation) માટે ટટા કરવા તૈયાર થશે નહિ

અતીંદ્રિય જ્ઞાનીઓ જેટલુ જાણે છે તેટલુ સર્વ ભાષામા લાવી શકતા નથી, અને જેટલુ તેઓ કહી શકે છે તેનો અનતમો ભાગ પણ સાધારણ મનુષ્યો સમજી શકતા નથી અને તે છતા આજકાલના

પ્રકરણ છઠ્ઠું

જૈન ધર્મમાં એકતાની જરૂર

હું અગાઉ જાહેર કરી ચૂક્યો છું તે પ્રમાણે હું કોઈપણ એક સંપ્રદાયનો ચુસ્ત અનુયાયી નથી પણ શુદ્ધ જૈન ધર્મનો અનુયાયી છું અને શુધ્ધ જૈન ધર્મનો જ અનુયાયી રહેવા ઇચ્છું છું એટલે મને કોઇ પણ સંપ્રદાય તરફ પક્ષપાત કે રાગ નથી તેમ કોઇના પણ તરફ દ્વેષ નથી

શુધ્ધ જૈન ધર્મ, તત્ત્વ, મિથ્યાત જાણવા સમજવા માટે દરેક જૈન સંપ્રદાયનું સાહિત્ય, ખાસ કરીને એકબીજાથી વિરુધ્ધ પડતું સાહિત્ય વાંચવું જોઇએ

મારા એવા સ્વતંત્ર અધ્યયન, વાચન, મનન, ચિંતનથી મને જે કંઈ નવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું તેના ફળ રૂપે આ પુસ્તક છે તેની અંદર મારા કથનની પુષ્ટિ માટે જરૂરના પ્રમાણો આપ્યા છે છતાં તેમાં ક્યાય પણ મારી ભૂલ થઇ હોય તો તે મને જણાવવાની મારી વિનંતિ છે મારી ભૂલની ખાત્રી થયે તે હું હમેશાં સુધારવાને તૈયાર છું

શુદ્ધ જૈન ધર્મ એક જ છે

એ તો સર્વમાન્ય વાત છે કે શુદ્ધ સાચો જૈન ધર્મ એક જ હતો અને એક જ રહેને. ભગવાન તીર્થંકર દેવોએ એક જ શુદ્ધ ધર્મ પ્રરૂપ્યો છે તેમાં કોઈપણ સંપ્રદાય પ્રરૂપ્યો નથી એટલે કે સંપ્રદાયવાદ એ શુદ્ધ જૈન ધર્મ નથી

અને તેથી સંપ્રદાયોમાંના મતભેદો મટાડવાની કે બને તેટલા મતભેદ ઓછા કરવાની કોશિશ કરવી તે દરેક જૈનનું પહેલું કર્તવ્ય છે

એકતાનો અર્થ

અહીં એકતાનો વ્યવહારિક એકતા અથવા બાહ્ય એકતા જેવો અર્થ લેવાનો નથી પણ ધર્મની એકતાનો અર્થ લેવાનો છે કારણ કે જૈનધર્મ એક જ છે.

સંપ્રદાયવાદને કાયમ રાખવાથી શાબ્દિક એકતા આવી શકે, બાહ્ય એકતા આવી શકે પણ આતંરિક એકતા કે જે સાચી એકતા છે તે આવી શકે જ નહિ શાબ્દિક કે બાહ્ય એકતાથી ધર્મમાં શાંતિ કદી આવી શકે જ નહિ. કારણ કે મનુષ્ય સ્વભાવ જ એવો છે કે તે સંપ્રદાયવાદથી પ્રેરાઈને પ્રસંગોપાત કલહ, કકાશ, ઝઘડા કર્યા વિના રહે જ નહિ. એકતાની વાતો કરવા છતાં જુદા જુદા સંપ્રદાયમાં અવારનવાર ધાર્મિક ઝઘડા થયા જ કરે છે તે મારી વાતની સાબિતી છે.

જ્યાં સુધી અંતઃકરણમાં સત્ય સમન્વય નહિ સત્યની પ્રતીતિ થાય નહિ ત્યાં સુધી કોઈ માણસ એકતાના પંથે પળી શકે નહિ તેવી ધાર્મિક એકતા માટે પણ શુદ્ધ મૂળ સત્યધર્મની જાણકારી થવી જોઈએ શુદ્ધ ધર્મ સમજવા માટે સંપ્રદાયવાદની ખામીઓ, ખોટી માન્યતાઓ પણ બતાવવી જ પડે સંપ્રદાયવાદીઓને તેમની ખામીઓ, અને ખોટી માન્યતાઓ જાહેર રીતે બહાર આવતા ઉદ્વેગ થાય તે સ્વાભાવિક છે પણ તેવી શુદ્ધ ધર્મની વાત ખોટી ઠરી શકતી નથી પરંતુ—

એકતા કરવા માટે દરેક સંપ્રદાયમાં જે જે ખોટી માન્યતાઓ ઘુસી ગઇ હોય તે તે માન્યતાઓ સિદ્ધાંતથી, અનેકાંતવાદથી, તર્કથી, ગોતખોળથી વગેરે રીતે ખોટી પૂરવાર થાય તે માન્યતાઓને તે સંપ્રદાયે છોડવા તૈયાર થવું જ જોઇએ. તેમજ

એટલે કોઈ પણ સપ્રદાય પોતે શુદ્ધ જૈન ધર્મ હોવાનો દાવો કરી શકે જ નહિ અને એવો દાવો કરનાર પોતે પોતાનુ અજ્ઞાન જ પ્રદર્શિત કરે છે એ ચોક્કસ વાત છે કારણ કે **સપ્રદાય એટલે એકાતવાદ અને શુદ્ધ જૈન ધર્મ એટલે અનેકાંતવાદ.**

જૈન ધર્મના દરેક ફિરકા અનેકાતવાદ એ જૈન ધર્મનો મુખ્ય સિદ્ધાત છે એમ તો કબૂલ કરે જ છે છતા વિચિત્રતા એ છે કે દરેક ફિરકો પોતાની માન્યતાને એકાત આગ્રહથી પકડી રાખે છે

માન્યતાનો સવાલ આવે ત્યાં દરેક ફિરકો અનેકાંતવાદને તિલાજલી આપે છે! શુદ્ધ જૈન ધર્મને દૂર રાખે છે અને પોતાની માન્યતા શુદ્ધ જૈન ધર્મ પ્રમાણે ખોટી હોય તો પણ તે માન્યતા છોડવાને તૈયાર નથી એમ સ્પષ્ટ રીતે જાહેર કરે છે!

આગળના વખતમા અહભાવથી, અભિમાનથી કે અજ્ઞાનતાથી એકાતવાદનો આશ્રય લઈને ભલે ગમે તેટલા સપ્રદાયો, ફિરકાઓ, ગચ્છો વગેરે ભેદો જૈનધર્મમા પડી ગયા છે પરતુ આજે જમાનો એકતાનો છે એટલે આ બધા છુટા પડેલા સપ્રદાયોએ એકતા કરવી જ જોઈશે નહિતર એકબીજાની હરીફાઈમા, અદેખાઈમા, દ્વેષમા ... વમા રહેવાથી દરેક સપ્રદાયને નુકશાન થતુ જ રહેશે દરેક ... યા પડતી જ જશે અને છેવટે નામ મ ન જ રહેશે

જૈનધર્મ આ પાચમા આરાના અત સુધી ર... વાક્ય ઉપર શ્રદ્ધા રાખી નિષ્ક્રિય બેસી રહે ધર્મના ભાગલા પડતા જોઈને કે પડેલા ... રહેવુ એ આત્મઘાતક છે કારણ કે તેથી ... પડતી જ જવાની જૈનધર્મ ભલે પાચમા આ... તે વખત સુધી જૈનધર્મ પાળનારા થોડી ... એમ કરવુ આપણુ કામ છે

અને તેથી સપ્રદાયોમાના મતભેદો મટાડવાની કે બને તેટલા મતભેદ ઓછા કરવાની કોશિશ કરવી તે દરેક જૈનનું પહેલુ કર્તવ્ય છે

એકતાનો અર્થ

અહીં એકતાનો વ્યવહારિક એકતા અથવા બાહ્ય એકતા જેવો અર્થ લેવાનો નથી પણ ધર્મની એકતાનો અર્થ લેવાનો છે કારણ કે જૈનધર્મ એક જ છે.

સપ્રદાયવાદને કાયમ રાખવાથી શાબ્દિક એકતા આવી શકે, બાહ્ય એકતા આવી શકે પણ આંતરિક એકતા કે જે સાચી એકતા છે તે આવી શકે જ નહિ શાબ્દિક કે બાહ્ય એકતાથી ધર્મમા શાતિ કદી આવી શકે જ નહિ. કારણ કે મનુષ્ય સ્વભાવ જ એવો છે કે તે સપ્રદાયવાદથી પ્રેરાઈને પ્રસગોપાત કલહ, કકાશ, ઝઘડા કર્યા વિના રહે જ નહિ. એકતાની વાતો કરવા છતા જુદા જુદા સપ્રદાયમા અવારનવાર ધાર્મિક ઝઘડા થયા જ કરે છે તે મારી વાતની સાબિતી છે.

જ્યાં સુધી અતકરણમા સત્ય સમજાય નહિ સત્યની પ્રતીતિ થાય નહિ ત્યાં સુધી કોઈ માણુસ એકતાના પથે પળી શકે નહિ તેથી ધાર્મિક એકતા માટે પણ શુદ્ધ મૂળ સત્યધર્મની જાણકારી થવી જોઈએ શુદ્ધ ધર્મ સમજવા માટે સપ્રદાયવાદની ખામીઓ, ખોટી માન્યતાઓ પણ બતાવવી જ પડે સપ્રદાયવાદીઓને તેમની ખામીઓ, અને ખોટી માન્યતાઓ જાહેર રીતે બહાર આવતા ઉદ્વેગ થાય તે સ્વાભાવિક છે પણ તેથી શુદ્ધ ધર્મની વાત ખોટી ઠરી શકતી નથી પરતુ—

એકતા કરવા માટે દરેક સપ્રદાયમા જે જે ખોટી માન્યતાઓ ઘુસી ગઇ હોય તે તે માન્યતાઓ સિદ્ધાતથી, અનેકાતવાદથી, તર્કથી, શોધખોળથી વગેરે રીતે ખોટી પૂરવાર થાય તે માન્યતાઓને તે સપ્રદાયે છોડવા તૈયાર થવુ જ જોઇએ. તેમજ

જે જે માન્યતા સાચી પૂરવાર થાય તેને અપનાવવા તૈયાર થવુ જોઇએ કારણ કે એ રીતે જ શુ-ધ ધર્મ શુ છે તે સમજી શકાય અને તેથી એકતા કરી શકાય.

દાખલા તરીકે હુ મારી જ વાત કરૂ હુ સત્યાર્થી છુ હુ શુદ્ધ જૈન ધર્મનો જ અનુયાયી રહેવા માગુ છુ પરતુ મારી માન્યતા એ હતી કે મૂર્તિને માનવી એ જૈન ધર્મમા નહિ દર્શાવેલુ કાર્ય છે હવે મૂર્તિને માનવી એ જૈન ધર્મ વિરુદ્ધનુ કાર્ય નથી એમ સિદ્ધાતથી, પ્રમાણથી, શોધખોળથી સાબિત થાય તો મારે તે પ્રમાણે માનવુ જ જોઈએ હુ સત્યને ન સ્વીકારૂ તો હુ હઠવાદી, દુરાગ્રહી કે મતાગ્રહી કહેવાઉં

તે જ પ્રમાણે તીર્થંકર ભગવાને પ્રરૂપેલા શુદ્ધ જૈન ધર્મના અનુયાયી રહેવા ઇચ્છતા મુમુક્ષુઓએ મતભેદના દરેક વિષયમા જે જે સત્ય તરીકે પૂરવાર થાય તે સત્ય તરીકે સ્વીકારવુ જ જોઈએ અલબત્ત જેઓ સપ્રદાયવાદને જ અથવા મતાગ્રહને જ ચુસ્તપણે વળગી રહેવા માગતા હોય તેમને માટે કાઇ કહેવાનુ જ નથી

હું તો મતાગ્રહથી મોક્ષ નથી પણ ભવ ભ્રમણ છે એમ જ માનું છુ.

નો હવે સૌથી પહેલા ધર્મ એટલે શુ એ આપણે સમજવુ જોઈએ જીવને ઊંચે ધરી રાખે તે ધર્મ અથવા જીવની ઉત્ક્રાંતિ કરીને, ઉત્ક્રાંતિ કરાવતો કરાવતો તેને મોક્ષ સુધી પહોચાડે તે ધર્મ કહેવાય.

ધર્મના બે પ્રકાર

ભગવાને એવો ધર્મ બે પ્રકારનો કહ્યો છે—(૧) વ્યવહાર ધર્મ અને (૨) નિશ્ચય ધર્મ ખરેખર પરમાર્થ ભૂત તો નિશ્ચય જ છે નિશ્ચય ધર્મ જ મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરાવે છે પરંતુ અનાદિકાળથી કર્મથી બધાયેલો આત્મા એકદમ નિશ્ચય ધર્મમાં આવી શકતો નથી

જવલ્લે અપવાદ પણ બની જાય છે પરંતુ તેના અપવાદ સિવાય સામાન્ય રીતે વ્યવહાર ધર્મનું અવલંબન લઈને જીવ નિશ્ચય ધર્મમાં પહોંચી શકે છે માટે ભગવાને વ્યવહાર ધર્મનું અવલંબન લઈને ધીરે ધીરે ઊંચે ચડીને નિશ્ચય ધર્મમાં આવવાનું કહ્યું છે

નિશ્ચય તરફ લક્ષ રાખીને જ વ્યવવહાર ધર્મ પાળવાનો છે અને એમ કરવાથી જ નિશ્ચય તરફ પહોંચાય છે.

કહ્યું છે કે—

નિશ્ચય દૃષ્ટિ હૃદય રાખી પાળે જે વ્યવહાર,
પુણ્યવંત તે પામશે જી, ભવસાગરનો પાર

—શ્રીમદ્ યશોવિજયજી

નિશ્ચય વાણી સાંભળી, સાધન તજવાં નોય,
નિશ્ચય રાખી લક્ષમાં, સાધન કરવાં સોય

— શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર (આત્મ સિદ્ધિ)

વ્યવહાર ધર્મમાં મતભેદ

નિશ્ચય ધર્મ સંબંધી જૈનોના કોઈપણ સંપ્રદાયમાં મતભેદ નથી પણ વ્યવહાર ધર્મમાં મતભેદ છે આપણે અત્યારે શ્વેતાંબરના જે સંપ્રદાયો, મૂર્તિપૂજક અને સ્થાનકવાસીના મતભેદ સંબંધી થોડો વિચાર કરીશું તેમનો મુખ્ય વિરોધ અથવા મોટો વિરોધ મૂર્તિ પૂજા સંબંધી છે બીજા વિરોધો મુહપત્તિ, તીર્થક્ષેત્રો વગેરે વિષે છે

શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક અને સ્થાનકવાસી એ બન્ને પક્ષ મૂર્તિપૂજાને જ વિરોધ તરીકે ગણે છે પરંતુ **મૂર્તિ અને મૂર્તિપૂજા એ બન્ને જુદા જુદા વિષયો છે.** માટે તે બન્ને વિષયોની જુદી જુદી છણાવટ કરવી જોઈએ

મુનિશ્રી જ્ઞાનસુંદરજીના બે પુસ્તકો—(૧) મૂર્તિ પૂજાકા પ્રાચીન ઇતિહાસ અને (૨) શ્રીમાન લોંકાશાહ—તે પુસ્તકો વાંચ્યા પછી તે સંબંધી મારા સ્વતંત્ર અભ્યાસ તથા ચિંતન અને મનનથી મને જણાયું

પ્રકરણ સાતમું

મૂર્તિનુ અસ્તિત્વ

મૂર્તિ એ મુખ્યત્વે જ્ઞાનનો વિષય છે ત્યારે મૂર્તિપૂજા એ મુખ્યત્વે બાહ્યાચારનો વિષય છે

તેથી પહેલા આપણે મૂર્તિસબધી જ વિચાર કરીશુ અને તે વિચારાઈ રહ્યા પછી મૂર્તિપૂજાનો વિચાર કરીશુ

અહીંઆ આપણે મૂર્તિ એટલે તીર્થંકર ભગવાનોની મૂર્તિ અથવા પ્રતિમાની જ વાત કરીએ છીએ એમ સમજવાનુ છે મૂર્તિ, પ્રતિમા, પ્રતિબિંબ, ચિત્ર, ફોટો, છબી વગેરે પર્યાયવાચી શબ્દો છે

સ્થાનકવાસીઓની માન્યતા

સ્થાનકવાસીઓની માન્યતા એવી છે કે પ્રાચીનકાળમા મૂર્તિ કે મૂર્તિપૂજાનુ અસ્તિત્વ જ નહોતુ અને તેથી આપણા સૂત્રોમા મૂર્તિ કે મૂર્તિપૂજાનું નામનિશાન પણ નથી માટે મૂર્તિ કે મૂર્તિપૂજા એ ધર્મ વિરુદ્ધનુ કાર્ય છે

પહેલાં તો સ્થાનકવાસીઓ એમ જ માનતા હતા કે મૂર્તિ અને મૂર્તિપૂજા ઘણા અર્વાચીન કાળથી શરૂ થઈ છે પણ તે કાળ કયો તે નિશ્ચિત રીતે કોઈ કહી શકતુ નહોતુ અને હજુસુધી પણ કોઈ નિશ્ચિત રીતે કહી શક્યુ નથી કારણ કે તે વાતની તેમને ખબર જ નથી

પરતુ જેમ જેમ શોધખોળો થતી ગઈ તેમ તેમ તે અર્વાચીન કાળની મર્યાદા સ્થાનકવાસીઓ તરફથી લબાતી ગઈ અને થોડા વર્ષ પહેલા શોધખોળ ઉપરથી મૂર્તિ લગભગ ૨૩૦૦ વર્ષ પહેલા પણ

મૂર્તિઓને તેઓ માનતા નથી। શાશ્વતી મૂર્તિ માનવાથી ધર્મ વિરુદ્ધતા આવતી નથી તો કૃત્રિમ મૂર્તિ માનવાથી પણ ધર્મ વિરુદ્ધતા આવી ન શકે એ તો એક સામાન્ય બુદ્ધિની સમજની વાત છે

દેવલોકની મૂર્તિ માનવી અને મનુષ્યલોકની મૂર્તિને ન માનવી તેનો અર્થ એ થાય કે એક સમકિતી સ્થા. શ્રાવક મૃત્યુ પામી દેવલોકમા ઉપજ્યા પછી તે જ જીન મૂર્તિને માનતો થઈ જાય!

શુદ્ધ ધર્મમા આવી બેવડી માન્યતા હોઈ જ ન શકે. જે જીવ મનુષ્યલોકમા અને દેવલોકમા વારાફરતી ઉત્પન્ન થાય ત્યારે તે વારાફરતી તેની માન્યતા ફેરવતો રહે તે સમકિતી જ ન કહી શકાય અથવા તેને સાચો ધર્મી જ કહી ન શકાય. કારણકે સાચો ધર્મી સમકિતી તેની માન્યતામા ફેરબદલી ન કરે.

આ ઉપરથી સમજી શકાશે કે જે લોકો દેવલોકની મૂર્તિને માનતા હોય તેમણે મનુષ્ય લોકમા પણ મૂર્તિને માનવી જ જોઈએ, એમ ન કરે તો તેઓ સાચા શુદ્ધ ધર્મને અનુસરતા નથી એમ ચોક્કસપણે કહી શકાય.

મૂર્તિને માનવી ને પૂજવી તે દેવદેવીઓનો જીત વ્યવહાર છે એમ કહેવુ તે પણ ખોટુ છે કારણ કે દેવો મૂર્તિ પૂજા વ્યવહાર તરીકે નથી કરતા પણ ધર્મ માટે કરે છે એમ તો સૂત્રોમા સ્પષ્ટ ઉલ્લેખો છે જ અને તે આગળ ઉપર બતાવાશે

મૂર્તિ એ વ્યવહાર ધર્મ છે

મૂર્તિ અને મૂર્તિ પૂજા એ વ્યવહાર ધર્મના વિષયો છે એ ધ્યાનમા રાખવુ. એટલે અહી જે વિચારણા થાય છે તે વ્યવહારને અનુસરીને જ કરવામા આવે છે.

જ્યા પાપ છે અથવા જ્યા મિથ્યાત્વ છે ત્યા ધર્મ નથી તો જ્યા

મૂર્તિઓને તેઓ માનતા નથી। શાશ્વતી મૂર્તિ માનવાથી ધર્મ વિરુદ્ધતા આવતી નથી તો કૃત્રિમ મૂર્તિ માનવાથી પણ ધર્મ વિરુદ્ધતા આવી ન શકે એ તો એક સામાન્ય બુદ્ધિની સમજની વાત છે

દેવલોકની મૂર્તિ માનવી અને મનુષ્યલોકની મૂર્તિને ન માનવી તેનો અર્થ એ થાય કે એક સમકિતી સ્થા. શ્રાવક મૃત્યુ પામી દેવલોકમા ઉપજ્યા પછી તે જ જીવ મૂર્તિને માનતો થઈ જાય!

શુદ્ધ ધર્મમા આવી બેવડી માન્યતા હોઈ જ ન શકે. જે જીવ મનુષ્યલોકમા અને દેવલોકમા વારાફરતી ઉત્પન્ન થાય ત્યારે તે વારાફરતી તેની માન્યતા ફેરવતો રહે તે સમકિતી જ ન કહી શકાય અથવા તેને સાચો ધર્મી જ કહી ન શકાય. કારણકે સાચો ધર્મી સમકિતી તેની માન્યતામા ફેરબદલી ન કરે.

આ ઉપરથી સમજી શકાશે કે જે લોકો દેવલોકની મૂર્તિને માનતા હોય તેમણે મનુષ્ય લોકમા પણ મૂર્તિને માનવી જ જોઈએ, એમ ન કરે તો તેઓ સાચા શુદ્ધ ધર્મને અનુસરતા નથી એમ ચોક્કસપણે કહી શકાય

મૂર્તિને માનવી ને પુજવી તે દેવદેવીઓનો જીત વ્યવહાર છે એમ કહેવુ તે પણ ખોટુ છે કારણ કે દેવો મૂર્તિ પૂજા વ્યવહાર તરીકે નથી કરતા પણ ધર્મ માટે કરે છે એમ તો સૂત્રોમા સ્પષ્ટ ઉલ્લેખો છે જ અને તે આગળ ઉપર બતાવાશે

મૂર્તિ એ વ્યવહાર ધર્મ છે

મૂર્તિ અને મૂર્તિ પૂજા એ વ્યવહાર ધર્મના વિષયો છે એ ધ્યાનમા રાખવું. એટલે અહી જે વિચારણા થાય છે તે વ્યવહારને અનુસરીને જ કરવામા આવે છે.

જ્યા પાપ છે અથવા જ્યા મિથ્યાત્વ છે ત્યા ધર્મ નથી તો જ્યા

મૂર્તિની માન્યતા ધર્મ વિરુદ્ધ નથી

આ પ્રમાણે મૂર્તિ મનુષ્યને પાપ તરફ તો લઈ જઈ શકતી જ નથી પણ ધર્મ તરફ વાળવામા તો જરૂર નિમિત્ત બની શકે છે એટલે એ રીતે મૂતિને ધર્મ વિરુદ્ધ કહી શકાય નહિ

તીર્થંકર ભગવાન તો મિથ્યાત્વના નાશક છે એટલે તેમની મૂર્તિ કદી જીવને મિથ્યાત્વમા પાડી શકે જ નહિ મૂર્તિમા શ્રદ્ધાભક્તિ એટલે તીર્થંકર ભગવાનમા શ્રદ્ધાભક્તિ એ તો સમ્યક્ત્વનુ લક્ષણ છે એટલે એ રીતે પણ મૂર્તિને ધર્મ વિરુદ્ધની કહી શકાય નહિ

આમ જ્યારે મૂર્તિની માન્યતા ધર્મ વિરુદ્ધની ઠરી શકતી નથી તેમ જ મૂર્તિ ધર્મભાવપ્રેરક થઈ રહે છે ત્યારે તેને વ્યવહાર ધર્મમા માન્ય રાખવામા કોઈ જાતનો વાધો રહેતો હોય એમ જણાતુ નથી.

સસાર વ્યવહારમા મૂર્તિનો આદર

સસાર વ્યવહારમા આપણે જોઈ એ છીએ કે કોઈ મહાભાગ્યશાળી પુરુષે તેના કુટુબને સમૃદ્ધ બનાવ્યુ હોય તો તે કુટુબ તે ભાગ્યશાળી પુરુષની યાદગીરી માટે તેની રગીન તૈલચિત્ર છબી કે બાવલુ (મૂર્તિ) બનાવીને પોતાના ઘરમા રાખે છે અને દરરોજ તેમના દર્શન કરી વદન નમસ્કાર કરી તેની યાદગીરીથી તેમના જેવા થવાની પ્રેરણા મેળવે છે

કોઈ મહાપુરુષે સમાજ માટે કોઈ ઉત્તમ કાર્ય કર્યું હોય તો સમાજ તેની યાદગીરી માટે ચિત્ર કે બાવલુ બનાવીને યોગ્ય સ્થળે મૂકે છે કે જેથી સૌ તેના દર્શન કરી વદન નમસ્કાર કરી શકે

ગામ કે દેશને માટે કોઈ વીર પુરુષે શૂરવીરતાનુ કામ કર્યું હોય તો તેનુ બાવલુ (મૂર્તિ) પાળીઓ કોઈ સારા જાહેર સ્થળે મૂકીને તેની યાદગીરી જાળવી રાખવામા આવે છે આવા પાળીઆ કે બાવના વિનાનુ ભાગ્યે જ કોઈ ગામ ખાલી હશે

મૂર્તિની માન્યતા ધર્મ વિરુદ્ધ નથી

આ પ્રમાણે મૂર્તિ મનુષ્યને પાપ તરફ તો લઈ જઈ શકતી જ નથી પણ ધર્મ તરફ વાળવામા તો જરૂર નિમિત્ત બની શકે છે એટલે એ રીતે મૂર્તિને ધર્મ વિરુદ્ધ કહી શકાય નહિ

તીર્થંકર ભગવાન તો મિથ્યાત્વના નાશક છે એટલે તેમની મૂર્તિ કદી જીવને મિથ્યાત્વમા પાડી શકે જ નહિ મૂર્તિમા શ્રદ્ધાભક્તિ એટલે તીર્થંકર ભગવાનમા શ્રદ્ધાભક્તિ એ તો સમ્યક્ત્વનુ લક્ષણ છે એટલે એ રીતે પણ મૂર્તિને ધર્મ વિરુદ્ધની કહી શકાય નહિ

આમ જ્યારે મૂર્તિની માન્યતા ધર્મ વિરુદ્ધની ઠરી શકતી નથી તેમ જ મૂર્તિ ધર્મભાવપ્રેરક થઈ રહે છે ત્યારે તેને વ્યવહાર ધર્મમા માન્ય રાખવામા કોઈ જાતનો વાંધો રહેતો હોય એમ જણાતુ નથી.

સસાર વ્યવહારમાં મૂર્તિનો આદર

સસાર વ્યવહારમા આપણે જોઈએ છીએ કે કોઈ મહાભાગ્યશાળી પુરુષે તેના કુટુબને સમૃદ્ધ બનાવ્યુ હોય તો તે કુટુબ તે ભાગ્યશાળી પુરુષની યાદગીરી માટે તેની રગીન તૈલચિત્ર છબી કે બાવલુ (મૂર્તિ) બનાવીને પોતાના ઘરમા રાખે છે અને દરરોજ તેમના દર્શન કરી વદન નમસ્કાર કરી તેની યાદગીરીથી તેમના જેવા થવાની પ્રેરણા મેળવે છે

કોઈ મહાપુરુષે સમાજ માટે કોઈ ઉત્તમ કાર્ય કર્યું હોય તો સમાજ તેની યાદગીરી માટે ચિત્ર કે બાવલુ બનાવીને યોગ્ય સ્થળે મૂકે છે કે જેથી સૌ તેના દર્શન કરી વદન નમસ્કાર કરી શકે

ગામ કે દેશને માટે કોઈ વીર પુરુષે શૂરવીરતાનુ કામ કર્યું હોય તો તેનુ બાવલુ (મૂર્તિ) પાળીઓ કોઈ સારા જાહેર સ્થળે મૂકીને તેની યાદગીરી જાળવી રાખવામા આવે છે આવા પાળીઆ કે બાવલા વિનાનુ ભાગ્યે જ કોઈ ગામ ખાલી હશે

મૂર્તિની હાંસી કરનારા વિચારે

મૂર્તિને જડ પત્થર તરીકે ગણી હસી કાઢનારે, અવગણી કાઢનારે એ પણ વિચારવુ જોઈએ કે તેમના વડીલનો ફોટો કે ચિત્ર પણ જડ વસ્તુ જ છે. તેના તરફ તમે પૂજ્યભાવે શા માટે જુઓ છો? વડીલ કરતા ભગવાન તો અનંતગણા વિશેષ પૂજ્ય છે તો તેમની મૂર્તિને કે તેમના ચિત્રને ન માનવુ એમા ડહાપણ કેવી રીતે ગણાય?

સ્થા. પુસ્તકોમાં ચિત્રો

સ્થાનકવાસી આચાર્ય શ્રી જવાહરલાલજી મહારાજે તેમના "સચિત્ર અનુકંપા વિચાર" નામના પુસ્તકમા કેરી શ્રમણનુ ચિત્ર છાપ્યુ છે શ્રી શકર મુનિજીએ તેમના "સચિત્ર મુખવસ્ત્રિકા" પુસ્તકમા પાડત મુનિઓ, પ્રસન્નચદ્ર રાજર્ષિ તથા ગજસુકુમાલ મુનિના ચિત્રો છાપેલા છે શ્રી ચોથમલજી મહારાજે તેમના "મહાવીર યાત્રા સદેશ" નામના પુસ્તકમા ભગવાન મહાવીરનું ચિત્ર છાપેલ છે

સ્થા આચાર્ય શ્રી આત્મારામજીના પુસ્તકોમા, તેમના શિષ્ય જ્ઞાન મુનિના પુસ્તકોમા તેમજ બીજી પજાબી, મારવાડી, ગુજરાતી સાધુઓના પુસ્તકોમા તેમના પોતાના તેમજ બીજા સાધુસાધ્વીઓના ચિત્રો (ફોટા) છપાયા છે અને છપાય છે

પૂજ્ય શ્રી રત્નચદ્રજી મહારાજની સમુદાયના મુનિઓનો ગ્રુપ ફોટો છપાયેલો છે જેમા અગિયાર મુનિઓના ફોટા છે

ગુજરાત, કચ્છ, કાઠિયાવાડના સાધુ મડળનો ગ્રુપ ફોટો જેમાં તેર મુનિઓના ફોટા છે તે ફોટો અમદાવાદમા ત્રણ નણ પૈસે વેચાયો હતો

કોતરેલી મૂર્તિઓ તથા શિલાલેખો ઉપરથી સિદ્ધ થઈ ચૂક્યુ છે તે વખતે તો ચૌદ પૂર્વધર અને દશ પૂર્વધર મુનિ મહાત્માઓ અસ્તિત્વ ધરાવતા હતા

સ્થાનકવાસીઓ વિચારે

આપણા હાલના કોઇ પણ સાધુ મુનિરાજ કરતા એ પૂર્વધર મહાત્માઓ ઘણા ઘણા વિશેષ જ્ઞાની હતા એ તો સૌ કોઇને કબૂલ કરવુ જ પડશે એટલુ જ નહિ પણ ૫૦૦ પાંચસો વર્ષ પહેલાના એટલે કે લોંકાશાહના વખતના કોઇ પણ સાધુ કે શ્રાવકના જ્ઞાન કરતા ૨૩૦૦ ત્રેવીશસો વર્ષ પહેલાના પૂર્વધરોનુ જ્ઞાન ઘણુ ઘણુ જ વધારે હતુ એ પણ કબૂલ કરવુ જ પડશે.

તો એ મહાજ્ઞાની પૂર્વધર મહાત્માઓએ મૂર્તિને ધર્મ વિરુદ્ધની કેમ ન ઠરાવી ? આ બાબતનો સ્થાનકવાસીઓ અથવા તો મૂર્તિવિરોધીઓએ વિચાર કરવો ઘટે છે. અથવા તો પૂર્વધરોએ મૂર્તિને ધર્મવિરુદ્ધ ઠરાવી હતી એમ તેઓએ બતાવી આપવુ જોઇએ. અથવા તો પૂર્વધર મહાત્માઓએ પણ ભૂલ કરી હતી એમ સ્થાનકવાસીઓએ જાહેર કરવુ જોઇએ અને જો પૂર્વધરોએ ભૂલ કરી ન હોય તો મૂર્તિની માન્યતા એ વ્યવહારધર્મ છે એમ કબૂલ કરવુ જોઇએ.

તે પોતે ફોટો જડ પદાર્થ છે પણ માવતરના ફોટા ઓળખાણ ખાની આપે કે તે ફોટા દેખીને માવતરોના ગુણોની ભાવના ઉત્પન્ન થાય છે અથવા યાદી આપે છે, તે ઓળખાણ ગુણ મહા મોટામા મોટો દ્રવ્ય સ્થાપના નિક્ષેપો છે.

મંગળ ગુણ—તે નાના ૩૩ સુગંધી પદાર્થો છે, તે મંગળ કાર્યોમા મંગળરૂપ થાય છે અને વિઘ્નોને દૂર કરે છે જેમકે—લાપસીનુ મંગળ, ગોળનુ મંગળ, નાડરનુ મંગળ વગેરે મિષ્ટાન્નમંગળ તે ૩૩ ભોજન છે તે દરેક કાર્યના વિઘ્નોનો નાશ કરે છે તેમ વસ્ત્રમંગળથી વસ્ત્ર મળે છે શુકનના મંગળથી કામ શુભ થાય છે

"તેવા માંગલિક જડ પદાર્થોથી હજારો જાતના મંગળ ગુણ થાય છે તે આ સ્થળે ગ્રંથ ગૌરવના ભયથી સંક્ષેપી લઈને સિદ્ધાંતની સાક્ષી આપવામા આવે છે કે—

' શ્રીઠાણાંગ સૂત્રના આઠમે ઠાણે આઠ‑ મંગળના મંગળરૂપે નામો જણાવ્યા છે તે આઠેય મંગળ જડપદાર્થ છે છતાં અનેક દુઃખ અને વિઘ્નોનો નાશ કરે છે જ્યા સુધી કર્મને આધીન છે, ત્યા સુધી મંગળનું સાધન સુખરૂપ છે

જેમ રસ્તે ચાલતાં ભોમીઆનો આધાર લેવો પડે તથા ચરતા, તરતા અને ફરતા વાહનોનો આધાર લેવો પડે છે તેમ જ્યા સુધી મોક્ષે નથી પહોચ્યા ત્યા સુધી પુણ્ય મંગળનો આધાર લેવો પડે છે તેમ જ ગુરુનો ફોટો, તીર્થંકર ભગવાનનો ફોટો મંગળ રૂપે, ઓળખાણ રૂપે અને ધ્યાનના અવલંબન માટે લેવાથી ગુરુના ગુણની અને તીર્થંકર ભગવાનના ગુણની ભાવના ઉત્પન્ન થશે

અવલંબનથી અનેક ગુણોની ભાવના પ્રગટ થતા ગુણી થવાશે. વળી ફોટા ઉપરથી ગુરુની અને ભગવાનની ઓળખાણ રહેશે અને

* દેવલોકમા પણ આઠ મંગળ ગણાય છે—સ્વસ્તિક, શ્રીવત્સ, નંદાવર્ત, વર્ધમાનક, ભદ્રાસન કળશ, મત્સ્યયુગલ અને દર્પણ—રાજપ્રશ્નીય સૂત્ર

"તે પ્રભુના પ્રતિમાજીને જ્ઞાની લોકો પ્રતિમાજી તરીકે માને છે પણ સાક્ષાત પ્રભુ તરીકે માનતા નથી જે જે સ્થળે જે જે તીર્થંકર દેવો નિર્વાણ પદને પામ્યા હોય તે તે સ્થળ શ્રી દયાળુ અરિહંત પ્રભુની અનંત યોગ સાધનાની શક્તિના જે જે અનંત ગુણરૂપ, દ્રવ્યરૂપ પર્યાયરૂપ પદાર્થોમાં વાસના પરિણમી ગઇ હોય તેવા પવિત્ર પરમાણુવાળા જે જે સ્થળો છે તે તે સ્થળોએ જવાથી ઊંચી ઊંચી ભાવનાઓ ઉત્પન્ન થતા ઊંચા ઊંચા પવિત્ર ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે અને અનંત નિર્જરા થાય છે તેના હેતુથી જ શ્રી અરિહંત દેવની પ્રતિમાઓ પૂજ્ય છે પણ છકાયની હિંસા માટે પૂજાતી નથી તેમ કોઇ જ્ઞાની મહાપુરુષો હિંસા સ્વરૂપે પૂજતા પણ નથી"

કહે છે પણ તેનુ સમાધાન પણ રાજપ્રશ્નીય સૂત્રમા આપેલુ છે તે નીચે પ્રમાણે—

રાજપ્રશ્નીયસૂત્રમા કહ્યુ છે કે ત્યા દેવચ્છદામા એક્સો આઠ પ્રતિમા છે તે પર્યંગસને બેઠેલી સ્થિતિની છે અને તે તીર્થંકરોની ઊચાઇના પ્રમાણની છે એટલે કે પાચ ભરતક્ષેત્ર અને પાચ ઐરવત ક્ષેત્રમા અથવા મનુષ્ય લોકમા જુદા જુદા વખતે જે જે તીર્થંકરો થાય તેમની ઊચાઇ કાળના પ્રમાણમા જુદી જુદી હોય છે તેથી તીર્થંકરોના પ્રતીક તરીકે અને સર્વ તીર્થંકરોની ઊચાઈના પ્રતીક તરીકે આ એક્સો આઠ જિન પ્રતિમાઓ છે

વળી એ જ સૂત્રમા તે જ ઠેકાણે એમ પણ કહેલુ છે કે ત્યા મણિપીઠિકા ઉપર ચાર જિન પ્રતિમા છે તેના નામ—ઋષભ, વર્ધમાન, ચદ્રાનન અને વારિષેણ છે પાચ ભરત ક્ષેત્ર અને પાચ ઐરવત ક્ષેત્રમા મળીને દરેક ચોવીશીમા આ ચાર નામના તીર્થંકર તો થાય છે જ જેમ કે આ ચોવીશીમા આ ભરતક્ષેત્રમા પહેલા ઋષભદેવ અને છેલ્લા વર્ધમાન નામના તીર્થંકર થયા અને ઐરવત ક્ષેત્રમા પહેલા ચદ્રાનન અને છેલ્લા વારિષેણ નામના તીર્થંકર થયા એ પ્રમાણે આ ચાર નામના તીર્થંકર થયા અને થતા રહેશે માટે આ ચાર નામની શાશ્વતી પ્રતિમાઓ છે

દેવો તેમજ મનુષ્યો મૂર્તિને વાદે પૂજે છે તેઓ અમુક તીર્થંકરની મૂર્તિ છે એમ કહીને અથવા ગણીને તેઓ તે અમુક તીર્થંકરને જ વાદે પૂજે છે એમ હોતુ નથી પરતુ તીર્થંકર અરહિત ભગવનના પ્રતીક રૂપ એ મૂર્તિ છે તેને અરિહતના પ્રતીક તરીકે ગણીને જ વાદે પૂજે છે

દાખલા તરીકે—અહીંઆ મદિરમા મૂર્તિ તો કોઇ પણ એક તીર્થંકર ભગવાનની હોય પણ તેની પૂજા કરનાર ગમે તે બીજા તીર્થંકરનુ સ્તુતિસ્તોત્ર બોલીને, ગાઈને પૂજા કરે છે કારણ કે બધા તીર્થંકર ભગવાનો સરખા છે અને એકની સ્તુતિ કરી તે બધાની સ્તુતિ કરી એમ સમજીને સ્તુતિ થાય છે

માટે છે પણ તેનુ સમાધાન પણ રાજપ્રશ્નીય સૂત્રમા આપેલુ છે તે નીચે પ્રમાણે—

રાજપ્રશ્નીયસૂત્રમા કહ્યુ છે કે ત્યા દેવચ્છદામા એકસો આઠ પ્રતિમા છે તે પર્યકાસનને બેઠેલી સ્થિતિની છે અને તે તીર્થકરોની ઊચાઇના પ્રમાણુની છે એટલે કે પાચ ભરતક્ષેત્ર અને પાચ ઐરવત ક્ષેત્રમા અથવા મનુષ્ય લોકમા જુદા જુદા વખતે જે જે તીર્થકરો થાય તેમની ઊચાઇ કાળના પ્રમાણમા જુદી જુદી હોય છે તેથી તીર્થકરોના પ્રતીક તરીકે અને સર્વ તીર્થકરોની ઊચાઈના પ્રતીક તરીકે આ એકસો આઠ જિન પ્રતિમાઓ છે

વળી એ જ સૂત્રમા તે જ ઠેકાણે એમ પણ કહેલુ છે કે ત્યા મણિપીઠિકા ઉપર ચાર જિન પ્રતિમા છે તેના નામ—ઋષભ, વર્ધમાન, ચદ્રાનન અને વારિષેણ છે પાચ ભરત ક્ષેત્ર અને પાચ ઐરવત ક્ષેત્રમા મળીને દરેક ચોવીશીમા આ ચાર નામના તીર્થકર તો થાય છે જ જેમ કે આ ચોવીશીમા આ ભરતક્ષેત્રમા પહેલા ઋષભદેવ અને છેલ્લા વર્ધમાન નામના તીર્થકર થયા અને ઐરવત ક્ષેત્રમા પહેલા ચદ્રાનન અને છેલ્લા વારિષેણ નામના તીર્થકર થયા એ પ્રમાણે આ ચાર નામના તીર્થકર થયા અને થતા રહેશે માટે આ ચાર નામની શાશ્વતી પ્રતિમાઓ છે

દેવો તેમજ મનુષ્યો મૂર્તિને વાદે પૂજે છે તેઓ અમુક તીર્થકરની મૂર્તિ છે એમ કહીને અથવા ગણીને તેઓ તે અમુક તીર્થકરને જ વાદે પૂજે છે એમ હોતુ નથી પરતુ તીર્થકર અરહિત ભગવનના પ્રતીક રૂપ એ મૂર્તિ છે તેને અરિહતના પ્રતીક તરીકે ગણીને જ વાદે પૂજે છે

દાખલા તરીકે—અહીંઆ મદિરમા મૂર્તિ તો કોઇ પણ એક તીર્થકર ભગવાનની હોય પણ તેની પૂજા કરનાર ગમે તે બીજા તીર્થકરનુ સ્તુતિસ્તોત્ર બોલીને, ગાને પૂજા કરે છે કારણ કે બધા તીર્થકર ભગવાનો સરખા છે અને એકની સ્તુતિ કરી તે બધાની સ્તુતિ કરી એમ સમજીને સ્તુતિ થાય છે

સુલભ છે કે દુર્લભ? તુ તે આરાધક છે કે વિરાધક? તે ચરમ શરીરી છે કે અચરમ શરીરી?'

ભગવાન જવાબમા કહે છે કે—

"હે સૂર્યાભ? તુ ભવ્ય છો, સમ્યગ્ દૃષ્ટિવાળો છો, સસારમા પરિમિતપણે ભમનારો છો, તને બોધિની પ્રાપ્તિ સુલભ છે, તુ આરાધક છો અને તુ ચરમ શરીરી છો"

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજી શકાય છે કે દેવલોકમા સમ્યગ્ દૃષ્ટિ દેવો ઘણા હોય છે, તેઓ ધર્મ ભાવનાવાળા હોય છે, આત્મકલ્યાણની ઇચ્છાવાળા હોય છે અને અરિહત ભગવતોની તથા **તેમની પ્રતિમાની ભક્તિપૂજા કરવી એ તેમનો ધર્મ માટેનો જીત વ્યવહાર છે**

મનુષ્યોની માફક દેવો વ્રત પચ્ચખ્ખાણ કરી શકતા નથી કે સામાયિક વગેરે ક્રિયા કરી શકતા નથી પરતુ તેઓમા ધર્મભાવના હોય છે, અરિહત ભગવતોની તથા તેમની પ્રતિમાની ભક્તિ પૂજા કરે છે એટલુ જ નહિ પણ જીવાભિગમ સૂત્રમા કહ્યુ છે કે—

નદીશ્વર દ્વીપે બાવન પર્વત ઉપર બાવન સિદ્ધાયતન છે ત્યા ઘણા ભવનપતિ, વ્યતર, જ્યોતિષી તથા વૈમાનિક દેવતા આષાઢ, કાર્તિક અને ફાગણ એ ત્રણ ચોમાસામા, પર્યુષણ પર્વ, સવત્સરી તથા બીજી ઘણી તિથિને વિષે તીર્થંકરના જન્મ કલ્યાણિક, દીક્ષા કલ્યાણિક, કેવળ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ કલ્યાણિક, પરિનિર્વાણ કલ્યાણિક ઇત્યાદિ વખતે દેવો એકઠા થઈને અષ્ટાન્હિકા મહા મહોત્સવો કરે છે

આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે દેવો ધર્મભાવના સહિત હોય છે, ધર્મોત્સવ ક્રિયાઓ કરે છે અને આત્મકલ્યાણની ભાવના ભાવતા રહે છે

દેવોને પુણ્યક્રિયા કે પાપક્રિયા નથી એમ કહેવુ તે ભૂલભરેલુ છે દેવભવમા ઘણા પાપ કરીને નરક કે તિર્યંચ ગતિમા જાય છે અને

સૂર્યાભદેવનો આ વિચાર બતાવી આપે છે કે તે આત્મકલ્યાણના ભારે ઇચ્છુક હતા, તે પ્રમાણે ઘણા દેવો આત્મકલ્યાણની ઇચ્છાવાળા હોય છે

વળી સૂર્યાભદેવ ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામી પાસે આવીને વંદના નમસ્કાર કરીને પોતાનું નામ જણાવે છે ત્યારે ભગવાન તેને કહે છે કે—

'હે સૂર્યાભ (ઉપર પ્રમાણે વંદન વગેરે) એ પુરાતન છે, જીત છે, કૃત્ય છે, કરણીય છે, આચરાએલું છે અને હે સૂર્યાભ! એ સંમત થએલું છે કે ભવન પતિના, વાણવ્યંતરના, જ્યોતિષિકના અને વૈમાનિકવર્ગના દેવો અરિહંત ભગવંતોને વાંદે છે નમે છે અને પછી પોતપોતાનાં નામ ગોત્રો કહે છે"

એટલે કે ભગવાન કહે છે કે—હે સૂર્યાભ! આ પ્રમાણે તારા પૂર્વજો પુરાતનકાળથી કરતા આવ્યા છે અને તારે પણ કરવા જેવું છે આ પ્રમાણે અરિહંત ભગવંતોને વંદન નમસ્કાર કરવાનો દેવોનો જીત વ્યવહાર છે એમ મહાવીર ભગવાન કહે છે તો શું દેવોમાં ધર્મભાવના ન હોય તો ભગવાન તેમના જીત વ્યવહારને પ્રશંસે ખરા? નહિ જ એ રીતે ભગવાને બતાવ્યું છે કે દેવો ધર્મશીલ છે એટલે કે જીત વ્યવહાર તે ધર્મભાવના સહિતનો છે, ધર્મ કૃત્ય તરીકેનો છે એમ ભગવાનના શબ્દો ઉપરથી સમજી શકાય છે

ત્યારપછી ભગવાનની દેશના સાંભળી લીધા પછી સૂર્યાભદેવ ભગવાન મહાવીરસ્વામીને પૂછે છે કે—

'હે ભગવન! શું સૂર્યાભદેવ (તે પોતે) ભવસિદ્ધિક—ભવ્ય છે કે અભવસિદ્ધિક—અભવ્ય છે? સમ્યગ્ દૃષ્ટિવાળો છે કે મિથ્યા દૃષ્ટિવાળો છે? સંસારમાં પરિમિતપણે ભમનારો છે કે અનંતકાળ સુધી ભમનારો છે? બોધિની પ્રાપ્તિ થવી તેને માટે

કલ્યાણકના જીતવ્યવહારનું કારણ?

તીર્થંકર ભગવાનના જન્મકલ્યાણક, દીક્ષાકલ્યાણક, કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ કલ્યાણક અને નિર્વાણ કલ્યાણક ઉજવવા એ સર્વ દેવદેવીઓનો જીતવ્યવહાર છે તેમા ધર્મ નથી એવી સ્થાનકવાસીઓની દલીલ છે

તો તીર્થંકર ભગવાન સિવાય બીજા કોઈ પણ મહાપુરુષના કલ્યાણક ઉજવવાનો જીતવ્યવહાર દેવો માટે કેમ નથી? જીતવ્યવહાર રૂઢ થવાનુ કારણ શુ?

તીર્થંકર ભગવાનના જ કલ્યાણક ઉજવવાનો જીત વ્યવહાર રૂઢ થવાનુ કારણ એ જ હોઈ શકે કે તીર્થંકર ભગવાનની ભક્તિમા જ ધર્મ છે માટે તીર્થંકર ભગવાનના કલ્યાણકો ઉજવના તે પણ ભગવાનની ભક્તિ છે માટે ધર્મ છે.

પણ બીજા કોઈ પુરુષના જન્મ વગેરે કલ્યાણક કહેવાતા નથી અને તે ઉજવવામા ધર્મ પણ નથી માટે દેવોના જીત વ્યવહારમા આવેલ નથી

એટલે દેવોનો જીત વ્યવહાર ધર્મના કારણે જ રૂઢ થયો છે. અને તે કલ્યાણકો ઉજવવામા દેવની જેવી ભાવના હોય તે પ્રમાણે તેને ધર્મ અથવા પુણ્ય કે પાપની પ્રાપ્તિ થાય.

જીત વ્યવહાર એટલે વ્યવહાર ધર્મ

જૈન ધર્મ એક જ છે અને તે સસારના સર્વ જીવો માટે એક સરખો જ છે તેમા ફેરફાર નથી તિર્યંચ, મનુષ્ય કે દેવમાની ગમે તે ગતિનો જીવ હોય પણ તેને માટે ધર્મ તો એક જ અને એકસરખો જ છે ધર્મના સિદ્ધાતો, ધર્મના નિયમો દરેક ગતિના દરેક જીવ માટે એક સરખા છે

પુણ્યક્રિયા કરનારા જ મનુષ્યગતિમા આવે છે. માટે દેવોને ધર્મક્રિયા, પુણ્યક્રિયા અને પાપક્રિયા છે જ એમ માનવુ એ જ સિદ્ધાતાનુકૂળ છે

જીત વ્યવહારમાં
ભાવ પ્રમાણે ફળ

બીજી એક દલીલ એમ છે કે--દેવલોકમા મિથ્યાદષ્ટિ જીવ ઉત્પન્ન થાય તે પણ એ જ પ્રતિમાઓને પૂજે છે તો મિથ્યાદષ્ટિ જિનપ્રતિમાને તો પૂજે નહિ, માટે તે જિનપ્રતિમા નથી અને મિથ્યાદષ્ટિ તેમજ સમ્યગ્દષ્ટિ બન્ને જાતના સર્વદેવો પૂજે છે માટે તે દેવોનો સામાન્ય જીત વ્યવહાર છે

અહા પહેલી વાત તો એ કે મિથ્યાદષ્ટિ દેવો પણ એ પ્રતિમાઓ પૂજે છે ક કેમ તે માટે સૂત્રમા સ્પષ્ટ પાઠ નથી પરતુ તેની જ સામે તે જ ન્યાયે પ્રશ્ન એ છે કે સમ્યગ્દષ્ટિ દેવ વીતરાગ તીર્થંકર દેવની જ પ્રતિમાને પૂજે અન્યદેવની પ્રતિમાને પૂજે નહિ

હવે એ પૂજન તે માત્ર જીત વ્યવહાર છે તેમા ધર્મ જ નથી એમ દલીલ થાય છે તે બહુ વ્યાજબી નથી કારણ કે મુખ્ય આધાર ક્રિયા પર નહિ પણ ભાવ ઉપર છે. ધર્મિષ્ટ જીવે ધર્મભાવથી કરેલી ધર્મ ક્રિયામા ધર્મ જ નથી એમ કેમ માની શકાય? એ ધર્મ ક્રિયા ભલેને જીત વ્યવહાર હોય પણ ભાવ તો ધર્મના છે જ. એ જીત વ્યવહાર તે વ્યવહાર ધર્મ છે.

મિથ્યાદષ્ટિની ધર્મભાવ વિનાની ક્રિયા પાપમા પરિણમે તેમ સમ્યગદષ્ટિની ધર્મભાવ સહિતની ક્રિયા ધર્મમા જ પરિણમે અથવા પુણ્યમા પરિણમે. એકની એક ક્રિયા ભાવ પ્રમાણે જુદી જુદી રીતે પરિણમે.

પ્રકરણ દશમુ

પ્રાચીનકાળની મૂર્તિઓ

મૂર્તિ સબધી આપણે ત્રણ રીતે વિચાર કરવાનો છે એમ મે સાતમા પ્રકરણમા જણાવ્યુ હતુ પહેલો વિચાર મૂર્તિની માન્યતા ધર્મ વિરુદ્ધ છે કે નહિ તે વિષે કરવાનો હતો આ પહેલાના બે પ્રકરણમા આપણે જોઈ ગયા કે મૂર્તિની માન્યતા ધર્મવિરુદ્ધ તો નથી જ ગણુ તે વ્યવહાર ધર્મનું એક અગ છે

હવે આપણે બીજા નબરનો એટલે કે પ્રાચીનકાળમા મૂર્તિ હતી કે નહિ તે સબધી અહી વિચાર કરવાનો છે.

હાલમા મદિર મૂર્તિઓ વિદ્યમાન છે તે ઉપરના શિલાલેખો તથા પ્રાચીન શહેરોની શોધખોળ માટે થતા ખોદકામમાથી મળી આવેલ મૂર્તિઓ તથા બીજા સાધનો ઉપરથી મૂર્તિ ભગવાન શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્વામીના વખતમા અને તે પહેલા પણ હતી તે સિદ્ધ થાય છે આ માટેના સેકડો ઉદાહરણો છે તે અત્રે આપી શકાય તેમ નથી પણ તેમાના બહુ જ થોડા અને તે પણ ટુકી વિગતથી અહીં આપવામા આવેલ છે

આ બધાની પૂરી વિગત માટે પુરાતત્ત્વ ખાતાના રિપોર્ટો તથા પુસ્તકો, શિલાલેખોના પ્રસિદ્ધ થયેલા પુસ્તકો, ભારતવર્ષનો પ્રાચીન ઇતિહાસ, મૂર્તિ પૂજાનો પ્રાચીન ઇતિહાસ વગેરે અનેક પુસ્તકો ઉપલબ્ધ છે તે જોઈ લેવાની જિજ્ઞાસુ વાચકોને વિનતિ છે

દેવો માટે ધર્મના નિયમો જુદા નથી તેમ મનુષ્ય માટે ધર્મના નિયમો જુદા નથી પરંતુ દેવો માટેના ધર્મના નિયમો મનુષ્ય કે તિર્યંચને પણ એક સરખા લાગુ પડે છે એટલે દેવોના જીત વ્યવહાર મનુષ્યને કોઈ રીતે લાગુ પડી શકતા નથી એમ માનવું એ ભૂલ ભરેલું છે દેવોના જીત વ્યવહાર એટલે દેવોનો વ્યવહાર ધર્મ મનુષ્યને પણ એક સરખો લાગુ પડે છે

દેવોનો વ્યવહાર ધર્મ અને જીત વ્યવહાર મનુષ્યને લાગુ પડતો નથી એમ જેઓ માનતા હોય તેમણે તે માટેના કારણો દર્શાવી સાબિત કરવું જોઈએ કે દેવોનો ધર્મ મનુષ્યથી જુદો છે તેથી મનુષ્ય માટે ઉપયોગી નથી એમ સાબિત કરવામાં ન આવે તો મારી ઉપરની વાત સાચી છે એમ સૌ કોઈ સમજી શકશે

પ્રકરણ દશમુ

પ્રાચીનકાળની મૂર્તિઓ

મૂર્તિ સબધી આપણે ત્રણ રીતે વિચાર કરવાનો છે એમ મે સાતમા પ્રકરણમા જણાવ્યુ હતુ પહેલો વિચાર મૂર્તિની માન્યતા ધર્મ વિરુદ્ધ છે કે નહિ તે વિષે કરવાનો હતો આ પહેલાના બે પ્રકરણમા આપણે જોઈ ગયા કે મૂર્તિની માન્યતા ધર્મવિરુદ્ધ તો નથી જ ગણુ તે વ્યવહાર ધર્મનુ એક અગ છે

હવે આપણે બીજા નબરનો એટલે કે પ્રાચીનકાળમા મૂર્તિ હતી કે નહિ તે સબધી અહી વિચાર કરવાનો છે.

હાલમા મદિર મૂર્તિઓ વિદ્યમાન છે તે ઉપરના શિલાલેખો તથા પ્રાચીન શહેરોની ગોધખોળ માટે થતા ખોદકામમાથી મળી આવેલ મૂર્તિઓ તથા બીજા સાધનો ઉપરથી મૂર્તિ ભગવાન શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્વામીના વખતમા અને તે પહેલા પણ હતી તે સિદ્ધ થાય છે આ માટેના સેકડો ઉદાહરણે ત્ર તે અત્રે આપી શકાય તેમ નથી પણ તેમાના બહુ જ થોડા અને તે પણ ટુકી વિગતથી અહીં આપવામા આવેલ છે

આ બધાની પૂરી વિગત માટે પુરાતત્ત્વ ખાતાના રિપોર્ટો તથા પુસ્તકો, શિલાલેખોના પ્રસિદ્ધ થયેલા પુસ્તકો, ભારતવર્ષનો પ્રાચીન ઇતિહાસ, મૂર્તિ પૂજાકા પ્રાચીન ઇતિહાસ વગેરે અનેક પુસ્તકો ઉપલબ્ધ છે તે જોઈ લેવાની જિજ્ઞાસુ વાચકોને વિનતિ છે

૩. પ્રભાસપાટણનું તામ્રપત્ર—ઇતિહાસ સંશોધક મંડળને પ્રભાસપાટણના એક સોમપુરા બ્રાહ્મણ પાસેથી એક તામ્રપત્ર મળી આવ્યું છે તેની ભાષા ઘણી દુર્ગમ્ય છે સાધારણ પંડિતો તેને ઉકેલી શકતા નહોતા પણ હિન્દુ વિશ્વ વિદ્યાલયના અધ્યાપક પ્રખર ભાષાશાસ્ત્રી શ્રીમાન પ્રાણનાથજીએ ઘણા પરિશ્રમે તે તામ્રપત્રનું લખાણ ઉકેલીને તેનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે પ્રગટ કર્યો છે—

> "રેવાનગર રાજ્યના સ્વામી સુ જાતિના દેવ નેબુસદનેઝર થયા તે યદુરાજ (કૃષ્ણ)ના સ્થાન (દ્વારકા) આવ્યા ત્યારે તેમણે એક મંદિર બનાવીને સૂર્ય દેવ "નેમ" જે સ્વર્ગસમાન રૈવતપર્વતના દેવ છે તેમને સદાને માટે અર્પણ કર્યું"—જૈનપત્ર તા ૩-૧-૧૯૩૭

આ નૃપતિનો સમય ઈ સ પૂર્વે છઠી શતાબ્દિ બતાવેલ છે એટલે કે મહાવીર સ્વામીના જન્મ પહેલાનો વખત બતાવેલ છે આ ઉપરથી અનુમાન થઈ શકે છે કે રાજા નેબુસદનેઝર જૈનધર્મનો ઉપાસક હતો અને તેણે રૈવતગિરિ (ગિરનાર) પર્વત ઉપર એક ભવ્ય મંદિર બનાવીને તેમા ભગવાન નેમિનાથની પ્રતિમા સ્થાપન કરી હતી

૪ મોહન જો ડેરા—તક્ષશિલાની પાસે અંગ્રેજોએ ખોદકામ કરાવેલું તેમા એક નગર દટાયેલું મળી આવ્યું છે તેનું નામ "મોહન જોડેરા" છે તેમાથી એક મૂર્તિ ધ્યાનમુદ્રાવાળી મળી આવી છે તે ૫૦૦૦ પાચ હજાર વર્ષ પહેલાની છે એમ પુરાતત્ત્વવિદો કહે છે એટલે પાચ હજાર વર્ષ પહેલા મૂર્તિની વિદ્યમાનતા સિદ્ધ થાય છે

૫ બારસી તાકલી—આકોલા જીલ્લાના બારસી તાકલી નામના એક નાના ગામમા ખોદકામ થતા ત્યાથી ૨૬ જીર્ણ જૈન મૂર્તિઓ મળી આવી છે તેમાની કેટલીક ઈ સ પૂર્વે ૬૦૦-૭૦૦ છસોથી સાતસો વર્ષ પહેલાની છે એમ પુરાતત્ત્વ વિદોએ નક્કી કરેલ છે

પ્રાચીન કાળમાં મૂર્તિ હતી તે સાબિત કરતા ઉદાહરણો

૧. સ્તંભનતીર્થ—ગૌડ દેશના આષાઢ નામના શ્રાવકે એકવીશમા તીર્થંકર શ્રી નમિનાથ ભગવાનના શાસન કાળમા આત્મકલ્યાણ અર્થે ત્રણ પ્રતિમા બનાવીને તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી તેમાથી એક પ્રતિમા ચારૂપ નગરમા, બીજી શ્રીપતન નગરમા અને ત્રીજી સ્તભન (ખભાત) નગરમા સ્થાપિત કરવામા આવી હતી

કાળક્રમે ચારૂપ તથા શ્રીપતનની મૂર્તિઓનો પત્તો નથી પણ સ્તભન તીર્થમા ત્રીજી પ્રતિમા અત્યારે પણ મોજુદ છે તે પ્રતિમાના પાછલા ભાગમા નીચે પ્રમાણે શિલાલેખ છે—

नमेस्तीर्थ कृतस्तीर्थ वर्षे द्विक चतुष्टये।
अषाढ श्रावको गौडोऽकारयत् प्रतिमा त्रयम ॥

આ શિલાલેખ ઉપરથી સમજાય છે કે એકવીશમા નમિનાથ ભગવાનના પછી અથવા તો બાવીશમા નેમિનાથ ભગવાન પછી ૨૨૨૨ વર્ષ પછી એટલે કે ભગવાન પાર્શ્વનાથના પણ વખત પહેલા ગૌડદેશના આષાઢ શ્રાવકે આ પ્રતિમા તથા બીજી બે પ્રતિમા એમ ત્રણ પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી

૨ હરપ્પા—સિંધ અને પજાબની સરહદ પર ખોદકામ કરતા હરપ્પા નામનુ નગર દટાયેલુ તે મળી આવ્યુ છે તેમાથી મળી આવેલી મૂર્તિઓ તે નગરના જેટલી જ પ્રાચીન ગણાય એટલુ જ નહિ પણ તેથી વિશેષ પ્રાચીન પણ હોઈ શકે એમ પુરાતત્ત્વવિદોએ કહેલ છે અને નગર ઈ સ પૂર્વ પાચથી દશ હજાર વર્ષ પહેલાનુ છે એટલે ઈ સ પહેલા દશ હજાર વર્ષ પહેલા મૂર્તિ હતી એમ કહી શકાય છે

૯. શ્રાવસ્તી નગરીની શોધ માટે ખોદકામ કરતા ત્યાંથી એક શ્રી સંભવનાથ સ્વામીનુ મંદિર મળી આવ્યુ છે આ મંદિર ભગવાન મહાવીર સ્વામીની પહેલાનુ છે ખુ મહાવીર ભગવાન પણ ત્યાં વિચરેલા હતા—જૈન જ્યોતિ તા ૨૫-૪-૧૯૩૬

૧૦. રાજગૃહમા સુપાર્શ્વમંદિર-બૌદ્ધ ગ્રથ મહાનગ્ગાનટ ૧-૨૨-૨૩ મા લખેલ છે કે મહાત્મા બુદ્ધ પહેલવહેલા રાજગૃહમા ગયેલા ત્યારે સુપાર્શ્વનાથના મદિરમા ઉતર્યા હતા સુપાર્શ્વતીર્થને મલેપમાં પાલી ભાષામા સુપ્પતિટ્ઠ લખેલ છે પરતુ દિગબર વિદ્વાન બાબુ કામ્તાપ્રસાદજીએ તેમના "મહાવીર ભગવાન અને બુદ્ધ" નામના પુસ્તકમા ૫૧ મા પાના ઉપર અનેક દલીલો અને પ્રમાણોથી સિદ્ધ કર્યું છે કે મહાત્મા બુદ્ધ સૌથી પહેલી વાર રાજગૃહમા આવ્યા ત્યારે સુપાર્શ્વનાથના મદિરમા રહ્યા હતા

એટલે ભગવાન મહાવીરના વખતમા રાજગૃહ નગરમા સુપાર્શ્વનાથની મૂર્તિ તથા મદિર વિદ્યમાન હતા

૧૧. મુડસ્થળ મદિર—ભગવાન મહાવીરે દીક્ષા લીધા પછી વિહાર કરતા કરતા સાતમા વર્ષે આબુની નજીક મુડસ્થળ નામના ગામમા પધારેલા ત્યારે તેમના દર્શનાર્થે રાજા નદિવર્ધન ત્યા ગયેલા. તેની યાદગીરી તરીકે તેમણે ત્યા એક મદિર બનાવી તેની પ્રતિષ્ઠા શ્રી કેશી શ્રમણાચાર્ય પાસે કરાવેલી હતી, તેના શિલાલેખની વિગત તા ૧૫-૩-૧૯૩૧ ના "જૈન" પત્રમા પ્રગટ થઈ ચુકી છે

૧૨ કોટિકાપુર સ્તૂપ-"રાજાવલી કથા"મા આચાર્ય શ્રી ભદ્રબાહુના ગુરુ, તેમના શિષ્ય સમુદાય સાથે કોટિકાપુરમા શ્રી જબૂ સ્વામીના સ્તૂપના દર્શન કરવા ગયા હતા એવો ઉલ્લેખ છે જબૂ સ્વામી અતિમ કેવળી હતા એટલે તેમનો સ્તૂપ ૨૪૦૦ વર્ષ પહેલાનો ગણી શકાય (જુઓ—Inscriptions at Shravan Belgola by W Lewis Rice)

૯. શ્રાવસ્તી નગરીની શોધ માટે ખોદકામ કરતા ત્યાથી એક શ્રી સભવનાથ સ્વામીનુ મદિર મળી આવ્યુ છે આ મદિર ભગવાન મહાવીર સ્વામીની પહેલાનુ છે ખુ મહાવીર ભગવાન પણ ત્યા વિચરેલા હતા—જૈન જ્યોતિ તા ૨૫-૪-૧૯૩૬

૧૦. રાજગૃહમા સુપાર્શ્વમદિર—બૌદ્ધ ગ્રથ મહાવગ્ગના ૧-૨૨-૨૩ મા લખેલ છે કે મહાત્મા બુદ્ધ પહેલવહેલા રાજગૃહમા ગયેલા ત્યારે સુપાર્શ્વનાથના મદિરમા ઉતર્યા હતા સુપાર્શ્વતીર્થને સક્ષેપમાં પાલી ભાષામા સુપ્પતિથ્થ લખેલ છે પરતુ દિગબર વિદ્વાન બાબુ કામ્તાપ્રસાદજીએ તેમના "મહાવીર ભગવાન અને બુદ્ધ" નામના પુસ્તકમા ૫૧ મા પાના ઉપર અનેક દલીલો અને પ્રમાણોથી સિદ્ધ કર્યું છે કે મહાત્મા બુદ્ધ સૌથી પહેલી વાર રાજગૃહમા આવ્યા ત્યારે સુપાર્શ્વનાથના મદિરમા રહ્યા હતા

એટલે ભગવાન મહાવીરના વખતમા રાજગૃહ નગરમા સુપાર્શ્વનાથની મૂર્તિ તથા મદિર વિદ્યમાન હતા

૧૧. મુડસ્થળ મદિર—ભગવાન મહાવીરે દીક્ષા લીધા પછી વિહાર કરતા કરતા સાતમા વર્ષે આબુની નજીક મુડસ્થળ નામના ગામમા પધારેલા ત્યારે તેમના દર્શનાર્થે રાજા નદિવર્ધન ત્યા ગયેલા. તેની યાદગીરી તરીકે તેમણે ત્યા એક મદિર બનાવી તેની પ્રતિષ્ઠા શ્રી કેશી શ્રમણાચાર્ય પાસે કરાવેલી હતી, તેના શિલાલેખની વિગત તા ૧૫-૩-૧૯૩૧ ના "જૈન" પત્રમા પ્રગટ થઈ ચુકી છે

૧૨. કોટિકાપુર સ્તૂપ—"રાજાવલી કથા"મા આચાર્ય શ્રી ભદ્રબાહુના ગુરુ, તેમના શિષ્ય સમુદાય સાથે કોટિકાપુરમા શ્રી જબૂ સ્વામીના સ્તૂપના દર્શન કરવા ગયા હતા એવો ઉલ્લેખ છે જબૂ સ્વામી અતિમ કેવળી હતા એટલે તેમનો સ્તૂપ ૨૪૦૦ વર્ષ પહેલાનો ગણી શકાય (જુઓ—Inscriptions at Shravan Belgola by W Lewis Rice)

૧૮. પટણાના આગમકુઆથી મળેલ બે મૂર્તિઓના શિલાલેખો ઉપરથી પુરાતત્ત્વવિદોએ જાહેર કર્યું છે કે આ મૂર્તિઓ મહારાજા કોણિક (અજાતશત્રુ)ના વખતની છે—ભારતની ઈતિહાસિકી રૂપરેખા ભાગ ૧ પૃષ્ટ ૫૦૨

૧૯. ઉપકેશપુર તથા કોરટામા મહાવીર મદિરની પ્રતિષ્ઠા વીરાત્ ૭૦મા વર્ષે આચાર્યશ્રી રત્નપ્રભસૂરિએ કરી હતી એ બન્ને મદિરો આજે પણ વિદ્યમાન છે તે માટે આચાર્ય કક્કસૂરિએ લખ્યુ છે કે—

उपकेशे च कोरटे तुम्य श्री वीरविम्बयो ।
प्रतिष्ठा निर्मिता शक्त्या श्री रत्नप्रभसूरिभि ॥

૨૦ માલાનાની મૂર્તિઓ—સુઘોષ પત્રના તંત્રી શ્રી મૂળચંદ આશારામ વૈરાટી જણાવે છે કે—

પ્રેવીસ જીલ્લાના માલાના ગામમા ખોદકામ કરતા બે પ્રતિમા મળી આવી છે તેમા એકના ઉપર વીર સવત ૮૨ અને બીજી ઉપર વીર સવત ૧૦૪નો શિલાલેખ છે તે મૂર્તિઓ પૂરતી કોશીશ કરવાથી ત્યાંના જૈનોને સોપવામા આવી છે—"જૈન" પત્ર તા ૨૬-૧-૧૯૩૦

૨૧. પ્રાચીન કાળના સિક્કાઓ—પ્રાચીન કાળના જે સિક્કાઓ મળી આવ્યા છે તેમાના લગભગ ૨૦૦ બસો સિક્કાના ચિત્રો ડૉ ત્રિભુવનદાસ, લહેરચદ શાહે તેમના પ્રાચીન ભારતનો ઇતિહાસ નામના પુસ્તકમા આપેલ છે તેમા ઘણા મૌર્ય કાળના એટલે ૨૩૦૦ ત્રેવીશ સો વર્ષ પહેલાના છે તેમાના કેટલાક સિક્કામા એક બાજુ મદિર (ચૈત્ય) અને બીજી બાજુ હસ્તિની છાપ છે તે ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે ત્રેવીશ સો વર્ષ પહેલા મદિર અને મૂર્તિને સર્વે લોકો માનતા હતા

૨૨. બેનાતટની મૂર્તિ—બેનાતટ નગરના પ્રદેશમા ખોદકામ કરતા ત્યાથી શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની પ્રાચીન મૂર્તિ મળી આવી છે

એ જ ગ્રંથ જણાવે છે કે આજીવક સંપ્રદાયનો ઉપક નામે તપસ્વી ચૌદમા તીર્થંકર શ્રી અનંતનાથ સ્વામીનો ઉપાસક હતો

આ ઉપરથી સાબિત થાય છે કે—ભગવાન મહાવીરના સમયમા તેમજ તેમની પૂર્વે પ્રાચીનતર તીર્થંકરોની મૂર્તિઓ પૂજાતી હતી.

સ્થાનકવાસીઓ વિચારે

ત્યારે હવે મૂર્તિ નહિ માનનારે વિચાર એ કરવાનો છે કે ભગવાન મહાવીરની પહેલાના પણ બે તીર્થંકર ભગવાનોના વખતમા તો મૂર્તિની માન્યતા ચાલુ હતી જ. છતાં એ ત્રણે તીર્થંકર ભગવાનોએ એ માન્યતાને ધર્મવિરુદ્ધ કહી નથી તેમ તે માન્યતાને અટકાવી નથી તેથી જ તે માન્યતા ચાલુ રહી હતી અને ચાલુ રહી છે.

તો હવે વિચારવાનુ કે જે વસ્તુને તીર્થંકર ભગવાનોએ ધર્મ વિરુદ્ધ ઠરાવી નથી તેને આપણે કેવી રીતે ધર્મ વિરુદ્ધ ઠરાવી શકીએ ? અરે, ઠરાવવાનુ તો એક બાજુએ રહ્યું પણ તેને ધર્મ વિરુદ્ધનુ કહી પણ કેમ શકાય ? કારણ કે એમ કહેવામા પણ તીર્થંકર ભગવાનોની આશાતના કરી કહેવાય. મૂર્તિ નહિ માનનારાઓએ આ વાત ખૂબ ઊંડી રીતે વિચારવી ઘટે છે.

એ જ ગ્રંથ જણાવે છે કે આજીવક સંપ્રદાયનો ઉપક નામે તપસ્વી ચૌદમા તીર્થંકર શ્રી અનંતનાથ સ્વામીનો ઉપાસક હતો.

આ ઉપરથી સાબિત થાય છે કે—ભગવાન મહાવીરના સમયમાં તેમજ તેમની પૂર્વે પ્રાચીનતર તીર્થંકરોની મૂર્તિઓ પૂજાતી હતી.

સ્થાનકવાસીઓ વિચારે

ત્યારે હવે મૂર્તિ નહિ માનનારે વિચાર એ કરવાનો છે કે ભગવાન મહાવીરની પહેલાના પણ બે તીર્થંકર ભગવાનોના વખતમાં તો મૂર્તિની માન્યતા ચાલુ હતી જ. છતાં એ ત્રણે તીર્થંકર ભગવાનોએ એ માન્યતાને ધર્મવિરુદ્ધ કહી નથી તેમ તે માન્યતાને અટકાવી નથી તેથી જ તે માન્યતા ચાલુ રહી હતી અને ચાલુ રહી છે.

તો હવે વિચારવાનું કે જે વસ્તુને તીર્થંકર ભગવાનોએ ધર્મ વિરુદ્ધ ઠરાવી નથી તેને આપણે કેવી રીતે ધર્મ વિરુદ્ધ ઠરાવી શકીએ ? અરે, ઠરાવવાનું તો એક બાજુએ રહ્યું પણ તેને ધર્મ વિરુદ્ધનું કહી પણ કેમ શકાય ? કારણ કે એમ કહેવામાં પણ તીર્થંકર ભગવાનોની આશાતના કરી કહેવાય. મૂર્તિ નહિ માનનારાઓએ આ વાત ખૂબ ઊંડી રીતે વિચારવી ઘટે છે.

એ જ ગ્રંથ જણાવે છે કે આજીવક સંપ્રદાયનો ઉપક નામે તપસ્વી ચૌદમા તીર્થંકર શ્રી અનંતનાથ સ્વામીનો ઉપાસક હતો

આ ઉપરથી સાબિત થાય છે કે—ભગવાન મહાવીરના સમયમાં તેમજ તેમની પૂર્વે પ્રાચીનતર તીર્થંકરોની મૂર્તિઓ પૂજાતી હતી.

સ્થાનકવાસીઓ વિચારે

ત્યારે હવે મૂર્તિ નહિ માનનારે વિચાર એ કરવાનો છે કે ભગવાન મહાવીરની પહેલાના પણ બે તીર્થંકર ભગવાનોના વખતમાં તો મૂર્તિની માન્યતા ચાલુ હતી જ. છતાં એ ત્રણે તીર્થંકર ભગવાનોએ એ માન્યતાને ધર્મવિરુદ્ધ કહી નથી તેમ તે માન્યતાને અટકાવી નથી તેથી જ તે માન્યતા ચાલુ રહી હતી અને ચાલુ રહી છે.

તો હવે વિચારવાનું કે જે વસ્તુને તીર્થંકર ભગવાનોએ ધર્મ વિરુદ્ધ ઠરાવી નથી તેને આપણે કેવી રીતે ધર્મ વિરુદ્ધ ઠરાવી શકીએ ? અરે, ઠરાવવાનું તો એક બાજુએ રહ્યું પણ તેને ધર્મ વિરુદ્ધનું કહી પણ કેમ શકાય ? કારણ કે એમ કહેવામાં પણ તીર્થંકર ભગવાનોની આશાતના કરી કહેવાય. મૂર્તિ નહિ માનનારાઓએ આ વાત ખૂબ ઊંડી રીતે વિચારવી ઘટે છે.

ને વિક્રમ સંવત પહેલાં બીજી શતાબ્દિની છે—ભારત વર્ષનો પ્રાચીન ઇતિહાસ ભાગ ૨ નો પૃષ્ટ ૧૨૨

૨૮ કલિંગના શિલાલેખો—કલિંગ દેશ (ઓરિસા)ના ખંડગિરિ, ઉદયગિરિ વગેરે પર્વતો ઉપર અનેક ગુફાઓ, મૂર્તિઓ, શિલાલેખો છે અને તે મહારાજા મહામેઘવાહન ખારવેલના છે તે લગભગ ૨૧૧૦ વર્ષ પહેલાના છે

એકઠા ઉદાહરણોમાથી અહીં આ તો થોડાક જ ઉદાહરણો આપેલા છે પરતુ એટલા ઉપરથી પણ વાચકને પ્રાચીનકાળમા મૂર્તિ હતી તેનો ખ્યાલ આવી શકશે પૂરી વિગત માટે તો વાચકોએ આ શિલાલેખો સબધી અનેક પુસ્તકો પ્રગટ થઈ ચૂકયા છે તે જોઈ લેવા જેવા કે—Epigraphia India Vol 20, Hathi gunpha Inscription of Kharvel, Jainism in South India by Chimanlal Shah, The Jain Stupa and other antiquaries of Mathura by Smith Legends of Jain Stupa at Mathura by Beuler વગેરે

મૂર્તિની માન્યતા
તીર્થંકર માન્ય ઠરે છે.

મૂર્તિની માન્યતા આ અવસર્પિણી કાળની શરૂઆતથી અથવા પહેલા તીર્થંકર ભગવાન શ્રી ઋષભદેવના વખતથી ચાલુ થઈ હતી કે નહિ એનો વિચાર બાજુએ રાખીએ તો પણ ઉપરની વિગતો ઉપરથી એટલુ જોઈ શકાય કે ભગવાન નેમિનાથના વખત પહેલાની તો મૂર્તિની માન્યતા ચાલુ હતી જ

બૌદ્ધગ્રંથની સાક્ષી

આ ઉપરાંત બૌદ્ધગ્રંથ મહાવગ્ગ (૧-૨૨-૧૩) અનુસાર બુદ્ધના સમયમા રાજગૃહમા સાતમા તીર્થંકર શ્રી સુપાર્શ્વનાથનું મદિર હતુ વળી

ચૈત્યના સ્થાને વ્યતર દેવ વાસ કરે ત્યારે તેને વ્યતરાયતન કહેવાય

ચૈત્યનો અર્થ જ્ઞાન થતો નથી

ચિત્ એટલે જાણવુ તે ઉપરથી જ્ઞાન અર્થ ઉપજાવેલો હોય એમ લાગે છે પરતુ વ્યાકરણની દૃષ્ટિએ ચિત્ ધાતુ ઉપરથી ચૈત્ય શબ્દ થાય પણ ચૈય ન થાય એમ વિદ્વાન પડિતો કહે છે અને ચૈત્યનુ પ્રાકૃત રૂપાતર ચેઇય ન બની શકે એમ પણ તેઓ કહે છે એટલે સૂત્રમા આવતા ચેઇય=ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ જ્ઞાન કરવામા આવે છે તે યથાર્થ કેમ ગણાય તે સમજાતુ નથી

સ્થાનકવાસીઓનુ વ્યાકરણના વિરોધનુ કારણ

વ્યાકરણ શિખવાથી શબ્દોના સાચા અર્થ સમજી શકાય છે એ કારણથી જ સ્થાનકવાસી સાધુઓએ વ્યાકરણ શિખવાની મના કરી હતી એમ સમજી શકાય છે. કારણ કે વ્યાકરણ શિખવાથી ચૈત્ય વગેરે શબ્દોના સ્થાનકવાસીઓએ જે ખોટા અર્થ કરેલા છે તે સમજી જવાય છે.

ચૈત્ય વગેરે શબ્દોના સ્થાનકવાસીઓએ કરેલા અર્થ ખોટા છે એમ જાણવાથી જ જેમણે ઘણા વર્ષ સુધી સ્થા સાધુ પર્યાય પાળી હતી તેવા મણ્યાણવ મત્યાર્થી અને હિંમતવાળા સ્થાનકવાસી સાધુઓએ સ્થા મપ્રદાય છોડીને મૂર્તિ પૂજક મપ્રદાયને અપનાવ્યાના ઘણા દાખલા બની ગયા છે

આજે પણ એવા ડરથી જ ઘણા અવશ્રદ્ધાળુ શ્રાવકો વ્યાકરણ શિખવાની અને શિખડાવવાની વિરુદ્ધ પ્રરૂપણા કરતા હોય એમ દેખાય છે પરતુ એમ ખોટી રીતે સત્યને છુપાવી શકાય નહિ. વહેલુ કે મોડુ સત્ય બહાર આવે છે જ.

સ્થાનકવાસીઓના અર્થ ખોટા છે

વળી જ્ઞાન માટે તો સીધો શબ્દ નાણ છે અને સૂત્રોમાં બધે ઠેકાણે જ્ઞાન માટે નાણ શબ્દ જ વપરાયો છે

ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ અરિહંત કર્યો છે તે તો જ્ઞાનવંત તે અરિહંત એમ ગણીને કર્યો હોય એમ લાગે છે કારણ કે ચૈત્યનો અર્થ સાધુ તો કોઈપણ રીતે બંધબેસતો થઈ શકતો નથી અને સાધુ માટે નિર્ગ્રંથ, ભિક્ષુ, અણગાર, સંયતિ વગેરે શબ્દો સૂત્રોમાં મોટે ભાગે વપરાયા છે તો સાધુના અર્થ સાથે સીધો સંબંધ ધરાવતા શબ્દો છોડી દઈને કોઈક જ ઠેકાણે સાધુ માટે ચેઇય શબ્દ વાપરવામાં આવે તે સંભવિત લાગતુ નથી

પ્રતિમા-પડિમા શબ્દસૂત્રોમાં પ્રતિજ્ઞાના અર્થમાં વપરાયેલ છે.

પ્રતિમા અર્થ માટે સૂત્રોમાં પડિમા શબ્દ વપરાયો છે જેમકે, નાગપડિમા, યક્ષપડિમા, વગેરે એટલે તે પ્રમાણે અરિહંતની પ્રતિમા માટે પણ પડિમા શબ્દ જ વપરાયો હોવો જોઈએ એમ પણ સ્થાનકવાસીની દલીલ છે એક રીતે એ દલીલ પણ બરાબર છે

પરંતુ પડિમા શબ્દ મૂર્તિના અર્થમાં બહુ જુજ ઠેકાણે વપરાયો છે પડિમા = પ્રતિમા શબ્દના બીજા ઘણા અર્થ થાય છે જેમકે શ્રાવકોની અગીઆર પડિમા અથવા પ્રતિમા સાધુઓની બાર પડિમા અથવા પ્રતિમા તેમજ તપના કેટલાક નામમાં પણ પડિમા શબ્દ વપરાયો છે જેમકે—સમાધિપ્રતિમા, ઉપધાનપ્રતિમા, વિવેકપ્રતિમા, વિહારપ્રતિમા વગેરે વગેરે આ બધે ઠેકાણે પડિમા-પ્રતિમાનો અર્થ પ્રતિજ્ઞા, નિયમ કે અભિગ્રહ જેવો થાય છે પણ મૂર્તિ અર્થ થતો નથી

સૂત્રોમાં ઝાઝે ભાગે પડિમા શબ્દ પ્રતિજ્ઞા, નિયમ કે અભિગ્રહના અર્થમાં જ વપરાયો છે, ત્યારે ચેઇય = ચૈત્ય શબ્દ

દરેક સાધુ કે શ્રાવકે સૂત્રોના અર્થ બરાબર યથાર્થ રીતે જાણવા સમજવા હોય તેમણે પ્રાકૃત તેમજ સસ્કૃત વ્યાકરણ શિખવુ જોઇએ જ અને વ્યાકરણ શિખે તો ચૈત્ય વગેરે શબ્દોના સાચા અર્થ જાણી શકે અને પછી જો તે સપ્રદાયવાદમા તણાઈ કે લોભાઈ ન જાય તો સૂત્રોના શબ્દોના સાચા અર્થ જ કરે

દેવય ચેઇયનો અર્થ

દાખલા તરીકે—ભગવાનની સ્તુતિ કરતા અથવા ભગવાનનો મહિમા બતાવતા कल्लाण मगल देवय चेइय શબ્દો ઘણે ઠેકાણે સૂત્રોમા આવે છે તિખુત્તોના પાઠમા પણ સ્થાનકવાસીઓ હમેશા તે શબ્દો બોલે છે તેના અર્થ આમ થાય છે—હે ભગવાન! આપ કલ્યાણકારી, મગળકારી, દેવસ્વરૂપ, ચૈત્ય સ્વરૂપ છો અહીંઆ ભગવાનને ચૈત્ય સ્વરૂપ એટલે જ્ઞાનસ્વરૂપ અથવા જ્ઞાનવત છે એમ કહી શકાય. પરતુ આત્મા પોતે જ્ઞાનરૂપ જ છે આત્મા અને જ્ઞાન જુદા જુદા નથી **ભગવાનને દેવસ્વરૂપ કહ્યા તે દેવસ્વરૂપમા જ્ઞાનસ્વરૂપ અતર્ગત છે જ જે જ્ઞાનસ્વરૂપ નથી તેને દેવસ્વરૂપ કહી શકાય જ નહિ.** એટલે દેવ અને જ્ઞાન એકરૂપ છે તેને જુદા કેમ પાડી શકાય તે સમજાતુ નથી

અને અહીં ચૈત્ય સ્વરૂપ એટલે આપ સ્મરણીય છો અથવા સ્મારક રૂપ છો અથવા પ્રતિમા સ્વરૂપ છો એમ કહેવામા આવે તો પણ વાધા જેવુ લાગતુ નથી કારણ કે ભગવાનની પ્રતિમાને પણ તીર્થંકરોના વખતમા પણ માનવામા આવતી તે આપણે આગળના લેખોમા જોઈ ગયા છીએ એટલે **ભગવાનને કલ્યાણકારી, મગળકારી દેવસ્વરૂપ અને પ્રતિમા સ્વરૂપ** એમ જો કહેવાયુ હોય તો પણ તે અસભવિત લાગતુ નથી તેમ અયોગ્ય પણ લાગતુ નથી પ્રતિમા એ સ્મૃતિરૂપ સ્મારક છે એટલે ભગવાનને સ્મરણીય કે સ્મારક રૂપ પણ કહેવાય

નાણ = જ્ઞાન. જ્ઞાન માટે નાણ શબ્દ જ વપરાયો છે

સાધુ માટે અણગાર, ભિક્ષુ, નિર્ગ્રંથ, મુનિ વગેરે શબ્દો વપરાયા છે કે જેનો સીધો અર્થ સાધુ થાય છે

અરિહંત માટે અરિહંત અથવા અર્હત શબ્દ જ વપરાયેલ છે

સૂત્રોમા ચૈત્ય શબ્દ આવે છે તેના થોડાક દાખલા આપણે વિચારીશુ ત્યારે ઉપરની હકીકત ધ્યાનમા રાખની કારણુ કે તેથી તે દરેક ઠેકાણે ચૈત્યનો કયો અર્થ લાગુ પડે છે તે સમજવાનુ સહેલુ થઇ પડશે

સ્થાનકવાસીઓ નિક્ષેપાથી મૂર્તિ અવદ ાીય છે એમ સિદ્ધ કરે છે તેથી પહેલા આપણે નિક્ષેપા સબધી થોડો વિચાર કરી લઈએ

ચાર નિક્ષેપા

મૂર્તિપૂજક અને સ્થાનકવાસીમા નિક્ષેપા સબધી મતભેદ છે

વસ્તુનુ યથાર્થ સ્વરૂપ સમજવા માટે અનુયોગદ્વાર સૂત્રમા વસ્તુના ચાર નિક્ષેપા કરી વસ્તુનુ સ્વરૂપ જાણવાનુ, સમજવાનુ કહ્યુ છે એમ તો બન્ને સપ્રદાય માને છે તે ચાર નિક્ષેપા આ પ્રમાણે છે—(૧) નામ, (૨) સ્થાપના, (૩) દ્રવ્ય અને (૪) ભાવ

હવે મતભેદ એ છે કે સ્થાનકવાસી માન્યતા પ્રમાણે ત્રણ નિક્ષેપા જ્ઞેય છે, જાણવા યોગ્ય છે પણ વદનીક પૂજનીક નથી ફક્ત છેલ્લો ભાવ નિક્ષેપો વાદવા પૂજવા યોગ્ય છે ત્યારે મૂર્તિપૂજકો જેનો ભાવ નિક્ષેપો વદનીક પૂજનીક હોય તેના ચારે નિક્ષેપા વદનીક પૂજનીક ગણાય એવી માન્યતા ધરાવે છે

આ મતભેદને કારણે સ્થાનકવાસીઓ મૂર્તિને વદનીક પૂજનીક ગણતા નથી કારણુ કે મૂર્તિમા અરિહતના ગુણ નથી, ત્યારે મૂર્તિપૂજકો ભાવ નિક્ષેપાથી અરિહત વદનીક પૂજનીક છે માટે સ્થાપના નિક્ષેપાથી પણ મૂર્તિને વદનીક પૂજનીક ગણે છે આ મતભેદના કારણથી નિક્ષેપા સબધી વિચાર કરવો પડે છે

બધે જ ઠેકાણે મદિર મૂર્તિ, પાદુકા વગેરે કોઇપણ પ્રકારના સ્મારક માટે જ વપરાયો છે. એટલે ચૈત્યનો મુખ્ય અર્થ સ્મારકની વસ્તુ માટેનો જ સમજવો જોઇએ.

સ્થા.ઓએ પણ કેટલેક ઠેકાણે ચૈત્યનો અર્થ મૂર્તિ કરેલ છે.

સ્થાનકવાસી મુનિશ્રી અમોલખ ઋષિજીએ બત્રીશ સૂત્રોના હિન્દી અનુવાદ કરી બહાર પાડેલા છે તેમા તેમણે પણ કેટલેક ઠેકાણે ચૈત્યનો અર્થ મદિર અથવા પ્રતિમા કરેલ છે જેમકે—

(૧) ઉવવાઇ સૂત્રમા ચેઇય (ચૈત્ય) શબ્દનો અર્થ યક્ષનુ મદિર કર્યો છે

(૨) ઉવવાઈ સૂત્રમા પૂર્ણભદ્ર ચૈત્યનો અર્થ કર્યો છે—મદિર

(૩) પ્રશ્ન વ્યાકરણ સૂત્રમા પૃષ્ટ ૮મા ચૈત્યનો અર્થ પ્રતિમા કર્યો છે

(૪) પ્રશ્ન વ્યાકરણ સૂત્ર પૃષ્ટ ૧૧મા ચૈત્યનો અર્થ વેદિકા કર્યો છે

(૫) પ્રશ્ન વ્યાકરણ સૂત્ર પૃષ્ટ ૧૨૨ મા ચૈત્યનો અર્થ પ્રતિમા કર્યો છે

સૂત્રોમા વપરાયલા શબ્દો અને તેના અર્થ

આ ઉપરથી સમજી શકયા હશો કે સૂત્રોમા—

ચેઇય = ચૈત્ય શબ્દ કોઈ પણ જાતના સ્મારક તરીકે વપરાયો છે જેમકે—મદિર, મૂર્તિ, સ્તૂપ, ચોતરો વગેરે અથવા તેવા સ્મારકવાળા ઉદ્યાનને પણ ચૈત્ય કહ્યુ છે

પડિમા = પ્રતિમા શબ્દ મુખ્યત્વે વ્રત, નિયમ કે અભિગ્રહ માટે વપરાયો છે

હવે આપણે સૂત્રોમા चेइय = ચૈત્યનો ઉલ્લેખ ક્યા ક્યા આવે છે અને તેનો શો અર્થ થાય છે તે બાબતનો થોડા દાખલાઓ ઉપરથી વિચાર કરીએ

સૂત્રોમાં ચૈત્યના ઉલ્લેખો
નગરનુ વર્ણન

સૂત્રોમા જ્યા જ્યા નગરનુ વર્ણન આવે છે ત્યા ત્યા ઉવવાઈ સૂત્રમાના ચંપા નગરીના વર્ણન પ્રમાણે સમજી લેવાનુ કહ્યુ છે એટલે સૂત્રમાનુ વર્ણન જેવુ જોઈએ તે વર્ણન આ પ્રમાણે છે—

(૧) आयारवंत चेइया जनइ विविह सन्निविद्व बहुला

(૨) પાઠાંતર—आयारवंत अरिहंत चेइया

અર્થ—આકારવંત એટલે સુંદર આકારના સુશોભિત ઘણા ચૈત્યો અને વિવિધ પ્રકારના વેશ્યોના ઘણા સન્નિવેશો હતા

અહીંઆ સ્થાનકવાસીઓએ પહેલા પાઠમા ચૈત્યનો અર્થ યક્ષાદિના મંદિર એમ કર્યો છે તેઓ પાઠાંતર બતાવે છે પણ એ અર્થ સ્વીકારતા નથી કારણ કે પાઠાંતરમા अरिहंत चेइया નો અર્થ અરિહંતના મંદિરો એમ થાય તે વાત સ્થાનકવાસીઓને કબૂલ નથી

હવે વિચારવાનુ એ છે કે આગળ આપણે જોઈ ગયા તે પ્રમાણે ભગવાન પાર્શ્વનાથના વખત પહેલાથી તો મૂર્તિની માન્યતા ચાલુ હતી જ અને મૂર્તિ હોય ત્યા ચૈત્ય-મંદિર પણ હોય જ અને જ્યા જૈનોની વસ્તી હોય ત્યા જૈનોના અરિહંતના મંદિર પણ હોય જ એટલે ચંપાનગરીમા જિનમંદિરો ઘણા હતા એમ સૂત્રમાના ઉલ્લેખનો અર્થ માનવો જ જોઈએ

એટલે કે પાઠાંતરમાનો અરિહંત શબ્દ કબૂલ કરવામા ન આવે તો પણ ચંપાનગરીમા જિનમંદિરો હતા એમ સાબિત થઈ જાય છે

અનુયોગદ્વારમા ચારે નિક્ષેપા વંદનીક પૂજનીક છે એમ અનુયોગદ્વાર સૂત્રમા કહ્યુ છે કે નહિ તે બેમાથી એકે પક્ષે સ્પષ્ટ રીતે જણાવ્યુ નથી પરંતુ પોતપોતાની રીતે તર્ક કરીને પોતાની માન્યતા રજૂ કરી હતી.

એટલે ભાવ નિક્ષેપાને માનવો એ નિશ્ચય નયની વાત થઈ અને ભાવ નિક્ષેપા જેનો પૂજનીક હોય તેના ચારે નિક્ષેપા પૂજનીક ગણવા એ વ્યવહાર નયની વાત થઈ એમ વિચાર કરતા જણાય છે અને એ રીતે બન્નેની વાત સાચી છે એમ કહી શકાય.

ઉપર મુજબ વિચારતાનુ એ પ્રાપ્ત થાય છે કે નિક્ષેપામા સ્થાનકવાસીઓ જેમ ફક્ત નિશ્ચયને જ સ્વીકારે છે તેમ બીજી બધી બાબતમા પણ નિશ્ચયને જ સ્વીકારે છે કે કેમ તો સ્થાનકવાસીઓ એકલા નિશ્ચયને જ માને છે અને વ્યવહારને નથી માનતા એમ નથી એ તો તેમના વર્તન લખાણો વગેરે ઉપરથી ચોખ્ખુ દેખાય છે સ્થાનકવાસીઓ જ્યારે વ્યવહારને માને છે જ તો પછી મૂર્તિ સામે જ વિરોધ શા માટે? મૂર્તિ એ વ્યવહાર ધર્મમા જ આવે છે એમ તો સર્વ મૂર્તિપૂજકો માને છે નિશ્ચયમા કોઈ મૂર્તિને સ્થાન આપતુ જ નથી

તો પછી ન્યાયની રીતે, મૂર્તિને ન માનવાની સ્થાનકવાસીની માન્યતા અસગત ઠરે છે, અયોગ્ય ઠરે છે. માટે સ્થાનકવાસીઓએ એ સબધમા વિશેષ વિચાર કરવો ઘટે છે. કારણ કે ધર્મની બાબતમા અસગતતા અયોગ્યતા કે વિરોધતા હોવી ન જોઈએ અને અસગતતા કે વિરોધતા હોય તે સાચો ધર્મ કહી ન શકાય એવો ધર્મ એકાંતવાદી જ કહી શકાય સાચો ધર્મ અનેકાંતવાદી જ હોય.

નિક્ષેપાની સપૂર્ણ વિગત માટે આ પુસ્તકમા જ "ચાર નિક્ષેપા" નામનુ પ્રકરણ જુઓ.

પણ જાતનુ દૈવત ન હોય તો અવધિજ્ઞાનવાળા દેવો તે શાશ્વતી મૂર્તિઓને માને જ નહિ. દેવ પોતે જ મહાશક્તિશાળી હોય છે. તે તેમના કરતા વિશેષ શક્તિશાળી મૂર્તિને માને પણ શક્તિ વિનાની મૂર્તિને અવધિજ્ઞાની દેવો માનવાની મૂર્ખાઈ કરે જ નહિ

આથી સિદ્ધ થાય છે કે અહીંઆ અરિહત ચેઇયાણિનો અર્થ અરિહતની પ્રતિમા જ થાય છે અને એ જ અર્થ થઈ શકે

સમવાયાંગમા
ઉપાસક દશાગની નોધ

ઉપાસક દશાગ સૂત્રમા શુ શુ આવે છે તેની નોધ સમવાયાગ સૂત્રમાં આપેલ છે તેમા લખ્યુ છે કે—તેમા શ્રાવકોના નગર, ઉદ્યાન, ચૈત્ય, વનખડ, ધર્માચાર્ય શ્રવણ ઇત્યાદિ ”

અહીંઆ ચૈત્યનો અર્થ સ્થાનકવાસીઓએ વ્યતરાલય એમ કર્યો છે વ્યતરાલય તો શ્રાવક માટેના જ ન હોય પણ બધા લોકો માટે હોય કારણ કે જૈન કરતા અજૈન જ બધા વ્યતરને વિશેષે કરીને સસારના સુખ માટે માને પૂજે જૈન તો વિશેષે કરીને આત્મકલ્યાણ માટે જિનપ્રતિમાને જ માને પૂજે

એટલે અહીંઆ ચૈત્યનો અર્થ ખાસ કરીને જિનમદિર થવો જોઈએ કારણ કે આ સૂત્રમા **શ્રાવકના ચૈત્ય** છે એમ કહ્યુ છે

છતા માનો કે ગામનુ વર્ણન છે તેમા સર્વ લોક માટેના ચૈત્ય હોય તો પણ ચૈત્યને સમુચ્ચય તરીકે લેવાથી તેમા જિનમદિર અને અજૈનના વ્યતરાલય વગેરે મદિરોનો સમાવેશ થઈ જાય છે

ચમરેન્દ્ર

શ્રી ભગવતી સૂત્રના ત્રીજા શતકના બીજા ઉદ્દેશામાં અસુરેન્દ્ર ચમરેન્દ્ર પહેલા દેવલોકે જતા શકેન્દ્રે વિચાર્યું કે ચમરેન્દ્ર કોઈનું શરણ લઈને આવેલ હોવો જોઈએ તેનો મૂળ પાઠ—

णणत्थ अरिहंते वा अरिहंत चेइयाणि वा अणगारे वा भावियप्पाणो णीसाए उड्ढ उप्पयन्ति ।

અર્થ—અરિહત, અરિહત ચૈત્ય કે ભાવિતાત્મા અણગાર (સાધુ) એ ત્રણમાથી કોઈ એકનુ શરણ લઈને આવી શકે

અહીંયા સ્થાનકવાસીઓ અરિહત ચૈત્યનો અર્થ **છદ્મસ્થઅરિહત** કરે છે ચૈત્યનો અર્થ છદ્મસ્થ તો કોઇ રીતે થતો જ નથી એટલે સ્થાનકવાસીઓએ ચૈત્યનો સાચો અર્થ પોતાની માન્યતાની વિરુદ્ધ જાય છે માટે છદ્મસ્થ અર્થ ઉપજાવી કાઢ્યો છે કારણ કે કયાય પણ ચૈત્યનો અર્થ છદ્મસ્થ થતો જ નથી

ચમરેન્દ્રે મહાવીર ભગવાન હજુ છદ્મસ્થ અવસ્થામા હતા ત્યારે તેમનુ શરણ લીધુ હતુ તે નિમિત્ત જોઈને સ્થાનકવાસીઓએ ચૈત્યનો અર્થ છદ્મસ્થ એમ ઉપજાવી કાઢ્યો। આવી રીતે ખોટા અર્થ ઉપજાવી કાઢવા તે સીધા સરળ મત્યાર્થીનુ કામ નથી જ

વળી તેમની એ ઉપજાવી કાઢવા માટેની દલીલ પણ એટલી જ હાસ્યાસ્પદ છે તેઓ કહે છે કે પ્રતિમા મૂર્તિની ચમરેન્દ્રને શરણ આપવા જેવી શકિત હોઇ શકે નહિ આવી તર્ક બુદ્ધિને ધન્યવાદ। દેવો બધાય અવધિજ્ઞાનવાળા હોય છે એ તો સ્થાનકવાસીઓ માને જ છે અને અવધિજ્ઞાનવાળા દેવ અરિહતની મૂર્તિમા તેવી શક્તિ હોય કે નહિ તે મનુષ્ય કરતા તો ઘણી વધારે સારી રીતે જાણી શકે જ

વળી દેવલોકમા શાશ્વતી મૂર્તિઓ છે તે પણ સ્થાનકવાસીઓ માને છે જ. હવે જો તે મૂર્તિઓમા કોઈ

પણ જાતનુ દૈવત ન હોય તો અવધિજ્ઞાનવાળા દેવો તે શાશ્વતી મૂર્તિઓને માને જ નહિ. દેવ પોતે જ મહાશક્તિશાળી હોય છે. તે તેમના કરતા વિશેષ શક્તિશાળી મૂર્તિને માને પણ શક્તિ વિનાની મૂર્તિને અવધિજ્ઞાની દેવો માનવાની મૂર્ખાઈ કરે જ નહિ

આથી સિદ્ધ થાય છે કે અહીંઆ અરિહત चेइयाणि નો અર્થ અરિહતની પ્રતિમા જ થાય છે અને એ જ અર્થ થઈ શકે

સમવાયાંગમા
ઉપાસક દશાગની નોધ

ઉપાસક દશાગ સૂત્રમા શુ શુ આવે છે તેની નોધ સમવાયાગ સૂત્રમાં આપેલ છે તેમા લખ્યુ છે કે—તેમા શ્રાવકોના નગર, ઉદ્યાન. ચૈત્ય, વનખડ, ધર્માચાર્ય શ્રવણ ઇત્યાદિ ”

અહીઆ ચૈત્યનો અર્થ સ્થાનકવાસીઓએ વ્યતરાલય એમ કર્યો છે વ્યતરાલય તો શ્રાવક માટેના જ ન હોય પણ બધા લોકો માટે હોય કારણ કે જૈન કરતા અજૈન જ બધા વ્યતરને વિશેષે કરીને સસારના સુખ માટે માને પૂજે જૈન તો વિશેષે કરીને આત્મકલ્યાણ માટે જિનપ્રતિમાને જ માને પૂજે

એટલે અહીઆ ચૈત્યનો અર્થ ખાસ કરીને જિનમદિર થવો જોઈએ કારણ કે આ સૂત્રમા શ્રાવકના ચૈત્ય છે એમ કહ્યુ છે

છતા માનો કે ગામનુ વર્ણન છે તેમા સર્વ લોક માટેના ચૈત્ય હોય તો પણ ચૈત્યને સમુચ્ચય તરીકે લેવાથી તેમા જિનમદિર અને અજૈનના વ્યતરાલય વગેરે મદિરોનો સમાવેશ થઈ જાય છે

રૂપીથી જિનમૂર્તિઓ ઉપાડી જતા હતા અને તેને પોતાના દેવ તરીકે પૂજતા હતા

એવી અન્ય ધર્માઓએ લઈ ગયેલી મૂર્તિને જો શ્રાવક વદા નમસ્કાર ન કરે એ સ્વાભાવિક છે એટલે આનદ શ્રાવકે તેની મૂર્તિને વદન નમસ્કાર ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી

અબડ શ્રાવક

ઉવવાઈ સૂત્રમા અબડ શ્રાવકે આનદ શ્રાવકની પેઠે જ પ્રતિજ્ઞા લીધી છે કે—

> "મને અરિહત અને અરિહતના ચૈત્ય સિવાય અન્ય તીર્થિક, અન્યતીર્થિક દેવો અને અન્યતીર્થિકોએ ગ્રહણ કરેલા અરિહત ચૈત્યને વદના કરવી, નમસ્કાર કરવા, પર્યુપાસના–સેવા–ભકિત વગેરે કરવુ કલ્પે નહિ"

અહી બે ઠેકાણે ચૈત્ય આવે છે તેમા પહેલા ઠેકાણે સ્થાનકવાસીઓ અરિહતના જ્ઞાનીગણ એવો અર્થ કરે છે અને બીજી વાર આવતા ચૈત્યનો અર્થ અરિહતનુ જ્ઞાન એવો અર્થ કરે છે!

આનદ શ્રાવકના અધિકારમા સ્થાનકવાસીઓએ સાધુ અર્થ કર્યો ત્યારે અહીઆ જ્ઞાનીગણ અને જ્ઞાન એમ બે જુદા જુદા અર્થ કર્યા! અહી પણ મૂર્તિપૂજાની તો વાત જ નથી પણ મૂર્તિપૂજાનો ભ્રમ મનમા પેસી ગયેલો તે ભ્રમે સ્થાનકવાસીઓ પાસે જૂદા જુદા ઠેકાણે જુદા જુદા અર્થ કરાવ્યા છે.

મતાગ્રહ સીધી વાત સમજવા ન દીએ અને સીધા સાચા અર્થ પણ કરવા ન આપે.

અહીં પણ અબડ શ્રાવકની પ્રતિજ્ઞા તો એ જ છે કે અરિહંત અને અરિહંતની પ્રતિમાને જ વંદન કરીશ પણ અન્ય તીર્થિક, તેના દેવો અને તેણે ગૃહણ કરેલ અરિહંત પ્રતિમાને વંદન નમસ્કાર કરીશ નહિ

સ્થાનકવાસીઓની દલીલ એ છે કે એમ અર્થ કરવાથી આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુને વંદન કરવાનો નિષેધ થઈ જાય છે

મારી પાસે ઉવવાઇ સૂત્ર નથી તેથી તેનો આગળપાછળનો સબંધ હું જોઇ શક્યો નથી પણ અબડ શ્રાવકનો એવો ભાવ તો ન જ હોઇ શકે કે તે આચાર્ય વગેરેને વંદન નહિ કરે પરંતુ અરિહંતમાં જ તેણે તેના અનુયાયી સર્વ સાધુને ભેગા ગણી લીધા હશે

જેમ તેમ પણ ચૈત્યનો અર્થ તો આનંદ શ્રાવકના અધિકારમાં કહ્યું તેમ અહીં પણ જિનપ્રતિમા જ થઇ શકે છે

વિદ્યાચારણ-જંઘાચારણ

શ્રી ભગવતી સૂત્ર શતક ૨૦ ઉદ્દેશા ૯માં વિદ્યાચારણ જંઘાચારણ મુનિઓ ચૈત્યવંદન કરવા ગયાની વાત આવે છે

વિદ્યાચારણ માનુષોત્તર પર્વત, નંદીશ્વર દ્વીપ, પાંડુકવન અને નંદનવન ગયાની વાત છે તે તે ઠેકાણે જઈને તેઓએ ચેઇયાઇ વંદઇ ચૈત્યોને વંદન કર્યાનો પાઠ છે અને પાછા અહીં આવીને અહીંના ચૈત્યોને વંદન કરવાનો પાઠ છે

અહીં પણ મૂર્તિપૂજાની કશી વાત જ નથી છતાં સ્થાનકવાસીઓએ વિરોધ કરતાં ચેઇયનો અર્થ જ્ઞાન કરીને તે તે ઠેકાણે જઇને વિદ્યાચારણ તથા જંઘાચારણ મુનિઓએ અરિહંતના જ્ઞાનની સ્તુતિ કરી એમ કહે છે! તર્કબુદ્ધિની બલિહારી છે ને!

અરિહંતના કેવળજ્ઞાનની સ્તુતિ શુ અહી બેઠા ન થઇ શકે કે ત્યા એટલા બધે લાંબે ઠેકાણે ગયા ? અને અહીં ચેઇયાઇ બહુવચન છે એટલે ઘણા ચૈત્યોને વાંદ્યા એમ પાઠ છે ત્યારે જ્ઞાન તો એકવચન છે એટલે વ્યાકરણથી પણ એ અર્થ તદ્દન ખોટો છે.

મૂળ અર્થ એટલો જ છે કે તે તે ઠેકાણે જઈ તેઓએ અરિહંતની પ્રતિમાઓને વંદન નમસ્કાર કર્યા. અહીં જ્ઞાન અર્થ બેસતો જ નથી.

નંદનવન તથા પાડુકવનમા શાશ્વતી પ્રતિમાઓ છે તેનો ઉલ્લેખ **જમ્બૂદ્વીપપન્નતિ સૂત્રમા** છે નંદીશ્વર દ્વીપ પર શાશ્વતી પ્રતિમાઓ છે તેનો ઉલ્લેખ **જીવાભિગમ સૂત્રમા** છે માનુષોત્તર પર્વત, ઇષુકાર પર્વત, નંદીશ્વર દ્વીપ રુચકવર દ્વીપ ઉપર જિનમંદિરો છે તેનો ઉલ્લેખ **દ્વીપસાગર પન્નતિ સૂત્રમા** છે

સ્થાનાગ સૂત્રના ચોથે ઠાણે ચાર પન્નતિ સૂત્રોના નામ આપ્યા છે તે—(૧) જમ્બૂદ્વીપ પન્નતિ, ચંદ્રપન્નતિ, સૂર્ય પન્નતિ અને દ્વીપસાગર પન્નતિ

એટલે એ બાબત સ્થાનકવાસીઓનો વાંધો ખોટો છે

આ પાઠમા છેલ્લે કહ્યુ છે કે વિદ્યાચારણ જંઘાચારણ મુનિઓ પાછા આવીને આલોયણા ન લીએ તો વિરાધક કહેવાય એ માટે પણ સ્થાનકવાસીનો વિરોધ છે પરંતુ સાધુ ૧૦૦ કદમથી આગળ જાય તો તેને આલોયણા લેવી પડે છે અને લબ્ધિધારી મુનિઓને લબ્ધિનો ઉપયોગ કરવો તે પ્રમાદ છે લબ્ધિનો ઉપયોગ કર્યો હોય અને તેની આલોચના કરી ન હોય તો તેને ચારિત્રની આરાધના નથી થતી માટે સ્થાનકવાસીઓનો ને વાંધો પણ ખોટો છે

શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રમા કહ્યુ છે કે—સાધુ ગોચરી લાવી ગુરુની પાસે સમ્યક્ પ્રકારે આલોવે તે આલોયણા ગોચરીની નહિ પણ તેમાં

જ્ઞાનાર્થી ન માનવા તો બીજા કોને જ્ઞાનાર્થી માનવા ? એટલે જ્ઞાનાર્થી અર્થ ખોટો જ દેખાય છે

વળી સ્થાનકવાસીઓ બીજો અર્થ, જ્ઞાનને માટે વૈયાવૃત્ય એમ કરે છે વૈયાવૃત્યથી નિર્જરા થાય પણ જ્ઞાન પણ કેવી રીતે થઇ શકે ? નિર્જરા એટલે જ્ઞાનાવરણની નિર્જરા થઇ ગયા પછી જ્ઞાન થઈ શકે માની શકાય પણ અહીં **ચેઇય** શબ્દ તો પહેલા આવ્યો છે અને **નિર્જરા** શબ્દ પછી છે એટલે સ્થાનકવાસીઓનો આ અર્થ પણ બરાબર લાગતો નથી

આ ઉપરથી ચેઇય શબ્દનો સાચો અર્થ ચૈત્ય એટલે મદિર અથવા મૂર્તિ જ હોવો જોઇએ એમ સમજી શકાય છે

નદી સૂત્ર

શ્રેણિક મહારાજાના પુત્ર કોણિક (અજાતશત્રુ) રાજાએ વિશાલા નગરી ઉપર ચઢાઈ કરી હતી અને તે નગરીમા શ્રી મુનિસુવ્રત સ્વામીની પાદુકાસ્તૂપ હતો તેથી તે નગરી જીતી શકાતી નહોતી એ વાત પ્રસિદ્ધ છે અને **શ્રી નદી સૂત્ર**મા પારિણામિકી બુદ્ધિના દૃષ્ટાતમા આ સબધી ઉલ્લેખ છે તેનો પાઠ આ પ્રમાણે છે—

विशालाय पुरी कूलवालकेन विशालाभङ्गाय यन्मुनिसुव्रत स्वामि पादुका स्तूपोत्खात् सा तस्य पारिणामिकी बुद्धि ।

અર્થ—વિશાલા નગરીના નાશને માટે કુલવાલુક મુનિએ કહ્યુ કે— શ્રી મુનિસુવ્રત સ્વામીના પાદુકાયુક્ત સ્તૂપને ઉખેડી નાખવાથી નગરીનો ભગ થઇ શકશે મુનિની આ પરિણામિકી બુદ્ધિ થઇ —**સ્થાનકવાસી મુનિશ્રી હસ્તીમલજીના નદીસૂત્રનુ પાનુ ૯૨.**

ભગવાન મહાવીર સ્વામીના વખતની આ વાત છે એટલે પ્રાચીન કાળમાં તીર્થંકર ભગવાનોના વખતમા સ્તૂપો, મૂર્તિઓ હતી એટલુ જ નહિ પણ તે ઘણા પ્રભાવશાળી હતા એ પૂરવાર થાય છે

વ્યવહાર સૂત્ર

વ્યવહાર સૂત્ર ઉ ૧ મા પાઠ છે કે—जत्थेव सम्ममवियार चेइयाइ पासेज्जा कप्पइ से तस्सतिए आलोइत्ताए वा ।

અર્થ—આચાર્ય આદિ બહુશ્રુતનો સયોગ ન હોય તો ચેઇય જિનચૈત્ય-પ્રતિમા પાસ જઈને આલોચના લઈ શકાય છે

મૂર્તિની મહત્તા

દેવલોકમા મૂર્તિ છે અને તેની મહત્તા પણ છે સઘળા દેવો અવધિજ્ઞાની હોય છે તેથી દેવો પોતાના જ્ઞાનથી જાણી શકે છે કે મૂર્તિ શક્તિવાળી કે પ્રભાવવાળી છે કે નહિ દેવો પોતે જ ભારે શક્તિવાળી હોય , તેઓ તેમના કરતા પણ મૂર્તિ વિશેષ શક્તિશાળી હોય તો જ મૂર્તિને માને દેવો મૂર્તિને માને છે વદે છે, નમસ્કાર કરે છે એ તો સૂત્રસિદ્ધ હકીકત છે એટલે દેવલોકમાની શાશ્વતી મૂર્તિઓ દેવો કરતા વિશેષ શક્તિશાળી છે એમ સિદ્ધ થાય છે

અહીંઆ પણ પ્રાચીન કાળથી જ મૂર્તિઓ, સ્તૂપો વગેરે પ્રભાવ વાળી શક્તિશાળી હતા તેના દાખલા મળી આવે છે જેમકે—

(૧) વિશાલા નગરીમા શ્રી મુનિસુવ્રત સ્વામીનો સ્તૂપ હતો ત્યા સુધી કોણિક મહારાજાથી તે નગરી જીતી શકાતી નહોતી

(૨) શય્યભવસ્વામી દીક્ષા લીધા પહેલા વૈદિક બ્રાહ્મણ હતા અને યજ્ઞ કરાવતા તેમના યજ્ઞના સ્તભ નીચે તેમના ગુરુએ સોળમા તીર્થંકર શ્રી શાતિનાથ સ્વામીની મૂર્તિ છુપાવી હતી કે જેથી સર્વ વિઘ્નો ટળી જતા તે મૂર્તિના દર્શનથી શય્યભવસ્વામી બોધ પામી દીક્ષા લઈ શ્રમણ બની ગયા

આપણા કથા સાહિત્યમા આવા બીજા પણ ઘણા દાખલાઓ મળી આવે છે અને અત્યારના ઘણા તીર્થોની મૂર્તિઓની મહત્તા જાણીતી છે.

મૂર્તિનુ કાર્ય

આ પ્રમાણે આપણે મૂર્તિની માન્યતા ધર્મ વિરુદ્ધ નથી, પ્રાચીન કાળમાં મૂર્તિઓ હતી અને સૂત્રોમાં પણ ઠેકઠેકાણે મૂર્તિના ઉલ્લેખો છે તે આપણે વિસ્તારથી જોઈ ગયા અને એ રીતે મૂર્તિની માન્યતા વ્યવહાર ધર્મમા સહાયરૂપ છે એ પણ જોઇ ગયા

વ્રત અનુષ્ઠાન, સામાયિક, પ્રતિક્રમણ વગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓ મનને કાબુમા લાવવાને માટે તાલીમરૂપ છે મનને સંસારમા ભટકતુ અટકાવીને ધર્મમા વાળવા માટે ધાર્મિક ક્રિયાઓ તાલીમરૂપ છે

તેવી જ રીતે મૂર્તિ પણ મનને ધર્મભાવમા લાવવા માટેનું એક ઉત્તમ સાધન છે મૂર્તિથી ધર્મભાવના જાગૃત થઈ શકે છે તેમજ હમેશ ભાવપૂર્વક મૂર્તિના દર્શન કરવાથી ધર્મભાવના ટકી રહે છે અને ધર્મશ્રદ્ધા દૃઢ બને છે

એટલે બીજી ધાર્મિક ક્રિયાઓની પેઠે મૂર્તિના દર્શન પણ મનને કાબુમા રાખવાના એક ઉત્તમ સાધનરૂપ બને છે

જેમ બીજી ધાર્મિક ક્રિયાઓ સીધો મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવી શકતી નથી તેમ મૂર્તિ પણ સીધો મોક્ષ અપાવી શક્તિ નથી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવા તો મનને કાબુમા લેવાના બધા સાધનોનો ઉપયોગ કરી પહેલા મનને કાબુમા લેવાની જરૂર છે તે પછી મનને ધર્મ ધ્યાનમા લીન કરવાનું એ પ્રમાણે મનની એકાગ્રતા સાધ્યા પછી મનને આત્મસ્વરૂપના ચિંતનમા લીન કરવાનુ છે એમ થાય ત્યારે જ મોક્ષ થઈ શકે છે

મૂર્તિ-વદનનો ફાયદો

ભક્તિભાવપૂર્વક ભગવાનની મૂર્તિને વદન નમસ્કાર કરવાથી શો ફાયદો થાય છે તે મૂર્તિપૂજકો આ પ્રમાણે બતાવે છે—

(૧) ચૈત્યવંદન આદિ ભગવાનની ગુણસ્તુતિ કરવાથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ક્ષય થાય છે

(૨) ભગવાનના દર્શન કરવાથી દર્શનાવરણીય કર્મનો ક્ષય થાય છે

(૩) અરિહંત તથા સિદ્ધ ભગવાનના ગુણનું સ્મરણ કરવાથી સમ્યગ્ દર્શનની પ્રાપ્તિ અને મોહનીય કર્મનો ક્ષય થાય છે

(૪) પ્રતિમા સમક્ષ ભાવપૂજામા તલ્લિન થવાથી તથા શુભ અધ્યવસાયથી શુભ ગતિના આયુષ્યનો બંધ પડે છે

(૫) અરિહંતનુ નામ લેવાથી અશુભ નામ કર્મનો ક્ષય થાય છે

(૬) અરિહંતના વંદન ભક્તિથી નીચ ગોત્ર કર્મનો ક્ષય થાય છે

(૭) ચૈત્યવંદનમા શક્તિનો સદુપયોગ કરવાથી અંતરાય કર્મનો ક્ષય થાય છે

સ્થાનકવાસીઓનું કર્તવ્ય

હવે જ્યારે મૂર્તિની માન્યતા સૂત્રાનુસાર સાચી સિદ્ધ ઠરે છે ત્યારે સ્થાનકવાસીઓએ તે વાત કબુલ કરી લેવી એ તેમનુ યોગ્ય કર્તવ્ય ગણાય. સ્થાનકવાસીઓ સૂત્રને અનુસરવાનુ માને છે તેથી મૂર્તિને માનવી એ તેમનુ કર્તવ્ય થઈ પડે છે સત્યાર્થી હોય તે તો સત્યની ખાત્રી થયેથી સત્ય સ્વીકારે જ. સત્ય ન સ્વીકારે તો સંપ્રદાયવાદી મતાગ્રહી એકાંતવાદી કહેવાય.

★

પ્રકરણ આઠમુ

સૂત્રોમા દ્રવ્ય મૂર્તિપૂજાનો કયાં ય ઉલ્લેખ નથી

મૂર્તિની માન્યતા તીર્થંકર માન્ય, સૂત્ર માન્ય અને ધર્મ-માન્ય છે એમ પ્રમાણોથી બતાવી આપ્યા પછી એટલે કે મૂર્તિની માન્યતા સૂત્રાનુસાર સાચી છે એમ સિદ્ધ થઈ ગયા પછી હવે અહીંઆ આપણે મૂર્તિપૂજા સબધી વિચાર કરીશુ મૂર્તિપૂજા પ્રાચીન કાળમા હતી કે કેમ, સૂત્રોમા મૂર્તિપૂજાના ઉલ્લેખો છે કે કેમ અને મૂર્તિપૂજકો મૂર્તિપૂજાને સિદ્ધ કરવા માટે જે દાખલાઓ આપે છે તે યથાર્થ છે કે કેમ તે હવે આપણે વિચારીશુ

પૂજા કોની અને શા માટે?

મૂર્તિપૂજાનો વિચાર કરતી વખતે બે વાત સૌથી પહેલાં વિચારવાની છે—

(૧) પૂજા કોની કરવાની છે?

(૨) પૂજાનો હેતુ શો?

પહેલા પ્રશ્નના જવાબમાં કહીશુ કે તીર્થંકર ભગવાનની, અરિહત ભગવાનની કે સિદ્ધ ભગવાનની પૂજા કરવાની છે

બીજા પ્રશ્નના જવાબમા કહીશુ કે ધર્મ માટે, આત્મકલ્યાણ માટે અથવા મોક્ષ પ્રાપ્તિ માટે પૂજા કરવાની છે?

સાધુને પણ તેમને કલ્પતી વસ્તુઓ જ વહોરાવાય છે.

એટલે ભગવાનને ખપતી, કલ્પતી ન હોય તેવી વસ્તુ જે ભગવાનને અર્પણ કરવામા આવે તો તે સાચી ભક્તિ કે સાચી પૂજા ન ગણાય એટલુ જ નહિ પણ એ તો તીર્થંકર ભગવાનનુ અપમાન ગણાય

તીર્થંકર ભગવાન સચેત વસ્તુના ત્યાગી છે ભગવાને સચેત વસ્તુ ત્યાગવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે કારણ કે તેમા હિંસા છે છતા આપણે ભગવાનના ઉપદેશની વિરુદ્ધ ભગવાનને જ તેમને નહિ કલ્પતી વસ્તુ અર્પણ કરીએ તો તેમા ભગવાનની ભક્તિ નહિ પણ ભગવાનનુ અપમાન અને ભગવાનની આશાતના જ કહેવાય

પૂજા કરનારનો ભાવ ભલે ઉત્તમ છે કે ભગવાનને સારામા સારી વસ્તુ અર્પણ કરવી. પરતુ પૂજા કરનારની ઈચ્છા કરતા પણ પૂજ્યની ઇચ્છા જ પ્રાધાન્ય ગણાય. પૂજ્યની ઇચ્છાને જે માન ન આપે તે સાચો પૂજક જ ન કહેવાય. માટે ભગવાનને સચેત વસ્તુ અર્પણ કરનારને આરાધક કહી શકાય જ નહિ. ભગવાનને ન ખપતી વસ્તુ અર્પણ કરે તે વિરાધક જ કહેવાય.

ભગવાન દીક્ષા લીએ ત્યારથી તેમણે સ્નાન કરવાનુ છોડી દીધુ હોય છે, વસ્ત્ર પાત્ર રાખવાનુ છોડી દીધુ હોય છે એટલે ન્હાવણ કે વસ્ત્રાલંકાર ભગવાનને ખપે નહિ છતા તે તેમને અર્પણ કરવામા આવે તો તેમા પણ ભગવાનની આશાતના છે ભગવાનને સ્નાન કરાવવુ તેમા ભલેને ગરમ કરેલુ અચેત પાણી હોય પરતુ ભગવાને જ્યા સ્નાન કરવાનુ જ છોડી દીધુ હોય ત્યા પછી તેમને સ્નાન કરાવવુ તે ભગવાનની આશાતના નહિ તો બીજુ શુ કહેવાય?

થોડા પાપવાળી ક્રિયા

મૂર્તિપૂજકોની દલીલ એ છે કે પૂજા કરનારની ભાવના ધર્મ અને ભક્તિ માટેની હોવાથી પૂજા કરનારને તેમા પાપ લાગતુ જ નથી

અનુબંધહિંસા—વીતરાગની આજ્ઞા વિરુદ્ધ આચરણ કરવાવાળાને તથા મિથ્યાત્વનું સેવન કરવાવાળા જીવોને અનુબંધહિંસાનો કર્મબંધ થાય છે

હેતુહિંસા—ગૃહસ્થ પોતાના જીવન વ્યવહારના કાર્યોમા જે હિંસા કરે તે હેતુહિંસા

સ્વરૂપહિંસા—શુભ યોગોની પ્રવૃત્તિ કરતા બહારથી હિંસા જોવામાં આવે પરતુ પરિણામ વિશુદ્ધ હોવાથી તેનો અશુભ કર્મબંધ થતો નથી

તો હવે વિચારો કે—પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી હિંસા થાય છે અને તે હિંસાની પરપરા ચાલે છે તેવા અનુષ્ઠાનો દાખલ કરે તેને પણ અનુબંધ હિંસા કેમ ન લાગે?

જળ, પુષ્પ, ધૂપ, દીપક, ફળ વગેરે દ્રવ્યોથી ફક્ત ગૃહસ્થ જ દ્રવ્યપૂજા કરી શકે છે પણ સાધુ તેવી દ્રવ્ય પૂજા કરી ન શકે એવુ મૂર્તિપૂજકનુ વિધાન જ સાબિત કરે છે કે દ્રવ્યપૂજામા હિંસા છે અને સાધુએ નવકોટિએ હિંસાનો ત્યાગ કરેલ હોવાથી તે દ્રવ્યપૂજા કરી શકતા નથી તો ગૃહસ્થની આવી જાતની દ્રવ્યપૂજાને અનુમોદન આપે, તેનો ઉપદેશ આપે તો શુ તેથી નવકોટિનો ભગ થતો નથી?

આમ જ્યારે તેમા પ્રત્યક્ષ હિંસા સાબિત થાય છે અને જેમા સૂત્રના ન્યાય પ્રમાણે યતના પણ નથી તેને સ્વરૂપ હિંસા કહેવી કે ગણવી એ તો મોટી ભૂલ ગણાય

જ્યારે મનમા સૂક્ષ્મ હિંસાનો જરા પણ ભાવ વર્તતો ન હોય, સૂક્ષ્મ જીવો પ્રત્યે પણ સપૂર્ણ દયાભાવ વર્તતો હોય ત્યારે યતના સહિત જીવને બોલવું, ચાલવુ વગેરે સ્વાભાવિક ક્રિયા કરવી પડે ત્યારે જ તેમા હિંસાનુ પાપ ન

લાગે. સ્વાભાવિક ક્રિયા સિવાયની બીજી ક્રિયામાં તો જીવના ભાન પ્રમાણે પાપ તથા પુણ્યનો બંધ પડે.

હિંસા થતી હોય ત્યાં હિંસા માનવામાં આવે તો તે મિથ્યાત્વ નથી પરંતુ હિંસા હોવા છતાં તેમાં બિલકુલ હિંસા નથી એમ માનવામાં આવે તો ત્યાં મિથ્યાત્વ ગણાય

હિંસાવાળા અનુષ્ઠાનથી મોક્ષ કે નિર્જરા થવાનું પણ માની શકાય નહિ

જૈન ધર્મનો પાયો અહિંસા ઉપર જ રચાયો છે, અને તેથી સૂત્રોમાં સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ રીતે હિંસા તથા અહિંસાના બારિક વર્ણનો કરેલાં છે. છતાં તેમાં ક્યાંય હિંસાના ત્રણ પ્રકાર પાડેલા નથી હિંસાના ત્રણ પ્રકાર એ તો મુખ્ય વાત કહેવાય અને જ્યારે બારિકમાં બારિક વર્ણન કરવામાં આવ્યું હોય ત્યારે હિંસાના પ્રકાર જેવી મુખ્ય વાત છોડી દેવામાં આવે એવું બની જ ન શકે

એટલે પોતાના મતની પુષ્ટિ માટે આપમેળે હિંસાના પ્રકાર પાડવા જેવો હિંસાનો નવો અર્થ ઉપજાવવો એ તો સર્વજ્ઞ ભગવાનની અને ગણધર ભગવાનની ભૂલ સુધારવા જેવું કામ ગણાય તેરાપંથી તો તીર્થંકર ભગવાન ભૂલ કરે એમ માને છે પણ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજકો આવી રીતે ભગવાનની ભૂલ કાઢી બતાવે તે નવાઈ જેવું છે

પાપ બહુ થોડું અને પુણ્ય ઘણું હોય ત્યાં સમુચ્ચયે બોલતાં તેમાં પાપ નથી એમ વ્યવહારથી સામાન્યપણે કહી શકાય પરંતુ નિયમ તરીકે અથવા સિદ્ધાંત તરીકે વાત કરતી વખતે તેમાં પાપ નથી એમ કહી શકાય નહિ અથવા તેમાં પાપ નથી એવો સિદ્ધાંત સ્થાપી શકાય નહિ

મૂર્તિપૂજકોએ ઊડો વિચાર કરી હિસાના પ્રકાર પાડવા જેવી ભૂલને સુધારી લેવી જોઈએ

હિસાની વ્યાખ્યા

જૈન સિદ્ધાત પ્રમાણે હિસાની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે કરી શકાય—આત્મદર્શનપૂર્વક જીવને સમભાવથી આત્મવત્ જાણીને દેખીને તેમને ઉપયોગથી બચાવતા છતા જો કોઈ જીવ પોતાના શરીરથી હણાઈ જાય તો ફક્ત દ્રવ્યહિસા થાય, ત્યા ભાવહિસા નથી

ભગવાનને સચેત વસ્તુનો ભોગ ધરતી વખતે તેમાના જીવોને આત્મવત્ સમભાવે જાણીને ઉપયોગથી તેમનું રક્ષણ કરવાની ક્રિયા થતી નથી જો એવો ભાવ પૂજકમા હોય તો તો તે સચેત વસ્તુને હાથ પણ લગાડે નહિ કારણ કે ફક્ત સ્પર્શથી જ કેટલાય જીવ મરી જાય છે

જો આના ભાવની ઉપેક્ષા કરીને વિષય કષાયની પ્રવૃત્તિમા જ હિસા ગણવામા આવે તો પણ દશમા ગુણસ્થાનક સુધી કષાયની સત્તા છે અને નવમા ગુણસ્થાનક સુધી કષાયનો ઉદય છે તો ત્યા સુધી કયાં છૂટા થવાય તેમ છે ?

ધર્મના નામે સાસારિક વસ્તુઓથી સાસારિક રીતે પ્રવૃત્તિ કરીને સવર નિર્જરાની આશા રાખવી એ આત્મવચનાવાળુ ખોટુ આશ્વાસન છે

ફૂલ માટેની દલીલ

મૂર્તિપૂજામા ફૂલ વપરાય છે તેનો બચાવ કરતા મૂર્તિપૂજકો દલીલ કરે છે કે—ભગવાનના સમવસરણમા પણ દેવો સચેત ફૂલની વૃષ્ટિ કરે છે તેનો તેને વાધો આવતો નથી ત્યારે પૂજાના ફૂલ માટે કેમ વાધો લઈ શકાય ? આ તેમની દલીલ ખોટી છે જુઓ—

સમવસરણમા દેવો વૈક્રિય અચેત પુષ્પ અને અચેત પાણીની વૃષ્ટિ કરે છે, તે માટે શ્રી રાજપ્રશ્નીય સૂત્રમા સ્પષ્ટ પાઠ છે સૂર્યાભદેવે

મૂતિપૂજાના હિમાયતીઓ એની દલીલ કરે છે કે સમવસરણમા જતા શ્રાવકના ખીસ્સામા સચિત ખાવાની વસ્તુ હોય તો તે કાઢી નાખવી સમવસરણમા જતી વખતે શ્રાવક ખાવાની વસ્તુ ખીસ્સામા લઈ જાય તે વાત અસભવિત લાગે છે

પરતુ સમવસરણમા જતા શ્રાવકના મોઢામા પાન હોઈ શકે તેમજ તેની પાસે ફૂલનો હાર કે ગજરો હોઈ શકે અથવા તેના પહેરેલા કપડા ઉપર છાતીએ ફૂલ ભરાવેલુ હોય એમ બની શકે એવી જે કઈ સચિત વસ્તુ પાસે હોય તેને દૂર કરીને જ સમવસરણમા જવાય

જિન પ્રતિમા જિન સરિખી એટલે શુ ?

'જિન પ્રતિમા જિન સરિખી” એ મૂર્તિપૂજકોનો મુદ્રાલેખ છે તે પ્રમાણે પણ પ્રતિમા–મૂર્તિને ભગવાનના જેવી ગણીને વર્તવુ જોઈએ એટલે કે મૂર્તિપૂજામા ભગવાનને નહિ કલ્પતી કોઇ પણ વસ્તુ રાખી શકાય નહિ

અથવા મૂર્તિ ભગવાનના જેવી નથી એમ મૂર્તિપૂજકોએ જાહેર કરવુ જોઇએ કે જેથી મૂર્તિને ભગવાન જેવી ગણવામા ન આવે, એટલે પછી કઈ પણ કહેવાનુ રહે જ નહિ. જ્યાસુધી પોતાના મતની પુષ્ટિ થઈ શકતી હોય ત્યા સુધી 'જિન પ્રતિમા જિન સરિખી”નો મુદ્રાલેખ આગળ ધરવો અને જ્યા પોતાના મત વિરુદ્ધ વાત જતી હોય ત્યા “આ તો સ્થાપના છે” કહીને છૂટી જવાની કોશીશ કરવી એ ન્યાયસગત વાત નથી તો પછી જિન પ્રતિમા કઈ કઈ બાબતમા—જ્ઞાનમા, ગુણમા, પ્રતિભામા મહાત્મ્યમા, આકારમા વગેરે કઈ કઈ બાબતમા અને કેટલે અશે જિન પ્રતિમા જિન સરિખી છે તે મૂર્તિપૂજકોએ સ્પષ્ટ રીતે બતાવવુ જોઇએ

મૃતિપૂજાના હિમાયતીઓ એવી દલીલ કરે છે કે સમવમરણમા જતા શ્રાવકના ખીસ્સામા સચિત ખાવાની વસ્તુ હોય તો તે કાઢી નાખવી સમવસરણમા જતી વખતે શ્રાવક ખાવાની વસ્તુ ખીસ્સામા લઈ જાય તે વાત અસભવિત લાગે છે

પરતુ સમવસરણમા જતા શ્રાવકના મોઢામા પાન હોઈ શકે તેમજ તેની પાસે ફૂલનો હાર કે ગજરો હોઈ શકે અથવા તેના પહેરેલા કપડા ઉપર છાતીએ ફૂલ ભરાવેલુ હોય એમ બની શકે એવી જે કઈ સચિત વસ્તુ પાસે હોય તેને દૂર કરીને જ સમવસરણમા જવાય

જિન પ્રતિમા જિન સરિખી એટલે શુ ?

"જિન પ્રતિમા જિન સરિખી" એ મૂર્તિપૂજકોનો મુદ્રાલેખ છે તે પ્રમાણે પણ પ્રતિમા-મૂર્તિને ભગવાનના જેવી ગણીને વર્તવુ જોઈએ એટલે કે મૂર્તિપૂજામા ભગવાનને નહિ કલ્પતી કોઈ પણ વસ્તુ રાખી શકાય નહિ

અથવા મૂર્તિ ભગવાનના જેવી નથી એમ મૂર્તિપૂજકોએ જાહેર કરવુ જોઈએ કે જેથી મૂર્તિને ભગવાન જેવી ગણવામા ન આવે, એટલે પછી કઈ પણ કહેવાનુ રહે જ નહિ. જ્યાસુધી પોતાના મતની પુષ્ટિ થઈ શકતી હોય ત્યા સુધી 'જિન પ્રતિમા જિન સરિખી'નો મુદ્રાલેખ આગળ ધરવો અને જ્યા પોતાના મત વિરુદ્ધ વાત જતી હોય ત્યા "આ તો સ્થાપના છે" કહીને છૂટી જવાની કોશીશ કરવી એ ન્યાયસગત વાત નથી. તો પછી જિન પ્રતિમા કઈ કઈ બાબતમા—જ્ઞાનમા, ગુણમા, પ્રતિભામા મહાત્મ્યમા, આકારમા વગેરે કઈ કઈ બાબતમા અને કેટલે અશે જિન પ્રતિમા જિન સરિખી છે તે મૂર્તિપૂજકોએ સ્પષ્ટ રીતે બતાવવુ જોઈએ.

સૂત્રમા સાવદ્ય પૂજાનો નિષેધ

સાવદ્ય પૂજા એટલે જે પૂજન વિધિમા સૂક્ષ્મ જીવની પણ હિંસા થતી હોય તેવી વિધિવાળી પૂજા એવી સાવદ્ય પૂજાનો ભગવાને નિષેધ કર્યો છે તે નિષેધના વચનો આ પ્રમાણે છે—

શ્રી આચારાગ સૂત્રમા પહેલા શ્રુતસ્કધમા પાચમા ઉદ્દેશામા વનસ્પતિના અધિકારમા પાચમા સૂત્રમા કહેલ છે કે—

> "ભગવાને જીવન નિભાવવાનો વિવેક સમજાવ્યો છે છતા કોઈ વદન, માન, **પૂજાસત્કાર**, જીવન, **જન્મમરણથી મુક્તિ** અને શારીરિક તથા માનસિક દુખના નિવારણ માટે સ્વય વનસ્પતિ આરભી હિંસા કરે છે, બીજાઓ દ્વારા કરાવે છે કે કરનારને અનુમોદન આપે છે તો તે વસ્તુ તેના હિતને બદલે હાનિકર્તા અને જ્ઞાનને બદલે અજ્ઞાનજનક જ છે"

એટલે વદન પૂજામા વનસ્પતિકાયની હિંસા થવી ન જોઈએ એમ જિનેશ્વરની આજ્ઞા છે વળી જન્મમરણની મુક્તિ અને દુખનુ નિવારણ ધર્મથી જ થઈ શકે તેથી ધર્મારાધનમા પણ વનસ્પતિ કાયની હિંસામા જિનેશ્વરની આજ્ઞા નથી

આવી જ રીતે બીજા અધિકારોમા પણ કહેલુ છે તે ઉપરથી સમજી શકાય છે કે **સચેત વસ્તુથી ભગવાનની પૂજા થઈ શકે નહિ. સચેત વસ્તુ ભગવાનને ચડાવતા કે સચેત વસ્તુથી ભગવાનની પૂજા કરતા ભગવાનની આજ્ઞાનો લોપ થાય છે અને ભગવાનની મહાન આશાતના થાય છે**

આની સામે મૂર્તિપૂજકો એવી દલીલ કરે છે કે આચારાંગ સૂત્રમાંની વાતો તો સાધુમુનિઓ માટે છે પણ શ્રાવકો માટે નથી

તેના જવાબમા જણાવવાનું કે સાધુ તેમ જ શ્રાવક બન્ને માટે ધર્મ તો એક જ છે અહિંસા તો બન્નેયે પાળવાની જ છે સાધુએ

સંસાર છોડેલો હોવાથી તે સર્વાંશે અહિંસા પાળી શકે, ત્યારે ગૃહસ્થને સંસારમાં રહેવાનું હોવાથી તેના ચાલુ કર્તવ્યોમાં જે હિંસા અનિવાર્ય હોય તે કરવી જ પડે પણ ગૃહસ્થને હિંસાનું પાપ નથી લાગતું એમ તો નથી જ તેમજ ગૃહસ્થને હિંસા કરવાની ધર્મ છૂટ આપે છે એમ પણ નથી

ધર્મના કાર્યમાં ધર્મનો સિદ્ધાંત સાધુ તેમ જ શ્રાવક બન્નેને એકસરખો જ લાગુ પડે હિંસામાં ધર્મ નથી એ જૈન ધર્મનો સિદ્ધાંત છે ત્યારે સાવદ્ય પૂજા કરનાર ગૃહસ્થ હોય કે સાધુ હોય તે બન્નેને એકસરખું જ પાપ લાગે અને એકસરખું જ પુણ્ય થાય

જ્ઞાતાસૂત્રમાં મલ્લિકુંવરીએ ચોકખા નામની પરિવ્રાજિકાને કહ્યું હતું કે—**જેમ લોહીથી ખરડાયેલું કપડું લોહીથી સાફ થઈ શકતું નથી તેમ હિંસાથી મલિન થયેલ શૌચધર્મથી આત્મા શુદ્ધ થઈ શકે નહિ. મતલબ કે નાની હિંસાથી પણ મલિન થયેલી ક્રિયાથી ધર્મ થઇ શકે નહિ**

જૈન દર્શનમાં આજ્ઞાએ ધર્મ કહેલ છે જૈન ધર્મમાં વીતરાગી પુરુષો માટે સચેત વસ્તુ આજ્ઞા બહારની કહી છે એટલે **વીતરાગ ભગવાનને સચેત વસ્તુ અર્પણ કરવી એ આજ્ઞા બહારનું કાર્ય છે, ધર્મ વિરુદ્ધનું કાર્ય છે. જિનાજ્ઞાનું પાલન એ જ ખરી પૂજા છે, એ જ ખરો ધર્મ છે.**

મહાનિશીથ સૂત્રનો દાખલો

સૈલાનાના તખતમલ કટારીયાએ "સ્થાનકવાસી જૈન ધર્મની સત્યતા" નામનું પુસ્તક લખ્યું છે તેમાં જૈન ધર્મના બીજા બધા સંપ્રદાયોની સાચી ખોટી વાતો લખી તેની નિંદા કરેલી છે તેમાં પણ ખાસ કરીને મૂર્તિપૂજક સંપ્રદાય માટે ખૂબ વિસ્તારથી લખ્યું છે અને તેમના આચારો ધર્મવિરુદ્ધના છે એવો ચિતાર આપ્યો છે એટલે ખરી

રીતે બીજા સંપ્રદાયોની નિંદાથી સ્થા. સપ્રદાયની સત્યતા ઠરાવવાનો પ્રયત્ન આદર્યો છે.

તેમાં મૂર્તિપૂજા વિષે તેમણે લખ્યું છે તે ઘણું ખરું સાચું લખ્યું છે. તેમાં તેમણે મહાનિશીથ સૂત્રનો તથા વિવાહ ચૂલિયા સૂત્રનો દાખલો આપીને મૂર્તિપૂજકોને માન્ય સૂત્રો પણ ભાવપૂજનો વિરોધ કરે છે તે બતાવ્યું છે. તે બન્ને દાખલા અત્ર ઉદ્ધૃત કરું છું.

મહાનિશીથ સૂત્રનો દાખલો

એક વખત ગણધર શ્રી ગૌતમસ્વામી ધ્યાનમા બેઠા હતા તે વખતે તેમને સંકલ્પ થયો કે "પ્રભુના વચન અથવા તેમના સિદ્ધાંત કોઈ જીવ અન્યથા વિપરીત પ્રરૂપે તો તે શું ફળ આપે?"

એવો વિચાર થતા જ તેઓશ્રી મહાવીર ભગવાન પાસે આવ્યા અને વિધિપૂર્વક વંદન કરી શંકાનું સમાધાન પૂછ્યું. અનંતજ્ઞાની ભગવાને સક્ષેપમા ગર્ભિત જવાબ આપ્યો કે "હે ગૌતમ! 'સાવદ્યાચાર્ય' જે ફળ પામ્યો તેવું પામે."

ગૌતમસ્વામીએ જિજ્ઞાસાથી 'સાવદ્ય આચાર્ય'નો ઈતિહાસ પૂછ્યો ત્યારે ભગવાને નીચે પ્રમાણે કહ્યું---

ઋષભાદિક તીર્થંકરની ચોવીશી પહેલાં જે અનત કાળ વ્યતીત થયો તે અનતી ચોવીશીમા 'કમળપ્રભ' નામે સાત હાથના દેહવાળો, ત્રણ જગતને આશ્ચર્યરૂપ પંડિત આચાર્ય થયો. તે વખતના ચોવીશીમા તીર્થંકર ધર્મશ્રીના વખતમા તે થયો.

ધર્મશ્રી તીર્થંકર મુક્તિ પામ્યા પછી કેટલેક કાળે અસયતિના પૂજા-સત્કાર નામનું અચ્છેરું થયું. મિથ્યાત્વનું જોર વધ્યું. ચૈત્યના સ્થાનક દહેરાને અંગીકાર કરી બળ, પરાક્રમ, પુરુષાકારને જેણે ગોપવ્યો છે એવા નામધારી આચાર્યો શિથિલ થઈ અસયમાદિને વિષે રહ્યા. તેઓ વિચિત્ર પ્રકારની પુષ્પમાળા આદિ વડે દેવની પ્રતિમાની પૂજા અર્ચા કરવામા તત્પર થયા છે.

શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ પૂછ્યુ —" જે કોઈ સાધુ, સાધ્વી, નિર્ગ્રંથ, અણુગાર, મહાવ્રતી જળ, ફુલ, ધુપ આદિ વડે દ્રવ્યપૂજા કરે અથવા પ્રરૂપે તેને કેવા કહીએ ?"

ભગવાને ઉત્તરમા કહ્યુ કે—" હે ગૌતમ ! જે સાધુ સાધ્વી અથવા નિર્ગ્રંથ અણગાર જળ, ફુલ આદિથી દ્રવ્યપૂજા કરે છે અગર પ્રરૂપે છે તેઓ અયત્નાનત હોઈ પચમહાવ્રતપાલક કહેવાય નહિ તેઓને અસયતિ દેવના ભોજક કહીએ અગર તો દેવના પુજારા કહીએ ટુકામા તેઓ અનળે માર્ગે ગયેલા કહેવાય અથવા તો શીલાદિક આચાર છાડવાથી કુત્સિત આચારવાળા કહીએ તીર્થંકરની આજ્ઞા છાડીને સ્વેચ્છાથી વર્તે તેમને એમ જ કહેવુ ઠીક છે "

કમળપ્રભ આચાર્યનો ઇતિહાસ

તે પછી કમળપ્રભ આચાર્યનો ઇતિહાસ આગળ ચલાવતાં કહ્યું કે—

દ્રવ્ય પૂજાના એ જમાનામા કમળપ્રભ આચાર્ય મહા તપસ્વી, ઘણા દયાળુ, લજ્જાવત અને સાધુના સર્વે ગુણ સહિત હતા એક વખતે મહાનુભાવ કમળપ્રભાચાર્ય પોતાના સુશિષ્યો સહિત વિહાર કરતા કરતા પેલા વેષધારી સાધુઓના સ્થાનકને વિષે આવી પહોચ્યા તેઓએ તેમને યોગ્ય આદર સહિત ત્યા ઉતાર્યા જ્યારે આચાર્ય ત્યાથી વિહાર કરવા તત્પર થયા ત્યારે તે વેષધારીઓએ કહ્યુ કે—

" હે ભગવન ! જો આપ અત્રે ચાતુર્માસ કરો તો કેટલાક ચૈત્ય, સ્થાનક, દેહરા અહીં બને માટે કૃપા કરી અત્રે ચોમાસુ કરો."

ભગવાનની આજ્ઞા યાદ કરીને કમળપ્રભાચાર્ય બોલ્યા કે— હે પ્રિયવર્ય નિમત્રણુકારો ! જેટલા દેહરાં છે તેટલાં આરભના સ્થાનક જાણુવાં એ સાવદ્ય કર્મ હુ તો વચનથી પણુ નહિ કરૂ. તો કરવુ, કરાવવુ અને અનુમોદવુ તે તો કયા જ રહ્યુ ?

ભગવાન ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે—આ શુદ્ધ પ્રરૂપણાથી કમળપ્રભે તીર્થંકર નામ કર્મ ગોત્રના દળીયા ઉપરાજ્યા

પરંતુ પેલા શોખીના જીવડાને આ શબ્દો શરરૂપ થઇ પડ્યા તેઓ ખીજવાયા અને કમળપ્રભનુ નામ સાવદ્યાચાર્ય પાડીને તે નામથી જગ્યાએ જગ્યાએ તેને નિંદ્યો

કમળપ્રભ વિહાર કરી ગયા પછી તે વેષધારીઓ પરસ્પર વિચાર કરવા લાગ્યા કે—"શ્રાવક ન હોય તે દ્રવ્યસપતિ સાધુઓ દેવળને સમરાવે, ઉદ્ધાર કરે, બીજા પણ દેહેરા વગેરેના કામ કરે, કરાવે, અનુમોદે તો યતિને સાવદ્ય કર્મના દોષનો સભવ નથી" ત્યારે તેમના માના જ કેટલાક કહેવા લાગ્યા કે—"યતિને સયમ એ જ મોક્ષનુ કારણ છે"

આમ મતભેદ થતા નિરાકરણ કરવા માટે તેમણે એ જ કમળપ્રભ આચાર્યને બોલાવ્યા કમળપ્રભ આચાર્ય આવીને સભામા બિરાજમાન થયા તેવા જ તે વેષધારીઓમાની એક સાધ્વીએ ભક્તિવશ થઈ આચાર્યના પગને પોતાના મસ્તકનો સ્પર્શ કરાવ્યો તે સર્વેએ પ્રત્યક્ષ જોયુ

પછી તેમણે ઉપદેશમા મહાનિશીથ સૂત્રનુ પાચમુ અધ્યયન કહેવા માડયુ તેમા સ્પષ્ટ આવ્યુ કે—"રોગાદિ ગમે તે કારણ છતા તીર્થંકર પણ એક વસ્ત્રને આતરે જો સ્ત્રીના હાથનો સ્પર્શ કરે તો તે ગચ્છ મૂળ ગુણરહિત થાય"

એ પાઠનો અર્થ સમજાવતાં પહેલા આચાર્ય અચકાયા દરમ્યાનમા પેલા સાધુઓ તેને વિચારમા પડેલો જોઇ, શકાઈ, કોલાહળ કરી મૂકવા લાગ્યા "શુ તુ ઉત્તર જોડી કાઢવામા ગુથાયો છે તને મોટો જાણીને તેડાવ્યો તે શુ આટલા માટે કે?" એમ અનેક પ્રકારના મેણા મારી ગાભરો બનાવ્યો

આચાર્યે જવાબ આપ્યો કે—"શુ તમે નથી જાણતા કે ભગવાને ઉત્સર્ગ અને અપવાદ એવા બે રસ્તા કહ્યા છે?"

એટલે એણે એમ કહેવા માગ્યુ કે મને સાધ્વીએ સ્પર્શ કર્યો તે અત્યંત ભક્તિવશ થઈ અપવાદ માર્ગે કર્યો માટે સૂત્ર વિરુદ્ધ કાંઇ થયુ નથી અને એ જ બારીમાવી પેલા મૂર્તિપૂજકોને પણ નાસી છૂટવાનુ મળ્યુ તેઓ કહેવા લાગ્યા કે—"અમે પણ પ્રભુ ઉપરના અત્યંત ભક્તિભાવને લીધે દેહેરા કરાવીએ છીએ અને ફળફુલ આદિ ચડાવીએ છીએ તો તેનું પણ પ્રાયશ્ચિત નથી"

મહાવીર દેવે ગૌતમને કહ્યુ કે—હે ગૌતમ ! આ ચલિત સ્વભાવના આચાર્યે અનંત સંસાર ભ્રમનારૂપ લાભ મેળવ્યો કાળ સમયે કાળ કરીને તે વાણ વ્યંતર દેવ થયો એમ તિર્યંચ, નારકી, મનુષ્ય આદિ અવતાર લઈ મહા દુ ખ ને ભીંત પામ્યો છેવટે મહાવિદેહ ક્ષેત્રે મનુષ્ય થઈ તીર્થંકરની વાણી સાંભળી બુઝયો અને મુક્તિ પામ્યો "

આ પ્રમાણે મહાનિશીથ સૂત્રમા ભગવાનના શબ્દમા સાવદ્યપૂજાનો નિષેધ કર્યો છે.

વિવાહ ચૂલિયા સૂત્રનો દાખલો

ગૌતમસ્વામી—જિનેશ્વરોની પ્રતિમાનું વંદન પૂજન કરવાથી શ્રુતધર્મ કે ચારિત્રધર્મની પ્રાપ્તિ થાય ?

મહાવીર પ્રભુ—ગૌતમ, તે કહ્યુ તે બરાબર નથી

ગૌતમ સ્વામી—આપ એમ કેમ કહો છો ?

મહાવીર પ્રભુ—એ બાહ્ય પૂજામા નાના મોટા જીવોની હિંસા થાય છે

ગૌતમ સ્વામી—ભલે સૂક્ષ્મ હિંસા થાય પરંતુ તેનું ફળ સુંદર મળે તો શા માટે મૂર્તિપૂજા જૈનધર્મમા વિધેય ન હોઈ શકે ?

મહાવીર પ્રભુ—હિંસા એ ચોખ્ખી રીતે અધર્મનુ કાર્ય છે અને તેથી હિંસાને પરિણામે આઠ કર્મો પૈકીના માત્ર આયુષ્ય કર્મને છોડીને

સાત કર્મોની પ્રકૃતિઓ જો શિથિલ બંધનવાળી હોય તો ગાઢ બંધનવાળી બાંધે છે

આ પ્રમાણે વિવાહચૂલિયા સૂત્રમાં પણ સાવદ્યપૂજાનો નિષેધ કર્યો છે

૨

પૂજાનો હેતુ

જૈન ધર્મનો હેતુ મોક્ષ પ્રાપ્તિનો છે સર્વે લોકો મોક્ષ પ્રાપ્તિના હેતુથી જ જૈન ધર્મની આરાધના કરે છે અથવા કરતા હતા એટલે મૂર્તિ પૂજાનો હેતુ પણ મોક્ષ પ્રાપ્તિનો જ હોવો જોઈએ અને તેથી પૂજાની સામગ્રી પણ મોક્ષ માર્ગને અનુસરતી જ હોવી જોઈએ તે સામગ્રીમાં એક પણ વસ્તુ એવી હોવી ન જોઈએ કે જે ધર્મના સિદ્ધાંતને બાધા કરનારી હોય

અત્યારે દ્રવ્ય મૂર્તિપૂજામાં જળ, પુષ્પ, ધુપ વગેરે અનેક વસ્તુઓ વપરાય છે કે જે ધર્મના સિદ્ધાંતને બાધ કરતા છે.

લૌકિક દેવોની દ્રવ્યપૂજા થાય છે અને તેમાં જળ, ધૂપ, દીપ વગેરે અનેક પ્રકારની સાવદ્ય સામગ્રી હોય છે પરંતુ લૌકિક દેવોની પૂજા ઐહિક સુખ માટે જ કરવામાં આવે છે તેમની પ્રાર્થનામાં સંસારની સુખશાંતિની જ યાચના હોય છે પણ પારમાર્થિક સુખની, મોક્ષના સુખની યાચના હોતી નથી

જેમકે—કુબેરની પૂજા ધન માટે કરવામાં આવે છે, કૃષ્ણની કે શિવની પૂજા સંસારના સુખ માટે કરવામાં આવે છે અનેક પ્રકારના સુખ માટે જુદી જુદી રીતે લૌકિક દેવોની દ્રવ્ય પૂજા કરવામાં આવે છે

જૈનોએ જિનદેવની પૂજામાં પણ લૌકિક દેવોની પૂજાનું અનુસરણ કર્યું હોય એમ લાગે છે પરંતુ તેવી પૂજા મોક્ષનો હેતુ થઈ શકે નહિ

અલબત્ત, જિનદેવની દ્રવ્ય પૂજા સ્વર્ગ પ્રાપ્તિનો હેતુ બની શકે. પરંતુ જૈનોની પૂજાનો હેતુ સ્વર્ગ પ્રાપ્તિનો નથી પણ મોક્ષ પ્રાપ્તિનો છે.

જૈનોની સર્વ સાધના મોક્ષ પ્રાપ્તિ માટે જ છે અથવા હોય છે પરંતુ સાધના અધૂરી રહે અને આયુષ્ય પૂરૂ થાય તેથી સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ પણ થઈ શકે છે પરંતુ જૈનની સાધના સ્વર્ગ પ્રાપ્તિ માટે જ હોતી નથી સ્વર્ગપ્રાપ્તિ એ તો અધૂરી સાધનાને લીધે મળેલો વિસામો માત્ર છે સાધનનુ લક્ષ્ય તો મોક્ષનું જ છે

પરંતુ ઘણા લાંબા વખતથી જૈનોનો હેતુ જ બદલાઈ ગયો છે અથવા બદલી નાખવામા આવ્યો છે એમ જણાય છે કારણ કે ઘણી સ્તુતિઓમા ભગવાનની સ્તુતિથી સ્વર્ગ પ્રાપ્તિની અથવા તો ઐહિક સુખના લાભની વાત જ બતાવી હોય છે

જૈનોનો આ પ્રમાણે જીવનનો હેતુ બદલાઇ જવાનુ મૂળ દ્રવ્યપૂજાની શરૂઆતમા જ હોય એમ દેખાય છે.

દ્રવ્યપૂજા ગમે તેવા શુભ આશયથી શરૂ કરવામા આવી હોય પરંતુ તેનુ પરિણામ તો વિપરીત જ આવેલુ છે એમ સ્પષ્ટ જોઈ શકાય છે અને આવુ પરિણામ જ આવે તે સ્વાભાવિક જ છે

દ્રવ્યપૂજાથી પરંપરાએ મોક્ષ પ્રાપ્તિ થઈ શકે એમ કહેવુ એ પણ એક પ્રકારનો વદતો વ્યાઘાત છે કારણકે **દ્રવ્યપૂજાથી સ્વર્ગના સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે તેમા આનંદ માન્યા પછી મોક્ષના સુખની ઈચ્છા રહેતી જ નથી એ ઈચ્છા ક્યાય વિલાઈ જાય છે. અને પૂજક સ્વર્ગના સુખના આનંદમા જ મગ્ન રહ્યા કરે છે. તેને પછી મોક્ષ પ્રાપ્તિની જરૂર પણ જણાતી નથી.**

અનેક પ્રકારની નાનની દ્રવ્ય પૂજામા જ વ્યાપચ્યા રહનારને

તાત્કાલિક સ્વર્ગ સુખના લાભની જ ઈચ્છા રહ્યા કરે છે તેને પછી મોક્ષ માટેની કષ્ટપૂર્ણ સાધના તરફ કંટાળો જ આવે છે

એટલે દ્રવ્ય પૂજાનું અનિષ્ટ પરિણામ એ આવે છે કે જૈન ધર્મની સાધનાનો મૂળ હેતુ માર્યો જાય છે અને સ્વર્ગના પૌદ્ગલિક સુખમા જ તેનો આનંદ પૂર્ણ રીતે સમાઈ જાય છે

મૂર્તિ પૂજકોએ મૂર્તિ અને મૂર્તિ પૂજાનો એક જ વિષય બનાવી દઈને જે ગોટાળો કર્યો છે તેમાથી હવે તેઓ છૂટી શકતા નથી તેથી મૂર્તિ પૂજાને-દ્રવ્ય પૂજાને સિદ્ધાત અનુસાર ઠરાવવા માટે વિચિત્ર દલીલો રજુ કરે છે મુનિ શ્રી ભદ્રકર વિજયજીએ "પ્રતિમા પૂજન" નામનું પુસ્તક લખેલ છે તે પુસ્તક બીજી રીતે સુદર હોવા છતા તેમા મુનિશ્રીએ પૂજા માટે જે દલીલો કરી છે તે વિચિત્ર અને ધર્મ સિદ્ધાતને ઊલટારૂપમા બતાવનારી છે જેમકે—

દલીલ ૧ (પ્રતિમા પૂજન પૃષ્ટ ૯)મા મુનિશ્રી લખે છે કે—

"ઉપાસ્યના આકારની ભક્તિ માટે જે હિસા કરે છે તે હિસા વ્યક્તિ-નિમિત્તક નથી કિંતુ ઉપાસકના સ્વાભાવિક હિંસક જીવનને જ આભારી છે

મુનિશ્રીની દલીલ વિચિત્ર છે ઉપાસક હિંસક સ્વભાવનો હોય અથવા તેનું જીવન હિંસામય હોય તેથી તેને હિસામય પૂજા કરવાનો પણ અધિકાર છે અને તેથી તેની હિંસા ભક્તિને કારણે નથી એમ કહેવુ તે અસત્યને સત્ય તરીકે ઠરાવવા જેવુ છે

દલીલ ૨ (પ્રતિમા પૂજન પૃષ્ટ ૮)મા મુનિશ્રી લખે છે કે—

"ત્રસ જીવ નિકાયની હિંસાથી પણ સર્વથા નહિ વિરમેલા આત્માઓ, તે હિંસાથી વિરમવા માટે ત્રસની અપેક્ષાએ અતિ અલ્પ હિંસા જેમા રહેલી છે એવા પદાર્થો વડે ઉપાસ્યની ભક્તિ કરે તથા સર્વ જીવ નિકાયના વધથી વિરામ

પામવા સ્વરૂપ સર્વ વિરતિ સ્વરૂપ મહાન ગુણની પ્રાપ્તિને નિકટ લાવવા માટે ઉદ્યમ કરે, તે કાર્ય હિંસાનુ કાર્ય છે કે તેથી તે સાવદ્યને આચરે છે એમ કહેવુ તે સમજણ વિનાનુ તથા ઉપહસનીય છે"

મૂર્તિની સાવદ્ય પૂજાને સાચી ઠરાવવા માટે મૂર્તિપૂજક મુનિઓ જૈન ધર્મના સિદ્ધાતને કેવી ખોટી રીતે સમજાવે છે તેનો આ એક નમૂનો છે

તીર્થંકર ભગવાનોએ તો કહેલુ છે કે **લોહીથી ખરડાયેલુ લુગડુ લોહીથી ધોવાથી સાફ થતુ નથી.** ભગવાન મલ્લિનાથના ચરિત્રમા એ વાત ઘણી સ્પષ્ટ રીતે સમજાવેલી છે એટલે **અલ્પ હિંસાવાળી ભક્તિથી સર્વવિરતિ ગુણની પ્રાપ્તિ થાય એમ કહેવુ તે તો ધર્મના સિદ્ધાતને જ ઉથલાવવાના જેવુ છે.**

ખરી રીતે સાધુઓ આવી રીતે શ્રાવકોને દ્રવ્યપૂજાના કાર્યોમા જ રચ્યાપચ્યા રાખીને તેમને આગળ વધવા દેતા નથી જાણે કે પૂજામા જ ઇતિ કર્તવ્યતા છે એવી જાતનો ભ્રમ શ્રાવકોમા ઉત્પન્ન કરે છે

અનવસ્ત કેટલાક શાસ્ત્રજ્ઞ મૂર્તિપૂજક સાધુઓ એટલુ તો કબૂલ કરે છે કે સૂત્રોમા ક્યા ય દ્રવ્ય મૂર્તિપૂજાની વાત નથી

પૂજા શા માટે?

હાલમા ચાલતી મૂર્તિપૂજાની વિધિના બચાવમા મૂર્તિપૂજકો એવી દલીલ કરે છે કે તેઓ ભગવાનની બાલ્યાવસ્થા, યુવાવસ્થા અને નિર્ગ્રંથ તીર્થંકર અવસ્થાની એમ ત્રણ અવસ્થાની પૂજા કરે છે

પૂજા જો ધર્મ માટે કે મોક્ષ માટે કરવામા આવતી હોય તો ભગવાનની સસારાવસ્થાની પૂજા હોઈ શકે જ નહિ એ પુ કે સસારીની પૂજામા ધર્મ નથી વ્યવહાર ધર્મમા પણ સસારીની પૂજા હોઈ શકે જ નહિ **સસારી અવસ્થાની પૂજા તો સસાર ભાવની જ વૃદ્ધિ કરે અને તે તો ભવભ્રમણનુ કારણ બને.**

આ દલીલ તદ્દન ખોટી છે કારણ કે એક તો હુ આગળ જેમ બતાવી ગયો તેમ ભગવાનની પૂજા તેમને કલ્પે તે જ રીતે થવી જોઇએ ભગવાનને ન કલ્પે તેવી ચીજો તેમને અર્પણ કરવી તે મારે મન ભગવાનની આશાતના છે

બીજુ મહિયા શબ્દનો અર્થ પૂજા થાય છે પણ તેની સાથે પુષ્પનો અર્થ બતાવનારો पुष्फ જેવો બીજો કોઈ શબ્દ જોડાયેલો નથી અને મહિયા શબ્દનો પુષ્પ સહિતની પૂજા એવો અર્થ થતો જ નથી

સૂત્રોમા ફૂલ ચડાવીને પૂજા કરવાનું કહ્યુ છે ત્યા पुष्फ શબ્દ ખાસ વાપરેલ છે જેમકે અર્જુનમાળી મોગરપાણી યક્ષની પૂજા કરે છે ત્યા पुष्फ શબ્દ સૂત્રમા આપેલો છે

ભગવાનની પૂજા માટે महिया શબ્દ વપરાય છે જેમકે લોગસ્સમા कित्तिय वदीय महिया એમ પાઠ આવે છે તેના અર્થ આ પ્રમાણે થાય છે—

कित्तिय = કીર્તન = વચનથી ભગવાનની સ્તુતિ, કીર્તન

वदीय = વદન = કાયાથી ભગવાનને વદન નમસ્કાર

महिया = પૂજન = મનથી ભગવાનની ભાવ પૂજા

એમ મન, વચન અને કાયાથી ભગવાનની સ્તુતિ, પૂજા, ભકિત કરવાનુ કહેલ છે

ભગવાનની ભકિત મન, વચન અને કાયાથી કરવાની છે મહિયાનો અર્થ પુષ્પ વડે ભકિત કરવાનો હોય તો મનથી ભકિત કરવા માટે બીજો કોઈ શબ્દ હોવો જોઈએ લોગસ્સમા તેવો બીજો કોઈ શબ્દ નથી

લોગસ્સનો પાઠ સર્વ સાધુઓ બોલે છે અને સાધુ પુષ્પથી પૂજા ન કરી શકે એમ તો મૂર્તિપૂજકો સ્વીકારે છે જ એટલે મહિયાનો અર્થ ભાવપૂજા જ છે એમ સિદ્ધ થાય છે

સમજણ આ પ્રમાણે આપવામા આવે છે—રાત્રે આવેલા દુસ્વપ્ન આદિના નિવારણ અર્થે તેમ જ શુભ શુકનને અર્થે કરાતી તિલકધારણની ક્રિયા તથા સરસવ, દહીં વગેરે માગલિક વસ્તુનું દર્શન વગેરે **સ્થાનકવાસી શ. પ. મુનિશ્રી રત્નચદ્રજીએ** તેમના "અર્ધ માગધી કોષ"મા એ પ્રમાણે જ સમજુતી આપી છે

કપાળે કેસરનુ તિલક કરવુ એ અત્યારે પણ માગલિક ગણાય છે તે પ્રમાણે પ્રાચીનકાળમા પણ માંગલિક ગણાતુ હોય તે સભવિત ગણાય આ તિલક ભગવાનની ભક્તિરૂપ છે અથવા ભક્તિના પ્રતીકરૂપ છે એટલે તિલકથી અથવા ખરી રીતે પ્રભુભક્તિથી દુસ્વપ્નની અસર એટલે મનમાના કુવિચાર ઉડી જાય અને ભકતને મગળરૂપ થાય એવા ભાવવાળો અર્થ હોય એમ સભવ્ય છે

સમકિતી શ્રાવકના સબધમા વાત હોય ત્યારે ગોત્રદેવ તે જિનદેવ હોય એમ વધારે બેસતુ આવે છે કારણ કે તિલક જિનદેવની ભક્તિનુ ચિહ્ન છે ત્યારે કુળદેવની ભક્તિ માટે કોઈ ખાસ તિલકનુ ચિન્હ હોતુ નથી

અજૈન અથવા મિથ્યાત્વીના સબધમા વાત હોય ત્યારે ગોત્રદેવ, કુળદેવ તે ગમે તે કોઈ પણ અન્ય દેવ હોય મિથ્યાત્વીના દેવોના પણ જુદા જુદા તિલક હોય છે

ત્યારે હવે શ્રાવકો કેવુ બલિકર્મ કરતા તે વિચારવાનુ રહે છે ઉપર કહ્યુ તેમ બલિનો અર્થ ભોગ આપવાનો છે તો શ્રી જિનેશ્વર ભગવાન કેવા ભોગથી પ્રસન્ન થાય? ભગવાન તો પરિપૂર્ણ છે તેમને તો કઈ જોઈતુ નથી પણ આપણે ભગવાનની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવાનુ સ્વીકારીને આપણા સ્વચ્છદ વિચાર વર્તનનો ત્યાગ કરવો, અસદ્ વિચાર વર્તનનો ત્યાગ કરવો એ જ સાચો ભોગ છે એવા ભોગથી જ વીતરાગ ભગવાન પ્રસન્ન થાય છે

તેમના આકારો ચીતરાવીને કે તેમના પ્રતિબિંબો કરાવીને પોતપોતાના ઘરમાં રાખતા અને તેમના દીદાર નીરખીને નયનોને તૃપ્ત કરતા આમ મનુષ્યની દર્શનેચ્છામાંથી મૂર્તિનો પ્રાદુર્ભાવ થયો "

આમાં કોઈને અતિશયોક્તિ લાગશે પણ તેમ નથી વર્તમાનકાળમાં પણ સરળ હૃદયી ભક્તને તેના ધર્મ ગુરુના બીજે ગામ જવાથી વિરહદુ ખ પડતા આંખમાંથી ચોધાર આંસુ ચાલ્યા જવાના દાખલા બનેલા છે તો ચોથા આરાના અત્યત સરળ ભવ્યાત્માઓને ભગવાનના વિરહનું દુ ખ અસહ્ય થાય તે સ્વાભાવિક છે તે દુ ખ ટાળવાને માટે તેઓ ઘરમાં ભગવાનની મૂર્તિ રાખતા અને તેમના દરરોજ દર્શન કરી તેમને વદ ા નમસ્કાર કરતા

એટલે કયબલિકમ્માનો અર્થ શ્રાવકના ઘરમાની તીર્થંકર ભગવાનની મૂર્તિને વદન નમસ્કાર કરવા એ જ અર્થ વિશેષ સુસગત લાગે છે

સ્થાનકવાસીઓની એક દલીલ અથવા શકા એમ પણ છે કે સ્નાનગૃહમાં ન્હાવા ગયા અને ત્યા બલિ કર્મ કર્યું તો સ્નાનગૃહમા મૂર્તિ ક્યાથી હોય ? તો મૂળ પાઠમા એમ છે કે—" ન્હાઈને બલિકર્મ કરીને, કૌતુક અને મગળરૂપ પ્રાયશ્ચિત કરીને, બહાર જવાને યોગ્ય શુદ્ધ સુદર વસ્ત્રો પહેરીને " તો આ બધુ કામ સ્નાનગૃહમા જ કર્યું એમ માનવુ ભૂલ ભરેલુ છે સ્નાનગૃહમાં ન્હાઈને બહાર નીકળીને મૂર્તિને (જ્યા રાખેલી હોય ત્યા) વદન નમસ્કાર કરીને પછી તિલક કરવાના ઠેકાણે જઈને તિલક કરીને પછી વસ્ત્ર પહેરવાના ઠેકાણે જઈને વસ્ત્ર પહેરીને એવી રીતે પાઠનો અર્થ સમજવો જોઈએ. એટલે સ્થાનકવાસીની એ શકા યથાર્થ નથી

વળી શેઠીઆઓ, ધનવાનો, રાજા મહારાજાઓના બગલામા તો નિવાસગૃહ, રસોઈગૃહ, સ્નાનગૃહ, અતિથિગૃહ વગેરે અનેક જુદા જુદા મકાનો હોય છે તેમા સ્નાન ઘર એટલે ન્હાવાની એક ઓરડી કે ઓરડો નહિ પણ મોટુ મકાન તેમા ટબથી, ફુવારાથી

પરતુ સ્થાનકવાસી સપ્રદાયના શતાવધાની પડિત મુનિશ્રી રત્નચદ્રજીએ જ્ઞાતા સૂત્રની આઠસો વર્ષ પહેલાની પ્રતિ ઉપરથી પૂરવાર કર્યું હતુ કે એ પાઠ પ્રક્ષિપ્ત છે કારણ કે તે આઠસો વર્ષની જૂની પ્રતિમા તો પાઠ જ નથી

દેવોની પૂજાની વિધિ ફક્ત રાજપ્રશ્નીય તથા જીવાભિગમ એ બે સૂત્રોમા જ બતાવેલ છે અને એ બને સૂત્રો તો ભ મહાવીરના નિર્વાણુ પછી પણ પાચ સાત સૈકા પછી જ બનેલા છે એટલે તેમા જે પૂજા વિધિ આપેલ છે તે તો અહી ભારત વર્ષમા તે વખતે જે પુજાવિધિ પ્રચલિત થઈ ગઈ હતી તેનું વર્ણુન કરેલુ હોય તે સ્વાભાવિક છે

બાકી દેવો મહાવિનયી અને વિવેકી હોય છે તેઓ તીર્થંકર ભગવાનના સમવસરણોમા પણ જતા હોય છે. અને તેનો ઉપદેશ સાભળતા હોય છે. તેથી પૂજા એટલે શુ? અને ભગવાનની પૂજા કેમ થાય? તે પણ તેઓ સારી રીતે જાણતા હોય છે. એટલે વીતરાગ ભગવાનને કલ્પે નહિ તેવી વસ્તુ ભગવાનની પ્રતિમા પાસે ધરીને ભગવાનની આશાતના થાય એવી સાવદ્ય પ્રકારની દ્રવ્યપૂજા દેવો કરે એવી વાત તો કદી માની શકાય નહિ

એટલે દેવો પણ વદન નમસ્કાર વગેરે ભાવપૂજા જ કરે છે. એમ જ માની શકાય.

ઉવવાઈ સૂત્રમા પૂજાનો દાખલો

મૂર્તિપૂજા સાબિત કરવા માટે મૂર્તિપૂજકો ઉવવાઇ સૂત્રમા अप्पगइया वंदणवत्तिय, अप्पेगइया पूयणवत्तिय એ પાઠનો ઉલ્લેખ કરીને કહે છે કે તેનો અર્થ વદન કરવાને તથા પૂજન કરવાને એમ થાય છે અને પૂજા તો પુષ્પ આદિ દ્રવ્યોથી જ થાય એટલે મૂર્તિ પૂજા સિદ્ધ થાય છે

વગેરે જુદી જુદી રીતે ન્હાવા માટે જુદી જુદી ઓરડીઓ હોય છે કેટલેક ઠેકાણે તો અંદર તરી શકાય એવા મોટા હોજ હોય છે તેમજ ન્હાયા પછી શરીર લુછવાને, વસ્ત્ર પહેરવાને વગેરે માટે જુદી જુદી ઓરડી હોય છે તેવી રીતે ભક્ત શ્રીમતો અને રાજાઓ ન્હાઈને તુરત ભગવાનને વંદન નમસ્કાર કરવા માટે એક જુદા ઓરડામા ભગવાનની મૂર્તિ રાખતા હોય તો તે કાંઈ નવાઈ જેવું નથી એ આખુ મકાન સ્નાનગૃહ જ કહેવાય પરંતુ તેમા જુદા જુદા કામ માટે જુદા જુદા ઓરડા હોય તે બધુ કામ પતાવીને બહાર નીકળે ત્યારે સ્નાનગૃહમાથી બહાર નીકળ્યા એમ કહેવાય

ભગવતી સૂત્ર શ ૨ ઉ ૫ મા તુંગિયાનગરીના શ્રાવકો તથા **નિરયાવલિકા સૂત્ર** તેમજ **બીજા કથાપ્રધાન સૂત્રો**મા જ્યા જ્યા શ્રાવકોને ભગવાનના સમવસરણમા કે ગણધર મહારાજ અથવા કેશીશ્રમણ વગેરે આચાર્યોને વંદન કરવા તથા પ્રવચન સાભળવા જવાની વાત આવે છે ત્યા ત્યા તેઓ ન્હાઈ, બલિકર્મ કરીને ગયા એવો પાઠ આવે છે

એ બધે ઠેકાણે ઉપર કહ્યુ તેમ પ્રતિમાને વંદન નમસ્કાર કર્યા એમ સમજવાનુ છે પણ તેમા પૂજા કર્યાની વાત નથી

દેવલોકમા મૂર્તિપૂજા

આગમસૂત્રોમા કયાય દેવોની મૂર્તિપૂજાની વિધિ બતાવી નથી ફક્ત હાલમા મળતા **જ્ઞાતાસૂત્ર**મા દ્રૌપદીએ તેના સ્વયવર મડપમા જતા પહેલા ન્હાઈને જિનપૂજા કરી હતી તેવો ઉલ્લેખ છે અને તેમા તેની વિધિ સૂર્યાભદેવે કરેલી પૂજાની વિધિ રાજપ્રશ્નીય સૂત્રમા આપેલી છે તે પ્રમાણે જાણી લેવી એમ કહેલું છે તે પાઠ આ પ્રમાણે છે—

" જિન પ્રતિમાને પ્રણામ કરીને જેમ સૂર્યાભદેવે જિન પ્રતિમાની પૂજા કરી હતી તેમ પૂજા કરી નમોત્થુણનો પાઠ બોલી વંદન નમસ્કાર કરી જિન ઘરમાથી બહાર આવી "

પરંતુ સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયના શતાવધાની પંડિત મુનિશ્રી રત્નચંદ્રજીએ જ્ઞાતા સૂત્રની આઠસો વર્ષ પહેલાની પ્રતિ ઉપરથી પૂરવાર કર્યું હતુ કે એ પાઠ પ્રક્ષિપ્ત છે કારણ કે તે આઠસો વર્ષની જૂની પ્રતિમા તો પાઠ જ નથી

દેવોની પૂજાની વિધિ ફક્ત રાજપ્રશ્નીય તથા જીવાભિગમ એ બે સૂત્રોમા જ બતાવેલ છે અને એ બને સૂત્રો તો ભ મહાવીરના નિર્વાણ પછી પણ પાચ સાત સૈકા પછી જ બનેલા છે એટલે તેમા જે પૂજા વિધિ આપેલ છે તે તો અહીં ભારત વર્ષમા તે વખતે જે પૂજાવિધિ પ્રચલિત થઈ ગઈ હતી તેનું વર્ણન કરેલુ હોય તે સ્વાભાવિક છે

બાકી દેવો મહાવિનયી અને વિવેકી હોય છે તેઓ તીર્થંકર ભગવાનના સમવસરણોમા પણ જતા હોય છે. અને તેનો ઉપદેશ સાભળતા હોય છે. તેથી પૂજા એટલે શુ ? અને ભગવાનની પૂજા કેમ થાય ? તે પણ તેઓ સારી રીતે જાણતા હોય છે. એટલે વીતરાગ ભગવાનને કલ્પે નહિ તેવી વસ્તુ ભગવાનની પ્રતિમા પાસે ધરીને ભગવાનની આશાતના થાય એવી સાવદ્ય પ્રકારની દ્રવ્યપૂજા દેવો કરે એવી વાત તો કદી માની શકાય નહિ.

એટલે દેવો પણ વદન નમસ્કાર વગેરે ભાવપૂજા જ કરે છે. એમ જ માની શકાય

ઉવવાઈ સૂત્રમા પૂજાનો દાખલો

મૂર્તિપૂજા સાબિત કરવા માટે મૂર્તિપૂજકો ઉવવાઇ સૂત્રમા अप्पेगइया वदणवत्तिय, अप्पेगइया पूयणवत्तिय એ પાઠનો ઉલ્લેખ કરીને કહે છે કે તેનો અર્થ વદન કરવાને તથા પૂજન કરવાને એમ થાય છે અને પૂજા તો પુષ્પ આદિ દ્રવ્યોથી જ થાય એટલે મૂર્તિ પૂજા સિદ્ધ થાય છે

આ દલીલ કરતી વખતે એ જ ઉવવાઈ સૂત્રનો બીજો પાઠ તેઓ ભૂલી જાય છે કે જેમાં ભગવાનની પૂજાની વિગત આપી છે. કોણિક મહારાજાએ મહાવીર ભગવાન પાસે જઈને તેમની પૂજા કેવી રીતે કરી તેનું વર્ણન કરતાં સૂત્રમાં આ પ્રમાણે છે—

(૧) **શરીરથી**— હાથ પગ સંકોચીને બંને હાથ જોડીને નમ્રતા તથા વિનયપૂર્વક ભગવાનના સામે બેસી ગયા અને ભગવાનની સુશ્રૂષા કરવા લાગ્યા. એમ શરીરથી ભક્તિ પૂજા કરવા લાગ્યા.

(૨) **વચનથી**—જેમ જેમ ભગવાન વચન ઉચ્ચારતા તેમ તેમ હે ભગવાન! એમ જ છે. હે ભગવાન! સત્ય છે, હે ભગવાન! બરાબર સત્ય છે. સંદેહરહિત છે. હે ભગવાન! હું ઇચ્છું છું, હું વિશેષ ઇચ્છું છું અને આપે જે કાંઈ કહ્યું તે બરાબર છે એમ કહીને તે ભગવાનની વચન દ્વારા સેવા-ભક્તિ-પૂજા કરવા લાગ્યા.

(૩) **મનથી**—મનમાં મહાન વૈરાગ્યભાવ ધારણ કરીને તેમજ તીવ્ર ધર્માનુરાગ રત બનીને મનથી ભગવાનની સેવા-ભક્તિ-પૂજા કરવા લાગ્યા.

આ પાઠથી સ્પષ્ટ છે કે ભગવાન મહાવીરની પૂજા ત્રણ પ્રકારે કરવામાં આવતી. માનસિક, વાચિક અને કાયિક. મનમાં તેમનું ધ્યાન કરવું. સ્મરણ કરવું એ માનસિક પૂજા છે. વચનથી તેમના ગુણગાન કરવા એ વાચિક પૂજા છે. અને પંચાંગ નમાવીને નમ્રતાપૂર્વક નમસ્કાર કરવા એ કાયમી પૂજા છે. વીતરાગ ભગવાનની પૂજા એ પ્રકારે થાય છે.

જે પદાર્થ રાગ ઉત્પન્ન કરનાર તરીકે મનાય છે તે વીતરાગ ભગવાન પર ચઢાવવા અથવા તેમને ભેટ ધરવા એ પૂજા નથી પણ ભગવાનની અવજ્ઞા છે. રાગ ઉત્પન્ન

કરનાર વસ્તુઓનો તો ભગવાન પહેલેથી જ ત્યાગ કરી ચૂક્યા છે. ભગવાને ત્યાગેલી વસ્તુઓ ભગવાનને અર્પણ કરવી એમા તેમની પૂજા નહિ પણ અવજ્ઞા છે આશાતના છે.

આનદ શ્રાવક

ઉપાસક દશાગ સૂત્રમા આનદ શ્રાવકે વ્રત લેતા પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે—"મને (આનદ શ્રાવકને) આજથી અન્ય તીર્થિક, અન્ય તીર્થિક દેવ અને અન્ય તીર્થિકોએ ગૃહણ કરેલ ચૈત્યને (પ્રતિમાને) વદન નમસ્કાર કરવા એ કલ્પતુ નથી"

અહીં પૂજા કરવાની કાઈ વાત જ નથી જો તે વખતે મૂર્તિપૂજા પ્રચલિત હોત તો તેમણે અન્ય તીર્થિકોએ ગૃહણ કરેલ મૂર્તિને વદન નમસ્કાર ન કરવાની પ્રતિજ્ઞાની સાથે તેની પૂજા પણ ન કરવી એવી પ્રતિજ્ઞા લીધી હોત પણ તેવી પ્રતિજ્ઞા લીધી નથી

એટલે તે વખતે મૂર્તિપૂજા પ્રચલિત નહોતી તે સાબિત થાય છે

અબડ શ્રાવક

આનદ શ્રાવકની પેઠે જ અબડ શ્રાવકે પણ અન્ય તીર્થિકોને, તેમના દેવોને તેમજ અન્ય તીર્થિકોએ ગ્રહણ કરેલા અરિહત ચૈત્યને વદન નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી કારણ કે તે વખતે મૂર્તિપૂજા થતી નહોતી મૂર્તિની પૂજા પણ કરવામા આવતી હોત તો અન્ય તીર્થિકે ગ્રહણ કરેલ અરિહતની મૂર્તિને વદન નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી તેમ અરિહતની મૂર્તિની પૂજા નહિ કરવાની પણ સાથે સાથે પ્રતિજ્ઞા લીધી હોત પણ ફક્ત વદન નમસ્કાર પર્યુપાસના–સેવા ભક્તિ નહિ કરવાની જ પ્રતિજ્ઞા લીધી એટલે તે વખતે મૂર્તિપૂજા નહોતી તે સિદ્ધ થાય છે

આ દલીલ કરતી વખતે એ જ ઉવવાઈ સૂત્રનો બીજો પાઠ તેઓ ભૂલી જાય છે કે જેમા ભગવાનની પૂજાની વિગત આપી છે કોણિક મહારાજાએ મહાવીર ભગવાન પાસે જઈને તેમની પૂજા કેવી રીતે કરી તેનું વર્ણન ઉવવાઈ સૂત્રમા આ પ્રમાણે છે—

(૧) **શરીરથી**—હાથપગ સકોચીને, બને હાથ જોડીને નમ્રતા તથા વિનયપૂર્વક ભગવાનના સામે બેસી ગયા અને ભગવાનની સુશ્રૂષા કરવા લાગ્યા એમ શરીરથી ભક્તિ પૂજા કરવા લાગ્યા

(૨) **વચનથી**—જેમ જેમ ભગવાન વચન ઉચ્ચારતા તેમ તેમ હે ભગવાન! એમ જ છે હે ભગવાન! સત્ય છે, હે ભગવાન! બરાબર સત્ય છે સદેહરહિત છે હે ભગવાન! હુ ઇચ્છુ છુ, હુ વિશેષ ઇચ્છુ છુ અને આપે જે કાઈ કહ્યુ તે બરાબર છે એમ કહીને તે ભગવાનની વચન દ્વારા સેવા-ભક્તિ-પૂજા કરવા લાગ્યા

(૩) **મનથી**—મનમા મહાન્ વૈરાગ્યભાવ ધારણ કરીને તેમજ તીવ્ર ધર્માનુરાગ રત બનીને મનથી ભગવાનની સેવા-ભક્તિ-પૂજા કરવા લાગ્યા

આ પાઠથી સ્પષ્ટ છે કે ભગવાન મહાવીરની પૂજા ત્રણ પ્રકારે કરવામા આવતી. માનસિક, વાચિક અને કાયિક. મનમા તેમનુ ધ્યાન કરવું, સ્મરણ કરવુ એ માનસિક પૂજા છે. વચનથી તેમના ગુણગાન કરવા એ વાચિક પૂજા છે. અને પંચાગ નમાવીને નમ્રતાપૂર્વક નમસ્કાર કરવા એ કાયમી પૂજા છે. વીતરાગ ભગવાનની પૂજા એ પ્રકારે થાય છે.

જે પદાર્થ રાગ ઉત્પન્ન કરનાર તરીકે મનાય છે તે વીતરાગ ભગવાન પર ચઢાવવા અથવા તેમને ભેટ ધરવા એ પૂજા નથી પણ ભગવાનની અવજ્ઞા છે. રાગ ઉત્પન્ન

કરનાર વસ્તુઓનો તો ભગવાન પહેલેથી જ ત્યાગ કરી ચૂક્યા છે. ભગવાને ત્યાગેલી વસ્તુઓ ભગવાનને અર્પણ કરવી એમાં તેમની પૂજા નહિ પણ અવજ્ઞા છે આશાતના છે.

આનદ શ્રાવક

ઉપાસક દશાગ સૂત્રમા આનદ શ્રાવકે વ્રત લેતા પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે—"મને (આનદ શ્રાવકને) આજથી અન્ય તીર્થિક, અન્ય તીર્થિક દેવ અને અન્ય તીર્થિકોએ ગ્રહણ કરેલ ચૈત્યને (પ્રતિમાને) વદન નમસ્કાર કરવા એ કલ્પતુ નથી"

અહીં પૂજા કરવાની કાંઈ વાત જ નથી જો તે વખતે મૂર્તિપૂજા પ્રચલિત હોત તો તેમણે અન્ય તીર્થિકોએ ગ્રહણ કરેલ મૂર્તિને વદન નમસ્કાર ન કરવાની પ્રતિજ્ઞાની સાથે તેની પૂજા પણ ન કરવી એવી પ્રતિજ્ઞા લીધી હોત પણ તેવી પ્રતિજ્ઞા લીધી નથી

એટલે તે વખતે મૂર્તિપૂજા પ્રચલિત નહોતી તે સાબિત થાય છે

અબડ શ્રાવક

આનદ શ્રાવકની પેઠે જ અબડ શ્રાવકે પણ અન્ય તીર્થિકોને, તેમના દેવોને તેમજ અન્ય તીર્થિકોએ ગ્રહણ કરેલા અરિહત ચૈત્યને વદન નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી કારણ કે તે વખતે મૂર્તિપૂજા થતી નહોતી મૂર્તિની પૂજા પણ કરવામા આવતી હોત તો અન્ય તીર્થિકે ગ્રહણ કરેલ અરિહતની મૂર્તિને વદન નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી તેમ અરિહતની મૂર્તિની પૂજા નહિ કરવાની પણ સાથે સાથે પ્રતિજ્ઞા લીધી હોત પણ ફક્ત વદન નમસ્કાર પર્યુપાસના—સેવા ભકિત નહિ કરવાની જ પ્રતિજ્ઞા લીધી એટલે તે વખતે મૂર્તિપૂજા નહોતી તે સિદ્ધ થાય છે

આ દલીલ કરતી વખતે એ જ ઉવવાઈ સૂત્રનો બીજો પાઠ તેઓ ભૂલી જાય છે કે જેમા ભગવાનની પૂજાની વિગત આપી છે કોણિક મહારાજાએ મહાવીર ભગવાન પાસે જઈને તેમની પૂજા કેવી રીતે કરી તેનું વર્ણન ઉવવાઈ સૂત્રમા આ પ્રમાણે છે—

(૧) શરીરથી—હાથપગ સકોચીને બને હાથ જોડીને નમ્રતા તથા વિનયપૂર્વક ભગવાનના સામે બેસી ગયા અને ભગવાનની સુશ્રૂષા કરવા લાગ્યા એમ શરીરથી ભક્તિ પૂજા કરવા લાગ્યા

(૨) વચનથી—જેમ જેમ ભગવાન વચન ઉચ્ચારતા તેમ તેમ હે ભગવાન! એમ જ છે હે ભગવાન! સત્ય છે, હે ભગવાન! બરાબર સત્ય છે સદેહરહિત છે હે ભગવાન! હુ ઈચ્છુ છુ, હુ વિશેષ ઈચ્છુ છુ અને આપે જે કાઈ કહ્યુ તે બરાબર છે એમ કહીને તે ભગવાનની વચન દ્વારા સેવા-ભક્તિ-પૂજા કરવા લાગ્યા

(૩) મનથી—મનમા મહાન વૈરાગ્યભાવ ધારણ કરીને તેમજ તીવ્ર ધર્માનુરાગ રત બનીને મનથી ભગવાનની સેવા-ભક્તિ-પૂજા કરવા લાગ્યા

આ પાઠથી સ્પષ્ટ છે કે ભગવાન મહાવીરની પૂજા ત્રણ પ્રકારે કરવામા આવતી માનસિક, વાચિક અને કાયિક. મનમા તેમનુ ધ્યાન કરવુ સ્મરણ કરવુ એ માનસિક પૂજા છે. વચનથી તેમના ગુણગાન કરવા એ વાચિક પૂજા છે. અને પચાગ નમાવીને નમ્રતાપૂર્વક નમસ્કાર કરવા એ કાયમી પૂજા છે વીતરાગ ભગવાનની પૂજા એ પ્રકારે થાય છે.

જે પદાર્થ રાગ ઉત્પન્ન કરનાર તરીકે મનાય છે તે વીતરાગ ભગવાન પર ચઢાવવા અથવા તેમને ભેટ ધરવા એ પૂજા નથી પણ ભગવાનની અવજ્ઞા છે. રાગ ઉત્પન્ન

કરનાર વસ્તુઓનો તો ભગવાન પહેલેથી જ ત્યાગ કરી ચૂક્યા છે. ભગવાને ત્યાગેલી વસ્તુઓ ભગવાનને અર્પણ કરવી એમા તેમની પૂજા નહિ પણ અવજ્ઞા છે આશાતના છે.

આનંદ શ્રાવક

ઉપાસક દશાંગ સૂત્રમા આનંદ શ્રાવકે વ્રત લેતા પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે—"મને (આનંદ શ્રાવકને) આજથી અન્ય તીર્થિક, અન્ય તીર્થિક દેવ અને અન્ય તીર્થિકોએ ગૃહણ કરેલ ચૈત્યને (પ્રતિમાને) વદન નમસ્કાર કરવા એ કલ્પતુ નથી"

અહીં પૂજા કરવાની કોઈ વાત જ નથી જો તે વખતે મૂર્તિપૂજા પ્રચલિત હોત તો તેમણે અન્ય તીર્થિકોએ ગૃહણ કરેલ મૂર્તિને વદન નમસ્કાર ન કરવાની પ્રતિજ્ઞાની સાથે તેની પૂજા પણ ન કરવી એવી પ્રતિજ્ઞા લીધી હોત પણ તેવી પ્રતિજ્ઞા લીધી નથી

એટલે તે વખતે મૂર્તિપૂજા પ્રચલિત નહોતી તે સાબિત થાય છે

અંબડ શ્રાવક

આનંદ શ્રાવકની પેઠે જ અંબડ શ્રાવકે પણ અન્ય તીર્થિકોને, તેમના દેવોને તેમજ અન્ય તીર્થિકોએ ગ્રહણ કરેલા અરિહંત ચૈત્યને વંદન નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી કારણ કે તે વખતે મૂર્તિપૂજા થતી નહોતી મૂર્તિની પૂજા પણ કરવામા આવતી હોત તો અન્ય તીર્થિકે ગ્રહણ કરેલ અરિહંતની મૂર્તિને વંદન નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી તેમ અરિહંતની મૂર્તિની પૂજા નહિ કરવાની પણ સાથે સાથે પ્રતિજ્ઞા લીધી હોત પણ ફક્ત વંદન નમસ્કાર પર્યુપાસના–સેવા ભક્તિ નહિ કરવાની જ પ્રતિજ્ઞા લીધી એટલે તે વખતે મૂર્તિપૂજા નહોતી તે સિદ્ધ થાય છે

વાસુદેવ પદ્રી નિયાણુ કરવાથી જ પ્રાપ્ત થાય છે છતા કૃષ્ણ વાસુદેવને સમકિત પ્રાપ્ત થયુ હતુ અને શ્રી નેમિનાથ તીર્થંકર ભગવાનના તેઓ અનન્ય ભક્ત હતા એટલે દ્રૌપદીને પણ સમકિત પ્રાપ્ત થઈ ગયુ હોય તે સભવિત છે

ત્યારે બીજો પ્રશ્ન એ રહે કે મૂર્તિપૂજકોના કહેવા પ્રમાણે દ્રૌપદીએ બે વાર જિનપુજા કેમ કરી ? કારણ કે એક તો કયબલિકમ્મા શબ્દ પ્રમાણે અને પછી જિનઘરમા એમ બે ઠેકાણે દ્રૌપદીએ પૂજા કરી હતી એમ મૂર્તિપૂજકો કહે છે

અહીંઆ મને એ સભવિત લાગે છે કે દ્રૌપદીએ સ્નાનગૃહમા કયબલિકમ્માના અર્થ પ્રમાણે જુદી ઓરડીમા જિનપ્રતિમા હશે તેને વદન નમસ્કાર કર્યા અને બીજી વાર જિનઘરે જવાની વાત નરી અને બનાવટી લાગે છે, કારણ કે—

રાજમહેલની અદર બે જિનઘર હોવાનુ સભવિત નથી (૧) સ્નાનગૃહના મકાનની અદર અને (૨) બીજા મકાનમા પણ રાજમહેલની વડીની અદરજ જો જિનઘર એટલે મદિર રાજમહેલની બહાર હોય તો સૂત્રકાર તે પ્રમાણે જણાવત વળી રાજમહેલની બહાર મદિર હોત તો દ્રૌપદી ચાલીને નહિ પણ રથમા બેસીને જ જાત પણ સૂત્રમા તો ચાલીને જવાનીજ વાત છે એટલે બીજીવાર દ્રૌપદી જિનઘરમા ગઈ તે આખી વાત પ્રક્ષિપ્ત લાગે છે કારણ કે આ જ્ઞાતાસૂત્ર કે બીજા કોઈપણ અગસૂત્રમા કોઈએ પણ બીજી વાર પ્રતિમાનુ પૂજન કે દર્શન કર્યાની વાત હોય એમ કોઈએ કહ્યુ નથી

જ્ઞાતા સૂત્રની આઠસો વર્ષની જૂની પ્રતમા તેવો પાઠ નથી તેથી સ્થા વ પ મુનિશ્રી રત્નચદ્રજીએ તે પાઠ પ્રક્ષિપ્ત છે એમ સાબિત કર્યું હતુ

હોય એમ સમજી શકાય છે, વિવેચનમાં જેમ એવી વાતો ભગવાનના નામે સૂત્રોમાં ઘૂસી ગઈ છે તેવી જ રીતે દ્રૌપદીની મૂર્તિપૂજાની વાત પણ ઘૂસી ગઈ હોય તો તેમા કઈ જ નવાઈ જેવુ નથી

બાકી સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવો તો મહા વિનયી અને વિવેકવત હોય છે. અને તેઓ અરિહત ભગવાનની પૂજા કેવી રીતે કરવી જોઈએ એ વાત તેઓ તેમના અવધિજ્ઞાનથી સારી રીતે જાણે છે તેથી તેઓ અરિહત ભગવાનની આશાતના થાય તેવી રીતે સાવદ્ય પ્રકારની મૂર્તિપૂજા કરે જ નહિ. એટલે પૂર્વાચાર્યોના સૂત્રોમાં પૂજાની વિધિ છે તે અહીંયા તે વખતે જે વિધિ ચાલતી હતી તેનુ જ વર્ણન કરેલુ છે એમ સમજવુ જોઈએ.

પ્રાચીન મૂર્તિઓ શુ બતાવે છે?

સરકારી શોધખોળ ખાતા તરફથી થતા ખોદકામમાથી અત્યાર સુધીમા જે જે મૂર્તિઓ મળી આવી છે તે સર્વ જે દટાયલા શહેરમાથી મળી આવી છે તે શહેર દટાયા પહેલા પણ ઘણા વખત પહેના તે મૂર્તિઓ બનેલી હશે જ અને જો પ્રાચીન કાળમા મૂર્તિ પૂજા ચાલુ હોત તો તે મળી આવેલ મૂર્તિઓ ઘસાયલી હોત પણ મળી આવેલી મૂર્તિઓ જરા પણ ઘસાયલી નથી તે વાત પૂરવાર કરે છે કે પ્રાચીનકાળમા મૂર્તિપૂજા નહોતી એટને પણ દ્રૌપદીએ મૂર્તિપૂજા કરી નહોતી

જિનઘરને કામદેવના મદિર તરીકે લઈએ તો પણ તે વાત સભવિત લાગતી નથી કારણકે દ્રૌપદી દૃઢ સમક્તિી હતી તે તો સૂત્રમાના બીજા ઉલ્લેખોથી નક્કી થાય છે જ એટલે તેણે કામદેવની પૂજા કરી હોય તે સભવિત લાગતુ નથી

ઓઘનિર્યુક્તિનો પાઠ સ્થાનકવાસીઓએ રજૂ કર્યો છે અને તેમા દ્રૌપદીને લગ્ન પછી સમકિત થવાનું બતાવ્યુ છે પરતુ મૂર્તિપૂજકો

ચોક્કસપણે કહે છે કે ઓઘનિર્યુક્તિમાં એ પાઠ જ નથી એટલે દ્રૌપદી લગ્ન પહેલાથી જ સમકિતી હતી એમ સમજી શકાય છે

"જિન પ્રતિમા જિનસરિખી" એ મૂર્તિપૂજકોનો મુદ્રાલેખ છે જિન ભગવાનને કોઈ સ્ત્રી અડી ન શકે તે સૂત્રથી, સિદ્ધાતથી સિદ્ધ વાત છે જિનપ્રતિમા જિન સરિખી છે તો જિન પ્રતિમાને પણ સ્ત્રી અડી ન શકે એ સમજી શકાય તેવી વાત છે છતા દ્રૌપદીએ જિન-પ્રતિમાને ન્હવરાવના વગેરેની વાત છે એટલે દ્રૌપદી મૂર્તિને અડીને જ તે બધુ કરી શકી તે તો નક્કી જ ત્યારે "આ તો સ્થાપનારૂપ છે માટે સ્ત્રી અડી શકે" એમ કહેવુ તે કેટલુ ન્યાયસગત છે તે વાચકો સહેનાઈથી સમજી શકશે

મતનમ કે દ્રૌપદીએ મૂર્તિપૂજા કરી જ નહોતી પણ સ્નાનગૃહમાના મૂર્તિના ઓરડામા કે જેને જ જિનવર કહેતા હોય તો તે સભવિત છે ત્યા દ્રૌપદીએ મૂર્તિને વદન નમસ્કાર કર્યા હતા, વખતે પ્રાર્થના પણ કરી હોય

મૂર્તિ પૂજા નહોતી તેના દૃષ્ટાત

પ્રાચીન કાળમા મૂર્તિપૂજા નહોતી તેના શાસ્ત્રીય દાખલા પણ છે, જેમ કે—

"ભરત ચક્રવર્તીની ઇચ્છા થઈ અને અષ્ટાપદ ગિરિ ઉપર ભગવાન ઋષભદેવના અગ્નિ સસ્કારના સ્થાન ઉપર 'સિંહ નિષધા' ચૈત્ય બનાવી દીધુ અને ઋષભાદિ તીર્થંકરોની મૂર્તિઓ પ્રતિષ્ઠિત કરીને ચિરસ્થાયી સ્મારક બનાવી પોતાનુ કર્તવ્ય પૂરૂ કર્યુ ન તેની પૂજા વ્યવસ્થા માટે કોઈ ગામ ગરાસ દીધો ન પૂજારીઓનો બદોબસ્ત કર્યો

"ભારતના વશ જ સગર ચક્રવર્તીના પુત્રોએ પોતાના પૂર્વજોની કૃતિને ચિરસ્થાયી અને સુરક્ષિત બનાવવા માટે તેના માર્ગો દુર્ગમ બનાવ્યા અને ફરતી ખાઈ ખોદીને પર્વતને દુર્ગમ બનાવ્યો તેના

નિર્વાહ માટે બીજી કોઈ ચિંતા ન કરી કેમકે તેની ચિંતાનુ કોઈ કારણુ જ ન હતુ કોઈ દેવ વિદ્યાધર પહોચી જતો અને ઇચ્છા થતી તો યથેચ્છ ભક્તિ કરી લેતો નહિ તો દર્શન તો કરતો જ અને ભરતની પિતૃભક્તિ તથા જિન ભક્તિને સબધે બે શબ્દો બોલતો જ

"આપણા શાસ્ત્રોના લેખાનુસાર નદીશ્વર, રુચક, કુડલ આદિ દ્વીપોમા શાશ્વત ચૈત્યો અને પ્રતિમાઓનુ અસ્તિત્વ છે, અષ્ટાહ્નિક પર્વોના દિવસોમા કે જિન કલ્યાણક આદિના પ્રસગોમા દેવો, અસુરો કે સિદ્ધ વિદ્યાધરો ત્યા જઈ ઉત્સવો મનાવે છે પણ મહાકાળ ત્યા કોણ પૂજા કરે છે એનો ખુલાસો શાસ્ત્રથી મળતો નથી

"આપણે સમજવુ જોઈએ કે આપણી પ્રાચીન પૂજા પદ્ધતિ આજના જેવી ન હતી. તે સાચી અને સ્વાભાવિક હતી. આજની પદ્ધતિમા કૃત્રિમતાના બધનો છે ભાવના સ્થાને ફરજ કર્તવ્યની કડિઓ સકળાયેલી છે. એટલે પૂજકની આત્મભાવનાઓનો વિકાસ થઈ શકતો નથી."—જિનપૂજા પદ્ધતિ પુસ્તકમાથી આભાર ઉદ્ધૃત

પૂજાવિધિ નાની શરૂઆત પછી વધતી ગઈ

મૂર્તિપૂજાની શરૂઆત બહુ નાની હતી શરૂઆતમા (૧) સુગધી ચૂર્ણની પુડી, (૨) પુષ્પમાળા, (૩) ધૂપ, (૪) ચાવલ (ચોખા) અને (૫) દીપક દેવને (મૂર્તિને) ધરાવતા આ પ્રમાણે પચોપચારી પૂજાની શરૂઆત થઈ પછી વધીને અષ્ટોપચારી થઈ પછી તો વધતી જ ગઈ ચૈત્યવાસીઓએ ખાસ કરીને ખૂબ વધારી દીધી

પૂજાવિધિ આસ્તે આસ્તે વધતી જ ગઈ તે પૂજાવિધિ અને પ્રતિષ્ઠાના જુદા જુદા વખતે થયેલા જુદા જુદા આચાર્યોના પુસ્તકો ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે

પૂજાવિધિથી કટાળેલાઓએ પૂજાવિરોધ અપનાવ્યો

આ પૂજાવિધિએ લોકોને એટલો બધો ત્રાસ કટાળો આપ્યો કે જ્યારે મુનિઓ શ્રી ધર્મસિંહજી, ધર્મદાસજી, લવજી ઋષિએ મૂર્તિપૂજા વિરુદ્ધ પોકાર ઉઠાવ્યો ત્યારે તેમને અણુચિતવી, અસાધારણ કૃત્તેહ મળી પૂજાવિધિથી કટાળેલા સર્વ લોકોએ આ મુનિઓના પોકારને વધાવી લીધો અને તેઓ આ મુનિઓના અનુયાયી બની ગયા આ પ્રમાણે સ્થાનકવાસી સપ્રદાયની મોટી સખ્યા બની ગઈ

સ્થાનકવાસીઓના આ મૂર્તિપૂજા વિરોધી પોકારમા મૂર્તિવિરોધ પણ સનાઈ ગયો એટલે એ વિરોધ મૂર્તિ અને મૂર્તિ પૂજા એ બે તદ્દન જુદી જુદી બાબતો છે તેની ખબર જ નહોતી તેથી તેમણે તો તર્કથી મૂર્તિપૂજા વિરુદ્ધ તેમજ મૂર્તિની વિરુદ્ધ પણ પ્રમાણો શોધી કાઢયા અથવા ઉપજાવી કાઢ્યા

પરતુ મૂર્તિપૂજકો તો તે વખતે આ બને જુદી જુદી બાબતો છે તેમ જાણતા જ હતે તો તેમણે મૂર્તિપૂજાનો બચાવ કરી વિરોધ વધારવાને બદલે વિરોધીઓને બને જુદી જુદી બાબતો છે એમ સમજાવ્યુ હોત તો મૂર્તિ વિરોધ તો તે જ વખતે અટકી ગયો હોત અને પૂજા વિધિ તદ્દન બધ તો એકદમ થઈ ન જ શકે તેથી તેમા સુધારો ફેરફાર કરવાનુ શરૂ કર્યું હોત તો મૂર્તિ પૂજા માટેનો વિરોધ પણ ઉગ્ર ન બનત

અથવા તો તે વખતે મૂર્તિપૂજક સાધુઓ પણ મૂર્તિ અને મૂર્તિપૂજામા એવા ઓતપ્રોત એકરૂપ બની ગયા હતા કે તે બે ભિન્નભિન્ન વિષયો છે એવી તેમને કલ્પના પણ થઈ ન હોય અને તેથી તેમણે એ રીતે વિચાર પણ કર્યો ન હોય તો એ પણ સભવિત છે

ગમે તેમ પણ આ વિષયમા યથાર્થ વસ્તુસ્થિતિ સમજવાની કોશીશ નહિ કરવાના કારણે જ હાલની સ્થિતિ સર્જાઈ છે

સાધુઓ માટે સમાધાન કરવુ અશકય નથી.

કાળ ધર્મે બનવાનુ હતુ તે તો બની ગયુ પણ હવે "જાગ્યા ત્યારથી સવાર" ગણુવામા આવે અને ઉપર પ્રમાણેની સત્ય હકીકત સ્વીકારવામા આવે તો સ્થાનવાસી અને દેરાવાસી (મૂર્તિપૂજક) બન્નેની એકતા થવામા કઈ પણુ અડચણુ નડે નહિ વાત એટલી જ કે બને પક્ષે સત્ય હકીકત સ્વીકારવી જ જોઇએ, સપ્રદાયવાદમા તણાવુ ન જોઇએ, સ્વમતનો દુરાગ્રહ રાખવો ન જોઈએ અને તીર્થંકર ભગવાનોના વખતમા જે સ્થિતિ હતી, જે પ્રરૂપણા હતી તેનો સ્વીકાર કરવા તૈયાર થવુ જોઈએ

બને પક્ષો એવી દલીલ કરી શકે કે લોકોમા વર્ષો જુનો જે ખ્યાન, ભાવના કે આગ્રહ પેસી ગયેલ છે તે કાઢવો મુશ્કેલ છે તેના જવાબમા હુ કહી શકુ કે લોકોમા ખોટો આગ્રહ પેસાડનાર જ સાધુઓ છે અને હવે સાધુઓ જ જો સત્યને હૃદયથી સ્વીકારીને તે પ્રમાણે પ્રરૂપણા કરવાને ઈચ્છે તો ઘડીકમા લોકોને સમજાવી શકે લોકો તો સત્યાર્થી જ છે પણુ લોકોને સત્ય શુ છે તેની ખબર નહિ હોવાથી તેઓ સાધુઓના કથનને અનુસરે છે

અત્યારે પણુ સાધુઓ સત્યનો પ્રચાર કરવા માટે, મૂર્તિની માન્યતા સાચી છે અને મૂર્તિપૂજા સૂત્રસિદ્ધ નથી તથા અરિહત ભગવાનની આશાતના કરનારી છે તે વાત બન્ને સપ્રદાયના સાધુઓ સ્પષ્ટતાથી લોકોને સમજાવે તો લોકો તો તરત જ સાધુની વાતને માની જાય તેમ જ છે પહેલી વાત સાધુઓએ સત્યાર્થીપણાથી, સત્યના સ્વીકારથી, સત્ય પ્રરૂપણાથી બનકર્દિ છે એમ દૃઢપણે માનવુ અને પછી સાધુઓ એટલુ ધ્યાનમા રાખે અને તે પ્રમાણે વર્તે તો સ્થાનકવાસીઓ અને મૂર્તિપૂજકોની એકતામા જરાપણુ વિલબ લગે તેમ નથી

મૂર્તિની માન્યતા અને મૂર્તિની પૂજા વિશેનો વિચાર અત્રે પુરો થાય છે

પાંચમા આરાના અત સુધી
સપ્રદાયો નહિ પણ
શુદ્ધ જૈન ધર્મ જ ટકી રહેશે

ભગવાને કહેલુ છે કે જૈન ધર્મ પાચમા આરાના અત સુધી ટકી રહેવાનો છે એ વાત સર્વ સપ્રદાયના સર્વ જૈનો માને છે અને તે ઉપરથી દરેક સપ્રદાય પોતાને ઠેઠ સુધી ટકી રહેવાની વડાઇ લીએ છે આવી વડાઇ લેવામા તેમની ગભીર ભૂલ છે કોઇ પણ એક સપ્રદાય ઠેઠ સુધી ટકી રહેશે એમ ભગવાને કહ્યુ જ નથી પણ શુધ્ધ જૈન ધર્મ જ પાચમા આરાના અત સુધી રહેશે એમ જ ભગવાને કહ્યુ છે

ભસ્મગૃહને લીધે જૈન ધર્મ ચાળણીમા ચળાશે એમ કહેલુ તે ભવિષ્યવાણી સિધ્ધ થઈ ચૂકી છે જૈન ધર્મ જુદા જુદા સંપ્રદાયો, ગચ્છો, પંથોમા વિભિન્ન થઈને છિન્નભિન્ન થવાનો હતો તે થઈ ચૂકયો છે હવે તો ફરીને સારો કાળ આવશે, ધર્મકાળ આવશે અને તે કાળ એકતાનો હશે, ત્યારે સર્વ સપ્રદાયોને પોતપોતાના મતાગ્રહો છોડીને એક થવુ જ પડશે અને એક જ શુધ્ધ જૈનધર્મના ઝડા નીચે રહેવુ પડશે

એ વખત હવે બહુ દૂર નથી સપ્રદાયવાદીઓને, મતાગ્રહીઓને ભલે આ મારી વાત અત્યારે માનવામા ન આવે પરતુ હુ માનુ છુ કે થોડા વખતમા જ યુગ

પ્રધાન મહાત્મા જાગશેજ અને તે મહાત્મા બધા સપ્રદાયોને તેમની ભૂલો સમજાવી તેમને શુધ્ધ ધર્મમા લાવશે જ અને એ રીતે તે મહાત્મા સર્વને એકત્રિત કરી શુદ્ધ જૈન ધર્મનો ફેલાવો કરશે

માટે આપણે અત્યારથી જ મતભેદોને બને તેટલા અને બને તેમ ઓછા કરતા જવુ જોઈએ અને બને તેટલા એક થવુ જોઈએ કે જેથી એ યુગ પ્રધાન મહાત્માને એકતા કરવામા વિશેષ મહેનત પડે નહિ અને તેથી તેઓ શુધ્ધ જૈન ધર્મનો સહેલાઈથી વિશેષ ફેલાવો કરી શકે

મારી આલોચના

અહીં મારે એક વાતની સ્પષ્ટતા કરવી જોઈએ કે મારા આગના બે પુસ્તકો—(૧) સત્ય ધર્મ પ્રકાશ અને (૨) જૈન ધર્મ અને એકતા—તેમાં મે મૂર્તિપૂજાનો વિરોધ કરેલ છે પરતુ તે વખતે મૂર્તિની માન્યતા અને મૂર્તિની પૂજા એ બે જુદી જુદી બાબતો છે તે મારા ધ્યાનમા નહોતુ મારા વાચન મનનના પરિણામે મને તે સત્ય લાગ્યુ કે તરત મે મૂર્તિ સૂત્ર સિદ્ધ છે તે જાહેર કર્યુ હતુ એટલે મારા ઉકત પુસ્તકોમા મૂર્તિપૂજાની અતર્ગત મૂર્તિનો પણ મારાથી વિરોધ થઈ ગયો છે તે ખોટો છે અને તેથી તેને માટે અનતા સિદ્ધ કેવળીની સાખે આ જાહેર રીતે મિચ્છામિદુક્કડ લઉ છુ મારૂ તે દુષ્કૃત્ય મિથ્યા હો

મૂર્તિની માન્યતા અને મૂર્તિની પૂજા વિરોધ વિચાર અને કરી થાય છે.

પાંચમા આરાના અંત સુધી
સમ્પ્રદાયો નહિ પણ
શુદ્ધ જૈન ધર્મ જ ટકી રહેશે

ભગવાને કહેલું છે કે જૈન ધર્મ પાંચમા આરાના અંત સુધી ટકી રહેવાનો છે એ વાત સર્વ સમ્પ્રદાયના સર્વ જૈનો માને છે. અને તે ઉપરથી દરેક સમ્પ્રદાય પોતાને ઠેઠ સુધી ટકી રહેવાની વડાઈ લીએ છે. આવી વડાઈ હોવામાં તેમની અધીરાઈ છે. કોઈ પણ એક સમ્પ્રદાય ઠેઠ સુધી ટકી રહેશે એમ ભગવાને કહ્યુ જ નથી પણ શુદ્ધ જૈન ધર્મ જ પાંચમાં આરાના અંત સુધી રહેશે એમ જ ભગવાને કહ્યુ છે

ભસ્મગ્રહને લીધે જૈન ધર્મ ચાળણીમાં ચળાશે એમ કહેલુ તે ભવિષ્યવાણી સિધ્ધ થઈ ચૂકી છે જૈન ધર્મ જુદા જુદા સમ્પ્રદાયો, ગચ્છો, પંથોમાં વિભિન્ન થઈને છિન્નભિન્ન થવાનો હતો તે થઈ ચૂક્યો છે. હવે તો ફરીને સારો કાળ આવશે, ધર્મકાળ આવશે અને તે કાળ એકતાનો હશે, ત્યારે સર્વ સમ્પ્રદાયોને પોતપોતાના મતાગ્રહો છોડીને એક થવુ જ પડશે અને એક જ શુદ્ધ જૈનધર્મના ઝંડા નીચે રહેવું પડશે.

એ વખત હવે બહુ દૂર નથી. સમ્પ્રદાયવાદીઓને, મતાગ્રહીઓને ભલે આ મારી વાત અત્યારે માનવામાં ન આવે. પરંતુ હું માનુ છુ કે થોડા વખતમાં ... હુમ

મારો હેતુ ફક્ત સત્ય શોધવા, જાણવા અને જણાવવાનો છે ભગવાન મહાવીરે શું પ્રરૂપ્યું છે તે શોધવાનો જાણવાનો અને સમજવાનો છે

એમ તો દરેક સંપ્રદાય પોતાના મતને જ સત્ય જ માને છે ભગવાને જે પ્રમાણે કહ્યું છે તે પ્રમાણે જ તેઓ બધાય માને છે એમ તેઓ દૃઢતાથી કહે છે છતા ખૂબી એ છે કે બધા સંપ્રદાયોની ઘણી વાતો એક બીજાની વિરુદ્ધ છે, પણ સર્વજ્ઞ ભગવાનના કથનમા વિરોધ હોઈ શકે જ નહિ એટલે જ્યારે જુદા જુદા સંપ્રદાયોની વાતોમા વિરોધ માલુમ પડે ત્યારે એટલું તો નક્કી સમજી શકાય કે બધાની વાત સત્ય હોઈ શકે જ નહિ

તેથી સત્ય શું છે? ભગવાને શું પ્રરૂપ્યું છે તે જાણવાની સમજવાની અને તે પ્રમાણે વર્તવાની ભગવાનમા શ્રદ્ધા રાખનાર દરેક જૈનની ફરજ છે તેમ મારી પણ ફરજ છે એમ હું સમજુ છું અને તેથી એક સત્યાર્થી તરીકે સત્ય ધર્મ અથવા મૂળ શુદ્ધ જૈનધર્મ જાણવાની ઈચ્છા એ જ આ પુસ્તકનો હેતુ છે.

એવી સત્યની શોધ શા માટે?

સંપ્રદાયવાદીઓ કહેશે કે એવી રીતે સત્યની શોધ કરવાની જરૂર જ શી છે? તમે તમારા સંપ્રદાયની માન્યતા પ્રમાણે માનો અથવા તમને પોતાની મેળે જે સત્ય લાગે તે પ્રમાણે માનો પણ આવી ભાંજગડમા શું કામ પડો છો?

હા ભાઈ તમારી વાત તો ઠીક છે પણ તમે જ મને સમજાવ્યું છે કે—મિથ્યાત્વથી બચો તો જ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકાય. મિથ્યાત્વનો એક અંશ હોય ત્યા સુધી તો મોક્ષ દૂર જ છે અને હું તો મોક્ષનો પ્યાસી છું તેથી મારામા એક અંશ પણ મિથ્યાત્વનો રહે તે મને પરવડે તેમ નથી.

પ્રકરણ તેરમુ

કેટલુક સ્પષ્ટીકરણ

સાધના માર્ગમા મિથ્યાત્વનો એકપણ અશ હોય ત્યા સુધી મોક્ષ દૂર જ છે

આજે બિન સપ્રદાયિક જૈન તો ભાગ્યે જ મળશે મોટે ભાગે દરેક વાચક તેના સપ્રદાયિક રગથી રગાયેલો જ હોય છે અને તે જ્યારે કોઈ પણ તેની માન્યતાની વિરુદ્ધની વાચે છે ત્યારે તેનુ ચિત્ત કોઈને કોઈ રીતે ઉકળી ઉઠે તે સ્વાભાવિક છે તે ઉકળાટ તેના વાદેના યત્ન થઈ જાય છે

તે ઉકળાટને લીધે તે લખનારના ભાવને યથાર્થ સમજવાની કોશિશ કરતા નથી અને પોતાની માન્યતાની રીતે ચર્ચા કરવા માડે છે પણ દલીલમાની કઈ દલીલ કઈ રીતે ખોટી છે તે બતાવવાની દરકાર કરતા નથી

સપ્રદાયવાદી વાચકોમા આવુ બને તે સ્વાભાવિક છે છતા બધા વાચકોમા ખોટી રીતે ગેરસમજુતી ફેલાવા ન પામે તેથી કેટલોક ખુલાસો કરવાની જરૂર જણાય છે મે પહેલેથી જ જણાવેલુ છે કે મારી કોઈ પણ દલીલમા સિદ્ધાતની રૂએ ભૂલ છે તેની કોઈ ખાત્રી કરી આપશે તો તે પ્રમાણે હુ સુધારવા તૈયાર છુ

આ પુસ્તકમાના લેખોનો હેતુ શો છે?

મૂર્તિ, મૂર્તિપૂજા, દશ પ્રશ્નો અને તેનું સમાધાન વગેરે આ પુસ્તકમાના લેખો લખવામા મારો હેતુ શો છે? તે ઘણા વાચકોમાં ગેરસમજ ન થાય માટે સૌથી પહેલા તેનો ખુલાસો કરી.

છે. એટલે એકાંતવાદને ધારણ કરનારા સમ્પ્રદાયો સત્ય ધર્મને સંપૂર્ણપણે અનુસરતા નથી. જેટલે અંશે એકાંતવાદ એટલે અંશે અસત્ય ધર્મ એમ સમજી શકાય છે.

હિંદમાં મુખ્ય છ દર્શન કહેવાય છે તે દરેક અમુક અમુક રીતે એકાંતવાદી છે, દરેક વસ્તુને જુદી જુદી બાજુથી જુદા જુદા દૃષ્ટિકોણથી જોઈને તેનું સ્વરૂપ સમજવું જોઈએ તેમ કરવાને બદલે એ છયે દર્શનો અમુક રીતે અસત્ય ઠરે છે પરંતુ તે બધાના દૃષ્ટિકોણ ભેગા કરીને નિર્ણય કરવામાં આવે તો તે સત્ય નિર્ણય બની જાય અને એ રીતે જ જૈનધર્મમાં છયે દર્શન સમાઈ જાય છે એમ કહેવાય છે

એ જ પ્રમાણે જૈનધર્મના દરેક સમ્પ્રદાયો અમુક અમુક બાબતોમાં એક જ દૃષ્ટિકોણથી નિર્ણય કરી વસ્તુના સ્વરૂપને ઊલટું અથવા સંકુચિત કરીને તેને સત્યધર્મનું રૂપ બતાવી રહ્યા છે **એટલે તે તે પ્રકારે તેઓ શુદ્ધ સાચા જૈનધર્મથી દૂર છે.**

અને જેટલે અંશે ભગવાનના વચનની વિરુદ્ધની માન્યતા તેટલે અંશે મિથ્યાત્વ ગણાય છે.

પરંતુ એ સર્વ સમ્પ્રદાયોના જુદા જુદા દૃષ્ટિકોણને એકઠા કરીને વસ્તુનો નિર્ણય કરવામાં આવે તો તે શુદ્ધ ધર્મ બની જાય અથવા શુદ્ધ ધર્મની એટલા બધા નજીક આવી જાય કે તેમાં મિથ્યાત્વનો અનર્થકારી અંશ રહે નહિ.

સંપ્રદાય એ દુષમકાળનો પ્રભાવ છે.

ભગવાન મહાવીરે એક જ પ્રકારનો શુદ્ધ ધર્મ પ્રરૂપેલો છે તેમાં કોઈ સમ્પ્રદાય, ગચ્છ, પંથ ફાંટા કે વાડાને સ્થાન નહોતું આજે અનેક સમ્પ્રદાય, ગચ્છ વગેરેના ભેદ પડી ગયા છે તે ફક્ત ભેદ પાડનારની અજ્ઞાનતા અથવા અહંભાવની વૃત્તિનું જ ફળ હતું એ આ દુષમકાળના પ્રભાવનું જ પરિણામ હતું

સત્યાર્થીએ ગુરુની યથાર્થ પરીક્ષા કરીને જ તેમને ગુરુ તરીકે સ્વીકારવા જોઈએ અને ગુરુ મારફત પણ કંઈ ખોટું સમજાઈ ન જાય તેની સત્યાર્થીએ સાવચેતી રાખવી જોઈએ

કયો જૈન ધર્મ સત્ય ?

એમ તો અત્યારે પણ જૈન ધર્મના સર્વ સંપ્રદાયો કહે છે કે જૈન ધર્મ સત્ય છે એટલું જ નહિ પણ—

જૈન ધર્મ જ સત્ય છે

(બીજો કોઈ ધર્મ સત્ય નથી)

એમ પણ ઘણા જ સંપ્રદાયો સ્પષ્ટ રીતે કહે છે.

ત્યારે સવાલ એ થાય છે કે—એ **જૈન ધર્મ કયો ?**

તે તે સંપ્રદાયે માનેલો જૈન ધર્મ સત્ય છે એમ માનવું ? એમ માનીએ તો એ રીતે દરેક સંપ્રદાયનો ધર્મ સત્ય છે એમ માનવું પડે એનો અર્થ એ થાય કે જૈન ધર્મ એક નહિ પણ અનેક છે

પરંતુ જૈન ધર્મ તો એક જ છે ભગવાન મહાવીરે એક જ ધર્મ પ્રરૂપ્યો છે એટલું જ નહિ પણ જૈન ધર્મ અનાદિથી એક જ છે અને દરેક તીર્થંકરદેવ એક જ પ્રકારનો જૈન ધર્મ પ્રરૂપતા આવ્યા છે એમ પણ અત્યારના જૈન ધર્મના દરેક સંપ્રદાય કબૂલ કરે છે

આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે આજના કોઈ પણ સંપ્રદાયે માનેલો ધર્મ તે સંપૂર્ણપણે સાચો જૈન ધર્મ નથી, પણ જૈન ધર્મનું કોઈ અંશે રૂપાંતર છે દરેક સંપ્રદાય મૂળ જૈન ધર્મના કોઈ ને કોઈ સિદ્ધાંતને અથવા નિયમને ઊતરતા રૂપમાં પ્રવર્તાવી પોતાને સત્ય ધર્મ કહેવડાવે છે

પરંતુ એમ એકાંતવાદ ધારણ કરનાર સંપ્રદાયને સત્ય ધર્મનો અનુયાયી માની શકાય નહિ જૈન ધર્મ અનેકાંતવાદ ઉપર સ્થિર

છે અને એ રીતે કોઈ પક્ષ જે કઈ મારી ભૂન અગ સત્રને અનુસરીને બતાવશે તે સબધમા હુ જરૂર વિચાર કરીશ

મૂર્તિ સબધી સ્પષ્ટિકરણ

મૂર્તિ સબધમાં એક બે જરૂરી સ્પષ્ટીકરણ કરી લઉં

(૧) મૂર્તિએ વ્યવહાર ધર્મ છે અને મૂર્તિ તે આલબનરૂપ છે

આલબન એટલે ટેકો સશક્ત માણસને ટેકાની જરૂર પડતી નથી પણ અશક્ત કમજોર માણસને ટેકાની જરૂર પડે છે

તે પ્રમાણે ધર્મમા પણ—ધર્મ જ્ઞાન અને ધર્માચરણમા કમજોર-અશક્ત માણસને ટેકાની જરૂર પડે છે તેવા માણસને મૂર્તિનો ટેકો, મૂર્તિનું અવલબન આશીર્વાદરૂપ થઈ પડે છે

(૨) એક ભાઈએ સવાલ પૂછયો છે કે—અવલબન મિથ્યાત્વીને કે સમકિતીને ?

તેનો જવાબ સમકિતના ઘણા પ્રકારો છે તેમા ભાવસમકિત, નિશ્ચય સમકિત વગેરે જીવોની ઉચ્ચ સમકિતી અવસ્થાના ભેદો છે તેને કોઈ આલબનની જરૂર હોય નહિ

પરતુ સમકિતની પ્રાથમિક દશાના કેટલાક ભેદો છે જેવાકે—

દ્રવ્ય સમકિત—જિનેશ્વરનુ વચન તત્ત્વરૂપી છે એવી સામાન્ય રુચિ

સક્ષેપરુચિ—જે જૈન દર્શન યથાર્થ સમજ્યો નથી વિશેપ ભણેલો નથી પણ વીતરાગ માર્ગની શુદ્ધ શ્રદ્ધા છે

આવા પ્રાથમિક દશાવળા સમકિતીને આલબનની જરૂર રહે છે તે ઉપરાત સારૂ ધર્મજ્ઞાનવાળાનુ મન પણ દૃઢ થયુ ન હોય ત્યા સુધી તેને આલબનની જરૂર રહે છે

આજે કાળના પ્રભાવે, અજ્ઞાનતાને લીધે, અહભાવને લીધે કે માન પ્રતિષ્ઠાના લોભને લીધે, પૂર્વ સસ્કારથી કે વર્તમાન સસર્ગથી કોઈ સિદ્ધાતને પોતાની અલ્પ બુદ્ધિ પ્રમાણે ઊલટા રૂપમા સમજ્યો હોય તેને જ સત્યરૂપે દઢતાથી માની લેવો અને જૈનધર્મના અનેકાત વાદને નહિ સમજવાથી એકાતવાદ ધારણ કરવો એ રીતે જૈનધર્મમા અનેક સપ્રદાયો ગચ્છો, વાડાઓ ઉત્પન્ન થયા છે

ધર્મમા આવી જાતનો કોઈ પણ વિષયમા, કોઈ પણ બાબતમા એકાત આગ્રહ એ તીર્થંકર ભગવાનના વચનની વિરુદ્ધનું કાર્ય છે અને ભગવાનના વચનની વિરુદ્ધના કાર્યને મિથ્યાત્વની સજ્ઞા આપવામા આવે છે

શોધમા મુશ્કેલી

આજના સાપ્રદાયિક વાતાવરણમા સત્યની શોધ કરવી એ મુશ્કેલ કાર્ય છે પરતુ લાધેલ સત્યને પ્રકાશમા મૂકવુ એ હમેશા એથી પણ મુશ્કેલ કાર્ય ગણાતુ રહ્યુ છે છતા સત્યાર્થીને તો સત્ય શોધવુ જ રહ્યુ, તે તેની શોધમાથી પાછો હટી શકે નહિ

તેથી મે મારાથી બનતી મહેનત કરીને જે કઇ સત્ય શોધી શકાયુ તે આ પુસ્તકમા મારા લેખો મા બતાવેલુ છે તેમા મે જરૂર પૂરતી સૂત્રોની સાક્ષીઓ, ઉલ્લેખો આપેલા છે

છતા તેમા કેટલુ ક સ્થાનકવાસી માન્યતા વિરુદ્ધનુ છે તે તેઓ એકદમ સ્વીકારવા તૈયાર ન થાય તો તે સ્વાભાવિક છે તેવી જ રીતે કેટલુ ક મૂર્તિપૂજક માન્યતા વિરુદ્ધનુ છે તે તેઓ એકદમ સ્વીકારવા તૈયાર ન થાય તો તે પણ સ્વાભાવિક છે તે ઉપરાત કઈક બન્ને સપ્રદાયને માન્ય ન હોય તેવુ બન્નેય સ્વીકારવા તૈયાર ન થાય એ પણ સમજી શકાય તેમ છે

પરતુ અહીંયા સવાલ સાપ્રદાયિક માન્યતાનો નથી કે અગત રુચિનો સવાલ નથી પણ ભગવાને શુ પ્રરૂપ્યુ હતુ તે શોધી કાઢવાનુ

આજનો શ્રાવક વર્ગ ગાડરીઆ પ્રવાહ જેવો છે, હાજી હા કરનારો છે પણ પોતાની સ્વતંત્ર વિચાર શક્તિનો ઉપયોગ કરવાની ઇચ્છાવાળો નથી અથવા તો વિચાર શક્તિ ધરાવતો જ નથી ત્યારે આગળનો શ્રાવક વર્ગ જિજ્ઞાસુ હતો, સમજુ હતો, ધર્મના સિદ્ધાંતોને સારી રીતે સમજનારો હતો તેથી જ્યારે રાજપ્રશ્નીય જીવાભિગમ જેવા પાછળથી બનેલા સૂત્રોમા તથા પૂજા વિધાન માટેના નવા બનાવેલા પુસ્તકોમા મૂર્તિપૂજાની વાત દાખલ થઈ હશે ત્યારે શ્રાવકોમા ઉહાપોહ થવો શરૂ થયો હશે

સિદ્ધાત તત્વથી અજાણ્યા લોકોએ ભક્તિભાવથી પૂજાવિધિને આવકારી હશે પરંતુ સિદ્ધાત સમજનારા શ્રાવકોની સંખ્યા વિશેષ હોવાથી તેમનો વિરોધ પૂર્વાચાર્યોને ભારે પડ્યો હશે જ

તેથી તે ઉહાપોહ સમાવવાને માટે જુદી જુદી યુક્તિઓ યોજવામા આવી હશે તેમાની એક યુક્તિ હિંસાના ત્રણ પ્રકાર પાડીને શ્રાવકોને તે રીતે મૂર્તિપૂજા શ્રાવકો માટે સિદ્ધાત વિરુદ્ધ નથી, એમ તેમને સમજાવી લેવાની યુક્તિ અજમાવી હશે એમ સમજી શકાય છે

પૂર્વાચાર્યોએ શ્રાવકોને ધર્મ ભાવનામા દૃઢ કરવા માટે પૂજાવિધિ શરૂ કરી હશે એમ માની શકાય છે પરંતુ **અગસૂત્રમા હિંસા, અહિંસાની વાત સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ રીતે સમજાવવામા આવી છે ત્યા હિંસાના આવા મુખ્ય ભેદ સબધી બિલકુલ વાત જ કરી નથી. ત્યારે એવી નવી વાત ઉપજાવી કાઢવી એ શુ સૂત્રકાર ગણધર મહારાજની ભૂલ કાઢવા જેવુ નથી? ભગવાને નહિ કહેલી વાત આવી રીતે ઉપજાવી કાઢવી તે ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કેમ ન કહેવાય?**

હિંસાના ત્રણ પ્રકાર ઉપજાવી કાઢવા તે ભગવાનના વચનને ઉલટા રૂપમાં સમજાવવા જેવુ કેમ ન ગણાય તે કોઈ સમજાવશો?

શકતી ઉગ્ર કોશિશ કરવી જોઈએ. માટે દરેક મુમુક્ષુએ એકાંત આગ્રહ, ખોટી માન્યતાઓ છોડી દઈને શુદ્ધ જૈન ધર્મને અનુસરવાનો, સર્વજ્ઞતીર્થંકર ભગવાને પ્રરૂપેલા સિદ્ધાંતને તે રીતે જ સત્ય માનવાનો આગ્રહ ધારણ કરવો જોઈએ.

જૈનધર્મને છિન્નભિન્ન કરનારો દુષ્કાળ વીતી ગયો છે, અને જૈનધર્મની ઉન્નતિ માટેનો સારો કાળ બહુ નજીકમાં આવી રહેલ છે. ત્યારે સર્વ સમ્પ્રદાયોએ ખોટી માન્યતાઓને તજી દઈને સર્વેએ એકત્ર થઈને આવતા સારા કાળમા જૈન ધર્મની ઉન્નતિને ખૂમખૂબ વેગ મળે તેમ કરવાની સર્વ જૈનોની ફરજ છે, ધર્મ છે.

ધર્મની એ ઉન્નતિના કાળમાં કોઈક મહાન યુગપુરુષ જરૂર ઉત્પન્ન થશે અને તે જૈનધર્મની એકતા કરી જૈનધર્મની ઉન્નતિ કરશે. તે વખતે તે યુગપુરુષને ઉન્નતિના કાર્યમા પૂરતી સફળતા મળે તે માટે સર્વ જૈન સમ્પ્રદાયોએ આજથી જ પોતપોતાના મતાગ્રહો છોડી દઈને એકતાના કાર્યમાં લાગી જવુ જોઇએ.

(૪) ભગવાને નગ્નત્વ પ્રરૂપ્યુ છે અને નગ્નત્વ અશિષ્ટ નથી એમ માનવામા આવે તો ભગવાનના નગ્ન દેખાવામા અશિષ્ટતા ન ગણાય એમ માનવુ પડે ને?

(૫) ભગવાન નગ્ન દેખાય તે અશિષ્ટ હોય તો ભગવાનના શિષ્યો નગ્ન દેખાય તે અશિષ્ટ કેમ ન ગણાય?

(૬) ભગવાન મુહપત્તિ બાધતા હતા એવુ કયા સૂત્રમાં છે? ન હોય તો કેમ નથી?

(૭) શ્વેતાંબર સાહિત્યમા અચેલક અથવા જિન કલ્પી સાધુની કથા કયા સૂત્ર શાસ્ત્રમા છે? સચેલક સાધુઓની અનેક કથાઓ છે તે પ્રમાણે અચેલકની કથા પણ હોવી જોઈએ તેની કથા ન હોય તો તેનું શુ કારણ?

શ્વેતામ્બર સમ્પ્રદાયની ઘણી કથાઓમા જ્યાં ગૃહસ્થને કેવળજ્ઞાન ઉપજે ત્યા એમ આવે છે કે તેમને કેવળજ્ઞાન ઉપજ્યા પછી દેવ આવીને તેમને મુનિવેષ આપે અને કેવળી મુનિવેષ ધારણ કરે તે પછી જ તેમને વદન નમસ્કાર કરે ત્યારે નીચેના ત્રણ પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે

(૮) કેવળી મુનિવેષ ન પહેરે તે પહેલા તેમને નમસ્કાર કેમ ન કરે? કારણ કે તેમને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયુ છે તેની દેવને ખબર છે જ તેમજ તે વખતે કેવળીની પાસે બીજા ગૃહસ્થો હોય તેમને પણ કેવળીને કેવળજ્ઞાન ઉપજ્યુ છે તેની ખબર તો પડી જ હોય અથવા તો દેવ તેમને ખબર આપી શકે તો પછી તેમને મુનિવેષ પહેર્યા પહેલા કેવળી તરીકે વદન કરવામા શો વાધો?

(૯) કેવળજ્ઞાન ઉપજ્યા પછી કેવળીને મુનિવેષ પહેરવો જ જોઈએ એવુ વિધાન કયા સૂત્રમા અને કયે ઠેકાણે છે? તે કેવળી અચેલક રહે તો શુ તે અશિષ્ટ ગણાય? અને તેમને વસ્ત્રનો પરિગ્રહ શા માટે જોઈએ?

પ્રકરણ ચૌદમું

દશ પ્રશ્નો અને તેનું સમાધાન

મૂળ જૈન ધર્મ એક જ છે અને તેમા સાધુઓ માટે અચેલકત્વ, નગ્નત્વજ પ્રરૂપેલુ હોવા છતાં હાલમા શ્વેતાબર સપ્રદાયો એકાતિક રીતે સચેલક ધર્મ જ પ્રરૂપે છે તેથી સત્ય તારવવા માટે મે નીચે પ્રમાણે દશ પ્રશ્નો તૈયાર કર્યા હતા અને તે સ્થાનકવાસી તેમજ મૂર્તિપૂજક શ્વેતાબર સપ્રદાયોના પત્રોમા પ્રગટ થયા હતા તે દશ પ્રશ્નો નીચે પ્રમાણે છે—

દશ પ્રશ્નો

(૧) તીર્થંકર ભગવાન દીક્ષા લીધા પછી નગ્ન જ રહે છે પણ તેઓ નગ્ન દેખાય નહિ કારણ કે નગ્ન દેખાવુ તે અશિષ્ટ ગણાય માટે નગ્ન દેખાતા નથી એમ શ્વેતાબર મૂર્તિ પૂજકો તથા સ્થાનકવાસીઓ માને છે તો કેટલાક માને છે તેમ આ જો તીર્થંકર ભગવાનનો અતિશય હોય તો તે ભગવાનના ૩૪ અતિશયોમાનો કેટલામો અતિશય ગણાય છે ? અથવા—

(૨) જો તે અતિશય ન હોય તો શા કારણથી તેઓ નગ્ન દેખાતા નથી ? અને તીર્થંકર ભગવાન નગ્ન દેખાય નહિ એવુ કયા સૂત્રમા કયે ઠેકાણે જણાવ્યુ છે ?

(૩) નગ્ન દેખાવુ એ અશિષ્ટ છે માટે તીર્થંકર ભગવાન નગ્ન દેખાતા નથી તો પણ આચારાગ સૂત્રમાં ભગવાને અચેનક (નગ્ન) નિર્ગંથો પ્રરૂપ્યા છે જો અચેનકપણુ (નગ્નત્વ) અશિષ્ટ છે તો ભગવાને નગ્નત્વ શા માટે પ્રરૂપ્યુ ?

સત્યને નહિ ગોપવતાં સત્ય તરીકે જાહેર કરવામાં વાંધો શો ?

ધર્મમા સત્યને જાણવાની, સમજવાની અને અનુસરવાની ઇચ્છા રાખવાથી ધર્મની એકતાને નજીક લાવી શકાય છે અને સત્યને અપનાવી તે પ્રમાણે વર્તવાથી ધર્મની એકતા સાધી શકાય છે

ધર્મમા સત્યને સત્ય તરીકે નહિ સ્વીકારતા સત્યને ગોપવીને જુદા રૂપથી પ્રરૂપણા કરવાથી અસત્યનો દોષ લાગે છે અને એ રીતથી એકતા પાછી હઠે છે, ત્યારે સત્યને સત્ય તરીકે સ્વીકારવાથી એકતાનો અથવા સમન્વયનો માર્ગ સરળ બને છે

પહેલા પાચ પ્રશ્નોનુ સમાધાન

આ દશે ય પ્રશ્નોનુ કેન્દ્રસ્થાન મુનિશ્રી પાર્શ્વકુમારજી બરાબર સમજ્યા છે તે પ્રમાણે સાધુઓનુ નગ્નત્વ અથવા અચેલત્વ છે, કારણ કે નગ્નત્વને અનુલક્ષીને જ મે આ બધા પ્રશ્નો ઉપસ્થિત કરેલ છે તેથી પાચ પ્રશ્નોનો એકી સાથે વિચાર કરીશુ

સ્થાનકવાસી તેમ જ મૂર્તિપૂજક બન્ને સપ્રદાયો તીર્થંકર ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામી નગ્ન વિચરતાં હતા એમ તો કબૂલ કરે છે જ પરતુ ભગવાને સાધુ માટે મુખ્યત્વે નગ્નત્વ જ પ્રરૂપેલ છે એ વાત જાણે કરીને છુપાવે છે.

(૧૦) અચેલક મુનિને કેવળજ્ઞાન ઉપજે ત્યાર પછી તેમને પણ મુનિવેષ પહેરવો જ જોઈએ ને ?

દશ પ્રશ્નોનુ સમાધાન

ઉપરના દશ પ્રશ્નો શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક તેમજ સ્થાનકવાસી પત્રોમા છપાયા હતા તેનો જવાબ "સમ્યગ્ દર્શન" પત્ર તથા "જૈન" પત્રમા છપાયેલ હતા સમ્યગ્દર્શન પત્રના તા ૫-૨-૧૯૬૧ ના અંકમા તથા "જૈન" પત્રના તા ૬-૫-૧૯૬૧ ના અંકમા છપાયેલ જવાબો યથાર્થ નથી તેમ સંતોષકારક પણ નથી, કારણ કે એ જવાબો સાપ્રદાયિક માન્યતા ધ્યાનમાં રાખીને જ અપાયા છે પણ મૂળ શુદ્ધ જૈન ધર્મને લક્ષીને અપાયા નથી

તે પછી 'સમ્યગ્દર્શન' પત્રના તા ૫મી તથા ૨૦મી માર્ચ ૧૯૬૧ ના અંકમા સ્થાનકવાસી મુનિશ્રી પાર્શ્વકુમારજીએ જવાબો આપેલા છે મુનિશ્રીએ ભ મહાવીર નગ્ન જ દેખાતા હતા વગેરે કેટલુક સત્ય સ્પષ્ટ રીતે સ્વીકારેલ છે તે માટે તેમને ધન્યવાદ, પરતુ કેટલીક બાબતમા મુનિશ્રી સાપ્રદાયિકતાથી પર રહી શકયા નથી

એ પ્રમાણે કોઈએ યથાર્થ જવાબ આપેલ નહિ હોવાથી મે અમારા "જૈન સિદ્ધાત" માસિકના મે ૧૯૬૧ ના અકમા તે પ્રશ્નોનુ સમાધાન પ્રગટ કર્યું હતુ તે ઉપરથી છેડાઈ પડીને "સમ્યગ્દર્શન" પત્રના કટ્ટર સપ્રદાયવાદી તત્રી શ્રી રતનલાલજી ડોશીએ ચર્ચા ઉપસ્થિત કરી હતી અને અનેક જૂઠા વિધાનો પ્રતિપાદિત કર્યા હતા ત્યારે મારે તેના જવાબો આપવા પડેલા

અહીં આપેલા મારા આ સમાધાનમા તે ચર્ચામાના મુખ્ય મુદ્દાઓનો પણ મે સમાવેશ કરી દીધો છે શ્રી રતનલાલજી ડોશીના જેવા જ કટ્ટર સપ્રદાયવાદીઓ શ્વેતાબર સપ્રદાયોમા અનેક છે તેથી મારા આ સમાધાનમા એ સપ્રદાયવાદીઓની દલીલો રજૂ કરી તેનું સમાધાન આપેલ છે તે એકદર સમાધાન નીચે પ્રમાણે છે

શ્રી જબૂ સ્વામી પછી થયેના આચાર્યોના શ્વેતાબરો જે નામો આપે છે તેમા અને દિગબરો જે નામો આપે છે તેમા તફાવત છે પરતુ શ્વેતાબરોના આચાર્યોના નામોમા જ આર્યરક્ષિત સૂરિનુ નામ છે તે આચાર્યના વખત સુધી સર્વ સાધુઓ નગ્ન જ રહેતા હતા.

આચારાંગ સૂત્રમાં પ્રરૂપેલો સાધુ ધર્મ

સાધુઓના આચાર માટેનુ ભ મહાવીરે પ્રરૂપેલુ આચારાગ સૂત્ર એ મૂળ અને મુખ્ય સૂત્ર છે

આચારાગ સૂત્રના લોકસાર નામના પાચમા અધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશામા ચારિત્રનુ વર્ણન છે. તેના સૂત્ર બીજામા લખ્યુ છે કે–

> "લોકમા જેટલા પરિગ્રહવાળા છે તેમને પરિગ્રહ અલ્પ હોય કે ઘણો હોય સૂક્ષ્મ હોય કે સ્થૂળ હોય, સચેત હોય કે અચેત હોય પરતુ તે સર્વ પરિગ્રહવાળા, ગૃહસ્થોમા જ અતર્ભૂત થાય છે આ પરિગ્રહ તે પરિગ્રહવાળા માટે મહાભયનુ કારણ છે સસારની દશા જાણીને તેને છોડો જેઓ આ પરિગ્રહને જાણતા નથી તેઓને પરિગ્રહથી થનારો મહાભય નથી હોતો"—સળગ સૂત્ર ૧૮૯

અહીં અલ્પ–અણુમાત્ર પણ પરિગ્રહને મહાભયનુ કારણ બતાવેલ છે. તથા અલ્પ ઘણા, સૂક્ષ્મ, સ્થૂળ તથા સચેતન અચેતન વિશેષણોથી એ પણ સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે અહીં સૂત્રકાર દ્રવ્ય પરિગ્રહ ઉપર જોર દઈ રહેલ છે. કારણ કે તે મમત્વનુ કારણ હોવાથી ભયકારક છે. એટલે કે સર્વ મુનિઓ માટે વસ્ત્રના અલ્પ પણ પરિગ્રહરહિત—નગ્ન રહેવાનુ કહેલુ છે.

ઐતિહાસિક સત્ય

સચેલકત્વ અને અચેલકત્વનો વાદવિવાદ એક વાત તો સ્પષ્ટ રીતે સાબિત કરે છે કે તે બન્ને ભગવાન મહાવીરના વખતમાં પણ અસ્તિત્વ વરાવતા હતા.

ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ સામાન્ય રીતે સર્વ સાધુ માટે અચેલકત્વ એટલે નગ્નતા પ્રરૂપેલ ન હોત તો અચેલકત્વના આગ્રહીઓ કોઈ નવી વાત ઉપસ્થિત કરી શકત નહિ જો અચેલકત્વ સામાન્ય પણ અસ્તિત્વમા ન હોત તો અચેલકત્વવાદીને તેમના આગ્રહ માટે કોઈ સ્થાન હતુ જ નહિ. પરતુ ભગવાને અચેલકત્વ પ્રરૂપેલુ હોવાથી જ તેમને તેમના આગ્રહમા બળ મળ્યુ હતુ

તેવી જ રીતે ભગવાન મહાવીરે અપવાદરૂપે પ્રરૂપેલુ સચેલકત્વ પણ અસ્તિત્વમા હતુ. તેથી જ સચેલકત્વવાદીને તેમના આગ્રહમા બળ મળ્યુ હતુ

આ હકીકત પૂરવાર કરે છે કે ભગવાન મહાવીરે સાધુઓ માટે સામાન્ય રીતે નગ્નત્વ પ્રરૂપેલુ હતુ

સચેલકવાદીઓએ ઘોષણા કરેલી કે જિનકલ્પીપણુ જબુસ્વામીના નિર્વાણ પછી વિચ્છેદ ગયુ છે આ ઘોષણાની અદર જિનકલ્પ શબ્દ વાપર્યો છે તેમા અચેલકત્વનો સમાવેશ કર્યો છે અને આ ઘોષણા પણ પૂરવાર કરે છે કે જબૂસ્વામી સુધી સાધુનો આચાર અચેલકત્વ—નગ્નતાનો જ હતો

વિક્રમની પહેલી સદી સુધી પણ બધા સાધુઓ નગ્ન જ રહેતા

અરે! ચોથા આરામા તો શુ પણ પાચમા આરામા ય ઠેઠ વિક્રમની પહેલી સદી સુધી પણ સર્વ જૈન સાધુઓ નગ્ન જ રહેતા હતા

ફક્ત ઠંડીમાં ઓઢવા માટે જ
ત્રણ વસ્ત્રની છૂટ

આચારાંગ સૂત્રના આઠમા વિમોક્ષ અધ્યયનના ચોથા ઉદ્દેશામા સૂત્ર ૧-૨ મા લખ્યુ છે કે—

"જે ભિક્ષુ ત્રણ વસ્ત્ર અને ચોથુ પાત્ર રાખે છે તેને એમ નથી થતુ કે ચોથુ વસ્ત્ર માગીશ (જો તેની પાસે વસ્ત્ર ન હોય અને શીત કાળ આવી જાય તો) તેણે એષણાને અનુસાર જ વસ્ત્ર માગવુ જોઇએ અને જેવુ મળે તેવુ જ રાખવુ જોઈએ તેણે વસ્ત્રને ધોવુ ન જોઈએ ધોઈને રંગેલુ વસ્ત્ર તેણે રાખવુ ન જોઇએ ગામાતરે જતા વસ્ત્રો છુપાવવા ન જોઈએ એ પ્રમાણે એ અવમચેલક એટલે અલ્પવસ્ત્રવાળો સાધુ થાય છે આ વસ્ત્રધારી સાધુની સામગ્રી છે

જ્યારે શીતકાળ વીતી જાય અને ગ્રીષ્મ ઋતુ આવી જાય ત્યારે વસ્ત્ર જીર્ણ ન થયા હોય તો તેને કયાય રાખી દીએ (અને નગ્ન વિહાર કરે પણ શીતકાળ ચાલી જવા છતા ઠંડી પડતી હોય તો) વસ્ત્રોને પોતાની પાસે રાખે, જરૂર પડે ત્યારે ઓઢે, જરૂર ન હોય ત્યાર ઉતારી નાખે, અથવા ત્રણમ થી બે વસ્ત્ર રાખી લીએ અથવા એક શાટક રાખી લીએ અથવા અચેલ-નગ્ન થઈ જાય"—સળગ સૂત્ર ૨૧૧ ૨૧૨

અહીંઆ ફક્ત ઠંડીમા ઓઢવા માટે એકથી ત્રણ વસ્ત્ર સુધી રાખવાની છૂટ આપી છે પણ ઠંડી ઊડી ગયા પછી એક પણ વસ્ત્ર રાખવાની વાત નથી. ઠંડી ચાલી જતા તે વસ્ત્રો ક્યાય પણ રાખી મૂકીને સાધુ અચેલ-નગ્ન થઈ જાય એમ સ્પષ્ટ આજ્ઞા છે.

આપી છે. બાકી તો અચેલ-નગ્ન વિહાર કરવાની આજ્ઞા આપી છે. અને તેમાં લાઘવ બતાવ્યુ છે.

આચારાગ સૂત્રમાં મહાવીર ચરિત્રના અતે સૂત્રકારની ભલામણ

વળી, શ્રી આચારાગ સૂત્રમા મહાવીરચરિત્રને અતે સ્પષ્ટ કહ્યુ છે કે—"एस विही अणुक्कते माहणेण मतीमता। बहुसो अपडिन्नैण भगवया एव रियति-त्तिवमि" અર્થાત્, 'આ (સર્વ) રીતિ શ્રી શ્રમણ ભગવાન જ્ઞાતપુત્ર મહાવીરે પાલન કરી છે તે પ્રમાણે બીજા મુનિઓએ પણ વર્ત્તવુ.'

આમા ભવિષ્યનુ જાણપણુ ધરાવતા શાસ્ત્રકારે બીજા મુનિઓને પણ ભગવાનનુ અનુકરણ કરવા જ ફરમાવ્યુ છે.

આ કાળ પૂર્વકાળ કરતા નિર્મળ છે એ વાતની કોઈ ના કહી શકે તેમ નથી, પરન્તુ લોકલજ્જાનો પરિગ્રહ જીતવાનુ ન જ બની શકે એટલી હદની નિર્બળતા અને તે પણ સર્વત્ર આવી ગઈ છે એમ માનવાને આપણી પાસે કશુ કારણ નથી તેથી ઊલટુ, જૈન તેમ જ અજૈન સમ્પ્રદાયોના નગ્ન સતો ઘણી વાર આજે પણ આપણી નજરે પડે છે. આ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ 'આ કાળમા નગ્ન રહી શકાય જ નહિ' એવી શકાને સમૂળ ઉડાડી દે છે

હા, જેઓ એટલી કોટિએ હજી ન પહોચ્યા હોય, જેઓને એ સ્થિતિ હજી અનુકૂળ ન થઈ હોય, તેઓ ખુશીથી માનોપેત વસ્ત્ર ધારણ કરે પરતુ તેમણે પણ ક્રમેક્રમે આત્મબળ ખીલવીને વસ્ત્રસખ્યા ઓછી કરતા કરતા એક દિવસ તદ્દન નગ્ન બનવાની ઉત્કટ ઉત્કઠા રાખવી જ જોઈએ.

તે પછી છઠા અધ્યયનના ત્રીજા ઉદ્દેશાના પહેલા સૂત્રમા કહ્યુ છે કે—

"એ પ્રમાણે સુઆખ્યાત ધર્મવાળા તથા આચારના પરિપાલક જે મુનિ કર્મબધના કારણ કર્મોને છોડીને અચેલક-નગ્નરહિત રહે છે તે ભિક્ષુને—'મારા વસ્ત્ર જીર્ણ થઈ ગયા છે વસ્ત્ર મ ગીશ અથવા સાધવાનો દોરો માગીશ, સોય માગીશ ફાટેના વસ્ત્રને સાધીશ, જો વસ્ત્ર નાનુ હોય તો તેમા બીજુ વસ્ત્ર જોડીને મોટુ કરીશ, મોટુ હશે તો ફાડીને નાનુ કરીશ ત્યારે તેને પહેરીશ અથવા ઓઢીશ, અથવા શ્રમણ ક ના તે અચેલ-નગ્ન ભિક્ષુને તૃણ સ્પર્શ થાય છે, ઠડી લાગે છે ગ મી લાગે છે, ડાસ મચ્છર ડખ દીએ છે (કરડે છે)" —આવી આવી ચિતા તે ભિક્ષુને સતાવતી નથી

"અચેલકપણામા લાઘવતા માનીને તે ભિક્ષુ પ રસ્પરમા અવિરુદ્ધ અનેક પ્રમાગના પરિસહોને સહે છે એમ કરવાથી ને ભલા પ્રકારથી તપને ધારણ કરે છે એ રીતે ચિરકાળ સુધી સયમનુ પાલન કરવાવાળા મહાવીર ભગવાને ભ વ જીવોને જે તૃણસ્પર્શ આદિ પરિસહો સહન કરવાનુ બતાવ્યુ છે તે પ્રમાણે સહન કરે"—મળગ સૂત્ર ૧૮૫

અહો વસ્ત્રથી મુનિને જુદી જુદી કેવી કેવી ચિંતાઓ સતાવે છે તે બતાવીને મુનિને અચેલ—નગ્ન રહેવાનુ સ્પષ્ટ રીતે કહેલ છે એટલુ જ નહિ પણ નગ્નતામા લાઘનતા બતાવીને, મુનિઓએ નગ્ન રહીને તૃણસ્પર્શ આદિ પરિસહો સહન કરવાનુ ફરમાવ્યુ છે.

આપી છે. બાકી તો અચેલ-નગ્ન વિહાર કરવાની આજ્ઞા આપી છે. અને તેમાં લાઘવ બતાવ્યુ છે.

આચારાંગ સૂત્રમાં મહાવીર ચરિત્રના અતે સૂત્રકારની ભલામણ

વળી, શ્રી આચારાગ સૂત્રમા મહાવીરચરિત્રને અતે સ્પષ્ટ કહ્યુ છે કે—"एस विही अणुक्कते माहणेण मतीमता। बहुसो अपडिन्नेण भगवया एव रियति-त्तिबमि" અર્થાત્, 'આ (સર્વ) રીતિ શ્રી શ્રમણુ ભગવાન જ્ઞાતપુત્ર મહાવીરે પાલન કરી છે તે પ્રમાણે બીજા મુનિઓએ પણ વર્ત્તવુ.'

આમા ભવિષ્યનુ જાણપણુ ધરાવતા શાસ્ત્રકારે બીજા મુનિઓને પણ ભગવાનનુ અનુકરણ કરવા જ ફરમાવ્યુ છે.

આ કાળ પૂર્વકાળ કરતા નિર્બળ છે એ વાતની કોઈ ના કહી શકે તેમ નથી, પરન્તુ લોકલજ્જાનો પરિસહ જીતવાનુ ન જ બની શકે એટલી હદની નિર્બળતા અને તે પણ સર્વત્ર આવી ગઈ છે એમ માનવાને આપણી પાસે કશુ કારણ નથી તેથી ઊલટુ, જૈન તેમ જ અજૈન સમ્પ્રદાયોના નગ્ન સતો ઘણી વાર આજે પણ આપણી નજરે પડે છે. આ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ 'આ કાળમા નગ્ન રહી શકાય જ નહિ' એવી શકાને સમૂળ ઉડાડી દે છે

હા, જેઓ એટલી કોટિએ હજી ન પહોચ્યા હોય, જેઓને એ સ્થિતિ હજી અનુકૂળ ન થઈ હોય, તેઓ ખુશીથી માનોપેત વસ્ત્ર ધારણ કરે પરતુ તેમણે પણ ક્રમેક્રમે આત્મબળ ખીલવીને વસ્ત્રસખ્યા ઓછી કરતા કરતા એક દિવસ તદ્દન નગ્ન બનવાની ઉત્કટ ઉત્કઠા રાખવી જ જોઈએ.

તેને બદલે એ ઈષ્ટ સ્થિતિને-દિગમ્બર દશાને-જેઓ ધિક્કારે છે અને જૈન ધર્મના કાયદા વિરુદ્ધનો પાખંડ મત ઠરાવે છે તેઓ તો માત્ર બાળજીવો છે, દયાખાવા જેવી અજ્ઞાન દશામાં સડતા તુચ્છાત્માઓ જ છે.

અમુક ચીજ દુષ્કર છે એટલા જ ખાતર એને અધર્મ્ય ઠરાવવાની કોશીશ કરવી એ માત્ર અજ્ઞાનીનું કામ છે

બીજાસૂત્રોમાં ઉલ્લેખો

શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રમાં ફરમાન છે કે—" **पच्च महव्वइए सपडिक्कमणे अचेल धम्मे पणते** " સાધુને પાંચ મહાવ્રત પ્રતિક્રમણ સહિત, અચેલ એટલે વસ્ત્ર રહિત ધર્મ કહેલ છે આમાં પણ 'अचेल' શબ્દથી વસ્ત્રરહિતપણું સિદ્ધ થાય છે

શ્રી સૂયગડાંગ-સૂત્રકૃતાંગ-સૂત્રમાં ફરમાન છે કે—

आपगं वइतुनति नगिगा पिंडोवगाहमा ।
मुडा कडुविणटगा उज्झला असमाहिता ॥

આત્મજ્ઞાની મુનિઓ **વસ્ત્રરહિત** તથા **સ્નાનરહિત** હોવાથી અજ્ઞાની લોકો તેમને જોઈને તેમની મશ્કરી કરતાં બોલે છે કે—
'એ અડોળ આત્મજ્ઞાની પુરુષો **નાગા, દિગંબર,** પરપિંડના ઓશીઆળા અધમ દુગચ્છાના સ્થાનક, મુંડા, ખાજીએ કરી એમના શરીર વિણઠા છે મળ પ્રસ્વે સહિત તથા સર્વકાળ અસમાધિમાં એટલે કે દેહભાનરહિત રહેવાવાળા છે'

આ વચનમાં પણ નાગા-દિગમ્બર વૃત્તિવાળા, રૂપ-રંગ-ગંધની હદ વટાવી ગયેલા, એવા મુનિઓની સાબીતી થાય છે.

અત્રે કોઈને શંકા થશે કે, આવી રીતે વર્તવાથી તો લાંબો કાળ જીવી જ શકાય નહિ આ શંકાનુ સમાધાન **ભગવાન સૂત્રકાર સુયગડાંગજી સૂત્રમા** જ કરે છે કે

"णो अभिकंखेइज्जजीविय"

મુનિઓ અચેલ પરિસહ, મેલ પરિસહ, ડાસ પરિસહ વગેરે પરિસહોને સહન કરે, પણ જીવિત વાચ્છે નહિ '

જીવવાની લોલુપતા વગરના અને મરણની દરકાર વગરના (તેમજ જીવનના દુઃખોથી કંટાળવાને પરિણામે બીજાઓ મરણને વાંચ્છે છે તેમ મરણને નહિ વાચ્છનારા)—એવા સ્વઆનદમા મસ્ત રહેતા ખરા સાધુ હોય છે

શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમા "नग्गभावे जावतमट्ठ आराहेत्ता जाव सव्व दुक्खप्पहीणे" **નગ્નભાવ એટલે વસ્ત્રરહિતપણુ-દિગબરપણુ-આદરવાને પરિણામે દુ ખમાત્રને પ્રક્ષીણ કરવાનુ લખ્યુ છે,** અર્થાત્ દિગબરપણાનો મહાવરો પડવાથી દુ ખમાત્રની **લાગણી** મરી જાય છે (One is disciplined to the extent of being proof against good and bad emotions)

આ પ્રમાણે મૂળ સૂત્રોમા સાધુઓ માટે નગ્નત્વનુ જ વિધાન છે **પરતુ હાલને માટે અલબત્ત, હુ એ કબૂલ કરૂ છુ કે હાલના નિર્બળ સઘયણના કારણે અને દેશાચાર કારણે સાધુને વસ્ત્ર પહેરવાની જરૂર છે. પણ આજની પેઠે ઢગલાબધ વસ્ત્ર તો રાખવા ન જ જોઈએ.**

અને આપણી નિર્બળતા છુપાવવાને માટે વસ્ત્રની છૂટ ભગવાનના નામે ચડાવી દેવી એ તો અનત સસાર વધારવાનુ જ કારણ બની શકે.

ભગવાનના વચનનુ ઉલ્લઘન કરનારી પ્રરૂપણા છે. અને ભગવાનના વચનની વિરુદ્ધ પ્રરૂપણા કરવાનુ ફળ શુ આવે છે તે સપ્રદાયવાદીઓએ સમજી લેવાનુ છે.

ઇતિહાસવેત્તા મુનિશ્રી કલ્યાણવિજયજી મહારાજ તેમના "શ્રમણ ભગવાન મહાવીર" પુસ્તકના ૨૯૨ મે પાને લખે છે કે—

"આચારાગ સૂત્રના અચેલકતા પ્રતિપાદક ઉલ્લેખોને જિનકલ્પ પતિપાદક ઠરાવી દીધા અને તે સમયના ગ્રથકાર ચોલપટ્ટકની ગણના સ્થવિર કલ્પીઓના મૂળ ઉપકરણોમા કરી ચૂક્યા હતા"

એકની એક વાત ત્રણ રીતે કહી શકાય

અચેલકત્વ ધારણ કરવાની વાત નીચે પ્રમાણે ત્રણ જુદી જુદી રીતે કહી શકાય છે—

૧. સત્ય સ્વીકારીને

ભગવાન મહાવીરે સર્વ સાધુ માટે સામાન્ય રીતે અચેલકત્વ–નગ્નત્વ પ્રરૂપ્યુ હતુ તે વાત ખરી પરતુ હાલના પાચમા આરામા શરીરનુ બધારણ નિર્બળ થઇ જવાથી તેમ જ અત્યારના દેશાચાર પ્રમાણે વ્યવહારિક સયોગો નગ્નત્વ નીભાવી શકે તેમ નહિ હોવાથી નગ્નત્વ ધારણ કરી શકતા નથી પરતુ ભગવાન મહાવીરે અપવાદ તરીકે જે સચેલકત્વ પ્રરૂપ્યુ છે તેનો આશ્રય લઇને સચેલકત્વ સ્વીકારીએ છીએ

અત્યારે પણ જે સાધુ નગ્નત્વ પાળી શકે તેને માટે નગ્નત્વનો નિષેધ કરી શકાય નહિ.

જ્યારે ભગવાન મહાવીરે સાધુઓ માટે નગ્નત્વ જ પ્રરૂપ્યુ છે ત્યારે ભગવાનના વખતમાય "વિશેષ સખ્યામા વસ્ત્રધારી સાધુ હતા" એમ કહેવુ તે નરી અજ્ઞાનતા છે અથવા નર્યું જૂઠાણુ છે

સાધુના દશ કલ્પ

કલ્પસૂત્રમા સાધુઓ માટે દશ પ્રકારના સ્થિત કલ્પ (આચાર) બતાવ્યા છે તે આ પ્રમાણે છે—

(૧) અચેલકપણુ
(૨) ઉદ્દિષ્ટનો ત્યાગ
(૩) વસતિકર્તાના પિંડઆદિનો ત્યાગ
(૪) રાજપિંડનો ત્યાગ
(૫) કૃતિકર્મ
(૬) મહાવ્રત
(૭) પુરુષની જ્યેષ્ઠતા
(૮) પ્રતિક્રમણ
(૯) એક માસ સુધી જ એક સ્થાને રહેવુ
(૧૦) વર્ષાકાળમા ચાર માસ એક સ્થાને રહેવુ

અહીં ધ્યાનમા રહે કે આ કલ્પોમા મહાવ્રતોને ગણી લેવા છતા અચેલક કલ્પને જુદો તથા સૌથી પહેલો ગણેલો છે. કારણ કે ભગવાન મહાવીરે અચેલક ધર્મનુ જ પ્રતિપાદન કરેલ છે.

આ પ્રમાણે ભગવાન મહાવીરે સ્પષ્ટ રીતે અચેલક ધર્મ (નગ્નત્વ) પ્રરૂપેલ છે છતા તેને ખોટુ રૂપ આપી, ખોટા અર્થ કરીને ભગવાન મહાવીરે સર્વ સાધુ માટે સામાન્ય રીતે સચેલક ધર્મ પ્રરૂપ્યો છે એમ સંપ્રદાયવાદીઓ કહે છે તે સ્પષ્ટ રીતે

ભગવાનના વચનનુ ઉલ્લઘન કરનારી પ્રરૂપણા છે. અને ભગવાનના વચનની વિરૂદ્ધ પ્રરૂપણા કરવાનુ ફળ શુ આવે છે તે સપ્રદાયવાદીઓએ સમજી લેવાનુ છે.

ઇતિહાસવેત્તા મુનિશ્રી કલ્યાણવિજયજી મહારાજ તેમના "શ્રમણ ભગવાન મહાવીર" પુસ્તકના ૨૯૨ મે પાને લખે છે કે—

'આચારાગ સૂત્રના અચેલકતા પ્રતિપાદક ઉલ્લેખોને જિનકલ્પ પતિપાદક ઠરાવી દીધા અને તે સમયના ગ્રથકાર ચોલપટ્ટકની ગણના સ્થવિર કલ્પીઓના મૂળ ઉપકરણોમા કરી ચૂક્યા હતા"

એકની એક વાત ત્રણ રીતે કહી શકાય

અચેલત્વ ધારણ કરવાની વાત નીચે પ્રમાણે ત્રણ જુદી જુદી રીતે કહી શકાય છે—

૧. સત્ય સ્વીકારીને

ભગવાન મહાવીરે સર્વ સાધુ માટે સામાન્ય રીતે અચેલત્વ—નગ્નત્વ પ્રરૂપ્યુ હતુ તે વાત ખરી પરતુ હાલના પાચમા આરાના શરીરનુ સઘયણ નિર્બળ થઇ જવાથી તેમ જ અત્યારના દેશાચાર પ્રમાણે વ્યવહારિક સયોગો નગ્નત્વ નીભાવી શકે તેમ નહિ હોવાથી નગ્નત્વ વારી શકતા નથી પરતુ ભગવાન મહાવીરે અપવાદ તરીકે જે સચેલત્વ પ્રરૂપ્યુ છે તેનો આશ્રય લઇને સચેલત્વ સ્વીકારીએ છીએ

ભૂત છે એમ માનવુ જ જોઈએ તે વિરોભાસ કે અસગતતાનુ કારણ સામાન્ય રીતે નિષ્પક્ષ વિદ્વાનો જાણતા જ હોય છે અને કોઈ ન જાણતા હોય તો પણ તે રોાંપવાનુ વિદ્વાનો માટે મુશ્કેલ નથી

અચેલકના પલટાવેલા અર્થો

સમ્પ્રદાયવાદીઓ અચેલનો અર્થ "અલ્પવસ્ત્રવાળા" એમ અર્થ કરવાનું ઉચિત ગણે છે કારણ કે પૂર્વાચાર્યોએ તેવો અર્થ કરેલ છે

સામ્પ્રદાયિકતાના હિસાબે એવો ઉચિત અર્થ કહી શકાય પરતુ મૂળ અર્થની વાત કરી હોય તો અચેલકનો અર્થ નગ્નતા જ થાય છે

પૂર્વાચાર્યના મતને અનુસરીને વાત કરી હોય તો પૂર્વાચાર્યોએ તો અચેલકના અર્થ જુદે જુદે વખતે જુદા જુદા કર્યા છે જેમકે પહેલા અચેલકનો અર્થ જિનકલ્પ સાથે જોડી દીધો, પછી તેનો અર્થ અલ્પચેલ કર્યો, પછી અચેલનો અર્થ અલ્પ મૂલ્ય વાળુ વસ્ત્ર એવો કર્યો

પૂર્વાચાર્યોએ અચેલકના અર્થમા કેવા કેવા ફેરફારો કર્યા છે તેની વિગત મે મારા પુસ્તક **જૈન ધર્મ અને એકતા**ના પૃષ્ઠ ૬૭ થી ૭૩ મા આપેલી છે તે જિજ્ઞાસુએ વાચી લેવી

ભગવાનનુ સ્વરૂપ

શ્રી જીવાભિગમ સૂત્રમા એકરૂપ દ્વીપના યુગલિક પુરુષોના શરીરના વર્ણન અનુસાર ઔપપાતિક સૂત્રમા ભગવાન મહાવીરના શરીરના વર્ણનમા वरतुरग सुजाय सुगुज्झ देसे વગેરે વર્ણન આવે છે એમ સમ્પ્રદાયવાદીઓ જણાવે છે તે ઠીક છે

એ યુગલિયાના શરીરો ભરત ક્ષેત્રના કર્મભૂમિના મનુષ્યોના શરીરો જેવા નથી એ તો સ્પષ્ટ વાત છે જ અને ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના શરીરોની સરખામણી કરી શકાય નહિ તે સમજી શકાય તેવી વાત છે જેના તેથી મુખ્ય વિષયમા જરાય પણ ફરક પડતો નથી

૨. સત્ય છુપાવીને

ભગવાને સર્વ સાધુ માટે સામાન્યપણે નગ્નત્વ પ્રરૂપ્યુ નહોતુ એમ ખોટી રીતે સમજાવીને અને નગ્નત્વ વિચ્છેદ ગયુ છે એવી ખોટી ઘોષણા કરીને સચેલકપણાની પ્રરૂપણા કરવામા આવે તે

૩. ભગવાનના વચનોનો લોપ કરીને

સંજય શબ્દથી સ્ત્રીમુક્તિ પૂરવાર થતી હોવાથી દિગબરોએ જેમ તેમના ષટ્ખડાગમમાથી સજય શબ્દ કાઢી નાખવાનું ઠરાવ્યુ તે પ્રમાણે સચેલકવાદીઓ પણ આચારાગ, દશવૈકાલિક વગેરે સૂત્રમાના અચેલકત્વ સબધના સૂત્રો કાઢી નાખે પછી સચેલકત્વ નિર્વિવાદ રીતે સાબિત રહી શકે કારણ કે પછી ભગવાને શુ કહ્યુ હતુ તે જાણવાનુ સાધન કોઈને રહે નહિ

પહેલી રીતથી—સત્યનુ પાલન થાય છે.

બીજી રીતથી—મિથ્યાત્વનુ પાલન થાય છે.

ત્રીજી રીતથી—સ્વમતનુ પાલન થાય છે.

સપ્રદાયવાદીઓએ કઈ રીત અગીકાર કરી છે અને સાચા જૈન ધર્માએ કઈ રીત અગીકાર કરવી જોઈએ તે વાચક સારી રીતે સમજી શકે તેમ છે

સૂત્રોમા વિરોધાભાસ

ભગવાનના વચનમા ક્યાય પણ વિરોધાભાસ કે અસગતતા કે વિસવાદ હોઈ શકે નહિ તે નિર્વિવાદ અને નિશ્ચિત વાત છે એટલે ઉપરના ભગવાનના વચનો સાથે બીજા સૂત્રમાંના કોઈ પણ વચન સાથે વિરોધાભાસ, અસગતતા કે વિસવાદ જણાતો હોય ત્યારે ત્યા કાઈ પણ

એટલે કે—સૂત્રકારને નગ્નભાવના ઠેકાણે " ભાવ નગ્ન " શબ્દ વાપરવાની ખબર નહોતી તેથી સપ્રદાયવાદીઓએ સૂત્રકારની ભૂલ સુધારી છે. મતલબ કે સર્વજ્ઞ ભગવાને વાપરેલા શબ્દો ખોટા હોવાથી સપ્રદાયવાદીઓએ ભગવાનની ભૂલ સુધારી છે!

આવા તો ઘણા શબ્દોના અર્થ ફેરવવામા આવ્યા છે જેમકે—શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રના અ. ૬ ની ગાથા ૬૫ નીચે પ્રમાણે છે—

नगिणस्स वा वि मुडस्स, दीहरोमनहसिणो ।
मेहुणा उवसतस्स, किं विभूसाइ कारिय ॥

અર્થ—નગ્ન, મુડિત, લાબા નખ અને વાળવાળા તથા મૈથુનથી નિવૃત (ઉપશાત) સાધુને વિભૂષાનુ શુ પ્રયોજન?

સપ્રદાયવાદીઓએ બહાર પાડેલ દશવૈકાલિક સૂત્રમા આ ગાથાનો અર્થ નીચે પ્રમાણે આપ્યો છે—

પ્રમાણોપેત શ્વેત વસ્ત્ર રાખવાવાળા સ્થવિર કલ્પી અથવા સર્વથા નગ્ન રહેવાવાળા જિનકલ્પી દ્રવ્ય તથા ભાવથી મુડિત, જેના નખ તથા કેશ મોટા વધેલા છે તથા જે મૈથુન ભાવથી ઉપશાત અર્થાત દૂર રહેવાવાળા છે એવા સાધુને શરીરની શોભા એવ શૃગારનુ શુ પ્રયોજન છે? અર્થાત કશુ પ્રયોજન નથી

આ ગાથામા સ્પષ્ટ એકલો નગ્ન શબ્દ જ વાપરેલો છે નગ્ન શબ્દ સાથે ભાવ શબ્દ જોડેલો નથી તેથી ઉપરની પેઠે શબ્દને ઉલટાવીને " ભાવ-નગ્ન " શબ્દ બનાવી શકાય તેમ નથી. અને સ્પષ્ટ નગ્ન શબ્દ તો તેમની સાપ્રદાયિક માન્યતાને જબ્બર ફટકો લગાડનાર છે. તેથી નવી યુક્તિ કરી કે તે

એટલે કે—સૂત્રકારને નગ્નભાવના ઠેકાણે "ભાવનગ્ન" શબ્દ વાપરવાની ખબર નહોતી તેથી સંપ્રદાયવાદીઓએ સૂત્રકારની ભૂલ સુધારી છે. મતલબ કે સર્વજ્ઞ ભગવાને વાપરેલા શબ્દો ખોટા હોવાથી સંપ્રદાયવાદીઓએ ભગવાનની ભૂલ સુધારી છે!

આવા તો ઘણા શબ્દોના અર્થ ફેરવવામાં આવ્યા છે જેમકે—
શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રના અ. ૬ ની ગાથા ૬૫ નીચે પ્રમાણે છે—

नगिणस्स वा वि मुंडस्स, दीहरोमनहंसिणो ।
मेहुणा उवसंतस्स, किं विभूसाइ कारियं ॥

અર્થ—નગ્ન, મુંડિત, લાંબા નખ અને વાળવાળા તથા મૈથુનથી નિવૃત્ત (ઉપશાંત) સાધુને વિભૂષાનું શું પ્રયોજન?

સંપ્રદાયવાદીઓએ બહાર પાડેલ દશવૈકાલિક સૂત્રમાં આ ગાથાનો અર્થ નીચે પ્રમાણે આપ્યો છે—

> પ્રમાણોપેત શ્વેત વસ્ત્ર રાખનારાઓ સ્થવિરકલ્પી અથવા સર્વથા નગ્ન રહેવાવાળા જિનકલ્પી દ્રવ્ય તથા ભાવથી મુનિ, જેના નખ તથા કેશ મોટા વધેલા છે તથા જે મૈથુન ભાવથી ઉપશાંત અર્થાત્ દૂર રહેવાવાળા છે એવા સાધુને શરીરની શોભા એવં શૃંગારનું શું પ્રયોજન છે? અર્થાત્ કશું પ્રયોજન નથી

આ ગાથામાં સ્પષ્ટ એકલો નગ્ન શબ્દ જ વાપરેલો છે નગ્ન શબ્દ સાથે ભાવ શબ્દ જોડેલો નથી તેથી ઉપરની પેઠે શબ્દને ઉલટાવીને "ભાવનગ્ન" શબ્દ બનાવી શકાય તેમ નથી. અને સ્પષ્ટ નગ્ન શબ્દ તો તેમની સાંપ્રદાયિક માન્યતાને જબ્બર ફટકો લગાવનાર છે. તેથી નવી યુક્તિ કરી કે તે

ગાથામા જેનુ નામ નિશાન જ નથી તેવા—પ્રમાણોપેત શ્વેત વસ્ત્ર રાખવાવાળા સ્થવરિ કલ્પી અથવા સર્વથા નગ્ન રહેનારાવાળા જિનકલ્પી—**એમ એક નગ્ન શબ્દની બદલીમા અગીઆર શબ્દની હાર માળા ગોઠવી દીધી!**

વળી અહીં પણ આખી ગાથાનો સબધ ફક્ત શરીરના બાહ્ય લક્ષણ સાથે જ છે વિભૂષા, શણગાર એ પણ શરીરની બાહ્ય વસ્તુ છે ગાથામા કયાય પણ આત્માના આતરિક ભાવ સાથે સબધ નથી છતા ગાથામા નહિ વપરાયેલા એવા "દ્રવ્ય અને ભાવ" નવા શબ્દો ગાથાના અર્થમા ઉમેરી દીધા છે

તર્ક ૨. વસ્ત્રધારી પરિગ્રહી ગણાય ?

વસ્ત્રધારણ કરનાર સાધુ પરિગ્રહી ગણાય એની કાંઈ મારા ઘરની વાત નથી પણ ભગવાન મહાવીરે આચારાગ સૂત્રમા લોકસાર નામના પાચમા અધ્યયના બીજા ઉદ્દેશામા સૂત્ર ૧૪૯ મા અલ્પ કે સ્થૂલ પરિગ્રહવાળાને સાધુ નહિ પણ પરિગ્રહી ગણ્યા છે વસ્ત્રને પરિગ્રહ ન કહેવાય તેવુ ભગવાને કયાય પણ કહ્યુ નથી

પરતુ અત્યારના સજોગાનુસાર સાધુને અલ્પ વસ્ત્રના પરિગ્રહની છૂટ લેવી પડે છે એમ કહી શકાય. પણ ભગવાને વસ્ત્ર પરિધાનની છૂટ આપી છે એમ કહેવુ તે સસાર વધારવાનુ કારણ બની શકે છે.

તર્ક ૩. આચારાગમા વસ્ત્રધારણનુ વિધાન

આ મુદ્દો જ ખોટી રીતે ઉભો કરેલો છે કારણ કે આચારાગ સૂત્રમા સાધુને પહેરવાના વસ્ત્રના વિધાનનુ કયાય નામ નિશાન પણ નથી

અનમત્ત, સચેલકવાદ અસ્તિત્વમા આવ્યા પછી બીજા સૂત્ર શાસ્ત્રોમા સચેલકત્વની પ્રરૂપણા કે પુષ્ટિની વાતો ઉમેરવામા આવી છે અને તે વાતો એકસરખી નહિ પણ પાછળ પાછળ બનેલા શાસ્ત્રોમા પરિગ્રહ (વસ્ત્ર પાત્ર વગેરે) વધારતા જવાની જ વાતો છે તે સાબિત કરે છે કે એ બધુ પાછળથી ઉમેરાયેલુ છે

સર્વજ્ઞ ભગવાનના વચનમાં કે વિધાનમાં ક્યાંય પણ વિરોધ હોઇ શકે જ નહિ એટલે નગ્નતા વિરુદ્ધના કે સચેલકત્વ નિરૂપણના જે જે વિધાનો છે તે બધાય પાછળથી ઉમેરાયેલા છે એમ ચોક્કસપણે કહી શકાય.

ભગવાન મહાવીરે સાધુઓ માટે વસ્ત્રધારણ પ્રરૂપ્યુ હતુ એમ બતાવવા માટે સપ્રદાયવાદીઓ આચારાગ સૂત્રના પહેલા શ્રુત સ્કધના બીજા અધ્યયનના પાચમા ઉદ્દેશાનુ ૫ મુ સૂત્ર (સળગ સૂત્ર ૮૯) ઉધ્ધૃત કરીને કહે છે કે—

"અહીં મુનિઓને વસ્ત્ર, પાત્ર, કબલ, રજોહરણ, સ્થાન અને આસન વિવેકપૂર્વક ગ્રહણ કરવાની આજ્ઞા આપી છે"

આચારાગ સૂત્રના મે ઉપર ઉલ્લેખો આપ્યા છે તેમા સર્વ સાધુ માટે નગ્નતા, લજ્જા નહિ સહન કરનાર માટે લગોટ અને શીત (ઠડી) સહન કરી નહિ શકનાર માટે એકથી ત્રણ વસ્ત્રની ભગવાને છૂટ આપી છે એ મે બતાવેલુ છે મારા આ ઉલ્લેખો ખોટા છે એમ તો કોઈ કહી શકતા નથી પણ તેની સામે ઉપરના સૂત્રનો ઉલ્લેખ કરી સર્વ સાધુ માટે વસ્ત્ર ધારણની ભગવાને છૂટ આપી છે એમ કહે છે

એટલે કે—એક વખત ભગવાન સર્વ સાધુ માટે નગ્નતા પ્રરૂપે છે અને બીજી વખત ભગવાન સર્વ સાધુઓ માટે

વળી સર્વ સૂત્રો વિચ્છેદ ગયાનુ જાહેર કરતા કરતા સચેલકત્વ સબધીનો નવો ઉમેરેલો ભાગ અમને માન્ય નથી એમ કહી દિગબરોએ સૂત્રોને કબૂલ રાખ્યા હોત તો પણ વિરોધ ઓછો થઈ જાત કારણ કે તે વખતે પણ દિગબરોમાય સૂત્રોના થોડા થોડા ભાગો મોજૂદ હતા એમ દિગબરોના પુસ્તકો ઉપરથી જ ઇતિહાસ સાબિત કરે છે કાળ પ્રભાવે બન્યુ તે ખરૂ

તર્ક ૪ ગણધરો સચેલક હતા

સપ્રદાયવાદીઓ કહે છે કે ભગવાન મહાવીરના ગણધરો સચેલક હતા અને તેને માટે તેમણે સૂત્રોના ઉલ્લેખ આપેલ છે

જ્યારે ભગવાને સર્વ સાધુ માટે નગ્નત્વ પ્રરૂપ્યુ છે ત્યારે ભગવાનના જ પટ્ટશિષ્યો એટલે કે ગણધર મહારાજાઓ વસ્ત્રધારી હતા એમ માનવુ એનો અર્થ એ થયો કે તેમને ભગવાનના વચનની વિરુદ્ધ વર્તનારા માનવા. આ તો એ મહાત્મા પુરુષોના અવર્ણવાદ બોલવાના પાપમા પડવા જેવુ થાય છે.

અલબત્ત જેઓ ભગવાનના વચનના સાચા અર્થ ગોપવીને ખોટા અર્થ સમજાવવામા પાપ માનતા નથી અને તેથી ભગવાને સચેલકપણુ પ્રરૂપ્યુ હતુ એવુ પ્રતિપાદન કરે છે અને જેઓ ભગવાનના વચનોના પોતાની મરજી માફક અર્થ કરવાનો પોતાનો જન્મસિદ્ધ હક્ક માને છે તેઓ, ગણધરોને વસ્ત્રધારી માનતા હોય તેને માટે કાઇ કહેવાનુ હોય જ નહિ. અહી તો સર્વજ્ઞ ભગવાનના વચન ગોપવવામા પાપ માનતા હોય તેને માટે જ વાત છે.

આચારાગ સૂત્રમા ભગવાને સાધુ માટે નગ્નત્વ પ્રરૂપ્યુ છે અને

સચેલકવાદી શિથિલાચારીઓ વસ્ત્ર માટેના પોતાના ગાઢ મોહના બચાવ માટે બાવીશ જિનના સાધુને બહુમૂલ્યવસ્ત્રવાળા ઠરાવતા જરાય અચકાયા નહિ! બાવીશ જિનના ઉત્તમ સંહનનવાળા અને સાચા નિર્ગ્રંથોને પોતાના કરતા પણ વિશેષ શિથિલાચારી બનાવતા સચેલકવાદીઓને અસત્યનો જરાપણ ડર લાગ્યો નહિ!! અને બહુમૂલ્યવાળા એટલે રેશમી વસ્ત્રો પહેરનાર ઠરાવી દીધા!! સંયમી મહાત્માઓની કેવી નિંદા!

લોકવ્યવહારની દૃષ્ટિએ પણ નિર્ગ્રંથ સાધુને રંગીન બહુમૂલ્યવાળા વસ્ત્રો હોય તે કેટલું બધું અજુગતું લાગે છે! એનો તો વસ્ત્રના આગ્રહવાળાઓએ કંઈ પણ ખ્યાલ રાખ્યો નહિ બહુમૂલ્યવસ્ત્રવાળાને અપરિગ્રહી કેમ કહેવાય તે વિચાર્યું જ નહિ!!

જેનો મમત્વભાવ દૂર થયો હોય તેને બાહ્યમાં પણ વસ્ત્ર ન હોય એવો નિમિત્ત નૈમિત્તિક સંબંધ છે એટલે સાચા નિર્ગ્રંથ સાધુ દ્રવ્યથી અને ભાવથી અપરિગ્રહી અચેલક નગ્ન જ હોય બહુમૂલ્યવસ્ત્રવાળા સાધુઓને દ્રવ્યથી નિર્ગ્રંથ કહી શકાય નહિ એટલે કે બાવીશ જિનના એ મહામુનિઓને દ્રવ્યથી નિર્ગ્રંથપણું જ નહોતું એમજ ઠરાવી દીધું!

મોહ કેવા કેવા અનુચિત કાર્યો કરાવે છે!

એટલું ધ્યાનમાં રાખવું કે જૈનધર્મે સાધુ માટે જ નગ્નત્વ પ્રરૂપ્યું છે પરંતુ સ્ત્રીઓને નગ્નત્વનો નિષેધ કર્યો છે સાધ્વીજીઓ વસ્ત્રધારી જ હોય

સૂત્રના સત્ય શુદ્ધ અર્થને છુપાવે, ગોપવે, ફેરવે તો મહા મોહનીય કર્મ બંધાય તેમજ સંયમી આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુની નિંદા કરે તો મહામોહનીય કર્મ બંધાય તે કોઈએ ભૂલવું જોઈએ નહિ

દરેક તીર્થંકરનો ધર્મ એકસરખો જ હોય

જૈન ધર્મ શાશ્વત છે જૈન સિદ્ધાંત શાશ્વત છે સર્વે તીર્થંકરો એક સરખો જ ધર્મ પ્રરૂપે છે એટલે કોઈ તીર્થંકરનો ધર્મ સચેલક હોય અને કોઈ તીર્થંકરોનો ધર્મ અચેલક હોય એમ માનવુ ઉચિત નથી

તીર્થંકર ભગવાન પોતે નગ્ન રહે અને તેમના શિષ્યોને બહુમૂલ્ય વસ્ત્ર ધારણ કરાવે એ વદતો વ્યાઘાત છે એવુ બની શકે જ નહિ તીર્થંકર ભગવાન પોતે જેવો આચાર પાળે તેવો જ આચાર પાળવાનું શિષ્યોને કહે

પ્રાચીન શહેરોના ખોદ કામમાથી લગભગ દશહજાર વર્ષ પહેલાની જૈન તીર્થંકરોની મૂર્તિઓ મળી આવી છે તે સર્વ મૂર્તિ નગ્ન જ છે તે સાબિત કરે છે કે જૈન તીર્થંકરો નગ્ન હતા એટલે બધા તીર્થંકરોએ સાધુઓ માટે પણ નગ્નત્વ જ પ્રરૂપ્યુ હતુ

મૂર્તિ નગ્ન માણસની બનાવી શકાય છે તેમ જ વસ્ત્રધારીની પણ બનાવી શકાય છે એટલે તીર્થંકરો વસ્ત્રધારી હોત તો તેમની મૂર્તિઓ પણ વસ્ત્રધારી મનુષ્ય રૂપે જ બની હોત પરતુ સર્વ મૂર્તિઓ નગ્ન જ બનેલી છે તે સાબિત કરે છે કે સર્વ તીર્થંકરો નગ્ન જ હતા અને તેમણે સાધુઓ માટે નગ્નત્વ જ પ્રરૂપ્યુ હતુ

દરેક તીર્થંકરે નિર્બળ સાધુ માટે જરૂર પડયે વસ્ત્ર ઓઢવાની છૂટ આપી હોય તો તે સભવિત છે પરતુ તે અપવાદરૂપ જ ગણી શકાય ઉત્સર્ગ તો નગ્નત્વ જ હોય કારણકે—

નિર્ગ્રંથપણુ મોહના ક્ષય માટે લેવાય છે. અને મોહક્ષય સપૂર્ણ ત્યાગ સિવાય થઈ શક્તો નથી. સપૂર્ણ ત્યાગ એટલે સપૂર્ણ અપરિગ્રહતા.

ભાવથી સર્વ કષાયોનો ત્યાગ, રાગદ્વેષનો ત્યાગ, તેમ જ દ્રવ્યથી સર્વ પ્રકારના વસ્ત્ર તેમ જ આભૂષણ,

દરેક તીર્થંકરનો ધર્મ એકસરખો જ હોય

જૈન ધર્મ શાશ્વત છે જૈન સિદ્ધાંત શાશ્વત છે અને તીર્થંકરો એક સરખો જ ધર્મ પ્રરૂપે છે એટલે કોઈ તીર્થંકરનો ધર્મ સચેલક હોય અને કોઈ તીર્થંકરોનો ધર્મ અચેલક હોય એમ માનવુ ઉચિત નથી

તીર્થંકર ભગવાન પોતે નગ્ન રહે અને તેમના શિષ્યોને બહુમૂલ્ય વસ્ત્ર ધારણ કરાવે એ વદતો વ્યાઘાત છે એવુ બની શકે જ નહિ તીર્થંકર ભગવાન પોતે જેવો આચાર પાળે તેવો જ આચાર પાળવાનું શિષ્યોને કહે

પ્રાચીન શહેરોના ખોદકામમાંથી લગભગ દશહજાર વર્ષ પહેલાની જૈન તીર્થંકરોની મૂર્તિઓ મળી આવી છે તે સર્વ મૂર્તિ નગ્ન જ છે તે સાબિત કરે છે કે જૈન તીર્થંકરો નગ્ન હતા એટલે બધા તીર્થંકરોએ સાધુઓ માટે પણ નગ્નત્વ જ પ્રરૂપ્યુ હતુ

મૂર્તિ નગ્ન માણસની બનાવી શકાય છે તેમ જ વસ્ત્રધારીની પણ બનાવી શકાય છે એટલે તીર્થંકરો વસ્ત્રધારી હોત તો તેમની મૂર્તિઓ પણ વસ્ત્રધારી મનુષ્ય રૂપે જ બની હોત પરતુ સર્વ મૂર્તિઓ નગ્ન જ બનેલી છે તે સાબિત કરે છે કે સર્વ તીર્થંકરો નગ્ન જ હતા અને તેમણે સાધુઓ માટે નગ્નત્વ જ પ્રરૂપ્યુ હતુ

દરેક તીર્થંકરે નિર્બળ સાધુ માટે જરૂર પડયે વસ્ત્ર ઓઢવાની છૂટ આપી હોય તો તે સભવિત છે પરતુ તે અપવાદરૂપ જ ગણી શકાય ઉત્સર્ગ તો નગ્નત્વ જ હોય કારણકે—

નિર્ગ્રંથપણુ મોહના ક્ષય માટે લેવાય છે. અને મોહક્ષય સંપૂર્ણ ત્યાગ સિવાય થઈ શકતો નથી. સંપૂર્ણ ત્યાગ એટલે સંપૂર્ણ અપરિગ્રહતા.

ભાવથી સર્વ કષાયોનો ત્યાગ, રાગદ્વેષનો ત્યાગ, તેમ જ દ્રવ્યથી સર્વ પ્રકારના વસ્ત્ર તેમ જ આભૂષણ,

દરેક તીર્થંકરનો ધર્મ એકસરખો જ હોય

જૈન ધર્મ શાશ્વત છે જૈન સિદ્ધાંત શાશ્વત છે સર્વે તીર્થંકરો એક સરખો જ ધર્મ પ્રરૂપે છે એટલે કોઈ તીર્થંકરનો ધર્મ સચેલક હોય અને કોઈ તીર્થંકરોનો ધર્મ અચેલક હોય એમ માનવુ ઉચિત નથી

તીર્થંકર ભગવાન પોતે નગ્ન રહે અને તેમના શિષ્યોને બહુમૂલ્ય વસ્ત્ર ધારણ કરાવે એ વદતો વ્યાઘાત છે એવુ બની શકે જ નહિ તીર્થંકર ભગવાન પોતે જેવો આચાર પાળે તેવો જ આચાર પાળવાનું શિષ્યોને કહે

પ્રાચીન શહેરોના ખોદકામમાથી લગભગ દશહજાર વર્ષ પહેલાની જૈન તીર્થંકરોની મૂર્તિઓ મળી આવી છે તે સર્વ મૂર્તિ નગ્ન જ છે તે સાબિત કરે છે કે જૈન તીર્થંકરો નગ્ન હતા એટલે બધા તીર્થંકરોએ સાધુઓ માટે પણ નગ્નત્વ જ પ્રરૂપ્યુ હતુ

મૂર્તિ નગ્ન માણસની બનાવી શકાય છે તેમ જ વસ્ત્રધારીની પણ બનાવી શકાય છે એટલે તીર્થંકરો વસ્ત્રધારી હોત તો તેમની મૂર્તિઓ પણ વસ્ત્રધારી મનુષ્ય રૂપે જ બની હોત પરતુ સર્વ મૂર્તિઓ નગ્ન જ બનેલી છે તે સાબિત કરે છે કે સર્વ તીર્થંકરો નગ્ન જ હતા અને તેમણે સાધુઓ માટે નગ્નત્વ જ પ્રરૂપ્યુ હતુ

દરેક તીર્થંકરે નિર્બળ સાધુ માટે જરૂર પડયે વસ્ત્ર ઓઢવાની છૂટ આપી હોય તો તે સભવિત છે પરતુ તે અપવાદરૂપ જ ગણી શકાય ઉત્સર્ગ તો નગ્નત્વ જ હોય કારણ કે—

નિર્ગ્રંથપણુ મોહના ક્ષય માટે લેવાય છે. અને મોહક્ષય સપૂર્ણ ત્યાગ સિવાય થઈ શક્તો નથી. સપૂર્ણ ત્યાગ એટલે સપૂર્ણ અપરિગ્રહતા.

ભાવથી સર્વ કષાયોનો ત્યાગ, રાગદ્વેષનો ત્યાગ, તેમ જ દ્રવ્યથી, સર્વ પ્રકારના વસ્ત્ર તેમ જ આભૂષણ,

કોમળતા, સુવાળપ અને મજબૂતાઈ જોઈ તેમા મોહભાવ ઉત્પન્ન થાય છે, રાગ થાય છે અને તેનો કઠોર, ખરબચડો કે લુખો સ્પર્શ, જલ્દી ફાટી જવુ વિગેરે દોષ જોઈને તેના ઉપર દ્વેષ ઉત્પન્ન થાય છે. વસ્ત્રનો ત્યાગ કરનાથી એવા કોઈ પણ રાગાદિ દોષ રહેતા નથી.

વસ્ત્રધારી ભલે મોઢેથી કહે કે—" વસ્ત્ર તરફ મને મૂર્ચ્છા નથી " પણ એ ફક્ત બાહ્ય શબ્દમા જ રહે છે બાકી પોતાને મન ગમતુ વસ્ત્ર ન મળ્યુ કે તુરત મનમા કલેશ પેદા થાય છે અને મન ગમતુ મળવાથી ખુશાલી ઉત્પન્ન થાય છે અને એ જ મૂર્ચ્છા છે

સપૂર્ણ પરિગ્રહનો ત્યાગ એ જ મુક્તિ માર્ગ છે. વસ્ત્રધારીએ પોતાને મૂર્ચ્છા ટળી ગઈ છે એવો ઢોગ કરવાને બદલે એમ ચિતનવુ જોઈએ કે મને પરિષહોનો ભય હોવાથી પાપોદયથી આ વસ્ત્ર પાત્રાદિ ગ્રહણ કર્યા છે એમ મનમા પશ્ચાતાપપૂર્વક કહે તો આસ્તે આસ્તે તે મૂર્ચ્છા ઓછી કરી શકે પણ વસ્ત્રની જરૂરીઆતના હિમાયતીને મૂર્ચ્છા નથી એ કદી કહી શકાય નહિ.

વસ્ત્રાદિ બાહ્ય પરિગ્રહનો ત્યાગ આતરિક કષાયોનો ત્યાગ કરવામા સહાયક, ઉપકારી થાય છે એટલે મૂર્ચ્છાના નાશ માટે બાહ્ય ત્યાગ તો પહેલો જરૂરનો છે અને સપૂર્ણ મૂર્ચ્છાનો ત્યાગ ત્યારે જ થાય કે જ્યારે પોતાના શરીર ઉપરની મમતા પણ ટળી જાય અને એવા સાચા મૂર્ચ્છા-ત્યાગીને વસ્ત્રની ઇચ્છા હોઈ જ ન શકે

મૂર્ચ્છા એ પરિગ્રહ છે તેનો અર્થ એ જ છે કે જ્યારે વસ્ત્ર, પાત્ર, શિષ્ય વગેરે જગતની સર્વ બાહ્ય વસ્તુઓ ઉપરની મૂર્ચ્છા સપૂર્ણ-પણે ટળી જાય અને આભ્યતર રીતે સર્વ રાગ ભાવનો નાશ થાય, સર્વ કષાયો ટળી જાય, શરીરના ઉપરના મોહનો પણ નાશ થાય ત્યારે જ તેનો મૂર્ચ્છાનો નાશ થયો કહેવાય અને તેજ અપરિ

ન શકે તે સમજી શકાય તેવી વાત છે એટલુ જ નહિ પણ તેનુ ધ્યાન ફક્ત આત્મસ્મરણમા જ હોય તેથી તેને વસ્ત્ર ઉપાધિરૂપ હોઈને તે ઉપાધિ રાખવાની મુનિ ઇચ્છા પણ કરે નહિ

"એનો અર્થ એ થયો કે તેવા મુનિ તો નગ્ન હોય ત્યારે દલીલ થશે કે મૂર્છા એજ પરિગ્રહ છે એ શાસ્ત્રોક્તિ યથાર્થ ન કહેવાય

"અહીં સમજવાનુ એ છે કે જ્યા સુધી એક પણ વખત નગ્નત્વ ધારણ કર્યું ન હોય ત્યા સુધી મૂર્છા સદતર ટળવાનો સભવ નથી વળી શાસ્ત્રમા એક ઠેકાણે વાચેલુ યાદ છે કે જિનકલ્પીપણું ધારણ કર્યા પહેલા જીવ મોક્ષ પામી શકતો નથી

"એનો ભાવાર્થ એમ સમજાય છે કે જે જીવે આગલે ભવે પણ નગ્નત્વ, જિનકલ્પીપણુ ધારણ કરેલ હોય તેનો મૂર્છાભાવ ખરેખર ટળી ગયો હોય એમ માની શકાય અને તે જીવ આ ભવે વસ્ત્રસહિત હોય તો પણ તેને વસ્ત્ર પર મૂર્છા ન હોય એમ માની શકાય. અને તેવો જીવ સચેલકપણે પણ ઉત્કૃષ્ટ ભાવથી આત્મશુદ્ધિ કરીને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે

"પરતુ આ કે આગલા ભવમા નગ્નત્વ ધારણ કર્યું જ ન હોય તેનો મૂર્છાભાવ સદતર ટળી જવાનો કે ઉત્કૃષ્ટ ભાવ ચારિત્ર આવવાનો સભવ નથી

"વળી પચીસ સો વર્ષ પહેલા નગ્નત્વ એ અશિષ્ટ નહોતુ ગણાતુ તેથી તે વખતે નગ્નત્વ પાળવુ એ સુકર હતુ પરતુ આજે તો નગ્નત્વ એ ભારે અશિષ્ટ ગણાય છે અત્યારે રાજ્ય કે પ્રજા કોઈ, કોઈને પણ નગ્નાવસ્થામા બહાર નીકળવા દીએ તેમ નથી એટલે વ્યવહારિક રીતે પણ અત્યારે નગ્ન રહીને હરીફરી શકાય તેમ નથી"

વળી બીજી એક વાત એમ પણ છે કે જીવના તિર્યંચ, મનુષ્ય, દેવ વગેરે ગતિના ભવો વધતા જાય છે એટલે ભવભ્રમણ વધતુ જાય છે તેમ તેમ તેનો મોહ પણ વધારે ને વધારે દૃઢ થતો જાય છે તેવા જીવને તેના મોહનો નાશ કરવા માટે બાહ્ય નગ્નત્વ પણ એક અનિવાર્ય સાધન થઈ પડે છે

જેનું ભવભ્રમણ પ્રમાણમા ઓછુ થયેલુ હોય અને તેથી તેનો મોહ તીવ્ર અને દૃઢ ન બન્યો હોય અને મોહનો નાશ કરવામા તેનુ મન ભારે મજબૂત હોય તેવા જીવને નગ્નત્વની જરૂર ન હોય તો તે પણ સભવિત છે પરતુ એવા જીવ બહુ જ થોડા હોય છે એટલે તેઓ અપવાદ જેવા જ હોય છે

તર્ક ૭. વિશેષ આચાર–સામાન્ય આચાર

એક વખત ભગવાન બધા સાધુ માટે નગ્નત્વ પ્રરૂપે ત્યારે બીજી વખત વસ્ત્ર ધારણ પ્રરૂપે એમ સર્વજ્ઞ ભગવાન **દ્વિમુખી વાત કરે નહિ.** તેનો સપ્રદાયવાદીઓ પાસે કાંઈ જવાબ નથી છતા તેમનાથી સાપ્રદાયિક મતાગ્રહ છોડીને નગ્નત્વ તો કબૂલ કરાય નહિ તેથી તેઓ બે જાતના આચારની વાત કરે છે કે—

(૧) નિર્વસ્ત્ર–નગ્ન રહીને સયમ પાળવો તે સામાન્ય આચાર નહિ પણ **વિશેષઆચાર** છે અને તે કુળ, ગુણ તથા સઘથી સર્વથા નિરપેક્ષ

(૨) ગણધર, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, ગણાવચ્છેદક અને શ્રમણસઘમા સામેલ રહીને સાધના કરનાવાળા સાધુ તથા સર્વ સાધ્વીઓ વસ્ત્રયુક્ત હોય છે **(સામાન્ય આચાર)**

આ પ્રમાણે તેઓ આચારના બે વિભાગ પાડે છે અને તે સબધમા તેમની દલીલ છે કે—

(૧) નગ્ન સાધુઓ જનસપર્કમા આવતા ન હોતા પણ વન, જગલ ઉદ્યાન વગેરે નિર્જન સ્થળમાં રહેતા હતા

૨) ગણધર વગેરે મા'ધીઓના પણ અપર્ષમા આવતા હતા તેથી તેઓ નગ્ન રહી શકે જ નહિ

આ પ્રમાણે બે આચાગની વાત કરવાથી અનેક બાધાઓ ઉત્પન્ન થાય છે તે વાત તેઓ ધ્યાનમા લેતા જ નથી જેમકે—

(૧) ભગવાને સાધુને વસ્ત્ર પહેરવાનું વિધાન આચાગગ સૂત્રના કયા નિયમથી કર્યું છે તે બતાવવાના તેઓ અખાડા કરે છે કારણ કે તેવુ વિધાન તો નથી જ માટે તેઓ કહે છે તે પ્રમાણે તેમની વાત જ માની લેવી એવો આગ્રહ કરે છે

(૨) ભગવાને સાધુ માટે "સામાન્ય આચાર" અને "વિશેષ આચાર" એવા બે પ્રકાર આચારાગ સૂત્રમા કયા નિયમમા બતાવ્યા છે તે પણ તેઓ બતાવી શકતા નથી પણ તેઓ કહે તે પ્રમાણે માની લેવાનો જ આગ્રહ કરે છે

(૩) ચોથા આરામા તેમજ પાચમા આરામા ઠેઠ વિક્રમની પહેલી સદી સુધી સર્વ સાધુઓ અને સાધ્વીઓ જગલમા કે ઉદ્યાનમા જ ઉતરતા હતા તે વાતની તેઓ ઉપેક્ષા કરે છે

(૪) આગળના વખતમા સાધુઓ આજની માફક હમેશ ગૃહસ્થો સાથે ભળવાની છૂટ લેતા જ નહોતા

(૫) આગળના વખતમા સાધુઓ અત્યારની માફક હમેશા વ્યાખ્યાન આપતા નહોતા

(૬) આગળના વખતમા બધા જ સાધુઓ નિર્જન સ્થાનમાં રહી આત્મસાધનામા જ રહેતા હતા

(૭) આ રીતે તેઓ તે વખતની સ્થિતિ ધ્યાનમા નહિ લેતા તેમના સ્વચ્છદ તર્કથી જ વિશેષ આચાર" અને "સામાન્ય આચાર"ના ભગલા ઉપજાવી કાઢે છે.

૨) ગણધર વગેરે સા'ધ્વીઓના પણ સપર્કમા આવતા હતા તેથી તેઓ નગ્ન રહી શકે જ નહિ

આ પ્રમાણે બે આચાર્ગની વાત કરવાથી અનેક બાધાઓ ઉત્પન્ન થાય છે તે વાત તેઓ ધ્યાનમા લેતા જ નથી જેમકે—

૧) ભગવાને સાધુને વસ્ત્ર પહેરવાનુ વિધાન આચારાગ સૂત્રના કયા નિયમથી કર્યું છે તે બતાવવાના તેઓ અખાડા કરે છે કારણ કે તેવુ વિધાન તો નથી જ માટે તેઓ કહે છે તે પ્રમાણે તેમની વાત જ માની લેવી એવો આગ્રહ કરે છે

(૨) ભગવાને સાધુ માટે "સામાન્ય આચાર" અને "વિશેષ આચાર" એના બે પ્રકાર આચારાગ સૂત્રમા કયા નિયમમા બતાવ્યા છે તે પણ તેઓ બતાવી શકતા નથી પણ તેઓ કહે તે પ્રમાણે માની લેવાનો જ આગ્રહ કરે છે

(૩) ચોથા આરામા તેમજ પાચમા આરામા ઠેઠ વિક્રમની પહેલી સદી સુધી સર્વ સાધુઓ અને સાધ્વીઓ જગલમા કે ઉદ્યાનમા જ ઉતરતા હતા તે વાતની તેઓ ઉપેક્ષા કરે છે

(૪) આગળના વખતમા સાધુઓ આજની માફક હમેશ ગૃહસ્થો સાથે ભળવાની છૂટ લેતા જ નહોતા

(૫) આગળના વખતમા સાધુઓ અત્યારની માફક હમેશા વ્યાખ્યાન આપતા નહોતા

(૬) આગળના વખતમા બધા જ સાધુઓ નિર્જન સ્થાનમાં રહી આત્મસાધનામા જ રહેતા હતા

(૭) આ રીતે તેઓ તે વખતની સ્થિતિ ધ્યાનમા નહિ લેતા તેમના સ્વચ્છદ તર્કથી જ વિશેષ આચાર" અને "સામાન્ય આચાર"ના ભગલા ઉપજાવી કાઢે છે.

કોઇ આચાર્યે તે સૂત્ર લખેલ છે અને સૂત્રકારે સાધુની વાતમા લખે તેની રીતે સાધ્વીની વાતમા પણ અહીં ભૂલથી તેમણે નગ્નભાવ શબ્દ લખી નાખ્યો હોય એમ સમજી શકાય છે અથવા લહીઆની ભૂલથી તે શબ્દ ઉમેરાઈ ગયો હોય તે પણ સભવિત છે

૫) સપ્રદાયવાદીઓએ પોતે પ્રસિદ્ધ કરેલ અતકૃત દશા સૂત્રમા એ શબ્દનો નગ્નભાવ કે ભાવનગ્ન અર્થ નહિ કરતા "સયમ" અર્થ જ કરેલો છે

આથી સાબિત થાય છે કે તે શબ્દ પ્રક્ષિપ્ત છે. અને તેના આધારે સાધુ માટે નગ્નત્વનો અસ્વીકાર કરવાની ચેષ્ટા કરવી તે દુરાગ્રહ છે.

તર્ક ૯ તીર્થંકરનુ દેવદૂષ્ય વસ્ત્ર

ભગવાન મહાવીરે સચેલત્વ પ્રતિપાદન કર્યું છે એમ બતાવવા માટે સપ્રદાયવાદીઓ આચારાગ સૂત્રના બીજા શ્રુત સ્કધના નવમા અધ્યયનની ગાથા ૨ તથા ૪ ઉદ્ધૃત કરેલ છે તે ગાથામા લખ્યુ છે કે—

> "તીર્થંકરોની પરપરાનુ પાલન કરવા માટે ભગવાન મહાવીરે દેવદૂષ્ય વસ્ત્ર એક વર્ષથી અધિક વખત સુધી રાખ્યુ હતુ અને પછી નગ્ન બન્યા હતા"

આ ગાથા એ તો સાબિત કરે છે કે એક વર્ષ પછી ભગવાન તદ્દન નગ્ન રહ્યા હતા અને તે પછી જીવનપર્યંત નગ્ન જ રહ્યા

હવે આ નવમા અધ્યયનનો તેની પહેલાના આઠમા અધ્યયન સાથે શો સબધ છે તે બતાવતા ટીકાકાર શુ લખે છે તે જુઓ—

> "પહેલા આઠ અધ્યયનોમા જે આચારનો વિષય કહ્યો છે તે તો શ્રી વીર વર્ધમાનસ્વામીએ પોતે પાળેલો હતો તેથી તે નવમા અધ્યયનમા કહે છે"

ભગવાનની સર્વજ્ઞતાને બાધા પહોંચે છે એમ નહિ સમજી શકનારા અંધ-શ્રદ્ધાળુઓ જ એવી મનસ્વી વાતો માની શકે. પણ સત્યાર્થી માની શકે નહિ.

પ્રસિદ્ધ ઈતિહાસ વિશારદ પં. શ્રી કલ્યાણ વિજયજી ગણિ મહારાજે સ્પષ્ટ રીતે બતાવ્યું છે કે સ્થવિરકલ્પી સાધુઓ આર્ય સ્થૂળભદ્રના સમય સુધી નગ્ન રહેતા હતા તે પછી પણ સાધુઓ વિક્રમની બીજી સદી નગ્ન તો રહેતા જ પરંતુ બીજી બાબતમાં સહેજ ફેરફાર થયો હતો.

એટલે ભગવાનના વખતથી સાધુઓ વસ્ત્રધારી હતા એમ કહેવું હડહડતું જૂઠાણું છે તે વાચકો સમજી શકશે

તર્ક ૮ પદ્માવતીના અધિકારમાં નગ્નભાવ શબ્દ

કેટલાક સંપ્રદાયવાદીઓ શંકા કરે છે કે—અંતકૃત દશા સૂત્ર ના ૫ મા પટરાણી પદ્માવતીના અધિકારમાં "નગ્નભાવે" શબ્દ આવે છે તેનું શું?

જવાબ—

(૧) આચારાંગ સૂત્રમાં સાધ્વીને સવસ્ત્ર રહેવાનું જ વિધાન છે એટલે સાધ્વી માટેનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થતો જ નથી

(૨) સાધ્વીની વાતમાં બીજે કોઈ ઠેકાણે નગ્નભાવ શબ્દ વપરાયો નથી

(૩) કથાનુયોગની વાત સંપૂર્ણ સિદ્ધાંત તરીકે ગણી શકાય નહિ

(૪) અંતકૃત દશા સૂત્રની શરૂઆતમાં લખ્યું છે કે—જંબૂસ્વામીના પૂછવાથી સુધર્મા સ્વામીએ કહ્યું એટલે જંબૂ [illegible] પી ધો॥

"ભાવનામા લખ્યુ છે કે ભગવાન મહાવીર એક વર્ષ સુધી વસ્ત્રધારી રહ્યા તે પછી અચેલક, નગ્ન થઈ ગયા તો તેમા અનેક વિવાદ છે—

કોઈ એમ કહે છે કે જેણે ભગવાન મહાવીરની કાંધ ઉપર વસ્ત્ર નાખ્યુ હતુ તેણે તે જ દિવસે તે વસ્ત્ર લઈ લીધુ

બીજા કહે છે કે—છ મહિનામા એ વસ્ત્ર કાંધ વગેરેથી છિન્નભિન્ન થઈ ગયુ

વળી કોઈ કહે છે કે—એક વર્ષ પછી ખડલક બ્રાહ્મણે તે વસ્ત્ર લઇ લીધુ

કોઈ કહે છે કે—હવાથી ઊડી ગયુ અને મહાવીરે તેની ઉપેક્ષા કરી

વળી કોઈ કહે છે કે—પહેલા જેણે રાખ્યુ હતુ તેણે જ ફરીથી ભગવાનની કાંધ પર નાખી દીધુ

એમ અનેક મત હોવાથી તેમા કોઈ તત્ત્વ દેખાતુ નથી."

પ્રાચીન કાળમા જ આ પ્રમાણે મતભેદ હતો તેમ અત્યારે પણ જુદા શ્વેતામ્બર પુસ્તકોમા આ પ્રસગ જુદી જુદી રીતે વર્ણવેલો પડે છે એ વસ્તુ જ પૂરવાર કરે છે કે આ પ્રસગની કલ્પના ી તદ્દન વેગળી છે

મૂળ આચારાગ સૂત્ર ભગવાન મહાવીર પ્રણીત અર્થથી અને ગ શ્રી સુધર્મા સ્વામી પ્રણીત શબ્દથી હતુ એ તો સૌ કોઈ જાણે પરતુ તે પછી તેમા શુ સુધારા વધારા ફેરફાર થયા હતા તે કોઈ તુ નથી પરતુ અત્યારે આપણે આ નવમા અધ્યયનની જ વાત મે છીએ આ અધ્યયનની શરૂઆતમા જ શાસ્ત્રકારે કહ્યુ છે કે— બૂ સ્વામીના પૂછવાથી સુધર્મા સ્વામીને જબૂસ્વામીને કહ્યુ કે—"

આમ કહી નવમા અધ્યયનમા ભગવાન મહાવીરનુ ચરિત્ર આપવાનું કારણ કહી બતાવેલ છે

આચારાંગ સૂત્રના આગલા અધ્યયનોમા તો અચેલકત્વનુ જ પ્રતિપાદન કરેલુ છે અને ટીકાકાર પણ કહે છે કે **ભગવાને પોતે એ જ આચાર પાળેલો હતો. ઉપરની ગાથા પણ સાબિત કરે છે કે એક વર્ષ પછી જીવન પર્યંત ભગવાન અચેલક રહ્યા હતા.**

આમ સ્પષ્ટ વાત દેખાતી હોવા છતા ભગવાને સચેલકત્વ જ પ્રરૂપ્યુ છે એમ કહેવુ કે માનવું એમા સંપ્રદાયવાદ સિવાય શુ હોઈ શકે?

વળી આ ઉપરથી બીજા પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે તે આ પ્રમાણે—

(૧) પહેલાના ત્રેવીશ તીર્થંકરોએ દેવદૂષ્ય સ્વીકાર્યું હતુ તો વીર ભગવાનની માફક તેમના વસ્ત્ર ત્યાગનો કાળ કેમ નથી કહ્યો?

(૨) જો ભગવાને સચેલક લિંગની પ્રરૂપણા માટે વસ્ત્રગ્રહણ કર્યું હતું તો પછી તેમને તે વસ્ત્રનો વિનાશ છટ કેમ થયો?

(૩) અથવા એક વસ્ત્રનો નાશ થયો તો પછી બીજું ગ્રહણ કેમ ન કર્યું?

(૪) પૂર્વાચાર્યોએ મહાવીરનો ધર્મ અચેલક કહ્યો છે તે શુ ખોટુ માનવુ?

(૫) "નવસ્થાન"માં કહ્યુ છે કે—"જેમ હુ અચેલ છુ તેમ અંતિમ તીર્થંકર પણ અચેલ હશે" તે પણ ખોટુ ઠરશે

યાપનીય સંઘના આચાર્ય અપરાજિતસૂરિ આચારાંગ સૂત્રમા પ્રતિપાદન કરેલ છે તે પ્રમાણે અચેલકત્વનુ સમર્થન કરતા અને શ્વેતામ્બર માન્ય સૂત્ર શાસ્ત્રોને માનતા અને દિગમ્બરોએ એટલા માટે તેમને "ખચ્ચર"ની ઉપમા આપી છે, તેમણે પણ લખ્યુ છે કે

"ભાવનામા લખ્યુ છે કે ભગવાન મહાવીર એક વર્ષ સુધી વસ્ત્રધારી રહ્યા તે પછી અચેલક, નગ્ન થઈ ગયા તો તેમા અનેક વિવાદ છે—

કોઈ એમ કહે છે કે જેણે ભગવાન મહાવીરની કાધ ઉપર વસ્ત્ર નાખ્યુ હતુ તેણે તે જ દિવસે તે વસ્ત્ર લઈ લીધુ

બીજા કહે છે કે—૭ મહિનામા એ વસ્ત્ર કાધ વગેરેથી છિન્નભિન્ન થઈ ગયુ

વળી કોઈ કહે છે કે—એક વર્ષ પછી ખડનક બ્રાહ્મણે તે વસ્ત્ર લઇ લીધુ

કોઈ કહે છે કે—હવાથી ઊડી ગયુ અને મહાવીરે તેની ઉપેક્ષા કરી

વળી કોઈ કહે છે કે—પહેલા જેણે રાખ્યુ હતુ તેણે જ ફરીથી ભગવાનની કાધ પર નાખી દીધુ

એમ અનેક મત હોવાથી તેમા કોઈ તત્ત્વ દેખાતુ નથી."

પ્રાચીન કાળમા જ આ પ્રમાણે મતભેદ હતો તેમ અત્યારે પણ જુદા જુદા શ્વેતામ્બર પુસ્તકોમા આ પ્રસગ જુદી જુદી રીતે વર્ણવેલો નજરે પડે છે એ વસ્તુ જ પુરવાર કરે છે કે આ પ્રસગની કલ્પના સત્યથી તદ્દન વેગળી છે

મૂળ આચારાગ સૂત્ર ભગવાન મહાવીર પ્રણીત અર્થથી અને ગણધર શ્રી સુધર્મા સ્વામી પ્રણીત શબ્દથી હતુ એ તો સૌ કોઈ જાણે છે પરતુ તે પછી તેમા શુ સુધારા વધારા કે ફાર થયા હતા તે કોઈ જાણતુ નથી પરતુ અત્યારે આપણે આ નવમા અધ્યયનની જ વાત કરીએ છીએ આ અધ્યયનની શરૂઆતમા જ શાસ્ત્રકારે કહ્યુ છે કે— "જબૂ સ્વામીના પ્રશ્નથી સુધર્મા સ્વામીએ જબૂસ્વામીને કહ્યુ કે—"

) કુલિન પુરુષનુ પુરુષ ચિન્હ અશ્વની પેઠે ઘણુ ગૂઢ હોય છે તેમની ગુહ્યેંદ્રિય, શિરાઓ ન દેખાય તેવી હોય છે

) નગ્નત્વ એ તો પહેલા વજ્રઋષભનારાચ સઘયણવાળા અને વનમા રહેનારા જિનકલ્પી સાધુનો જ આચાર છે પણ સામાન્ય સાધુ માટે ભગવાને નગ્નત્વ પ્રરુપેલ નથી કારણકે જિનકલ્પ તો દશપૂર્વથી વધારે જ્ઞાન ધરાવનારજ ગ્રહણ કરી શકે પણ તેથી ઓછુ જ્ઞાન ધરાવનારા જિનકલ્પ ગ્રહણ કરી શકે નહિ

૫) નગ્નતા અશિષ્ટ છે કારણકે સ્ત્રી નગ્ન પુરુષની સામે જોઈ શકે નહિ

મૂર્તિપૂજક શ્વેતાબરોએ આ બધા ખોટા બચાવો પાછળથી ઊભા ાા છે ઉપજાવી કાઢેલા છે તે ઉપજાવવાનુ ફક્ત એકજ કારણ કે—

શ્વેતાબર દિગબર બન્ને પક્ષનો એકાંત આગ્રહ

ઉપર આપણે જોઈ ગયા કે અચેલત્વ એ મૂળ આચાર છે અને ીત તથા લજ્જા સહન નહિ કરી શકનાર સાધુ માટે અપવાદ તરીકે એકવી નણ વસ્ત્રની છૂટ હતી

વસ્ત્રધારી કરતા અચેલક વિશેષ શક્તિવાળા ગણાય એ તો સ્વાભાવિક છે ઇતિહાસ ઉપરથી એમ સમજી શકાય છે કે જ્યારે કાળે પોતાનો પ્રભાવ દેખાડ્યો બાર દુકાળી પડી, વગેરે કારણોથી મોટા ભાગના સાધુઓ વસ્ત્ર ધારણની તરફેણમા થઈ ગયા ત્યારે કેટલાક ધર્મચુસ્ત સાધુઓ નગ્નત્વની તરફેણમા રહ્યા

એ પ્રમાણે પણ ઘર્ષણમા આવ્યા તેથી બન્નેમા મમત્વ, અહંકાર ઉત્પન્ન થયો અને તેથી બન્નેએ એકાંતવાદ ધારણ કર્યો એક પક્ષે સચેલકપણાનો જ આગ્રહ રાખ્યો અને બીજાએ અચેલકપણાનો આગ્રહ રાખ્યો એ ઘર્ષણ જ્યારે પરાકાષ્ટાએ પહોચ્યુ ત્યારે બન્ને

આ ઉપરથી એ તો સ્પષ્ટ સમજી શકાય છે કે આ અધ્યયન લખનાર જબૂસ્વામી પછી થયેના છે એ તો નક્કી

સચેલત્વ અચેલકત્વનો ઝઘડો જબૂસ્વામી પછી ચાલતો જ હતો તે આર્યરક્ષિત સૂરિના વખતમા ઉગ્ર થયો હતો એમ સમજાય છે અને તે પછી તરત જ શ્વેતાબર દિગબર બે પક્ષ પડ્યા તે ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ હકીકત છે

શ્વેતાબરોએ સચેલકત્વ ભગવાન મહાવીરના વખતથી ચાલુ હતુ એમ બતાવવા સૂત્રો શાસ્ત્રોમા ઘણા ફેરફાર ઉમેરા કર્યા હતા તે પ્રમાણે ભગવાન મહાવીરના ચરિત્રમા પણ સચેલકત્વના પ્રતિપાદન માટે આ પ્રસગ ઉમેરી દીધો હોય તો તેમા કાઈ નવાઈ જેવુ નથી

જેઓ તીર્થંકર ભગવાનને સર્વજ્ઞ માનતા હોય અને સર્વજ્ઞના પ્રતિપાદનમા કયાય વિરોધ, અસગતતા કે વિસવાદિતા ન હોય એમ માનતા હોય તેઓને તો ભગવાને અચેલકત્વ જ પ્રરૂપ્યુ છે તેમા શકા હોઈ શકે જ નહિ

પણ જેઓ સ પ્રદાયવાદી મતાગ્રહી છે તેઓ તો વિરોધ કે વિસવાદિતાનો વિચાર કર્યા વિના જ બધુ જ ભગવાનના નામે ચડેલુ સાચુ માની લીએ તે સ્વાભાવિક છે.

આ પ્રમાણે સૂત્રાનુસાર સાધુ માટેનો મુખ્ય ધર્મ અચેલકત્વ જ છે એ સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકાય છે છતા એ સત્યને છુપાવવા માટે

પાચ ખોટા બચાવો

ઉપજાવી કાઢીને કહેવામા આવે છે કે—

(૧) અચેલકનો અર્થ ઝીણું અલ્પવસ્ત્રધારી એવો જ થાય છે

(૨) ભગવાન મહાવીર નગ્નપણે વિચરતા પણ તીર્થંકર ભગવાન છદ્મસ્થને નગ્ન દેખાય નહિ

અને જિન ભદ્રગણિ ક્ષમા શ્રમણે તો વિશેષાવશ્યક ભાષ્યમા જબૂ સ્વામીના મોક્ષગમન પછી જિનકલ્પ વિચ્છેદ ગયાની જ ઘોષણા કરી દીની

આ પ્રમાણે કેટલાય પૂર્વાચાર્યોએ મૂળ અચેલક આચાર ધર્મને ધુપાવીને વધતા જતા શિથિલાચારને પુષ્ટ કરવા માટે અનેક નવી નવી વાતો ઉપજાવી કાઢી કે જે એક રીતે કહીએ તો ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા જ કહેવાય

જિનકલ્પ દશ પૂર્વથી વધુ જ્ઞાનવાળા જ ધારણ કરી શકે એવી વાત પણ મૂળમા કયાય નથી પણ પાછળથી પૂર્વાચાર્યે ઉપજાવી કાઢેલ છે

વિશેષ વિગત માટે "જિનકલ્પ" નામનું આ પછીનુ પ્રકરણ ન ૧૪ જુઓ

પાંચમા બચાવનો જવાબ

(૫) સચેલતાની પુષ્ટિમા ઉદ્દતો બચાવ એ છે કે નગ્નતા એ અશિષ્ટ દેખાય છે અલબત્ત આ વાત શ્રાવકોની દૃષ્ટિથી છે સસાર છોડ્યા પછી સાધુને વ્યવહારિક શિષ્ટતા કે અશિષ્ટતા સાથે સબધ નથી છતા જે લજ્જા મદન ન કરી શકે તેને માટે ભગવાને પણ ચોલપટની છૂટ આપી છે,

૫. મુનિશ્રી પાર્શ્વકુમારજી મહારાજે સમ્યગદર્શન પત્રમા નગ્નતા અશિષ્ટ નથી પણ શિષ્ટ છે માટે જ ભગવાને અચેલકતાનુ નિરૂપણ કર્યું છે એમ કહે છે. છતા તેમની સાપ્રદાયિકતાએ જોર કરવાથી તેઓશ્રી લખે છે કે—જઘન્ય નવ પૂર્વ સુધીના જ્ઞાનવાળા અને ૨૦ વીશ વર્ષની દીક્ષા પર્યાયવાળાને માટે જ નગ્નત્વ શિષ્ટ મનાયુ છે આ વાત કયા સૂત્રમા છે તે તેઓ જણાવી શકયા નથી. કારણ કે કોઈપણ સૂત્રમા એ વાત છે જ નહિ પણ તેમણે જ જણાવ્યુ છે કે—

શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનના દેહનું વર્ણન કરતાં લખ્યુ છે કે કુલિન પુરુષનું ચિન્હ–ગુહ્યેન્દ્રિય અશ્વની પેઠે ગુપ્ત છુપાયેલી હોય તેથી તે નગ્ન અથવા અશિષ્ટ ન દેખાય।

ભારતક્ષેત્રના સર્વ પુરુષોનો આકાર કુદરતી રીતે જ એક સરખો છે તેમા કોઈ પણ કુલિન પુરુષના લિંગનો આકાર અશ્વ જેવો હોય તેવુ ક્યાય પણ કોઈએ પણ લખ્યુ નથી કે જણાવ્યુ નથી. આવુ માનવુ એ તો કુદરત વિરુદ્ધની માન્યતા થઈ અને પુરુષને ઘોડાની સાથે સરખાવવાની વાત થઈ એ તો સર્વ રીતે અયોગ્ય અને કોઈ પણ બુદ્ધિમાન પુરુષ ન માની શકે તેવી વાત છે

ચોથા બચાવનો જવાબ

(૪) જિનકલ્પી શબ્દ જ ભગવાન મહાવીરના વખતમા ક્યા ય વપરાયેલો નથી એક પણ અગસૂત્રમા જિનકલ્પી શબ્દનુ નામનિશાન નથી તેમ **નગ્નત્વ એ જિનકલ્પીનો જ આચાર નહિ પણ સમસ્ત સાધુવર્ગ માટેનો આચાર છે તે વાત આચારાગ સૂત્ર તેમ જ કલ્પસૂત્ર સાબિત કરે છે.**

સાધુના આચાર માટેના મૂળ સૂત્ર આચારાગ સૂત્રમા જિનકલ્પીના જુદા આચાર માટેની વાત જ નથી પણ સૂત્રો પુસ્તકારૂઢ થયા તે પહેલા તો જિનકલ્પીની વાત શ્વેતામ્બરોમા રૂઢ થઈ ગઈ હતી અને તેથી ગુરુ શિષ્ય વચ્ચે તે બાબત સ્પષ્ટ કરવા માટેની પ્રશ્નોત્તરી ચાલી હોય તે સભવિત જ છે અને સૂત્રો પુસ્તકારૂઢ થતી વખતે તે પ્રશ્નોત્તરી ભગવતી સૂત્રમા ઘુસી જાય તે સ્વાભાવિક છે

તત્ત્વાર્થ સૂત્રની ટીકામા નગ્નપરિસહનો અર્થ કરતી વખતે સિદ્ધસેનમણિએ નવો અર્થ ઉપજાવી જિનકલ્પને જુદુ જ ઠરાવ્યુ. જિનકલ્પના આચાર રહેણીકરણી જુદી જ ઠરાવી દીધી। કે જે વાત મૂળ સૂત્રમા ક્યાં ય છે જ નહિ

તેમ જ મધ્યમ વર્ગમા શિષ્ટ ગણાતો આચાર ઉચ્ચ વર્ગમાં તેટલો શિષ્ટ ગણાતો નથી એ પ્રમાણે નગ્નતાની બાબતમા પણ શિષ્ટતાનુ ધોરણ જુદુ જુદુ ગણી લેવુ

વળી બીજી રીતે પણ શિષ્ટતાના ધોરણમા ફેરફાર છે નાના છોકરા નાગા હોય તો પણ તે અશિષ્ટ નથી ગણાતુ સહેજ મોટા છોકરા ઘરમા નાગા ફરતા હોય તો પણ તે અશિષ્ટ નથી ગણાતુ બના બહાર જતી વખતે તેમને એકદમ કપડાની જરૂર લાગે છે કપડા વિના બહાર નાગા જાય તો તે અસભ્ય લાગે છે અને મોટા માણસો નગ્ન હોય તો તે અસભ્ય ગણાય છે વળી ઘરમા મોટા માણસ પણ લગોટ કે ધોતિયુ કે ચડ્ડી પહેરીને ફરે તો તે બહુ અશિષ્ટ ગણાતુ નથી

આમ સસાર વ્યવહારમા અનેક દૃષ્ટિથી શિષ્ટતા સભ્યતાનો વિચાર કરવામા આવે છે એટલે એક સસારી ગૃહસ્થ બીજા સસારી ગૃહસ્થને કેવી રીતે અશિષ્ટ ગણે તે તેની દૃષ્ટિ ઉપર આધાર રાખે છે

વળી જમાના પ્રમાણે ગૃહસ્થમા પણ શિષ્ટતાનુ ધોરણ ફરતુ રહે છે

ગૃહસ્થની સાધુ પ્રત્યેની દૃષ્ટિ

પરતુ સાધુ તરફ ગૃહસ્થ જુએ ત્યારે ગૃહસ્થની દૃષ્ટિ જુદા પ્રકારની હોય છે સાધુ એ ધર્મની મૂર્તિ છે એટલે સાધુ પૂજ્ય છે ગૃહસ્થ સાધુ તરફ પૂજ્યભાવથી જ જુએ છે ગૃહસ્થમા પણ તે વખતે સસારભાવનાને બદલે ધર્મભાવના અને પૂજ્યભાવના જ વર્તતી હોય છે એટલે સાધુ તરફ જોતી વખતે ગૃહસ્થ સાધુના મુખ તરફ જ દૃષ્ટિ ઠેરવીને જુએ છે

સ્થાનાગ સૂત્રમા સાધુએ વસ્ત્ર ધારણ કરવાના ત્રણ કારણ બતાવ્યા છે—(૧) લજ્જા જીતવાની અસમર્થતા, (૨) અગ આદિની જુગુપ્સનીયતા અને (૩) પરિષહ સહન કરવાની અસમર્થતા

આમા ત્રણ કારણ જ બતાવ્યા છે બીજા બે કારણ એટલે— (૪) નવ પૂર્વ સુધી ભણ્યો ન હોય અને (૫) વીશ વર્ષની દીક્ષા પર્યાય ન હોય તે પણ વસ્ત્ર ધારણ કરે એમ સ્થાનાગ સૂત્રમા ચોથા પાચમા એમ બે વધારે કારણ દર્શાવ્યા નથી એટલે મુનિશ્રીની પ્રરૂપણા તેમણે જ બતાવેલ સૂત્રસિદ્ધાત વિરુદ્ધ જાય છે તે તેમને ધ્યાનમા રહ્યુ નથી

પરતુ નગ્નત્વ એ ખરેખર અશિષ્ટ જ હોય તો ભગવાન તેની પ્રરૂપણા કરે જ નહિ મહાવીર ભગવાનના વખતમા નગ્ન સાધુઓ હતા જ અને તેઓ ભિક્ષાર્થ પણ જતા જ **જો નગ્નત્વ તે વખતે અશિષ્ટ જ હોય તો સૂત્રમા નગ્ન સાધુ માટેનુ વિધાન જ ન હોય. ભગવતી** સૂત્ર શતક ૧ ઉ ૯ મા કાલાસ્યવેષિ પુત્ર અણગારનો અધિકાર છે તેમા કાલાસ્યવેષિ પુત્ર અણગાર પણ નગ્ન રહે છે, ભિક્ષાને માટે બીજાને ઘેર જાય છે એમ કહેલુ જ છે એટલે ભગવાન મહાવીરના વખતમા નગ્ન સાધુ નહોતા એમ કોઈ કહી શકે તેમ નથી અથવા કહે તો તે જુઠાણુ જ ગણાય

મતલબ કે તે વખતે સચેલક કરતા અચેલક સાધુ જ વિશેષ હશે લગોટધારીનુ સચેલકપણુ તો અપવાદરૂપ હતુ એટલે લગોટધારી તો જુજ જ હશે તેથી તે વખતે સાધુનુ નગ્નત્વ અશિષ્ટ ગણાતુ નહિ જ હોય, તો પણ આપણે તે સબધી વિશેષ વિચાર કરીએ

શિષ્ટતાનુ ધોરણ

શિષ્ટતાનુ ધોરણ સસારી જીવોમા એટલે ગૃહસ્થોમા એક સરખુ નથી હોતુ પણ કક્ષા પ્રમાણે જુદુ જુદુ હોય છે ઉતરતા વર્ગમા જે આચાર શિષ્ટ ગણાય છે તે આચાર મધ્યમ વર્ગમાં શિષ્ટ ગણાતો નથી.

તેમણે ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરી છે તે બતાવવાને માટે જ આ છઠો પ્રશ્ન મૂકાયેલ છે

તીર્થંકર ભગવાન મુહપત્તિ બાધતા નહોતા તેમ હાથમાં પણ રાખતા નહોતા એમ જૈનોના સર્વ સપ્રદાયો માને છે. સ્થાનકવાસી પણ માને છે. ત્યારે તેઓએ તેમના સાધુઓની આ પ્રવૃત્તિને વખોડી કાઢવી જોઇએ એ તેમનુ કર્તવ્ય થઈ પડે છે.

સ્થા ૫ મુનિશ્રી પાર્શ્વકુમારજી પણ સમ્યગ્દર્શન પત્રમાના તેમના લેખમા કબૂલ કરે છે કે તીર્થંકર ભગવાન મુહપત્તિ કે રજોહરણ ધારણ કરતા નથી વળી તેની પુષ્ટિમા તેઓ જણાવે છે કે ભગવાન મહાવીર નગ્ન અને મુહપત્તિ રજોહરણ રહિત હતા માટે જ ગ્રામરક્ષકો તેમને ઓળખી નહિ શકવાથી તેઓ કોણ છે એમ પ્રશ્ન કરતા હતા મુહપત્તિ રજોહરણ ભગવાન પાસે હોત તો ગ્રામરક્ષક તેમને તુરત ઓળખી શકત અને તેથી તેને પ્રશ્ન કરવાની જરૂર રહેત નહિ

સાતમા પ્રશ્નનું સમાધાન

શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજકોએ દિગબર સામેના પોતાના એમત આગ્રહને અનુસરીને પોતાની શ્વેતામ્બર માન્યતાને પુષ્ટ કરવા કથા સાહિત્યમાથી નગ્ન સાધુની વાતો સદતર કાઢી નાખી છે અથવા તો મૂળ નગ્ન સાધુને શ્વેતામ્બર બનાવી દીધેલ છે, અને જિનકલ્પીપણુ તો વિચ્છેદ ગયાની શ્વેતામ્બરોએ મોટી ઘોષણા કરી હોવાથી જિનકલ્પી સાધુની કોઈ કથામા વાત જ ન હોય તે સ્વાભાવિક છે

છતા એટલુ ય સદ્‌ભાગ્ય છે કે કાલાસ્યવેષિ પુત્ર અણગારની વાત જેવી રડીખડી કથા તેમણે કાયમ રાખી છે

આઠમા અને નવમા પ્રશ્નનુ સમાધાન

આઠમા અને નવમા પ્રશ્નમા ગૃહસ્થને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય તો તે સાધુ વેષ ન પહેરે ત્યાસુધી તેમને વદન ન કરાય તે પ્રમાણે

ગૃહસ્થનો ભાવ સાધુનો સત્કાર સન્માન કરવાનો હોય છે તેમજ તેમની પાસેથી ધર્મ સાભળવાની ઇચ્છા હોય છે એટલે તે સાધુ મહાત્માના મુખ ઉપર જ દષ્ટિ રાખી રહેલ હોય છે સામાન્ય રીતે તેની નજર સાધુના બીજા અંગોપાગ ઉપર જતી નથી અથવા ઠરતી નથી.

એક તો ગૃહસ્થ, સાધુના મુખ તરફ જ ધ્યાનથી જોઈ રહેલ હોય છે અને બીજુ ગૃહસ્થનો સાધુ તરફ શુદ્ધ પૂજ્યભાવ હોય છે તેથી સાધુ નગ્ન હોય અને બેધ્યાનપણે પણ ગૃહસ્થની નજર સાધુના બીજા અંગ ઉપર પણ પડી જાય તો ય તેને સાધુનુ શરીર અશિષ્ટ લાગતું નથી પૂજ્યભાવ હોય ત્યા અશિષ્ટતાનો વિચાર પણ આવી શકે નહિ

આ વાત ગૃહસ્થ સ્ત્રી કે પુરુષ બન્ને માટે એક સરખી છે વળી જ્યારે સામાન્ય રીતે સાધુ નગ્ન જ હોય એમ ગૃહસ્થો જાણતા જ હેય ત્યારે પછી તેમને સાધુની નગ્નતાના સબધમા અશિષ્ટતા હોવાનો વિચાર પણ આવે નહિ એ તો એમ જ સમજતો હોય છે કે નગ્નતા એ સાધુતાનો એક વિશિષ્ટ ગુણ છે સાધુનુ સપૂર્ણ અપરિગ્રહપણુ જોઈને મનમા એક ફક્ત પૂજ્યભાવ સિવાય કાંઈ હોઈ શકતુ નથી

આપણે સસારી દષ્ટિથી જોવાનુ કે વિચારવાનુ મૂકી દઈએ તો જ આ વાત યથાર્થ રીતે સમજમા આવી શકશે.

દશ પ્રશ્નોમાના પહેલા પાચ પ્રશ્નોનો જવાબ ઉપરના લખાણમા સપૂર્ણ રીતે આવી જાય છે.

છઠા પ્રશ્નનુ સમાધાન

છઠો પ્રશ્ન મુહપત્તિ સબધનો છે સ્થાનિકવાસીઓ ચોવીસે કલાક મુહપત્તિ બાધી રાખવાનો એકાત આગ્રહ સેવે છે અને તેમના તે આગ્રહને સત્ય ઠરાવવા માટે સ્થાનકવાસી આચાર્ય તેમ જ અન્ય સાધુઓએ તીર્થંકર ભગવાનના તેમ જ તીર્થંકરના વખતમાં થઈ ગયેલા મુનિમહાત્માઓના ચિત્રો ચીતરાવીને તેમને મોઢે મુહપત્તિ બાધીને તે ચિત્રો આચાર્યો અને સાધુઓએ તેમના પુસ્તકોમાં છપાવ્યા છે અને એ રીતે

तए ण से भरहे केवली सयमेव भरणालकार ओमुयइत्त सयमेव पचमुट्ठिय लोय करेइ करेइत्ता आयसघराओ पडिणिक्खमइ

અર્થ—ત્યારે તે ભરત કેવળીએ સ્વયમેવ (પોતાની મેળે) આભરણુ (વસ્ત્ર) અનગ (ઘરેણા) કાઢી નાખ્યા અને સ્વયમેવ (પોતાની મેળે) પચમુષ્ટિ લોચ કર્યો તે પછી તે અરિસા ભુવનમાથી બહાર નીકળી ગયા

અહીં આભરણ અને અલકાર બે શબ્દ વાપરેલા છે આભરણમા વસ્ત્ર અને અલકાર બન્ને અર્થ સમાઈ જાય પણ અલકાર શબ્દ જુદો વાપરેલ હોવાથી આભરણનો અર્થ વસ્ત્ર લઈ શકાય એટલે કે કેવળી ભરત મહારાજ નગ્નત્વ ધારણ કરીને અરિસાભુવનમાથી નીકળી ગયા.

આ ઉપરથી પણ નગ્નત્વ એ મુનિનુ લિંગ છે એમ સમજી શકાય છે અને ગૃહસ્થાવસ્થામા કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થતા કેવળી તુરત જ વસ્ત્રાભૂષણ કાઢી નાખીને નગ્ન થઈ જાય એ જ નિયમ અથવા એ જ વ્યવહાર સાચો છે એમ સમજી શકાય છે.

બાકી કેવળીને વસ્ત્રનો પરિગ્રહ ન હોય છતા આપણે તેને પરિગ્રહી બનાવવા તે મને તો ધર્માનુસાર લાગતુ નથી કે યોગ્ય પણ લાગતું નથી

દશમા પ્રશ્નનુ સમાધાન

દશમા પ્રશ્નનો જવાબ ઉપરના પ્રશ્નના જવાબમા આવી જાય કે

અહિંસા અને સત્ય એ તો જૈન ધર્મના પાયા રૂપ છે, તો જૈન ધર્મના સિદ્ધાતને ગોપવવા કે સત્ય તરીકે જાહેર ન કરવા એ કાર્ય ધર્મ વિરૂદ્ધનુ જ ગણાય.

तए ण से भरहे केवली सयमेव भरणाल्कार ओमुयइत्त सयमेव पचमुट्ठिय लोय करेइ करेइत्ता आयसघराओ पडिणिक्खमइ

અર્થ—ત્યારે તે ભરત કેવળીએ સ્વયમેવ (પોતાની મેળે) આભરણ (વસ્ત્ર) અલકાર (ઘરેણા) કાઢી નાખ્યા અને સ્વયમેવ (પોતાની મેળે) પચમુષ્ટિ લોચ કર્યો તે પછી તે અરિસા ભુવનમાથી બહાર નીકળી ગયા

અહીં આભરણ અને અલકાર બે શબ્દ વાપરેલા છે આભરણમા વસ્ત્ર અને અલકાર બન્ને અર્થ સમાઈ જાય પણ અલકાર શબ્દ જુદો વાપરેલ હોવાથી આભરણનો અર્થ વસ્ત્ર લઈ શકાય એટલે કે કેવળી ભરત મહારાજ નગ્નત્વ ધારણ કરીને અરિસાભુવનમાથી નીકળી ગયા.

આ ઉપરથી પણ નગ્નત્વ એ મુનિનુ લિંગ છે એમ સમજી શકાય છે અને ગૃહસ્થાવસ્થામા કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થતા કેવળી તુરત જ વસ્ત્રાભૂષણ કાઢી નાખીને નગ્ન થઈ જાય એ જ નિયમ અથવા એ જ વ્યવહાર સાચો છે એમ સમજી શકાય છે.

બાકી કેવળીને વસ્ત્રનો પરિગ્રહ ન હોય છતા આપણે તેને પરિગ્રહી બનાવવા તે મને તો ધર્માનુસાર લાગતુ નથી કે યોગ્ય પણ લાગતું નથી

દશમા પ્રશ્નનુ સમાધાન

દશમા પ્રશ્નનો જવાબ ઉપરના પ્રશ્નના જવાબમા આવી જાય છે

અહિંસા અને સત્ય એ તો જૈન ધર્મના પાયા રૂપ છે, તો જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતને ગોપવવા કે સત્ય તરીકે જાહેર ન કરવા એ કાર્ય ધર્મ વિરુદ્ધનુ જ ગણાય.

પ્રકરણ ૫ દરમુ

જિનકલ્પ

જિનકલ્પ કે જિનકલ્પી શબ્દ જ ભગવાન મહાવીરના વખતમા કયા ય વપરાયેલા નથી એક પણ અગસૂત્રમા જિનક પી શબ્દનું નામનિશાન નથી તેમ નગ્નત્ન એ જિનકલ્પીનો જ આચાર નહિ પણ **સમસ્ત સાધુવર્ગ માટેનો આચાર છે તે વાત આચારાગ સૂત્ર તેમ જ ક.પસૂત્ર સાબિત કરે છે.**

જ્યારે સચેલકત્વનો આગ્રહ પ્રગટયો ત્યારે પણ અચેલત્વને તદ્દન નાબુદ કરી શકાયુ નહિ તેથી સામાન્ય હલકી સઘયણવાળા સાધુથી પાળી ન શકાય તેવા કડક આચારના નિયમો જિનકલ્પી માટેના છે એમ ઠરાવીને જિનકલ્પી આચાર જૂદો બનાવ્યો

જિનકલ્પ સબધી મતભેદની શરૂઆતની વિગત આગળ "પ્રાચીન ઢોણુ" નામના પ્રકરણ ન ૨ માં અપાઈ ગઈ છે

આચારાંગ સૂત્રમાં

જિનકલ્પની વાતજ નથી.

સાધુના આચાર માટેના મૂળ સૂત્ર આચારાગ સૂત્રમા જિનકલ્પીના જુદા આચાર માટેની વાત જ નથી પણ સૂત્રો પુસ્તકારૂઢ થયા તે પહેલા તો જિનકલ્પીની વાત શ્વેતાબરોમા રૂઢ થઈ ગઈ હતી અને તેથી ગુરુ શિષ્ય વચ્ચે તે બાબત સ્પષ્ટ કરવા માટેની પ્રશ્નોત્તરી ચાલી હોય તે સભવિત જ છે અને સૂત્રો પુસ્તકારૂઢ થતી વખતે તે પ્રશ્નોત્તરી ભગવતી સૂત્રમા ઘુસી જાય તે સ્વાભાવિક છે

જિનકલ્પ પાછળથી ઠરાવાયો

તત્વાર્થ સૂત્રની ટીકામા નગ્નપરિસહનો અર્થ કરતી વખતે સિદ્ધસેનગણિએ નવો અર્થ ઉપજાવી જિનકલ્પને જુદુ જ ઠરાવ્યુ

નગ્નત્વને જિનકલ્પીનું નામ આપી તે (જિનકલ્પી પણુ) વિચ્છેદ ગયાની ઘોષણા કરવી. એવી વાતો ઉપજાવી કાઢી સત્યને ગોપવવા કરતા સૂત્રમા સાધુના નગ્નત્વનુ પ્રતિપાદન છે એ વાતનો સીધી રીતે સ્પષ્ટ રીતે સ્વીકાર કરી, હાલના કાળમા શરીરની નિર્બળતાને લઈને એવો કડક આચાર પાળી શકાય તેમ નથી એમ બતાવીને વસ્ત્રની જરૂરીઆત અનિવાર્ય ગણાવવામા આવે તો જ તે સત્ય કહેવાય. તો જ તેમા પ્રમાણિકપણુ કહેવાય.

અને સાચી વાત શ્રાવકો કબુલ કરવાના જ છે, સાચી વાત કરવાથી સાધુનુ શ્રાવકોમા માન જરાય ઘટવાનુ નથી પણ વધવાનુ જ છે.

તો પછી સત્યને સત્ય તરીકે જાહેર રીતે કબુલ કરવામા શા માટે કાંઈપણ વાધો હોઈ શકે?

પ્રભાવે દિગબરો ઉપર પણ બન્ને તો કરી જ હતી તેમણે અચેલત્વનો આગ્રહ તો રાખ્યો પણ જ્યારે શ્વેતામ્બરમા જિનકલ્પ જુદો બની ગયો ત્યારે દિગમ્બરોએ પણ જિનકલ્પનો આચાર જુદો બનાવી દીધો

દિગબરોના જિનકલ્પી માટેના નિયમો

દિગબરોએ પણ જિનકલ્પી માટે નીચે પ્રમાણે ઠરાવ્યુ છે—

(૧) જિનકલ્પી તીર્થંકરના સમયમા જ હોય છે

(૨) જન્મથી વીસ વર્ષ સુધી ભોગ ભોગવીને પછી ઓગણીસ વર્ષ સુધી મુનિ પર્યાયમા રહીને ત્યારબાદ જિનકલ્પી મુનિ થાય છે

(વીસ વર્ષ સુધી ભોગ ભોગવવાનો નિયમ મહાવીર ભગવાન ગૃહવાસમા રહેલા તે ઉપરથી ઉપજાવી કાઢેલો લાગે છે પરતુ ઓગણીસ વર્ષ મુનિ પર્યાયની મુદત શા માટે ઠરાવી છે તે સમજાતુ નથી)

(૩) જિનકલ્પીને પહેલુ સઘયણ હોય છે

(૪) જિનકલ્પીને નવ અથવા દશપૂર્વનુ જ્ઞાન હોય છે

(૫) જિનકપી તીર્થંકર ભગવાનની જેમ વિહાર કરે છે

(અપ્રતિબદ્ધ વિહારને ઉદ્દેશીને આ નિયમ હોય એમ લાગે છે પરતુ ઉચ્ચ કક્ષાના બધા ય નિગ્રથો માટે અપ્રતિબદ્ધ વિહારનો જ નિયમ છે)

શ્વેતામ્બરોએ અચેલત્વને જ જિનકલ્પ ઠરાવેલ છે ત્યારે દિગબરોએ અચેલત્વને અને જિનકલ્પને જુદા જુદા ગણ્યા છે એટલો ફેરફાર બાદ કરીએ તો જિનક પી માટેના બાકીના નિયમો બન્ને સપ્રદાયના લગભગ એક સરખા છે

અચેલકત્વ એ સાધુ માટેનો આચારાગ સૂત્ર પ્રમાણે સામાન્ય નિયમ છે તેમા સઘયણની કોઈ શરત નથી સાધુના આચારમા જે

જિનકલ્પના આચાર ગ્રહણીકરણી જુદી જ ઠરાવી દીધી! કે જે વાત મૂળ સૂત્રમાં ક્યાંય છે જ નહિ

અને જિન ભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણે તો વિશેષાવશ્યક ભાષ્યમાં જમ્બૂ સ્વામીના મોક્ષગમન પછી જિનકલ્પ વિચ્છેદ ગયાનીજ ઘોષણા કરી દીધી

આ પ્રમાણે કેટલાય પૂર્વાચાર્યોએ મૂળ અચેલક આચાર ધર્મને છુપાવીને વધતા જતા શિથિલાચારને પુષ્ટ કરવા માટે અનેક નવી નવી વાતો ઉપજાવી કાઢી કે જે એક રીતે કહીએ તો ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા જ કહેવાય

જિનકલ્પ દશ પૂર્વથી વધુ જ્ઞાન વાળા જ ધારણ કરી શકે એવી વાત પણ મૂળમાં ક્યાંય નથી પણ પાછળથી પૂર્વાચાર્યે ઉપજાવી કાઢેલ છે તેમજ અચેલક સઘું જિનકલ્પી જ હોય એવું વિધાન પણ આચારાંગ સૂત્રમાં નથી તથા અચેલકપણું પહેલા વજ્ર ઋષભ નારાચ સંઘયણવાળા જ પાળી શકે એવો પણ કોઈ નિયમ નથી આજે પણ અચેલકપણું પળાતામાં આવે છે તે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે

જિનકલ્પ ઉગ્રતપ પ્રધાન છે

જિનકલ્પી માટે બનાવેલા નિયમો ઉગ્ર તપ પ્રધાન છે અને તેથી તે નિયમો પહેલા સંઘયણવાળા સાધુથી જ પાળી શકાય એમ કહેવું તે કેટલેક અંશે વ્યાજબી ગણાય

પરંતુ અચેલકત્વ અને તપ એ બે જુદી જુદી વસ્તુ છે અચેલક સાધુએ પણ તપ કરવાનો જ તે પરંતુ છે શરીરની શક્તિ પ્રમાણે કરવાનો છે પણ અચેલકત્વ ધારણ કર્યું માટે જિનકલ્પી માટે બનાવેલા નવા નિયમો અનુસારનો ઉગ્ર તપ કરવાનું અચેલક સાધુ માટે ફરજીયાત નથી એટલે અચેલકત્વ પહેલા સંઘયણ વાળો જ ધારણ કરી શકે એવો નિયમ નથી

પંચમ આરાના દુષ્ટ કાળના પ્રભાવે શ્વેતાંબરો ઉપર અસર કરી અને તેમને સચેલકત્વ માટે આગ્રહી બનાવ્યા તો તેવી જ રીતે કાળ

અમુક આચારને જિનકલ્પનું નામ અપાય તેમા મને કશોય વાંધો નથી પણ તે વાત ભગવાને જ કરી છે એમ પ્રતિપાદન કરના સામે જ મારો વાધો છે. કારણકે તેથી ભગવાનના સર્વજ્ઞપણાનો જ ઇન્કાર થઈ જાય છે

આચારાગ સૂત્રમા જિનકલ્પના જુદા આચારો બતાવ્યા જ નથી. ભગવાનની એ ભૂલ સુધારવાને માટે ટીકાકારે ઘણા ઠેકાણે એવા ઉલ્લેખ કર્યા છે કે—' આ તો જિનકલ્પીનો આચાર છે," "આ સૂત્ર જિનકલ્પીને ઉદ્દેશીને લખાયુ છે" અને આ વાત તો "જિનકલ્પીને ઘટે તેમ છે"

એટલે કે ભગવાન સર્વજ્ઞ નહિ હોવાથી તેમને કયો આચાર જિનકલ્પનો છે તે ખબર નહોતી અને બધા આચારો સામાન્ય રીતે સર્વ સાધુ માટે લખી નાખ્યા.

પણ આવી રીતે ભગવાનને અસર્વજ્ઞ ઠગવી તેમની ભૂલ સુધારવાનો ડોળ કરતા ટીકાકારે આચારાગ સૂત્રની કલમ ૫૫૬ મા, કલમ ૮૨૪ મા અને ૮૪૧ મા સ્પષ્ટ રીતે અને એકસરખી રીતે ભિક્ષુભિક્ષુણીના આચારો છે તેને પણ જિનકલ્પીના આચાર ઠરાવી દીધા ! શુ સાધ્વીઓ જિનકલ્પી હોય એમ માનો છો ?

ભગવાનને સર્વજ્ઞ નહિ માનનારા અને મતાગ્રહને ચુસ્તપણે વળગી રહેનારા જ આવી અસબધ્ધ વાતોને સત્ય તરીકે સ્વીકારે

પહેલા ત્રેવીશ તીર્થંકરોના વખતમા જિનકલ્પ નહોતો એમ તો સમ્પ્રદાયવાદીઓ સ્વીકારે જ છે

મે આ લેખમા બતાવ્યુ છે તેમ ચોવીશમા મહાવીર સ્વામીના વખતમા પણ જિનકલ્પીપણુ હતુ નહિ શ્રી આચારાગ સૂત્રમાતેનું નામ-નિશાન પણ નથી

ખાસ વિશેષ કડક અને ઉગ્ર આચાર હતો તે આ કાળમા પાળી ન શકાય તે કારણે તેટલો આચાર જુદો પાડીને તેને જિનકલ્પનુ નામ આપ્યુ હોય એમ જણાય છે

મૂળ આચારના નિયમમા ફેરફાર કર્યા વિના ઉચ્ચતમ નિર્ગ્રંથના ઉત્કૃષ્ટ આચારને તે પ્રમાણે મ્હીને જુદો પાડી તેને જુદુ નામ આપવામા કાંઈ ખોટુ થતુ નથી પરતુ અચેલક અને જિનકલ્પ એ બે જુદી બાબતો હોવા છતા તે બન્ને એક ગણી કાઢવી એ ખોટુ છે એટલે એટલી વાત મત વિરુદ્ધની ગણાય

જિનકલ્પથી સર્વજ્ઞતાને બાધ

જિનકલ્પ ભગવાન મહાવીરે પ્રરૂપેલ છે એમ માનવાથી ભગવાનની સર્વજ્ઞતાને જ બાધા પહોંચે છે તે આ પ્રમાણે—

ભગવાને આચારાગ સૂત્રમા જિનકલ્પની કાંઈ જ વાત કરી નથી શિષ્યોને સાધુના આચાર સબધી વાત કરતી વખતે જિનકલ્પનુ નામ આપીને કોઈ પણ વ્યાખ્યા કરી નથી ત્યારે શિષ્યોને બીજા વિષયની વાત કરતી વખતે ભગવાન શિષ્યોને જિનકલ્પનો ઉલ્લેખ કરે જ નહિ કારણ કે ભગવાન તો જાણે છે કે તેમણે શિષ્યોને જિનકલ્પનુ નામ સુદ્ધા બતાવ્યુ નથી તો શિષ્યો જિનકલ્પનુ નામ ભગવાનના મુખમાથી સાભળે તો પણ તેઓ જિનકલ્પનુ તે સમજી શકે જ નહિ

એટલે સર્વજ્ઞ ભગવાન એવી અસબદ્ધ વાત કરે જ નહિ ભગવાનને નામે આવી વાત કહેનારા ભગવાનને સર્વજ્ઞ માનતા નથી એ સાબિત થાય છે.

સપ્રદાયવાદીઓ ભગવાને જિનકલ્પની વ્યાખ્યા કરીને જિનકલ્પની પ્રરૂપણા કરી હતી એવુ તો સાબિત કરતા જ નથી પણ આડકતરી રીતે જિનકલ્પ સાબિત કરવાની કોશીશ કરે છે ત્યારે જિનકલ્પને ભગવાનના નામે ચડાવવાની વાત કેમ માની શકાય ?

પ્રકરણ સોળમુ

દિગંબરની ઉત્પત્તિ

શ્વેતાંબરોએ લખેલી અતિશયોક્તિ ભરેલી વાત

જૈન ધર્મ એક જ છે અને તે અનાદિ છે એક જ ધર્મના બે ફાટા પડ્યા તે અપેક્ષાએ શ્વેતાંબર અને દિગંબરની ઉત્પત્તિ થઈ એમ કહી શકાય

શ્વેતાંબરોએ દિગંબરોની ઉત્પત્તિ કેમ થઈ તેની કથા શ્વે શાસ્ત્રમા કહેલી છે તેમ જ દિગંબરોએ શ્વેતાંબરોની ઉત્પત્તિ કેમ થઈ તેની કથાઓ તેમના ગ્રંથોમા આપેલી છે તે બન્નેની કથાઓમા કેટલુ સત્ય છે, કેટલી વાસ્તવિકતા છે તે સમજવા માટેનો આ પ્રયત્ન છે

પહેલા શ્વેતાંબરોએ આપેલી દિગંબરોની ઉત્પત્તિ સબધીની કથા જોઈશુ અને તેની સમીક્ષા કરીશુ અને પછીના પ્રકરણમા દિગંબરોએ લખેલી કથાઓ અને તેની સમીક્ષા આપીશુ

મતભેદની શરૂઆત

જૈનધર્મના સાધુઓમા પડેલો મતભેદ છેલ્લા કેવળી શ્રી જબૂસ્વામીના નિર્વાણ પછી તુરત જ ઉત્પન્ન થયો હતો પરતુ તે થોડા વખતમા એટલે ઘણું કરીને ભદ્રબાહુ સ્વામીના વખતમા તે મતભેદ શમી ગયો હતો અને બન્ને પક્ષે જિનકલ્પ અને સ્થવિર કલ્પના બે નો સ્વીકાર કર્યો હતો

બધા જિન-તીર્થ કરોનો ધર્મ એકસરખો જ હોય છે એટલે બધાય-ચોવીશેય તીર્થ કરોના વખતમા જિન કલ્પ આદિ કોઇ પણ કલ્પનુ નામનિશાન હતુ નહિ.

એ બધા કલ્પોની કલ્પના પાચમા આરાના શિથિલાચારમાથી ઉત્પન્ન થઇ છે.

પરતુ તેનો અર્થ એમ નથી કે [જિનકલ્પમા વર્ણવેલુ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર-તપ નહોતુ પહેલાના સાધુઓમા તો વિશેષ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર-તપ હતુ પણ ચારિત્ર-તપના તે વખતે જુદા જુદા વિભાગ નહોતા એમ જ સમજવાનુ છે.

પાચમા આરામા જે ઉત્કૃષ્ટ તપ થઈ શકે તેમ નથી અને જે ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પાળી શકાય તેમ નથી તેને જુદુ પાડીને તેને જિન કલ્પ નામ આપ્યુ એમ જ સમજવાનુ છે.

પ્રકરણ ભોગણુ

દિગંબરની ઉત્પત્તિ

શ્વેતાંબરોએ લખેલી અતિશયોક્તિ ભરેલી વાત

જૈન ધર્મ એક જ છે અને તે અનાદિ છે એક જ ધર્મના બે ફાટા પડ્યા તે અપેક્ષાએ શ્વેતાંબર અને દિગંબરની ઉત્પત્તિ થઈ એમ કહી શકાય

શ્વેતાંબરોએ દિગંબરોની ઉત્પત્તિ કેમ થઈ તેની કથા સ્વે શાસ્ત્રમા કહેલી છે તેમ જ દિગંબરોએ શ્વેતાંબરોની ઉત્પત્તિ કેમ થઈ તેની કથાઓ તેમના ગ્રંથોમા આપેલી છે તે બન્નેની કથાઓમા કેટલુ સત્ય છે, કેટલી વાસ્તવિકતા છે તે સમજવા માટેનો આ પ્રયત્ન છે

પહેલા શ્વેતાંબરોએ આપેલી દિગંબરોની ઉત્પત્તિ સબધીની કથા જોઈશુ અને તેની સમીક્ષા કરીશુ અને પછીના પ્રકરણમા દિગંબરોએ લખેલી કથાઓ અને તેની સમીક્ષા આપીશુ.

મતભેદની શરૂઆત

જૈનધર્મના સાધુઓમા પહેલો મતભે છેલ્લા કેવળી શ્રી જબૂસ્વામીના નિર્વાણ પછી તુરત જ ઉત્પન્ન થયો હતો પરતુ તે થોડા વખતમા એટલે લગભગ કરીને ભદ્રબાહુ સ્વામીના વખતમા તે મતભેદ શમી ગયો હતો અને બન્ને પક્ષે જિનકલ્પ અને સ્થવિર કલ્પના ભેદો સ્વીકાર કર્યો હતો

પરંતુ તે પછી આર્ય મહાગિરિએ જિનકલ્પના જેવો આચાર પાળવાનું ફરીથી શરૂ કરવાથી વળી પાછો મતભેદ શરૂ થયો હતો આર્ય મહાગિરિના શિષ્યો જિનકલ્પ ચાલુ છે એમ માનવા લાગ્યા ત્યારે નરમ દળના સાધુઓ જિનકલ્પ વિચ્છેદ ગયાની વાતને વળગી રહ્યા

એ મતભેદ પણ બહુ લાંબો ચાલ્યો નહોતો કારણ કે વિષમ કાળના કારણે દિવસે દિવસે શરીર સંસ્થાન હીન હીન થતું જવાથી જિનકલ્પના હિમાયતીઓને નવા સાધુઓમાંથી જરા પણ ઉત્તેજન મળ્યું નહોતું તેથી તે મતભેદ બીજીવાર પણ શાંત થઈ ગયો

છતાં આ મતભેદનું ઝેર તો સાધુઓમાં રેડાઈ ગયું હતું તે નાબૂદ થયું નહોતું અને આર્યરક્ષિત સૂરિએ જ્યારે તેમના પિતાને વસ્ત્રધારી રહેવા દઈને મુનિ દીક્ષા આપી ત્યારે ગરમ દળના સાધુઓમાં ફરીથી ઉગ્ર મતભેદ શરૂ થયો એમ દેખાય છે કારણ કે આર્યરક્ષિત સૂરિના સ્વર્ગગમન પછી ફક્ત (દિગંબર મત પ્રમાણે) નવ વર્ષ પછી અને (શ્વેતાંબર મત પ્રમાણે) બાર વર્ષ પછી દિગંબર અને શ્વેતાંબરના નામથી બન્ને સંપ્રદાયો છૂટા પડયા

છૂટા પડવાનું તાત્કાલિક કારણ

બે પક્ષ છૂટા પડવાનું તાત્કાલિક કારણ એ છે કે મથુરાની પાસેના "રહવીર" નામના ગામમાં આર્યકૃષ્ણના શિષ્ય શિવભૂતિએ જિનકલ્પની ચર્ચા ઉભી કરી અને પોતે જિનકલ્પી બનીને લાંબા કાળથી શાંત થએલ મતભેદને નવપલ્લવિત કર્યો

મથુરામાં કંકાલી ટીંબામાંથી જૈન શ્વેતાંબર પરંપરાના આચાર્ય આર્ય કણ્હની એક અર્ધ નગ્ન મૂર્તિ નીકળી છે તે પ્રાય વિક્રમની બીજી સદીની શરૂઆતમાં નિર્મિત થઈ હતી મથુરાની આસપાસ તથા તેના પશ્ચિમ પ્રદેશમાં ઘણા પૂર્વકાળથી 'કૃષ્ણ ગચ્છ' અથવા 'કૃષ્ણર્ષિગચ્છ' નામથી પ્રસિદ્ધ શ્વેતાંબર આમ્નાયનો એક પ્રાચીન ગચ્છ પ્રચલિત થયો હતો અને તે વિક્રમની પંદરમી સદી ' તો હતો

કાળમાગ્યનો વિચાર કરતા સમજાય છે કે ઉક્ત મૂર્તિવાળા તથા ગચ્છના આદિ પુરુષ એ જ આર્ય કૃષ્ણ હતા કે જેના શિષ્ય શિવભૂતિએ જિનકલ્પનો સ્વીકાર કર્યો હતો

દિગબર આચાર્યોએ નિયમપૂર્વક શૌરસેની ભાષાનો સૌથી અધિક આદર કર્યો છે તે શૌરસેની ભાષા મથુરા અને તેની આસપાસના પ્રદેશમા પ્રચીન કાળથી ચાલુ હતી તેથી એમ સમજાય છે કે દિગબર શાખાનુ મૂળ ઉદ્ભવ સ્થાન શૂરસેન દેશ હતો કે જેની રાજધાની મથુરા હતી

શિવભૂતિનો વૃતાત એ આવશ્યક મૂળ ભાષ્ય અને ચૂર્ણીમાં આપેલો છે તે વૃતાત જેમનો તેમ ઈતિહાસ વિશારદ પ શ્રી કલ્યાણ વિજયજી મહારાજે **શ્વેતાબર સપ્રદાયની માન્યતા જાણી શકાય તેટલા માટે** પ્રસિદ્ધ કરેલ છે તે વૃતાતનો અનુવાદ હુ અહીં આપુ છુ

શિવભૂતિનુ વૃતાંત

ભગવાન મહાવીર સિદ્ધ થયાને ૬૦૯ વર્ષ વ્યતીત થયા ત્યારે રથવીરપુરમા બોટિકો (દિગબર)નુ દર્શન ઉત્પન્ન થયુ રથવીરપુર નગર હતુ ત્યા દીપક નામનું ઉદ્યાન હતુ આર્ય કૃષ્ણ નામના આચાર્ય ત્યા પધાર્યા

ત્યા સહસ્ત્રમલ શિવભૂતિ નામના એક આદમી રહેતા હતા એક સમયે તેમની સ્ત્રીએ તેની સાસુને ફરિયાદ કરતા કહ્યુ—એ હમેશા અરધી રાત્રે ઘેર આવે ત્યાં સુધી હુ ભૂખી જાગતી બેસી રહુ છુ

સાસુએ કહ્યું—આજે બારણા બધ કરીને સુઈ જજે હુ જાગીશ

તે સુઈ ગઈ મધરાતના સમયે તેણે બારણા ખખડાવ્યા ત્યારે માતાએ ફિટ્કાર આપતા કહ્યુ—અત્યારે જ્યા બારણા ખુલ્લા દેખાય ત્યા ચાલ્યો જા

તે ચાલ્યો ગયો અને તપાસ કરતા તેણે સાધુઓનો ઉપાશ્રય ખુલ્લો જોયો અંદર જઈ સાધુઓને વંદન કરતા તેણે કહ્યુ—મને પ્રવજ્યા આપો

પરતુ સાધુઓએ તેની પ્રાર્થના સ્વીકારી નહિ ત્યારે તેણે પોતે પોતાની મેળે લોચ કરી નાખ્યો ત્યાર પછી તેને સાધુનો વેષ આપ્યો અને સાધુઓ તેની સાથે ત્યાથી ચાલી નીકળ્યા

કાળાતરે સાધુ ફરીથી ત્યા આવ્યા રાજાએ શિવભૂતિને એક બહુમૂલ્ય કબલ આપ્યુ

આચાર્યે કહ્યુ—સાધુઓને તેની શી જરૂર છે? તે એ કેમ લીધુ?

એમ કહીને તેને પૂછ્યા વિના જ કમલને ફાડીને તેની નિષદ્યાઓ (નિશીથિઓ) કરી નાખી તેથી શિવભૂતિ બહુ જ નારાજ થયો,

એક દિવસ જિનકલ્પિક સાધુઓનુ વર્ણન ચાલી રહ્યુ હતુ કે જિનકલ્પિક બે પ્રકારના હોય છે—**પાણિપાત્ર અને પાત્ર ધારી.**

(નોટ—અહીં જિનકલ્પી બે પ્રકારના કહ્યા—(૧) પાણીપાત્રી એટલે હાથમા ભોજન લેનારા (૨) પાત્રધારી એટલે ભોજન માટે પાત્ર રાખનારા

પરતુ અહીં જિનકલ્પી વસ્ત્રધારી હોય એમ કહ્યુ નથી એટલે જિનકલ્પીને વસ્ત્રધારી કહેનારા કેવા જૂઠા છે તે સમજી શકાશે,

—ન ગિ શેઠ)

ત્યારે શિવભૂતિએ પૂછ્યુ—આજકાલ આટલી બધી ઉપાધિ કેમ રાખવામા આવે છે? જિનકલ્પ કેમ આચરવામા નથી આવતો?

આચાર્ય—આ સમયે તે વિચ્છેદ ગયો છે તેથી તે આચરવામા આવતો નથી

શિવભૂતિ—વિચ્છેદ કેમ જાય ? હુ આચરૂ છુ. પરલોકાર્થીએ તો એમ જ કરવુ જોઈએ ઉપધિ, પરિગ્રહ શા માટે જોઈએ ? પરિગ્રહમા કષાય, મૂર્ચ્છા, ભય આદિ ઘણા દોષ છે શાસ્ત્રમાં પણ અપરિગ્રહત્વ જ કહેલ છે જિનેશ્વર ભગવાન પણ અચેલક જ હતા માટે અચેલકતા જ સારી છે

ગુરુ—તો તો શરીરનો પણ ત્યાગ કરી દેવો જોઈએ કારણ કે કોઈને શરીર પર કષાય મૂર્ચ્છા આદિ થઈ જાય છે શાસ્ત્રમા અપરિગ્રહત્વ કહ્યુ છે પણ તેનુ તાત્પર્ય એટલુ જ છે કે સાધુએ ધર્મોપકરણ ઉપર પણ મૂર્ચ્છા કરવી નહિ જોઈએ જિન પણ એકાંત અચેલક નહોતા શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે સર્વ જિનેશ્વર એક દેવદૂષ્યની સાથે દીક્ષિત થયા હતા

(નોંધ—મૂર્ચ્છા વિના ઉપકરણો રાખી શકાય એવો મૂર્ચ્છાનો ખોટો અર્થ તેમજ જિન અચેલક નહોતા એવો ખોટો અર્થ કરવામા સાધુઓ તે વખતે કેટલા બધા કુશળ થઈ ગયા હતા તે આ હકીકત બતાવી આપે છે. આ રીતે જ મૂર્ચ્છા નહિ હોવાનો ઢોંગ કરીને અને પોતાની નિર્બળતા છુપાવીને ઉપકરણો વધારતા ગયા અને શિથિલાચાર પોષતા ગયા.—ન ગિ રોઠ)

આ પ્રમાણે સ્થવિરોએ શિવભૂતિને સમજાવ્યા પણ કર્મોદયને વશ થઈને તેઓ વસ્ત્રો છોડીને ચાલ્યા ગયા.

ઉત્તરા નામની તેમની એક બહેન હતી તેણી ઉદ્યાનમા રહેલા શિવભૂતિને વ ના કરવા ગઈ અને તેને જોઈને તેણીએ પણ વસ્ત્રો ત્યાગી દીધા તેણી ભિક્ષાર્થે ગામમા ગઈ તેને જોઈને એક ગણિકાએ વિચાર્યું કે આને લઈને લોકો અમારાથી વિરકત થઈ જશે તેથી તે વેશ્યાએ ઉત્તરાના ઉર પ્રદેશ પર એક વસ્ત્ર બાધી દીધુ

તે ચાલ્યો ગયો અને તપાસ કરતા તેણે સાધુઓનો ઉપાશ્રય ખુલ્લો જોયો અંદર જઈ સાધુઓને વંદન કરતા તેણે કહ્યું—મને પ્રવ્રજ્યા આપો

પરતુ સાધુઓએ તેની પ્રાર્થના સ્વીકારી નહિ ત્યારે તેણે પોતે પોતાની મેળે લોચ કરી નાખ્યો ત્યાર પછી તેને સાધુનો વેષ આપ્યો અને સાધુઓ તેની સાથે ત્યાથી ચાલી નીકળ્યા

કાળાતરે સાધુ ફરીથી ત્યા આવ્યા રાજાએ શિવભૂતિને એક બહુમૂલ્ય કબલ આપ્યુ

આચાર્યે કહ્યુ—સાધુઓને તેની શી જરૂર છે ? તે એ કેમ લીધુ ?

એમ કહીને તેને પૂછ્યા વિના જ કબલને ફાડીને તેની નિષધાઓ (નિશીથિઓ) કરી નાખી તેથી શિવભૂતિ બહુ જ નારાજ થયો.

એક દિવસ જિનકલ્પિક સાધુઓનુ વર્ણન ચાલી રહ્યું હતુ કે જિનકલ્પિક બે પ્રકારના હોય છે—**પાણિપાત્ર અને પાત્ર વાળી**

(નોંધ—અહીં જિનકલ્પી બે પ્રકારના કહ્યા—(૧) પાણીપાત્રી એટલે હાથમા ભોજન લેનારા (૨) પાત્રધારી એટલે ભોજન માટે પાત્ર રાખનારા

પરતુ અહી જિનકલ્પી વસ્ત્રધારી હોય એમ કહ્યુ નથી એટલે જિનકલ્પીને વસ્ત્રધારી કહેનારા કેવા જૂઠા છે તે સમજી શકાશે. —ન. ગિ રોઠ)

ત્યારે શિવભૂતિએ પૂછ્યુ—આજકાલ આટલી બધી ઉપાધિ કેમ રાખવામા આવે છે ? જિનકલ્પ કેમ આચરવામા નથી આવતો ?

આચાર્ય—આ સમયે તે વિચ્છેદ ગયો છે તેથી તે આચરવામા આવતો નથી

રાજાના એક અગરક્ષક હતા. તે સાધુઓની પાસે ધર્મ સાભળીને શ્રાવક થઈ ગયા એની એ જ આજીવિકા હતી તેથી તે તેની તલવાર લોખડને બદલે કાષ્ઠની રાખતો હતો તેના મિત્રે રાજાને કહી દીધુ કે એ તો લાકડાની તલવાર રાખે છે રાજાએ તેની તલવાર બતાવવા કહ્યુ શ્રાવકે સમ્યગ્દષ્ટિ દેવતાનુ સ્મરણ કરીને તલવાર મ્યાનમાથી ખેચી કાઢી તો લોઢાની તલવાર નીકળી

રાજાએ પેલા ચાડી ખાનાર પુરુષ તરફ જોયુ તો તે ખસિયાણો પડી ગયો ત્યારે શ્રાવકે રાજાના ચરણોમા નમન કરીને સત્ય વાત કહી દીધી તેને ચડકર્ણ નામનો પુત્ર હતો તેણે દીક્ષા લઈને બોટિકોની ઉત્પત્તિ કરી

આ પ્રમાણે શ્વેતાંબર પ્રાચીન સાહિત્યમા શિવભૂતિના પિતાનો વૃત્તાત છે.

શિવભૂતિના વૃત્તાત ઉપર શ્રી કલ્યાણવિજયજીની સમીક્ષા

શ્વેતાબરાચાર્યોએ લખેલ શિવભૂતિનું વૃત્તાત અક્ષરશ સત્ય હોવાનો ભલે આપણે દાવો ન કરીએ પરતુ તેના પિતા અગરક્ષક હતા, તેની સહસ્રમલ તથા ચડકર્ણ જેવી ઉપાધિઓ તથા દીક્ષા લીધા પછી રાજાની તરફથી અમૂલ્ય કબલની ભેટ ઇત્યાદિ એવી વાતો છે કે શિવભૂતિ રાજ કર્મચારી હોવાની અને કુટુબના અપમાનથી ઘર છોડી ચાલી નીકળવાની વાત માનવામા સદેહ રહેતો નથી

અને એવા રાજા માન્ય મનુષ્યને રાજા તરફથી મળેલી ભેટ સબધમા ગુરુનો ઉપાલભ તથા એ ચીજનો નાશ કરી દેવો એ પણ અવશ્ય અપમાનજનક ઘટના છે આ ઘટનાથી ઉત્તેજિત થઈને શિવભૂતિ ગુરુની વિરુદ્ધ થાય અને તે પણ વસ્ત્રના સબધમા જ વિરુદ્ધ થાય તે પણ સ્વાભાવિક છે

જો કે તેણીની ઇચ્છા વસ્ત્ર રાખવાની નહોતી પણ શિવભૂતિએ કહ્યુ—રહેવા દે આ તને દેવતાએ આપ્યુ છે

શિવભૂતિએ કોડકુડ અને વીર નામના બે શિષ્ય કર્યા અને ત્યાથી પરપરા ચાલી

ભાષ્યનો પાઠ "કોડિન્નકોરૂ વીરા" છે ચૂર્ણીકારે "કોડિન્ન" "કોટવીરા" એમ પદચ્છેદ કર્યો છે અને શિવભૂતિના શિષ્ય લખ્યા છે પરતુ અમારા વિચારથી કોડિન્નકોરૂ એ કુડકુડનુ અપભ્રશ છે અને "વીર" એ વીરનદી, વીરસેન કે તેને મળતા નામવાળા આચાર્યનુ નામ છે ભાષ્યમા તેને શિવભૂતિના શિષ્ય લખ્યા નથી પણ 'પરપરાસ્પર્શક' લખેલ છે એથી સ્પષ્ટ છે કે શિવભૂતિના દીક્ષા શિષ્ય નહિ પણ પરપરા શિષ્ય હતા ખૂબ પ્રસિદ્ધ થવાથી અથવા દિગબર શાખામા મહત્વપૂર્ણ કાર્યકર હોવાથી ભવિષ્યકારે શિવભૂતિની પછી તેનો નામોલ્લેખ કર્યો છે

બોટિક શિવભૂતિએ તથા ઉત્તરાએ પોતાની તર્કબુદ્ધિથી રથવીરપુરમા આ મિથ્યાદર્શન ઉત્પન્ન કર્યું

બોટિક શિવભૂતિથી બોડિયલિગની ઉત્પત્તિ થઈ અને કોડિન્ન કોરૂવીર પરપરા સ્પર્શક ઉત્પન્ન થઈ

આ પ્રમાણે શ્વેતાબર ગ્રંથમા દિગબર સપ્રદાયની ઉત્પત્તિ સબધમા મૌલિક વૃતાત છે. પછીના ગ્રથકારોએ જે કઈ પણ આ વિષયમા લખ્યુ છે તે સર્વ આ વૃતાતના આધાર પર લખ્યુ છે

શિવભૂતિના પિતાનો વૃત્તાત

પચકલ્પ ચૂર્ણીમા શિવભૂતિનું નામ 'ચડકર્ણ' એમ બતાવ્યુ છે અને ત્યા તેના પિતાના સબધમા પણ થોડો વૃત્તાંત લખેલ છે તે વાચકોના અવલોકનાર્થે અહીં લખેલો છે

લેતી વખતે ઔત્સર્ગિક લિંગ (નગ્નતા) ધારણ કરવુ શ્રેષ્ઠ છે" (ગાથા ૭૭)

"જેને વિહારચર્યામા માનસિક, વાચિક તથા કાયિક દોષ નિશ્ચિત રૂપથી લાગ્યા હોય તે પણ સથારાના સમયે આત્સર્ગિક લિંગ ધારણ કરે."

"જો સ્થાન યોગ્ય ન હોય, સસ્તારક લેવાવાળા મહર્દ્ધિક કે લજ્જાશીલ હોય, મ્લેચ્છ લોકોની વસ્તી હોય, સ્વજન ત્યા વિદ્યમાન હોય તો આપવાદિક લિંગ પણ રહી શકે છે

"સ્ત્રી પરિમિત ઉપધિ રાખતી હોય તેને માટે આગમમા ઔત્સર્ગિક તથા આપવાદિક લિંગ કહ્યા છે તે સથારા વખતે રાખે" (ગાથા ૮૧)

શ્રી શિવકોટિ આચાર્યે ઔત્સર્ગિક લિગમા (૧) અચેલકતા, (૨) કેશલોચ, (૩) કાર્યોત્સર્ગ અને (૪) પ્રતિલેખન—એ ચારને ઔત્સર્ગિક લિંગ કહેલ છે (ગાથા ૮૦)

આપવાદિક લિગમા શેની છૂટ છે તેનો શ્રી શિવકોટિ આચાર્યે ખુલાસો કર્યો નથી તથાપિ મહર્દ્ધિક અને લજ્જાશીળને આપવાદિક લિંગની છૂટ આપવાથી એ વાત સ્વય સિદ્ધ થઈ જાય છે કે આ **આપવાદિક લિગમા વસ્ત્રની છૂટ અવશ્ય હતી.**

દર્શન પાહુડનો ઉલ્લેખ

શ્રી કુદકુદાચાર્યના દર્શન પાહુડ (પ્રાભૃત)ની ૨૪મી ગાથામા પણ આપવાદિક લિંગમા **વસ્ત્રાદિ રાખવાનો સ્વીકાર કર્યો છે.** તેની ટીકામા શ્રુતસાગર સૂરિએ વાત કહી છે—

(૧) પાછળના સમયમા દિગબર ભટ્ટારકોમા વસ્ત્ર પહેરવાની પ્રવૃત્તિ ચાલી તેનો આરભ માન્ડવગઢમાં ભટ્ટારક વસતકીર્તિથી થયો

શિવભૂતિએ આર્ય કૃષ્ણની સાથે ઉપધિ ન રાખવાના સંબંધમાં જે દલીલો કરી છે તેનો સાર એટલો જ છે કે ઉપધિ કષાય, મૂર્છા અને ભય ઇત્યાદિનું કારણ છે તેણે એમ નથી કહ્યું કે ઉપધિ રાખવાથી મુક્તિ નથી મળતી. એથી ઊલટું આર્યા ઉત્તરાને વસ્ત્ર રાખવાની સંમતિ દીધી કારણ કે સાધુ અચેલક થાય તેમાં શાસ્ત્રનો આધાર છે પણ સ્ત્રીને એમ કરવામાં કલ્પાધ્યયનની સ્પષ્ટ નિષેધાજ્ઞા છે. શિવભૂતિ એ જાણતા ન હોય એ સંભવિત નથી. તેથી તેમણે ઉત્તરાને અચેલક ન થવાની આજ્ઞા કરી.

આ વિષયમાં ગણિકા દ્વારા તેને વસ્ત્ર આપવાની જે વાત કરવામાં આવી છે તે સંભવ છે કે તે માત્ર દ્વેષનું જ પરિણામ હતું.

શિવભૂતિએ વસ્ત્રપાત્ર નહિ રાખવાનો ઉત્કૃષ્ટ જિનકલ્પ સ્વીકાર્યો હતો તો પણ આગળ જતા તેને અનુભવ થયો કે આ રીતનો ઉત્કૃષ્ટ માર્ગ લાંબો સમય ચાલવો કઠિન છે તેથી તેમણે સાધુઓના આપવાદિક લિંગનો પણ સ્વીકાર કર્યો.

આ વાત વાચકે અમારી કોરી કલ્પના સમજવી નહિ કારણ કે દિગંબર સંપ્રદાયના પ્રાચીન ગ્રંથોમાંથી જ આ વાત પ્રમાણિત થાય છે

ભગવતી આરાધનાના ઉલ્લેખો

દિગંબર સંપ્રદાયના ધુરંધર આચાર્ય આર્ય શિવકોટિ પોતે હસ્તભોજી હતા તેઓ તેમના 'ભગવતી આરાધના' ગ્રંથમાં લખે છે કે—

"જેઓ ઔત્સર્ગિક લિંગમાં રહેવાવાળા છે તેને માટે તો એ લિંગ છે જ પણ આપવાદિક લિંગવાળાએ પણ સંથારો

લેતી વખતે ઔત્સર્ગિક લિંગ (નગ્નતા) ધારણ કરવુ શ્રેષ્ઠ છે" (ગાથા ૭૭)

"જેને વિહારચર્યામા માનસિક, વાચિક તથા કાયિક દોષ નિશ્ચિત રૂપથી લાગ્યા હોય તે પણ સથારાના સમયે આત્સર્ગિક લિંગ ધારણ કરે"

"જો સ્થાન યોગ્ય ન હોય, સસ્તારક લેવાવાળા મહર્દ્ધિક કે લજ્જાશીલ હોય, મ્લેચ્છ લોકોની વસ્તી હોય, સ્વજન ત્યા વિદ્યમાન હોય તો આપવાદિક લિંગ પણ રહી શકે છે

"સ્ત્રી પરિમિત ઉપધિ રાખતી હોય તેને માટે આગમમા ઔત્સર્ગિક તથા આપવાદિક લિંગ કહ્યા છે તે સથારા વખતે રાખે" (ગાથા ૮૧)

શ્રી શિવકોટિ આચાર્યે ઔત્સર્ગિક લિગમા (૧) અચેલકતા, (૨) કેશલોચ, (૩) કાર્યોત્સર્ગ અને (૪) પ્રતિલેખન—એ ચારને ઔત્સર્ગિક લિંગ કહેલ છે (ગાથા ૮૦)

આપવાદિક લિગમા શેની છૂટ છે તેનો શ્રી શિવકોટિ આચાર્યે ખુલાસો કર્યો નથી તથાપિ મહર્દ્ધિક અને લજ્જાશીળને આપવાદિક લિંગની છૂટ આપવાથી એ વાત સ્વય સિદ્ધ થઈ જાય છે કે આ **આપવાદિક લિગમા વસ્ત્રની છૂટ અવશ્ય હતી.**

દર્શન પાહુડનો ઉલ્લેખ

શ્રી કુદકુદાચાર્યના દર્શન પાહુડ (પ્રાભત)ની ૨૪મી ગાથામા પણ આપવાદિક લિંગમાં **વસ્ત્રાદિ રાખવાનો સ્વીકાર કર્યો છે.** તેની ટીકામા શ્રુતસાગર સૂરિએ વાત કહી છે—

(૧) પાછળના સમયમા દિગબર ભટ્ટારકોમા વસ્ત્ર પહેરવાની પ્રવૃત્તિ ચાલી તેનો આરભ માડવગઢમા ભટ્ટારક વસતકીર્તિથી થયો

(૨) રાજાદિ વર્ગના મનુષ્ય વૈરાગ્યશીળ હોય, જે લિંગશુદ્ધિ રહિત હોય, જેની પુરુષેન્દ્રિય વિકૃત હોય અથવા જે લજ્જાશીળ હોય અથવા ઠંડી આદિ સહન કરવામાં જે અસમર્થ હોય તે અપવાદ લિંગ રૂપ ચટાઈ, વસ્ત્ર આદિથી લજ્જા અને શીત દૂર કરી શકે છે

ઉપર પ્રમાણે સ્ત્રીને પરિત્ત ઉપાધિ ઉપરાંત ઔત્સર્ગિક અથવા આપવાદિક લિંગ રાખવાની આજ્ઞા આપવાથી એ સિદ્ધ થાય છે કે પહેલા દિગંબર સંપ્રદાયવાળા ધાર્મિક યોગ્યતાના નાતે સ્ત્રી કે પુરુષમાં કંઈપણ અંતર માનતા નહોતા. સ્ત્રીને સર્વથા નગ્ન રહેવાનો નિષેધ હતો તો પણ તેમની આત્મોન્નતિની યોગ્યતા પુરુષોથી હીન માની નહોતી. પાછળના આચાર્યોએ માન્યતા ફેરવી.

પાછળના દિગંબર આચાર્યોએ સ્ત્રીઓની પાંચમા ગુણસ્થાનકથી આગળ વધવાની યોગ્યતા માની નથી, ભલે પછી તે માસમાસના ઉપવાસ કરવાવાળી તથા ચારિત્ર પાળનારાળી આર્યા પણ કેમ ન હોય પાછળના દિગંબર ગ્રંથકારોના મતથી સ્ત્રી એટલી જ આત્મોન્નતિ કરી શકે કે જેટલી એક દેશવિરતિ ગૃહસ્થ શ્રાવક કરી શકે છે

પરંતુ અમે સમજીએ છીએ તે પ્રમાણે ભગવતી આરાધના ગ્રંથના કર્તા આચાર્ય શિવકોટિ, આર્યા અને સાધુની યોગ્યતામાં કંઈ અંતર-ફરક સમજતા નહોતા- એ જ કારણ છે કે તેમણે આર્યાઓના મરણને બાળપંડિત મરણ ન માનતા 'પંડિત મરણ' માનેલ છે

પ્રાચીન દિગંબરાચાર્યોના ગ્રંથોમાં ઉપધિના ઉલ્લેખો

પ્રાચીન દિગંબરાચાર્યો કૃત ગ્રંથોમાં શ્રમણ અને આર્યાઓની ઉપધિમાં કયા કયા ઉપકરણ રહેતા હતા તેનો નિર્ણય જોવામાં આવતો

નથી તો પણ ઉક્ત આપનાદિક લિંગના વિધાનથી તથા ઉક્ત ગ્રંથના થોડા અન્ય ઉલ્લેખોથી એ નિશ્ચિત છે કે તેઓ વસ્ત્ર તથા પાત્ર અવશ્ય રાખતા હતા. પણ એ પ્રવૃત્તિને તેઓ ઉત્સર્ગ માર્ગ ન કહેતા અપનાદ માર્ગ કહેતા હતા.

વાચકોના વિનોદાર્થે દિગંબર સમ્પ્રદાયમા પણ સાધુઓને માટે પાત્રો રાખવાનું અનિવાર્ય હતું છે એના ઉલ્લેખો અહીં ઉધ્ધૃત કરીએ છીએ

શિવકોટિ આચાર્ય ભગવતી આરાધના ગ્રંથમા સાધુઓએ કરવાના કાયિક વિનયનુ વર્ણન કરતા કહે છે કે—

> "આસન દેવુ, ઉપકરણ દેવુ, ઉચિત શરીરનો સ્પર્શ કરવો (વિશ્રામને માટે પગચંપી વગેરે કરવુ), સમયોચિત કાર્ય કરવુ, ભોજન લાવવુ, સંથારો કરવો, ઉપકરણોની પ્રતિલેખના કરવી ઇત્યાદિ રીતીથી સાધુ વર્ગનો ઉપકાર કરવો તે કાયિક વિનય છે" (ગાથા ૧૧૯ થી ૧૨૨)

ભગવતી આરાધનાની ગાથા ૩૦૫–૩૦૬મા સ્પષ્ટ રીતે આહાર ઔષધિ દ્વારા સાધુ અન્ય સાધુની વૈયાવૃત્ય કરે એવુ વિધાન કરતા કહ્યુ છે કે—

> "નિવાસ સ્થાન, આસન, ઉપધિ તથા ઔપગ્રહિક ઉપકરણોની પ્રતિલેખના કરવી, આહાર ઔષધ, વાચના દેવી, મળમૂત્ર આદિને બહાર પરઠવા, શરીર મર્દન કરવુ વગેરેને વૈયાવૃત્ય કહે છે"

એ જ ગાથા થોડા પરિવર્તન સાથે કુંદકુંદાચાર્યના મૂળાચાર ગ્રંથમા પંચાચાર અધિકારમા પણ આવેલી છે

ભગવતી આરાધનાની ગાથા ૬૬૨ થી ૬૬૫ મા સંલેખના કરવાવાળા સાધુની સેવા સંબંધી વ્યવસ્થા બતાવતા શિવકોટિ આચાર્ય કહે છે કે—

(૨) રાજાદિ વર્ગના મનુષ્ય વૈરાગ્યશીલ હોય, જે લિંગશુદ્ધિ રહિત હોય, જેની પુરુષેન્દ્રિય વિકૃત હોય અથવા જે લજ્જાશીળ હોય અથવા ઠંડી આદિ સહન કરવામાં જે અસમર્થ હોય તે અપવાદ લિંગ રૂપ ચટાઈ, વસ્ત્ર આદિથી લજ્જા અને શીત દૂર કરી શકે છે

ઉપર પ્રમાણે સ્ત્રીને પરિત્ત ઉપાધિ ઉપરાંત ઔત્સર્ગિક અથવા આપવાદિક લિંગ રાખવાની આજ્ઞા આપવાથી એ સિદ્ધ થાય છે કે પહેલા દિગંબર સંપ્રદાયવાળા ધાર્મિક યોગ્યતાના નાતે સ્ત્રી કે પુરુષમાં કંઈપણ અંતર માનતા નહોતા. સ્ત્રીને સર્વથા નગ્ન રહેવાનો નિષેધ હતો તો પણ તેમની આત્મોન્નતિની યોગ્યતા પુરુષોથી હીન માની નહોતી. પાછળના આચાર્યોએ માન્યતા ફેરવી.

પાછળના દિગંબર આચાર્યોએ સ્ત્રીઓની પાંચમા ગુણસ્થાનકથી આગળ વધવાની યોગ્યતા માની નથી, ભલે પછી તે માસમાસના ઉપવાસ કરવાવાળી તથા ચારિત્ર પાળનારાળી સાધ્વી પણ કેમ ન હોય પાછળના દિગંબર ગ્રંથકારોના મતથી સ્ત્રી એટલી જ આત્મોન્નતિ કરી શકે કે જેટલી એક દેશવિરતિ ગૃહસ્થ શ્રાવક કરી શકે છે

પરંતુ અમે સમજીએ છીએ તે પ્રમાણે ભગવતી આરાધના ગ્રંથના કર્તા આચાર્ય શિવકોટિ, આર્યા અને સાધુની યોગ્યતામાં કંઈ અંતર-ફરક સમજતા નહોતા- એ જ કારણ છે કે તેમણે આર્યાઓના મરણને બાળપંડિત મરણ ન માનતા 'પંડિત મરણ' માનેલ છે

પ્રાચીન દિગંબરાચાર્યોના ગ્રંથોમાં ઉપધિના ઉલ્લેખો

પ્રાચીન દિગંબરાચાર્યો કૃત ગ્રંથોમાં શ્રમણ અને આર્યાઓની ઉપધિમાં કયા કયા ઉપકરણ રહેતા હતા તેનો નિર્ણય જોવામાં આવતો

ગણ, કુળ અને સંઘના આહાર, ઔષધ આદિથી વિનય વૈયાવૃત્ય કરવાની સાધુઓને આજ્ઞા કરતા હતા,

—ક્ષપકને માટે ચાર ચાર સાધુઓને આહારપાણી લાવવાને તથા મળમૂત્ર પરઠવી આવવાને માટે નિયત કરવાનુ વિધાન કરેલ છે,

—ક્ષપકને સર્વ પ્રકારના ભોજન લાવી દેવા તથા તેલઆદિના કોગળા કરાવવાની સલાહ દેતા હતા

—અને જે આચાર્ય સાધુઓને માટે સાધ્વીઓના સ્થાનમા આહારપાણી કરવાનો નિષેધ કરતા હતા

તે આચાર્યના સબધમા શુ એમ કહી શકાશે કે તેઓ પાત્ર રાખવાના વિરોધી હતા ?

આપણે જાણીએ છીએ કે તેઓ પોતે હાથમા ભોજન કરવાવાળા હતા તો પણ સાધુઓને ઉપર મુજબ ઉપદેશ દેતા હતા એનો અર્થ એ જ છે કે **તેમના સમયમા અપવાદ માર્ગથી વસ્ત્રપાત્ર રાખવામા આવતા હતા.**

જો એમ ન હોત તો એ સર્વ પાત્ર-સાધ્ય કાર્યોના વિધાનનો કઈ અર્થ થતો નથી

અને 'ગૃહસ્થના ઘરમાંજ સાધુ ભોજન કરે' એવો પહેલાં એકાંત નિયમ હોત તો સાધ્વીના ઉપાશ્રયમાં આહાર કરવાના નિષેધની આવશ્યકતા પડત નહિ.

અપવાદ માર્ગ નિયત કરવો પડયો

ઉપર કહેવાઈ ગયુ છે કે શિવભૂતિએ પ્રારભમા પોતાના આચરણથી જિનકલ્પનો પુનરુદ્ધાર કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો પણ આગળ

"લબ્ધિવાન અને સરળ પ્રકૃતિના ચાર મુનિ તેને માટે યોગ્ય નિર્દોષ આહાર લાવે તથા ચાર મુનિ નિર્દોષ પાણી લેવા, ચાર મુનિ ક્ષપકને માટે પ્રસ્તુત કરેલા આહાર પાણીના દ્રવ્યોની સાવધાનીથી રક્ષા કરે અને ચાર મુનિ વૈયાવૃત્ય કરી ક્ષપકના મળમૂત્ર આદિને બહાર જઈને પરઠવી આવી અને સમય પર ઉપધિ, શય્યા સસ્તર આદિની પ્રતિલેખના કરે."—(ગાથા ૬૬૨-૬૬૫)

એ જ ગ્રંથની ગાથા ૬૬૮ માં કહ્યું છે કે—

"તેલ અને કસેલા દ્રવ્યથી ક્ષપકને વારવાર કોગળા કરાવવા જોઈએ કે જેથી તેની જીભ તથા કાન બળવાન અને મુખ તેજસ્વી થાય"

વળી ગાથા ૬૬૮-૬૬૯ મા ગ્રંથકાર કહે છે કે—

"ક્ષપકની ઇચ્છા હોય તો તેની સમાધિને માટે સર્વ પ્રકારના આહાર લાવીને તેને ખવડાવવા જોઈએ અને પછી એક એક ક્રમ કરતા જઈને પહેલાના આહાર પર લાવવો અને ક્રમે ક્રમે ભોજનનો ત્યાગ કરાવીને તેને ફક્ત પાણી ઉપર લાવવો જોઈએ"

મૂળાચારના સમાધિકારની ૧૭૪મી ગાથાની વ્યાખ્યા કરતા વસુનદી શ્રમણાચાર્ય લખે છે કે—વૈયાવૃત્યનો અર્થ શારીરિક પ્રવૃત્તિ તથા આહાર આદિથી ઉપકાર કરવો તે છે

મૂળાચારમા સમયસારાધિકારની ૬૧ મી ગાથામા કહેલ છે કે—

"સાધુઓએ સાધ્વીઓના ઉપાશ્રયમાં રહેવુ, બેસવુ, સુવુ, ભણવુ તથા આહાર નીહાર કરવા (ભોજન કરવુ તથા દિશે જવુ) એટલા વાના કરવા નહિ જોઈએ

પ્રિય વાચકગણ ! જે આચાર્ય—

—ગુણાધિક, ઉપાધ્યાય, તપસ્વી, શિષ્ય, દુર્બળ, સમનોજ્ઞ

આગમ અને આચાર વિચારોના કારણથી તેમને 'ખચ્ચર' સુધીની ઉપમા દેતા પણ અચકાયા નહિ

જુઓ—ષટ્ પ્રાભૃતની ટીકામા શ્રુતસાગરે લખ્યુ છે કે—

यापनीयास्तु वेसरा इवोभय मन्यन्ते, रत्नत्रय पूजयन्ति, कल्प च वाचयन्ति, स्त्रीणा तद्भवे मोक्ष, केवलि जिनाना कवलाहार, परशासने सग्रन्थाना मोक्ष च कथयन्ति ॥

અર્થ—યાપનીય સઘ તથા વેસરા મ ન એ બન્ને ને તો રત્નત્રયને પૂજે છે, ક પ સૂત્ર વાંચે છે સ્ત્રીઓ તેજ ભવે મોક્ષ જાય એમ માને છે, કેવળી જિનના કવળાહારને માને છે તેમજ પરતીર્થ (અન્ય લિંગ) તથા સગ્રથા (ગૃહસ્થ લિંગે) મોક્ષ પામે એમ કહે છે

ઉપરના ઉલ્લેખમા યાપનીયોને ખચ્ચરની ઉપમા દેવા માટે શ્રુતસાગર સૂરિએ જે અનેક કારણો બતાવ્યા છે તેમા 'કલ્પવાચના'નુ પણ એક કારણ છે શ્વેતાબર પરપરામા વાર્ષિક પર્યુષણ પર કલ્પ વાચનાની રીત રહેથી ચાલી આવી છે એ જ રીત યાપનીયોમા પણ હતી

આથી સિદ્ધ થાય છે કે શિવભૂતિએ પોતાની નગ્ન પરપરા અવશ્ય ચલાવી હતી પણ તેમણે પ્રાચીન આગમોને ઠોકરાવી દીધા નહોતા, અમાન્ય કર્યા નહોતા.

પ્રાચીન સ્થવિર પરપરામા પ્રતિદિન શૈથિલ્યના ભાવ વધતા રહ્યા હતા વસતીમા રહેવાનુ તો તેમણે પહેલેથી શરૂ કરી દીધુ હતુ તે પછી ધીરે ધીરે તેઓમા ચારિત્રમાર્ગથી બીજી શિથિલતાઓ પણ પ્રવેશ કરી રહી હતી

સુવિહિત ગીતાર્થ મુનિઓ વ્યવસ્થા જાળવી રાખવા માટે ઘણા પ્રયત્નો કરી રહ્યા હતા શિથિલાચારીઓના પાસત્થા આદિ નામોથી

જતા અનુભવે તેને શિખડાવ્યુ કે વર્તમાન સમયમા જિનકલ્પ ચલાવવ સહેલો નથી

એક વ્યક્તિ ગમે તેવુ પણ આચરણ કરી શકે છે પણ એવા આચરણ કરનારાઓની પરપરા ચાલુ રાખવી તે સહેલુ નથી પરિણામ સ્વરૂપ તેમણે પોતાના માર્ગને સ્થવિર માર્ગમા પરિગણિત કર્યો અને એ જિનમાર્ગ પાળી ન શકે તેમના માટે આચારાગ સૂત્ર અનુસાર કઈક વસ્ત્રપાત્ર રાખવાની વ્યવસ્થાવાળો અપવાદ માર્ગ નિયત કર્યો

દક્ષિણમા જવાનુ કારણ

શિવભૂતિના સપ્રદાયનો ઉદ્ભવ ઉત્તરાપથમા થયો હતો પણ ત્યા તેનો અધિક પ્રચાર થઈ શક્યો નહિ, કારણ સ્પષ્ટ છે તે વખતે પ્રાચીન સ્થવિર સઘનુ પૂર્ણ પ્રાબલ્ય ત્યા ફેલાયલુ હતુ, મથુરાની આસપાસના ૯૬ ગામોમા જૈન ધર્મ રાજધર્મના રૂપમા મનાતો હતો એ સ્થિતિમા શિવભૂતિને કે તેમના અનુયાયીઓને ત્યા ટકવુ ઘણુ કઠિન હતુ

એ કઠિનતાના લીધે એ સપ્રદાયે ઉત્તરાપથથી હટીને દક્ષિણાપથની તરફ પ્રયાણ કર્યુ ત્યા આજીવિક સપ્રદાયના પ્રચારના કારણે પહેલેથી જ નગ્ન સાધુઓ તરફ સાધારણ જનતાનો સદ્ભાવ હતો ત્યા જવાથી એ સપ્રદાયની પણ સારી કદર થઈ અને ધીરે ધીરે તે પગભર થઈ ગયો **સપ્રદાયવાળાઓએ પોતાના સપ્રદાયનુ નામ મૂળસઘ રાખ્યુ હતુ પણ દક્ષિણમા ગયા પછી તેઓ 'યાપનીય' તથા 'ખમણ' નામથી વિશેષ પ્રસિદ્ધ થયા.**

દિગબર સપ્રદાયનુ પૂર્વનામ 'યાપનીય સઘ' હતુ તે સઘ શ્વેતાબર પરપરાના આચાર વિચારનુ અનુસરણ કરવાવાળા હતા તેમજ કેટલાક જૈન આગમોને પણ માનવાવાળા હતા પરતુ પાછળના દિગબરાચાર્યો યાપનીય-સઘ સાથેનો તેમનો પૂર્વ સબધ ભૂલી ગયા અને યાપનીય સઘ નગ્નતાના સમર્થક હોવા છતાં પણ શ્વેતાબરોના

આથી સિદ્ધ થાય છે કે વિક્રમની છઠી સદી પહેલાની સર્વ દિગબર પટ્ટાવલીઓ ફક્ત દતકથા માત્ર જ છે અથવા કાલ્પનિક છે.

આમ થવાનુ મુખ્ય કારણ એ છે કે

વિક્રમની છઠી સદી સુધી તો શ્વેતાબરના જ સર્વ સાહિત્યથી કામ ચાલતુ હતુ. પણ છઠી સદીમાં એકદમ શ્વેતાબરોનુ સર્વ સાહિત્ય અમાન્ય ઠરાવી દીધુ અથવા અસ્પર્શ્ય ગણી લીધુ તેથી દિગંબરો પાસે પ્રાચીન આચાર્યોના નામ, સમય અને તેમના ક્રમ જાણવાનુ કોઈ પ્રમાણિક સત્ય સાધન રહ્યુ જ નહિ. તેથી તેમણે કલ્પનાથી ગમે તેમ પ્રાચીન પટ્ટાવલીઓ ઘડી કાઢી.

મહાવીર નિર્વાણથી એક હજાર વર્ષ સુધીના આચાર્યોના જે ક્રમ તે પટ્ટાવલીઓમાં બતાવેલા છે તે તદ્દન કપોળકલ્પિત છે. પાંચ ચૌદ પૂર્વધર, દશ પૂર્વધર, એકાદશાંગ ધર, અંગૈકદેશધારી વગેરે આચાર્યોના જે નામ અને સમયના ક્રમ પટ્ટાવલીઓમાં લખેલા છે તેનું મૂલ્ય દંતકથાઓથી અધિક નથી. વળી એ વિષયમાં દિગંબર પટ્ટાવલીઓ એકમત પણ નથી.

તે પછીના પણ ઘણા સમય સુધીના આચાર્યોના નામ, ક્રમ તથા સમયક્રમ ભિન્ન ભિન્ન અવ્યવસ્થિત છે. નામ અને સમય ગમે તેમ લખી નાખ્યા છે. વ્યવસ્થિત સમય સાથેની દિગંબર પટ્ટાવલી મળતી નથી.

દિગંબર વિદ્વાન પંડિત નાથુરામજી પ્રેમીએ ભગવતી આરાધનાની પ્રસ્તાવનામાં લખ્યું છે કે—

> દિગંબર સંપ્રદાયમાં અંગધારીઓ પછીની જેટલી પરંપરાઓ ઉપલબ્ધ છે તે સર્વ અપૂર્ણ છે અને મૂળ સંઘ આદિ ભેદ પડી ચૂક્યા પછીના કોઈ સમયે સંગ્રહ કરેલી છે અને વિચ્છિન્ન પરંપરાઓને જાણવાનું તે વખતે કોઈ સાધન જ નહોતું.

આથી સિદ્ધ થાય છે કે વિક્રમની છઠી સદી પહેલાની સર્વ દિગમ્બર પટ્ટાવલીઓ ફક્ત દંતકથા માત્ર જ છે અથવા કાલ્પનિક છે.

આમ થવાનુ મુખ્ય કારણ એ છે કે

વિક્રમની છઠી સદી સુધી તો શ્વેતાંબરના જ સર્વ સાહિત્યથી કામ ચાલતુ હતુ. પણ છઠી સદીમાં એકદમ શ્વેતાંબરોનુ સર્વ સાહિત્ય અમાન્ય ઠરાવી દીધુ અથવા અસ્પર્શ્ય ગણી લીધુ તેથી દિગંબરો પાસે પ્રાચીન આચાર્યોના નામ, સમય અને તેમના ક્રમ જાણવાનુ કોઈ પ્રમાણિક સત્ય સાધન રહ્યુ જ નહિ. તેથી તેમણે કલ્પનાથી ગમે તેમ પ્રાચીન પટ્ટાવલીઓ ઘડી કાઢી.

મહાવીર નિર્વાણથી એક હજાર વર્ષ સુધીના આચાર્યોના જે ક્રમ તે પટ્ટાવલીઓમા બતાવેલા છે તે તદ્દન કપોળકલ્પિત છે પાચ ચૌદ પૂર્વધર દશ દશપૂર્વધર, એકાદશાંગ ધર, અનેકદેશપાઠી વગેરે આચાર્યોના જે નામ અને સમયના ક્રમ પટ્ટાવલીઓમા લખેલા છે તેનુ મૂલ્ય દંતકથાઓથી અધિક નથી વળી એ વિષયમા દિગબર પટ્ટાવલીઓ એકમત પણ નથી

તે પછીના પણ ઘણા સમય સુધીના આચાર્યોના નામ, ક્રમ તથા સમયક્રમ ભિન્નભિન્ન અવ્યવસ્થિત છે નામ અને સમય ગમે તેમ લખી નખાયા છે વ્યવસ્થિત સમય સાથેની દિગબર પટ્ટાવલી મળતી નથી

દિગબર વિદ્વાન પડિત નાથુરામજી પ્રેમીએ ભગવતી આરાધનાની પ્રસ્તાવનામા લખ્યુ છે કે—

> 'દિગબર સપ્રદાયમા અગધારીઓ પછીની જેટલી પરપરાઓ ઉપલબ્ધ છે તે સર્વ અપૂર્ણ છે અને મૂળ સઘ આદિ ભેદ પડી ચૂક્યા પછીના કોઈ સમયે સગ્રહ કરેલી છે અને વિચ્છિન્ન પરપરાઓને મેળવવાનુ તે વખતે કોઈ સાધન રહ્યુ નહોતુ"

ખરી વાત એ છે કે દિગબર સપ્રદાયમા વીર નિર્વાણથી એક હજાર વર્ષ સુધીની જે પરપરા ઉપલબ્ધ છે તે સર્વ મૂળ સઘ વગેરે ભેદ પડ્યા પછીથી સગ્રહ કરેલી છે કારણ કે પટ્ટાવલી સગ્રહ કરનારાઓની પાસે તેમની નજીકમા થઈ ગયેલા આચાર્યોની પરપરા જાણવાનુ કોઈ સાધન નહોતુ ત્યારે તેમની પણ પૂર્વે થઈ ગયેલા અગ પાઠી વગેરેની તથા પૂર્વધરો વગેરેની પરપરા જાણવાનુ તો તેમને માટે ભારે કઠિન જ હતુ

ષટ્ખંડાગમ

કષાયપાહુડ

ભગવતી આરાધના

તત્વાર્થસૂત્ર

આ ચારેય ગ્રંથોના કર્તાનો ઇતિહાસ નીચે પ્રમાણે છે—

ષટ્ખંડાગમ

આચાર્ય ધરસેન સૌરાષ્ટ્રમા ગિરનાર પર્વતની ગુફામા ધ્યાન ધરતા હતા તેમને એક મતે બે પૂર્વનુ જ્ઞાન હતુ અને બીજા મતે તેઓ એકાંગધારી હતા તેમણે પોતાનો મૃત્યુકાળ નજીક જોઈને શ્રુતજ્ઞાન વિચ્છેદ ન જાય તેટલા માટે તેમણે બે મુનિઓને બોલાવીને તેમને સિદ્ધાંત શિખવ્યા, સિદ્ધાંતનું જ્ઞાન આપ્યુ તે ઉપરથી તે શિષ્યોએ બીજા અગ્રાયણી પૂર્વના ચયનલબ્ધિ નામના અધિકારમા ચોથા પાહુડ-**કર્મપ્રકૃતિપ્રાભૃત** ઉપરથી ષટ્ખંડાગમની રચના કરી

બન્ને શિષ્યોએ ધરસેનાચાર્ય પાસેથી થોડા દિવસના અધ્યયનથી જ સિદ્ધાંતજ્ઞાન મેળવ્યુ હતુ તે ઉપરથી સમજી શકાય છે કે તેમણે બે પૂર્વનુ જ્ઞાન મેળવ્યુ નહોતુ કારણ કે તેટલુ જ્ઞાન મેળવતા ઘણો લાંબો વખત લાગે એટલે ધરસેનાચાર્ય બે પૂર્વના ધારક નહિ પણ બીજી માન્યતા પ્રમાણે એકાંગધારી હતા એ વાત જ ઠીક લાગે છે

વળી એ શિષ્યોએ ફક્ત કર્મપ્રકૃતિ પ્રાભૃત ઉપરથી જ ષટ્ખંડાગમની રચના કરી છે તેથી પણ એમ સમજાય છે કે તેમણે ધરસેનાચાર્ય પાસેથી **કર્મપ્રકૃતિપ્રાભૃતનુ** જ જ્ઞાન મેળવ્યુ હતુ કારણ કે કર્મપ્રકૃતિપ્રાભૃત એક નાનુ અધ્યયન હતુ

આ બે શિષ્યોના મૂળ નામ દિગમ્બરોએ ક્યાંય જણાવ્યા નથી પણ ધરસેનાચાર્ય પાસે અભ્યાસ અષાડ સુ ૧૧ ને દિને પૂરો થયો

વિહાર કરીને તેઓ મથુરા આવ્યા હશે ત્યા કોઈ એક દિવસે શ્વેતાબર કથામા વર્ણવેલો પ્રસગ બન્યો હશે તેથી ભૂતબલિ અથવા શિવભૂતિ સઘથી છૂટા પડયા.

ઉત્તરાપથમા તેમનો મત ચાલી શક્યો નહિ તેથી તેઓ દક્ષિણાપથમા વિહાર કરી ગયા પુષ્પદત પણ ભૂતબલિ સાથે રહેલા અને ભણેલ તેથી તેઓ પણ ભૂતબલિ (શિવભૂતિ)ની સાથે ચાલી નીકળ્યા હશે

અને તે પછી તેમણે ષટ્ખડાગમની રચના કરી તેથી દિગબર સપ્રદાયમા ષટ્ખડાગમ મૂળ સૂત્રના જેવુ માનનીય થયુ

વીર સ ૬૦૬ સુધી જૈન સઘ એક જ હતો અને તે વખતે સર્વ સાધુઓ તે વખતની શ્વેતાબર માન્યતા અનુસાર વર્તતા હતા એટલે કે વન, જગલ કે પર્વતમા નિવાસ કરતા, નગ્ન રહેતા અને વસ્તીમા (નગરમા) જતી વખતે અગ્રાવતાર અથવા ચોલપટ્ટ પહેરતા હતા અને ઠડીમા ઓઢવા માટે કબલ સહિત ત્રણ વસ્ત્રો રાખતા હતા

આ ઉપરથી સમજી શકાશે કે ધરસેનાચાર્ય, પુષ્પદત તથા **શિવભૂતિ અથવા ભૂતબલિ એ સર્વ તે વખતની શ્વેતાબર માન્યતા પ્રમાણે એક જ જૈન ધર્મના મુનિઓ હતા. એટલે કે કર્મપ્રકૃતિ પ્રાભૃતનુ જ્ઞાન આપનાર તથા ષટ્ખડાગમ બનાવનાર એ સર્વ દિગબર સપ્રદાયના નહિ પણ શ્વેતાબર માન્યતા મુજબ વર્તનારા મૂળ જૈન સઘના જ મુનિઓ હતા.**

કષાયપાહુડ

આચાર્ય ગુણધરે પાચમા જ્ઞાનપ્રવાદ પૂર્વની દશમી વસ્તુના (વિભાગના) ત્રીજા પ્રકરણ પેજ્જદોસપાહુડ ઉપરથી ઉદ્ધૃત કરેલ

ત્યાર ભૂતોએ એ શિષ્યની પુષ્પ વગેરેથી પૂજા કરી તેથી ધનસેનાચાર્યે તેનુ નામ ભૂતબલિ રાખ્યુ. અને બીજા શિષ્યની દતપક્તિ અસ્તવ્યસ્ત હતી તે ભૂતોએ સરખી કરી દીધી તેથી ધરસેનાચાર્યે તેનુ નામ પુષ્પદત રાખ્યુ.

ધરમનાચાર્યે યોનિપ્રાભૃત નામનો ગ્રથ રચેલો છે તે ઉપરથી વિદ્વાનોએ તેમનો સમય વીર નિવાણ સવત ૬૦૦ની આસપાસનો ઠરાવેલો છે પુષ્પદત તથા ભૂતબલિએ તેમની પાસે અધ્યયન કર્યું એટલે તેમનો સમય પણ વીર નિર્વાણ સ ૬૦૦ પછીનો ગણાય

ભૂતબલિ એ મૂળ નામ નથી પણ ભૂતોએ પૂજા કરેલ તેથી આચાર્યે તેમનુ નામ ભૂતબલિ રાખ્યુ હતુ એ નિશ્ચિત વાત છે

દિગબર ગ્રથ શ્રુતાવતારના શ્લોક ૧૨૮ તથા ૧૩૪ થી ૧૪૪ પ્રમાણે દિગબરના મૂળ નાયક આચાર્ય શિવભૂતિના ચાર નામ બતાવેલા છે તે આ પ્રમાણે—(૧) શિવગુપ્ત (૨) શિવદત્ત, (૩) ભૂતમતિ અને (૪) ભૂતબલિ

શિવભૂતિએ જૈન સઘમાથી છૂટા પડી દિગબર મતની સ્થાપના વીર સ ૬૦૬ મા કરી હતી

આ ઉપરથી એમ સમજી શકાય છે કે ધરસેનાચાર્ય પાસે શિખવા ગયેલા બે મુનિઓમાના એક શિવભૂતિ હતા. અભ્યાસ પૂરો કર્યા પછી તરત જ, તે વખતે ચાતુર્માસ હોવા છતા ધરસેનાચાર્યે તેમને રવાના કરી દીધા હતા, કારણકે તેમનુ મૃત્યુ નજીક હોઈ આ શિષ્યોને કલેશ ન થાય એવી ઈચ્છા હશે

પુષ્પદત તથા ભૂતબલિ ગિરનારથી નીકળી અકલેશ્વર (ભરૂચ પાસે ગુજરાતમાં) આવ્યા અને ત્યા ચોમાસુ પૂરૂ કર્યું તે પછી ત્યાથી

તેથી એ માનવુ યુક્તિસંગત છે કે શિવકોટિ આચાર્યે જે પૂર્વાચાર્યોના ગ્રંથોનો ઉપયોગ કર્યો હોવાનો સ્વીકાર કરેલ છે તે શ્વેતામ્બર પરંપરના છે

શિવકોટિ આચાર્ય ક્યારે થઈ ગયા તે બાબત વિદ્વાનો ચોક્કસ નિર્ણય કરી શક્યા નથી શ્રી સમંતભદ્રાચાર્ય વિક્રમની બીજી સદીમાં થયા હતા તેમની પાસેથી શિવકોટિ રાજાએ દીક્ષા લીધી હતી તે મુનિ શિવકોટિ આચાર્ય થયા હતા

પરંતુ તે શિવકોટિ આચાર્યે ભગવતી આરાધના બનાવી હોય તે માટે શંકા રહે છે, કારણ કે ભગવતી આરાધનામા વપરાયેલા ગચ્છ વગેરે શબ્દ પ્રયોગો વિક્રમની બીજી સદીમા વપરાતા નહોતા એમ વિદ્વાનોનુ માનવુ છે

શ્રી કુંદકુંદાચાર્યના મૂળાચાર ગ્રંથમા પંચાચાર અધિકારમાની ૨૨૨ ગાથામા ૬૦ ગાથા અક્ષરશ ભગવતી આરાધના ગ્રંથમાંની છે તે જ પ્રમાણે મૂળાચારના સમાચારાધિકારમાની ગાથાઓ મોટે ભાગે ભગવતી આરાધના ગ્રંથની છે એટલે શિવકોટિ આચાર્ય કુંદકુંદાચાર્યની પહેલા એટલે છઠી સદી પહેલા એ તો નક્કી જ છે

ભગવતી આરાધનામાના શબ્દ પ્રયોગો વિક્રમની બીજી સદીની આખરમા વપરાતા હતા એમ નક્કી થઈ શકે તો શિવકોટિ આચાર્ય સમંતભદ્રાચાર્યના શિષ્ય હતા એમ માનવાને બાધા નડે નહિ નહિતર શિવકોટિ આચાર્ય વિક્રમની ચોથી સદીની આખરમા અથવા પાચમી સદીની શરૂઆતમાં થયા હોય એમ અનુમાન કરી શકાય

દિગંબર સંપ્રદાયની હાલની એકાંતિક માન્યતા શ્રી કુંદકુંદાચાર્યે જ રૂઢ કરેલી છે તે પહેલા મૂળ આચારાંગ સૂત્ર પ્રમાણે જ નગ્નતા અને આપવાદિક રીતે વસ્ત્ર ધારણની છૂટ હતી અને શિવકોટી આચાર્યે તે પ્રમાણે જ પ્રતિપાદન કરેલુ છે

તેથી એ માનવુ યુક્તિસગત છે કે શિવકોટિ આચાર્યે જે પૂર્વાચાર્યોના ગ્રથોનો ઉપયોગ કર્યો હોવાનો સ્વીકાર કરેલ છે તે શ્વેતામ્બર પરપરા છે

શિવકોટિ આચાર્ય ક્યારે થઈ ગયા તે બાબત વિદ્વાનો ચોક્કસ નિર્ણય કરી શક્યા નથી શ્રી સમતભદ્રાચાર્ય વિક્રમની બીજી સદીમાં થયા હતા તેમની પાસેથી શિવકોટિ રાજાએ દીક્ષા લીધી હતી તે મુનિ શિવકોટિ આચાર્ય થયા હતા

પરતુ તે શિવકોટિ આચાર્યે ભગવતી આરાધના બનાવી હોય તે માટે શકા રહે છે, કારણ કે ભગવતી આરાધનામા વપરાયેલા ગચ્છ વગેરે શબ્દ પ્રયોગો વિક્રમની બીજી સદીમા વપરાતા નહોતા એમ વિદ્વાનોનુ માનવુ છે

શ્રી કુદકુદાચાર્યના મૂળાચાર ગ્રથમા પચાચાર અધિકારમાની ૨૨૨ ગાથામા ૬૦ ગાથા અક્ષરશ ભગવતી આરાધના ગ્રથમાંની છે તે જ પ્રમાણે મૂળાચારના સમાચારાધિકારમાની ગાથાઓ મોટે ભાગે ભગવતી આરાધના ગ્રથની છે એટલે શિવકોટિ આચાર્ય કુદકુદાચાર્યની પહેલા એટલે છઠ્ઠી સદી પહેલા એ તો નક્કી જ છે

ભગવતી આરાધનામાના શબ્દ પ્રયોગો વિક્રમની બીજી સદીની આખરમા વપરાતા હતા એમ નક્કી થઈ શકે તો શિવકોટિ આચાર્ય સમતભદ્રાચાર્યના શિષ્ય હતા એમ માનવાને બાધા નડે નહિ નહિતર શિવકોટિ આચાર્ય વિક્રમની ચોથી સદીની આખરમા અથવા પાચમી સદીની શરૂઆતમા થયા હોય એમ અનુમાન કરી શકાય

દિગબર સપ્રદાયની હાલની એકાતિક માન્યતા શ્રી કુદકુદાચાર્યે જ રજૂ કરેલી છે તે પહેલા મૂળ આચારાંગ સૂત્ર પ્રમાણે જ નગ્નતા અને આપવાદિક રીતે વસ્ત્ર ધારણની છૂટ હતી અને શિવકોટી આચાર્યે તે પ્રમાણે જ પ્રતિપાદન કરેલુ છે

વળી ભગવતી આરાધનામા સાધુના મૃત શરીર માટેના વિધાનની દષ્ટાન્ત છે તે પણ શ્વેતાંબર આવશ્યક સૂત્રમાથી લીધેલી છે

દિગબરો વિક્રમની બીજી સદીમા છૂટા પડ્યા હતા તો પણ વિક્રમની પાચમી સદીના અંત સુધી દિગબરો શ્વેતાબરોના આગમ ગ્રથોના છૂટથી ઉપયોગ કરતા હતા તેથી શિવકોટિ આચાર્યે તેમના ભગવતી આરાધના પ્રથમ શ્વેતાબર માન્ય ગ્રથોનો ઉપયોગ કર્યો હતો તેમા કાઈ આશ્ચર્ય નથી

પરતુ કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે શિવકોટિ આચાર્ય દિગબર સપ્રદાયમા થયેલા હતા પરતુ ભગવતી આરાધનામા તેમની પ્રરૂપણા મૂળ જૈન ધર્મના અને શ્વેતાબર માન્ય આચારાગ સૂત્ર પ્રમાણે તેમજ કેટલીક રૂઢિનુ પ્રતિપાદન શ્વેતાબર આમ્નાયને અનુસરતુ હતુ અને ભગવતી આરાધનામા ઘણા શબ્દો અને પરિભાષાઓ શ્વેતાબરી છે પણ દિગબર સાહિત્યમા તેની પરિભાષાનો ક્યાય ઉલ્લેખ નથી.

તત્ત્વાર્થસૂત્ર

આચાર્ય હિમવત કૃત સ્થવિરાવલીમા મહારાજા ભિખ્ખુરાય મહામેઘવાહન ખારવેલે મુનિ સમ્મેલન બોલાવેલુ અને તેમા બીજી આગમ વાચના થયેલી તેનુ વર્ણન છે તે આગમ વાચનામા આચાર્ય ઉમાસ્વાતિ હાજર રહ્યા અને તે પછી તેમણે સભાષ્ય તત્ત્વાર્થ સૂત્ર બનાવેલુ તેની વિગત છે

એટલે તત્ત્વાર્થસૂત્ર લગભગ વીર સ ૩૩૦થી ૩૪૦ની વચમા રચાયુ હતુ તે વખતે જૈન સઘ એક જ હતો

પરતુ અહીં એ શકા રહે છે કે એટલા બધા પ્રાચીન વખતના આચાર્યો સસ્કૃત ભાષા વાપરતા નહોતા તે વખતે તેઓ અર્ધ-માગધી

ભાષામા જ લખતા હતા ત્યારે તત્ત્વાર્થ સૂત્ર તો સસ્કૃત ભાષામા લખાયેલુ છે

તો પછી એ સ્થરાવલીમાના ઉલ્લેખનો અર્થ એ થાય છે કે બીજી આગમ વાચના વખતના ઉમાસ્વાતિ સ્વામી તે તત્ત્વાર્થ સૂત્રના કર્તા નહિ પણ એ જ નામના પ્રાચીન આચાર્ય છે અને સરખા નામની ભુલથી સ્થવિરાવલીમા તેમના નામે તત્ત્વાર્થ સૂત્ર રચાયાનુ લખાઈ ગયુ છે

એ હિસાબે વિક્રમની પહેલી સદીમા થયેલા ઉમા સ્વાતિ જ તત્ત્વાર્થ સૂત્રના કર્તા ઠરે છે તો પણ તે વખતે જૈનધર્મ અને જૈનસઘ એક જ હતો અને ઉમાસ્વાતિ શ્વેતામ્બર માન્ય આચાર્ય હતા

આ ઉપરથી સમજી શકાશે કે દિગબરોનુ ધાર્મિક સાહિત્ય શ્વેતામ્બર-માન્ય આચાર્યોના ગ્રથોથી જ બનેલુ છે. દિગબરોના પ્રાચીન ગ્રથો બનાવનાર શ્વેતામ્બર-માન્ય પ્રાચીન આચાર્યો જ હતા તેમજ પ્રાચીન દિગબર ગ્રથકારોએ શ્વેતામ્બર-માન્ય સૂત્ર સાહિત્યનો તેમના ગ્રથોમા છૂટથી ઉપયોગ કર્યો હતો.

એટલે શ્વેતામ્બર પરપરાના ધાર્મિક સૂત્ર તથા પ્રકરણોના આધારથી જ બનેલા તેમની ટીકા ચૂર્ણીઓ અને વિવિધ વિષયના બીજા ગ્રથોથી દિગબર સાહિત્ય ભડાર સમૃદ્ધ થયેલો છે.

શ્રુતાવતારમા ઇદ્રનદી કહે છે કે—

> "ધરસેન અને ગુણધર ગુરુના વશના પૂર્વાપર ક્રમની અમને ખબર નથી કારણ કે તેમનો ક્રમ કહેવાવાળા કોઈ આગમ કે મુનિ નથી"

વળી ભગવતી આરાધનામા સાધુના મૃત શરીર માટેના વિધાનની હકીકત છે તે પણ શ્વેતાબર આવશ્યક સૂત્રમાથી લીધેલી છે

દિગબરો વિક્રમની બીજી સદીમા છૂટા પડ્યા હતા તો પણ વિક્રમની પાચમી સદીના અત સુધી દિગબરો શ્વેતાબરોના આગમ ગ્રથોનો છૂટથી ઉપયોગ કરતા હતા તેથી શિવકોટિ આચાર્યે તેમના ભગવતી આરાધના ગ્રથમા શ્વેતાબર માન્ય ગ્રથોનો ઉપયોગ કર્યો હતો તેમા કઈ આશ્ચર્ય નથી

પરંતુ કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે શિનકોટિ આચાર્ય દિગબર સપ્રદાયમા થયેલા હતા. પરતુ ભગનતી આરાધનામા તેમની પ્રરૂપણા મૂળ જૈન ધર્મના અને શ્વેતાબર માન્ય આચારાગ સૂત્ર પ્રમાણે તેમજ કેટલીક રૂઢિનુ પ્રતિપાદન શ્વેતાબર આમ્નાયને અનુસરતું હતુ અને ભગવતી આરાધનામા ઘણા શબ્દો અને પરિભાષાઓ શ્વેતાબરી છે પણ દિગબર સાહિત્યમા તેવી પરિભાષાનો ક્યાય ઉલ્લેખ નથી.

તત્ત્વાર્થસૂત્ર

આચાર્ય હિમવત કૃત સ્થવિરાવલીમા મહારાજા ભિખ્ખુરાય મહામેઘવાહન ખારવેલે મુનિ સમેલન બોલાવેલુ અને તેમા બીજી આગમ વાચના થયેલી તેનું વર્ણન છે તે આગમ વાચનામા આચાર્ય ઉમાસ્વાતિ હાજર રહેલા અને તે પછી તેમણે સભાષ્ય તત્ત્વાર્થ સૂત્ર બનાવેલુ તેની વિગત છે

એટલે તત્ત્વાર્થસૂત્ર લગભગ વીર સ ૩૩૦ થી ૩૪૦ ની વચમા રચાયુ હતું તે વખતે જૈન સઘ એક જ હતો

પરતુ અહીં એ શકા રહે છે કે એટલા બધા પ્રાચીન વખતના આચાર્યો સસ્કૃત ભાષા વાપરતા નહોતા તે વખતે તેઓ અર્ધ-માગધી

પ્રકરણ અઢારમુ

શ્વેતાંબરની ઉત્પત્તિ

દિગમ્બરોએ ઉપજાવી કાઢેલી જુદી જુદી ખોટી વાતો, તેની સમીક્ષા અને દિગમ્બરોની ખોટી કલ્પનાઓનુ સાચું રહસ્ય

દિગમ્બરની ઉત્પત્તિના વર્ણનમા આપણે જોયુ કે આવશ્યક ભાષ્યકારે એ નૂતન સ્થવિર પરંપરાવાળાને બોટિક, બોડિયાના નામથી સંબોધન કરીને તેમના મતને મિથ્યાદર્શન કહ્યો હતો

અનેક દિગમ્બર વિદ્વાનોએ તેનો જવાબ પણ આપ્યો હતો પરતુ ભટ્ટારક દેવસેને તેમના દર્શનસાર તથા પં વામદેવે તેમના ભાવ સગ્રહ નામના ગ્રથમા શ્વેતામ્બરોને ધૂર્ત, સશય મિથ્યાદૃષ્ટિ ગૃહિકલ્પિક, મનભ્રષ્ટ, સગ્રથલિંગી, માર્ગભ્રષ્ટ ઇત્યાદિ વિશેષણો દ્વારા એના વ્યાજની સાથે બદલો લીધો અને એનુ જ અનુસરણ ભટ્ટારક રત્નનદી વગેરે પાછળના વિદ્વાનોએ કર્યું

ભટ્ટારક દેવસેને શ્વેતામ્બરોને ગાળો દઈને જ સતોષ ન માન્યો પણ આવશ્યક-ભાષ્ય-ચૂર્ણીમા દિગમ્બરોની જે ઉત્પત્તિ લખી છે તેના ઉત્તરમાં તેમણે શ્વેતામ્બરોની ઉત્પત્તિવિષયની એક કથા જોડી કાઢી છે તે નીચે પ્રમાણે છે

સામાન્ય રીતે ગ્રન્થકર પરંપરાની વિગત જણવામાં ન આવે તે બનવા શકય નથી પરંતુ ઈંદ્રનંદીના કહેવાનો અર્થ એ થાય છે કે—

દિગબરોને પોતાના પ્રાચીન ગ્રંથકાર આચાર્યો શ્વેતામ્બર આમ્નાયથી જુદા હતા એમ બતાવવું છે. અને દિગબર ગ્રંથકાર આચાર્યોની પરંપરાની વિગત આપે તો તેમનો સંબંધ શ્વેતામ્બર પટ્ટાવલી ઉપરથી જાણવામાં આવી જાય તેથી દિગબર પૂર્વાચાર્યોએ તેમના ગ્રંથકાર આચાર્યોની વિગત પહેલેથી જ જાહેર કરી નહિ.

દિગબર વિદ્વાનો શ્વેતામ્બર સંપ્રદાય પાસેના વર્તમાન જૈન સૂત્રોઆગમોને કલ્પિત, અર્વાચીન અને શ્વેતામ્બર આચાર્યોના બનાવેલા કહે છે અને તેમના દિગબર ગ્રંથોને તેઓ પ્રામાણિક અને આપ્ત પ્રણીત સમજે છે પરંતુ તેઓ ધ્યાનમાં લીએ કે તેમના દિગબર ગ્રંથો શ્વેતામ્બર સૂત્ર સાહિત્યના આધારથી જ નિર્માણ થયા છે એટલે દિગબર વિદ્વાનોનું કથન તદ્દન નિરાધાર છે એ આપોઆપ સમજાઈ જાય છે

સારો રસ્તો એ છે કે શ્વેતામ્બર માન્યતાનું ખંડન કરનારા દિગબરો એટલું ધ્યાનમાં રાખશે કે તેમના જ પૂર્વાચાર્યો તેમના ગ્રંથોમા સ્ત્રીમુક્તિ, કેવળી ભુક્તિ અને સાધુઓને માટે અપવાદ માર્ગથી વસ્ત્ર પાત્રનો સ્વીકાર કરતા હતા તો પછી શ્વેતાંમ્બર માન્યતા સામેનો તેમનો વિરોધ ખોટો છે તે આપોઆપ સમજાઈ જશે

☆

બીજા અનેક દુઃસહ અંતરાય, એક જ સ્થાન પર ભોજન કરવું, અચેલક રહેવું, કોઈ ચીજ માગવી નહિ, બ્રહ્મચર્ય, જમીન પર સૂવું બબ્બે મહિને અસહ્ય કેશલોચ કરવો હમેશા બાવીસ પરિષહ સહવા—એ સર્વ કઠિન આચાર આ સમયે કોણ પાળી શકે? અત્યારે તો આપણે જે આચાર ગ્રહણ કરેલ છે એ જ સુખકર છે દુઃષમ કાળમા એ છોડી નહિ શકાય

શાંતિ આચાર્યે કહ્યું—ચારિત્રભ્રષ્ટ થઈને જીવતા રહેવું તે સારૂ નથી એ તો જૈનમાર્ગને દૂષિત કરવાવાળું છે જિન ભગવાને કહેલા નિર્ગ્રંથ પ્રવચનને છોડીને બીજી પ્રવૃત્તિ કરવી તે મિથ્યાત્વ છે.

એથી ખીજાઈને શિષ્યે શાંતિ (આચાર્ય) ના મસ્તક પર એક લાંબા ડંડાથી પ્રહાર કર્યો એ ઘાથી સ્થવિર મરીને વ્યંતર દેવ થયા

ત્યાર પછી પાખંડને પ્રગટ કરવાવાળા શિષ્ય શ્વેતપટ સંઘના અધિપતિ થયા અને સગ્રંથને પણ નિર્વાણ હોઈ એમ ધર્મોપદેશ કરવા લાગ્યા

પોત પોતાના પાખંડને અનુકૂળ શાસ્ત્રોની રચના કરી અને લોકોમા તેનું વ્યાખ્યાન કરીને એ પ્રકારનો આચાર પ્રચલિત કર્યો એ રીતે નિર્ગ્રંથતાને દૂષિત કરીને તેની નિંદા અને પોતાની પ્રશંસા કરીને, કપટપૂર્વક બહુ દ્રવ્ય ગ્રહણ કરીને મૂર્ખ લોકોમા તેઓ પોતાનું જીવન વીતાવવા લાગ્યા

હવે શાંતિ આચાર્યનો જીવ વ્યંતર દેવ ઉપદ્રવ કરીને કહેવા લાગ્યો—જૈન ધર્મ પામ્યા પછી મિથ્યાત્વને પ્રાપ્ત ન થાઓ

ત્યારે ડરીને જિનચંદ્રે તેમની સર્વ દ્રવ્ય સંપૂર્ણ અષ્ટ પ્રકારી પૂજા બનાવી આજે પણ તે બલિપૂજા સર્વ પ્રથમ તેના નામથી જ થાય છે તે શ્વેતપટ સંઘના પૂજ્ય કુળદેવ કહેવાયા

આ રીતે માર્ગભ્રષ્ટ સેવડોની ઉત્પત્તિ થઈ

દેવસેન કૃત
શ્વેતાબરોની ઉત્પત્તિની કથા

વિક્રમ રાજાના મૃત્યુને ૧૩૬ વર્ષ થયા ત્યારે સૌરાષ્ટ્રમા વલભી નગરીમા શ્વેતપટ (શ્વેતામ્બર) સઘની ઉત્પત્તિ થઈ

ઉજ્જયિની નગરીમા ભદ્રબાહુ નામના એક કુશળ નિમિત્ત શાસ્ત્રવેત્તા આચાર્ય હતા તેમણે નિમિત્તજ્ઞાનથી ભવિષ્ય જાણીને તેમના સઘને કહ્યુ—અહીં બહુ મોટો દુકાળ થવાનો (પડનાનો) છે તે પૂરા બાર વર્ષ સુધી રહેશે માટે સૌએ પોતપોતાના સઘની સાથે બીજા દેશોમા ચાલી જવુ જોઈએ

ભદ્રબાહુનુ વચન સાભળીને સર્વ આચાર્યો પોતપોતાના સઘની સાથે જ્યા સુકાળ હતો ત્યા ચાલ્યા ગયા પણ એક શાતિ નામના આચાર્ય જે બહુ શિષ્ય પરિવારયુક્ત હતા તે સુદર સૌરાષ્ટ્ર દેશની વલભી નગરીમા પહોચ્યા તેમના ત્યા ગયા પછી ત્યા (વલભીમા) પણ ઘણો ભયકર દુકાળ પડયો ત્યા ભિખારીઓએ માણસોના પેટ ચીરીને તેણે ખાધેલુ ભોજન પેટમાથી કાઢીને ભિખારીઓએ ખાધુ

આ નિમિત્તથી સર્વ સાધુઓએ કબલ, દડ, તુબા તથા ઓઢવાને માટે શ્વેત વસ્ત્ર ધારણ કર્યું ઋષિયોનો આચાર છોડીને દીનવૃત્તિથી ભિક્ષા માગી લાવ્યા અને ઉપાશ્રયમા બેસીને યથેચ્છ ભોજન કરવા લાગ્યા

એ પ્રકારનુ આચરણ કરતાં કરતા કેટલોક સમય વીતી ગયો ત્યારે સુકાળ થયો તે વખતે શાતિ આચાર્યે તેમના સઘને બોલાવીને કહ્યુ—હવે આ કુત્સિત આચરણને છોડો અને એની નિદા ગર્હા કરીને ફરીથી મુનીદ્રોના આચાર ગ્રહણ કરો

એ સાભળીને તેમના પ્રથમ શિષ્યે કહ્યુ—એવુ અતિ દુર્ધર આચરણ હવે કોણ ધારણ કરી શકે? ભિક્ષા ન મળવાથી ઉપવાસ,

બીજા અનેક દુસહ અંતરાય, એક જ સ્થાન પર ભોજન કરવું, અચેલક રહેવું, કોઈ ચીજ માગવી નહિ, બ્રહ્મચર્ય, જમીન પર સૂવું બબ્બે મહિને અસહ્ય કેશલોચ કરવો હમેશાં બાવીસ પરિષહ સહવા—એ સર્વ કઠિન આચાર આ સમયે કોણ પાળી શકે? અત્યારે તો આપણે જે આચાર ગ્રહણ કરેલ છે એ જ સુખકર છે દુષમ કાળમા એ છોડી નહિ શકાય

શાંતિ આચાર્યે કહ્યું—ચારિત્રભ્રષ્ટ થઈને જીવતા રહેવું તે સારૂ નથી એ તો જૈનમાર્ગને દૂષિત કરવાવાળું છે જિન ભગવાને કહેલા નિર્ગ્રંથ પ્રવચનને છોડીને બીજી પ્રવૃત્તિ કરવી તે મિથ્યાત્વ છે.

એથી ખીજાઈને શિષ્યે શાંતિ (આચાર્ય) ના મસ્તક પર એક લાંબા ડંડાથી પ્રહાર કર્યો એ વાથી સ્થવિર મરીને વ્યંતર દેવ થયા

ત્યાર પછી પાખંડને પ્રગટ કરવાવાળા શિષ્ય શ્વેતપટ સંઘના અધિપતિ થયા અને સગ્રંથને પણ નિર્વાણ હોઈ એમ ધર્મોપદેશ કરવા લાગ્યા

પોત પોતાના પાખંડને અનુકૂળ શાસ્ત્રોની રચના કરી અને લોકોમા તેનું વ્યાખ્યાન કરીને એ પ્રકારનો આચાર પ્રચલિત કર્યો એ રીતે નિર્ગ્રંથતાને દૂષિત કરીને તેની નિંદા અને પોતાની પ્રશંસા કરીને, કપટપૂર્વક બહુ દ્રવ્ય ગ્રહણ કરીને મૂર્ખ લોકોમા તેઓ પોતાનું જીવન વીતાવવા લાગ્યા

હવે શાંતિ આચાર્યનો જીવ વ્યંતર દેવ ઉપદ્રવ કરીને કહેવા લાગ્યો—જૈન ધર્મ પામ્યા પછી મિથ્યાત્વને પ્રાપ્ત ન થાઓ.

ત્યારે કરીને જિનચંદ્રે તેમની સર્વ દ્રવ્ય સંપૂર્ણ અષ્ટ પ્રકારી પૂજા બનાવી આજે પણ તે બલિપૂજા સર્વ પ્રથમ તેના નામથી જ થાય છે તે શ્વેતપટ સંઘના પૂજ્ય કુળદેવ કહેવાયા

આ રીતે માર્ગભ્રષ્ટ સેવડોની ઉત્પત્તિ થઈ

દેવસેન કૃત
શ્વેતાંબરોની ઉત્પત્તિની કથા

વિક્રમ રાજાના મૃત્યુને ૧૩૬ વર્ષ થયા ત્યારે સૌરાષ્ટ્રમાં વલ્લભી નગરીમાં શ્વેતપટ (શ્વેતાંબર) સંઘની ઉત્પત્તિ થઈ

ઉજ્જયિની નગરીમાં ભદ્રબાહુ નામના એક કુશળ નિમિત્ત શાસ્ત્રના આચાર્ય હતા તેમણે નિમિત્તજ્ઞાનથી ભવિષ્ય જાણીને તેમના સંઘને કહ્યું—અહીં બહુ મોટો દુકાળ થવાનો (પડવાનો) છે તે પૂરા બાર વર્ષ સુધી રહેશે માટે સૌએ પોતપોતાના સંઘની સાથે બીજા દેશોમાં ચાલી જવું જોઈએ

ભદ્રબાહુનું વચન સાંભળીને સર્વ આચાર્યો પોતપોતાના સંઘની સાથે જ્યાં સુકાળ હતો ત્યાં ચાલ્યા ગયા પણ એક શાંતિ નામના આચાર્ય જે બહુ શિષ્ય પરિવારયુક્ત હતા તે સુંદર સૌરાષ્ટ્ર દેશની વલ્લભી નગરીમાં પહોંચ્યા તેમના ત્યાં ગયા પછી ત્યાં (વલ્લભીમાં) પણ ઘણો ભયંકર દુકાળ પડ્યો ત્યાં ભિખારીઓએ માણસોના પેટ ચીરીને તેણે ખાધેલું ભોજન પેટમાંથી કાઢીને ભિખારીઓએ ખાધું

આ નિમિત્તથી સર્વ સાધુઓએ કંબલ, દંડ, તુંબા તથા ઓઢવાને માટે શ્વેત વસ્ત્ર ધારણ કર્યું ઋષિયોનો આચાર છોડીને દીનવૃત્તિથી ભિક્ષા માગી લાવ્યા અને ઉપાશ્રયમાં બેસીને યથેચ્છ ભોજન કરવા લાગ્યા

એ પ્રકારનું આચરણ કરતાં કરતાં કેટલોક સમય વીતી ગયો ત્યારે સુકાળ થયો તે વખતે શાંતિ આચાર્યે તેમના સંઘને બોલાવીને કહ્યું—હવે આ કુત્સિત આચરણને છોડો અને એની નિંદા ગર્હા કરીને ફરીથી મુનીંદ્રોના આચાર ગ્રહણ કરો

એ સાંભળીને તેમના પ્રથમ શિષ્યે કહ્યું—એવું અતિ દુર્ધર આચરણ હવે કોણ ધારણ કરી શકે? ભિક્ષા ન મળવાથી ઉપવાસ,

પણ એ વૃતાત દેવસેન તથા વામદેવે આપેના વૃતાતથી તદ્દન જુદા પ્રકારનુ છે ભટ્ટારકજીએ લખેલુ વૃતાત આખુ ય અહીં ઉદ્ધૃત કરવુ અશક્ય છે તેથી તેનો સક્ષિપ્ત સાર અહીં આપેલ છે તે નીચે પ્રમાણે છે—

એક સમય શ્રુત કેવળી ભદ્રબાહુ બાર હજાર મુનિ પરિવારની સાથે ઉજ્જયિની નગરીની બહારના ઉદ્યાનમા પધાર્યા ઉજ્જયિનીના રાજા ચદ્રગુપ્તિ આચાર્ય મહારાજના વન્દનાર્થે ગયા અને તેમણે પાછલી રાતે જોયેલા સોળ સ્વપ્નોનું ફળ પૂછ્યુ ભદ્રબાહુ સ્વામીએ રાજાને તેમના સ્વપ્નોનુ ફળ બતાવ્યુ તે સાભળીને રાજાને વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થયો અને ભદ્રબાહુ પાસે દીક્ષા લઈને જૈન મુનિ બન્યા

એક સમયે ભદ્રબાહુ સ્વામી જિનદાસ શેઠને ઘેર આહાર માટે ગયા ત્યા ઘરમા જતા વેત જ પારણામા (ઘોડિયામા) ઝુલતા (ઝુલેના) એ નામના બાળકે ભદ્રબાહુ સ્વામીને કહ્યુ—જાઓ, જાઓ

સ્વામીએ પૂછ્યુ—કેટલા સમય સુધી ?

બાળક—બાર વર્ષ સુધી

ભદ્રબાહુ સ્વામીએ સ્થાન પર આવીને મુનિ સઘને બોલાવીને કહ્યુ—સાધુઓ ! આ દેશમા બાર વર્ષનો ભયકર દુકાળ પડવાનો છે તેથી સઘમાથી મુનિઓએ આ દેશમા રહેવુ ઉચિત નથી

ભદ્રબાહુનુ વચન સાભળીને સઘ ત્યાથી વિહાર કરવાને તત્પર થયો ઉજ્જયિનીના ધનાઢ્ય શ્રાવકોએ ત્યા રહેવા માટે આગ્રહ કરવા છતા ભદ્રબાહુએ ત્યા રહેવાનુ સ્વીકાર્યુ નહિ ત્યારે તેઓએ રામલ્લ, સ્થૂલાચાર્ય, સ્થૂળભદ્ર વગેરે સાધુઓને ત્યા રહેવાની પ્રાર્થના કરી અને તેમણે તે પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર કર્યો અને બાર વર્ષ સુધી ત્યા રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો

ભદ્રબાહુ ઉજ્જયિનીની બાર હજાર સાધુઓની સાથે કર્ણાટક તરફ વિહાર કરી ગયા એક મોટી અટવીમા પહોચ્યા ત્યારે તેમણે નિમિત્તવી

શ્રાવકોની વાત પર સર્વેએ વિચાર કરીને નિર્ણય કર્યો કે—જ્યાં સુધી વિષમકાળ છે ત્યાં સુધી એમ જ કરીશું

અને તેમણે તુંબી પાત્ર ધારણ કર્યા તથા ભિક્ષુક અને કુતરાઓના ભયથી હાથમાં લાઠી ધારણ કરી ગૃહસ્થોના ઘેરથી આહાર લાવીને એકબીજાને આપવા લાગ્યા અને મકાનના દ્વાર બંધ કરીને ગોખબારીના ઉજાસમાં ભોજન કરવા લાગ્યા

એક દિવસ રાત્રીના સમયે આહાર માટે ગયેના ક્ષીણકષાય નગ્ન સાધુને જોઈને યશોભદ્રની સગર્ભા સ્ત્રીને રાક્ષસ આવ્યાની ભ્રાંતિ થઈ તેથી તે એવી ડરી ગઈ કે તેને ગર્ભપાત થઈ ગયો

સાધુ તો એમ જ પાછા ચાલ્યા ગયા પણ આ ઘટનાથી શ્રાવકોમાં હાહાકાર મચી ગયો તેમણે સાધુઓ પાસે આવીને કહ્યું—મુનિ મહારાજ! સમય બહુ ખરાબ છે અને આપનું આ રૂપ પણ ભયંકર છે તેથી સુકાળ થાય ત્યાં સુધી આપ અરધું વસ્ત્ર પહેરીને તથા ખભે કંબલ રાખીને રાત્રીના સમયે આહાર લેવા આવતા રહો અને દિવસે ભોજન કરતા રહો

શ્રાવકોની પ્રાર્થનાથી સાધુઓએ એમ જ કર્યું અને ધીરે ધીરે તેઓ શિથિલ થઈ ગયા

બાર વર્ષ પછી દેશમાં ફરીથી સુકાળ થયો ત્યારે વિશાખાચાર્ય દક્ષિણ દેશથી વિહાર કરીને ક્રમશઃ કાન્યકુબ્જ (કનોજ) નગરની બહાર ઉદ્યાનમાં પધાર્યા

વિશાખાચાર્ય આવ્યાના ખબર સાંભળીને સ્થૂળાચાર્યે તેમને મળવાને પોતાના શિષ્યને મોકલ્યા મુનિઓએ જઈને આચાર્યને વંદન કર્યું પણ તેમણે પ્રતિવંદના ન કરી અને કહ્યું—આ કયો નવો મત કાઢ્યો છે?

સાધુઓ લજ્જિત થઈને પાછા આવ્યા અને સર્વ વૃત્તાંત પોતાના ગુરુને કહી સંભળાવ્યો

પછી તેની શાંતિને માટે આઠ આગળ લાંબી લાકડાની ચોરસ પટીને, 'આ એ જ છે' એમ કલ્પના કરીને, તેની વિધિપૂર્વક પૂજા કરી ત્યારે દેવે ઉપદ્રવ કરવાની ચેષ્ટા છોડી દીધી અને તેનુ નામ 'પર્યુંપાસના' કુળદેવ એમ નામ પાડ્યુ તે પ્રમાણે આજ સુધી ભારે ભક્તિથી પૂજનીય છે

આ રીતે લોકમા એ 'અર્ધફાલક' નામનો અદ્ભુત મત કળિકાળના બળથી ફેલાયો

જે વ્રતનુ આ પચેન્દ્રિય લોલુપોએ પોતે આચરણ કર્યું હતુ તે પ્રમાણે જ પોતાની બુદ્ધિથી સૂત્રમા લખી નાખ્યુ

આમ ઘણો સમય વીતી ગયો એક વખતે વલભીના રાજા લોકપાળની રાણી ચદ્રલેખા કે જે ઉજ્જયિનીના રાજા ચદ્રકીર્તિની પુત્રી હતી અને અર્ધફાલક મતવાળાની શિષ્યા હતી તેણીએ તેના પતિને કહ્યુ—કાન્યકુબ્જ નગરમા અમારા ગુરુ મહારાજ વિચરે છે તેમને આપ અહીં બોલાવો

રાણીના કહેવાથી રાજાએ જિનચદ્ર આદિ અર્ધફાલકોને ત્યાં બોલાવ્યા પ્રવેશ મહોત્સવના દિવસે રાજા તેમને લેવાને ગયા પણ સાધુઓને નગ્ન તથા વસ્ત્રધારીઓથી વિલક્ષણ વેષવાળા જોઈને પાછા ચાલ્યા આવ્યા

રાણીને આ વાતની ખબર પડતા જ તેણીએ ગુરુ પાસે પૂરતી સખ્યામા સફેદ વસ્ત્રો મોકલ્યા તે લઈને સાધુઓએ પહેર્યા પછી રાજાએ તેમની ભક્તિપૂર્વક પૂજા કરી શ્વેત વસ્ત્રો ધારણ કરવાથી તે વખતથી અર્ધફાલક મતમાથી શ્વેતામ્બર મત પ્રગટ થયો

વિક્રમ રાજાના મૃત્યુ પછી ૧૩૬ વર્ષ વીત્યા ત્યારે લોકમા શ્વેતામ્બર નામનો મત ઉત્પન્ન થયો કેવળી ભોજન, સ્ત્રી તથા સમગ્ર

પરંતુ અમે જોઈએ છીએ કે ઘણાખરા દિગંબર વિદ્વાનો પણ તેને સત્ય માને છે અને એ ખોટી વાતો ઉપરથી શ્વેતાંબર જૈન મતને અર્વાચીન ઠરાવવાની ચેષ્ટા કરે છે

પ્રાચીન દિગંબર ગ્રંથમાં ઉલ્લેખ નથી

પહેલા તો દેવસેન ભટ્ટારક વિક્રમની દશમી સદીના, વામદેવ સોળમી સદીના અને રત્નનંદી ભટ્ટારક સત્તરમી સદીના લેખકો છે તેમની **પહેલાના કોઈપણ દિગંબર ગ્રંથમાં આવી કથાઓનો ઉલ્લેખ નથી.**

નિરાધાર વાતો

આવી દશામાં ક્રમશઃ સાડા આઠમો, ચૌદમો અને પંદરસો વર્ષ પછી નિરાધાર રીતે લખેલી વાતો પોતે જ મહત્વહીન ઠરે છે

શ્વેતાંબર ઉત્પત્તિ સંબંધી લેખકોમાં એકવાક્યતા નથી

વળી એ સર્વ લેખકોની આ વિષયમાં એક વાક્યતા પણ નથી

દેવસેન દુકાળના કારણે દંડ, કંબળ, તુંબી અને શ્વેત વસ્ત્ર ધારણ કરવાના કારણે 'શ્વેતાંબર' નામ પડવાનું બતાવે છે

વામદેવ લાકડાની પટ્ટી પર શ્વેત વસ્ત્ર સ્થાપન કરીને અંતર દેવની પૂજા કરવાના કારણે 'શ્વેતાંબર' નામ પડવાનું લખે છે

રત્નનંદી રાણી ચંદ્રલેખાના કહેવાથી શ્વેત વસ્ત્ર ધારણ કર્યા તેથી 'શ્વેતાંબર' મત પ્રગટ થવાનું લખે છે

આ રીતે એ લેખકોના પરસ્પર વિરુદ્ધ કથનથી જ એ કથાઓનુ બાહ્ય કલેવર તો સ્વય જર્જરિત થઈ જાય છે.

સ્થાન અને સમયમાં એકમત

પરતુ સ્થાન અને સમય એ બે બાબતોમા સર્વ લેખકો એકમત છે કે સર્વ વિક્રમ રાજાના મૃત્યુ બાદ ૧૩૬ વર્ષ વીત્યે વલ્લભી નગરીમા શ્વેતામ્બર મતની ઉત્પત્તિ થવાનુ બતાવે છે

તો હવે આપણે જોઈશુ કે એ લેખકોની એ બે વાતોના ઉદ્ભવમા કઈ આધાર છે કે નહિ.

વલ્લભી ક્યારે વસી?

વિક્રમની બીજી સદીના બીજા ચરણમા **વલ્લભીમા 'મતોત્પત્તિ'** બતાવવાનુ **નિરાધાર** છે કારણકે તે સમયે વલ્લભીનુ અસ્તિત્વ હતુ તેનુ કોઈ પ્રમાણ નથી **વલ્લભી કનકસેનના સમયમા વિક્રમની ત્રીજી સદીમા વસી હતી એ વાત ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ છે.**

વલ્લભીના ઉલ્લેખનુ કારણ

વલ્લભી નગરી તથા વાતિસૂરિ એ બન્ને નામોના ઉલ્લેખથી સમજી શકાય છે કે આ કથાઓનો સબધ વિક્રમની છઠ્ઠી સદીના પ્રથમ ચરણમા વલ્લભીમા બનેલી કોઈ ઘટનાની સાથે હોવો જોઈએ

વીર સવત ૯૮૦ (વિક્રમ સવત ૫૧૦)મા વલ્લભીમા માથુર અને વાલભ્ય નામથી પ્રસિદ્ધ બે શ્વેતામ્બર જૈન સઘોનુ સમેલન થયુ હતુ અને બન્ને સઘોએ બન્ને વાચનાઓના સમન્વયપૂર્વક એકીકરણ કર્યું હતુ આ સમેલનમા માથુર સઘના પ્રધાન દેવર્દ્ધિગણિ ક્ષમાક્ષમણ હતા અને વાલભ્ય સઘના પ્રમુખ કાલકાચાર્ય અને ઉપપ્રમુખ ગધર્વ આદિ વેતાલ વાતિ સૂરિ

ભદ્રબાહુ સબંધી મતભેદ

*રમન અને નામદેવ બીજા નૈમિત્તિક ભદ્રબાહુએ ઉજ્જયિનીથી ુકાળના મા ન દક્ષિણ તરફ વિહાર કર્યો હતો તે વખતે શ્વેતાબરની ઉત્પત્તિ બતાવે છે

રત્નનદી દુકાળનુ સ્તાત પહેના શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુની સાથે જોડે છે અને તે સમયે ઉજ્જયિનીમા અર્ધફાલક મતની ઉત્પત્તિ થઈ એમ લખે છે અને તે પછી ઘણા સમય પછી વલભીમા સુકાળના સમય રાણીના કહેવાથી વેત વસ્ત્રો ધારણ કરવાથી શ્વેતાબર મત ઉત્પન્ન થવાનુ લખે છે

વ્યતરદેવ સબધી જુદી જુદી વાતો

*નમેન જિન ચદ્ર દ્વારા શાતિ વ્યતરની સર્વ દ્રવ્યોથી અષ્ટ વિધ પૂજા પ્રચલિત થઈ અને તેમના સમય સુધી તે પૂજા ચાલુ રહી હોવાનુ બતાવે છે

નામદેવ અને રત્નનદી આઠ આગળ લાબા ચોરસ લાકડાના પાટીયા ઉપર શ્વેત વસ્ત્ર સ્થાપન કરી પૂજા કરતા અને તે પૂજા તેમના સમય સુધી ચાલુ રહેલી હોવાનુ બતાવે છે

દેવસેન શાતિવ્યતરને શ્વેતાબરોના પૂજ્ય કુળદેવ માત્ર લખે છે ત્યારે પાછળના બન્ને લેખકો તેમનુ 'પર્યુપાસન' નામ હોવાનુ લખે છે

રત્નનદી શિષ્યોદ્વારા શાતિના હાડકા એકઠા કરી પૂજવાનુ અને એ રીત તેમના સમય સુધી ચાલુ રહેવી તેમજ તેનું નામ 'ખમણા-દિહડી' પ્રસિદ્ધ હોવાનુ લખે છે કે જેના સબધમા પહેલા બે લેખકોએ કશુ જ લખ્યુ નથી

ભારે કટ્ટરતાપૂર્વક ખડન કરીને શ્વેતાબર પરપરાની પુષ્ટિ કરી છે.

શાતિવ્યતર પૂજાનુ રહસ્ય

ભટ્ટારક દેવસેન ઉપદ્રવની શાતિને માટે શાતિવ્યતરની પૂજા કરવાની વાત લખે છે તે વાસ્તવમા શ્વેતાબર જૈન પરપરામા પ્રસિદ્ધ 'શાતિસ્નાત્ર'નુ સૂચન છે.

શ્વેતાબરોમા ઘણા પ્રાચીન વખતથી જિન ભગવાનના જન્માભિષેક મહોત્સવ કરવાની પ્રવૃત્તિ ચાલી આવી હતી પાછળના સમયમા તે 'શાતિસ્નાત્ર' તથા 'શાતિ પૂજા' એ નામોથી પ્રચલિત થઈ હતી અને તે આજ સુધી એ જ નામોથી પ્રસિદ્ધ છે

તેમા ભગવાન આદિનાથ, અજિતનાથ, શાતિનાથ, તથા પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાઓનુ ૨૭ વાર અથવા ૧૦૮ વાર અભિષેક તથા પૂજન કરવામા આવે છે તેના પ્રારભમા ગ્રહ તથા દિક્પાળોને બળિદાન પણ અપાય છે ભટ્ટારક દેવસેનજીએ આ શાતિપૂજાનુ નામ સાભળીને દ્વેષથી શાતિ વ્યતરની તથા તેની પૂજાની કલ્પના કરી નાખી એમ સમજાય છે.

વામદેવની ચોરસ પટ્ટીનુ રહસ્ય

૫ વામદેવજી આઠ આગળ લાબી ચોરસ લાકડાની પટ્ટી પર શ્વેતવસ્ત્ર બિછાવીને શાતિ વ્યતરની પૂજા કરવાની વાત કહે છે એ કથન વસ્તુત શ્વેતાબર સપ્રદાયમા પ્રચલિત યોગ ક્રિયાનુ સૂચક છે

શ્વેતાબર મુનિ સૂત્રના યોગ સબધી કાળ, ગ્રહણ, સ્વાધ્યાય, પ્રસ્થાપન આદિ ક્રિયાઓ કરે છે તે વખતે અદાજે આઠ આગળ લાબી અને ચાર પાચ આગળ પહોળી એક લાકડાની પટ્ટી પોતાની સામે રાખે છે અને તેના ઉપર સફેદ વસ્ત્ર પણ બિછાવે છે તેની આગળ જે વિધિ

આપણે આગળ જોયુ છે કે (જુઓ જૈન સૂત્રો વિચ્છેદ કે ઉપ લબ્ધ નામ પ્રકરણમાં આગમ વાચનાની હકીકત—ન ગિ રોડ)

નાગેન્દ્ર મધ નગ્નતા ધારણ કરવાવાળાના વિષયમા બહુ અનુદાર હતો અને એ કારણથી મહાગિરિના શિષ્ય બલિસ્સહ તથ સ્વાતિ જેવા સ્થવિરના નામ પણ તેમની યુગ—પ્રધાના વલીમા રાખવાની ઉદારતા કરી શક્યા નહિ આશ્ચર્ય નહિ કે એ સમેલનમા દિગબરોની સાથે મેળજોડ કરવા સબધી કોઈ પ્રસ્તાવ ઉપસ્થિત થયા હોય પણ વાલભ્ય સઘ તથા ખાસ કરીને શાતિસૂરિના શિષ્યોએ તેને સફળ થવા દીધો નહિ હોય. અને એ કારણથી દિગબર પરપરાવાળાઓએ શાતિસૂરિ તથા તેમના શિષ્યોને એ રીતે બદનામ કર્યા હોય.

દિગબરોએ ઉલ્લેખેલા જિનચદ્ર કોણ?

મત દિગબર પક્ષના જિનચદ્રનુ નામ શ્વેતાંબર મત પ્રવર્તક તરીકે જણાવે છે અને વર્તમાન જૈન આગમો એ જ જિનચદ્રના બનાવેલા છે એમ બતાવે છે

આપણે સમજી શકીએ છીએ કે દિગબરોના એ 'જિનચદ્ર' તે બીજા કોઈ નહિ પણ 'જિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણ' છે કે જેમનો સમય વિક્રમની છઠ્ઠી અને સાતમી સદીનો મધ્યભાગ હતો

જિનભદ્ર તે સમયના શ્વેતાબર સપ્રદાયના યુગપ્રધાન આચાર્ય હતા એટલુ જ નહિ પણ કટ્ટર સાપ્રદાયિક સિદ્ધાતકાર પણ હતા તેમણે વિશેષ આવશ્યક ભાષ્ય આદિ તથા બીજા પ્રકરણ ગ્રથોની રચના કરી છે

દિગબર વિદ્વાનો તેમની વિરુદ્ધ એટલુ બધુ બોલે છે તેનુ કારણ એ જ છે કે તેમણે દિગબરોના

ભારે કટ્ટરતાપૂર્વક ખંડન કરીને શ્વેતાંબર પરંપરાની પુષ્ટિ કરી છે.

શાંતિવ્યંતર પૂજાનું રહસ્ય

ભટ્ટારક દેવસેન ઉપદ્રવની શાંતિને માટે શાંતિવ્યંતરની પૂજા કરવાની વાત લખે છે **તે વાસ્તવમાં શ્વેતાંબર જૈન પરંપરામાં પ્રસિદ્ધ 'શાંતિસ્નાત્ર'નું સૂચન છે.**

શ્વેતાંબરોમાં ઘણા પ્રાચીન વખતથી જિન ભગવાનના જન્માભિષેક મહોત્સવ કરવાની પ્રવૃત્તિ ચાલી આવી હતી પાછળના સમયમાં તે 'શાંતિસ્નાન' તથા 'શાંતિ પૂજા' એ નામોથી પ્રચલિત થઈ હતી અને તે આજ સુધી એ જ નામોથી પ્રસિદ્ધ છે

તેમાં ભગવાન આદિનાથ, અજિતનાથ, શાંતિનાથ, તથા પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાઓનું ૨૭ વાર અથવા ૧૦૮ વાર અભિષેક તથા પૂજન કરવામાં આવે છે તેના પ્રારંભમાં ગ્રહ તથા દિક્પાળોને બળિદાન પણ અપાય છે **ભટ્ટારક દેવસેનજીએ આ શાંતિપૂજાનું નામ સાંભળીને દ્વેષથી શાંતિ વ્યંતરની તથા તેની પૂજાની કલ્પના કરી નાખી એમ સમજાય છે.**

વામદેવની ચોરસ પટ્ટીનું રહસ્ય

પં વામદેવજી આઠ આગળ લાંબી ચોરસ લાકડાની પટ્ટી પર શ્વેતવસ્ત્ર બિછાવીને શાંતિ વ્યંતરની પૂજા કરવાની વાત કહે છે એ કથન વસ્તુત શ્વેતાંબર સંપ્રદાયમાં પ્રચલિત યોગ ક્રિયાનું સૂચક છે

શ્વેતાંબર મુનિ સૂત્રાના યોગ સંબંધી કાળ, ગ્રહણ, સ્વાધ્યાય, પ્રસ્થાપન આદિ ક્રિયાઓ કરે છે તે વખતે અંદાજે આઠ આગળ લાંબી અને ચાર પાંચ આગળ પહોળી એક લાકડાની પટ્ટી પોતાની સામે રાખે છે અને તેના ઉપર સફેદ વસ્ત્ર પણ બિછાવે છે તેની આગળ જે વિધિ

કરવામાં આવે છે તેમાં હસ્તક્રિયા પણ એવી હોય છે કે અનભિજ્ઞ માણસ તો ચમત્કાર સમજી લીએ.

પં. નાથુરામજીએ શ્વેતામ્બર મુનિને એ પ્રમાણે યોગક્રિયા કરતા કદાચ જોયા હશે તેમને જોઈને પંડિતજીએ માની લીધું કે આ શાન્તિ વ્યન્તરની પૂજા કરે છે.

પર્યુપાસન શબ્દનો પત્તો નથી

પં. નાથુરામજી 'પર્યુપાસન' શબ્દ—નામ ક્યાંથી ઉઠાવી લાવ્યા તેની સમજ પડતી નથી, કારણ કે એ નામનો કે તેને મળતા ભળતા નામનો દેવ શ્વેતામ્બર સમ્પ્રદાયમાં માનવામાં આવતો નથી.

હાડકાની પૂજાનું રહસ્ય

ભટ્ટારક દેવનન્દીની હાડકાની પૂજાની કલ્પનાએ તો પઢનારાઓને [illegible] કરી દીધા છે.

શ્વેતામ્બર સાધુ જેમની પાસે જે સ્થાપનાચાર્ય રાખે છે તેને લક્ષ્ય કરીને દેવનન્દીની આ કલ્પના છે. શ્વેતામ્બર જૈન સાધુઓમાં પોતાના આચાર્યની સ્થાપના રાખવાની પ્રાચીન પ્રવૃત્તિ છે. સ્થાપનામાં આચાર્યની મૂર્તિ કે ચિત્ર નહિ પણ પાંચ કોડા રાખે છે તેનો આકાર [illegible] ઉપરના ભાગને મળતો હોય છે. ભટ્ટારકજી મહારાજે કદાચ એવા કોડીરૂપ સ્થાપનાચાર્યને જોઈ લીધા હશે અને તરત લખી દીધું કે "એ શાન્તિસૂરિના હાડકા છે."

અને તેઓ એમ કહે છે કે આજે પણ એ 'ખમણાદિહડી' એવા નામથી પ્રસિદ્ધ છે તો વખતે એ કલ્પિત નામ વંદન ક્રિયામાં આવતા 'ખમાસમણહત્થેણ' એ શબ્દ ઉપરથી અથવા ગુરુને વંદન કરવાને માટે 'ખમાસમણો' શબ્દ બોલાય છે તે ઉપરથી એ 'ખમણાદિહડી' નામ ઉપજાવી કાઢ્યું.

નવી જુની વાતોના મિશ્રણથી દિગબરોએ ઉપજાવી કાઢેલી શ્વેતાબરોની ઉત્પત્તિની કથા

આ પ્રમાણે શ્વેતામ્બરોની ઉત્પત્તિના વિષયમા દિગબરાચાર્યોએ જે કથાઓ ઉપજાવી કાઢી છે તેનુ શરીર ભાનમતીના પટારાની માફક અહીંતહીંની નવી જુની વાતોથી ભરેલુ છે

વિક્રમ સ. ૧૩૬ના કથનનુ રહસ્ય

વિક્રમ સવત ૧૩૬મા શ્વેતાબરો ઉત્પન્ન થયાનુ જે કથન છે તેનુ તાત્પર્ય એટલુ જ છે કે લગભગ એ જ અરસામા (વિક્રમ સ ૧૩૬ = વીર મ ૬૦૮) શિવભૂતિએ જિનકલ્પની હિમાયત કરી હતી અને સ્થવિરોએ નિષેધ કરવા છતા પણ જિનકલ્પી બનીને ગચ્છમાથી નીકળી ગયા હતા

સભવ છે કે નગ્નતાનો સક્રિય વિરોધ કરવાને માટે સ્થવિરકલ્પના નામથી ચાલતી આવતી મૂળ (ફરજીઆત પણ પાછળથી મરજીઆત બનાવી દીધેલી તેથી—ન ગિ રોઠ) ઐચ્છિક નગ્નતાનો પ્રચાર પણ તે પછી રોકી દેવામા આવ્યો હશે અને નગ્નતાની વિરુદ્ધની વસ્ત્રધારીઓની એ પ્રવૃત્તિને પાછળના દિગબરાચાર્યોએ 'શ્વેતાબર મત ઉત્પતિ'ના નામથી પ્રસિદ્ધ કરી દીધી

એમ થવુ સભવિત પણ છે કારણકે શ્વેતાબરોએ દિગબરના મતની ઉત્પત્તિ લખી હતી તેથી દિગબરોએ પણ તેનો કોઈ ન કોઈ રીતે ઉત્તર તો દેવો જોઈતો હતો જ.

ઉપર પ્રમાણે દિગબરોની કથાની મુનિશ્રીએ મીમાસા

કરી છે તે ઉપરથી વિચારક સમજી શકે છે કે એ કથામાં [illegible] પણ વાસ્તવિકતા નથી

ઉપસંહાર

જૈન ધર્મ એક જ છે અને તે અનાદિનો ચાલ્યો આવે છે. વિક્રમની બીજી સદીમાં એક જ ચાલ્યા આવતા જૈન ધર્મમાં બે ફાંટા [illegible] ફાંટા પડવાની અપેક્ષાએ કહીએ તો શ્વેતાંબર અને દિગંબરની ઉત્પત્તિ તે વખતે થઈ એમ કહી શકાય.

પરંતુ બે સગા ભાઈઓ જુદા પડે તેથી તેઓ એક બીજા તરફ દ્વેષ રાખી એકબીજાને માટે યદ્વાતદ્વા બોલે તે જૈનત્વને જરા પણ છાજતી વાત નથી એટલે--

શ્વેતાંબરોએ પોતાની કથામાંથી અતિશયોક્તિઓ નાબુદ કરી નાખવી જોઈએ તેમ જ દિગંબરોએ પણ તેમની ઉપજાવી કાઢેલી કથાઓનો નાશ કરવો જોઈએ.

સત્યતા એ ધર્મનો મૂળ પાયો છે. બન્ને પક્ષ સત્યને જ અપનાવે તો વેરવિરોધ એક ક્ષણ પણ ટકી શકે નહિ એટલું જ નહિ પણ એકતા જ થઈ જાય એટલે મૂળ પ્રમાણે જૈન ધર્મ એક જ બની જાય.

સંપ્રદાયવાદીઓ સાચું જૈનત્વ
ક્યારે અપનાવશે ?

☆

પ્રકરણ ઓગણીશમુ

શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી પહેલા અને બીજા

પહેલા ભદ્રબાહુ સ્વામી

જૈન શ્રમણ પરપરામા બે ભદ્રબાહુ સ્વામી થઈ ગયા છે પહેલા ભદ્રબાહુ તે ચૌદ પૂર્વધર શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુ સ્વામી તે આચાર્ય શ્રી યશોભદ્રજીના શિષ્ય અને આ સભૂતિવિજયજીના ગુરુભાઈ હતા

શ્રી સભૂતિવિજયજીના સ્વર્ગવાસ સમયે તેમના શિષ્ય સ્થૂળભદ્ર નવા જેવા જ હતા તેથી સભૂતિવિજય પછી ભદ્રબાહુ સ્વામી આચાર્ય પદે આવ્યા હતા

તેમણે ૪૫ વર્ષની ઉમરે દીક્ષા લીધી હતી, ૬૨ વર્ષની ઉમરે યુગ પ્રધાનપદે આવ્યા હતા અને ૭૬ મા વર્ષે વીર સ ૧૭૦ મા સ્વર્ગગમન કર્યું હતુ એટલે ૧૭ વર્ષ સામાન્ય શ્રમણ તરીકે અને ૧૪ વર્ષ યુગ પ્રધાનપદે રહ્યા હતા

તેઓ છેલ્લા ચૌ પૂર્વધર ગણાય છે કારણ કે તેમણે સ્થૂળભદ્રજીને દશ પૂર્વ અર્થ સહિત શિખડાવ્યા પછી સ્થૂળભદ્રજીએ શ્રુતપ્રભાવ બતાવવા માટે તેમની બહેનો સાધ્વી થયેલી તેઓ વાદવા આવતા સિહનુ રૂપ ધારણ કરેલુ તેથી હવે અર્થ શિખવાને અયોગ્ય ગણીને બાકીના ચાર પૂર્વ મૂળમાત્ર શિખડાવેલા હતા અને તે પણ બીજા કોઈને ન શિખવવાની શરત સહિત શિખડાવેલા હતા, તેથી શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી છેલ્લા ચૌદ પૂર્વધર ગણવામા આવે છે

તેમના સમયમા મધ્ય ભારતમા પહેલ વહેલો બાર વર્ષનો લાબો ભયકર દુકાળ પડેલો હતો તે વખતે ભદ્રબાહુ સ્વામી તથા તેમના શિષ્યો પૂર્વના પ્રદેશોમા ચાલ્યા ગયા હતા

[illegible] પાટલીપુત્રમાં એકત્ર થયો ત્યારે એક [illegible] પૂછતા જણાયું કે દુકાળમાં પઠન પાઠન [illegible] ભૂનાઈ ગયું હતું તેથી બધાયે ભેગા [illegible] અગીઆર અંગ [illegible] કર્યાં પણ બારમું દૃષ્ટિવાદ [illegible] નહોતું

[illegible] સ્વામી નેપાળમાં મહાપ્રાણ ધ્યાન કરતા [illegible] મુદત બાર વર્ષની હતી તેથી બારમુ દૃષ્ટિવાદ [illegible] પ્રમુખ [illegible] નેપાળમાં ગયેલા તેની સંપૂર્ણ [illegible] જૈન [illegible] કે વિચ્છેદ ?" નામના પ્રકરણમાં [illegible] વિગતની [illegible] આપેલી છે તેથી અત્રે તે [illegible]

[illegible] ૧૭૦ માં સ્થૂળભદ્રજીને [illegible] કરીને કલિંગ દેશમાં કુમાર પર્વત ઉપર ([illegible] છે તે) પંદર દિવસનું નિર્જળ અનશન કરીને [illegible] (જુઓ હેમચંદ્ર સ્થવિરાવલી)

[illegible] પહેલા [illegible] ભદ્રબાહુ સ્વામી સબંધી કાંઈ [illegible] મળતી નથી

[illegible] પરંપરાનો ઇતિહાસ ભાગ ૧ લામાં ' મુનિશ્રીઓ [illegible] વિજયજી (ત્રિપુટી મહારાજ) એ પહેલા ભદ્રબાહુ [illegible] છે તે [illegible] બીજા ભદ્રબાહુ જે નિમિત્તવેત્તા [illegible] બીજા [illegible] તેમનું જ વૃત્તાંત છે

[illegible] નામને લીધે પૂર્વના વખતથી બીજા ભદ્રબાહુનુ ચરિત્ર [illegible] ભદ્રબાહુના નામે ચડી ગયુ છે તેવી જ રીતે બીજા [illegible] બનાવેલ નિર્યુક્તિ વગેરે ઘણા ગ્રંથો પણ પરાપૂર્વથી [illegible] નામે ચડાવી દીધેલા છે

[illegible] ભદ્રબાહુનો સબંધ સમ્રાટ ચંદ્રગુપ્ત મૌર્ય

સાથે દતકથાઓ ઉભી થયેલી છે, કેટલાક શ્વેતામ્બર જૈનો માને છે કે ચદ્રગુપ્તના વખતમાં બીજી બાર દુકાળી પડેલી તે પછી પણ ભદ્રબાહુ સ્વામી જીવિત હતા, ચદ્રગુપ્તને સોળ સ્વપ્ના આવેલા તેના ભદ્રબાહુ સ્વામીએ ફળ કહેલા અને તે ઉપરાત દિગબરો માને છે કે શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુ પાસે ચદ્રગુપ્ત સમ્રાટે દીક્ષા લીધેલી અને પછી તેઓ બન્ને દક્ષિણમા ગયેલા આ સર્વ દતકથાઓમા કઈ તથ્ય નથી

અહીં પહેલા બીજા ભદ્રબાહુ સ્વામીનું ચરિત આપીને પછી તેમના ગ્રથોનો વિચાર કરીશુ અને તે પછી દતકથાઓની નિરાધારતા બતાવીશુ તે બતાવવામા મોટે ભાગે પ્રસિદ્ધ પુરાતત્ત્વવેત્તા ઇતિહાસ વિશારદ પ શ્રી કલ્યાણવિજયજી મહારાજના લેખોનો આધાર લીધેલો છે

બીજા ભદ્રબાહુ સ્વામી તે વરાહમિહિરના ભાઈ અને નિમિત્તવેત્તા તથા નિર્યુક્તિકાર ભદ્રબાહુ છે

નિર્યુક્તિકાર અને નિમિત્તવેત્તા ભદ્રબાહુ

દક્ષિણમા પ્રતિષ્ઠાનપુર (હાલનુ પેઠણ અથવા પૈઠણ) મા બે બ્રાહ્મણ બધુઓ હતા તેમના નામ ૧ વરાહમિહિર અને ૨ ભદ્રબાહુ હતા બન્ને ભાઇઓ સસ્કૃતના પ્રખર વિદ્વાન હતા તેમજ જ્યોતિષ વિદ્યાના પારગામી હતા

એક વખત તેમને એક જૈન આચાર્ય મુનિનો મેળાપ થયો તેમના ઉપદેશથી પ્રભાવિત થઈ વૈરાગ્યવત થઈ આચાર્ય પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી કલ્પ કિરણાવલીમા લખ્યુ છે કે—"પ્રતિષ્ઠાનપુરમા વરાહમિહિર તથા ભદ્રબાહુ બન્ને બ્રાહ્મણ બધુઓ પ્રવ્રજિત થયા" પણ જે આચાર્ય મહારાજ પાસે દીક્ષા લીધી હતી તેમનુ નામ આપ્યુ નથી

બને ભાઇઓએ અલ્પ સમયમા જ શાસ્ત્રાભ્યાસમાં બહુ સારી કુશળતા મેળવી પરતુ બને ભાઇઓમા મુનિશ્રી ભદ્રબાહુ વિશેષ ધાર

ગણાય નિમિત્તના જ્ઞાન એટલું જ નહિ, પણ શાસ્ત્રજ્ઞાનમાં પારંગત હતા

વરાહમિહિર મોટા ભાઈ હોવાથી ગુરુ મહારાજ તેમની પછી પોતાને આચાર્ય પદે નીમશે એવી વરાહમિહિરને ઇચ્છા અથવા ખાત્રી હતી પરંતુ ગુરુ મહારાજે પરીક્ષાથી ખાત્રી કરી કે વરાહમિહિર કરતા ભદ્રબાહુ જ્ઞાનમાં આચારમાં, સ્વભાવમાં દરેક રીતે ચડિયાતા છે અને આચાર્ય પદને ભદ્રબાહુ જ યોગ્ય છે આ પ્રમાણે ખાત્રી થતા ગુરુજીએ મુનિ ભદ્રબાહુને આચાર્યપદે નીમ્યા

ગુરુએ પક્ષપાત કર્યો છે એ જોઈ વરાહમિહિર ગુસ્સે થયા પરંતુ મનથી વિચાર્યું કે ગુરુએ ભલે પક્ષપાત કર્યો પણ ભદ્રબાહુ તો મારો નાનો ભાઈ છે ને ગુરુના સ્વર્ગગમન પછી તે મને જ આચાર્ય ઠરાવશે આમ વિચારી તે વખત તો શાંત રહ્યા

ગુરુજીના સ્વર્ગગમન પછી મુનિ વરાહમિહિરે ભદ્રબાહુ પાસે પોતાને આચાર્ય પદ આપવાની માગણી કરી ત્યારે શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીએ જવાબમાં કહ્યું કે—આચાર્યપદ યોગ્યપાત્રને જ અપાય છે ગુરુજીએ તમને અપાત્ર ગણીને તે પદ તમને આપ્યુ નો હતુ તેમના નિર્ણયને ફેરવીને ગુરુજીનું અપમાન કેમ કરી શકું?

આ સાંભળીને વરાહમિહિરને ખૂબ ક્રોધ ચડ્યો. મોટા તરીકેનું તેમને અભિમાન હતુ અને યશ-કીર્તિ એ તેમના જીવનનુ ધ્યેય હતુ તેમણે વૈરાગ્ય સંયમને પણ પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્તિનું સાધન ગણ્યુ હતુ પોતાના ધ્યેયમા નિષ્ફળ ગયા જાણીને વિરાહમિહિરે તુરત જ ગુસ્સામા સાધુ વેશને તિલાંજલી આપી દીધી અને ગૃહસ્થાશ્રમી બની ગયા

કલ્પકિરણાવલી ૧૬૩ મા લખ્યુ છે કે—ભદ્રબાહુને આચાર્ય પદવી આપવાથી વરાહ મિહિરને ક્રોધ ચડ્યો તેથી તેણે દીક્ષા છોડી નિજ વેશ ધારણ કર્યો વારાહિ સંહિતા બનાવી અને નૈમિત્તિક તરીકે જીવન ગુજારવા લાગ્યો

વરાહમિહિરે ક્રોધમા સાધુ વેશ ત્યજી દીધો એટલુ જ નહિ પણ જૈન ધર્મના સાધુઓ પક્ષપાતી છે એમ ગણી તે જૈન ધર્મના અને જૈન સાધુઓના દ્વેષી બની ગયા અને ગૃહસ્થાશ્રમમા ફરી તેમનો મૂળ બ્રાહ્મણ ધર્મ અગીકાર કરી લીધો

પહેલેથી જ વરાહમિહિર જ્યોતિષ વિદ્યામા કુશળ હતા જ તે જ વિદ્યાથી પ્રતિષ્ઠાનપુરના રાજા શત્રુજિતને પ્રસન્ન કરીને રાજાના પુરોહિત બન્યા અને પછી પોતાનો મહિમા વધારવા માટે એવી ગપ્પ ચલાવી કે—

"એક વાર જગલમા મે એક શિલા ઉપર સિંહ લગ્નની કુડલી બનાવી હતી રાત્રે યાદ આવ્યુ કે તે કુડલી ભુસતા હુ ભૂલી ગયો છુ તેથી તરત જ રાત્રે જગલમા ગયો ત્યાં જઈને જોયુ તો મારી કુડલી ઉપર સિંહ બેઠો હતો સિંહનો ડર રાખ્યા વિના તેની નીચે હાથ નાખીને કુડલી ભુસી નાખી મારા પરાક્રમથી પ્રસન્ન થઈને તે સિંહે સૂર્યરૂપે પ્રગટ થઈને મને કહ્યુ—હે વત્સ! હુ પ્રસન્ન થયો છુ તો વરદાન માગ! મે કહ્યુ—હે દેવ, આપ પ્રસન્ન થયા હો તો મને આખુ જ્યોતિષચક્ર બતાવો દેવે મારી વિનતિ પ્રમાણે મને જ્યોતિષચક્ર બતાવ્યુ ત્યારથી મારૂ વરાહમિહિર નામ પ્રસિદ્ધ થયુ છે"

વરાહમિહિરની આ ગપ્પથી તેની ખ્યાતિ વધી ગઈ અને રાજાનો પણ માનીતો થઈ ગયો હવે રાજાને વિશેષ પ્રસન્ન કરવા એક વખત તેણે રાજાને કહ્યુ—મે આ કુડાળુ બનાવ્યુ છે, ચોમાસામા અમુક દિવસે વૃષ્ટિ થશે ત્યારે એક મોટુ બાવનપળનુ લાણુ માછલુ એ કુડાળાની વચમા આવીને પડશે

આ ભદ્રબાહુને આ સમાચાર મળતા તેમણે રાજાને કહેવડાવ્યુ કે તે માછલુ કુડાળાની વચમા નહિ પણ કુડાળાની કિનાર દબાય તેવી રીતે બાજુમા પડશે અને (૫૨) બાવન નહિ પણ સાડી એકાવન પળનુ લાણુ હશે

નિયત દિને આ ભદ્રબાહુએ કહ્યુ હતુ તેમજ થયુ તેથી શ્રાવકોને તથા રાજાને આચાર્ય ઉપર વિશેષ માન ભકિત ઉત્પન્ન થયા. આથી વરાહ મિહિરની ખ્યાતિને ઝાખપ લાગી ગઈ પણ ગઈ ખ્યાતિ પાછી મેળવવા તેણે થોડા વખતમા જ બીજો પ્રસગ સાધ્યો

રાજાને ત્યા પુત્ર જન્મ થયો વરાહ મિહિરે તેની જન્મકુડળી બનાવી કહ્યુ કે—રાજપુત્ર ૧૦૦ મા વર્ષ જીવશે

રાજા રાણી તથા આખી પ્રજા એ ભવિષ્યવાણી સાભળી ખૂબ રાજી થયા, પ્રજાના સર્વ આગેવાનોએ રાજાની પાસે જઈ હર્ષ કર્યો. જુદા જુદા ધર્મના ધર્માચાર્યોએ રાજા પાસે જઈ હર્ષ દર્શાવી આશીર્વાદ આપ્યા પરતુ એક ફકત આ ભદ્રબાહુ ગામમા જ હોવા છતા રાજા પાસે ગયા નહિ કે આશીર્વાદ કહેવડાવ્યા નહિ

આ તકનો લાભ લઈ વરાહમિહિરે રાજાને આચાર્ય વિરુદ્ધ ઘણુ કહ્યુ તેઓ અભિમાની છે એમ કહી તેમની ખૂબ નિંદા કરી

શ્રાવકોને આ વાતની ખબર પડતા તેઓ ગુરુજી પાસે આવ્યા અને રાજા પાસે હવે કરવા જવુ જોઈએ એમ વિનતિ કરી

આચાર્ય મહારાજે કહ્યુ—બે વાર રાજા પાસે શુ જવુ? એક વાર જ જઈશુ

શ્રાવકો—મહારાજ એમ કેમ કહો છો?

આચાર્ય—શ્રાવકો આ રાજપુત્ર ફકત સાત દિવસનો જ મહેમાન છે સાતમે દિવસ બિલાડીથી તેનુ મૃત્યુ થવાનુ છે

શ્રાવકોએ રાજાજીને વાત કરી વરાહમિહિરે તો ત્યારે છાતી ઠોકીને કહ્યુ કે મારુ કહેવુ ખોટુ ન થાય સૂરિજી ભૂલ્યા છે, છતા રાજા એ તો સાવચેતીની ખાતર ગામમાથી બધી બિલાડીઓને પકડી પકડીને ગામ બહાર કઢાવી મૂકી ગામમા બિલાડી હોય તો જ તે રાજપુત્રને મૃત્યુ પમાડી શકે ને! વળી વધારે સાવચેતીની ખાતર રાજપુત્રને ભોયરામા સુરક્ષિત રાખ્યો કે જ્યા બિલાડીનો પ્રવેશ થઈ શકે જ નહિ

સાતમે દિવસે ધાવમાતા બાળકના દરવાજા પાસે ખોળામાં રાજપુત્રને રમાડતી બેઠી હતી ત્યારે અચાનક જ દરવાજાનો આગળીઓ નીકળી ગયો અને સીધો રાજપુત્રના માથા ઉપર જ પડ્યો તેવો રાજપુત્ર ત્યાંજ મરણ પામ્યો.

આથી રાજા પ્રજા સૌ ફિકરગીર થયા. ત્યારે વરાહમિહિરે કહ્યું કે— આચાર્યનું કથન તો ખોટું જ પડ્યું છે. રાજપુત્રનું મૃત્યુ બિલાડીથી નહિ પણ આગળીઆથી થયું છે.

રાજપુત્રના મૃત્યુના સમાચાર સાંભળતા સૂરિજી રાજસભામાં આવ્યા અને રાજાને આશ્વાસન આપ્યું ત્યારે રાજાએ સૂરિજીનું ભવિષ્યકથન ખોટું પડવાનું કહ્યું. સૂરિજીએ તે આગળીઓ મંગાવવા કહ્યું. આગળીઓ આવતા તેના ઉપર બિલાડીનું મોં કોતરેલું બતાવ્યું.

રાજા પ્રજાને ખાત્રી થઈ ગઈ કે આચાર્ય મહારાજના કથન પ્રમાણે જ બિલાડીથી રાજપુત્રનું મૃત્યુ થયું છે.

વરાહમિહિરને આ બનાવથી એટલો બધો ખાર ચડ્યો કે તેણે જ્યોતિષના બધા ગ્રંથો બાળી નાખવાનો નક્કી કર્યું. આચાર્ય મહારાજને તેની જાણ થતા તેઓ તરત તેને ઘેર ગયા અને કહ્યું—ભાઈ! શાસ્ત્રો તો સાચા જ છે. તારી ભૂલને માટે શાસ્ત્રનો નાશ કરીશ નહિ. અને પછી કુંડલી જોવામાં વરાહમિહિરે ભૂલ કરેલી તે બતાવી.

આથી વરાહમિહિરનું અજ્ઞાન જાહેર થઈ ગયું. તે ઘણો જ ગુસ્સે થઈ ગયો. આચાર્ય અને જૈન સંઘ ઉપર તેને ખૂબ ખૂબ દ્વેષ આવી ગયો. તેઓ જ વરાહમિહિરને આવેલી બદનામીના કારણભૂત છે એમ માની તે અત્યંત ક્રોધે ભરાયો. તે ક્રોધમાં અને થયેલા અપમાનના શોકમાં તે મૃત્યુ પામ્યો.

ભદ્રબાહુ સ્વામીના રચેલા ગ્રથો નીચે પ્રમાણે ગણાવવામા વે છે—

સ્વતંત્ર ગ્રથો

છેદ સૂત્રો	૧ નિશીથ	૩ વ્યવહાર
	૨ બૃહત્કલ્પ	૪ દશાશ્રુત સ્કધ
સ્તોત્રો	૫ ઉવસગ્ગહર	૬ ગૃહશાંતિ
જ્યોતિષ	૭ ભદ્રબાહુ સહિતા	
કથા	૮ વસુદેવહિંડી	

નિર્યુક્તિઓ

૯ આચારાગ નિર્યુક્તિ	૧૬ વ્યવહારસૂત્ર નિર્યુક્તિ
૧૦ સૂત્ર કૃતાગ ,,	૧૭ સૂર્ય પ્રજ્ઞપ્તિ ,,
૧૧ દશવૈકાલિક ,,	૧૮ ઋષિભાષિત ,,
૧૨ ઉત્તરાધ્યયન ,,	૧૯ પર્યુષણકલ્પ ,,
૧૩ આવશ્યક ,,	૨૦ પિંડ નિર્યુક્તિ ,,
૧૪ દશાશ્રુતસ્કધ ,,	૨૧ ઓઘ ,,
૧૫ બૃહત્કલ્પ ,,	૨૨ સમકત ,,

આમા ન ૯ થી ૧૮ સુધીની એટલે દશ નિર્યુક્તિઓ પૂર્વાચાર્યોના સૂત્રો ઉપર નિર્યુક્તિઓ બનાવેલી છે અને છેલ્લી ચાર એટલે ન ૧૯ થી ૨૨ સુધીની પોતે બનાવેલી છે

ઘણી નિર્યુક્તિઓ બનાવેલી હોવાથી ભદ્રબાહુને નિર્યુક્તિકાર પણ કહેવામા આવે છે પરતુ **શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુ અને નિર્યુક્તિકાર ભદ્રબાહુ બન્ને ભિન્ન વ્યક્તિઓ છે તેમને ભૂલથી એક ગણી લીધેલા છે.**

હવે ઉપરના ગ્રથોમાથી શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુના ગ્રથો કયા કયા છે તે તપાસીએ

[illegible] ૧૫મીને [illegible] દેવ થયો અવધિજ્ઞાનથી પોતાના [illegible] જૈન [illegible] ગણીને [illegible] જૈન [illegible] મરકીનો ઉપદ્રવ [illegible] તેના નિવારણ માટે તે વખતે 'ઉવસગ્ગહર' [illegible] તેથી [illegible] શાંતિ થઈ ગઈ આ ઉવસગ્ગહર [illegible] આજે પણ ઉપલબ્ધ છે

[illegible] ભદ્રબાહુ સ્વામી [illegible] ચંદ્રગુપ્ત નામના કોઈ રાજવંશી [illegible] લીધી [illegible] અને તે પછી તેઓ નવા શિષ્યની સાથે દક્ષિણમાં [illegible] આયુષ્ય [illegible] થવાથી માયસોર પાસેના પર્વત ઉપર [illegible] તેમણે સ્વર્ગગમન કર્યું

[illegible] તીર્થ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો.

ભદ્રબાહુના ગ્રંથો

[illegible] જાણ્યા [illegible] તેમ [illegible] સ્વામી બે થઈ ગયેલા છે તે બંનેને [illegible] એ જ [illegible] ગણીને બીજા ભદ્રબાહુનું ચરિત્ર પહેલા [illegible] દીધું છે તેવી જ રીતે ભદ્રબાહુના [illegible] ભદ્રબાહુના નામે ચડાવી [illegible] (જુઓ [illegible] કૃત જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ [illegible]) [illegible] પરંપરાથી ચાલી આવી છે

[illegible] પુસ્તકમાં તેના કર્તા [illegible] નિર્યુક્તિ વગેરે પુસ્તકો જે બીજા [illegible] ભદ્રબાહુના ઠરાવ્યા છે [illegible] આ પુસ્તક પરદેશી વિવેચકોના વિચારોને [illegible] છે અને પ્રાચીન જૈન ગ્રંથોને દંતકથા ગણીને [illegible] કરી છે એટલું જ નહિ [illegible] વિચાર પણ કર્યો નથી [illegible] કર્યું છે તે [illegible] રીતે રજૂ કરી છે

(૨) સૂત્રકારના સમયમા કાળ મઅચી વિષમ સ્થિતિ હતી

(૩) સાધુઓનો સમુદાય મોટો છે

કલ્પાધ્યયનના પ્રારભના સૂત્ર અને તેના ભાષ્યથી તો એ વાત વિશેષ સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે આ સૂત્રની રચના દુર્ભિક્ષના સમયમા તોસલિદેશ (કલિંગદેશનો એક પ્રાંત)મા થઈ હતી

આ ઉપરથી આપણે એમ માની લઈએ કે—

(૧) દુર્ભિક્ષની પહેલા ભદ્રબાહુએ નિશીથ અધ્યયનની રચના કરી.

(૨) દુર્ભિક્ષના સમયમા તેમણે તોસલિ દેશમા રહીને કલ્પઅધ્યયનનુ નિર્માણ કર્યું અને

(૩) સુકાળ થયા પછી વ્યવહારસૂત્રનુ સકલન કર્યું.

એમ માની લઈએ તો તેવી કઇ અનુચિત થતુ નથી

ગમે તેમ હો પણ એક વાત તો નિશ્ચિત છે કે દુર્ભિક્ષના સમયમા શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુ પૂર્વ દેશમાં જ વિચરતા હતા

આ ત્રણેય છે સૂત્રો (મૂળ સૂત્રો ફક્ત) ઘણા પ્રાચીન ગણાય છે અને તે શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુના હોય કે પછી તેમની જ કક્ષાના બીજા કોઈ જુદા જુદા આચાર્યોએ એ ત્રણે સૂત્રો બનાવ્યા હોય તે ચોક્કસ તો જાણી શકાતુ નથી પણ ઘણા સમયથી તે શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુના રચેલા છે એમ જાણીતુ છે

બીજા ગ્રથો

ચોથુ છેદ સૂત્ર દશાશ્રુતસ્કધ માટે એમ મનાય છે કે—આચાર્ય દેવે પોતે જ બનાવેલ 'દશાશ્રુતસ્કધ'ના આઠમા અધ્યયનનો વિસ્તાર કરીને 'કલ્પસૂત્ર' રચેલ છે અને તે કલ્પસૂત્ર પર્યુષણ પર્વમા જૈનોમા નિયમિત રીતે વચાય છે

પ્રાચીનકાળના આચાર્યોનો તેમના ગ્રંથોમા કર્તા તરીકે પોતાનુ નામ દર્શાવવાનો રિવાજ જ નહોતો એટલે ગ્રંથોમા તેમના નામ સૂચક કોઈ ગાથા કે નિશાની નહિ હોવાથી ગ્રંથકર્તાનુ નામ ચોક્કસ રીતે કહી શકાતુ જ નથી

પરતુ પહેલા ત્રણ છેદ સૂત્રો શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુના રચેલા હોય એમ બતાવતા પ શ્રી કલ્યાણજી વિજયજી મહારાજ નીચે પ્રમાણે લખે છે—

નિશીથ, બૃહત્કલ્પ અને વ્યવહાર સૂત્રો

શ્વેતામ્બર સપ્રદાયને માન્ય વિદ્યમાન આગમોમા નિશીથ, બૃહત્કલ્પ અને વ્યવહાર નામના સૂત્રોનુ ઘણુ મોટુ મહત્વ છે એ ત્રણે છેદ સૂત્રો છે અને તેના કર્તા ભગવાન ભદ્રબાહુ શ્રુતકેવળી છે

એમા **વ્યવહાર સૂત્રની ભાષા** કઈક **અર્વાચીન પ્રતીત થાય છે.** તો પણ આપણે તેને અભદ્રબાહુકર્તૃક કહી શકીએ નહિ **પાછળના સમયમા તેની અદર કઈક સસ્કાર થયા હોય અને ભાષા તેમજ કયાક કયાક ભાવ પણ બદલી લીધા હોય એમ બન્યુ હોય** પણ તેટલા જ કારણથી તેને અભદ્રબાહુકર્તૃક કહેવુ યોગ્ય નથી

એ ત્રણે સૂત્રોમા સાધુઓના જે જે આચારવિચાર બતાવ્યા છે તે એકદમ પ્રાચીન છે તેમા જે અપવાદ માર્ગોનું નિરૂપણ છે તે અવશ્ય જ કોઈ સમય વિશેષનુ સૂચક છે

એ ત્રણેય અધ્યયન (અને ઓછામા ઓછુ કલ્પાધ્યયન તો અવશ્ય જ) વિષમ સમયની કૃતિ છે એનું આતર સ્વરૂપ જોવાથી આ ત્રણ વાતો સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે —

(૧) આ સૂત્રોની રચના કલિંગ કે બગાળમા થઈ છે

(૨) સૂત્રકારના સમયમા કાળ સબધી વિષમ સ્થિતિ હતી

(૩) સાધુઓનો સમુદાય મોટો છે

કલ્પાધ્યયનના પ્રારભના સૂત્ર અને તેના ભાષ્યથી તો એ વાત વિશેષ સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે આ સૂત્રની રચના દુર્ભિક્ષના સમયમા તોસલિદેશ (કલિંગદેશનો એક પ્રાંત)મા થઈ હતી

આ ઉપરથી આપણે એમ માની લઈએ કે—

(૧) દુર્ભિક્ષની પહેલા ભદ્રબાહુએ નિશીથ અધ્યયનની રચના કરી

(૨) દુર્ભિક્ષના સમયમા તેમણે તોસલિ દેશમા રહીને કલ્પઅધ્યયનનુ નિર્માણ કર્યું અને

(૩) સુકાળ થયા પછી વ્યવહારસૂત્રનુ સકલન કર્યું.

એમ માની લઈએ તો તેથી કઈ અનુચિત થતુ નથી

ગમે તેમ હો પણ એક વાત તો નિશ્ચિત છે કે દુર્ભિક્ષના સમયમા શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુ પૂર્વ દેશમાં જ વિચરતા હતા

આ ત્રણેય છેદ સૂત્રો (મૂળ સૂત્રો ફક્ત) ઘણા પ્રાચીન ગણાય છે અને તે શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુના હોય કે પછી તેમની જ કક્ષાના બીજા કોઈ જુદા જુદા આચાર્યોએ એ ત્રણે સૂત્રો બનાવ્યા હોય તે ચોક્કસ તો જાણી શકાતુ નથી પણ ઘણા સમયથી તે શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુના રચેલા છે એમ જાણીતુ છે

બીજા ગ્રથો

ચોથુ છેદ સૂત્ર દશાશ્રુતસ્કંધ માટે એમ મનાય છે કે—આચાર્ય દેવે પોતે જ બનાવેલ ' દશાશ્રુતસ્કધ 'ના આઠમા અધ્યયનનો વિસ્તાર કરીને ' કલ્પસૂત્ર ' રચેલ છે અને તે કલ્પસૂત્ર પર્યુષણ પર્વમા જૈનોમા નિયમિત રીતે વચાય છે

કલ્પસૂત્રમા કેટલીક એવી વાતો આવે છે કે જે શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુ સ્વામીએ લખી હોય જ નહિ પણ રફતે રફતે મૂળ વાતોમા કેટલીક વિકૃતિઓ ઘૂસી ગયેલી તે સર્વનું કલ્પસૂત્રમા મિશ્રણ છે એટલે તે શ્રુતકેવળીનુ નહિ પણ બીજા ભદ્રબાહુનુ જ બનાવેલુ હોય એમ સમજી શકાય છે એટલે દશાશ્રુતસ્કધ પણ બીજા ભદ્રબાહુનુ બનાવેલુ સમજવુ જોઈએ (વિશેષ માટે આની નીચે "નિર્યુક્તિઓ"ના મથાળાની નીચેની ન ૭ મી કલમ જુઓ)

ઉવસગ્ગહર સ્તોત્ર તો બીજા ભદ્રબાહુનુ રચેલુ છે તે વાત તેમના જીવનચરિત્રમા જ ઉપર કહેવાઈ ગઇ છે તે જ પ્રમાણે ગૃહશાતિ **સ્તોત્ર** પણ બીજા ભદ્રબાહુનુ બનાવેલુ સમજી શકાય છે

ભદ્રબાહુ સહિતા જ્યોતિષ ગ્રથ છે તે તો નિમિત્ત વેત્તા (જ્યોતિષી) ભદ્રબાહુએ બનાવેલ તે જાણીતુ છે તેમના ભાઈ વરાહમિહિરે વારાહિસહિતા બનાવેલી અને ભદ્રબાહુએ ભદ્રબાહુ સહિતા બનાવેલી

વસુદેવ હિડી ઉપલબ્ધ નથી પણ તે કથાગ્રથ છે અને તેય બીજા ભદ્રબાહુની બનાવેલી હશે એમ સમજાય છે શ્રુતકેવળી કથાગ્રથો રચવામા તેમનો સમય વીતાવે તે પણ માની શકાતુ નથી

શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુ સ્વામી શ્વેતાબર તેમ જ દિગબર સપ્રદાયને માન્ય આચાર્ય હતા. એટલે શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુએ બનાવેલ છે, એમ જે ગ્રથની ખાત્રી હોય તે ગ્રથને દિગબરો અમાન્ય કરે જ નહિ નિશીથ સૂત્રને ભલે દિગબરોએ વિચ્છેદ ગયેલુ માન્યુ છે પરતુ તેનું અસ્તિત્વ હતુ તે તો તેઓ સ્વીકારે જ છે તે પ્રમાણે શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુના બીજા કોઈ ગ્રથો હોવાનુ દિગબરોએ સ્વીકારેલ નથી એ પણ ધ્યાનમા રાખવુ જોઈએ.

નિર્યુક્તિઓ

નિર્યુક્તિકાર શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી તે ચૌદ પૂર્વધર શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુ નહિ પણ તેમનાથી ભિન્ન છે તે મે મારા **જૈનસૂત્રો, ઇતિહાસ અને સમીક્ષા** નામના પુસ્તકમા સવિસ્તર બતાવેલુ હતુ તે જ અહીં ઉધ્ધૃત કરૂ છુ

૧. શ્રી હેમચદ્રાચાર્યના પરિશિષ્ટ પર્વમા ચૌદ પૂર્વધર શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીનો ઉલ્લેખ છે પણ તેમા તેમણે ભદ્રબાહુ સ્વામીની નિર્યુક્તિઓ વગેરે બાબતમા કાઈ જ લખ્યુ નથી

૨. શ્રી અધતિનક સૂરિકૃત સમ્યક્ત્વ સપ્તતિકાવૃતિ ૩. શ્રી જિનપ્રભસૂરિ કૃત ઉવસગ્ગહર સ્તોત્ર ૪. શ્રી મેરૂતુગાચાર્ય કૃત પ્રબધ ચિતામણી	આ ત્રણેય ગ્રથોમા ભદ્રબાહુ સ્વામીને પ્રખર જ્યોતિષી અને વરાહ મિહિરના ભાઈ તરીકે વર્ણવેલા છે

૫. ભદ્રબાહુ સ્વામીએ રચેલી દશ નિર્યુક્તિઓમાની એક—આવશ્યક નિર્યુક્તિમાંની ગાથા ૨૩૨મા આર્ય રક્ષિત સ્વામીનો ઉલ્લેખ છે અને તે પછી ગાથા ૨૩૫ થી ૨૪૦ સુધીમા આઠ નિન્હવોનુ વર્ણન છે

તેમા બે નિન્હવ ભગવાન મહાવીર સ્વામીને કેવળજ્ઞાન થયા પછી થયેલા તે અને તેમના નિર્વાણ પછી બીજા છ નિન્હવ મળીને કુલ આઠ નિન્હવનુ વર્ણન છે છેલ્લો નિન્હવ વીર સવત ૬૦૯ મા થયો તેનુ વર્ણન છે

આ ઉપરથી એટલુ સાબિત થાય છે કે નિર્યુક્તિકાર ભદ્રબાહુ સ્વામી આઠમા નિન્હવ પછી થયેલા છે ચૌદ પૂર્વધર શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુ સ્વામી તો આઠમા નિન્હવથી ૪૫૦ વર્ષ પહેલા થઈ ગયેલા હતા અને ત્રીજાથી આઠમા એમ છયે

[illegible] ના શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુ સ્વામીના સ્વર્ગગમન પછી થયેના છે [illegible] તમાગે તે [illegible] ન જ હોય તે સમજી શકાય તેવી વાત છે

નિ હવના વર્ણનમા તે નિન્હવ ક્યારે થયો હતો એ [illegible]ણાવેલુ છ પૂર્વ થઈ ગયેલ વ્યકિત ભવિષ્યમા થનાર માટે "અમુક ના અમુક થયા હતા" એવા શબ્દો વાપરે નહિ

• ભદ્રબાહુ સ્વામીની જ રચેલી ઓઘ નિર્યુકિતના મગળાચરણ માની ગાથામા નિર્યુકિતકાર અરિહત ચૌદ પૂર્વી, દશ પૂર્વી તથા અગ્યારઅંગધર એ સર્વ મુનિઓને નમસ્કાર કરે છે એ ઉપરથી સાબિત થાય છે કે શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી એકાગધર મુનિઓની પછી જ થયેના છે

૯ ભદ્રબાહુ સ્વામીના રચેલા દશાશ્રુતસ્કધનુ આઠમુ અધ્યયન જે કલ્પસૂત્રના નામથી પ્રસિદ્ધ છે તેમા સ્થવિરાવલી આપી છે જુની માન્યતા પ્રમાણે પત્રને શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુ સ્વામીનુ રચેલુ માની લેવાથી સુયનાગ ઉભો થયો હતો કે ભદ્રબાહુ સ્વામી વીર સ ૧૭૦ મા સ્વર્ગવાસ થયેલા તેઓ તેમના પછી સ્થવિરાવલી [illegible] આપી શકે ? માટે અનુમાન કર્યું કે તે સ્થવિરાવલી [illegible] દેવર્દ્ધિ ગણિએ પાછળથી ઉમેરેલી છે

[illegible] ધણી [illegible] છે કારણ કે બીજાના ગ્રથમા એવો [illegible] મૂળ ગ્રથકર્તાની મહત્તાને હાનિ પહોચે છે એમ શ્રી દેવર્દ્ધિગણિ જેવા મહાપુરુષ સમજે જ તેથી એવી જાતનો ઉમેરો કરે નહિ

વળી તેની છેવટની ગાથામા લખ્યુ છે કે— 'સૂત્રાર્થરૂપી રત્નોના ભડાર ક્ષમા સયમ, માર્દવ ગુણોથી ભરેના એવા કાસ્યપ ગોત્રના શ્રી દેવર્દ્ધિગણિ ક્ષમાશ્રમણને હુ નમસ્કાર કરૂ છુ

કોઈ પણ વિદ્વાન પોતે પોતાના માટે આવા શબ્દો ઉચ્ચારે જ

નહિ, પરતુ ગ્રથના કર્તા તરીકે બીજા ભદ્રબાહુ સ્વામીને ગણાવી આવી ખોટી કલ્પના કરવાની જરૂર જ રહેતી નથી

ઉપરની ગાથા લખીને સ્થવિરાવલીની સમાપ્તિ કરવામા આવી છે કારણ કે આ ગ્રથ શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીએ શ્રી દેવર્દ્ધિ ગણિ ક્ષમાશ્રમણની હૈયાતિમા જ લખ્યો હતો શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી અને શ્રી દેવર્દ્ધિગણિ ક્ષમાશ્રમણ બન્ને સમકાલીન હતા

આ પ્રમાણે પહેલા ત્રણ ગ્રથ સિવાયના બાકીના સર્વ ગ્રથો જે શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુના નામે ચડાવેલા છે તે સર્વ બીજા ભદ્રબાહુના રચેલા છે.

શ્વેતાબર સપ્રદાયમાનો એક વર્ગ શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુ અને સમ્રાટ ચદ્રગુપ્તને સમકાલીન માને છે ચદ્રગુપ્તને સોળ સ્વપ્ના આવેલા હતા અને પછી ચદ્રગુપ્તે ભદ્રબાહુ સ્વામી પાસે જઈને તે સ્વપ્નોના ફળ સબધી ખુલાસો પૂછેલો

ત્યારે ભદ્રબાહુ સ્વામીએ તે સ્વપ્ના ભવિષ્યમા ખરાબ વખત આવવાનો છે એમ સૂચવે છે એમ કહીને ભદ્રબાહુ સ્વામીએ તે દરેક સ્વપ્નાનુ ફળ વિગતથી કહી બતાવ્યુ હતુ એમ જૈનોનો એક વર્ગ માને છે

દિગબર જૈનો તેથી પણ આગળ વધીને એમ માને છે કે તે સ્વપ્નાના ફળની હકીકત સાભળીને ચદ્રગુપ્ત રાજાને ભારે વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો હતો અને તેથી તેણે ભદ્રબાહુ સ્વામી પાસે દીક્ષા લીધી હતી તે પછી તે બન્ને બીજા શિષ્યોની સાથે દક્ષિણમાં ગયેલા અને ત્યા માયસોર પાસેના પર્વત પાસે પહોચતાં ભદ્રબાહુ સ્વામીએ પોતાનું આયુષ્ય ક્ષીણ થયેલુ જાણી તે પર્વત ઉપર અનશન કરી સ્વર્ગ ગમન કર્યું હતુ

શ્વેતાબરોની તથા દિગબરોની આ બન્ને માન્યતાઓ કેવી કાલ્પનિક છે તે હવે આપણે જોઈશુ

ભદ્રબાહુ અને ચંદ્રગુપ્ત

... ન શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુ અને મૌર્ય સમ્રાટ ચંદ્રગુપ્તને ... માને છે તેઓ આ સમકાલીનતા સબંધમાં ત્રણ વાતો કહે છે —

(૧) ચંદ્રગુપ્તના રાજ્યમાં બાર વર્ષનો દુકાળ પડ્યો હતો તે સમયે અને તેની પછી પણ ઘણા વખત સુધી ભદ્રબાહુ જીવિત રહ્યા હતા

(૨) ચંદ્રગુપ્તને એક સમયે સોળ સ્વપ્નો આવ્યા રાજાએ ભદ્રબાહુ સ્વામી પાસે જઈને તેના ફળ પૂછ્યા તેના જવાબમાં શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુ સ્વામીએ ... ભાવી અનર્થોનું વર્ણન કર્યું

(૩) ચંદ્રગુપ્તે ... શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી અને તેમની સાથે દક્ષિણ દેશ તરફ ચાલ્યા ગયા

આ ત્રણ બાબતો શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુ અને સમ્રાટ ચંદ્રગુપ્તની સમકાલીનતા બતાવનારી છે

ભદ્રબાહુ અને ચંદ્રગુપ્ત સમકાલીન નહોતા તેના પુરાવા

... ની વાતોને સાચી માની લઈએ તો ચંદ્રગુપ્તનો સત્તા સમય ... દિગંબરના ... પછી હોઈ શકે નહિ કારણ કે ભદ્રબાહુ સ્વામીનો સ્વર્ગવાસ વીર નિર્વાણ સંવત ૧૭૦ માં આવે છે પરંતુ ચંદ્રગુપ્તના સમયનો પ્રારંભ વીર નિર્વાણથી ૨૧૦ વર્ષ પછી થયેલ છે એટલે ભદ્રબાહુના સ્વર્ગગમન પછી ચાલીશ વર્ષ પછી ચંદ્રગુપ્તના સમયનો ... થાય છે તેથી તેઓ સમકાલીન હોઈ શકતા નથી

દિગંબર ગ્રંથોમાં શ્રુત કેવળી ભદ્રબાહુ સ્વામીનો આચાર્ય પદનો ... સં ૧૩૨ થી ૧૬૨ બતાવ્યો છે અને મૌર્ય ચંદ્રગુપ્તનો ... વીર સં ૨૧૫ થી શરૂ થતો બતાવ્યો છે એટલે દિગંબરોની જ ... પ્રમાણે ભદ્રબાહુ તથા ચંદ્રગુપ્ત સમકાલીન બની શકતા નથી

પ્રાચીન જૈન સાહિત્યમા ભદ્રબાહુ તથા ચદ્રગુપ્તના સબધી ઉપ ની ત્રણેય બાબતોને કશુ સ્થાન નથી

ભદ્રબાહુના સમયમા જેમ લાબા સમયનો ભયકર દુકાળ પડ્યો હતો તેવી જ રીતે ફરીથી બીજી વાર ચદ્રગુપ્તના સમયમા પણ તેવો જ લાબા કાળનો ભયકર દુકાળ પડ્યો હતો પહેલી વારનો એટલે ભદ્રબાહુ સ્વામીના વખતના દુકાળને "પહેલી બાર દુકાળી"ના નામથી ઓળખવામા આવે છે ત્યારે ચદ્રગુપ્તના વખતના દુકાળને "બીજી બાર દુકાળી"ના નામથી ઓળખવામા આવે છે

બન્ને વખતના બાર વર્ષના લાબા દુકાળને જુદા જુદા ગણવાને બદલે એક જ વખતનો બાર વર્ષનો દુકાળ ગણીને કોઈએ ભૂલથી ભદ્રબાહુ તથા ચદ્રગુપ્તને સમકાલીન માની લીધા અને તે વાત પરપરા ચાલી આવી

આવશ્યક ચૂર્ણિ, તિત્થોગાલીપયન્ના વગેરે પ્રાચીન જૈન ગ્રથોથી પ્રમાણિત થાય છે કે—

ભદ્રબાહુના સમયમા દુકાળ પડેલો તેમા અને સુકાળ થતા પાટલીપુત્ર નગરમા શ્રમણસઘ એકત્ર થયો હતો ત્યારે અગીઆર અગની વ્યવસ્થા કરી અને બારમુ દૃષ્ટિવાદ અગ શિખવાને માટે સ્થૂળભદ્ર પ્રમુખ સાધુઓને ભદ્રબાહુ પાસે મોકલ્યા હતા ત્યારે **પાટલીપુત્રમા નદ રાજાનુ રાજ્ય હતુ આ ઘટનાની સાથે ચદ્રગુપ્તનો કશો પણ નામોલ્લેખ નથી**

સોળ સ્વપ્નાની કલ્પિત વાત

ચદ્રગુપ્તને સોળ સ્વપ્ના આવેલા અને તેના ફળ ભદ્રબાહુ સ્વામીએ કહેવાની વાતનો કોઈ પણ પ્રાચીન ગ્રથમા ઉલ્લેખ નથી

પોડશ સ્વપ્નાધિકાર, ભદ્રબાહુ ચરિત્ર અને એવા જ બીજા અર્વાચીન ગ્રથોમા આ કથા અવશ્ય ઉપલબ્ધ થાય છે પરતુ અર્વાચીન

(૩) કથામાંરે ભદ્રબાહુના મુખથી કહેવડાવ્યુ છે કે—"केवलनाण वोच्छिज्जिस्सई હવેથી કેવળજ્ઞાનનો વિચ્છેદ થશે" પરંતુ જૈન ધર્મમાં તો જંબૂસ્વામી પછી જ કેવળ જ્ઞાનનો વિચ્છેદ થવાનુ જણાવેલ છે એટલે ભદ્રબાહુ સ્વામીના મુખથી કેવળજ્ઞાન વિચ્છેદ થવાનુ કહેવડાવવુ એ અર્થશૂન્ય છે

આ ઉપરથી પણ સ્વપ્નાની વાત પાછળથી ઉપજાવી કાઢેલી છે એમ સાબિત થાય છે

(૪) સ્વપ્ન ફળમાં કહ્યુ છે કે—"સાધુ દેવદ્રવ્ય ખાવાવાળા થશે તેઓ લોભથી માળારોપણ ઉપધાન આદિ અનેક વાતો પ્રકાશિત કરશે"

આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ કથન ચૈત્યવાસની ઉત્પત્તિ થયા પછીની સ્થિતિની સૂચના કરે છે એટલે એ કથા ચૈત્યવાસના કાળ પછી ઉપજાવી કાઢેલી છે

(૫) સ્વપ્નફળમાં કહ્યુ છે કે—"હવેથી ધર્મ વૈશ્ય જાતિના હાથમાં હશે વણિકો અનેક માર્ગ ગ્રહણ કરશે"

આ વાક્યથી માલુમ પડે છે કે જૈન ધર્મ જાતિ ધર્મ બન્યા પછીનો એ ઉલ્લેખ છે, એટલે કથા તે પછી બનાવેલી છે

(૬) સ્વપ્ન ફળમાં કહેવામાં આવ્યુ છે કે—"ક્ષત્રિય કુમાર રાજ્યભ્રષ્ટ થશે અને સર્વ યવનોના હાથમાં ચાલ્યુ જશે"

આ ઉપરથી એમ સમજાય છે કે હિંદુસ્તાનમાં મુસલમાનની સત્તા થયા પછી આ કથાની રચના થયેલી હશે

(૭) કથામાં ચંદ્રગુપ્તે દીક્ષા લીધાની વાત છે તે શ્વેતાંબર ગ્રંથની વિરુદ્ધ છે

પરિશિષ્ટ પર્વ આદિમાં ચંદ્રગુપ્ત જૈન હોવાની વાત છે પરંતુ તેમાં ચંદ્રગુપ્ત અંતકાળ સુધી ગૃહસ્થ ધર્મમાં જ રહેલ

(૩) કથાકારે ભદ્રબાહુના મુખથી કહેવડાવ્યુ છે કે—" केवलनाण वोच्छिन्निरसई હવેથી કેવળજ્ઞાનનો વિચ્છેદ થશે" પરતુ જૈન ધર્મમા તો જમ્બૂસ્વામી પછી જ કેવળ જ્ઞાનનો વિચ્છેદ થવાનુ જણાવેલ છે એટલે ભદ્રબાહુ સ્વામીના મુખથી કેવળજ્ઞાન વિચ્છેદ થવાનુ કહેવડાવવુ એ અર્થશૂન્ય છે

આ ઉપરથી પણ સ્વપ્નાની વાત પાછળથી ઉપજાવી કાઢેલી છે એમ સાબિત થાય છે

(૪) સ્વપ્ન ફળમા કહ્યુ છે કે—" સાધુ દેવદ્રવ્ય ખાવાવાળા થશે તેઓ લોભથી માળારોપણ ઉપધાન આદિ અનેક વાતો પ્રકાશિત કરશે

આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ કથન ચૈત્યવાસની ઉત્પત્તિ થયા પછીની સ્થિતિની સૂચના કરે છે એટલે એ કથા ચૈત્યવાસના કાળ પછી ઉપજાવી કાઢેલી છે

(૫) સ્વપ્નફળમા કહ્યુ છે કે—" હવેથી ધર્મ વૈશ્ય જાતિના હાથમા હશે વણિકો અનેક માર્ગ ગ્રહણ કરશે"

આ વાકયથી માલુમ પડે છે કે જૈન ધર્મ જાતિ ધર્મ બન્યા પછીનો એ ઉલ્લેખ છે, એટલે કથા તે પછી બનાવેલી છે

(૬) સ્વપ્ન ફળમા કહેવામા આવ્યુ છે કે—"ક્ષત્રિય કુમાર રાજ્યભ્રષ્ટ થશે અને સર્વ યવનોના હાથમા ચાલ્યુ જશે "

આ ઉપરથી એમ સમજાય છે કે હિંદુસ્તાનમા મુસલમાનની સત્તા થયા પછી આ કથાની રચના થયેલી હશે

(૭) કથામા ચદ્રગુપ્તે દીક્ષા લીધાની વાત છે તે શ્વેતાંબર ગ્રથની વિરુદ્ધ છે

પરિશિષ્ટ પર્વ આદિમા ચદ્રગુપ્ત જૈન હોવાની વાત છે પરતુ તેમા ચદ્રગુપ્ત અન્તકાળ સુધી ગૃહસ્થ ધર્મમાં જ રહેલ

[illegible] ચંદ્રગુપ્તે દીક્ષા લેવાની કંઈ વાત [illegible]

સમ્રાટ ચંદ્રગુપ્તે દીક્ષા લીધાની વાત

સમ્રાટ ચંદ્રગુપ્તે ભદ્રબાહુ સ્વામી પાસે દીક્ષા લીધાની વાત [illegible] વિશેષ પ્રમાણવાળી નથી

[illegible] જૈન સાહિત્યમા તો કંઈક જ ઉલ્લેખ નથી [illegible] દિગંબર જૈન સાહિત્યમાંય તેનુ સમર્થન મળતુ નથી

પ્રાચીન જૈન ગ્રંથોમા દીક્ષાની વાત નથી.

સમ્રાટ ચંદ્રગુપ્ત જૈનધર્મી હતો એમ તો જૈન તેમજ જૈનેતર [illegible] સ્વીકારે છે પરતુ તેણે જૈન દીક્ષા લીધી હતી એમ તો [illegible] નથી એટલે દિગબરોની એ વાત પાયા વિનાની ઠરે છે

[illegible] દિગબર ગ્રંથોમા જે ઢગથી વર્ણન કરેલુ છે તે જોઈને એમ જ કહેવુ પડે છે કે શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુનો મૌર્ય ચંદ્રગુપ્ત [illegible] નહોતો **પ્રાચીન લેખોમા આ કથાના નાયક ભદ્રબાહુને ક્યાંય પણ શ્રુતકેવળી લખ્યા નથી. પણ તેમને નિમિત્તવેત્તા કહેલા છે અને દિગબરોના કથન અનુસાર જ તે બીજા જ્યોતિષી ભદ્રબાહુ હોઈ શકે છે**

[illegible] સ ૫૭૨ નો શિલાલેખ

[illegible] ચંદ્રગિરિ પર્વત ઉપરના શિલાલેખમા ભદ્રબાહુ [illegible] લેખ છે આ લેખ શક સવત ૫૭૨ ની આસપાસનો હોવાનુ અનુમાન કરાય છે જો આ અનુમાન ઠીક માની લેવામા આવે [illegible] અનુચિત નહિ ગણાય કે—

ચંદ્રગુપ્ત ભદ્રબાહુના શિષ્ય હોવાની માન્યતા દિગબર સંપ્રદાયમા વિક્રમની આઠમી સદીના પ્રારંભમા જ ચાલુ થઈ

હતી. પરંતુ એ વાત ભૂલવા જેવી નથી કે એ લેખમાં ભદ્રબાહુને શ્રુતકેવળી જણાવ્યા નથી તેમજ ચંદ્રગુપ્તને મૌર્ય જણાવ્યા નથી.

દિ. હરિષેણના બૃહત્ કથા કોષની વાત

દિગંબર સાહિત્યમાં આ વિષયનો બાથી પ્રાચીન ઉલ્લેખ હરિષેણકૃત બૃહત્કથાકોષમાં જોવા મળે છે આ ગ્રંથ શક સંવત ૮૫૩ વિક્રમ સં ૯૮૮માં રચાયેલો છે તેમાં શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુના મુખથી દુકાળ સંબંધી ભવિષ્યવાણી સાંભળીને ઉજ્જયિનીના રાજા ચંદ્રગુપ્તે દીક્ષા લેવાનો ઉલ્લેખ છે આગળ જતા ચંદ્રગુપ્ત દશ પૂર્વધર વિશાખાચાર્યના નામથી સંઘના નાયક બનવાનો ઉલ્લેખ પણ એ જ કથા ગ્રંથમાં છે

આટલું હોવા છતા પણ ચંદ્રગુપ્તને ઉજ્જયિનીના રાજા કહીને કથાકારે એ કથાની વાસ્તવિકતાનું સૂચન કરી દીધું છે

ભદ્રબાહુના દક્ષિણ દેશમાં જવા સબંધી અને ચંદ્રગુપ્ત ઉજ્જયિનીના રાજા હોવા સબંધી હકીકતથી જ એ વાત સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે એ ભદ્રબાહુ, શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુથી ભિન્ન (જુદા) હતા અને ચંદ્રગુપ્ત પણ પાટલીપુત્રના મૌર્ય ચંદ્રગુપ્તથી ભિન્ન હતા.

શક સં ૫૭૨ નો શિલાલેખ

પાર્શ્વનાથ વસ્તિમાં લગભગ શકે સંવત ૫૨૨ ની આસપાસમાં લખેલો એક શિલાલેખ છે તેમાં ભદ્રબાહુની સૂચનાથી સંઘ દક્ષિણમાં ગયેલો એમ ઉલ્લેખ છે પણ એ ઉલ્લેખથી એ વાત સ્પષ્ટ સિદ્ધ થઈ જાય છે કે-દુકાળ સબંધી જેની ભવિષ્યવાણીથી જૈન સંઘ દક્ષિણ પથ તરફ ગયેલ હતો તે ભદ્રબાહુ શ્રુતકેવળી નહિ પણ શ્રુત કેવળીની શિષ્ય-પરંપરામાં થયેલા બીજા ભદ્રબાહુ હતા કે

હતી. પરતુ એ વાત ભૂલવા જેવી નથી કે એ લેખમા ભદ્રબાહુને શ્રુતકેવળી જણાવ્યા નથી તેમજ ચદ્રગુપ્તને મૌર્ય જણાવ્યા નથી.

દિ. હરિષેણના બૃહત્ કથા કોષની વાત

દિગબર સાહિત્યમા આ વિષયનો સૌથી પ્રાચીન ઉલ્લેખ હરિષેણકૃત બૃહત્કથાકોષમા જોવા મળે છે આ ગ્રથ શક સવત ૮૫૩ વિક્રમ સ. ૯૮૮મા રચાયેલો છે તેમા શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુના મુખથી દુકાળ સબધી ભવિષ્યવાણી સાભળીને ઉજ્જયિનીના રાજા ચદ્રગુપ્તે દીક્ષા લેવાનો ઉલ્લેખ છે આગળ જતા ચદ્રગુપ્ત દશ પૂર્વધર વિશાખાચાર્યના નામથી સઘના નાયક બનવાનો ઉલ્લેખ પણ એ જ કથા ગ્રથમા છે

આટલુ હોવા છતા પણ ચદ્રગુપ્તને ઉજ્જયિનીના રાજા કહીને કથાકારે એ કથાની વાસ્તવિકતાનું સૂચન કરી દીધુ છે

ભદ્રબાહુના દક્ષિણ દેશમા જવા સબધી અને ચદ્રગુપ્ત ઉજ્જયિનીના રાજા હોવા સબધી હકીકતથી જ એ વાત સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે એ ભદ્રબાહુ, શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુથી ભિન્ન (જુદા) હતા અને ચદ્રગુપ્ત પણ પાટલીપુત્રના મૌર્ય ચદ્રગુપ્તથી ભિન્ન હતા.

શક સ ૫૨૨ નો શિલાલેખ

પાર્શ્વનાથ વસ્તિમા લગભગ શકે સવત ૫૨૨ ની આસપાસમા લખેલો એક શિલાલેખ છે તેમા ભદ્રબાહુની સૂચનાથી સઘ દક્ષિણમા ગયેલો એમ ઉલ્લેખ છે પણ એ ઉલ્લેખથી એ વાત સ્પષ્ટ સિદ્ધ થઈ જાય છે કે–દુકાળ સબધી જેની ભવિષ્યવાણીથી જૈન સઘ દક્ષિણાપથ તરફ ગયેલ હતો તે ભદ્રબાહુ શ્રુતકેવળી નહિ પણ શ્રુતકેવળીની શિષ્ય-પરપરામા થયેલા બીજા ભદ્રબાહુ હતા કે

બીજા ભદ્રબાહુનો સમય

ગિભર લખકોના લેખો ા આધારે બીજા ભદ્રબાહુનો સત્તા સમય વિક્રમની બીજી સદીની આસપાસનો પ્રમાણિત થાય છે જગપન્નતિની ગાથા ૪૭ મા તેના કર્તા ભટ્ટારક શુભચદ્રે આ બીજા ભદ્રબાહુને પ્રથમાગધર (આચાગ સૂત્રવેત્તા)-જણાવેલ છે

પરતુ આ. હેમચદ્રે તેમના શ્રુતસ્કધમા અગ શ્રુતની પરપરા વિચ્છિન્ન થયા બાદ બીજા ભદ્રબાહુની સત્તાનો નિર્દેશ કરેલ છે વીરનિર્વાણ પછી—

કેવળી	૬૨ વર્ષ	એકાદશાગધર વર્ષ ૨૨૦	
શ્રુતકેવળી	૧૦૦ ,,	એકાગધર તથા	
દશપૂર્વધર	૧૮૩ ,,	અગદેશધર	,, ૧૧૮

એ પ્રમાણે વીરનિર્વાણથી ૬૮૩ વર્ષ સુધી અગશ્રુતની પ્રવૃત્તિ રહીને વિચ્છિન્ન થઈ આ પ્રમાણે ૬૮૩ વર્ષનો ઇતિહાસ લખ્યા પછી હેમચદ્રે બીજા ભદ્રબાહુના સબધમા તેમના શ્રુતસ્કધમા લખ્યુ છે કે—

आयरियो भद्रबाहु अट्ठगमहणिमित जाणकारो।
णिण्णासइ कालजसे स चरिमो हु णिमित्तिओ हादि॥

અર્થ—આચાર્યશ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી અષ્ટાગ મહાનિમિત્તના છેલ્લા જાણકાર હતા ત્યારપછી કાળવશે નિમિત્ત જ્ઞાનનો લોપ થયો

હવે શુભચદ્રના કથન અનુસાર ભદ્રબાહુને પ્રથમાગધર માની લઈએ તો તેમનુ અસ્તિત્વ વિક્રમની પહેલી સદીમા માનવુ સગત થાય છે પરતુ બ્રહ્મ હેમચદ્ર આદિનુ કથન ઠીક માનીને ભદ્રબાહુનો સમય અગજ્ઞાનના વિચ્છેદ થયા બાદ માનીએ તો તેનો અર્થ એ થાય છે કે—વીર નિર્વાણ વર્ષ ૬૮૩ (એટલે વિક્રમ સવત ૨૧૩) પછી નૈમિત્તિક ભદ્રબાહુ થયા

મૂળસૂત્રનો જ વિસ્તાર હોવાથી નદી શાખા પણ એ મૂળની તથા તેના અગ્રણી આચાર્ય મોદ્ગલાની પછી જ થયેલ હોય

જ્યારે નદીશાખા દુ દુના સમયની પછી જ છે તો તેના પ્રવર્તક ભદ્રબાહુ પણ દુદ્દુથી અર્વાચીન જ હોઇ શકે. એટલે બીજા ભદ્રબાહુ વિક્રમની પાચમી સદીની અતની પહેલા ન હોઇ શકે

શ્વેતામ્બર સપ્રદાય જે ભદ્રબાહુને વરાહમિહિર ના ભાઈ લખે છે તે જ બીજા ભદ્રબાહુ હોઈ શકે

આ સર્વ વાતો ઉપરથી એ તો ચોક્કસ કહી શકાય છે કે શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુનો મૌર્ય ચદ્રગુપ્તની સાથે કોઈ સબધ હોઈ શકતો નથી.

દુકાળ વખતે શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુ પૂર્વ તરફ બગાળમા હતા

શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુએ દક્ષિણ દેશ તરફ વિહાર કર્યો હોવાનુ કોઈ પ્રમાણ નથી એવી જ રીતે, દુકાળના અતે ભદ્રબાહુ નેપાલ તરફ ગયા હોવાનુ પ્રમાણ છે (જુઓ આવશ્યક ચૂર્ણી ૧૫૨ તથા "જૈન સૂત્રો ઉપલબ્ધ કે વિચ્છિન્ન" નામના પ્રકરણમા પહેલી આગમ વાચનાની વિગત)

બીજુ શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુના શિષ્યો તામ્રલિપ્તિ અને પુડ્રવર્ધનના ચિરકાળ રહેવાના એ હકીકત પણ બતાવે છે કે શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુ તથા તેમનો સમુદાય દુર્ભિક્ષના સમયમા પૂર્વ દેશો છોડીને બીજે ક્યાય ગયા ન હતા

શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુના શિષ્ય ગોદાસથી નીકળેલ ગોદાસગણની ચાર શાખાઓ હતી એ કલ્પસૂત્રની સ્થવિરાવલીમા બતાવેલ છે

નિર્મૂળ થઈ જાય છે. અને નિશ્ચિત થાય છે કે શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુના વૃતાંત સાથે દિગમ્બર સમ્પ્રદાયનો કંઈ પણ સંબંધ નહોતો, દિગંબર લેખકોએ જે જે વાત શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુના નામે ચડાવી છે તે સર્વ ખરી રીતે બીજા જ્યોતિષી ભદ્રબાહુ સાથે સંબંધ ધરાવે છે.

દિગંબર ગ્રંથકારો શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુનો ઉજ્જૈનમાં સ્વર્ગવાસ થયો માને છે.

દિગંબર આચાર્ય હરિષેણ સૂરિએ 'બૃહત્ કથાકોષ' વિક્રમ સં. ૯૮૯ માં રચેલો છે તેમાં કથા ૧૩૧ માં લખ્યું છે કે—

> अहमत्रैव तिष्ठामि, क्षीणमायुर्ममाऽधुना ॥ ३७ ॥
> प्राप्य भाद्रपदं देशं श्रीमदुज्जयिनीं सम्भवम् ॥ ४३ ॥
> समाधिमरणं प्राप्य, भद्रबाहुं दिवं ययौ ॥ ४४ ॥

એટલે કે—ચૌદ પૂર્વધારી શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી દક્ષિણમાં ગયા જ નથી પણ **ઉજ્જૈન પાસેના પ્રદેશમાં અનશન લઈ સ્વર્ગવાસી બન્યા હતા.**

દિગંબર લેખક બ્ર. નેમિદત્તજી તેમના "આરાધના કથા કોષ"ની કથા ૬૧ માં લખે છે કે—

> उज्जयिन्या सुधीर्भद्र वटवृक्षसमीपके ।
> क्षुत्पिपासादिकं जित्वा, सन्यासेन समन्वितः ॥ १६ ॥
> स्वामी समाधिना मृत्वा सम्प्राप्तः स्वर्गमुत्तमम् ॥ २७ ॥

એટલે શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુ સ્વામી ઉજ્જયિનીના ઉદ્યાનમાં વડના

નિર્વાણ ૧૦૩૨) મા વિદ્યમાન હતા એમ પંચસિદ્ધાંતિકામા બતાવેલુ છે જ્યારે વરાહમિહિરનું અસ્તિત્વ વીર નિર્વાણ સવત ૧૦૩૨ મા નિશ્ચિત છે ત્યારે તેમના ભાઈ શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુ હોઈ શકે નહિ.

વસ્તુત શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુ તથા વરાહમિહિરના ભાઈ ભદ્રબાહુ એ બને ભિન્ન ભિન્ન વ્યક્તિ હતા

દિગબરાચાર્યોએ એ બનેને ભિન્ન માન્યા છે પરતુ જ્યોતિષી ભદ્રબાહુને તેઓ વિક્રમની પહેલી સદીમા થયેલા માને છે એ ભૂલ છે.

વરાહમિહિરનો જે સમય છે એ જ આ બીજા ભદ્રબાહુનો સમય હોવો જોઈએ

દિગબર ગ્રથોમા બીજા ભદ્રબાહુને 'અષ્ટમ નિમિત્તધાર' લખેલા છે તેમજ શ્વેતામ્બર જૈન ગ્રથોમા પણ બીજા ભદ્રબાહુને 'નિમિત્તવેત્તા' અને 'ભદ્રબાહુ સહિતા નામના ગ્રથના પ્રણેતા' લખેલા છે પણ આ **પ્રતિષ્ઠાનપુર નિવાસી વરાહમિહિરના ભાઈ ભદ્રબાહુને શ્રુત-કેવળી ભદ્રબાહુથી ભિન્ન નથી માન્યા એ એક ચિરકાલીન ભૂલ કહી શકાય છે**

વરાહમિહિ ના ભાઈ ભદ્રબાહુ વિક્રમની પાચમી સદીના અત અને છઠ્ઠી સદીની શરૂઆતના વિદ્વાન હતા લગભગ એ સમયે હરિગુપ્ત નામના કોઈ ગુપ્તરાજવશી વ્યક્તિએ જેમ શ્વેતામ્બર સપ્રદાયમા દીક્ષા લીધી હતી તેમ જ ચદ્રગુપ્ત નામના રાજવશી પુરુષે પણ આ ભદ્રબાહુની પાસે દીક્ષા અગીકાર કરી હશે અને નવદીક્ષિત ચદ્રગુપ્તને લઈને એ આચાર્ય દક્ષિણાપથ તરફ ગયા હશે

ભદ્રબાહુના દક્ષિણમા જવા સબધીની ઘટના વિક્રમની છઠ્ઠી સદીના પહેલા ચરણમા બની હતી તે સમયે ઉત્તર ભારતવર્ષમા ભયકર દુકાળ પડ્યો હતો અને સુકાળ થયા પછી સૌરાષ્ટ્રમા વલભીમા દેવર્દ્ધિ ગણિ ક્ષમા શ્રમણની અધ્યક્ષતામા શ્વેતાબર શ્રમણસઘનુ એક ભારે મોટુ

દક્ષ સમીપમા જઈને ક્ષુધા પિપાસાદિ જીતીને અનશન કરીને સમાધિથી મૃત્યુ પામીને સ્વર્ગવાસી થયા હતા

આ ઉપરથી પણ નક્કી થાય છે કે **દિગબર સપ્રદાયના પૂર્વના લેખકો પણ શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુને દક્ષિણમા ગયેલા માનતા નથી પણ ઉજ્જયિનીમાં સ્વર્ગવાસ પામેલા માને છે.**

બીજા ભદ્રબાહુ અને ચદ્રગુપ્ત

સભવ છે કે ગુપ્તોના સમયમા ચદ્રગુપ્ત નામના કોઈ ગુપ્તવશીય રાજાએ વરાહમિહિરના ભાઈ ભદ્રબાહુ નામના જૈન આચાર્યની પાસે જૈનદીક્ષા લીધી હોય અને તે વાતને પાછળના લેખકોએ અવિવેકથી શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુ અને ચદ્રગુપ્તના નામ સાથે જોડી દીધી હોય

ચદ્રગુપ્તને લઈને ભદ્રબાહુના દક્ષિણાપથ તરફ જવાની વાત પણ એ જ બતાવે છે કે એ ભદ્રબાહુ તે પ્રતિષ્ઠાનપુરના જ્યોતિષી વરાહમિહિરના ભાઈ બીજા ભદ્રબાહુ જ હતા

શ્વેતાબર જૈન ગ્રથોમા ભદ્રબાહુને જ્યોતિષી વરાહમિહિરના ભાઈ લખેલા છે જુઓ **કલ્પ કિરણાવલી ૧૬૩** મા લખ્યુ છે કે—

> प्रतिष्ठानपुरे वराहमिहिर भद्रबाहु द्विजौ बाधवौ प्रव्रजितौ।
> भद्रबाहोराचार्य पददाने रुष्ट सन् वराहो द्विजवेषमादत्य
> वाराहिसहिता कृत्वा निमित्तैर्जीवति

> અર્થ—પ્રતિષ્ઠાનપુરમા વરાહમિહિર તથા ભદ્રબાહુ નામના બે દ્વિજ (બ્રાહ્મણ) બધુઓએ દીક્ષા લીધી હતી ભદ્રબાહુને આચાર્ય પદવી આપવાથી વરાહમિહિરને રોષ આવ્યો તેથી તેણે દીક્ષા છોડીને દ્વિજવેશ ધારણ કર્યો અને વારાહિસહિતા બનાવીને નૈમિત્તિક તરીકે જીવન ગાળવા લાગ્યો

પરતુ શ્વેતાબર લેખક આ ભદ્રબાહુને શ્રુતકેવળી કહે છે તે બરાબર નથી કારણ કે જ્યોતિષી વરાહમિહિર શક સવત ૪૨૭ (વીર

વિક્રમ સ ૧૦૩૪-૩૫ માં બનેલુ છે અથવા વિક્રમની અગીઆરમી સદીમા બનેલુ છે

બીજા ભદ્રબાહુ સ્વામી દક્ષિણમા ગયેલા અને અહીં સ્વર્ગે ગયેલા તે વિક્રમની છઠ્ઠી સદીમા બનેલુ છે એટલે ત્યારથી તે પર્યંત તીર્થરૂપે ગણાયેલો પણ પાછળથી તે તીર્થ ભૂલી જવાવા લાગ્યુ અને તેથી પાચમો વર્ષ પછી ચામુડરાયે તે તીર્થનો પુનરુદ્ધાર કર્યો

પાચસો વર્ષમા તીર્થ ભૂલી જવાયુ હતુ તેમ નામ પણ ભૂલી જવાયુ હતુ એટલે બીજા ભદ્રબાહુને બદલે તે પહેલા શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુના નામે ચડાવી દીધુ. અને ચામુડરાયે તીર્થોદ્ધાર કર્યો તે વખતે શ્રુતકેવળીના નામે તે તીર્થ ચડી ગયેલુ

અને કોઈએ ભદ્રબાહુના નામનો પાછલો અરધો ભાગ જ યાદ રાખી તેને બાહુબળીનું નામ આપી દીધુ બાકી બાહુબળીજી તો દક્ષિણમા પધારેલા જ નહોતા એ તો ઐતિહાસિક વાત છે

ગ્મેલન થયુ હતું અને તેમા માથુરી તથા વાલભી વાચનાઓનુ એકીકરણ તથા પુસ્તકલેખન સબધી ચિરસ્મરણીય કાર્યઅપન થયુ હતુ

બીજા ભદ્રબાહુની દક્ષિણમા જવાની અર્વાચીન ઘટનાને શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુના નામની સાથે જોડી દઈને દિગબર લેખકોએ તેમના સપ્રદાયની પ્રાચીનતા ઠરાવવાની ચેષ્ટા કરેલ છે. પરતુ તેમણે ધ્યાનમા રાખવુ જોઈએ છે કે દિગબરોના જ લેખોથી એ ઘટના બીજા ભદ્રબાહુ સબધીની હોવાનુ સિદ્ધ થાય છે.

બાહુબળી ચરિત્ર
રાજાવલી કથા

ગોમટેશ્વર તીર્થના સબધમા દિગબર ઇતિહાસમાર કહે છે કે—

આ સ્થાન પ્રાચીન કાળમા તીર્થરૂપે હતુ પરતુ સમય જતા તે ભૂલાવા લાગ્યુ તેનો માર્ગ કઠિન હતો એટલે લોકોની અવરજવર ત્યાં થતી ન હતી દક્ષિણ મથુરાના ગગ વશી રાજા રાયમલના મત્રી ચામુડરાયે અહીં આવી આ તીર્થ પ્રગટ કર્યું ઘણા સમય સુધી ચારે બાજુ ચોકી પહેરો મૂકી માણસોની અવર જવર રોકીને આ મૂર્તિને ઘટતો સસ્કાર આપી શક સ ૯૦૦ મા તેની પ્રતિષ્ઠા કરી તેનુ ગોમટેશ્વર નામ રાખવામા આવ્યુ અને તે મૂર્તિના બને પગ પાસે श्री चामुंडराज माडिसिद्ध એટલે શ્રી ચામુડરાજે નિર્માણ કરાવી તથા श्री चामुंडराजे करविपले એટલે શ્રી ચામુડરાજે બનાવરાવી એવા શિલાલેખો છે

આ ઉપરથી એ સિદ્ધ થાય છે કે એ તીર્થ પ્રાચીન છે પણ તે મૂર્તિ અને તેનુ નામ અર્વાચીન છે કારણ કે તે શક સ ૯૦૦ એટલે

વિક્રમ સં ૧૦૩૪-૩૫ માં બનેલુ છે અથવા વિક્રમની અગીઆરમી સદીમા બનેલુ છે

બીજા ભદ્રબાહુ સ્વામી દક્ષિણમા ગયેલા અને અહીં સ્વર્ગે ગયેલા તે વિક્રમની છઠ્ઠી સદીમા બનેલુ છે એટલે ત્યારથી તે પર્વત તીર્થરૂપે જણાયેલો પણ પાછળથી તે તીર્થ ભૂલી જવાવા લાગ્યુ અને તેથી પાચસો વર્ષ પછી ચામુડરાયે તે તીર્થનો પુનરૂદ્ધાર કર્યો

પાચસો વર્ષમા તીર્થ ભૂલી જવાયુ હતુ તેમ નામ પણ ભૂલી જવાયુ હતુ એટલે બીજા ભદ્રબાહુને બદલે તે પહેલા શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુના નામે ચડાવી દીધુ. અને ચામુડરાયે તીર્થોદ્ધાર કર્યો તે વખતે શ્રુતકેવળીના નામે તે તીર્થ ચડી ગયેલુ.

અને કોઈએ ભદ્રબાહુના નામનો પાછળનો અરધો ભાગ જ કાઢી નાખી તેને બાહુબળીનુ નામ આપી દીધુ બાકી બાહુબળીજી તો દક્ષિણમા પધારેલા જ નહોતા એ તો ઐતિહાસિક વાત છે

પ્રકરણ વીશમું

શ્રી કુંદકુંદાચાર્ય

શ્રી કુંદકુંદાચાર્યના ગ્રંથ, ગુરુ, સમય, વિદેહગમન વગેરેની વિગતો અને સમીક્ષા

*

જેનામાં જે ગુણ હોય તેની પ્રશંસા કરવી તે ધર્મ છે, પણ જેનામાં જે ગુણ ન હોય તેવા ગુણનું તેનામાં આરોપણ કરવું તે ધર્મ નથી

*

દિગંબર સંપ્રદાયમાં શ્રી કુંદકુંદાચાર્ય નામના એક મહાન પ્રભાવક આચાર્ય થઈ ગયા. તેમનું મૂળ નામ પદ્મનંદી હતું. ભરત ખંડકુંડ (કુંદકુંદ) ગામના હોવાથી કુંદકુંદ નામથી વિનાર પ્રસિદ્ધ થયા હતા.

શ્રી કુંદકુંદાચાર્યનાં માતા પિતા વગેરે સંબંધી કાંઈ પણ ચોક્કસ માહિતી મળી શકતી નથી. કથાના પુસ્તકોમાં તેમના જીવન સંબંધી જુદી જુદી વાતો નોંધાયેલી છે પરંતુ તે બધી એકબીજાથી તદ્દન જુદી જાતની જુદી અને કોઈ પણ જાતના આધાર વિનાની હોઈ તે અવિશ્વસનીય છે.

શ્રી કુંદકુંદાચાર્યના ગ્રંથો

તેમણે પ્રાકૃત ભાષામાં ઘણા ગ્રંથો રચ્યા છે અને તેના નીચે પ્રમાણે છે—

૧ સમયસાર	૭ ચીન પ્રાભૃત	૧૩ રયણુસાર
૨ પ્રવચનસાર	૮ બોધ પ્રાભૃત	૧૪ દ્વાદશાનુપ્રેક્ષા
૩ નિયમસાર	૯ ભાવ પ્રાભૃત	૧૫ દશ ભક્તિ
૪ પંચાસ્તિકાય	૧૦ મોક્ષ પ્રાભૃત	૧૬ મૂળાચાર
૫ દર્શન પ્રાભૃત	૧૧ સૂત્ર પ્રાભૃત	૧૭ પરિકર્મ
૬ ચારિત્ર પ્રાભૃત	૧૨ લિંગ પ્રાભૃત	

પ્રાભૃત એ સસ્કૃત શબ્દ છે પ્રાકૃતમા તે પાહુડ કહેવાય છે, જેમકે દર્શન પાહુડ વગેરે

પરિકર્મ વિચ્છેદ ગયેલ છે બાકીના ગ્રથો આજે પણ ઉપલબ્ધ છે તેમના ઘણા ખરા ગ્રથોની પ્રાકૃત ગાથાઓનો સસ્કૃતમા અનુવાદ થયેલો છે તેમજ મુખ્ય ગ્રથો ઉપર ટીકા પણ લખાઈ છે તેમા ખાસ કરીને શ્રી અમૃતચદ્રાચાર્યની ટીકાઓ ઉત્તમ છે અને તેમની ટીકાઓથી જ કુદકુદાચાર્યના ગ્રથો ઘણી વિશેષ પ્રસિદ્ધિ પામી શક્યા છે

તેમના લગભગ બધા પુસ્તકો તથા ટીકાઓના હિંદીમા અનુવાદ પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂક્યા છે અને પદેના ચાર પુસ્તકના તેની ટીકા સહિત ગુજરાતીમા પણ અનુવાદ પ્રસિદ્ધ થયેલા છે

સમયસાર ગ્રથની શ્રેષ્ઠતા

શ્રી કુદકુદાચાર્યના બધા ગ્રથોમા સમયસાર ગ્રથ સૌથી શ્રેષ્ઠ છે **તેમણે બીજુ કાઈ પણ લખ્યુ ન હોત અને આ એક સમયસાર ગ્રથ જ લખ્યો હોત તો પણ શ્રી કુદકુદાચાર્યની વિદ્વત્તા એટલી જ અકાત એમ હુ માનુ છુ કારણ કે સમયસાર એ અજોડ અને અસાપ્રદાયિક ગ્રથ છે**

સમયસાર એ નિશ્ચય નયની પ્રતિપાદન કરતો **મૌલિક તાત્ત્વિક ગ્રથ છે અને એવો ગ્રથ તેમની પહેલા કે તેમની પછી હજુ સુધી કોઈ** લખી શક્યુ નથી તે પણ તેમની મહત્તા પૂરવાર કરે છે

પ્રકરણ વીશમું

શ્રી કુંદકુંદાચાર્ય

શ્રી કુંદકુંદાચાર્યના ગ્રંથ, ગુરુ, સમય, વિદેહગમન વગેરેની વિગતો અને સમીક્ષા

*

જેનામાં જે ગુણ હોય તેની પ્રશંસા કરવી તે ધર્મ છે, પણ જેનામાં જે ગુણ ન હોય તેવા ગુણનું તેનામાં આરોપણ કરવું તે ધર્મ નથી

*

દિગંબર સં[illegible]યમાં શ્રી કુંદકુંદાચાર્ય નામના એક મહાન પ્રભાવક આચાર્ય થ[illegible] ગયા તેમનું મૂળ નામ પદ્મનંદી હતું [illegible] (કુંદકુંદ) ગામના હોવાથી કુંદકુંદ નામથી [illegible] પ્રસિદ્ધ થયા હતા

[illegible] કોઈ પણ ચોક્કસ [illegible] પુસ્તકમાં તેમના જીવન સંબંધી [illegible] પરંતુ તે બધી એકબીજાથી તદ્દન [illegible] આધાર વિનાની કોઈ [illegible]

શ્રી કુંદકુંદાચાર્યના ગ્રંથો

[illegible] અને તેના

૧ સમયમાર	૭ ચીન પ્રાભૃત	૧૩ રયણસાર
૨ પ્રવચનસાર	૮ બોધ પ્રાભૃત	૧૪ દ્વાદશાનુપ્રેક્ષા
૩ નિયમસાર	૯ ભાવ પ્રાભૃત	૧૫ દશ ભક્તિ
૪ પચાસ્તિકાય	૧૦ મોક્ષ પ્રાભૃત	૧૬ મૂળાચાર
૫ દર્શન પ્રાભૃત	૧૧ સૂત્ર પ્રાભૃત	૧૭ પરિકર્મ
૬ ચારિત્ર પ્રાભૃત	૧૨ લિંગ પ્રાભૃત	

પ્રાભૃત એ સસ્કૃત શબ્દ છે. પ્રાકૃતમા તે પાહુડ કહેવાય છે. જેમકે દર્શન પાહુડ વગેરે

પરિકર્મ વિચ્છેદ ગયેલ છે બાકીના ગ્રથો આજે પણ ઉપલબ્ધ છે તેમના ઘણા ખરા ગ્રથોની પ્રાકૃત ગાથાઓનો સસ્કૃતમા અનુવાદ થયેલો છે તેમજ મુખ્ય ગ્રથો ઉપર ટીકા પણ લખાઈ છે તેમા ખાસ કરીને શ્રી અમૃતચદ્રાચાર્યની ટીકાઓ ઉત્તમ છે અને તેમની ટીકાઓથી જ કુદકુદાચાર્યના ગ્રથો ઘણી વિશેષ પ્રસિદ્ધિ પામી શક્યા છે

તેમના લગભગ બધા પુસ્તકો તથા ટીકાઓના હિંદીમા અનુવાદ પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂક્યા છે અને પહેલા ચાર પુસ્તકો તેની ટીકા સહિત ગુજરાતીમા પણ અનુવાદ પ્રસિદ્ધ થયેલા છે

સમયસાર ગ્રથની શ્રેષ્ઠતા

શ્રી કુદકુદાચાર્યના બધા ગ્રથોમા સમયસાર ગ્રથ સૌથી શ્રેષ્ઠ છે **તેમણે બીજુ કાઇ પણ લખ્યુ ન હોત અને આ એક સમયસાર ગ્રથજ લખ્યો હોત તો પણ શ્રી કુદકુદાચાર્યની વિદ્વત્તા એટલીજ અકાત એમ હુ માનુ છુ કારણ કે સમયસાર એ અજોડ અને અસાપ્રદાયિક ગ્રથ છે.**

સમયસાર એ નિશ્ચય નયથી પ્રતિપાદન કરતો મૌલિક તાત્ત્વિક ગ્રથ છે અને એવો ગ્રથ તેમની પહેલા કે તેમની પછી હજુ સુધી કોઈ લખી શક્યુ નથી તે પણ તેમની મહત્તા પૂરનાર કરે છે

મા [illegible] સમયસાર ગ્રંથ ઉત્કૃષ્ટ કોટિના જીવને જ ખાસ [illegible] અને [illegible] અથવા અનધિકારીના હાથમાં જતાં તે [illegible] રીતે પરિણમે તેવું છે પરંતુ તેથી તે ગ્રંથની મહત્તા [illegible] નથી [illegible] છે ફક્ત સમજદાર જીવોએ તે [illegible] ને તેનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ

પરમાગમ કહેવાનું કારણ

[illegible] ગ્રંથોનાં નામો ઉપરથી જ વાચક જોઈ શકશે કે [illegible] ચાર્યે [illegible] લગભગ દરેક વિષય ઉપર લખેલ છે અને દિગંબર સંપ્રદાયમાં તેમનું ખાસ મહત્ત્વ છે તે એટલે સુધી કે દિગંબર [illegible] તેમની પછીના [illegible] આચાર્યોના ગ્રંથોને છોડીને [illegible] કુંદકુંદાચાર્યના ગ્રંથોને પરમાગમ તરીકે ગણવામાં આવે છે

[illegible] શ્રી કુંદકુંદાચાર્યે તેમના આ ગ્રંથોમાં દિગંબર સંપ્રદાયની મૂળ માન્યતાઓને ફેરવીને તેને નવું મૂર્ત [illegible] સ્વરૂપ આપ્યું [illegible] કે જેવું સ્વરૂપ તેમની પહેલાંના આચાર્યોના ગ્રંથોમાં દેખાતું નથી

[illegible] ૦ [illegible] ૬૦૯ માં (વિક્રમની બીજી સદીમાં) જૈન [illegible] પક્ષ પડ્યા તે (૧) શ્વેતાંબર અને (૨) દિગંબર તે [illegible] સાધુના [illegible] વસ્ત્રધારણ માટેનો જ મતભેદ હતો

વિક્રમની પાંચમી [illegible] સદીમાં દિગંબર સાધુઓમાં પણ [illegible] થઈ અને તેઓ રાજાઓ પાસેથી ભૂમિદાન લેવા [illegible] કુંદકુંદાચાર્ય જેવા ત્યાગી મુનિને એ શિથિલતા સારી ન [illegible] તેમણે માત્ર સ્થૂળ પરિગ્રહનો જ નહિ પણ તેમના વખત સુધી તેમના સંપ્રદાયમાં જે આપવાદિક લિંગના નામથી વસ્ત્રપાત્રની [illegible] તેનો પણ નિષેધ કર્યો

[illegible] મુક્તિ કેવળી ભુક્તિ વગેરે વિષયો પહેલવહેલા કુંદકુંદાચાર્યે [illegible] જેમ એક ઝઘડા બીજા અનેક ઝઘડાઓ ઉત્પન્ન

કરે છે તેની જ રીતે એક બાબતનો (નગ્નતાનો) એકાંત આગ્રહ બીજા અનેક મતભેદો ઉત્પન્ન કરે તે સ્વાભાવિક છે તેથી સ્ત્રીમુક્તિ વગેરે અનેક નવા ભેદો ઉત્પન્ન થયા

ભગવાન મહાવીરના નિર્વાણ પછી લગભગ ૯૦૦ થી ૧૦૦૦ વર્ષે થયેલા શ્રી કુંદકુંદાચાર્યે ભગવાનના શ્રીમુખેથી કહ્યુ સાંભળેલુ નહોતુ છતા તેમણે તેમના ગ્રંથોમા કહી દીધુ કે "ભગવાને કહ્યુ તેમ જ કહુ છુ" અને વિદ્વાન તપસ્વી આચાર્યના એ શબ્દોની જાદુઈ અસર થઈ તેમના વચનો પ્રમાણ મનાયા અને તેમના ગ્રંથો પરમ આગમ તરીકે ગણાયા

કુન્દકુંદાચાર્યે શ્રુત પરંપરાથી સાંભળેલુ તેથી તેમા સત્યાસત્યનુ મિશ્રણ થયુ હોય જ છતા તે સર્વ ભગવાનના નામે ચડાવી દીધુ !

પરિકર્મ તે ષટ્ ખંડાગમના પહેલા ત્રણ ખંડ ઉપર બાર હજાર શ્લોક પરિમાણ શ્રી કુંદકુંદાચાર્યે પરિકર્મ નામની ટીકા લખી હતી પરંતુ તે હાલ વિચ્છેદ ગઈ છે

દશભક્તિનો પ્રાકૃત ગદ્ય ભાગ જ શ્રી કુન્દકુંદાચાર્યનો બનાવેલો છે

મૂળાચાર વટ્ટકેર કૃત કહેવાતુ હતુ પણ વટ્ટકેર નામના કોઈ આચાર્ય થયા નથી વટ્ટકેરનો અર્થ વૃત્તિકાર થાય છે શ્રી કુન્દકુંદાચાર્યે પરિકર્મવૃત્તિ લખી હતી તેથી તેમને વૃત્તિકાર તરીકે જણાવેલા હતા એટલે કે **મૂળાચાર તે વૃત્તિકાર શ્રી કુંદકુંદાચાર્યનો બનાવેલ છે.** એમ મૂળાચાર ગ્રંથની પ્રસ્તાવનામા વિગતથી બતાવેલુ છે

પં. શ્રી કલ્યાણવિજયજીએ કરેલી મૂળાચાર ગ્રંથની સમાલોચના

પંન્યાસ શ્રી કલ્યાણવિજયજી મહારાજે મૂળાચાર ગ્રંથની કંઈક વિસ્તૃત સમાલોચના લખી છે તે ખાસ ઉપયોગી હોવાથી વાચકોની જાણ માટે અત્રે ઉદ્ધૃત કરી છે

ન ન ના કનરણવિ ન મહરાજે મૂળાચાર ગ્રથ સબધમા ન ન ક આ મૂળાચાર ગ્રથ એક સગ્રહ ગ્રથ છે. તેના પચચ ધ મ ન ૨૨૨ ગાથા છે તેમાની ૬૦ ગાથાઓ ન મગવતી આ ધના ગ્રથમાથી લીધલી છે કેટલીક શ્વેતાબર સમ ની ન ની ક અને કનીક ગ્રથકારની સ્વનિર્મિત છે

ન સામાચા ધિકાર મા કટલીક ગાથાઓ ભગવતી આરાધ નની કની શ્વેતાબર સપ્રદાયના આવસ્યક નિર્યુક્તિ ગ્રથની અને ક નાક ર ન મત

નિડન હિ ધિક ર મ મા ે ગાથાઓ શ્વેતાબર સપ્રદાયના પિડનિયુ ન ગ્રથની છે જ ક તેમા કયાક કયાક તેની વ્યાખ્યા ર ચ ન પ ત ના સ ન્ર ય નુસાર બદલી નાખી છે

પ ના ત અધિક ર મા ક્યાક કયાક આવશ્યક નિર્યુક્તિની થ સ દ િ ાચન થાય છે બ ને ન યાખ્યાન સસ્તાર સ્તવાધિકારો 'મા વ તબરીય પયન્ના ની અનેક ગાથાઓ જેમની તેમ સગ્રહનામા ની

સમય ન ધિક ર મ ન નિર્યુક્તિ તથા દશવૈકાલિક ન ા ાથઅ પન ન છે

ન સ ન ન ન ર મા શ્વેતાબરીય ગાવશ્યક નિર્યુક્તિનો જ સ ન ત મ ન છે તેમ કુલ ૧૧૩ ગાથાઓ છે તેમાની ૭૭ ગાથાઓ ન ન નિ ન તની છે અને ૮ ગાથા આવશ્યક ભાષ્યની છે એમા ન ય ક ક નિહ્નૂન કરી દીધી છે અને જયા સાપ્રદાયિક ન ન ગ ય ત પ તની માન્યતાને અનુકૂળ બનાવી દીધી છે ા ન ન આ ન ન નિર્યુક્તિ તથા ભાષ્યનો સક્ષિપ્ત સાર ન ન ત ન ીન નબાબુ કરી છે પરતુ સામાન્ય રૂપથી એ સર્વની ન ાનો આમર જણાવવા માટ ત 'ના રચન ઉપર અવશ્ય ન

મૂળાચારની રચના થઈ તેના ઘણા સમય પહેલા જૈન આગમો લખાઈ ચૂકયા હતા તેથી ગ્રંથકારને કેટલાક શ્વેતામ્બર આગમો તો મળી ગયા પણ પરપરાગત અર્થ આમ્નાય મળેલ નહિ તેથી કેટલાક પ્રકરણ તથા પરિભાષાઓ કલ્પનાબળથી સમજવાની ચેષ્ટા કરવી પડી તેમા કેટલીક જગ્યાએ સફળતા મળી નહિ ઉદાહરણ તરીકે 'સમાચારી' પ્રસગ લઈએ

પ્રાચીન શબ્દ સમાચારી'નો વાસ્તવિક અર્થ નહિ સમજવાના કારણે તેના સ્થાન પર કુદકુદાચાર્યે સામાચાર' શબ્દ યોજ્યો છે અને તેના પ્રતિપાદનને માટે કઈક ફેરફારની સાથે આવસ્યક નિર્યુકિતની નીચેની ગાથાઓ લખી નાખી—

" इच्छामिच्छाकारो तधाकारो य आसिआ णिसिही ।
आपुच्छा पडिपुच्छा छदण सनिमतणा य उवसपा ॥ १२५ ॥

इट्ठे इच्छाकारो मिच्छाकारो तहेव अवराहे ।
पडिसुणणह्मि तहत्ति य णिग्गमणे आसिआ भणिआ ।' १२६ ॥

पविसते य णिसीही आपुच्छणिया सकज्ज आरभे ।
साधम्मिणा य गुरुणा पुव्वणिसिघम्मि पडिपुच्छा ॥ १२७ ॥

छदण गहिदे दव्वे अगहिददव्वे णिमतणा भणिया ।
तुह्ममह ति गुरुकुले आदणिसग्गो दु उवसपा ॥ १२८ ॥

આમા ૧૨૫ મી ગાથા આવસ્યક નિર્યુકિતની ગાથા ૬૬૬ તથા ૬૬૭ના પ્રથમ ચરણનો સક્ષેપ છે અને તે પછીની ૧૨૬, ૧૨૭, ૧૨૮ એ ત્રણ વિવરણ ગાથાઓમા કોઈકમા તો આવસ્યક નિર્યુક્તિનુ અનુસરણ છે અને કોઈક સ્વતત્ર છે સ્વતત્રતા આવવાનુ કારણ કાઈક સાપ્રદાયિકતા અને કાઈક આમ્નાયની અજ્ઞાનતા છે

સામાચારિનો પહેલો ભેદ "ઈચ્છાકાર' નો પારિભાષિક અર્થ એ છે કે સાધુ પોતાનુ કામ કરવાનુ બીજા કોઈ સાધુને કહે તો 'ઇચ્છા

અર્થ—ગુરુ તથા સાધર્મિક નામધારી પુરતક અથવા બીજો કોઈ પાથ ગ્રહણ કરવા ચાહે તો તેને વિનયપૂર્વક નિમત્રણ કરવુ જોઈએ

જુઓ કેવી અર્થ સગતિ બગાડી દીધી છે। કોઈ પણ પદાર્થ આપવા માટે પહેલા તેમને જે પ્રાર્થના કરવામા આવે તેનુ નામ નિમત્રણ છે પણ યાચનાને નિમત્રણ કહેવાતુ નથી ટીકાકારે નિમત્રણનો અર્થ 'યાચના' કરીને અર્થની સગતિ કરવાની ચેષ્ટા કરી છે પરતુ નિમત્રણ શબ્દનો એવો અર્થ કરવો એમા જરા પણ પ્રમાણિકતા નથી

આહાર પાણી આદિ શ્રમણોપયોગી પદાર્થ લાવીને 'આમાથી આપની ઇચ્છા હોય તે લીઓ' એ પ્રમાણે બીજા સાધુને પ્રાર્થના કરી તેને 'છદના' કહે છે તથા આહાર પાણી લેવા જતી વખતે 'આપના માટે હુ લાવીશ' એમ બીજા સાધુને નોતરુ આપવુ તેનુ નામ 'નિમત્રણ' છે

પરતુ દિગબરાચાર્ય આ પરિભાષાઓના ભાવ જાણતા નહોતા અને કલ્પનાબળથી જે કઈ અર્થ સૂઝ્યો તે લખી દીધો.

શ્વેતામ્બર આગમોમા (૧) ઓઘ સામાચારી (૨) દશવિધ સામાચારી અને (૩) પદવિભાગ સામાચારી એમ સામાચારીના ત્રણ ભેદ કહેલા છે ઓઘ નિર્યુક્તિમા જે સામાચારીનું નિરૂપણ છે તે ઓઘસામાચારી ઇચ્છામિચ્છા આદિ દશવિધ સમાચારી (એ ચક્રવાલ સમાચારી પણ કહે છે) અને કલ્પ વ્યવહાર આદિ છેદ સૂત્રોક્ત આચારને પદ વિભાગ સમાચારી કહે છે

જો કે વટ્ટકેર (કુદકુદ)ની પાસે આવશ્યક નિર્યુક્તિ વિદ્યમાન હતી અને તેમા 'ત્રિવિધ સમાચારી'નો ઉલ્લેખ પણ હતો પણ ત્યા દશવિધ સામાચારી સિવાય બીજી સામાચારીઓનુ કઈ પણ વર્ણન નહોતુ તેથી દશવિધ સામાચારીના નામ નિર્દેશની પછી નિર્યુક્તિકારે કહ્યુ છે કે—एए ति तु पयाग पत्तेय परुवग वोच्छ એટલે કે આ

દશવૈકાલિક આવશ્યક નિર્યુક્તિ આદિ પ્રાચીન આગમ આજે પણ મોજુદ છે તેથી એમ જ માનવુ યુક્તિ સગત કે કે **દિગબર ગ્રથકારે જેનો ઉપયોગ કર્યાનો સ્વીકાર કરેલો છે તે ગ્રથો શ્વેતાબર પરપરાના છે.**

કુન્દકુદાચાર્યના ગુરુ

બોધપાહુડની ગાથા ૬૧ મા શ્રી કુદકુદાચાર્યે પોતે જ કહ્યુ છે કે, **ભગવાનનો ઉપદેશ ગ્રથારૂઢ થયા પછી તેમણે તેનુ અધ્યયન કરીને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું.** અલબત્ત પુસ્તકારૂઢ થયેલા શાસ્ત્રગ્રથો પણ તેઓ ગુરુ પાસેથી જ શિખ્યા હશે

શ્રી કુદકુદાચાર્યની પછી આઠસો વર્ષે થયેલા વૃત્તિકાર શ્રી જય સેનાચાર્યે વિક્રમની ચૌદમી સદીમા પચાસ્તિકાયની ટીકા રચી તેના પ્રાક્કથનમા કહ્યુ છે કે **શ્રી કુદકુદાચાર્ય સિદ્ધાત દેવ શ્રી કુમારાનદીનાના શિષ્ય હતા એટલે શ્રી કુદકુદાચાર્ય નદી સઘના આચાર્ય હતા.** આઠસો વર્ષ પછી લખાયલુ તેમના ગુરુનુ નામ કેટલુ વિશ્વાસનીય ગણાય તે વિચારણીય છે

પરતુ શ્રી કુદકુદાચાર્યે તો તેમના કોઈપણ ગ્રથમા તેમની ગુરુ પરપરાનો કે તેમના પોતાના ગુરુનો નામોલ્લેખ સુદ્ધા પણ કરેલ નથી એથી સમજી શકાય છે કે **તેમણે ક્રિયોદ્ધાર કર્યો તેમા તથા દિગબર સપ્રદાયની માન્યતાઓ નિશ્ચિત કરી તેમા તેમના ગુરુની સમતિ હશે નહિ. અને તેથી તેઓને શિથિલાચારી સમજીને તેમણે પોતાના ગુરુ અને પ્રગુરુઓના નામ નિર્દેશ કર્યા નહિ હોય**

શ્રી કુદકુદાચાર્યના વિદેહગમનની વિચિત્ર વાત

શ્રી કુદકુદાચાર્ય જ્ઞાની હતા તેમ જ તપસ્વી પણ હતા ઘણી વાર મહાપુરુષોની બાબતમા બને છે તેમ શ્રી કુદકુદાચાર્યના જ્ઞાન અને તપની

[illegible] ઉત્તમ [illegible] આ 'પ્રત્યેક પદ' શબ્દપ્રયોગથી તેમણે [illegible] નાના નિરૂપણને 'પદ વિભાગ સામાચારી' માની લીધી પરંતુ તેથી સામાચારીના ત્રણ ભેદ પૂરા થયા નહિ તેથી વિવિધ સામાચારીને બદલે બે જ પ્રકારના જ સમાચાર માનીને રહી ગયા

એ પ્રમાણે પ્રકરણની અપૂર્ણતા, પરિભાષાઓની અનભિજ્ઞતા તથા અર્થની અસંગતિઓના વિચાર કરવાથી એ વાત લગભગ નિશ્ચિત થઈ જાય છે કે દિગંબર આચાર્યે દશવિધ સામાચારીની મૌલિક વાતો શ્વેતાંબર સંપ્રદાયની આવશ્યક નિર્યુક્તિઓમાંથી લીધેલી છે અને તેની વ્યાખ્યા કરવાની વળને અર્થ બેસાડવાની ચેષ્ટા કરી છે પણ તેમાં સફળ થયા નથી ઉપરના સંક્ષિપ્ત વિવરણથી જાણવામાં આવી ગયું હશે કે, મૂળાચારની રચના દશવૈકાલિક મહાપચ્ચક્ખાણ આદિ પયન્ના, આવશ્યક નિર્યુક્તિ તથા આવશ્યક ભાષ્ય આદિ અનેક શ્વેતાંબર સંપ્રદાયના આગમ તેમજ ભગવતી આરાધના આદિ કેટલાક દિગંબર સંપ્રદાયના ગ્રંથોના આધાર ઉપર થયેલ છે

આ સંબંધમાં ભ્રાંતિને સ્થાન ન રહે માટે જણાવવાનું કે શ્વેતાંબર સંપ્રદાયના [illegible] સૂત્ર, આવશ્યક ભાષ્ય વગેરેની ગાથાઓના મૂળાચારમાં [illegible] કરવામાં [illegible] ભાષ્યો વગેરે શ્વેતાંબર તથા દિગંબર સંપ્રદાયના [illegible] શ્વેતાંબર આચાર્યોએ બનાવેલા [illegible] કે શ્વેતાંબર દિગંબર [illegible] પડ્યા પહેલાના એ [illegible]

વટ્ટકેર (કુન્દકુન્દ) સામાયિક નિર્યુક્તિને આચાર્ય પરંપરાગત બતાવે છે પરંતુ દિગંબરોમાં વટ્ટકેરની પહેલાની કોઈ પણ આવશ્યક નિર્યુક્તિ નહોતી એથી ઊલટું શ્વેતાંબર પરંપરામાં 'મહાપચ્ચક્ખાણ' આદિ અનેક અતિ પ્રાચીન આરાધના વિષયક 'પયન્ના' ગ્રંથ તથા

આ પ્રમાણે શ્રી કુંદકુંદાચાર્યની વિદેહગમનની કથા "ભગવાન કુંદકુંદાચાર્ય" નામનુ પુસ્તક કે જે દિગંબર જૈન પુસ્તકાલય, સુરત તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ છે તેમા આપેલ છે

વિદેહગમન અવિશ્વસનીય હોવાના કારણો

હવે આ કથા શા માટે અવિશ્વનીય અને ઉપજાવી કાઢેલી દેખાય છે તેનો વિચાર કરીએ.

બારમી સદી સુધીના શિલાલેખોમા આ વિદેહગમનની વાતનુ નામ નિશાન નથી પણ એ શિલાલેખોમા તાત્કાલિક ભાષાના પ્રાંજલ વિદ્વાન, સિદ્ધાતશાસ્ત્રના પારગત, સમ્યક્ શ્રદ્ધાની, પૂર્ણ સયમી, દુર્દ્ધર તપસ્વી, પ્રથમાભિધાની અને ચારણઋદ્ધિ (આકાશગામિની વિદ્યા)ના ધારી હતા એમ બતાવેલુ છે

હવે જો આચાર્યશ્રી પોતે ચારણઋદ્ધિ (લબ્ધિ) ધારી હતા તો તેઓ પોતે જાતે જ તીર્થંકર ભગવાન શ્રી સીમદરસ્વામી પાસે પોતાની ઇચ્છાથી જઈ શકત તેમને બોલાવવાને તેમના પૂર્વભવના ચારણઋદ્ધિધારી મિત્રોને અહીં આવવાની જરૂર નહોતી એટલુ જ નહિ પણ ભગવાન પાસે સર્વ શકાનુ સમાધાન થઈ ગયા પછી પણ એ જ મિત્રોને આચાર્યશ્રીને મૂકવાને અહીં સુધી આવવાની જરૂર નહોતી કારણ કે આચાર્ય શ્રી પોતે જ પોતાની ચારણઋધિની શકિતથી પાછા આવી શકત

ચારણઋદ્ધિનો ઉપયોગ ધર્મકાર્ય માટે તો કરી શકે પણ વ્યવહારિક કાર્ય માટે તો તેનો ઉપયોગ ન જ કરી શકાય. અને અહીં તો શ્રી કુંદકુંદાચાર્ય પોતે ચારણઋદ્ધિ ધારી હોવા છતા તેને લેવાને અને મૂકવાને તેમના ચારણઋદ્ધિધારી

આ પ્રમાણે શ્રી કુન્દકુન્દાચાર્યની વિદેહગમનની કથા "ભગવાન કુન્દકુન્દાચાર્ય" નામનું પુસ્તક કે જે દિગંબર જૈન પુસ્તકાલય, સુરત તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ છે તેમા આપેલ છે

વિદેહગમન અવિશ્વસનીય હોવાના કારણો

હવે આ કથા શા માટે અવિશ્વનીય અને ઉપજાવી કાઢેલી દેખાય છે તેનો વિચાર કરીએ.

બારમી સદી સુધીના શિલાલેખોમાં આ વિદેહગમનની વાતનું નામ નિશાન નથી પણ એ શિલાલેખોમા તાત્કાલિક ભાષાના પ્રાંજલ વિદ્વાન, સિદ્ધાંતશાસ્ત્રના પારગત, સમ્યક્ શ્રદ્ધાની, પૂર્ણ સંયમી, દુર્દ્ધર તપસ્વી, પ્રથમાભિધાની અને ચારણઋદ્ધિ (આકાશગામિની વિદ્યા)ના ધારી હતા એમ બતાવેલુ છે

હવે જો આચાર્યશ્રી પોતે ચારણઋદ્ધિ (લબ્ધિ) ધારી હતા તો તેઓ પોતે જાતે જ તીર્થંકર ભગવાન શ્રી સીમંધરસ્વામી પાસે પોતાની ઇચ્છાથી જઈ શકત તેમને બોલાવવાને તેમના પૂર્વભવના ચારણઋદ્ધિધારી મિત્રોને અહીં આવવાની જરૂર નહોતી એટલુ જ નહિ પણ ભગવાન પાસે સર્વ શંકાનુ સમાધાન થઈ ગયા પછી પણ એ જ મિત્રોને આચાર્યશ્રીને મૂકવાને અહીં સુધી આવવાની જરૂર નહોતી કારણ કે આચાર્ય શ્રી પોતે જ પોતાની ચારણઋદ્ધિની શક્તિથી પાછા આવી શકત

ચારણઋદ્ધિનો ઉપયોગ ધર્મકાર્ય માટે તો કરી શકે પણ વ્યવહારિક કાર્ય માટે તો તેનો ઉપયોગ ન જ કરી શકાય. અને અહીં તો શ્રી કુંદકુંદાચાર્ય પોતે ચારણઋદ્ધિ ધારી હોવા છતા તેને લેવાને અને મૂકવાને તેમના ચારણઋદ્ધિધારી

[illegible] [illegible] તે ધાર્મિક નહિ પણ વ્યવહારિક મર્યા[illegible] [illegible] [illegible] ઋદ્ધિત્યાગી મુનિને કલ્પે નહિ.

[illegible] મર્યાદા મુનિને કલ્પતુ નથી એમ [illegible] [illegible]તુ ક્યાંય એ બાબત માંઇ જ લખ્યુ નથી [illegible] આ વાત કાલ્પનિક ઉપજાવી કાઢેલી છે એમ [illegible] સમજી શકાય છે

બીજુ [illegible] શ્રી કુંદકુંદાચાર્યે ઉપલબ્ધ સર્વ આગમ [illegible] હતા અને [illegible] તેમને સૈદ્ધાંતિક વિષય [illegible] હતી પરંતુ તેમને કેટલી શકાઓ [illegible] અને કઈ કઈ શકાઓ ઉત્પન્ન થઇ હતી તેની કે [illegible] વિગત [illegible] સંપ્રદાયના કોઈપણ સાહિત્યમા ક્યાંય પણ બતાવી નથી

પાછલુ તો એક—એવા શાસ્ત્રજ્ઞ જ્ઞાની મહાત્માને સૈદ્ધાંતિક શકાઓ [illegible] તો તે શકાઓનુ સમાધાન અહીં કોઇ કરી ન [illegible] મહાનની હોય એમ તો સૌ કોઈ સમજી શકે [illegible] તીર્થંકર ભગવાન પાસેથી સમાધાન મેળવ[illegible] [illegible] ગપ્પા જેવી તો હોય જ નહિ એટલુ જ નહિ [illegible] ભગવાન પાસેથી સમાધાન મેળવ્યા [illegible] આચાર્યશ્રીએ પોતે જ જાહેર કરી દેવી જોઈએ કે જેથી [illegible] સાધુઓને તે સમાધાન [illegible] જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય

પરંતુ આપણ જોઇએ છીએ કે શ્રી કુંદકુંદાચાર્યે એવુ કશુ જ કર્યુ નથી એથી સ્પષ્ટ થાય છે કે વિદેહક્ષેત્ર જઈને તેમણે તીર્થંકર ભગવાન પાસેથી કોઇ સમાધાન મેળવ્યુ નહોતુ કારણ કે તેમના જેવા બુદ્ધિશાળી જ્ઞાની મહાત્મા સત્ય જ્ઞાનના પ્રચારની ખાતર પણ પોતે મેળવેલ સમાધાનની વિગત જણાવ્યા વિના રહે જ નહિ.

હવે બીજી વાત—તેમની નકાઓ શી હોઈ શકે તે વિચારીએ તેમના સમયમા નગ્નાચાર્ય બહુ તીવ્રપણે પ્રચલિત હતો એ તો ઇતિહાસ સ્પષ્ટ રીતે કહે છે એટલે તેમને જે મહત્વની શંકાઓ ઉત્પન્ન થઈ હોય તે દિગંબર સંપ્રદાય અને શ્વેતાંબર સંપ્રદાયના મતભેદોના વિષયો સંબંધી ખાસ કરીને હોઈ શકે.

જો શ્રી કુંદકુંદાચાર્યને આ મતભેદો સંબંધી તીર્થંકર ભગવાન તરફથી સમાધાન મળ્યું હોત તો તે વાત તેઓ ભગવાનના નામે સ્પષ્ટ કર્યા વિના કદાપિ રહી શક્ત નહિ પણ શ્રી કુંદકુંદાચાર્યે ભગવાન તરફથી અમુક સમાધાન મળ્યુ છે એ વાત કયાય જણાવી નથી. એથી સિદ્ધ થાય છે કે તેમને તીર્થંકર ભગવાન પાસેથી કોઈપણ પ્રકારનુ સમાધાન મળ્યુ નહોતુ.

સર્વજ્ઞ શ્રી તીર્થંકર ભગવાન તો ભરતક્ષેત્રમા જૈનધર્મ કેવી રીતે ચુથાઇ રહ્યો છે, શ્વેતાંબર દિગંબરો કેવી રીતે લડાલડી કરીને ધર્મને હાનિ પહોચાડી રહ્યા છે વગેરે હકીકત જાણતા જ હોય અને તે વખતે ભરતક્ષેત્રમાથી જો કોઇ પણ મુનિ વિદેહક્ષેત્રમા ભગવાન પાસે જાને જાય તો ભગવાન આવી રીતે ધર્મને હાનિ ન પહોચાડો અને સત્ય વાત આમ છે એમ કહ્યા વિના રહેજ નહિ

તીર્થંકર ભગવાન ધર્મને હાનિ પહોચતી હોય ત્યારે ચૂપ રહેજ નહિ એટલુ જ નહિ પણ ધર્મના ભાગલા થવામા જે શંકાઓ અને જે કારણો ઉપસ્થિત થયેલા હતા તેનુ નિરાકરણ કર્યા વિના રહેજ નહિ અને ભગવાને કહેલા તે નિરાકરણ અનુસાર સર્વને સમજાવી ધર્મની એકતા કરવાનુ શ્રી કુંદકુંદાચાર્ય ચૂકત નહિ.

પરંતુ શ્રી કુંદકુંદાચાર્યે એકતાની વાત તો છોડી દીધી હતી એટલુ જ નહિ પણ ઊલટુ ધર્મમાં મત ભેદ–સંપ્રદાયવાદ વધે અને કાયમ થાય એ રીતના જ

ગ્રંથો લખ્યા હતા. તે ઉપરથી પૂરવાર થાય છે કે તેમના વિદેહગમનની અને તીર્થંકર ભગવાન પાસે સમાધાન મેળવવાની વાત તદ્દન કપોળકલ્પિત છે.

દાખલા તરીકે—શ્રી કુંદકુંદાચાર્યે ષટ્ખંડાગમનો અભ્યાસ કર્યો હતો અને તેના પહેલા ત્રણ ખંડ ઉપર પરિકર્મ નામની ટીકા પણ લખી હતી. ષટ્ખંડાગમના પહેલા ખંડમાં જ સંજય શબ્દ આવે છે કે જેથી સ્ત્રીમુક્તિ સાબિત થાય છે અને દિગંબર સંપ્રદાયે તે શબ્દ પોતાની માન્યતાની વિરુદ્ધ જતો હોવાથી ષટ્ખંડાગમમાંથી તે શબ્દ રદ કરી નાખી નાખવા તજવીજ માંડી છે.

તો તેમના શાસ્ત્રમાં સંજય શબ્દ સ્ત્રીમુક્તિ સાબિત કરે, ત્યારે સંપ્રદાયની માન્યતા સ્ત્રીમુક્તિની વિરુદ્ધ છે તેથી સત્ય શું છે એવી શ્રી કુંદકુંદાચાર્યને શંકા ઉદ્ભવી હોય તે સ્વભાવિક છે.

હવે જો શ્રી કુંદકુંદાચાર્યને તીર્થંકર ભગવાન પાસેથી તેનું સમાધાન મળ્યું હોત તો ભગવાને આ પ્રમાણે સ્પષ્ટીકરણ કરેલ છે એમ તેઓ ભગવાનના નામે કહ્યા વિના રહેત જ નહિ. પરંતુ તેમ નહિ કરતા શ્રી કુંદકુંદાચાર્યે દિગંબર સંપ્રદાયની માન્યતાને પુષ્ટ કરે તેવી રીતે સ્ત્રીને મુક્તિ હોઈ શકે જ નહિ એમ પ્રતિપાદન કર્યું છે.

એટલે શ્રી કુંદકુંદાચાર્ય જેટલા જ્ઞાની અને તપસ્વી હતા તેટલા જ સંપ્રદાયમતના આગ્રહી હતા. તે વાત સાબિત કરે છે કે તેમને ભગવાન પાસેથી સમાધાન મળ્યાની વાત એ એક સંપૂર્ણ જૂઠાણું છે. અને તે તેમના અનુયાયીઓએ પાછળથી ઉપજાવી કાઢેલું છે.

સમ્પ્રદાયવાદીઓ તેમના સમ્પ્રદાયના પરંપરાથી ચાલ્યા આવતા મત તથા કિંવદંતીઓને સત્ય તરીકે માની લીએ તે સ્વભાવિક છે પરંતુ તટસ્થ, નિષ્પક્ષ, ભિન્નસમ્પ્રદાયી જૈન તો સત્યાસત્યનો વિવેકપૂર્વક વિચાર કરીને પ્રમાણથી જે સિદ્ધ થાય છે તેનો જ સત્ય તરીકે સ્વીકાર કરે.

શ્રી કુંદકુંદાચાર્યના વિદેહગમનની વાત ઉપરના કારણોથી સત્ય સિદ્ધ થતી નથી એટલે તે માની શકાતી નથી.

વિદેહગમન ઉપસ્થિત થવાના ત્રણ કારણો

ત્યારે કોઈને શંકા થશે કે શ્રી કુંદકુંદાચાર્યના વિદેહગમનની વાત ઉપસ્થિત થઇ કેવી રીતે? તેમ થવામાં પણ કોઇ નિમિત્ત કારણ હતું કે નહિ

આવી શંકા પણ થઇ શકે અને તેથી તે સબંધી પણ આપણે વિચાર કરીએ

(૧) આપણે ઉપર જોઈ ગયા કે શિલાલેખોમા શ્રી કુંદકુંદાચાર્યને ચારણઋદ્ધિ (લબ્ધિ) પ્રાપ્ત થઈ હતી એવો ઉલ્લેખ છે

(૨) શ્રી કુંદકુંદાચાર્યે તેમના પુસ્તકોમા "ભગવાને જેમ કહ્યુ છે તેમ જ હુ કહુ છુ" એવી મતલબના શબ્દો લખેલા છે

(૩) શ્રી કુંદકુંદાચાર્ય મહાપ્રતિભાશાળી વિદ્વાન તરીકે પ્રસિદ્ધ હતા

પ્રતિભાશાળી મહાપુરુષો માટે તેમનું મહાત્મ્ય વધારવા માટે અનેક જાતની કાલ્પનિક વાતો તેમના ભક્તો તરફથી વહેતી મૂકાય છે એ એક જાણીતી વાત છે

મહાત્મા ગાંધીજીની અહિંસા તો ઘણી અધૂરી હતી છતા તેમની અહિંસાથી પ્રભાવિત થઈને તેમને કૃષ્ણના અવતાર ગણાવવાનુ ચાલુ

ઔષધી પ્રયોગની પણ આમાશગામી થઈ શકાય છે અને તેના દાખના બનેના પણ છે શ્રીપાલિપ્ત સુરિ નાગાર્જુન વગેરે ઔષધીઓના ખાન મિશ્રણથી બનાવેલા લેપ પગને તળીએ લગાનવાથી આમાશગામી થયા હતા તે વાત ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ છે પરંતુ શ્રી કુંદકુંદાચાર્ય તેના વૈજ્ઞાનિક (Scientist) નહોતા અને તેવી તેમની પાસે આવો પ્રયોગ નહોતો એમ સમજી શકાય છે.

પરંતુ મંત્રથી અથવા ભક્તિથી કોઈ દેવ કે દેવીને પ્રસન્ન કરીને તેમની પાસેથી આકાશગામિની વિદ્યા કે શક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે અને શ્રી કુંદકુંદાચાર્યે મંત્રથી કે ભક્તિથી કોઈ દેવને પ્રસન્ન કર્યા હોય અને એવી શક્તિ મેળવી હોય તો તે અસંભવિત નથી

પરંતુ એવી શક્તિથી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા પણ જઈ શકાય કે કેમ તે શંકાસ્પદ છે કારણ કે સામાન્ય રીતે વાણવ્યંતર જાતના દેવોને મોટે ભાગે પ્રસન્ન કરી શકાય છે અને તેઓ વિદેહક્ષેત્રમા જવાની શક્તિ આપી શકે કે કેમ તે પણ શંકાસ્પદ છે

તો પણ એ દેવો હાલની આપણી જાણીતી દુનિયામા આકાશ મારફત જઇ શકાય તેવી શક્તિ તો જરૂર આપી શકે છે અને શ્રી કુંદકુંદાચાર્યે તેવી કોઇ દૈવી શક્તિ પ્રાપ્ત કરી હોય તો તે સંભવિત છે

અને એ રીતે શ્રી કુંદકુંદાચાર્યને ગગનગામી શક્તિવાળા જોઇને તેમના અનુયાયીઓએ પાછળથી તેમને ચારણ-ઋદ્ધિવાળા ઠરાવ્યા હોય અને તે પછી ઉપર લખ્યા પ્રમાણેના ત્રણ કારણો મેળવીને તેમને વિદેહગમન કરી આવેલા ઠરાવી દીધા હોય તો તે પણ બનવા સંભવ છે પરંતુ તેમણે ખરેખર વિદેહગમન કર્યું નહોતુ તે તો ઉપર બતાવેલા કારણો પ્રમાણે નક્કી સમજી શકાય છે

શ્રી કુંદકુંદાચાર્યનો સમય

ના કું કું ચાર્ય ક્યા સમયમા થયા હતા તે પ્રશ્ન પણ વિવાદાસ્પદ ... ગ મ... પંડિતોમાના કોઈ તેમને વિક્રમની બીજી સદીમા થઈ ગયા મ ન ... બીજા ... તેમને ત્રીજી સદીની અતમા અને ચોથી ...ની શરૂઆતમા થયેલા માને છે

પરતુ ઇતિહાસ નિશારદ પ. શ્રી કલ્યાણવિજયજી મહારાજ શ્રી કુંદકુંદાચાર્યને વિક્રમની છઠી સદીમા થયેલા માને છે તેના કારણો નીચે પ્રમાણે છે—

> શ્રી કુ ... ાચાર્ય કૃત પચાસ્તિકાયની ટીકામા જયસેનાચાર્ય ... છે કે આ ગ્રથ કુદકુદાચાર્યે શિવકુમાર મહારાજના પ્રતિ ... માટે રચ્યો હતો ... પાઠકના અભિપ્રાય પ્રમાણે આ શિવ ... તે કદમ...ની શિવમૃગેશ હતા અને તે સભવત વિક્રમની છઠી શતાબ્દિની વ્યક્તિ હતા તેથી તેમના સમકાલીન કુ ... ાચાય પણ છઠી શતાબ્દિની વ્યકિત હોઇ શકે છે
>
> ૨ પ્રસિદ્ધ દિગબર જૈન વિદ્વાન પ નાથુરામજી પ્રેમીએ નિયમ સારની એક ગાથા શોધી કાઢી છે તેમા આચાર્ય કુદકુદે ... લોકવિભાગ પરમાગમનો ઉલ્લેખ કર્યો છે આ 'લોકવિભાગ' ગ્રથ સભવત સર્વનન્દી આચાર્યની કૃતિ છે અને તે વિક્રમ સ ૫૧૨ મા રચવામા આવી હતી તેથી કુદકુદાચાર્ય છઠી સદીના ગ્રથકાર પ્રતીત થાય છે

ઉપરના બે કારણો ઉપરાત શ્રી કુદકુદાચાર્યના ગ્રથોમા અનેક ઉલ્લેખો એવા છે કે જે તેમને વિક્રમની પાચમી સદી પછીના ગ્રથકાર સિદ્ધ કરે છે તેમાના થોડાક ઉલ્લેખો આ પ્રમાણે છે —

૧ **સમયપ્રાભૃતની** ગાથા ૩૫૦ તથા ૩૫૧ મા કુદકુદાચાર્ય કહે છે કે—લોકોના વિચારમા દેવ, નારક, તિર્યંચ અને મનુષ્ય

પ્રાણીઓને વિષ્ણુ બનાવે છે ત્યારે શ્રમણો (જૈન સાધુઓ)ના મતના ષટ્નિકાયના છવોના કર્તા આત્મા છે"

આ રીતે લોકો અને શ્રમણોના સિદ્ધાંતમા કાઇ વિશેષ નથી લોકોના મતમા કર્તા 'વિષ્ણુ' છે અને શ્રમણોના મતમા કર્તા 'આત્મા' છે કહેવાની જરૂર નથી કે વિષ્ણુને કર્તા પુરુષ માનવાવાળા વૈષ્ણવ સપ્રદાયની ઉત્પત્તિ વિષ્ણુ સ્વામીથી ઈસની ત્રીજી શતાબ્દિમા થઈ હતી તેના સિદ્ધાંતને સારો સમય વીત્યા બાદ જ તેણે લોક સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હોય એ નક્કી તેથી કહેવુ પડે છે કે કુન્દકુન્દાચાર્ય વિક્રમની ચોથી સદી પહેલાના હોઈ શકે જ નહિ

૨ કુદકુદાચાર્યે બોધપ્રાભૃત'ની ગાથા ૬ થી ૮ અને ૧૦ મા ક્રમસર 'આયતન', 'ચૈત્ય' અને 'પ્રતિમા'ની ચર્ચા કરી છે જ્યા સુધી અમે જોઈ સમજી શકીએ છીએ ત્યા સુધી આ વાતોની ચર્ચા ચૈત્યવાસની સાથે સબધ રાખતી જોઈ શકાય છે તેથી એ ચર્ચાઓથી સમજાય છે કે કુદકુદાચાર્યનો અસ્તિત્વનો સમય ચૈત્યવાસકાળની પહેલા હોઈ શકે નહિ

૩ ભાવપ્રાભૃતની ૧૪૯ (૧૫૧)મી ગાથામા કુદકુદાચાર્યે શિવ, પરમેષ્ઠી, સર્વજ્ઞ, વિષ્ણુ, ચતુર્મુખ આદિ કેટલાક પૌરાણિક દેવોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તેથી સમજી શકાય છે કે તેઓ પૌરાણિક કાળમા થયા હતા પણ તે પહેલા નહિ

૪ ભાવપ્રાભૃતની (૧૬૪)મી ગાથામા ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થના તથા મોક્ષપ્રાભૃતની ૪ થી ગાથામા તથા રયણસારની ૧૩૪ થી ૧૪૫ સુધીની ગાથાઓમા તેમણે 'બાહ્ય', 'આભ્યતર' અને 'પરમાત્મા' એ ત્રિવિધ આત્માઓની ચર્ચા કરી છે અને આ વિષયો વિક્રમની પાચમી સદી પછી ઉત્પન્ન થયેલા છે

૫ લિંગ પ્રાભૃતની ગાથા ૯ ૧૦, ૧૬ અને ૨૧ મીમા સાધુઓના ... શિથિલતાઓની નિં[illegible] કરી છે તે જોતા એમ જ [illegible] જણાય ... સાધુઓમા પર્યાપ્ત શિથિલતા આવી [illegible] હતી તે સમયના શ્રી કુ કુદકુંદાચાર્ય છે તેમા ગૃહસ્થોના જેવી [illegible] પ્રવૃત્તિઓની રૂપગત જમીન જાગીર લેવી અને ખેતીવાડી [illegible] સુધીની શિથિલતા પ્રવિષ્ટ થઇ ગઇ હતી એવો સમય નિશ્ચિત રૂપથી વિક્રમની પાચમી સદી પછીનો હતો

રયણસારની ૧૮ મી ગાથામા સાત ક્ષેત્રમા દાન કરવાનો ઉપદેશ [illegible] ... તે જ પ્રકરણની ગાથા ૨૮ મીમા શ્રી કુદકુદાચાર્ય કહે છે — 'પચમકાળમા આ ભારતવર્ષમા યત્ર, મત્ર, તત્ર, પ[illegible]ચર્યા (સેવા અથવા ખુશામદ), પક્ષપાત અને મીઠા વચનોના [illegible] ભયથી જ દાન દેવામા આવે છે પણ મોક્ષના હેતુથી નહિ"

તેમનુ આ કથન સાબિત કરે છે કે આ દેશમા તાત્રિક મતના ખૂબ પ્રચાર થઈ ગયો હતો અને મોક્ષની ભાવનાની અપેક્ષાએ સાસારિક સ્વાર્થ તથા પક્ષાપક્ષીનુ બજાર ખૂબ ગરમ થ[illegible] ગયુ હતુ તે સમયની -[illegible] શ્રી કુદકુદાચાર્ય હતા પુરાતત્ત્વવેત્તાઓને ભાગ્યે જ કહેવાની જરૂર રહે છે કે ભારત [illegible]મા એવી સ્થિતિ વિક્રમની પાચમી સદી પછી જ થઈ હતી

૭ રયણસારની ગાથા ૩૨ મીમા જીર્ણોદ્ધાર પ્રતિષ્ઠા, જિનપૂજા અને તીર્થવદન વિષયક દ્રવ્યભક્ષણ કરનારાને નરક દુખના ભાગી બતાવીને કુદકુદાચાર્ય કહે કે—"પૂજા[illegible] આદિનુ દ્રવ્ય હરણ કરનારા પુત્રરહીન, દરિદ્ર, પગુ ગૂગા, બહેરા અને અધા થાય છે તેમજ ચડાળ આદિ કુળમા જન્મ લીએ છે"

એ જ રીતે તે પછીની ૩૩–૩૬ મી ગાથાઓમા પૂજા અને દાન આદિ દ્રવ્યનુ ભક્ષણ કરનારાને વિવિધ દુર્ગતિઓના દુખભોગી થવાનુ બતાવ્યુ છે તેથી સિદ્ધ

થાય છે કે શ્રી કુન્દકુન્દાચાર્યના સમયમાં દેવદ્રવ્યની તથા દાન આપેલા દ્રવ્યની દુર્વ્યવસ્થા થવાની એક સામાન્ય વાત થઈ ગઈ હતી મન્દિરાની વ્યવસ્થામા સાધુએની પૂરેપૂરી દખલગીરી થઈ ચૂકી હતી અને તેઓ પોતાનો આચાર માર્ગ છોડીને ગૃહસ્થોચિત ચૈત્યકાર્યો કરવા લાગી ચૂકયા હતા

જૈન ઇતિહાસની એ વાત સિદ્ધ થાય છે કે વિક્રમની પાચમી સદી સુધીમા સાધુઓ ચૈત્યોમા રહીને તેની વ્યવસ્થા કરવામા લાગી ગયા હતા અને છઠ્ઠી સદીથી દશમી સદી સુધી તેમનુ પ્રર્ણું સામ્રાજ્ય રહ્યુ હતુ તેઓ પોતપોતાના ગચ્છ સબધી ચૈત્યોની વ્યવસ્થામા સર્વાધિકારીપણે કામ કરતા હતા

તે સમયના સુવિહિત આચાર્યો એ પ્રવૃત્તિનો વિરોધ પણ કરતા હતા, પરતુ ચૈત્યવાસીઓ ઉપર કોઈ અસર થતી ન હોતી આ સમયને શ્વેતાબર ગ્રથકારોએ "ચૈત્યવાસ પ્રવૃત્તિ સમય"ના નામથી ઘોષિત કરેલ છે **આચાર્ય કુન્દકુન્દે આ સમયની પ્રવૃત્તિઓનુ ખડન કર્યું છે. તેથી એ સિદ્ધ થાય છે કે તેઓ પાચમી સદી પહેલાની વ્યક્તિ નથી.**

૮ 'રયણસાર'ની ૧૦૫ તથા ૧૦૮ થી ૧૧૧ સુધીની ગાથાઓમા શ્રી કુંદકુંદાચાર્યે સાધુઓની અનેક શિથિલ પ્રવૃત્તિઓનુ ખડન કર્યું છે તમા રાજસેવા, જ્યોતિષવિદ્યા, મત્રોથી આજીવિકા, ધનધાન્યનો પરિગ્રહ, મકાન, પ્રતિમા, ઉપકરણ આદિનો મોહ, ગચ્છનો આગ્રહ, વસ્ત્ર તથા પુસ્તકની મમતા વગેરે વાતોનુ ખડન ખાસ લક્ષ દેવા યોગ્ય છે

કહેવાની ભાગ્યે જ જરૂર રહે છે કે આ સર્વ ખરાબીઓ સાધુ સમાજમા છઠ્ઠી અને સાતમી સદીમા પૂર્ણરૂપથી થઈ ચૂકી હતી વિક્રમની ત્રીજી ચોથી શતાબ્દિ સુધી જૈન સાધુઓમા

છે કે એ તામ્રપત્ર ભટ્ટારક કાળમા લખનામા આવ્યુ છે અને ભટ્ટારક કાળ વિક્રમની સાતમી સદી પછી શરૂ થયો છે

આવી દશામા એ તામ્રપત્રમા આપેલો સવત કોઇ અર્વાચીન સવત હોવો જોઈએ અથવા તો એ તામ્રપત્ર જ બનાવટી હોવુ જોઇએ

વળી બોધપાહુડની ગાથા ૬૧ મા શ્રી કુદકુદાચાર્યે કહ્યુ છે કે ભગવાનનો ઉપદેશ ગ્રથારૂઢ થયા પછી તેમણે તેમનું અધ્યયન કરીને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું એટલે કે પુડ્રવર્ધન નગરમા દિગબર પુસ્તકો ગ્રથારૂઢ થયા કે જે શ્રુતાવતારના નામથી ઓળખાય છે તેનુ અધ્યયન શ્રી કુદકુદાચાર્યે કરેલુ હતુ

શ્રુતાવતારના લેખ અનુસાર આરાતીય મુનિ વીર સવત ૬૮૩ (વિક્રમ સવત ૨૧૩) સુધી વિદ્યમાન હતા તેમના પછી અર્હદ્બલિ થયા તે પછી ક્રમશ માઘનન્દી, ધરસેન, પુષ્પદત, ભુતબલિ નામના આચાર્યો થયા પુષ્પદત અને ભૂતબલિયે ષટ્ખડાગમની રચના કરી

વળી ગુણધર મુનિએ નાગ હસ્તી તથા આર્ય મક્ષુને કષાય પ્રાભૃત સક્ષેપથી શિખવ્યા તેમની પાસેથી યતિવૃષભે અને યતિવૃષભ પાસેથી ઉચ્ચારણાચાર્યે કષાયપ્રાભૃતનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું

એ બન્ને પ્રકારના સિદ્ધાત, ગુરુપરપરાથી પદ્મનદી (કુદકુદાચાર્ય) સુધી પહોચ્યા શ્રુતાવતારના એ કથનથી સિદ્ધ થાય છે કે અગ જ્ઞાનની પ્રવૃત્તિ જે વીર સ ૬૮૩ સુધી ચાલતી હતી તે પછી અનેક આચાર્યોની પછી કુન્દકુદ થયા હતા

આથી પણ સમજી શકાય છે કે દિગમ્બરશ્રુત વિક્રમની પાચમી સદીમા ગ્રથારૂઢ થયા પછી કુદકુદાચાર્યે તેનુ જ્ઞાન મેળવ્યુ હતુ એ

કુંદકુંદાચાર્ય વિક્રમની ૬ઠ્ઠી સદીના પ્રથમ ચરણમાં સ્વર્ગવાસી થયા હતા.

આ અવસર્પિણીના ઉતરતા કાળમાં અને તેમાંય આ પાંચમા આરામાં પ્રાચીન પુરુષની મહત્તા વિશેષ રહે છે કારણ કે ૨૫૦૦ વર્ષથી મનુષ્ય આત્મબળમાં, જ્ઞાનબળમાં અને શારીરિકબળમાં ઉતરતો અને ઉતરતો જ ગયો છે. તેથી પ્રાચીન પુરુષની મહત્તા વિશેષ ગણાય છે.

એ કારણથી કોઈ પણ મહાત્મા કે જેનો સમય નિશ્ચિત ન હોય તેમને તેમના અનુયાયીઓ બને તેટલા વિશેષ પ્રાચીન કાળના ઠરાવવા પ્રયાસ કરે છે.

એ રીતે જ શ્રી કુંદકુંદાચાર્યનો સમય પણ દિગમ્બર પંડિતોમાંના કેટલાકે પહેલી કે બીજી સદીનો ઠરાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે. તેમ બીજા કેટલાકે તેમને ત્રીજી કે ચોથી સદીના ઠરાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. આ પ્રયત્નોમાં તેમની દલીલો તર્કપ્રધાન છે. પરંતુ એકલા તર્કથી કામ ચાલી શકે નહિ.

શ્રી કલ્યાણવિજયજીએ તો શ્રી કુંદકુંદાચાર્યના ગ્રંથોમાંના જ ઉલ્લેખોના પ્રમાણોથી જ તેમને છઠ્ઠી સદીના સિદ્ધ કર્યા છે. એટલે એ વાત જ સાચી ઠરે છે.

પ્રકરણ એકવીશમુ

લોંકાશાહ

લોંકાશાહ સબધી હાલમા થોડા વખતથી આધુનિક સ્થાનકવાસી લેખકોએ પોતાની મનઘડત ખોટી વાતો ફેલાવી છે અને સ્થાનકવાસીઓમા લોંકાશાહ સબધી એ કલ્પિત વાતોવી ખોટી માન્યતા ઉત્પન્ન કરી છે

આધુનિક સ્થાનકવાસી લેખકોએ ઐતિહાસિક હકીકતો ઉપલબ્ધ હોવા છતા તે જાણવાની દરકાર કરી નથી ત્યારે તેમની ઉપજાવી કાઢેલી વાતોને વિશ્વાસપાત્ર ઠગવવા કોઈ આધાર કે પ્રમાણ આપ્યુ નથી

લોંકાશાહના સમકાલિન તેમ જ તેમની પછી તુરત જ થયેલા અનેક લેખકોએ લોંકાશાહ સબધી ઘણી હકીકતો તેમના ગ્રથોમા લખી છે અને તે સર્વ આજે ઉપલબ્ધ પણ છે

પ્રાચીન લેખકોએ લોંકાશાહ સબધી આપેલી હકીકતો જોતા આધુનિક સ્થાનકવાસી લેખકોએ ફેલાવેલી વાતો ખોટી ઠરે છે તેથી **લોંકાશાહ સબધી સત્ય હકીકત જાણવા માટે** આ પ્રકરણ લખવાનો પ્રસગ પ્રાપ્ત થયેલ છે કારણ કે **ધર્મનુ મૂળ અહિંસા અને સત્ય છે,** હિંસા અને અસત્ય એ તો મિથ્યાત્વના પડખા છે

'સ્થાનકવાસી જૈન'' પત્રના તા ૨૦-૧૦-૧૯૬૧ ના અકમા ધર્મસિંહજી મુનિની જયતિનો રિપોર્ટ છપાયો છે તેમા સઘાનદી મુનિશ્રી છોટાલાલજીએ કહ્યુ છે કે—

'મુ બઈથી નીકળતા 'જૈન સિદ્ધાત' પત્રે ધર્મપ્રાણ લોંકાશાહ પર ઘણા આણુગાજતા આરોપો મૂ ચા છે અને

તેમજ લોકાશાહ લીંબડીના હતા તેમ લખેલ છે પરંતુ ઇતિહાસ જાહેર કરે છે કે 'મૂલનાસ્તિ કુતઃ શાખા' જ્યાં મૂળ જ નથી ત્યાં શાખા ક્યાંથી હોય? મતલબ કે લોકાશાહને થયા આજે પાંચસો વર્ષ થાય છે જ્યારે લીંબડી વસ્યાને માત્ર ૨૫૦ વર્ષ થયા ' એવા ઐતિહાસિક ઉલ્લેખ 'ઝાલાવંશ વરિધિ' અને અન્ય પુસ્તકમાંથી મળી આવે છે એટલે મો-માથા વગરની વાતો લખી મૂકે છે'

જેઓ સાચી વાતનો જવાબ આપી શકતા ન હોય તેઓ સત્ય ... ઉંધે રસ્તે લઈ ખોટી ટીકાઓ કરવાને પ્રવૃત્ત થાય છે તેનો આ એક નમૂનો છે

લોકાશાહ સંબંધી મેં કોઈ ખોટો આક્ષેપ કર્યો નથી પણ અનેક પ્રાચીન લેખકોના ઐતિહાસિક પ્રમાણો આપીને લોકાશાહના જીવનની સત્ય હકીકત પ્રગટ કરી છે. અને તે સર્વ પ્રમાણ આજે પણ ભંડારોમાં મોજૂદ છે તે પણ મેં બતાવેલું છે

એ શ્રદ્ધાથી મુનિશ્રી સદાનંદીને તથા સ્થાનકવાસીઓને સાચા પ્રમાણો ન માનના હોય અને સર્વધર્મ ક્રિયાનો નિષેધ કરનાર લોકાશાહને ખોટી રીતે 'ધર્મપ્રાણ' કહી અસત્ય માન્યતાનું પાપ વહોરવું હોય તો તે જૈનધર્મી કહેવડાવનાર માટે દૂષણ જ છે

મૂલનાસ્તિ કુતો શાખા "તથા" મો માથા વગરની વાતો લખી મૂકે છે એમ કહો છો તો શું લોકાશાહ થયા જ નહોતા એમ માનો છો? તમારા શબ્દોનો અર્થ તો એમ જ થાય છે કારણ નહિતર મેં તો અનેક પ્રમાણો સાથેની જ વાત લખી છે

આગળના વખતમાં રાજા રાજા વચ્ચે લડાઈઓ અવાર નવાર થયા કરતી હતી ત્યારે એવું પણ બનતું કે એક લડાઈમાં એક રાજાએ કોઈ નગર કે શહેરને ભાંગી નાખ્યું હોય પણ પછી થોડા વખતે બીજા રાજાએ તે જ નગર ફરી વસાવ્યું હોય

લીંબડી પણ એક વખત કોઈ રાજાએ ભાંગ્યુ હોય અને પછી ફરીથી બીજા કોઈએ વસાવ્યુ હોય એમ બની શકે અને એ રીતે મુનિશ્રીનુ લખાણ માચુ હોઈ શકે પણ તેથી મે લખેલી વાત ખોટી ઠરી શકતી નથી

લોકાશાહ સ ગધીના "જૈન મિદ્ધાત" માસિકમાના મારા લેખમા મે જુલાઈ ૧૯૬૧ ।। અકના ૨૧મે પાને ચોખ્ખુ લખ્યુ છે કે—'લોંકાશાહના જન્મ સ્થળ વિષે પણ મતભેદ છે પરતુ યતિ ભાનુચદ્રની વાત વિશ્વાસપાત્ર હોવાથી તેમનુ જન્મ સ્થળ લીબડી હોવાનો જ વિશેષ સભન છે. વળી એ વાત વિશેષ માન્ય ગણવાનુ કારણ એ પણ છે કે લોકાશાહના રૂઈના દીકરા લખમસી પણ લીબડીમા હતા."

યતિ ભાનુચદ્ર લોકાશાહના અનુયાયી અને લોકાશાહ પછી ફક્ત ૪૪ વર્ષે થયેલા તે સાચા કે આજના વગર પ્રમાણે ગપ્પા મારનારા સાચા ગણાય?—

૧

લોકાશાહ સબધી સ્થા. સાહિત્ય

સ્થાનકવાસી સપ્રદાય લોંકાશાહને પોતાના આદ્ય પુરુષ માને છે એ વસ્તુ ઐતિહાસિક સત્યથી તદ્દન વિરુદ્ધ છે એટલુ જ નહિ પણ લોંકાશાહના જન્મ, જન્મસ્થાન, જીવન વગેરે સબધી સ્થાનકવાસીઓ આજે જે માન્યતા ધરાવે છે તે માન્યતાઓ તદ્દન ખોટી છે કારણ કે ઐતિહાસિક સત્યથી તે માન્યતાઓ તદ્દન ઊનટી સાબિત થાય છે

લોકાશાહ સબધી જે કઈ થોડુ સાહિત્ય સ્થાનકવાસીઓએ તૈયાર કરેલુ છે તે આ પ્રમાણે છે—

(૧) મુનિ જેઠમલજીના સમકિતસાર પુસ્તકમા લોંકાશાહ સબધી ઉલ્લેખ

(૨) શ્રી આ ન ન મ સ્તિ ઝના શાસ્ત્રોદ્ધાર મીમાંસામા ઉલ્લેખ

(૩ ન મ શાહ ll ઐતિહાસિક નોધ

(૪) મુ ૧ ીનાનજી ll પુસ્તક—પ્રભુવીર પટ્ટાવલીમા લોકાશાહ

૧ ાચાન્ન

(૫) મ ન ા નજી ધમ નાગ લોકાશાહ પુસ્તક

૩ન ll ાચય લખકોએ તેમ ll પુસ્તકોમા પહેલી વાત તો એ મુન ક્રો ે ન તમની માઈની પાસ લોમશાહ સબધી કોઈ ઐતિહાસિક આધ ાની પગ તઓએ ફક્ત કિવદતીઓ ઉપરથી કલ્પિત વાતો લખ ાી

મન ન ત રી પસ ઐતિહાસિક પ્રમાણ નથી તો પછી સ મ ll ન આ ન ી માની વાત ફેલાવવામા શો ફાયદો? શુ સત્ય ન મ ાપાત ા ી શક ક નહિ જ

ll પાચ લખકોમા ય મુનિશ્રી જેઠમલજી સૌથી પ્રાચીન છે મુનિ જેઠમલજી સ મ ૧૮ ૫મા સમકિતસાર પુસ્તક લખ્યુ તેમા તેમ ા પણ ાન નાકાશાહના નામનો ઉલ્લેખ કર્યો ત્યા સુધી તો લાકશાહન મ ાં નગુ જ નહોતુ તેમ ત્યા સુધી સ્થાનકવાસીઓ પોત ના ાશાહન અનુય યી પણ કહેવડાવતા નહોતા

ય મુ ી તા સ્થાનકવાસીઓ અને લોકાગચ્છી યતિઓ વચ્ચે નાર ન ા ન હતી કારણ કે લોકાગચ્છના યતિઓથી મુનિશ્રી ધર્મ સિહ ન ા મુનિશ્રી નવજી ઋષિ છૂટા પડેલા હતા અને તેમણે સાધુધમ ક્રિયોદ્ધાર કર્યો હતો તેથી દુશ્મનાવટને લીધે તેઓ લોકા ાહના ાન ય યો કહેવડાવવા પણ ઇચ્છતા નહોતા

લોકાગચ્છના અનુયાયી લોકાગચ્છી કહેવાતા અને મુનિશ્રી ધર્મસિંહ તથ ન ા ઋષિના અનુયાયીઓ શરૂઆતમા ઢુંઢિયા કહેવાવા લાગ્યા ાને ત પછી નામે વખતે તેમણે સ્થાનકવાસી નામ ધારણ કર્યું

પરતુ વિ સ ૧૮૬૫ મા મુનિશ્રી જેઠમનજીને સવેગી મુનિશ્રી નીતવિજયજી ગણિ સાથે શાસ્ત્રાર્થ થયેલો ત્યારે તેમને શ્રી ધર્મસિહજી મુનિ તથા લવજી ઋષિના ઇતિહાસથી તેમનુ કામ સરળ થયુ નહિ ત્યારે તેમને મૂર્તિપૂજા વિરોધમા લોકાશાહને યાદ કરવા પડ્યા તેથી જ તેમણે સમકિતસાર પુસ્તકમા લોકાશાહ માટે લખ્યુ છે

મુનિ જેઠમલજીએ તેમના પુસ્તકમા જણાવ્યુ છે કે લોકાશાહ એક સામાન્ય ગૃહસ્થ હતા અને લહિયાનો ધધો કરતા હતા આ પછી જ સ્થાનકવાસીઓ લોકાશાહને ઓળખવા કે માનવા લાગ્યા

ઉપર જણાવેલા પાચે ય સ્થાન નામી લેખકોની એક જ દલીલ છે કે આપણામા ચરિત્ર ઇતિહાસ લખવાની પ્રથા નહિ હોવાથી લોકાશાહનુ જીવનચરિત્ર કોઈએ લખ્યુ નથી આવો બચાવ એ સ્થાનકવાસી સમાજને ભોળવવા માટેનુ એક ભયકર જૂઠાણુ જ છે

જૈન સાહિત્યમા હજાર વર્ષ પહેલાનો પણ સવિસ્તર ઇતિહાસ પણ પ્રાપ્ત છે અને તે પણ જૈન આચાર્યોનો જ ઇતિહાસ નહિ પણ જૈનધર્મી રાજાઓ તેમજ શ્રાવકોનો ઇતિહાસ પણ વિપુલ પ્રમાણમા ઉપલબ્ધ છે જેમકે—મત્રી વિમળશા ઉદાયન, વાહડ સાતુ મહેતા, વસ્તુપાળ તેજપાળ જગડુશાહ, ત્રિભુવનસિહ આદિ અનેક મહાપુરુષોના જીવનચરિત્રો ઉપલબ્ધ છે

એટલુ જ નહિ પણ લોકાશાહના સમકાલિન અને તપાગચ્છના વિરોધી કડુઆ શાહે કડુઆમત ચલાવેલો તેનો પણ ઇતિહાસ ઉપલબ્ધ છે તો પછી લોકાશાહનો જ ઇતિહાસ કેમ ઉપલબ્ધ ન હોય ?

ખરી વાત એ છે કે લોકાશાહ સબધી પણ ઘણી વિગતો ઉપલબ્ધ છે પરતુ તે બધી વાતો સ્થાનકવાસીઓની હાલની મનથી માનેલી માન્યતાથી વિરુદ્ધ જાય છે તેથી સ્થાનકવાસીઓ તે વાતો જોવા કે તપાસવાની તમા પણ કરતા નથી. અને

પ્રચારમાં કહે છે કે વિરોધીઓ તો લોકાશાહ માટે ગમે તેમ કહે તે વાત સ્થાનકવાસીઓ માનવા તૈયાર નથી !

સ્થાનકવાસીઓને પોતે સત્યના અનુયાયી હોવાનો દંભ કરવો છે પણ સત્ય જાણવા તપાસવાની દરકાર પણ કરવી નથી ! જે અનેક વિશ્વસનીય પ્રમાણોથી અસત્ય ઠરતુ હોય તેને પણ અસત્ય તરીકે ન સ્વીકારવુ તેમાં અજ્ઞાન નથી પણ દંભ અને દુરાગ્રહ છે. અને દંભ તથા દુરાગ્રહ તે મિથ્યાત્વના અંશો ગણાય છે.

૨

લોકાશાહ સંબંધી પ્રાચીન સાહિત્ય

લોકાશાહ સંબંધી ઉપલબ્ધ સાહિત્ય તો ઘણુ છે પરંતુ તેમાંય પ્રાચીન અને મુખ્ય સાહિત્ય આ પ્રમાણે છે—

(૧) વિ સં ૧૫૪૩ સિદ્ધાંત ચોપાઈ લેખક પં. મુનિશ્રી લાવણ્યસમય

પં મુનિશ્રી લાવણ્યસમયની દીક્ષા વિ સં ૧૫૧૫માં થઈ હતી એટલે તેઓશ્રીએ લોકાશાહની માન્યતાનુ ખંડન કર્યું છે તે યથાર્થ જ હોય

કારણ કે આવેશમાં આવી જઈને લોકાશાહ જૈનાગમ, જૈન શ્રમણ સામાયિક પૌષધ, પ્રતિક્રમણ પ્રત્યાખ્યાન, દાન વગેરેનો નિષેધ કરતા હતા તેથી પં મુનિશ્રી લાવણ્યસમયે ભગવતીજી આદિ સૂત્રોના અનેક પ્રમાણો આપીને લોકાશાહની ધર્મ-વિરુદ્ધની માન્યતાનુ ખંડન કર્યું છે

લોકાશાહે ધર્મવિરુદ્ધ માન્યતા ધરાવી ન હોત તો મુનિશ્રીને

આટના બધા પ્રમાણો આપીને વિસ્તારથી ૧૮૧ ગાથાનુ કાવ્ય લખવાની જરૂર જ પડી નહોત

મુનિશ્રી લાવણ્યસમયની આ ચોપાઈની પ્રતિ પાટણના જ્ઞાનભડારમા વિદ્યમાન છે અને શ્રી મોહનલાલ દલીચદ દેસાઈએ તેની નકલ પ્રાપ્ત કરીને વિ સ ૧-૮૬મા જૈનયુગ માસિકપત્રના અક ૯-૧૦ના પૃષ્ટ ૩૪૦ પર છપાવેલી હતી

(૨) વિ. સ. ૧૫૮૪. સિદ્ધાત સારોદ્ધાર લેખક—ખરતર ગચ્છીય જિનહર્ષ સૂરિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય કમલ સયમ.

આ ચોપાઈની પ્રાચીન પ્રત પાટણના જ્ઞાનભડારમા છે આ ચોપાઈ ઉપરાત લોકાશાહની ઉપરોક્ત ઉત્સૂત્ર પ્રવૃત્તિનુ ખડન કરવા માટે કેટલાય આગમોના પાઠ પણ તેમાં આપેલા છે આથી સિદ્ધ થાય છે કે લોકાશાહ સામાયિક, પૌષધ, પ્રતિક્રમણ, પ્રત્યાખ્યાન, દાન વગેરેને તેમજ સાધુ અને શાસ્ત્રોને પણ માનતા નહોતા અને તેથી જ આ પ્રમાણે સૂત્રાનુસાર ખડન કરવાની જરૂર પડી હતી

(૩) વિ. સ. ૧૫૮૪. મુનિશ્રી વીકાકૃત ઉત્સૂત્ર નિરાકરણ બત્રીસી.

આ ચોપાઈમા મુનિશ્રી વીકાએ સમય લખેલો નથી પરતુ દેવવદન સ્તવ નામની તેમની બીજી કૃતિમાં વિ સ ૧૫૨૭ આપેલ છે તેથી આ સમયની આસપાસ તેમણે આ બત્રીશી બનાવેલી હશે કારણ કે તે વખતે લોકાશાહ, જૈનાગમ, જૈનશ્રમણ સામાયિક, પૌષધ, પ્રતિક્રમણ, પ્રત્યાખ્યાન વગેરેનો લોકાશાહ નિષેધ કરતા હશે

(૪) વિ સ. ૧૭૦૮ દયાધર્મ ચોપાઈ લેખક—લોકાગચ્છીય યતિ ભાનુચદ્ર.

યતિ ભાનુચદ્રનો સમય લોકાશાહના મૃત્યુ બાદ ફક્ત ૩૭ કે ૪૬ વર્ષ પછીનો છે એટલુ જ નહિ પણ તે લોંકાગચ્છના જ અનુયાયી હોઈને તેઓ વિશેષ વિશ્વાસપાત્ર ગણાય. તેમણે આ ચોપાઈમા લોંકાશાહના જીવન ઉપર સારો પ્રકાશ પાડયો છે

[illegible] શક્ય છે કે ત્યાં સુધી તો લોકાગચ્છના [illegible] પ્રરૂપણા પ્રમાણે જ સામાયિક, પૌષધ પ્રતિક્રમણ, [illegible] આગમ વગેરે માનવાનો અસ્વીકાર કર્યો હતો [illegible] લોકાશાહના મૂળ સિદ્ધાંતમાં થોડો ઘણો [illegible]—

[illegible] થઈ શકે પર્વના દિવસે પૌષધ થઈ [illegible] પ્રતિક્રમણ કરી શકે, પચ્ચખાણ વિના—આગાર જ લઈ [illegible] દેવાય નહિ દ્રવ્યપૂજા નહિ, ભાવપૂજા કરવી [illegible] સૂત્રો માનવા

ભાનુચંદ્રના [illegible] આ માન્યતામાં પાછળથી ઘણા સુધારા [illegible] નાગોરી લોકાગચ્છ વગેરેમાં તો સર્વ પ્રવૃત્તિ [illegible] જ થતી જોવામાં આવે છે

૫) લોકાશાહ [illegible] સિલોકા—લેખક—લોકાગચ્છીય યતિ કેશવજી ઋષિ

[illegible] શ્રી[illegible]ના શિષ્ય તરીકે બતાવે છે [illegible] થયા તેના એક શિષ્ય શ્રી[illegible] [illegible] શિષ્ય કેશવજી [illegible] હોય તો તેમનો સમય સં ૧૬૦૦ની [illegible] યતિ ભાનુચંદ્ર પછી ૨૫-૩૦ વર્ષે થયેલા [illegible]

[illegible] તથા [illegible] કેશવજી બન્નેની માન્યતા એકસરખી જ [illegible] ઉપર [illegible] ધર્મક્રિયાઓમાં માનતા નહોતા

[illegible] પણ ઘણા ગ્રંથો (લગભગ પચીસેક) [illegible] ઉપલબ્ધ છે, પરંતુ આ પાંચ ગ્રંથો સૌથી [illegible] કારણ કે તે સર્વ ઘણા પ્રાચીન છે અને [illegible] જીવનસંબંધી ઘણી હકીકત મળે છે

આ પાચ ગ્રથોમા છેલ્લા બે તો લોકાગચ્છના યતિઓ જ છે અને તેઓ વળી લોકાશાહ પછી તુરતમા જ થઈ ગયેલા છે એટલે તેમના ગ્રથોમા જે હકીકત હોય તે સત્યપૂર્ણ જ હોય

અને લોકાશાહ માટે લોકાગચ્છના આ બે યતિઓએ જે વાત તેમની ચોપાઈઓમા કહી કે તે જ વાત ઉપરના પહેલા ત્રણ ગ્રથોમા તે તે મુનિઓએ કહેલી છે એટલે એ બધી વાત એકસરખી રીતે વિશ્વાસપાત્ર ઠરે છે

આ પાચેય ચોપાઈઓ મુનિ જ્ઞાનસુદરજીના લખેલા "શ્રીમાન લોકાશાહ કે જીવન પર ઐતિહાસિક પ્રકાશ" નામના પુસ્તકમા પણ સપૂર્ણપણે છપાઈ છે એટલે જિજ્ઞાસુ તે પુસ્તકમાથી પણ જોઈ શકે છે

આ સર્વ એટલે પાચેય લેખકોએ લોકાશાહના અવર્ણવાદ બોલવા માટે નથી લખ્યુ પણ તે વખતની પરિસ્થિતિ જણાવવા માટે લખ્યુ છે. અને પહેલા ત્રણ લેખકોએ લોકાશાહની માન્યતા જૈન ધર્મ અને જૈન સિદ્ધાત વિરુદ્ધ છે તે બતાવવા માટે સૂત્રોની સાખો ટાકીને લખેલુ છે એટલે તેમા શકાને સ્થાન રહેતુ જ નથી.

તેથી સ્થાનકવાસીઓ મતાગ્રહી, હઠાગ્રહી બનવા કે રહેવા માગતા ન હોય તો તેમણે સત્ય જાણવું જોઈએ, સત્ય કબુલ કરવું જોઈએ અને ખોટી માન્યતા છોડવી જોઈએ

૩

લોકાગચ્છીય પ્રમાણ વિશ્વાસપાત્ર કેમ નહિ?

"વિરોધીઓના લખાણ વિશ્વાસપાત્ર ન ગણાય" એમ કહી સ્થાનકવાસીઓ લોકાશાહ સબધી ઉપલબ્ધ સર્વ સાહિત્યનો ઇન્કાર

કરે છે પારે સ્થાનકવાસીઓનો મત્ય નહિ જાણનારો એ એક પ્રકારનો ગનદ જ ગણાય

મૂર્તિપૂજક અથવા તપાગચ્છને સ્થાનકવાસીઓ વિરોધી ગણી શકે પરંતુ લોકાગચ્છને વિરોધી કેમ કહેવાય? લોકાગચ્છ તો લોકાશાહનો અનુયાયી ગણાય છે અને સ્થાનકવાસીઓ પણ પોતાને લોકાશાહના અનુયાયી ગણાવે છે તો લોકાગચ્છના યતિઓએ લોકાશાહના જીવન અને મંતવ્ય માટે જે કંઈ લખ્યું છે તે તો સંપૂર્ણ સત્ય તરીકે સ્વીકારવું જ જોઈએ

લોકાશાહના મૂળ અનુયાયી લોકાગચ્છીય યતિઓ અને તે યતિઓના બે શિષ્યો—(૧) યતિ બજરંગજીના શિષ્ય યતિ લવજી અને (૨) યતિ શિવજીના શિષ્ય ધર્મસિંહજી—એ બન્ને શિષ્યો (લવજી ઋષિ તથા ધર્મસિંહજી મુનિ) લોકાગચ્છમાંથી જુદા પડેલા હતા અને ક્રિયોદ્ધાર કર્યો હતો

એ બન્ને માટે લોકાગચ્છીય પટ્ટાવલિમાં બહુ વિરુદ્ધ લખેલું છે તેથી સ્થાનકવાસીઓ તેમને વિરોધી ગણતા હોય તો તેઓ જાણે

અથવા તો લોકાગચ્છ શરૂ થયા પછી થોડા વખતમાં જ મૂર્તિને માનતો થઈ ગયો છે તે આજસુધી મૂર્તિને માને છે તેમ જ મુહપત્તિ બાંધતા નથી ત્યારે સ્થાનકવાસીઓ મુહપત્તિના આગ્રહી છે તે માટે સ્થાનકવાસીઓ તેને વિરોધી ગણતા હોય તો તે પણ સંભવિત છે

પરંતુ લોકાગચ્છીય યતિઓએ લોકાશાહ માટે જે કંઈ લખ્યું છે તે તો હાલના સ્થાનકવાસીઓની ઉત્પત્તિ થયા પહેલાં લખાયું છે તેથી તે લખાણને વિશ્વાસપાત્ર ગણવામાં કોઈ પ્રકારનો બાધ આવતો નથી તેમજ જે કંઈ લખ્યું છે તે વિરોધની ખાતર લખેલું નથી કારણ કે તેમને સ્થાનકવાસી માટે વિરોધ તો હતો જ નહિ અને લોકાશાહના

અનુયાયી જ લોકાશાહની સૂત્ર સિદ્ધાતથી વિરુદ્ધની માન્યતા જણાવે ત્યારે વિરોધની શકા કરી શકાય જ નહિ પણ તેને તો સત્ય જણાવવાની જિજ્ઞાસા જ કહી શકાય

૪

દિગબરી વગેરે પ્રમાણો

લોકાશાહ સબધી મૂર્તિપૂજક સપ્રદાયના અનુયાયીઓએ લખેલા તો ઘણા પ્રમાણો છે પરતુ તે ઉપરાત દિગબરોએ લખેલા પ્રમાણો પણ છે જેવા કે—

વિ ની ૧૬મી સદીમા દિગબર તારણ સ્વામીએ લખેલ તરણ તારણ શ્રાવકાચારમા લોકાશાહ સબધી ઉલ્લેખ તથા દિગબર રત્નનદીએ તેમના ભદ્રબાહુ ચરિત્રમા કરેલ ઉલ્લેખ

દિગબરોના આ ઉલ્લેખો પણ મૂર્તિપૂજકોના તથા લોકાગચ્છના ઉલ્લેખોને મળતા આવે છે

આ ઉપરાત લોકાશાહના જ સમકાલિન કડુઆશાહે પણ તપાગચ્છ વિરુદ્ધ પોતાનો મત ચલાવ્યો હતો તે કડુઆ મતની પટ્ટાવલીમા લોકાશાહની માન્યતાઓનો ઉલ્લેખ છે કડુઆ શાહ અને લોકાશાહ બન્ને લગભગ એક જ વખતે તપાગચ્છની વિરુદ્ધ પડેલા એટલે તેઓ તો એકબીજાના વિરોધી ગણાય જ નહિ કારણ તે બન્ને તપાગચ્છના વિરોધી હતા અને તેમા પણ લોકાશાહની માન્યતા જેમ બીજાઓએ બતાવેલ છે તેમજ બતાવી છે એટલે પછી લોકાશાહની માન્યતા સબધી શકાને સ્થાન રહેતુ જ નથી

લોકાશાહે સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પૌષધ, પ્રત્યાખ્યાન, દાન, પૂજા વગેરેનો નિષેધ કરેલો એ માટે ઉપરના સર્વ પ્રમાણો જોતા શકાને સ્થાન રહેતુ જ નથી. અને હાલના

સ્થાનકવાસીઓ તો સામાયિક વગેરે સર્વને માને છે ત્યારે સ્થાનકવાસીઓ પોતાને લોકાશાહના અનુયાયી કેમ કહી શકે? લોકાશાહના અનુયાયી બનવું હોય તો સામાયિક વગેરે સર્વ ધર્મ ક્રિયાનો સ્થાનકવાસીઓએ ઇન્કાર કરવો જોઈએ. સ્થાનકવાસીઓ તેમ કરવા તૈયાર છે?

લોકાશાહે જે ધાર્મિક ક્રિયાઓ વગેરેનો બહિષ્કાર અથવા નિષેધ કરેલો તે બાબત લોકાગચ્છના યતિઓએ, મૂર્તિપૂજક યતિઓએ દિગંબર લેખકોએ તથા તપાગચ્છના વિરોધી કડુઆ શાહ વગેરેએ, એ બધાએ એકસરખી રીતે એક સરખી જ વાત કરી છે તો શું એ બધા જ લોકાશાહના વિરોધી હતા? નહિ જ. એથી પણ પૂરવાર થાય છે કે લોકાશાહ સંબંધી પ્રાચીન લેખકોએ જે લખ્યું છે તે સાચું જ લખ્યું છે છતાં તે સાહિત્યને સાચું નહિ માનનારને દુરાગ્રહી, કદાગ્રહી અને હઠાગ્રહી જ કહી શકાય અને એ આગ્રહો મિથ્યાત્વના જ અંગો ગણી શકાય.

૫

લોકાશાહનો
જન્મદિન જન્મસ્થળ

લોકાશાહના અનુયાયી અને લોકાશાહ પછી ફક્ત ચાલીશ વર્ષે જ થએલા યતિ ભાનચંદ્રની ચોપાઈ સૌથી વિશેષ વિશ્વાસપાત્ર છે તેમ જ પ્રાચીન [illegible] તેમાં લખ્યું છે કે—

સોરઠ દેસે લીંબડી ગામઈ,
દશા શ્રીમાળી ડુંગર નામઈ,
ધરણી ચુડા ચિત્ત ઉદારી,
દીકરો જનયો હરખ અપારી ૩

ચૌદસય બ્યાસી વઈસાખઇ,
વદ ચૌદસ નામ લુકો રાખઇ,
આઠ વરિસનો લુકો થયો,
સા ડુગર પરલોકઈ ગયો ૪

એટલે કે લોકાશાહનો જન્મ સૌરાષ્ટ્રના લીંબડી ગામમા સ ૧૪૮૨ ના વૈશાખ વદ ચોદસના દિવસે થયો તેમના માતાપિતાના નામ ડુગરશાહ અને ચૂડાબ્હેન હતા લોકાશાહની આઠ વરસની ઉમરે તેમના પિતા ડુગરશાહ પરલોકવાસી થયા હતા

સ્થા મુનિશ્રી મણીલાલજીએ **જૈન ઇતિહાસ અને પ્રભુવીર પટાવલી** નામનુ પુસ્તક લખેલુ છે અને તે સ્થાનકવાસી જૈન કાર્યાલય, અમદાવાદ તરફથી વિ સ ૧૯૯૧ મા પ્રસિદ્ધ થયેલ છે આ પુસ્તક સ્થાનકવાસી જૈન કોન્ફરન્સની તા ૧૦-૫-૧૯૩૬ ની જનરલ વાર્ષિક બેઠકમા અમાન્ય ઠરાવેલ છે કારણ કે તે પુસ્તકમા ઐતિહાસિક રીતે ખોટી અને અવિશ્વસનીય હકીકતો આપવામા આવી છે

આ પુસ્તકમા બીજી હકીકતોની જેમ મુનિશ્રી મણીલાલજીએ યતિ નાયકવિજયના શિષ્ય કાંતિવિજયે પાટણમા સ ૧૬૩૬ ની વસત પચમીએ લખેલુ બે પાનાનુ લોકાશાહનુ જીવનચરિત્ર છાપેલુ છે પરતુ આ જીવનચરિત્ર વાચતા જ એ બનાવટી છે એમ સૌ કોઈ સમજી શકે તેમ છે

સ ૧૬૩૬ મા એટલે લગભગ ચારસો વરસ પહેલા આ જીવન ચરિત્ર લખેલુ કહેવામા આવેલ છે પરતુ તેની ભાષા ઉપરથી જ તે ચરિત હાલના જ કોઇ માણસે લખેલુ છે એમ ચોક્કસ કહી શકાય છે કારણકે ચારસો વરસની ભાષામા અત્યારની ભાષા કરતા ઘણો ફરક હતો ત્યારે આ કહેવાતુ ચરિત તો હાલની ભાષામા લખાયલુ છે તેમા ચારસો વરસની ભાષા જ નથી

વળી ઐતિહાસિક રીતે પણ તે ખોટું છે કારણ કે તેમાં લોકાશાહ સં. ૧૫૦૦માં અમદાવાદમાં આવ્યા અને ત્યાં ધીરધારનો ધંધો શરૂ કર્યો, ત્યારપછી લોકાશાહને ત્યાં બાદશાહ સાથે ઓળખાણ થઈ એમ જણાવ્યું છે અને તે પછી લોકાશાહ તીજોરીદાર બન્યા વગેરે હકીકતો આપી છે.

પરંતુ ઇતિહાસ પ્રમાણે એ હકીકત ખોટી ઠરે છે કારણ કે ત્યાંના બાદશાહ વિ. સં. ૧૪૯૭માં મરણ પામેલા હતા એટલે લોકાશાહને તેમની સાથે સં. ૧૫૦૦ પછી ઓળખાણ થવાનું લખ્યું છે તે બની શકે જ નહિ. એ પ્રમાણે એ બે પાનાનું આખુંય જીવનચરિત્ર મનગમતી ઉપજાવી કાઢેલું જ ઠરે છે.

સ્વા. મુનિ શ્રી મણીલાલજીએ તેમની પ્રભુવીર પટ્ટાવલીમાં લખ્યું કે—લોકાશાહ જયપુર ગયેલા અને ત્યાં તેમને કોઈએ ઝેર આપવાથી અકસ્માત મૃત્યુ પામેલા. જયપુર શહેર સવાઈ જયસિંહ મહારાજે લોકાશાહની પછી બસો વર્ષ બાદ વસાવેલું એ ઉપરથી પણ સ્વા. મુનિશ્રી મણીલાલજીએ લખેલું જીવનચરિત્ર કેવું ખોટું છે, હંગધડા વગરની ઉપજાવી કાઢેલી વાતોથી ભરપૂર છે તે સમજી શકાય છે.

એથી એ મનગમતી જીવન ચરિત્રમાં લોકાશાહનો જન્મ કાર્તિક સુદ પૂનમે જણાવેલ છે તે પણ ખોટો ઠરે છે. યતિ ભાનુચંદ્ર લોકાશાહના અનુયાયી હોવાથી તેમણે સાચું જ લખ્યું હોય. વળી એ મનગમતી જીવનચરિત્રની પહેલા ૫૮ અઠ્ઠાવન વર્ષ પહેલા યતિ ભાનુચંદ્રે લોકાશાહનું જીવનચરિત્ર લખેલું હોઈ એ ચરિત્ર જ સાચું ગણી શકાય.

એટલે લોકાશાહનો જન્મ સં. ૧૪૮૨ના વૈશાખ વદ ચૌદસના રોજ થયેલો હતો અને જન્મસ્થળ લીંબડી હતું.

લોકાશાહના જન્મસ્થળ વિષે પણ મતભેદ છે પરંતુ યતિ ભાનુચંદ્રની નજરોનજર હોવાથી તેમનું જન્મસ્થળ લીંબડી હોવાનો જ

વિશેષ મભવ છે વળી એ વાત વિશેષ માન્ય ગણવાનુ કારણ એ પણ છે કે લોકાશાહના ફઈના દીકરા લખમસી પણ લીબડીમા હતા

૬
લોકાશાહનો વ્યવસાય

લોકાશાહના અનુયાયી યતિ ભાનુચદ્રે તેમની ચોપાઈમા લખ્યુ છે કે—

આઠ વરિસનો લુકો થયો,
સા ડુગર પરલોકઇ ગયો ૪
લખમસી પુઈનો દીકરઈ
દ્રવ્ય લુકાનુ તેણઇ હરઉ,
ઉમર વરિસ સોળાની થઈ,
ચુડા માતા સરગિ ગઈ ૫
આવઇ અમદાવાદ મઝાર,
નાણાવટીનો કરઇ વ્યાપાર

લોકાશાહના પિતા લોકાશાહની આઠ વર્ષની વયે અવસાન પામેલા અને તેમની માતા તેમની સોળ વર્ષની વયે અવસાન પામ્યા લોકાશાહની આઠ વર્ષની ઉમરે તેમના પિતા ગુજરી જવાથી તેમની કિંમતી મિલ્કત તેમની ફઇના દીકરા લખમસીએ લઈ લીધી હતી

સોળ વર્ષની ઉમરે નિરાધાર થવાથી લોકાશાહ અમદાવાદ આવ્યા અને ત્યા નાણાવટ, ધીરધારનો ધધો કરવા લાગ્યા

તે ઉપરાંત સર્વ પ્રાચીન લેખકોએ બતાવ્યુ છે કે લોકાશાહ પાસે મોટી મૂડી તો હતી નહિ તેથી ધીધારના ધધામા પૂરતુ કમાવા જેવુ નહિ હોય તેથી સાથે સાથે લહિયાનુ કામ પણ કરતા હતા

લોકાગચ્છી યતિ કેશવજી તેમના સિલોકામા લખે છે કે—

જ્ઞાનસમુદ્રની સેવા કરતા,
ભણીગુણી લહિઉ બન્યો તવ ત્યા,
દ્રમ્મ કમાણી શ્રુતની ભક્તિ,
વધઈ રગઈ ધર્મની શક્તિ ॥ ૧૨ ॥

એટલે કે જ્ઞાનસમુદ્ર (જ્ઞાનસાગર) સૂરિ પાસે અક્ષરજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને લહિયા બન્યા તેથી એક તો દ્રવ્યપ્રાપ્તિ અને બીજુ જ્ઞાનની ભક્તિ એ પ્રમાણે લોકાશાહનો વ્યવસાય હતો

આ પ્રમાણે ધીરધારથી તથા લહિયાનુ કામ કરીને લોકાશાહ પોતાની આજીવિકા ચલાવતા હતા

૭

લોકાશાહના જ્ઞાન, વિદ્વત્તા

આપણા સમયમા કોઈ વ્યક્તિ વિદ્વાન હોય તો આપણે તેને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી અનુભવથી વિદ્વાન માની શકીએ ત્યારે કઈ વર્ષો પહેલા થઈ ગયેલી વ્યક્તિના જ્ઞાન, વિદ્વતા માટે કોઈ પણ જાતનુ સાહિત્યિક પ્રમાણ જોઈએ તે સિવાય સામાન્ય બુદ્ધિનો માણસ પણ કોઈ વ્યક્તિને એકદમ જ્ઞાની કે વિદ્વાન માની શકે નહિ

જૈન સમાજમા અનેક વિદ્વાનો થઈ ગયેલા છે અને તે વિદ્વાનોએ બનાવેલા સેકડો ગ્રથ અત્યારે પણ મોજુદ છે કે જેના ઉપરથી તેમના જ્ઞાન અને વિદ્વતાની ખાત્રી થઈ શકે છે

ત્યારે સોળમા સદીમા થયેલા અને સ્થાનકવાસીઓ જેને મહાજ્ઞાની અને વિદ્વાન તરીકે ઓળખાવે છે તે લોકાશાહના જ્ઞાન અને વિદ્વત્તાનુ પ્રમાણ શુ છે? કશુ જ નથી તો પછી આધુનિક લેખકોની કલ્પનાથી તેમણે જે લખ્યુ કે કહ્યુ તે માની શકાય જ નહિ

વળી ઠેઠ ઓગણીશમી સદી સુધી તો સ્થાનકવાસીઓ પણ ાશાહને એક સામાન્ય ગૃહસ્થ અને લહિયા તરીકે જ જાણતા હતા ત ૧૮૬૫ માં રચાયેલ મુનિશ્રી જેઠમલજીએ લખેલ સમકિતસાર પુસ્તકમાં ષ્ટ લખેલ છે કે લોકાશાહ પહેલા નાણાવટી અને પછી લહિયા હતા યુ તેમણે લોકાશાહ જ્ઞાની કે વિદ્વાન હતા તેવું ક્યાય કહ્યુ નથી

લોકાશાહની બનાવેલી એકાદ ઢાળ, ચોપાઈ કે બીજું ઈ લખાણ મળતું નથી ત્યારે કયા પ્રમાણ ઉપર લોકાશાહના ાન અને વિદ્વતા મારેના ઢોલ પીટવામાં આવે છે?

લોકાશાહે તેમના નવા મતની શરૂઆત કરી ત્યારે તેમની સામે ્રર ઉહાપોહ થયો હશે તેમના મતનું ખંડન થયું હશે અને તેના માણો આજે પણ મોજુદ છે તો લોકાશાહે તેમને જવાબ પણ ાપ્યો હોવો જ જોઈએ ને! તો તેના જવાબની એક પણ નકલ કેમ મળતી નથી?

ખંડન મંડનની વાત બાજુએ રાખો તો પણ જો લોકાશાહ જ્ઞાની હોય તો તેમણે કોઈપણ તાત્ત્વિક કે દાર્શનિક પુસ્તક તો લખ્યું જ હોત પણ તેમણે કોઈ પુસ્તક પણ લખ્યું નથી

તેમ પણ નહિ તો લોકાશાહે પોતાના મતની રૂપરેખા તો લખીને તૈયાર કરી હોવી જ જોઈએ. પણ લોકાશાહનો સિદ્ધાંત સમજાવનારો એકાદ પત્ર પણ તેમના હાથનો લખેલો મળતો નથી.

લોકાશાહના સમકાલીન કડુઆશાહે પણ પોતાનો મત ચલાવ્યો હતો કડુઆશાહ ધુરંધર વિદ્વાન ન હતા તો પણ તેમણે પોતાના મતના નિયમ અને સિદ્ધાંત તો લખીને તૈયાર કર્યા હતા કે જે આજે પણ ઉપલબ્ધ છે

આ સર્વ ઉપરથી સાબિત થાય છે કે લોકાશાહમાં કોઈ પણ પ્રકારનું વિશેષ જ્ઞાન નહોતું લોકાશાહ જો સહેજ

પ્રતિભાશાળી માણસ હોય તેમણે કંઈક લેખ પુસ્તક તો લખ્યા જ હોય. પણ લોકાશાહે એક પણ પુસ્તક લખ્યાનો કોઈ પણ લેખકે કશોય ઉલ્લેખ કર્યો નથી.

મતલબ કે લોકાશાહમા કોઇપણ પ્રકારનુ વિશેષ જ્ઞાન હતુ જ નહિ.

૮

લોકાશાહે બત્રીશ સૂત્રો લખ્યા હતા?

લોકાશાહનુ જીવન ચરિત્ર લખનાર સ્થાનકવાસી લેખકો એમ બતાવે છે કે લોકાશાહે યતિજીને બત્રીશ સૂત્રો લખી આપેલા તેની એક એક નકલ વધારે કરીને તેમણે પોતા પાસે રાખી લીધેલી અને એ બત્રીશ સૂત્રોની સહાયથી તેમણે પોતાનો ક્રાતિકારી મત ચલાવ્યો

એટલે કે લોકાશાહે ચોરી છુપીથી બત્રીશ સૂત્રો મેળવ્યા હતા. પરતુ શ્રી અમોલખ ઋષિજીને પોતાના ગુરુ ઉપર આની રીતે ચોરીનુ કલક લગાડાય છે તે ગમ્યુ નહિ તેથી તેમણે સ ૧૯૮૩ માં તેમની "શાસ્ત્રોદ્ધાર મીમાસા"મા લખ્યુ કે—

"યતિજીએ લોકાશાહને એક સૂત્ર લખવાનુ આપેલુ તેની લોકાશાહે બે નકલ કરી અને યતિજીને આપતા કહ્યુ કે એક નકલ તમારે માટે અને એક મારા માટે મે લખી છે, ત્યારે સરળ, સ્વભાવી અને જ્ઞાનપ્રચારના પ્રેમી યતિજીએ ખુશી થઈ ને કહ્યુ કે ભલે, તમે પણ એક નકલ રાખીને વાંચજો એ પ્રમાણે લોકાશાહે બત્રીશ સૂત્રોની બબ્બે નકલ બનાવી"

"આગળ જતા શ્રી અમોલખ ઋષિજી લખે છે કે—નદી સૂત્રમાં ૭૨ સૂત્રોના નામ છે પણ બાકીના ૪૦ સૂત્રો વિચ્છેદ ગયા છે"

૯

સ્થાનકવાસીઓમા બત્રીશ સૂત્રોની માન્યતા કેમ પ્રસરી ?

સ્થાનકવાસીઓ આજે બત્રીશ સૂત્ર માને છે અને જો લોકાશાહે બત્રીશ સૂત્રોની નકલ કરી નહોતી તો સ્થાનકવાસીઓમા બત્રીશ સૂત્રોની માન્યતા પ્રસરી કેવી રીતે ? એ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે તેનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે

લોકાશાહ તો સૂત્રોને જ માનતા નહોતા લોકાશાહે સૂત્રોનો તેમ જ સામાયિક વગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓનો તથા દાન અને પૂજાનો પણ વિરોધ કર્યો હતો એ વાત એકેએક પ્રાચીન લેખક સ્પષ્ટ રીતે જણાવે છે જ્યારે લોકાશાહ સૂત્રનો જ વિરોધ કરતા હોય ત્યારે તેઓ સૂત્રો લખીને પોતાની પાસે રાખે એ વાત બની જ શકે નહિ

વળી લોકાશાહમા અર્ધમાગધી ભાષાનુ કે સસ્કૃત ભાષાનુ જ્ઞાન હતુ જ નહિ તેથી પણ તેઓ સૂત્ર લખીને તેમની પાસે રાખે તેમ બને જ નહિ અને એ સ્થિતિમા લોકાશાહે બત્રીશ સૂત્રો માન્ય કર્યા હતા એમ કહેવુ તે પણ સદતર જૂઠાણુ જ કહેવાય

પરતુ બત્રીશ સૂત્રોની માન્યતા ઉપસ્થિત થવાનુ કારણ આ પ્રમાણે છે—

પાર્શ્વચદ્રસૂરિ તપાગચ્છથી અલગ થયા ત્યારે લોકાશાહ તો વિદ્યમાન નહોતા પણ તેમના અનુયાયીઓએ આ તકનો સારો લાભ લીધો તેમણે શ્રી પાર્શ્વચદ્રસૂરિની પાસે જઈને તેમને પ્રાર્થના કરી કે— અમારા માટે જૈન સૂત્રોના અર્થ ગુજરાતી ભાષામા કરી આપો તો અમારા ઉપર ઘણો મોટો ઉપકાર થશે

પાર્શ્વચદ્રસૂરિને એટલી તો ખબર હતી જ કે આ લોકો જૈનાગમના વિરોધી છે તેથી તેમણે ત્રણ શરતે સૂત્રોના અનુવાદ કરી આપવાનુ કબૂલ કર્યું તે ત્રણ શરતો આ પ્રમાણે—

પરંતુ સ્થા. મુનિશ્રી જેઠમલજીએ તેમના સમકિતસારમાં લોકાશાહે બત્રીશ સૂત્રો લખ્યાની કશી જ વાત લખી નથી એટલું જ નહિ પણ સૌથી પ્રાચીન લેખક અને લોકાશાહના અનુયાયી યતિ ભાનુચંદ્રે લોકાશાહનું જીવનચરિત્ર વર્ણવ્યું છે તેમાં પણ લોકાશાહે બત્રીશ સૂત્રોની એક એક નકલ કે બબ્બે નકલ કરવા સબંધી કશું જ લખ્યું નથી.

પ્રાચીન એક પણ લેખકે કયાંય બતાવ્યું નથી કે લોકાશાહે બત્રીશ તો શું પણ તેમાંના એક પણ સૂત્રની એક પણ નકલ કરી હોય એમ બતાવ્યું નથી ત્યારે વા. મો. શાહ, સંતબાલ અને અમોલખ ઋષિજીએ બત્રીશ સૂત્ર લખ્યાની વાત લખી છે તે કશા પણ આધાર વિનાની હોઈ કલ્પિત જ ઠરે છે.

વળી જો લોકાશાહે બત્રીશ સૂત્રોની નકલ કરી હતી તો તે સૂત્રો આજે કયાંકથી પણ ઉપલબ્ધ થવા જોઇએ. બત્રીશેય નહિ તો થોડા થોડા નહિ તો એકાદ, એકાદ નહિ તો એક સૂત્રના થોડા પાના પણ ઉપલબ્ધ થઇ શકે, લોકાશાહના જ વખતમાં લખાયલા પુસ્તકો જ્ઞાનભંડારમાં આજે મળી શકે છે તો લોકાશાહનું લખેલ કોઈ એક પણ સૂત્ર મળતું નથી તે પણ સાબિત કરે છે કે લોકાશાહે એક પણ સૂત્ર લખીને પોતાની પાસ રાખ્યું નહોતું.

શ્રી અમોલખ ઋષિજીએ બાકીના ૪૦ સૂત્રો નિરુછેદ ગયાની વાત લખી છે તે તો આપોઆપ ખોટી ઠરે છે જ. કારણ કે તેમણે પોતે પણ લખેલું છે કે લોકાશાહના જન્મ પહેલાં પણ અનેક હસ્તલિખિત સૂત્ર મળતા હતા અને આજે પણ મૂર્તિપૂજક પાસે ૪૫ સૂત્રો તો છે જ અને એ તો સૌ કોઈ જાણે છે તેમ અમોલખઋષિ પણ જાણતા હતા જ.

ત્યા તેના—ક્યાક સાધુ, ક્યાક જ્ઞાન, ક્યાક અરિહંત, ક્યાક છદ્મસ્થ તીર્થંકર એમ જુદા જુદા અર્થ કરીને નવા ટબ્બા બનાવ્યા.

લોકાગચ્છ પહેલેથી પાર્શ્વચદ્રસૂરિના ટબ્બા માનતા હતા તેમ જ માનતા રહ્યા અને આજે પણ તેમ જ માને છે ત્યારે સ્થાનકવાસીઓ શ્રી ધર્મસિંહ મુનિના ટબ્બાવાળા અર્થો માનવા લાગ્યા અને આજે પણ તેમ જ માને છે

આથી સમજી શકાશે કે લોંકાશાહે એક પણ સૂત્ર લખ્યુ નહોતું, તેમની પાસે એક પણ સૂત્ર હતુ નહિ તેમ જ તેમને અર્ધમાગધી ભાષાનુ જ્ઞાન પણ નહોતુ. એટલે લોંકાશાહે બત્રીશ સૂત્રોની માન્યતા ચલાવી નહોતી.

બીજુ એ કે શ્રી ધર્મસિંહજી મુનિ તથા શ્રી લવજી ઋષિની પહેલા લોંકાગચ્છ બહુ પ્રસરેલો નહોતો પણ આ બે મુનિઓએ તથા ત્રીજા ધર્મદાસજી મુનિએ અથાગ શ્રમથી તથા અનેક શિષ્યોને જુદા જુદા પ્રાંતોમા મોકલીને સ્થાનકવાસી સંપ્રદાય ખૂબ વધાર્યો

છતા એટલુ તો ખરૂ જ કે તેમને એટલી મોટી ફતેહ મળવાનુ કારણ પણ હતુ. મૂર્તિપૂજકોએ મૂર્તિ પૂજાનો આડંબર એટલો બધો વધારી દીધો હતો અને મૂર્તિપૂજા એવી ખર્ચાળ બનાવી દીધી હતી કે તેથી ઘણા લોકો કંટાળી ગયા હતા અને જેવો આ મુનિઓએ મૂર્તિ વિરુદ્ધ પોકાર ઉઠાવ્યો કે તરત આ કંટાળેલા લોકો તેમા ભળી ગયા.

સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયમા વિશેષ અનુયાયીઓ તે વખતે થવાનુ મુખ્ય કારણ એ જ છે

(૧) તમારે જૈન મૂર્તિયો તથા મંદિરોની નિંદા કરવી નહિ

(૨) તમારે હમેશ જૈન મંદિરમા જઈને પ્રતિમાના દર્શન કરવા

(૩) તમારે ચૈત્યાચાર્યોના અવગુણ બોલવા નહિ

લોકાગચ્છ અનુયાયીઓએ આ ત્રણેય શરતો સ્વીકારી ત્યારે પાર્શ્વચંદ્રસૂરિજીએ સૂત્રો પર ટબ્બા લખવાનું કામ શરૂ કર્યું અને જેમ જેમ સૂત્ર પર ટબ્બા લખાતા ગયા તેમ તેમ તે લોકાગચ્છને આપતા ગયા આ પ્રમાણે ૨ બત્રીશ સૂત્રોના ટબ્બા લખાઈ ગયા ત્યારે લોકાગચ્છના અનુયાયીએ એ તેમણે સ્વીકારેલી શરતોનો ભંગ કર્યો તે જ વખતે પાર્શ્વચંદ્રસૂરિએ વિશેષ ટબ્બા લખવાનું બંધ કર્યું

આ પ્રમાણે બત્રીશ સૂત્રો તેમના હાથમા આવ્યા તેથી તેઓ બત્રીશ સૂત્રોને માનવા લાગ્યા પરંતુ એ બત્રીશ સૂત્રોમા મૂર્તિ સબંધી કઈ પાઠ છે કે નહિ તેની તેમને ખબર જ નહોતી તેટલું તેમને જ્ઞાન જ નહોતું નહિતર તે જ વખતે તેઓ મૂર્તિસબંધી પાઠ વાળા સૂત્રો જુદા કાઢી તેને અમાન્ય કરી દેત

કાળક્રમે તે ગચ્છમાથી મૂર્તિનો વિરોધ દૂર થઇ ગયો અને તેઓ મૂર્તિને માનવા પૂજવા લાગ્યા

ત્યારપછી મુનિશ્રી ધર્મસિંહજી તથા શ્રી લવજી ઋષિ એ સમસ્ત લોકાગચ્છના યતિવર્ગથી દૂર પડીને મૂર્તિનો જોરશોરથી વિરોધ શરૂ કર્યો તેમના અનુયાયી ઢુંઢિયા કહેવાયા અને પાછળથી સ્થાનકવાસી નામ ધારણ કર્યું.

તે વખતે મુનિ ધર્મસિંહજીએ બત્રીશ સૂત્રો ઉપર નવા ટબ્બા લખ્યા તેમને વ્યાકરણનું કશું જ્ઞાન નહોતું. તેથી સૂત્રોના સત્ય અર્થ સમજી શક્યા નહિ અને મૂર્તિનો વિરોધ ચાલુ રાખવા માટે સૂત્રોમા જ્યાં જ્યાં ચૈત્ય શબ્દ આવે છે

દયા દયા પોકારઈ ધર્મ્મ,
પ્રતિમા નિંદી બાધઈ કર્મ્મ ૫

—ઉ કમળ સયમ

બીજુ લોકાશાહે ધર્મનો ઉદ્ધાર મુદ્દન જ કર્યો નહોતો પરતુ ખરુ કહીએ તો અધર્મનુ જ પ્રતિપાદન કર્યું હતુ કારણ કે જૈન શાસ્ત્રો-સૂત્રોને લોકાશાહ માનતા નહોતા, સામાયિક વગેરે ધાર્મિક ક્રિયાનો તથા દાનનો લોકાશાહ નિષેધ કરતા હતા એટલે લોકાશાહનો મત એ ધર્મનો ઉદ્ધાર નહોતો પણ ધર્મનુ પતન હતુ અથવા અધર્મનો પ્રચાર જ હતો

લોકાશાહ પછી બીજા એક ગૃહસ્થ કડુઆશાહ થયા હતા તેમણે પણ સાધુઓનો વિરોધ કરી નવો મત સ્થાપ્યો હતો એમ બે મત તે વખતે ધર્મ વિરુદ્ધના થયા હતા તેનુ કારણ તો એમ કહી શકાય કે ભસ્મગ્રહે ઉતરતા પણ પોતાનો ક્રૂર સ્વભાવ બતાવી આપ્યો હતો એ બન્નેની વર્ષાવલી આ પ્રમાણે છે—

લોકાશાહ	કડુઆશાહ
જન્મ વિ સ ૧૪૮૨	જન્મ વિ સ ૧૪૯૫
મત વિ સ ૧૫૦૮	મત વિ સ ૧૫૨૪
દેહાત વિ સ ૧૫૩૨	દેહાત વિ સ ૧૫૬૪

ઉપર કહ્યુ તેમ ભસ્મગ્રહની અસર એ છે કે શ્રમણ સઘની ઉદયપૂજા ન થાય એટલે લોકાશાહ અને કડુઆશાહના કાર્યોનો ભસ્મગ્રહના ઉતરવાની સાથે સબધ મેળવી શકાય નહિ આ બે ગૃહસ્થોના કાર્યને ધર્મનો ઉદ્યોત ગણવામા આવે તો સમજવાનુ કે **ભસ્મગ્રહની અસર ધર્મના ઉદ્યોતને અટકાવતી નથી કારણકે તે પૂર્વે અનેક વિદ્વાન આચાર્યોએ ધર્મનો ઉદ્યોત, આના કરતા પણ વિશેષ પ્રકારે કર્યો હતો**

૧૦
લોકાશાહ અને ભસ્મગ્રહ

શ્રી કલ્પસૂત્રમા ઉલ્લેખ છે કે ભગવાન મહાવીરના નિર્વાણના સમયે બે હજાર વર્ષની મુદ્દતનો ક્રૂર ભસ્મગ્રહ બેઠો હતો તેનું ફળ એમ જણાવવામા આવે છે કે—બે હજાર વર્ષ સુધી શ્રમણ સઘની ઉદયપૂજા નહિ થાય

સ્થાનકવાસીઓનુ કહેવુ છે કે એ બે હજાર વર્ષની મુદ્દત પૂરી થઇ તેથી લોકાશાહનો જન્મ થયો અને તેણે ધર્મનો ઉદ્ધાર કર્યો સ્થાનકવાસીઓએ પ્રસગાનુસાર આ વાત ઘટાવી દીધી છે છતાં તેમા ભ્રાંતિ છે અને તે યથાર્થ નથી

ભસ્મગ્રહના બે હજાર વર્ષ વિ સ ૧૫૩૦ માં પૂરા થાય છે ત્યારે લોકાશાહે તેમનો મત વિ સ ૧૫૦૮ મા ચલાવવાનુ શરૂ કર્યું હતુ એટલે ભસ્મગ્રહ ઉતરવા પહેલા બાવીશ વર્ષ અગાઉ લોકાશાહે નવો મત શરૂ કર્યો તેથી સ્થાનકવાસીઓની વાત ઘટી શકતી નથી

સવત પનર અઠોતરઉ જાણિ,
લુંકુ લેહઉ મૂલની ખાણી,
સાધુ નિંદા અહનિશ કરઈ,
ધર્મ ધડામધ ઢીલઉ કરઈ ૨

ટાલઇ વિનય વિવેક વિચાર,
ટાલઈ સામાયિક ઉચ્ચાર,
પડિક્કમણાનઉં ટાઈલ નામ,
ભામઈ પડિયા ઘણા તિણિગામ ૮

સવત પનરનું ત્રીસઈ કાલિ,
પ્રગટ્યા વેષધર સમકાલિ,

મુસલમાન લહિયા જે મુસલમાનોના પુસ્તકો લખવાનુ કામ કરતા હતા તે ત્યાથી નીકળ્યા અને તે લોકાશાહના મિત્ર હોવાથી તેને બોલાવ્યા

ત્યારે લોકાશાહે ક્રોધમા પોતાની વરાળ કાઢી હશે અને તે મુસલમાને તે વખતે પોતાની નાસ્તિક માન્યતાની વાત કરી હશે ક્રોધ વખતે માણસને સત્ય વાત સૂઝતી નથી તે અનુસાર લોકાશાહને તે મુસલમાનની વાત ઠીક લાગી હશે એટલે કે અગ્નિમા ઘી હોમવા જેવુ થયુ હશે, તેથી લોકાશાહનો ક્રોધ યતિઓ તેમજ સઘો અને ધર્મ ક્રિયા તરફ વૃદ્ધિ પામ્યો હશે અને તેથી તેમણે તે સર્વનો બહિષ્કાર કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હશે એમ સર્વ પ્રાચીન લેખકોનુ અનુમાન છે

વીર વંશાવલીમા ઉલ્લેખ છે કે—"લોકાશાહ યતિઓના ઉપાશ્રયોમા લહિયાનુ કામ કરતા હતા તેની મજુરીના પૈસા શ્રાવકો જ્ઞાન ખાતામાથી આપતા હતા એક વખતે પુસ્તકની લખાઇના પૈસા આપી દેતા સાડા સતર દોકડા બાકી રહ્યા તેથી શ્રાવકો અને લોકાશાહ વચ્ચે આપસમા તકરાર પેદા થઇ

"લોકાશાહ યતિઓની પાસે ગયા યતિઓએ કહ્યુ કે—લુકા! અમે તો પૈસા રાખતા નથી માટે શ્રાવકોથી તમારો હિસાબ કરી લીઓ એ સાભળી લોકાને ગુસ્સો આવ્યો અને તે સાધુઓની નિંદા કરતા કરતા એક હાટ ઉપર આવીને બેઠા

"ત્યા એક મુસલમાન લહિયો મુસલમાનોના પુસ્તકો લખતો હતો અને લોકાશાહનો મિત્ર હતો તે ત્યાથી નીકળ્યો તેણે લોકાશાહને પૂછ્યુ કે—હે શાહ લોકા! તારા કપાળ પર શુ છે?

"લોકાશાહે કહ્યુ કે—મદિરનો સ્તભ (તિલક) છે"

"તે વખતે સૈયદે લોકાશાહને નાસ્તિકતાનો ઉપદેશ આપ્યો તેથી લોકાશાહની બુદ્ધિમા વિકાર થયો ત્યાર બાદ તેણે સૈયદની સગતિથી જૈન ધર્મની બધી ક્રિયાઓનો લોપ કરી પોતાનો નવો મત કાઢ્યો"

વળી ધર્મમા ફાટા પાડનાને ધર્મનો ઉદ્યોત ગણવામા આવે તો તે એક જાતનુ ઘોર અજ્ઞાન જ કહેવાય. લોકાશાહે અને કડુઆશાહે તો ધર્મસઘથી છૂટા પડી ધર્મને હાનિ જ કરી છે ધર્મમા સુધારો કરી એકતા કરવામા આવે તો જ તેને ધર્મનો ઉદ્યોત કહી શકાય. અથવા તો જૈનેતરને જૈન ધર્મમા લાવવામા આવે તો તે પણ ધર્મના ઉદ્યોતનુ કાર્ય કહેવાય પણ લોકાશાહે ધર્મના સાચા ઉદ્યોતનુ એક પણ કાર્ય કર્યું નથી

લોકાશાહે ફક્ત ક્રોધથી, દ્વેષથી સૂત્ર, ધર્મક્રિયા, દાનપૂજા વગેરેનો બહિષ્કાર કર્યો હતો અને સ્થાનકવાસીઓએ સૂત્રના ખોટા અર્થ કરી મૂર્તિનો નિષેધ કર્યો છે એટલે તેમના કાર્યોમા ધર્મનો ઉદ્યોત તો છે જ નહિ પણ તે ધર્મની હાનિનુ જ કાર્ય છે અને તે અસયતિ પૂજા નામના અચ્છેરામા ગણાય

૧૧
લોંકાશાહને
નવો મત કાઢવાનુ કારણ

લોંકાશાહની વાત લખનાર બધા પ્રાચીન લેખકો એક વાત તો એકી રીતે બતાવે છે કે લોંકાશાહને યતિઓ સાથે ઝઘડો થયો હતો પણ તે ઝઘડો થવાનુ કારણ જુદી જુદી રીતે બતાવે છે તે કારણોની તપાસમા નહિ પડતા આપણે એટલુ જ જાણી લઈએ કે લોંકાશાહને યતિ સાથે ઝઘડો થયો હતો અને એ ઝગડાને લીધે તેમનુ અપમાન કરી ઉપાશ્રયમાથી કાઢી મૂક્યા હતા

અપમાનથી લોંકાશાહ ક્રોધે ભરાયા હોય તે સ્વાભાવિક છે ઉપાશ્રયમાથી નીકળી લોંકાશાહ સામેની દુકાનમા બેઠા હતા ત્યા એક

જિનપૂજા કરવા મતિ ટળી,
અષ્ટાપદ બહુ તીર્થ વળી
નવિ માને પ્રતિમા પ્રાસાદ,
તે કુમતિ સિઉ કેહુ વાદ ૧૪

લુટક મતનુ કિસોઉ વિચાર,
જે પુણ ન કરેઇ શૌચાચાર,
શોચ વિહુણાઉ શ્રી સિદ્ધાત,
પઢતા ગુણતા દોષ અનત ૧૫૮

ઉપાધ્યાય શ્રીકમળ સયમજીએ વિ સ ૧૫૪૪માં તેમના સિદ્ધાત ાર ચોપાઈમા આ પ્રમાણે લખ્યુ છે—

સવત પન્નર અઠ્ઠોતર ઉજાણી,
લુકો લહીઉ ભૂલની ખાણિ,
સાધુનિદા અહનિશિ કરઈ,
ધર્મ ધડાબધ ઢિલાઉ ધરઈ ૨

તેહનઇ શિષ્ય મલીયો લખમસી,
જેહની બુધ્ધિ હિયાથી ખસી,
ટાલઈ જિનપ્રતિમા નઇ માન,
દયા દયા કરી ટાલઈ દાન ૩

ટાલઇ વિનય વિવેક વિચાર,
ટાલઇ સામાયિક ઉચ્ચાર,
પડીકકમણાનેઉ ટાલઈ નામ,
ભામઈપડિયા ઘણા તિણિ ગામ ૪

ગમે તેમ હોય પણ લોકાશાહે જૈન આગમો, યતિઓ, સામાયિક વગેરે ક્રિયાઓ તથા દાન પૂજાનો નિષેધ કરેલો એ તો નિશ્ચિત વાત છે.

જૈન શાસનમાં અસયમી ગૃહસ્થે કાઢેલો હોય તેવો આ લોકાશાહનો મત પહેલવહેલો જ નીકળ્યો હતો.

૧૨
લોકાશાહનો સિદ્ધાત

લોકાશાહના અનુયાયી તરીકે આજે બે સમુદાય વિદ્યમાન છે—(૧) લોકાગચ્છ અને (૨) સ્થાનકવાસી સપ્રદાય

એમ હોવા છતા એ બન્નેની માન્યતામા સખત વિરોધ છે લોકાગચ્છીય યતિ મૂર્તિને માને છે, મૂર્તિપૂજા કરે છે અને મુહપત્તિ રાખતા નથી ત્યારે સ્થાનકવાસી સાધુઓ મુહપત્તિ ચોવીશે કલાક બાધી રાખવાના આગ્રહી છે તેમજ મૂર્તિ અને મૂર્તિપૂજાના પ્રચડ વિરોધી છે

આ પ્રમાણે લોકાશાહના જ અનુયાયી કહેવાતા બે સમુદાયો વર્તનમા, આચારમા એકબીજાથી તદ્દન વિરોધી મતના છે ત્યારે સહેજે પ્રશ્ન થાય છે કે એ બેમાથી લોકાશાહના સાચા અનુયાયી કોણ ?

ત્યારે તેનો નિર્ણય કરવા માટે આપણે લોકાશાહના મતનો શુ સિદ્ધાત હતો તે સૌથી પહેલા જાણવુ જોઇએ

૫ • મુનિશ્રી લાવણ્યસમયજી વિ સ ૧૫૪૩ મા તેમની સિદ્ધાત ચોપાઈમા લખે છે કે—

મતિ થોડી નઈ થોડુ જ્ઞાન,
મહિયલ બહુ ન માને દાન,
પોસહ પડિક્કમણુ પચ્ચખાણ,
નહીં માને એ ઇસ્યો અ-નાણ ૧૩

અનુયાયી અને વિદ્વાન ગણાતા યતિ કેશવજીએ તેમના ગ્રંથમા લોકાશાહ વિષયમા લખ્યુ છે કે—

આગમ લખઈ મનમા શકઈ,
આગમ સાખિ દાન ન દિસઈ,
પ્રતિમા પૂજા ન પડિકકમણુ,
સામાયિક પોસહ પીણુ કમણું ૧૩

શ્રેણિક કુણિકરાય પ્રદેશી,
તુંગિયા શ્રાવક તત્ત્વગવેષી,
કિણુઈ પડિકકમણુ નવિ કિધુ,
કિણુઈ પરને દાન ન દિધુ ૧૪

સામાયિક પૂજા છઈ ઢોલ,
યતિ ચલાવઈ ઈણુવિધ પોલ,
પ્રતિમા પૂજા ણહુ સનાપ,
તો અરિહ કરઈ ધર્મની થાપ ૧૫

આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે લોકાશાહ સામાયિક વગેરે ક્રિયાઓને તેમ જ દાનો પણ માનતા નહોતા માટે જ તેમના અનુયાયીએ તે પ્રમાણે લખેલ છે

લોકાશાહ પછી ૩૦–૪૦ વર્ષે જ થયેલા લોકાગચ્છીય યતિ ભાનુચન્દ્રના સમયમા લોકાશાહના મૂળ સિદ્ધાંતમા કઈક પરિવર્તન થયુ હતુ તો પણ લોકો તો તેના મૂળ સિદ્ધાંતને અનુસરીને કહેતા કે લોકાશાહ સામાયિક વગેરે ક્રિયાઓ તથા દાન પૂજાને માનતા નથી તેથી, તેના જવાબમા યતિ ભાનુચન્દ્રે તેમની ચોપાઈમા સ ૧૫૭૮ મા લખ્યુ છે કે—

સામાયિક ટાલઈ બે વાર,
પર્વપરે પોસહ પરિહાર,

અનુયાયી અને વિદ્વાન ગણાતા યતિ કેશવજીએ તેમના પ્રથમા લોકાશાહના વિષયમા લખ્યુ છે કે—

આગમ લખઈ મનમા શકઈ,
આગમ સાખિ દાન ન દિસઈ,
પ્રતિમા પૂજા ન પડિકકમણું,
સામાયિક પોસહ પીણ કમણું ૧૩

શ્રેણિક કુણિકરાય પ્રદેશી,
તુગિયા શ્રાવક તત્ત્વગવેષી,
કિણુઈ પડિકકમણુ નવિ કિધુ,
કિણુઈ પરને દાન ન દિધુ ૧૪

સામાયિક પૂજા છઈ ઢાલ,
યતિ ચલાવઈ ઈણુવિધ પોલ,
પ્રતિમા પૂજા બહુ સતાપ,
તો અમ્હિ કરઈ ધર્મની થાપ ૧૫.

આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે લોકાશાહ સામાયિક વગેરે ક્રિયાઓને તેમ જ દાનો પણ માનતા નહોતા માટે જ તેમના અનુયાયીએ તે પ્રમાણે લખેલ છે

લોકાશાહ પછી ૩૦-૪૦ વર્ષે જ થયેલા લોકાગચ્છીય યતિ ભાનુચદ્રના સમયમા લોકાશાહના મૂળ સિદ્ધાતમાં કઈક પરિવર્તન થયુ હતુ તો પણ લોકો તો તેના મૂળ સિદ્ધાતને અનુસરીને કહેતા કે લોકાશાહ સામાયિક વગેરે ક્રિયાઓ તથા દાન પૂજાને માનતા નથી તેથી, તેના જવાબમા યતિ ભાનુચદ્રે તેમની ચોપાઈમા સ ૧૫૭૮ મા લખ્યુ છે કે—

સામાયિક ટાલઇ બે વાર,
પર્વપરે પોસહ પરિહાર,

પડિકકમણું બિનવ્રત ન કરઈ,
પચ્ચખાણુ કિમ આગાર ધરઈ ૧૭

ટાલઈ અસયતી નઈ દાન,
ભાવ પૂજાથી રૂડઉ જ્ઞાન,
દ્રવ્યપૂજા નવિકહિ જિનરાજ,
ધર્મ નામઈ હિસાઈ અકાજ ૧૮

સૂત્ર બત્રીશ સાચા સદ્દહ્યા,
સમતા ભાવે સાધુ કહ્યા,
સિરિ લુકાનો સાચો ધર્મ,
ભ્રમે પડિયા ન લહઈ મર્મ ૧૯

આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે સ ૧૫૬૦મા શ્રી પાર્શ્વચદ્ર સૂરિએ બત્રીશ સૂત્રોના ટબ્બા કરીને લોકાગચ્છને આપ્યા પછી યતિઓએ લોકાગાહની મૂળ મા યતામા કેટલીક સુધારો કર્યો હતો પણ તે પહેલાની લોકાશાહની માન્યતા તો ઉપર કહી તે પ્રમાણે તદ્દન ધર્મ વિરુદ્ધની જ હતી

તે સુધારો ઉપરની ચોપાઈ અનુસાર આ પ્રમાણે હતો—સામાયિક એક વાર, (બે વાર નહિ), પાપધ પર્વના દિવસે, પ્રતિક્રમણ વ્રતધારી શ્રાવક જ કરે પ્રત્યખ્યાન આગાર વિના લેવા, દાન અસયમીને નહિ પણ ફક્ત સયમીને જ દેવુ, દ્રવ્યપૂજા નહિ પણ ભાવપૂજા કરવી, બત્રીશ સૂત્રોને માનવા અને સમતાભાવવાળા હોય તે જ સાધુ હોઈ શકે ઇત્યાદિ માન્યતાઓ નવેસરથી ઘડી હતી

લોકાશાહે તો ક્રોધમા સામાયિક વગેરે ક્રિયાનો વિરોધ કરેલો હતો પણ પાછળથી યતિઓને સમજાયુ હશે કે આ વિરોધ ઠીક નથી તેથી તેઓએ સુધારો કર્યો હશે, અને તે પછી પણ ધારતે ધારતે વિશેષ સુધારો થતો ગયો અને આજે તો તે સર્વ ક્રિયાઓ મૂળ સૂત્રાનુસાર

લોકાગચ્છ માને છે એટલુ જ નહિ પણ તેઓ મૂર્તિ, મદિર અને પૂજાને પણ માને છે એટલે તેમનો મૂર્તિપૂજકો સાથે માન્યતામા કશો વિરોધ રહ્યો નથી

૧૩
લોકાશાહે ધર્મોપદેશ કર્યો હતો?

વા મો શાહે તેમની ઐતિહાસિક નોધમા ૬૮ મે પાને લખ્યુ છે કે લોંકાશાહે પોતાનો બુલદ અવાજ ભારતના ખૂણે ખૂણે પહોચાડ્યો તથા પાટણ નિવાસી લખમસી તેમની પાસે આવેલા તેમને લોકાશાહે એવો સરસ ધાર્મિક ઉપદેશ આપ્યો કે તે લોકાશાહના પાકા અનુયાયી બની ગયા

વળી વા મો શાહે ઐતિહાસિક નોધના ૬૯ મે પાને લખ્યુ છે કે સુરત, પાટણ, અરહટવાડા ઇત્યાદિ ચાર ગામોના સઘ અમદાવાદ આવેલા ને સઘના માણસો લોકાશાહનો ઉપદેશ સાભળા આવતા હતા આ ખબર યતિઓને પડતા તેઓએ સઘને કહ્યુ કે સઘનુ ખર્ચ વધી જાય છે તો હવે સઘે રવાના થવુ જોઈએ

ત્યારે સઘપતિઓએ કહ્યુ કે વરસાદ ઘણો પડ્યો છે, જીવોની ઉત્પત્તિ મોટા પ્રમાણમા થઈ ગઈ છે તેથી અહીથી સઘ જઈ નહિ શકે, ત્યારે યતિઓએ કહ્યુ કે આવો ધર્મ તમને કોણે બતાવ્યો? ધર્મના કાર્યમા હિંસા નથી ગણાતી ઇત્યાદિ લાબુ લખાણ છે

સતબાલે તેમના ધર્મપ્રાણ લોકાશાહ પુસ્તકમા એ જ વાત લખી છે આ વાત તદ્દન ઉપજાવી કાઢેલી છે તે હવે આપણે જોઈએ

લોકાશાહના જ અનુયાયી યતિ ભાનુચદ્ર સ ૧૫૮૮ મા તેમની ચોપાઈમા લખે છે કે—

> હાટઉ બઇઠો દે ઉપદેશ,
> સાભળી યતિગણ કરઇ કલેસ,

આ સર્વ કારણો ઉપરથી ચોક્કસપણે સમજી શકાય છે કે આ વાત ઉપજાવી કાઢેલી છે. તેમા સત્યનો અશ પણ નથી. ફક્ત યતિની નિદા અને લોકાશાહની પ્રશસા કરવા માટે જ આ વાત ઉપજાવી કાઢી છે એમ સ્પષ્ટ સમજી શકાય છે.

બાકી ઉપર કહી યતિ ભાનુચદ્રની ચોપાઈ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે અમદાવાદમા લોંકાશાહની વાત કોઈએ માની નહિ તેથી નિરાશ થઈને તે પોતાના વતન લીબડી ગયા. ત્યા તેમનો ફઈનો દીકરો લખમશી કારભારી થયો હતો તેણે લોંકાશાહને સહકાર આપ્યો અને તેમને લીબડી રાજ્યમા ઉપદેશ કરવાની છૂટ આપી. કારણ કે દયા ધર્મ સાચો છે એમ લખમશી માનતો હતો.

૧૪
મૂર્તિપૂજા અને મુહપત્તિ સબધમા લોંકાશાહનુ મતવ્ય

સ્થાનકવાસીઓ પોતાને લોંકાશાહના અનુયાયીઓ માને છે અને સ્થાનકવાસીઓ મૂર્તિ અને મૂર્તિપૂજાનો વિરોધ કરે છે અને મુહપત્તિ ચોવીશેય કલાક બાધી રાખવાનો આગ્રહ સેવે છે ત્યારે તે સબધમા લોંકાશાહનું શુ મતવ્ય હતુ તે વિચારવાનુ પ્રાપ્ત થાય છે

આપણે આગળ જોઈ ગયા કે લોંકાશાહે સ ૧૫૦૮ મા તેમનો મત શરૂ કરતી વખતે આટલી વાતો માનતા નહોતા —

(૧) જૈન સૂત્રોને માનતા નહોતા

(૨) સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પૌષધ, પ્રત્યાખ્યાન માનતા નહોતા

(૩) દાન અને મદિર, મૂર્તિ તથા મૂર્તિપૂજા માનતા નહોતા

આ ઉપરથી મુખ્ય વાત એ નીકળે છે કે મૂર્તિ અને મૂર્તિપૂજા જૈન સિદ્ધાતની વિરુદ્ધ છે માટે લોંકાશાહે વિરોધ કર્યો હતો એમ નથી

સ્થાનકવાસીઓ અત્યારે મૂર્તિ અને મૂર્તિપૂજાનો જે વિરોધ કરે છે તથા મુહપત્તિ ચોવીશેય કલાક બાંધી રાખવાનો જે આગ્રહ સેવે છે તેની શરૂઆત તો મુનિઓ ધર્મસિંહજી અને લવજી ઋષિએ કરેલી લોકાગચ્છી યતિઓ તો ઘણા વખતથી મૂર્તિપૂજક બની ગયા હતા પરંતુ સં ૧૬૮૫ માં ગુરુ શિવજી ઋષિથી મુનિ ધર્મસિંહજીએ છૂટા પડી દરિયાપુરી સંપ્રદાય સ્થાપ્યો અને સં ૧૬૯૨ માં વરજાંગઋષિથી છૂટા પડી મુનિશ્રી લવજી ઋષિએ ખંભાત સંપ્રદાયની શરૂઆત કરી અને સં ૧૭૧૬ માં ધર્મદાસજીએ પણ દીક્ષા લીધી અને તેમણે પણ ખૂબ ધર્મ પ્રચાર કર્યો

ધર્મસિંહજીએ આઠ કોટિનો આગ્રહ પ્રવર્તાવ્યો ત્યારે લવજી ઋષિએ પહેલ વહેલાં મુહપત્તિ ચોવીશેય કલાક દોરાથી મોઢે બાંધી રાખવાનો આગ્રહ ચલાવ્યો પણ આ ત્રણેયે મૂર્તિ અને મૂર્તિ પૂજા વિરોધનો આગ્રહ તો નવેસરથી ચાલુ કરેલો ત્યારથી એ માન્યતાઓ સ્થાનકવાસીઓમાં પ્રસરી અને દૃઢમૂળ થઈ

યતિવર્ગમાંથી છૂટા પડી બીજા યતિઓએ પણ સ્થાનકવાસી ધર્મનો પ્રચાર કરેલો હતો પણ આ ત્રણ મહાત્માઓ મુખ્ય હતા

પરંતુ ખેદની વાત એ છે કે આ સર્વ ક્રિયોદ્ધારક મહાત્માઓએ શુદ્ધ ક્રિયા ઉપર જ ખૂબ ભાર મૂકેલો અને જ્ઞાનને તેટલું જ અવગણેલું વ્યાકરણ તો કોઈ શિખેલા જ નહિ અને તેથી જ ચેઇય = ચૈત્ય શબ્દના ખોટા અર્થ કરી મૂર્તિનો ખોટી રીતે વિરોધ કરેલો અને આજે પણ તેમના અનુયાયીઓ તેવી જ રીતે ખોટો વિરોધ કરી રહેલ છે.

પણ તેમના ... માન તથા સંઘની સાથે ઝઘડો થવાથી ક્રોધે
ન ... વાત ... ની વાતનો જ વિરોધ કર્યો હતો

... વાત ... માટે સૂત્રનો વિરોધ કર્યો, યતિઓ
સામાયિક વગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવાનું કહે માટે તે સર્વે ક્રિયાઓનો
... મૂર્તિપૂજા કરવાનું કહે અને તેઓ મંદિરમાં રહે
માટે મૂર્તિ, મંદિર ... પૂજાનો વિરોધ કર્યો તેમજ સંઘ સાથે ઝઘડો
થવાથી ... સામાયિકનો વિરોધ કર્યો

એટલે કે લોંકાશાહનો વિરોધ તત્ત્વ કે સિદ્ધાંતમાં મતભેદના કારણે નહોતો પરંતુ ફક્ત અંગત અપમાનથી ઉપજેલા ક્રોધનું જ તે પરિણામ હતું.

... સ્થાનકવાસીઓ કે જેઓ પોતાને લોંકાશાહના અનુયાયી ... તેમનો મૂર્તિપૂજા અને મુહપત્તિ માટે સૈદ્ધાંતિક મતભેદ છે

લોંકાશાહ દીક્ષા ના લીધી જ નહોતી એટલે તેઓ મુહપત્તિ બાંધતા કે ન બાંધતા તે પ્રશ્ન જ ઉપસ્થિત થતો નથી અને ધાર્મિક ક્રિયાઓનો વિરોધ કરતા પહેલા તો મૂર્તિપૂજકના અનુયાયી હતા તેથી તેમના ... જ પ્રમાણે જ તેઓ ચાલતા હોય

લોંકાશાહને ધાર્મિક ક્રિયાઓનો વિરોધ હોવાથી તેમનો મત ચાલી શકે તેમ હતું જ નહિ તેથી તેમના અનુયાયી યતિઓએ લોંકાશાહના અનસાન પછી થોડા વખતમાં જ થોડા ફેરફાર સાથે ધાર્મિક ક્રિયાઓને સ્વીકારી હતી, બત્રીસ સૂત્ર માન્ય કરતા હતા અને મૂર્તિમંદિર અને મૂર્તિપૂજા માન્ય કર્યા હતા અને તે આજ સુધી તે પ્રમાણે લોંકાગચ્છમાં ચાલે લોંકાગચ્છના ઉપાશ્રમમાં મંદિરમૂર્તિ હોય છે અને મૂર્તિપૂજા પણ થાય છે

સ્થાનકવાસીઓ અત્યારે મૂર્તિ અને મૂર્તિપૂજાનો જે વિરોધ કરે છે તથા મુહપત્તિ ચોવીસેય કલાક બાંધી રાખવાનો જે આગ્રહ સેવે છે તેની શરૂઆત તો મુનિઓ ધર્મસિંહજી અને લવજી ઋષિએ કરેલી લોંકાગચ્છી યતિઓ તો ઘણા વખતથી મૂર્તિપૂજક બની ગયા હતા પરંતુ સં ૧૬૮૫માં ગુરુ શિવજી ઋષિથી મુનિ ધર્મસિંહજીએ છૂટા પડી દરિયાપુરી સંપ્રદાય સ્થાપ્યો અને સં ૧૬૯૨માં વરજાંગઋષિથી છૂટા પડી મુનિશ્રી લવજી ઋષિએ ખંભાત સંપ્રદાયની શરૂઆત કરી અને સં ૧૭૧૬મા ધર્મદાસજીએ પણ દીક્ષા લીધી અને તેમણે પણ ખૂબ ધર્મ પ્રચાર કર્યો

ધર્મસિંહજીએ આઠ કોટિનો આગ્રહ પ્રવર્તાવ્યો ત્યારે લવજી ઋષિએ પહેલ વહેલ વહેલાં મુહપત્તિ ચોવીસેય કલાક દોરાથી મોઢે બાંધી રાખવાનો આગ્રહ ચલાવ્યો પણ આ ત્રણેયે મૂર્તિ અને મૂર્તિ પૂજા વિરોધનો આગ્રહ તો નવેસરથી ચાલુ કરેલા ત્યારથી એ માન્યતાઓ સ્થાનકવાસીઓમાં પ્રસરી અને દૃઢમૂળ થઈ

યતિવર્ગમાથી છૂટા પડી બીજા યતિઓએ પણ સ્થાનકવાસી ધર્મનો પ્રચાર કરેલો હતો પણ આ ત્રણ મહાત્માઓ મુખ્ય હતા

પરંતુ ખેદની વાત એ છે કે આ સર્વ ક્રિયોદ્ધારક મહાત્માઓએ શુદ્ધ ક્રિયા ઉપરજ ખૂબ ભાર મૂકેલો અને જ્ઞાનને તેટલું જ અવગણેલું વ્યાકરણ તો કોઈ શિખેલા જ નહિ અને તેથી જ ચેइय = ચૈત્ય શબ્દના ખોટા અર્થ કરી મૂર્તિનો ખોટી રીતે વિરોધ કરેલો અને આજે પણ તેમના અનુયાયીઓ તેવી જ રીતે ખોટો વિરોધ કરી રહેલ છે.

પણ તેમને યતિઓની સાથે તથા સંઘની સાથે ઝઘડો થવાથી ક્રોધે ભરાઈને યતિ અને સંઘની વાતોનો જ વિરોધ કર્યો હતો

યતિઓ સૂત્રની વાત કરે માટે સૂત્રનો વિરોધ કર્યો, યતિઓ સામાયિક વગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવાનું કહે માટે તે સર્વ ક્રિયાઓનો વિરોધ કર્યો યતિઓ મૂર્તિપૂજા કરવાનું કહે અને તેઓ મંદિરમાં રહે માટે મૂર્તિ, મંદિર અને પૂજાનો વિરોધ કર્યો તેમજ સંઘ સાથે ઝઘડો થવાથી દાનનો, સ્વામી વાત્સલ્યનો વિરોધ કર્યો

એટલે કે લોંકાશાહનો વિરોધ તત્ત્વ કે સિદ્ધાંતમાં મતભેદના કારણે નહોતો પરંતુ ફક્ત અંગત અપમાનથી ઉપજેલા ક્રોધનું જ તે પરિણામ હતું.

ત્યારે સ્થાનકવાસીઓ કે જેઓ પોતાને લોકાશાહના અનુયાયી કહેવડાવે છે તેઓને મૂર્તિપૂજા અને મુહપત્તિ માટે સૈદ્ધાંતિક મતભેદ છે

લોકાશાહે દીક્ષા તો લીધી જ નહોતી એટલે તેઓ મુહપત્તિ બાંધતા કે ન બાંધતા તે પ્રશ્ન જ ઉપસ્થિત થતો નથી અને ધાર્મિક ક્રિયાઓનો વિરોધ કરતા પહેલા તો મૂર્તિપૂજકના અનુયાયી હતા તેથી તેમના રિવાજ પ્રમાણે જ તેઓ ચાલતા હોય

લોંકાશાહને ધાર્મિક ક્રિયાઓનો વિરોધ હોવાથી તેમનો મત ચાલી શકે તેમ હતું જ નહિ તેથી તેમના અનુયાયી યતિઓએ લોકાશાહના અવસાન પછી થોડા વખતમાં જ થોડા ફેરફાર સાથે ધાર્મિક ક્રિયાઓને સ્વીકારી હતી, બત્રીસ સૂત્રો માન્ય કરતા હતા અને મૂર્તિમંદિર અને મૂર્તિપૂજા માન્ય કર્યા હતા અને તે આજ સુધી તે પ્રમાણે લોકાગચ્છમાં ચાલુ છે લોકાગચ્છના ઉપાશ્રમમાં મંદિરમૂર્તિ હોય છે અને મૂર્તિપૂજા પણ થાય છે.

સ્થાનકવાસીઓ અત્યારે મૂર્તિ અને મૂર્તિપૂજાનો જે વિરોધ કરે છે તથા મુહપતિ ચોવીરોય કલાક બાધી રાખવાનો જે આગ્રહ સેવે છે તેની શરૂઆત તો મુનિઓ ધર્મસિહજી અને લવજી ઋષિએ કરેલી લોકાગચ્છી યતિઓ તો ઘણા વખતથી મૂર્તિપૂજક બની ગયા હતા પરતુ સ ૧૬૮૫મા ગુરુ શિવજી ઋષિથી મુનિ ધર્મસિહજીએ છૂટા પડી દરિયાપુરી સપ્રદાય સ્થાપ્યો અને સ ૧૬૯૨માં વરજાગઋષિથી છૂટા પડી મુનિશ્રી લવજી ઋષિએ ખભાત સપ્રદાયની શરૂઆત કરી અને સ ૧૭૧૬મા ધર્મદાસજીએ પણ દીક્ષા લીધી અને તેમણે પણ ખૂબ ધર્મ પ્રચાર કર્યો

ધર્મસિહજીએ આઠ કોટિનો આગ્રહ પ્રવર્તાવ્યો ત્યારે લવજી ઋષિએ પહેલ વહેલ વહેનાં મુહપત્તિ ચોવીશેય કલાક દોરાથી મોઢે બાધી રાખવાનો આગ્રહ ચલાવ્યો પણ આ ત્રણેયે મૂર્તિ અને મૂર્તિ પૂજા વિરોધનો આગ્રહ તો નવેસરથી ચાલુ કરેલ ત્યારથી એ માન્યતાઓ સ્થાનકવાસીઓમા પ્રસરી અને દૃઢમળ થઈ

યતિવર્ગમાથી છૂટા પડી બીજા યતિઓએ પણ સ્થાનકવાસી ધર્મનો પ્રચાર કરેલો હતો પણ આ ત્રણ મહાત્માઓ મુખ્ય હતા

પરતુ ખેદની વાત એ છે કે આ સર્વ ક્રિયોદ્ધારક મહાત્માઓએ શુદ્ધ ક્રિયા ઉપરજ ખૂબ ભાર મૂકેલો અને જ્ઞાનને તેટલુ જ અવગણેલુ વ્યાકરણ તો કોઈ શિખેલાજ નહિ અને તેથી જ चेइय = ચૈત્ય શબ્દના ખોટા અર્થ કરી મૂર્તિનો ખોટી રીતે વિરોધ કરેલો અને આજે પણ તેમના અનુયાયીઓ તેવી જ રીતે ખોટો વિરોધ કરી રહેલ છે.

યતિઓ તથા સંઘ સાથે ઝઘડો થયો તે પછી તેમણે તેમની સામે વિરોધની વાતો કરવા માડી અથવા ઉપદેશ દેવા માડ્યો પણ અમદાવાદવાદમા એક પણ માણસે તેમના મતો રેમ આપ્યો નહિ

સંવત પનર અઠોતરૂઉ જાણિ,
લુંકુ લેહઉ ભૂલિની ખાણિ,
સાધુ નિંદા અહનિશિ કરઇ,
ધર્મ્મ ધડાબંધ ઢીલઉ કરઇ ૨

સંવત પનરનુ ત્રીસઈ સાલિ,
પ્રગટ્યા વેષ ધાર સમ કાલિ,
દયા દયા પોકારઈ ધર્મ્મ
પ્રતિમા નિંદી બાંધઈ કર્મ્મ,

—ઉપાધ્યાય કમલ સંયમ

સા લુંકા આ માનઇ અપમાન,
પોસાલઈ જાવા પચ્ચખાણ,
ઠામઠામ દયાઇ ધર્મ કહ્યો,
સાચો ભેદ આજ અમ્હિ લહ્યો ૧૦

હાટઉ બઇઠો દે ઉપદેશ,
સાભળી યતિ ગણુ કરઇ કલેસ,
સંઘનો લોક પણ પખિયો થયો,
સા લુંકા તવ લીંબડી ગયો ૧૧

—યતિ ભાનુચંદ્ર

આ ચોપાઈઓ ઉપરથી સ્પષ્ટ માલુમ પડે છે કે સં ૧૫૦૮થી લોકાશાહ હાટ ઉપર બેસીને હમેશ સાધુનિંદા વગેરે તેમનો ધર્મ વિરુદ્ધનો ઉપદેશ આપતા હતા તે સાંભળીને યતિઓને પણ લોંકાશાહની અવળી મતિ પર ખેદ થતો હતો યતિઓ અને સંઘ સાથે ઝઘડો થવાથી લોંકાશાહે ઉપાશ્રયે (પૌષધશાળાએ) તો જવાનુ બંધ કર્યું હતુ અને હાટ પર બેસીને ઉપદેશ આપવા જતા પણ અમદાવાદના લોકોએ તેમનો ઉપદેશ માન્ય કર્યો નહિ

તેથી છેવટ કંટાળીને સં ૧૫૩૦મા લોકાશાહ અમદાવાદ છોડી પોતાના વતન લીંબડી ગયા

લખમસી તે તિહા છઈ કારભારી,
સા લુકાનો થયો સહચારી
અમારા રાજિમા ઉપદેશ કરો,
દયા ધર્મ છઈ સહુથી ખરો ૧૨
—યતિ ભાનુચંદ્ર

તે વખતે લોકાશાહના ફઈનો દીકરો લખમસી તે રાજ્યમા કારભારી થયો હતો તેણે લોકાશાહને આવકાર આપી લીંબડી રાજ્યમા દયા ધર્મનો ઉપદેશ આપવાનુ કહ્યુ કારણ કે દયા એ જ સાચો ધર્મ છે

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે સં ૧૫૩૦ સુધી લોકાશાહને કોઈ અનુયાયી મળ્યો નહોતો તેમ તેઓ અમદાવાદ કે લીંબડી સિવાય બીજા કોઈ ગામમા ઉપદેશ દેવા પણ ગયા નહોતા

દયા ધર્મી થયો બહુ લોગ,
એહવિ મલ્યો ભાણાનો સંયોગ,

ઘરડઉ લુકો નવિ દીક્ષા લહિં,
પિણ ભાણો પોતે વેષ ગ્રહી ૧૩

દયા ધર્મ જળહળતી જ્યોત,
સા લુકે કિધુઉ ઉદ્યોત,
પનરસય બતીસઉ પ્રમાણ,
સા લુકો પામ્યો નિરવાણ ૧૪

—યતિ ભાનુચન્દ્ર

લખમસી કારભારીએ સહકાર આપવાથી લોકાશાહે લીંબડીમા દયા ધર્મનો ઉપદેશ આપવો શરૂ કર્યો તે લીંબડીના લોકોએ સ્વીકાર્યો તેવામા લોકાશાહને ભાણાનો સયોગ થયો લોકાશાહ પોતે ઘરડા થયેલ હોવાથી તેઓ દીક્ષા લઈ શક્યા નહિ પણ ભાણાએ પોતે દીક્ષા લઈ સાધુવેષ ગ્રહણ કર્યો

એમ લોકાશાહે દયા ધર્મની જળહળતી જ્યોતનો ઉદ્યોત કર્યો અને સ ૧૫૩૨મા લોકાશાહ સમાધિ મરણને પ્રાપ્ત થયા

આ પ્રમાણે લોકાશાહના મૃત્યુ સુધી લખમસી, ભાણજી અને લીંબડીના થોડાક શ્રાવકો એટલા જ તેમના અનુયાયી હતા પરતુ તેમના મૃત્યુ પછી લખમસી અને ભાણજીએ વિચાર્યું હશે કે સઘો અને સામાયિક વગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓનો વિરોધ કરવાથી તેમનુ કામ ચાલી શકશે નહિ તેવી તેમણે તે સબધમા થોડી છૂટછાટ મૂકવા માડી હશે કે જે આપણે યતિ ભાનુચન્દ્રની ચોપાઈમા આગાઉ જોઈ ગયા છીએ

સારાંશ એ છે કે—

લોકાશાહ ક્યાય પણ ઉપદેશ કરવા ગયા નહોતા.
અમદાવાદમા લોંકાશાહને કોઈ અનુયાયી મળ્યો નહોતો.

લાબડીમા લોકાશાહના દેહાંત સમયે તેમને લખમસી, ભાણજી અને થોડાક લીંબડીના શ્રાવકો એટલો જ અનુયાયી વર્ગ મળ્યો હતો.

એ સિવાય વા. મો શાહ વગેરે આધુનિક લેખકોએ લખેલી બધી વાતો ખોટી છે

દરેક બાબતમા સત્ય હોય તે જ માનવુ અને સત્યને જ અનુસરવુ એ જ સાચા શુદ્ધ જૈન ધર્મનુ ફરમાન છે

લોકાશાહનુ ટુકુ જીવનચરિત્ર

લોકાશાહનુ જીવન ચરિત ટુકામા વર્ણવવુ હોય તો આ પ્રમાણે કહી શકાય—

લાબડી (સાગષ્ટ્ર)મા દશાશ્રીમાળી વણિક ડુગરશાહના પત્ની ચૂડા ી કુક્ષીએ મ ૧૮૮૨ ના વૈશાખ વદ ચૌદસને દિવસે લોકાશાહનો જ મ થયો હતો

લોકાશાહ આઠ વર્ષના થયા ત્યારે તેમના પિતાનુ અવસાન થયુ અને ત્યારે ડુગરશાહ જે કઇ થોડી ઘણી પુ જી મૂકી ગયેલા તે લોકાશાહના ફૂઇના દીકરા લખમસીએ હડપ કરી લીધી

લોકાશાહ સોળ વર્ષના થયા ત્યાર તેમની માતા પણ ગુજરી ગયા તેથી લોકાશાહ નિરાધાર થઈ ગયા તેથી કમાવાને માટે લોકાશાહ અમદાવાદ ગયા

ત્યાં થોડો વખત નોકરી કરી પછી નાણાવટ (ધીરધાર)નો ધધો શરૂ કર્યો. તે વખતે લોકાશાહ દેવપૂજા, સામાયિક આદિ ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરતા હતા તેમજ વ્યાખ્યાન સાભળવા પણ જતા હતા

ધીરધારમા પૂતી કમાણી નહિ હોવાથી યતિ જ્ઞાનસાગરજી પાસે જૈન લિપિનુ જ્ઞાન મેળવીને લહિયાનુ પણ કામ કરવા લાગ્યા

એક વખત હિસાબ સબધમા તકરાર થવાથી તેમજ યતિના આચાર સબધમા તકરાર થવાથી લોકાશાહ અભિમાની પ્રકૃતિના હોવાથી ભારે ગુસ્સામા આવી ગયા તેથી યતિઓએ અને સઘના માણસોએ તેમનુ અપમાન કરી તેમને ઉપાશ્રયમાથી બહાર કાઢી મૂકયા

લોકાશાહ બહાર આવીને ઉપાશ્રયની સામે કોઈ હાટ ઉપર બેસીને સાધુની નિંદા કરવા લાગ્યા તે વખતે તેમનો એક મુસલમાન સૈયદમિત્ર કે જે પણ લહિયો હતો તે ત્યાથી નીકળ્યો ત્યારે તે સૈયદે મુસલમાન ધર્મ પ્રમાણેની નાસ્તિકતાની વાતો કરી લોકાશાહના ક્રોધાગ્નિમા ઘી રેડવા જેવુ કર્યુ

એ પ્રમાણે યતિઓના નિમિત્તથી અનહદ ગુસ્સે થઇને લોકાશાહે જૈનસૂત્રો, સાધુઓ, મદિરમૂર્તિ, સામાયિક, પૌષધ, પ્રતિક્રમણ, પ્રત્યાખ્યાન, દાન, દેવપૂજાનો બહિષ્કાર કર્યો અને યતિઓનો તો હિંસાધર્મ છે એમ પોકાર કરી પોતાનો દયાધર્મ છે એમ કહી નવો મત સ્થાપન કર્યો

પરતુ અમદાવાદના શ્રાવકો સમજુ હોવાથી લોકાશાહના મતને કોઇએ આવકાર આપ્યો નહિ તેથી છેવટે ખિન્ન, નિરાશ અને તિરસ્કૃત થઇને અમદાવાદ છોડીને પોતાના વતન લીંમડીમા આવ્યા

ત્યા તે વખતે તેમના ફઇના દીકરા લખમશી કારભારી પદે હતા તેમણે લોકાશાહની વાત સાભળીને તેમને લીબડી રાજ્યમા બેધડક દયા ધર્મનો પ્રચાર કરવાની છૂટ આપી પરતુ તે વખતે લોંકાશાહ વૃદ્ધ ઉમરના થઈ ગયા હતા તેમ તદુરસ્તી પણ સારી નહોતી તેથી ઝાઝો પ્રચાર કરી શકયા નહિ

તો પણ લખમસી ઉપરાત ભાણુજી નામનો એક અનુયાયી તેમને મળી ગયો તેણે સ્વય દીક્ષા લઈને લોકાશાહના મતનો પ્રચાર શરૂ

કર્યો તે કંઈ વિશેષ કામ કરી શકે તે પહેલા સં ૧૫૩૨મા લોકાશાહનો દેહાત થયો

તે પછી ભાણજી વગેરેએ લોકાશાહના મૂળ મતમા કેટલોક સુધારો કરીને લોકમત ચલાવ્યો અને તેના અનુયાયીઓ લોકાગચ્છી કહેવાયા

લોકાશાહની માન્યતા તો સદતર ધર્મ વિરુદ્ધની જ હતી. એટલે ખરૂં કહીએ તો આજે લોંકાશાહનો તો કોઇ અનુયાયી છે જ નહિ.

લોંકાગચ્છ અને સ્થા. માન્યતામાં ફેરક

પણ લોકાશાહને પોતાના આદ્ય પુરુષ તરીકે માન્ય કરતા બે સમુદાયો વચ્ચે પણ માન્યતામાં મોટો ફરક છે તે અત્રે ટુકામા બતાવુ છુ

લોકાગચ્છી માન્યતા	સ્થાનકવાસી માન્યતા
બત્રીશ સૂત્રો ઉપર પાર્શ્વચંદ્રસૂરિએ કરેલ ટબ્બાને માન્ય કરે છે	પાર્શ્વચંદ્રના ટબ્બામા ફેરફાર કરી ધર્મસિંહજી મુનિએ બનાવેલ ટબ્બાને માને છે
મૂર્તિપૂજાને માને છે	મૂર્તિપૂજાને માનતા નથી
ઉપાશ્રયમાં મૂર્તિ તથા મંદિર રાખે છે	મૂર્તિ તથા મંદિરને માનતા નથી
મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરે છે	મૂર્તિ માનનારની નિંદા કરે છે
સામાયિક આદિ ક્રિયામા સ્થાપનાજી રાખે છે	સ્થાપનાને માનતા નથી
મુહપત્તિ બાધતા નથી	મુહપત્તિ બાધી રાખવાના આગ્રહી છે

યતિ હાથમા ડડો ના રાખે કામળી રાખે છે	કાંઈ ગખતા નથી
ઓઘો નાની ડાંડીવાળો રાખે છે	મોટી ડાંડીવાળો ઓઘો ગખે છે
શ્રાવકોના ઘેરથી જ ગોચરી વહોરે છે કારણ આહાર પાણીની શુદ્ધતા રહે છે	અજૈનને ત્યા પણ વહોરે છે ત્યાં શુદ્ધતા રહેતી નથી

આ સિવાય બીજી પણ ઘણી પ્રવૃત્તિઓ છે કે જેમાં લોંકાગચ્છ અને સ્થાનકવાસીઓમા મોટો ફરક છે અત્યારે લોંકાગચ્છ એ મૂર્તિપૂજક તપાગચ્છની એક શાખા જેવો ગણાય ત્યારે સ્થાનકવાસી સપ્રદાય તેનો વિરોધ પક્ષનો ગણાય

અધર્મની પ્રરૂપણા કરનાર અને જૈન સમાજમા ધર્મ વિરુદ્ધની વાતો કે ધર્મ વિરુદ્ધના સિદ્ધાંતો ફેલાવનાર વ્યક્તિને પોતાના આદ્ય પુરુષ તરીકે માનવા એ સાચા જૈન ધર્મી માટે મિથ્યાત્વ અપનાવવા જેવુ કાર્ય ગણાય.

તેમ જ તેના પુરુષની જયતિ ઉજવવી તે મિથ્યાત્વને અનુમોદન આપવા જેવુ કાર્ય ગણાય.

સ્થાનકવાસીઓ મિથ્યાત્વને હેય માનતા હોય તો તેમણે ઘણો ઉડો વિચાર કરવાની જરૂર છે.

કર્યો તે કંઇ વિશેષ કામ કરી શકે તે પહેલા સં. ૧૫૩૨મા લોકાશાહનો દેહાંત થયો.

તે પછી ભાણજી વગેરેએ લોકાશાહના મૂળ મતમા કેટલોક સુધારો કરીને લોકમત ચલાવ્યો અને તેના અનુયાયીઓ લોકાગચ્છી કહેવાયા

લોંકાશાહની માન્યતા તો સદંતર ધર્મ વિરુદ્ધની જ હતી. એટલે ખરૂં કહીએ તો આજે લોંકાશાહનો તો કોઇ અનુયાયી છે જ નહિ.

લોકાગચ્છ અને સ્થા. માન્યતામા ફેરફ

પણ લોકાશાહને પોતાના આદ્ય પુરુષ તરીકે માન્ય કરતા બે સમુદાયો વચ્ચે પણ માન્યતામા મોટો ફરક છે તે અત્રે ટુંકામા બતાવુ છુ

લોકાગચ્છી માન્યતા	સ્થાનકવાસી માન્યતા
બત્રીશ સૂત્રો ઉપર પાર્શ્વચંદ્રસૂરિએ કરેલ ટબ્બાને માન્ય કરે છે	પાર્શ્વચંદ્રના ટબ્બામા ફેરફાર કરી ધર્મસિંહજી મુનિએ બનાવેલ ટબ્બાને માને છે
મૂર્તિપૂજાને માને છે	મૂર્તિપૂજાને માનતા નથી
ઉપાશ્રયમાં મૂર્તિ તથા મંદિર રાખે છે	મૂર્તિ તથા મંદિરને માનતા નથી
મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરે છે	મૂર્તિ માનનારની નિંદા કરે છે
સામાયિક આદિ ક્રિયામા સ્થાપનાજી ગખે છે	સ્થાપનાને માનતા નથી
મુહપત્તિ બાંધતા નથી	મુહપત્તિ બાંધી રાખવાના આગ્રહી છે

મૂર્તિનો વિરોધ કરાવવામાં લોંકાશાહ મુખ્ય મનાય છે પરંતુ લોંકાશાહનો મૂર્તિનો વિરોધ સોળમી સદીમાં શું અચાનક એકદમ ઊભો થઈ ગયો હતો ? બે હજાર વર્ષથી ચાલી આવતી પરંપરાનો વિરોધ પર્યાપ્ત રીતે પૂર્વની પૃષ્ઠભૂમિ વિના કદી સફળ થઈ શકે નહિ

વિક્રમની ૧૧મી સદીમાં જૈન મંદિર વિષયનો વિવાદ

એ તો સુવિખ્યાત છે કે શ્રી હરિભદ્રસૂરિના વખતમાં એટલે કે વિક્રમની આઠમી સદીમાં જૈન સંઘમાં ચૈત્યવાસીઓનો ઘણો મોટો દબદબો હતો શ્રી હરિભદ્રાચાર્યે તેમની જે કરડા શબ્દોમાં નિંદા ભર્ત્સના કરી છે તે તે સમયની સ્થિતિ સમજવા માટે પૂરતી છે

" કેટલાક અબુધ સમજુ લોકો કહે છે કે એ પણ તીર્થંકરનો વેષ છે તેને નમસ્કાર કરવો જોઈએ અહો ! ધિક્કાર છે તેમને ! હું માગ ત્રિશૂળનો પોકાર કોની આગળ જઈને કરું ?"

વળી તેમણે તેમના અષ્ટકપ્રકરણમાં દ્રવ્યસ્તવનું ખંડન કરીને કહ્યું છે કે—"ધર્મને માટે ધન કમાવાની ઇચ્છા કરવા કરતાં ઇચ્છા ન કરવી તે અધિક ઉત્તમ છે"

આચાર્યશ્રીએ એમ શા માટે કહ્યું છે તેનું વિવેચન કરવાની આવશ્યકતા નથી શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે પણ એ જ વાત તેમના 'યોગશાસ્ત્ર'ની સ્વોપજ્ઞ ટીકામાં પણ કહેલ છે આ કથનને પ્રસ્તુત વિવાદની પૃષ્ઠભૂમિ સમજવાને માટે ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે

વિક્રમની ૧૧મી સદીમાં ચંદ્રગચ્છીય વર્ધમાન સૂરિના એક શિષ્ય જિનેશ્વરસૂરિ થઈ ગયા ખરતર ગચ્છ શ્રી જિનેશ્વરસૂરિને તેમના આદ્યપુરુષ માને છે તેમણે વિ સં ૧૧૦૮ના માગશર વ. પાંચમે કથાકોષ

પ્રકરણ બાવીશમું

મૂર્તિ વિરોધની પૃષ્ઠભૂમિ

નોંધ—ક્રાંતિકારી આત્મા મહાન હોય તો પણ ક્રાંતિના બી ઘણા વખત પહેલાથી વવાઈ ગયા ન હોય તો ક્રાંતિને ઝડપી સફળતા મળી શકતી નથી

લોંકાશાહને મૂર્તિ વિરોધી સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયના સ્થાપક માનવામાં આવે છે તે ખોટું છે તે મેં આગળના પ્રકરણમાં બતાવેલું છે

મૂર્તિનો વિરોધ કરી સ્થા સંપ્રદાયને ટુંક વખતમાં બહોળા પ્રમાણમાં ફેલાવનાર સાધુઓને મળેલી અસાધારણ સફળતાનું કારણ આ લેખમાં બતાવેલ હોઈ તે પ્રસિદ્ધ કરેલ છે

અસાધારણ ખર્ચાળ અને આડંબરવાળી થઈ ગયેલી મૂર્તિપૂજા સામે અસંતોષ અને વિરોધ લોકોના મનમાં તો ઘણા લાંબા સમયથી ફેલાઈ રહ્યો હતો પણ જાહેર રીતે કોઈ આગેવાની થઈ શકતું નહોતું

એટલે સ્થા મુનિઓએ જ્યારે પડકાર કર્યો ત્યારે તે પડકાર લાંબા વખતથી અસંતોષી બનેલા શ્રાવકોએ તરત જ ઝીલી લીધો અને તેથી જ સ્થા સંપ્રદાય વધી શક્યો હતો એ વાત શ્રી કસ્તૂરમલજી બાંઠિયા આ લેખમાં ઐતિહાસિક હકીકતો આપીને પૂરવાર કરે છે —ન. ગિ. શેઠ

*

"કોઈ ત્રીજો પક્ષ પૂજનવિધિના આડંબરને તો ઉચિત માનતો હતો પરંતુ તેમાં સાધુઓના સીધા સંપર્કને અનુચિત સમજતો હતો

"કોઈ ચોથો પક્ષ મંદિરોની સ્થાપના તથા રક્ષાના સંબંધમાં સાધુઓ ઉપર જ નિર્ભર રહેવાનું સ્થાપિત કરતા હતા

"તો કોઈ બીજો પક્ષ એક મંદિરમાં એક જ જિનમૂર્તિની સ્થાપના કરવાનું શાસ્ત્રોક્ત છે એમ કહેતા હતા

"વળી કોઈ કહેતા હતા કે તીર્થંકરની મૂર્તિ વીતરાગ ભાવની પ્રતીક છે માટે તેને સ્ત્રી જાતિનો સ્પર્શ ન થવો જોઈએ અને તેથી શ્રાવિકા વર્ગે તેની પૂજા અર્ચા ન કરવી જોઈએ

"કોઈ અન્ય પક્ષ કહેતો કે શ્રાવિકાઓએ જિનભક્તિ કરવી જોઈએ એટલું જ નહિ પણ જિનમૂર્તિની સામે વારાંગનાઓના નૃત્યગાન પણ પૂજાના અંગ હોવાથી તેને અવતારિત રૂપથી થવા દેવા જોઈએ

"કોઈ કહેતા કે મંદિરોની રક્ષાના નિમિત્તથી સાધુઓએ સદૈવ તેમાં નિવાસ કરવો જોઈએ તો કોઈ કહેતા કે મંદિરની ભૂમિ તો દેવ દ્રવ્યનો ઉપભોગ કરવા સમાન પાપજનક કૃત્ય છે

"કોઈ કહેતા કે મંદિરોની તથા મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા પરમ બ્રહ્મચારી સાધુ વર્ગના હાથથી થવી જોઈએ ત્યારે કોઈ કહેતા કે સાધુ મંદિર પ્રતિષ્ઠાદિ સાવદ્ય કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થાય છે તે અનંત કાળ સુધી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવાના પાપના ભાગી થાય છે ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ"

મુનિ જિનવિજયજી ફરી એના જ પૃષ્ઠ ૧૦૫ પર કહે છે કે— "આ કથાનકનું ચુકન કરવામાં શ્રી જિનેશ્વર સૂરિનો મુખ્ય ઉદ્દેશ એ બતાવવાનો છે કે જૈન યતિ વર્ગમાં કઈ રીતે ચૈત્યવાસ રૂપી સંસ્થાની ઉત્પત્તિ થઈ અને કઈ રીતે એ પ્રાચીન કાળમાં જૈન સાધુઓનો એક વર્ગ પોતાના આચારમાં શિથિલ થઈને અનિયતરૂપે નગર નગર

"કોઈ ત્રીજો પક્ષ પૂજાવિધિના આડંબરને તો ઉચિત માનતો હતો પરંતુ તેમાં સાધુઓના સીધા સંપર્કને અનુચિત સમજતો હતો

"કોઈ ચોથો પક્ષ મંદિરોની સ્થાપના તથા રક્ષાના સંબંધમાં સાધુઓ ઉપર જ નિર્ભર રહેવાનું સ્થાપિત કરતા હતા

"તો કોઈ બીજો પક્ષ એક મંદિરમાં એક જ જિનમૂર્તિની સ્થાપના કરવાનું શાસ્ત્રોક્ત છે એમ કહેતા હતા

"વળી કોઈ કહેતા હતા કે તીર્થંકરની મૂર્તિ વીતરાગ ભાવની પ્રતીક છે માટે તેને સ્ત્રી જાતિનો સ્પર્શ ન થવો જોઈએ અને તેની શ્રાવિકા વર્ગે તેની પૂજા અર્ચા ન કરવી જોઈએ

'કોઈ અન્ય પક્ષ કહેતો કે શ્રાવિકાઓએ જિનભક્તિ કરવી જોઈએ એટલું જ નહિ પણ જિનમૂર્તિની સામે વારાંગનાઓના નૃત્યગાન પણ પૂજાના અંગ હોવાથી તેને અવતારિત રૂપથી થવા દેવા જોઈએ

કોઈ કહેતા કે મંદિરોની રક્ષાના નિમિત્તથી સાધુઓએ સદૈવ તેમાં નિવાસ કરવો જોઈએ તો કોઈ કહેતા કે મંદિરની ભૂમિ તો દેવ દ્રવ્યનો ઉપભોગ કરવા સમાન પાપજનક કૃત્ય છે

"કોઈ કહેતા કે મંદિરોની તથા મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા પરમ બ્રહ્મચારી સાધુ વર્ગના હાથથી થવી જોઈએ ત્યારે કોઈ કહેતા કે સાધુ મંદિર પ્રતિષ્ઠાદિ સાવદ્ય કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થાય છે તે અનંત કાળ સુધી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવાના પાપના ભાગી થાય છે ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ.'

મુનિ જિનવિજયજી ફરી એના જ પૃષ્ઠ ૧૦૫ પર કહે છે કે—
"આ કથાનકનું સૂચન કરવામાં શ્રી જિનેશ્વર સૂરિનો મુખ્ય ઉદ્દેશ એ બતાવવાનો છે કે જૈન યતિ વર્ગમાં કઈ રીતે ચૈત્યવાસ રૂપી સંસ્થાની ઉત્પત્તિ થઈ અને કઈ રીતે એ પ્રાચીન કાળમાં જૈન સાધુઓનો એક વર્ગ પોતાના આચારમાં શિથિલ થઈને અનિયતરૂપે

નથી માટે જે જીવ મિથ્યાત્વમા લપટાઈ રહેલા છે તેને જૈન ધર્મ પ્રત્યે અનુરાગ કેમ ઉત્પન્ન થાય તેનો વિચાર કરે છે પછી વિચારે છે કે મારા નીતિપૂર્વક ઉપાર્જન કરેલા ધનથી એવુ સુન્દર જિન મદિર તથા જિનબિબ (પ્રતિમા, મૂર્તિ) બનાવુ કે જેથી દર્શન, પૂજા મહોત્સવ આદિના પ્રભાવથી ગુણાનુરાગી મનુષ્યને બોધિ એટલે સમ્યગ દર્શનનો લાભ થાય

જિનેશ્વરસૂરિએ જિનમદિર અને જિનમૂર્તિનુ ગમે તેવા શબ્દોમા સમર્થન કર્યું હોય તો પણ તેમણે નવા મદિર કે જિનબિબોની કોઈ પ્રતિષ્ઠા કરાવી નથી તેમના શિષ્ય નવાગી ટીકાકાર શ્રી અભયદેવસૂરિએ પ્રતિષ્ઠાપિત મદિર કે મૂર્તિ ભાગ્યે જ ક્યાંઈક હશે શ્રી અભયદેવસૂરિના શિષ્ય જિનવલ્લભસૂરિએ વિધિચૈત્યના નામથી જિનમદિર તથા જિનબિબ બનાવરાવવા તથા પ્રતિષ્ઠા કરવાનુ કામ એટલા બધા જોરથી કર્યું કે તેમની શિષ્ય પરપરાના અનુયાયી થનારા શ્રાવકોએ પાછલા સાતસો આઠસો વર્ષમા હજારો જૈનમદિર બનાવ્યા તથા લાખો જૈનમૂર્તિઓ તૈયાર કરાવી

જૈન શ્વેતાબર સઘ ક્રિયા અને આચારભેદવાળા જુદા જુદા ગચ્છોમા વિભક્ત થવાથી એક બીજાની હરીફાઈમા વિવેકનો જ સપૂર્ણ નાશ થયો એ કારણથી ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્યથી દ્રવ્યસ્તવની વાત સર્વથા ભૂલાઈ ગઈ દ્રવ્યસ્તવએ નામ ચિરજીવિત રાખવાનુ પરમ ઉત્કૃષ્ટ સાધન શ્રાવક તથા સાધુ બન્નેને માટે બની ગયુ તેથી મદિર નિર્માણ, મૂર્તિનિર્માણ તથા સ્થાપન, સઘયાત્રા આદિ પ્રમુખતાથી થતા ગયા

અગીયારમી સદી પછીના મદિરો અને મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા પ્રશસ્તિઓનો આક દઈને આ લેખને વધારવાની આવશ્યકતા નથી એ સદીઓની સાહિત્યકૃતિઓમા જ દ્રવ્ય સ્તવના એ સાધનોના એટલા આકર્ષક વર્ણનો છે કે જાણે યમ, નિયમ, સયમ, તપ આદિ બિલકુલ ગૌણ જ હોય એને એક રીતે ધનનો ધર્મ ઉપરનો વિજય કહેવો જોઈએ

પરિભ્રમણ કરતા રહેવાથી અર્થાત્ વન તથા નિર્જન પ્રદેશોમા જ્યા ત્યા ઘુમતા ફરતા રહેવા રૂપ પરિવ્રાજક ધર્મનુ પ્રચલન કરવા કરતા વસતિવાસી થઈ રહેવાની અભિલાષાથી જૈન મદિરોની સૃષ્ટિનુ નિર્માણ કરવા કરાવવામા પ્રવૃત્ત થયા "

જિન મદિર અને મૂર્તિપૂજા સબધમા એવા વિવિધ મતભેદ થવા છતા પણ જિનેશ્વર સૂરિ આદિ દૂરદર્શી આચાર્યોએ તેના કારણો મટાડવાનો અથવા નિરાપદ માર્ગ કાઢવાનો પ્રયત્ન કર્યો હોય એમ લાગતુ નથી

એટલુ જ નહિ પણ એ મતભેદોનો લાભ ઉઠાવીને એ આચાર્યોમાં પોતપોતાના અલગ સપ્રદાય બનાવી લેવાની ભાવના કામ કરતી રહી હતી એમ લાગે છે

વર્ધમાનસૂરિ અને જિનેશ્વરસૂરિ પોતાને જ શાસ્ત્રોક્ત શુદ્ધ યતિમાર્ગનુ આચરણ કરવાવાળા માનતા હતા તેથી જિનેશ્વરસૂરિએ પોતાના સપ્રદાયની પુષ્ટિ તથા વૃદ્ધિ માટે નવા નવા મદિરોનુ નિર્માણ કરવા, નવા તથા પુરાણા શાસ્ત્રોની નકલો કરી કરાવી જૈન ભડારોની સ્થાપના કરવા વગેરે કામને વિશેષ મહત્વનુ સમજેલા

તેમણે **પચલિગી** પ્રકરણ નામનુ ૧૦૧ ગાથાઓનુ પ્રકરણ રચ્યુ તેમા સમ્યક્ત્વના પાચ લિંગ, ચિન્હ અથવા લક્ષણના સ્વરૂપનુ વર્ણન કર્યું છે તે લક્ષણો—પ્રશમ, સવેગ, નિર્વેદ, અનુકપા અને આસ્થા.

અનુકપાના પ્રકરણમાં કોઈ પણ રીતે સબધ જોડીને મદિર નિર્માણનો વિષય સમાવેલો છે તેમા જિન મદિર બનાવવાનુ સમર્થન આ પ્રમાણે કર્યું છે—જે આત્માને સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે તેના મનમા સસારના જીવોના કષ્ટો જોઈને અનુકપા થાય છે તે વિચારે છે કે તે કઈ રીતે કોઈનુ ય દુખ દૂર કરવાનો યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરે

તે વિચારે છે કે સસારના દુખોથી મુક્ત કરવાવાળો એક માત્ર જૈન ધર્મ છે જૈન ધર્મના પાલન સિવાય બીજો કોઈ સાચો ઉપાય

નથી માટે જે જીવ મિથ્યાત્વમા લપટાઈ રહેના છે તેને જૈન ધર્મ પ્રત્યે અનુરાગ કેમ ઉત્પન્ન થાય તેનો વિચાર કરે છે પછી વિચારે છે કે મારા નીતિપુર્વક ઉપાર્જન કરેના ધનથી એવુ સુદર જિન મદિર તથા જિનબિબ (પ્રતિમા, મૂર્તિ) બનાવુ કે જેથી દર્શન, પૂજા મહોત્સવ આદિના પ્રભાવથી ગુણાનુરાગી મનુષ્યને બોધિ એટલે સમ્યગ દર્શનનો લાભ થાય

જિનેશ્વરસૂરિએ જિનમદિર અને જિનમૂર્તિનું ગમે તેવા શબ્દોમા સમર્થન કર્યું હોય તો પણ તેમણે નવા મદિર કે જિનબિબોની કોઈ પ્રતિષ્ઠા કરાવી નથી તેમના શિષ્ય નવાગી ટીકાકાર શ્રી અભયદેવસૂરિએ પ્રતિષ્ઠાપિત મદિર કે મૂર્તિ ભાગ્યે જ કયાઈક હશે શ્રી અભયદેવસૂરિના શિષ્ય જિનવલ્લભસૂરિએ વિધિચૈત્યના નામથી જિનમદિર તથા જિનબિબ બનાવરાવવા તથા પ્રતિષ્ઠા કરવાનુ કામ એટલા બધા જોરથી કર્યું કે તેમની શિષ્ય પરપરાના અનુયાયી થનાવાળા શ્રાવકોએ પાછના સાતસો આઠસો વર્ષમા હજારો જૈનમદિર બનાવ્યા તથા લાખો જૈનમૂર્તિઓ તૈયાર કરાવી

જૈન શ્વેતાબર સઘ ક્રિયા અને આચારભેદવાળા જુદા જુદા ગચ્છોમા વિભક્ત થવાથી એક બીજાની હરીફાઈમા વિવેકનો જ સપૂર્ણ નાશ થયો એ કારણથી ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્યથી દ્રવ્યસ્તવની વાત સર્વથા ભૂલાઈ ગઈ દ્રવ્યસ્તવએ નામ ચિરજીવિત રાખનાનું પરમ ઉત્કૃષ્ટ સાધન શ્રાવક તથા સાધુ બન્નેને માટે બની ગયુ તેથી મદિર નિર્માણ, મૂર્તિનિર્માણ તથા સ્થાપન, સઘયાત્રા આદિ પ્રમુખતાથી થતા ગયા

અગીયારમી સદી પછીના મદિરો અને મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા પ્રશસ્તિઓનો આક દઈને આ લેખને વધારવાની આવશ્યકતા નથી એ સદીઓની સાહિત્યકૃતિઓમા જ દ્રવ્ય સ્તવના એ સાધનોના એટલા આકર્ષક વર્ણનો છે કે જાણે યમ, નિયમ, સયમ, તપ આદિ બિલકુલ ગૌણ જ હોય એને એક રીતે ધનનો ધર્મ ઉપરનો વિજય કહેવો જોઈએ

પરિભ્રમણ કરતા રહેવાથી અર્થાત્ વન તથા નિર્જન પ્રદેશોમા જ્યા ત્યા ઘુમતા ફરતા રહેવા રૂપ પરિવ્રાજક ધર્મનુ પ્રચલન કરવા કરતા વસતિનાસી થઈ રહેવાની અભિલાષાથી જૈન મદિરોની સૃષ્ટિનુ નિર્માણ કરવા કરાવવામા પ્રવૃત્ત થયા ”

જિન મદિર અને મૂર્તિપૂજા સબધમા એવા વિવિધ મતભેદ થવા છતા પણ જિનેશ્વર સૂરિ આદિ દૂરદર્શી આચાર્યોએ તેના કારણો મટાડવાનો અથવા નિરાપદ માર્ગ કાઢવાનો પ્રયત્ન કર્યો હોય એમ લાગતુ નથી

એટલુ જ નહિ પણ એ મતભેદોનો લાભ ઉઠાવીને એ આચાર્યોમાં પોતપોતાના અલગ સપ્રદાય બનાવી લેવાની ભાવના કામ કરતી રહી હતી એમ લાગે છે

વર્ધમાનસૂરિ અને જિનેશ્વરસૂરિ પોતાને જ શાસ્ત્રોક્ત શુદ્ધ યતિમાર્ગનુ આચરણ કરવાવાળા માનતા હતા તેથી જિનેશ્વરસૂરિએ પોતાના સપ્રદાયની પુષ્ટિ તથા વૃદ્ધિ માટે નવા નવા મદિરોનુ નિર્માણ કરના, નવા તથા પુરાણા શાસ્ત્રોની નકલો કરી કરાવી જૈન ભડારોની સ્થાપના કરના વગેરે કામને વિશેષ મહત્વનુ સમજેલા

તેમણે **પચલિંગી** પ્રકરણ નામનુ ૧૦૧ ગાથાઓનુ પ્રકરણ રચ્યુ તેમા સમ્યક્ત્વના પાચ લિંગ, ચિન્હ અથવા લક્ષણના સ્વરૂપનુ વર્ણન કર્યુ છે તે લક્ષણો—પ્રશમ, સવેગ, નિર્વેદ, અનુકપા અને આસ્થા.

અનુકપાના પ્રકરણમાં કોઈ પણ રીતે સબધ જોડીને મદિર નિર્માણનો વિષય સમાવેલો છે તેમા જિન મદિર બનાવવાનુ સમર્થન આ પ્રમાણે કર્યુ છે—જે આત્માને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે તેના મનમા સસારના જીવોના કષ્ટો જોઈને અનુકપા થાય છે તે વિચારે છે કે તે કઈ રીતે કોઈનુ ય દુ ખ દૂર કરવાનો યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરે

તે વિચારે છે કે સસારના દુ ખોથી મુક્ત કરવાવાળો એક ફક્ત જૈન ધર્મ છે જૈન ધર્મના પાલન સિવાય બીજો કોઈ સાચો ઉપાય

જૈનોનો દ્રવ્યસ્તવ પણ તેમને માટે અસભર હતો અને તેથી તેઓ પોતાને માટે ધર્મનો દ્રવ્યહીન માર્ગ ચાહી રહ્યા હતા

ખેદ એ વાતનો છે કે આ અશતિના મૂળની ધનનાનો તથા દ્રવ્યસ્તવ દ્વારા પોતાને પ્રભાવક કહેવડાવનારા આચાર્યોએ પૂરેપૂરી ઉપેક્ષા કરી કારણ કે તેઓ પોતાને જ્ઞાની અને બીજાને અજ્ઞાની તથા ભૂલેલા માનતા રહ્યા, જેમ તેઓ આજે પણ માની રહ્યા છે, જો કે ધાર્મિક આડંબરો દૂર કરવાના પોકારો સદાકાળથી થતા રહ્યા છે

સ્થાનકવાસી સપ્રદાયના ઉદ્ભવનો વિચાર કરવાવાળા કોઈ પણ લેખકે આ ઐતિહાસિક તથ્યનો ઊહાપોહ કર્યો નથી કે જેથી આપણે મૂળ જડની શોધ કરીને તેને નિર્મૂળ કરી શકીએ સ્થાનકવાસી સમાજની માફક અન્ય સપ્રદાયોના સબધમા પણ ઐતિહાસિક દષ્ટિથી આત્મિયતાની સાથે વિચાર કરી શકાય દરેક સપ્રદાયનુ દષ્ટિકોણ સમજીને અનેકાત બુદ્ધિથી સમન્વયની ભૂમિકા બનાવાય તો આજે પણ આપણે આપણને અનેકાત, સત્ય અને અહિસા પ્રધાન જૈનધર્મના અનુયાયી સિદ્ધ કરી શકીશુ

—નવેમ્બર ૧૯૬૦ ના 'શ્રમણ માથી સાભાર અનુવાદિત.

દ્રવ્યસ્તવને પૂર્ણ ઉત્સાહિત કરવાવાળાઓથી જ કોઈ એમ પણ કહે છે કે—" દ્રવ્યના સાધનોથી દ્રવ્યસ્તવ સ્વરૂપવાળો ધર્મ પણ સાધી શકાય છે પરંતુ એ આરંભયુક્ત હોવાથી અતિ શુદ્ધ નથી પક્ષાંતરમાં નિ સગતા સ્વરૂપવાળો ધર્મ અતિ શુદ્ધ છે માટે આ ભવમાં તે મોક્ષ લક્ષ્મી આપે છે"—(૧૪ મી સદીમાં થયેલા મુનિ સુંદર સૂરિ કૃત અધ્યાત્મ કલ્પદ્રુમ ૪-૪)

વિવાદનો લાભ સ્થાનકને મળ્યો

કહેવાનું તાત્પર્ય એટલું જ છે કે મૂર્તિપૂજા વિષયનો વિવાદ જૈનસંઘમાં એકાએક લોકાશાહ દ્વારા સોળમી સદીમાં જ ઉઠાવવામાં આવ્યો નહોતો પરંતુ તે વિવાદ તો ઘણા પુરાણા કાળથી, સંભવત તેનાથી ૧૫૦૦ વર્ષ પહેલા જ ચાલ્યો આવતો હતો શ્રાવકો અને સાધુઓમાં અંદર અંદર વધતા જતા એ વિરોધને લોકાશાહે * મૂર્ત સ્વરૂપ આપ્યું અને વિરોધનો સર્વ દોષ પોતાના શિર પર લઈ લીધો

તાત્કાલીન વિધિમાર્ગી કહેવાતા સાધુઓની વધતી જતી દ્રવ્યસ્તવની પ્રવૃત્તિઓના પ્રચ્છન્ન વિરોધી સાધુ તથા શ્રાવકોની *લોકાશાહને મદદ મળી હશે. કારણ કે તેઓ પોતે વિરોધ પ્રગટ કરવાનું સાહસ કરી શકતા નહિ હોય. તેમના પૂર્વજો આ વિરોધના કારણથી પૂરતુ કષ્ટ ભોગવવા છતા અસફળ બન્યા હશે

જ્યારે *લોકાશાહનો વિરોધ કરી શકાયો નહિ અને તે બળ પ્રાપ્ત કરતો ગયો ત્યારે તે ભૂમિગત સહાયકો પણ પ્રત્યક્ષમાં આવી ગયા હશે કારણ કે ખર્ચાળુ પર્વોની જેમ

* મંદિર વિવાદનો લાભ લોકાશાહને નહિ પણ સ્થા. ધર્મના સ્થાપક શ્રી લવજી ઋષિ, ધર્મસિંહજી મુનિ તથા ધર્મદાસજી મુનિને મળ્યો હતો.

દરેક સપ્રદાયનુ સાહિત્ય વાચો
વિરોધી દલીલો વાચો વિચારો
સત્ય સમજવાનો પ્રયત્ન કરો
બનતાં સુધી સ્વતત્ર નિર્ણય કરો.

અને એ રીતે બધા સપ્રદાયનુ સાહિત્ય વાચવાની અગત્ય ઉપર મે ભાર મૂકયો કારણ કે તેમ કરવાથી જ ઘણા મતભેદ તો આપોઆપ ટળી જવાની સભાવના છે

નિક્ષેપા સબધીની માન્યતામા પણ એમ જ થયુ છે બને પક્ષે એકબીજાની દલીલ સમજવાનો પ્રયત્ન કર્યો હોત તો ઘણો વિરોધ અત્યાર પહેલા જ ટળી ગયો હોત

અગીઆરમા પ્રકરણમા ૧૧૭ મે પાને સ્થાનકવાસી તથા મૂર્તિપૂજકોના નિક્ષેમા સબધી મતભેદનુ વર્ણન કરતા મે બતાવ્યુ છે કે સ્થાનકવાસીઓ ફક્ત નિશ્ચય નયને વળગી રહીને ભાવનિક્ષેપાને જ માને છે

પરતુ સામાન્ય રીતે વ્યવહારને ઉલ્લઘીને કોઈ પણ મનુષ્ય એકદમ નિશ્ચયનયમા આવી શકતો નથી. વ્યવહાર પાળીને જ આગળ વધી શકાય છે વ્યવહાર ધર્મ પાળતા પાળતા વિકાસ સાધીને નિશ્ચય સુધી પહોચી શકાય છે પણ એકદમ નિશ્ચય નયમા જવાથી ધોબીના કૂતરા જેવી જ સ્થિતિ થાય છે

જૈન ધર્મે વ્યવહારને અવખોડ્યો નથી કે ઉવેખ્યો નથી, પણ વ્યવહારને પ્રાધાન્ય આપ્યુ છે તે એવી રીતે કે

પ્રકરણ ત્રેવીશમું

ચાર નિક્ષેપા

નોંધ

નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ એ ચાર નિક્ષેપામાંથી ફક્ત એક ભાવનિક્ષેપાને જ સ્થાનકવાસીઓ આદરણીય પૂજનીય માને છે બાકીના પહેલા ત્રણ નિક્ષેપાને તેઓ માનતા નથી એ સબધમા સ્થાનકવાસીઓ જે દલીલો કરે છે તે બધી મેજ થોડા વર્ષ પહેલા મારા "સત્યધર્મ પ્રકાશ" પુસ્તકમા પ્રસિદ્ધ કરેલી હતી

તે વખત સુધી મને જે જ્ઞાન મળ્યુ હતુ તે એકપક્ષી હતુ કારણકે સ્થાનકવાસીઓ જે રીતે વિચાર કરે છે તે રીતે જ વિચાર કરતા હુ શિખ્યો હતો અને તેથી એક રીતે હુ મૂર્ખ બન્યો હતો અથવા તો મને મૂર્ખ બનાવવામા આવ્યો હતો

સત્ય જાણવા માટે તો સામસામી બન્ને પક્ષોની દલીલો વાચવી અને સમજવી જોઈએ. સપ્રદાયવાદે એકબીજા સપ્રદાયનુ સાહિત્ય વાચવાની જ બધી કરી છે તે વાડાબધીને લીધે જ જૈનોમા સત્ય જ્ઞાન ઉત્પન્ન થઇ શકતુ નથી

મને આ વાત સમજાણી તેથી જ મે અમારા જૈન સિધ્ધાત માસિકના સને ૧૯૬૧ ના ફેબ્રુઆરી માસના અકમાં **વિરોધ કેમ મટે?** એ નામના લેખમા લખ્યુ હતુ કે—

ચાર નિક્ષેપા

શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્રમા શાસ્ત્રકાર ફરમાવે છે કે—

जत्थय ज जाणेज्जा
निक्खेव निखेवे निरव स
जत्थ विग न जाणेज्जा
चउक्कय निक्खेवय वत्थ ॥

અર્થ —જે વસ્તુમા જેટલા નિક્ષેપા જાણવામા આવે ત્યા તે વસ્તુમા તેટલા નિક્ષેપા કરવા અને જ્યા જે વસ્તુમા અધિક નિક્ષેપા ન જાણી શકાય ત્યા તે વસ્તુમા ઓછામા ઓછા ચાર નિક્ષેપા તો અવશ્ય કરવા

ચાર નિક્ષેપા

નામ નિક્ષેપો—વસ્તુના આકાર અને ગુણથી રહિત નામ તે નામ નિક્ષેપો કહેવાય છે

સ્થાપના નિક્ષેપો—વસ્તુના નામ તથા આકાર સહિત પરતુ ગુણરહિત તે સ્થાપના નિક્ષેપો કહેવાય છે

દ્રવ્ય નિક્ષેપો—વસ્તુના નામ, આકાર તથા અતીત અનાગત ગુણ સહિત પરતુ વર્તમાન ગુણે રહિત તે દ્રવ્ય નિક્ષેપો કહેવાય છે

ભાવ નિક્ષેપો—વસ્તુના નામ આકાર અને વર્તમાન ગુણે સહિત તે ભાવ નિક્ષેપો કહેવાય છે

જિનના ચાર નિક્ષેપા

શ્રી જિનેશ્વરદેવોમા **મહાવીર** ઇત્યાદિ જે નામો તે **નામજિન** તે તારકોની પ્રતિમા તે **સ્થાપના જિન**

નિશ્ચય તરફ જવાનુ લક્ષ્ય રાખીને વ્યવહાર ધર્મ પાળીને આત્મવિકાસ સાધતા જવુ

સ્થાનકવાસીઓ એકલા ભાવનિક્ષેપાને જ માનીને એકદમ નિશ્ચયનયમા ઉડી પડના માગે છે એ જ તેમની ભૂલ છે. શક્તિ વિનાનો મોટો ભુસકો મારતા હાડકાપાસળા જ રગાવાનો અને ખોખરા થવાનો જ વખત આવે એ વ્યવહારુ વાતને તેઓ તદ્દન વિસારી દીએ છે અથવા તો મૂર્તિનો વિરોધ કરવા માટે જ સ્થાનકવાસીઓએ જાણીજોઈને નિશ્ચયને વળગી રહેવાનો ડોળ કરીને વ્યવહારધર્મને ઉડાડી દેવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

વ્યવહારમા ચારેય નિક્ષેપા આદરણીય છે તે વાત મુનિશ્રીએ આ લેખમા સૂત્ર સિદ્ધાતના અવતરણો આપીને વિસ્તારથી સમજાવી છે તેમજ ભાવનિક્ષેપાને જ વળગી રહેવાથી સ્થાનકવાસીઓ જૈનધર્મના એક મૂળ સિદ્ધાત "વિનય" ને છોડી દીએ છે અને અવિનયી બની જાય છે તે વાત પણ મુનિશ્રીએ સારી રીતે સમજાવી છે

તેથી તેમનો આ લેખ દરેક વાચકે બરાબર સમજીને ધ્યાનપૂર્વક વાચના વિનતી છે એ લેખ વાચ્યા પછી વ્યવહાર ધર્મમા મૂર્તિની માન્યતા શાસ્ત્રસિદ્ધ છે તેની વાચકને ખાત્રી થશે

મૂર્તિ અને મૂર્તિની દ્રવ્યપૂજા એ બન્ને જુદી જુદી બાબતો છે તે ભૂલવું નહિ.

—ન. ગિ. શેઠ

*

(૨) અથવા તેજ પૂજ્ય કે પ્રિયના નામથી તેમની તારીફ કે પ્રશમા કરે તો રાજી થતા નથી ? અવસ્ય થાય છે તેવી નામ નિક્ષેપો નકામો છે એમ કહેનાર ખોટો છે એજ રીતે—

(૩) પોતાના પૂજ્ય આદિની પ્રતિકૃતિ કે છબીને કોઈ દુષ્ટ આચારવાળી સ્રી આદિની સાથે રાખી તેના ઉપરથી કુચેષ્ટાવાળી છબી ઉતારી લઈ કોઈ નાલાયક માણસ સ્થળે સ્થળે અવર્ણવાદ બોલે તો તેની મૂર્તિ નહિ માનનારાઓને પણ શુ ક્રોધ નહિ ચઢે ? અવસ્ય ચડશે માટે સ્થાપના નિક્ષેપો પણ નકામો છે એ વાત ખોટી છે

(૪) નામ અને સ્થાપનાની જેમ પોતાના પૂજ્ય આદિની પૂર્વાપર અવસ્થાની બુરાઈ કે ભલાઈ સાભળવાથી રોષ કે આનદ પેદા થાય છે

અને પૂજ્યના સાક્ષાત અવર્ણવાદ અને અપશબ્દ સાભળવાથી પણ તેના રાગી લોક અવસ્ય દુ ખ પામે છે તથા પ્રશસા સાભળવાથી સુખ પણ પામે છે

તેથી ચારે ય નિક્ષેપામા પૃથક પૃથકપણે અસર નિપજાવવાની શક્તિ પ્રગટપણે રહેલી છે એમ સ્પષ્ટ થાય છે.

નામ નિક્ષેપો

કોઇ પણ વસ્તુના સ કેત કરેલા નામનો ઉચ્ચારણથી તે વસ્તુનો બોધ કરાવવો તે નામ નિક્ષેપાનો વિષય છે.

શ્રી ઋષભદેવ આદિક ચોવીશ તીર્થંકરોના નામ તેઓના માત-પિતાએ જન્મ વખતે પાડેલા હોય છે તે નામોનુ કારણ તેમના ગુણો નથી, પણ માત્ર ઓળખવાનો સકેત છે નામ પાડવામા જો ગુણ એજ કારણ હોય તો બધા તીર્થંકરો સમાન ગુણવાળા હોવાથી બધાનુ એકજ નામ પડવુ જોઈતુ હતુ

જિનનામ કર્મ બાંધ્યુ હોય એવા શ્રી જિનેશ્વર દેવનો જીવ તે દ્રવ્ય જિન અને

સમવસરણમા ધર્મોપદેશ આપવા માટે વિરાજમાન સાક્ષાત્ શ્રી જિનેશ્વર દેવ તે **ભાવ જિન.**

આ ચાર નિક્ષેપાના અભાવે કોઈ પણ વસ્તુનુ વસ્તુપણુ સિદ્ધ થઈ શકે નહિ

દરેક દ્રવ્યમા ચાર નિક્ષેપા સાથે જ હોય

જેનુ નામ ન હોય તેની આકૃતિ પણ કોઈ પ્રકારે બની શકે નહિ જેનુ નામ કે આકાર ઉભય ન હોય તેની પૂર્વા પર અવસ્થા અને વર્તમાન અવસ્થારૂપ પર્યાયના આધારભૂત દ્રવ્ય પણ હોય નહિ અને જ્યા નામ સ્થાપના કે દ્રવ્ય ત્રણેનો અભાવ હોય ત્યા વસ્તુનો ભાવ ગુણ હોય જ ક્યાથી?

એટલે દ્રવ્યાદિક ત્રણે નિક્ષેપાને માન્યા સિવાય કેવળ ભાવ નિક્ષેપાને માનવાની વાત એ શશશૃંગવત્ કલ્પિત છે

ભાવનુ સાક્ષાત ભાન કરાવનાર એકલો ભાવ નથી પરતુ તેનું નામ આકાર અને પૂર્વાપર અવસ્થા એ સઘળુ મળીને જ કોઈ પણ પદાર્થના ભાવનો નિશ્ચિત બોધ કરાવે છે

ભાવ નિક્ષેપાને જ માનનારના વર્તનમા વિરોધ

ફક્ત ભાવ નિક્ષેપાને માનીને જેઓ નામ વિગેરે નિક્ષેપાને માનવાની ના પાડે છે તેઓએ સમજવાનુ કે—

(૧) કોઈ દુષ્ટ પુરૂષ આપણી પૂજ્ય કે પ્રિય વ્યક્તિનુ નામ લઈને નિંદા કરે, ગાળો આપે કે તિરસ્કાર કરે તો શુ ગુસ્સો થતો નથી?

(૨) અથવા તેજ પૂજ્ય કે પ્રિયના નામથી તેમની તારીફ કે પ્રશના કરે તો રાજી થતા નથી ? અવસ્ય થાય છે તેથી નામ નિક્ષેપો નકામો છે એમ કહેનાર ખોટો છે એ-જ રીતે—

(૩) પોતાના પૂજ્ય આદિની પ્રતિકૃતિ કે છબીને કોઈ દુષ્ટ આચારવાળી સ્ત્રી આદિની સાથે રાખી તેના ઉપરથી કુચેષ્ટાવાળી છબી ઉતરાવી લઈ કોઈ નાલાયક માણસ સ્થળે સ્થળે અવર્ણવાદ બોલે તો તેની મૂર્તિ નહિ માનનારાઓને પણ શુ ક્રોધ નહિ ચડે ? અવસ્ય ચડશે માટે સ્થાપના નિક્ષેપો પણ નકામો છે એ વાત ખોટી છે

(૪) નામ અને સ્થાપનાની જેમ પોતાના પૂજ્ય આદિની પૂર્વોત્તર અવસ્થાની બુરાઈ કે ભલાઈ સાભળવાથી રોષ કે આનદ પેદા થાય છે

અને પૂજ્યના સાક્ષાત અવર્ણવાદ અને અપરાધ સાભળવાથી પણ તેના રાગી લોક અવસ્ય દુ ખ પામે છે તથા પ્રશસા સાભળવાથી સુખ પણ પામે છે

તેથી ચારે ય નિક્ષેપામા પૃથક પૃથક્પણે અસર નિપજાવવાની શક્તિ પ્રગટપણે રહેલી છે એમ સ્પષ્ટ થાય છે.

નામ નિક્ષેપો

કોઇ પણ વસ્તુના સંકેત કરેલા નામનો ઉચ્ચારણથી તે વસ્તુનો બોધ કરાવવો તે નામ નિક્ષેપાનો વિષય છે.

શ્રી ઋષભદેવ આદિક ચોવીશ તીર્થંકરોના નામ તેઓના માત-પિતાએ જન્મ વખતે પાડેલા હોય છે તે નામોનુ કારણ તેમના ગુણો નથી, પણ માત્ર ઓળખવાનો સંકેત છે નામ પાડવામા જો ગુણ એજ કારણ હોય તો બધા તીર્થંકરો સમાન ગુણવાળા હોવાથી બધાનું એકજ નામ પડવુ જોઈતુ હતુ

જિનનામ કર્મ બાંધ્યુ હોય એવા શ્રી જિનેશ્વર દેવનો જીવ તે **દ્રવ્ય જિન** અને

સમવસરણમા ધર્મોપદેશ આપના માટે વિરાજમાન સાક્ષાત્ શ્રી જિનેશ્વર દેવ તે **ભાવ જિન.**

આ ચાર નિક્ષેપાના અભાવે કોઈ પણ વસ્તુનુ વસ્તુપણુ સિદ્ધ થઈ શકે નહિ

એક દ્રવ્યમા ચાર નિક્ષેપા સાથે જ હોય

જેનુ નામ ન હોય તેની આકૃતિ પણ કોઈ પ્રકારે બની શકે નહિ જેનુ નામ કે આકાર ઉભય ન હોય તેની પૂર્વા પર અવસ્થા અને વર્તમાન અવસ્થારૂપ પર્યાયના આધારભૂત દ્રવ્ય પણ હોય નહિ અને જ્યા નામ, સ્થાપના કે દ્રવ્ય ત્રણેનો અભાવ હોય ત્યા વસ્તુનો ભાવ કે ગુણ હોય જ કયાથી?

એટલે દ્રવ્યાદિક ત્રણે નિક્ષેપાને માન્યા સિવાય કેવળ ભાવ નિક્ષેપાને માનવાની વાત એ શશશૃંગવત્ કલ્પિત છે

ભાવનુ સાક્ષાત ભાન કરાવનાર એકલો ભાવ નથી પરન્તુ તેનું નામ, આકાર અને પૂર્વાપર અવસ્થા એ સઘળુ મળીને જ કોઈ પણ પદાર્થના ભાવનો નિશ્ચિત બોધ કરાવે છે

ભાવ નિક્ષેપાને જ માનનારાના વર્તનમા વિરોધ

ફક્ત ભાવ નિક્ષેપાને માનીને જેઓ નામ વિગેરે નિક્ષેપાને માનવાની ના પાડે છે તેઓએ સમજવાનુ કે—

(૧) કોઈ દુષ્ટ પુરૂષ આપણી પૂજ્ય કે પ્રિય વ્યક્તિનું નામ લઈને નિંદા કરે, ગાળો આપે કે તિરસ્કાર કરે તો શુ ગુસ્સો થતો નથી?

(૨) અથવા તેજ પૂજ્ય કે પ્રિયના નામથી તેમની તારીફ કે પ્રશંસા કરે તો રાજી થતા નથી? અવશ્ય થાય છે તેથી નામ નિક્ષેપો નકામો છે એમ કહેનાર ખોટા છે એજ રીતે—

(૩) પોતાના પૂજ્ય આદિની પ્રતિકૃતિ કે છબીને કોઈ દુષ્ટ આચારવાળી સ્ત્રી આદિની સાથે રાખી તેના ઉપરથી કુચેષ્ટાવાળી છબી ઉતરાવી લઈ કોઈ નાલાયક માણસ સ્થળે સ્થળે અવર્ણવાદ બોલે તો તેની મૂર્તિ નહિ માનનારાઓને પણ શું ક્રોધ નહિ ચડે? અવશ્ય ચડશે માટે સ્થાપના નિક્ષેપો પણ નકામો છે એ વાત ખોટી છે

(૪) નામ અને સ્થાપનાની જેમ પોતાના પૂજ્ય આદિની પૂર્વોત્તર અવસ્થાની બુરાઈ કે ભલાઈ સાંભળવાથી રોષ કે આનંદ પેદા થાય છે

અને પૂજ્યના સાક્ષાત અવર્ણવાદ અને અપશબ્દ સાંભળવાથી પણ તેના રાગી લોક અવશ્ય દુઃખ પામે છે તથા પ્રશંસા સાંભળવાથી સુખ પણ પામે છે

તેથી ચારે ય નિક્ષેપામાં પૃથક પૃથકપણે અસર નિપજાવવાની શક્તિ પ્રગટપણે રહેલી છે એમ સ્પષ્ટ થાય છે.

નામ નિક્ષેપો

કોઇ પણ વસ્તુના સંકેત કરેલા નામનો ઉચ્ચારણથી તે વસ્તુનો બોધ કરાવવો તે નામ નિક્ષેપાનો વિષય છે.

શ્રી ઋષભદેવ આદિક ચોવીશ તીર્થંકરોના નામ તેઓના માત-પિતાએ જન્મ વખતે પાડેલા હોય છે તે નામોનું કારણ તેમના ગુણો નથી, પણ માત્ર ઓળખવાનો સંકેત છે નામ પાડવામાં જો ગુણ એજ કારણ હોય તો બધા તીર્થંકરો સમાન ગુણવાળા હોવાથી બધાનું એકજ નામ પડવું જોઈતું હતું

સમાન ગુણવાળાના અનેક નામો તો જ પડી શકે છે જો નામ પાડતી વખતે ગુણની અપેક્ષા ઉપરાત આકાર આદિની ભિન્નતા ઉપર પણ લક્ષ આપવામાં આવે

ચોવીસ તીર્થંકરોના ગુણસમાન હોવા છતા પ્રત્યેકના આકાર, પ્રત્યેકની પૂર્વાપર અવસ્થા વિગેરે ભિન્ન ભિન્ન હતા

તે જ રીતે એક જ નામની અનેક વસ્તુએ। જ્યા હોય છે ત્યા પણ તે નામ વડે જે કોઈ અમુક વસ્તુનો બોધ થાય છે તેનુ કારણ પણ તે વસ્તુમા રહેલા ગુણ, આકાર આદિની ભિન્નતા છે

અહીં એટલુ સમજી રાખવુ જોઈએ કે પહેલા ત્રણ નિક્ષેપા તેઓના જ વદનીય પૂજની ય છે કે જેઓનો ભાવ નિક્ષેપો પણ વદનીય પૂજનીય છે.

અને એજ કારણે શ્રી ભગવતી, શ્રી ઉવવાઈ અને શ્રી રાયપસેણિ આદિ સૂત્રોમા શ્રી તીર્થંકર દેવો અને બીજા પણ જ્ઞાની મહર્ષિઓનો નામ નિક્ષેપો વદનીય છે, એમ ફરમાવ્યુ છે તે તે સ્થળોએ ફરમાવ્યુ છે કે—

त महाफल खलु भो देवाणुप्पिआ! तहारुवाण अरिहताण भगवताण नाम गोअस्सवि सवणयाए।

અર્થ—તથારૂપ શ્રી અરિહત ભગવતોના નામ ગોત્ર પણ સાભળવાથી ખરેખર મહા ફળ થાય છે

ચાર તથા દશ પ્રકારના સત્ય

નામ નિક્ષેપાનુ મહત્વ જણાવવા માટે શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રના ચોથા તથા દશમા ઠાણામા પણ ફરમાવ્યુ છે કે—

चउव्विहे … तं जहा—नाम सच्चे, ठवणा सच्चे, दव्व सच्चे, भाव … त जहा—

जणवयसम्मयठवणा नामे रुवे पडुच्चसच्चे य ।
ववहारभावजोगे दसमे उवम्मसच्चे अ ॥

અર્થ—ચાર પ્રકારના સત્ય કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે—(૧) નામ સત્ય, (૨) સ્થાપના સત્ય, (૩) દ્રવ્ય સત્ય અને (૪) ભાવ સત્ય

તથા શ્રી તીર્થંકર દેવોએ દશ પ્રકારના સત્યો બતાવ્યા છે તે આ પ્રમાણે—

(૧) જનપદ સત્ય (૪) નામ સત્ય (૭) વ્યવહાર સત્ય (૧૦) ઉપમા સત્ય
(૨) સમ્મત સત્ય (૫) રૂપ સત્ય (૮) ભાવ સત્ય
(૩) સ્થાપના સત્ય (૬) પ્રતીત્ય સત્ય (૯) યોગ સત્ય

જનપદ સત્ય—પાણીને કોઈ દેશમા પય કહે છે, કોઈ દેશમા પીચ્ચ કહે છે, કોઈ દેશમા ઉદક કહે છે અને કોઈ દેશમાં જળ કહે છે ઇત્યાદિ જનપદ સત્ય છે

સમ્મત સત્ય—કુમુદ, કુવલય આદિક પુષ્પો પણ પંકથી ઉત્પન્ન થાય છે છતા પંકજ શબ્દ અરવિંદ–કુસુમને જ સમત છે તે સમ્મત સત્ય

સ્થાપના સત્ય—લેપ આદિકને વિષે અરિહંત પ્રતિમા, એક આદિ અંકવિન્યાસ અને કાર્ષાપણ આદિકને વિષે મુદ્રા વિન્યાસ આદિ સર્વ સ્થાપના સત્ય છે

નામ સત્ય—કુળની વૃદ્ધિ ન કરતો હોય તો પણ કુળવર્ધન ઇત્યાદિ નામ તે નામસત્ય

રૂપસત્ય—વ્રતના ગુણ ન હોય અને કેવળ લિંગ માત્રથી વ્રતી કહેવાય તે રૂપસત્ય

પ્રતીત્યસત્ય—અનામિકા આગળી કનિષ્ઠાને આશ્રી દીર્ઘ કહેવાય અને મધ્યમાને આશ્રી હ્રસ્વ કહેવાય તે પ્રતીત્યસત્ય

વ્યવહારસત્ય—પર્વત ઉપર તૃણ આદિ બળતા છતા 'પર્વત બળે છે' એમ કહેવુ, પાણી ઝમે તોપણ કહેવુ કે 'ઘડો ઝમે છે' અને ઉદર હોવા છતા કહેવુ કે 'અનુદરા કન્યા' એ સર્વ વ્યવહાર સત્ય છે

ભાવસત્ય—બગના ઉજળા છે અને ભ્રમરો કાળા છે એમ કહેવુ તે—બગલા અને ભમરામા પાચે વર્ણો છે પરતુ તે તે વર્ણોની ઉત્કૃષ્ટતાથી ઉજળા અને કાળા કહેવાય છે તે ભાવસત્ય છે

યોગસત્ય—દડના યોગે દડી, છત્રના યોગે છત્રી ઇત્યાદિ કથન તે યોગસત્ય

ઉપમાસત્ય—સમુદ્ર સરખુ તળાવ ઇત્યાદિ કથન એ ઉપમા સત્ય છે

સ્થાપના નિક્ષેપો

વસ્તુનુ નામ માત્ર સાંભળવાથી વસ્તુનો બોધ અને ભક્તિ થવા સભવ છે તો પછી વસ્તુની આકૃતિ કે જેમા નામ ઉપરાત આકાર છે તેનાથી અધિક બોધ અને ભક્તિ કેમ ન થાય? અને તે કરવા માટે કોણ ઇચ્છા ન રાખે? નામનિક્ષેપો જેમ શાસ્ત્ર સિદ્ધ છે તેમ સ્થાપના નિક્ષેપો પણ અનેક શાસ્ત્રોથી સિદ્ધ છે

શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્રે દશ પ્રકારે સ્થાપનાનુ સ્થાપન કરવાનુ કહેલુ છે

(૧) કાષ્ટમા	(૪) લેપ કર્મમા	(૭) ધાતુના રસ પૂરવામા	(૧૦) કોડામા
(૨) ચિત્રમા	(૫) ગ્રથનમા	(૮) મણિકાના સઘાતમા	
(૩) પોથીમા	(૬) વેષ્ટન ક્રિયામા	(૯) શુભાકાર પાષાણમા	

આ દશ પ્રકારોમાથી કોઈ પણ પ્રકારમા ક્રિયા તથા ક્રિયાવાળા પુરુષનો અભેદ માની, હાથ જોડેલા તથા ધ્યાન લગાવેલા આવશ્યક

ક્રિયા રહિત સાધુની આકૃતિ રૂપે અથવા આકૃતિ રહિત સ્થાપના કરવી અથવા આવશ્યક સૂત્રનો પાઠ લખવો તે **સ્થાપના આવશ્યક** કહેવાય છે

હાથ જોડેલ અને ધ્યાન લગાવેલ આવશ્યક ક્રિયા કરનારનુ રૂપ, તે જો સદ્ભાવ સ્થાપના છે તો પછી પદ્માસનયુક્ત, ધ્યાનારૂઢ, મૌનાકૃતિ, શ્રી જિનમુદ્રાસૂચક પ્રતિમા તે સ્થાપનાજિન કેમ કહેવાય નહિ?

જો પ્રતિમા તે સ્થાપનાજિન નહિ તો પૂર્વોક્ત સ્વરૂપ આવશ્યક પણ સ્થાપના આવશ્યક કહેવાય નહિ એમ કરતા જતા શ્રી અનુયોગ દ્વાર સૂત્રના પાઠનો અપલાપ કેમ નહિ થાય?

સૂત્રના પાઠનો લોપ કે અપલાપ જેને નહિ કરવો હોય તેને તો શ્રી જિનસ્વરૂપ પ્રતિમાને સ્થાપનાજિન તરીકે નિ સશયપણે સ્વીકારવી જ પડશે

સૂત્રો અક્ષરોની સ્થાપના જ છે

સ્થાપનાને નિરર્થક ગણવામા આવે તો જૈન ધર્મના તમામ સૂત્ર સિદ્ધાતો પણ નકામા થઈ જાય કારણ કે તે પણ શ્રી વીતરાગદેવના અરૂપી જ્ઞાનના અરૂપી અક્ષરોની સ્થાપના જ છે અને જો સૂત્ર સિદ્ધાતોનો લોપ થાય તો પછી જૈન ધર્મનો પણ લોપ જ થઈ જાય

જેઓને ધર્મના લોપક ન બનવુ હોય તેઓને સ્થાપનાની અવગણના કરવી કોઈ પણ પ્રકારે પાલવે એમ નથી.

જેમ નામની સાથે ચારે નિક્ષેપા જોડાયેલા છે તેમ સ્થાપનાની સાથે પણ ચારેય નિક્ષેપા જોડાયેલા છે જો એમ ન હોય તો વાઘનુ ચિત્ર જોવાથી બકરીનો ખ્યાલ આવવો જોઈએ અને બકરીનુ ચિત્ર જોવાથી વાઘનો ખ્યાલ આવવો જોઈએ પરતુ તેમ થતુ નથી કારણકે

જેનું ચિત્ર જોવામા આવે છે તેના ચારે નિક્ષેપા મનની સાથે ખડા થઈ જાય છે

જો એમ ન થતુ હોય તો શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીની પ્રતિમા જોતા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનુ સ્મરણ થઈ જવુ જોઈએ કારણ કે બન્નેનો ભાવ નિક્ષેપો એકસરખો હોવા છતા એક તીર્થંકરની મૂર્તિ જોવાથી અન્ય તીર્થંકરનો બોધ થતો નથી. તેનું કારણ એ મૂર્તિની સાથે જોડાએલા અન્ય નિક્ષેપાઓ સિવાય બીજુ શુ છે?

કોઈના ગુરુનુ નામ રામચદ્ર છે અને તે નામના સસારમા લાખો પુરુષો વિદ્યમાન છે ગુરુના નામવાળા 'રામચદ્ર' એવા અક્ષરોમા ગુરુના આકારનુ કોઈ પણ ચિન્હ તો છે જ નહિ છતા કહેશો કે રામચદ્ર શબ્દથી માત્ર ગુરુનુ જ સ્મરણ અને ગુરુને જ નમસ્કાર થયો પણ બીજાને નહિ તો કહેવુ પડશે કે રામચદ્ર નામના પોતાના ગુરુને જ નમસ્કાર કરવા માટે ગુરુની આકૃતિ આદિને મનમા સ્થાપન કરેલી જ હશે

આ રીતે પ્રત્યક્ષપણે કે પરોક્ષપણે સ્થાપના નિક્ષેપો બળાત્કારે પણ ગળામા આવી જ પડે છે

સ્થાપના પૂજનીય હોવા માટે

શંકા

અહીં જો એવી શકા થાય કે—સ્થાપના નિર્જીવ હોવાથી કાર્યસાધક અને પૂજનીય કેમ બને?

સમાધાન

તેનુ સમાધાન એ છે કે—નિર્જીવ વસ્તુ માત્ર જો નિરર્થક અને અપૂજનીય હોય તો શ્રી સમવાયાંગ, શ્રી દશાશ્રુતસ્કધ, શ્રી દશવૈકાલિક આદિ સૂત્રોમા ફરમા યુ છે કે—

ગુરુની પાટ પીઠ, મથારો વગેરે વસ્તુઓને પગની ઠોકર લાગી જાય તો પણ શિષ્યને ગુરુની આશાતનાનો દોષ લાગે.

એને માટે શુ કહેશો ?

ગુરુની પાટ આદિ નિર્જીવ તો છે જ. પૂર્વોક્ત વસ્તુઓ અજીવ હોવા છતા ગુરુઓની સ્થાપના હોવાના અગે તેનો અવિનય કરવાથી શિષ્યને આશાતના લાગે છે. અને વિનય કરવાથી ભક્તિ અને શુભ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે

તેમ શ્રી જિનેશ્વરદેવની મૂર્તિ એ શ્રી જિનેશ્વરદેવની જ સ્થાપના હોવાથી તેની આશાતના કે વિનય કરવાથી શુભાશુભ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે તેમા પૂછવુ જ શુ ? વિનય એ શ્રી જૈન શાસનમા મુખ્ય મનાયો છે. તે ગુણના પાલનની ખાતર શ્રી જિનેશ્વરદેવની સ્થાપના સ્વરુપ મૂર્તિની ભક્તિ આદિ કરવી એ પણ શ્રી જૈનધર્મમા મુખ્ય વસ્તુ ગણાય એમા આશ્ચર્ય જેવુ શુ છે ?

વળી સાધુઓના વસ્ત્ર, પાત્ર, કમલ, રજોહરણ અને મુહપત્તિ આદિ ઉપકરણો અજીવ હોવા છતા તે વડે શુ ચારિત્ર ગુણની સાધના થઈ શકતી નથી ?

શાસ્ત્રોમા એટલે સુધી કહ્યુ છે કે—"લાકડીના ઘોડાથી ખેલતા બાળકને આથો હઠાવવા કોઈ સાધુ તેને એમ કહે કે, હે બાળક, તારી લાકડી હઠાવ, તો મુનિને અસત્ય બોલ્યાનો દોષ લાગે એ દોષની બચવા માટે સાધુએ એમ જ કહેવુ જોઈએ કે—હે બાળક તારો ઘોડો હઠાવ"

લાકડીમા કોઈ સાક્ષાત ઘોડાપણુ નો છે જ નહિ, માત્ર તેની અસદ્ભૂત સ્થાપના છે તો પણ તેને માનવી જરૂરી કે તો પછી શ્રી

જિનપ્રતિમા, એ તો શ્રી જિનેશ્વર દેવોની સદ્દ્ભૂત સ્થાપના તેને માન્યા વિના કેમ ચાલે ?

વળી ખાડનાં રમકડા જેવા કે—હાથી, ઘોડા, કૂતરા, બિલાડા, ગાય, મનુષ્ય વગેરે ખાવાથી પચેન્દ્રિયની હત્યા કર્યાનુ પાપ લાગે એમ સૌ કોઈ દયા-ધર્મને સમજનાર માને છે તે બધી જ વસ્તુઓ નિર્જીવ છે તો પણ તેમા જીવપણાની સ્થાપના હોવાથી જ ખાવાનો નિષેધ કરવામા આવે છે તે સિવાય બીજુ કોઈપણ કારણ જણાતુ નથી

વળી ભીત ઉપર ચીતરેલી સ્ત્રીની આકૃતિ વિકારના હેતુ હોવાથી સાધુએ ન જોવી જોઈએ એવો જે નિષેધ કરવામા આવ્યો છે તે પણ નિર્જીવ વસ્તુ અસર કરનારી છે એમ શુ નથી જણાવતા ?

નિર્જીવ સ્થાપનાની જબ્બર અસર જણાવતા દૃષ્ટાંતો

સ્થાપના નિર્જીવ હોવા છતા તેની કેટલી જબ્બર અસર થાય છે તે જાણવા માટે નીચેના દષ્ટાંતો જગજાહેર છે

૧ પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાના પ્રાણેશની છબીને જોતાંની સાથે અત્યંત હર્ષને જ પામે છે પરતુ કદીપણ દ્વેષને પામતી જણાતી નથી

૨. પ્રજાવત્સલ રાજાઓના બાવલાને જોવાથી વફાદાર રૈયત નારાજ ન થતા પ્રસન્ન જ થાય છે અને એ જ કારણે એવા રાજા મહારાજાઓના તથા મહાન પરાક્રમી પુરુષોના બાવલાઓ તેમના સ્મરણાર્થે ઉભા કરેલા સ્થાને નજરે પડે છે

૩. પરદેશવાસીઓ પોતાના સ્વજન આદિકના હસ્તાક્ષરના પત્રને જોવાથી પણ સ્વહિતેછિઓ મળ્યા જેટલો સતોષ અનુભવે છે

૪. પોતાના વડીલો તથા ઇષ્ટ મિત્રોની છબી જોતાં જ તેમના

ઉપકાર અને ગુણોનુ સ્મરણ થઈ આવે છે અને હૃદય પ્રેમથી પ્રફુલ્લિત બને છે

૫. કોકશાસ્ત્રના સ્ત્રીપુરુષના વિષય સેવનના ચોરાશી આસનો આદિને જોવાથી કામીજનોને તત્કાળ કામવિકાર ઉત્પન્ન થાય છે

૬. યોગાસનની વિચિત્ર આકારની સ્થાપનાઓ જોવાથી યોગી પુરુષોની મતિ યોગાભ્યાસમા પ્રેમ ધારણ કરનારી થાય છે

૭. ભૂગોળના અભ્યાસીઓને નકશાઓ વગેરે જોવાથી લોકમા રહેલ અનેક વસ્તુઓનુ જ્ઞાન સહેલાઈથી થઇ શકે છે

૮. શાસ્ત્રો સબધી અક્ષરોની સ્થાપનાવી, તે જોનાર મનુષ્યને તમામ શાસ્ત્રોનુ જ્ઞાન પણ થાય છે

૯. ક્ષેત્રોમાં પુરુષોની આકૃતિ ઉભી કરવાથી તે આકૃતિ નિર્જીવ હોવા છતા તેનાથી ક્ષેત્રની રક્ષા સારી રીતે થઇ શકે છે

૧૦. લોકામા કહેવાય છે કે—અશોકવૃક્ષની છાયા ચિંતાને દૂર કરે છે, ચડાળ પુરુષોની કે ઋતુવતી સ્ત્રીઓની છાયા અશુભ અમર નિપજાવે છે અને ગર્ભવતી સ્ત્રીની છાયાનુ ઉલ્લઘન કરવાથી ભોગી પુરુષનો પુરુષાર્થ ક્ષય પામે છે વિગેરે

૧૧. સતી સ્ત્રીનો પતિ પરદેશ ગયો હોય ત્યારે તે સ્ત્રી પોતાના પતિની છબીનુ રોજ દર્શન કરી સતોષ પામે છે

શ્રી રામચદ્રજી વનવાસ ગયા ત્યારે તેમના ભાઈ ભરત રાજા રામની પાદુકાની રામ પ્રમાણે પૂજા કરતા હતા

સીતાજી પણ રામની આગળીની મુદ્રિકાનુ આલિગન કરી સાક્ષાત રામને મળ્યા જેટલો આનદ અનુભવતા હતા

રામચદ્રજી પણ હનુમાને લાવેલા સીતાના અલકારને દેખાવથી અત્યત સુખને પામ્યા હતા

જિનપ્રતિમા, એ તો શ્રી જિનેશ્વર દેવોની સદ્ભૂત સ્થાપના તેને માન્યા વિના કેમ ચાલે ?

વળી ખાંડના રમકડા જેવા કે—હાથી, ઘોડા, કૂતરા, બિલાડા, ગાય, મનુષ્ય વગેરે ખાવાથી પચેન્દ્રિયની હત્યા કર્યાનું પાપ લાગે એમ સૌ કોઈ દયા-ધર્મને સમજનાર માને છે તે બધી જ વસ્તુઓ નિર્જીવ છે તો પણ તેમા જીવપણાની સ્થાપના હોવાથી જ ખાવાનો નિષેધ કરવામા આવે છે તે સિવાય બીજુ કોઈપણ કારણ જણાતુ નથી

વળી ભીત ઉપર ચીતરેલી સ્ત્રીની આકૃતિ વિકારનો હેતુ હોવાથી સાધુએ ન જોવી જોઈએ એવો જે નિષેધ કરવામા આવ્યો છે તે પણ નિર્જીવ વસ્તુ અસર કરનારી છે એમ શુ નથી જણાવતો ?

નિર્જીવ સ્થાપનાની જબ્બર અસર જણાવતા દૃષ્ટાંતો

સ્થાપના નિર્જીવ હોવા છતા તેની કેટલી જબ્બર અસર થાય છે તે જાણવા માટે નીચેના દૃષ્ટાંતો જગજાહેર છે

૧ પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાના પ્રાણેશની છબીને જોતાંની સાથે અત્યત હર્ષને જ પામે છે પરતુ કદીપણ દ્વેષને પામતી જણાતી નથી

૨. પ્રજાવત્સલ રાજાઓના બાવલાને જોવાથી વફાદાર રૈયત નારાજ ન થતા પ્રસન્ન જ થાય છે અને એ જ કારણે એવા રાજા મહારાજાઓના તથા મહાન પરાક્રમી પુરુષોના બાવલાઓ તેમના સ્મરણાર્થે ઉભા કરેલા સ્થાને નજરે પડે છે

૩. પરદેશવાસીઓ પોતાના સ્વજન આદિકના હસ્તાક્ષરના પત્રને જોવાથી પણ સ્વહિતૈષિઓ મળ્યા જેટલો સતોષ અનુભવે છે

૪. પોતાના વડીલો તથા ઇષ્ટ મિત્રોની છબી જોતા જ તેમના

આદર કરનારો અને માન્ય નહિ રાખનાર ખુદ ભગવાનનુ જ અપમાન કરનાર બને એમા લેશમાત્ર આશ્ચર્ય નથી.

પોતાના વડીલની છબીઓ, ફોટાઓ, પેઇન્ટીંગો વડીલના આબેહુબ સ્વરૂપનો બોધ કરાવનાર હોવાથી તેમના ભાવ નિક્ષેપા તરફ આકર્ષણ કરાવે તેમા નવાઈ નથી પણ વડીલના આબેહુબ સ્વરૂપનો બોધ નહિ કરાવનાર એવા તેમના વસ્ત્ર, આભૂષણ અને પોષાક વગેરે દેખવાથી પણ તેમના ગુણ સાભરી આવે છે

જો અજીવરૂપ સ્થાપના નિક્ષેપો સર્વથા નિરર્થક હોત તો પૂર્વોક્ત કાર્યોમા જે પ્રકારના જૂદા જૂદા ભાવ આવે છે તે ન આવવા જોઇએ

આ ઉપરથી વિચારવુ જોઈએ કે—પરમ પૂજનીય, પરમ ઉપકારી, આરાધ્યતમ, અનત જ્ઞાની, દેવાધિદેવ શ્રી તીર્થંકર ભગવાનની શાત નિર્વિકાર અને ધ્યાનરૂઢ ભવ્ય મૂર્તિના દર્શનથી શ્રી વીતરાગ દેવના ગુણોનુ સ્મરણ કેમ ન થાય? તથા તેમની તે મૂર્તિને માન આપ્યાથી ખુદ તેઓનો વિનય કર્યો એમ કેમ ન કહેવાય? અવશ્ય કહેવાય

એટલુ જ નહિ પણ તેમની મૂર્તિના વારવાર દર્શન, પૂજન અને સેવનથી તેમના ભાવ નિક્ષેપા ઉપરનો આદર અને પ્રેમ દિવસે દિવસે અધિકને અધિક અવશ્ય વધતો જાય

જે વસ્તુના ભાવ નિક્ષેપા ઉપર પ્રેમ હોય છે તેની સ્થાપના આદિ ઉપર પણ પ્રેમ આવે છે અને જેના ભાવ નિક્ષેપા ઉપર દ્વેષ હોય તેના નામ સ્થાપના વગેરે ચારે નિક્ષેપા ઉપર દ્વેષ-બુદ્ધિ પણ આવે જ છે કેમકે—

શ્રી પાડવ ચરિત્રમા પણ કહ્યુ છે કે-દ્રોણાચાર્યની પ્રતિમા સ્થાપન કરી તેની પાસેથી લવ્ય નામના ભીલે અર્જુનના જેવી ધનુષ્યવિદ્યા સિદ્ધ કરી હતી

ઉપરના કેટલાક દષ્ટાંતો એવા છે કે તેમા શરીરનો આકાર પણ સરખો રહેતો નથી એવી નિર્જીવ વસ્તુઓથી પણ સંતોષનો અનુભવ મળતો દેખી શકાય છે તો પછી સાક્ષાત પરમાત્માના સ્વરૂપનો બોધ કરાવનારી મૂર્તિ, પૂર્ણાનદ જે મોક્ષ તેનો હેતુ કેમ ન થાય ?

શાત મુદ્રાવાળી શ્રી વીતરાગ પરમાત્માની પ્રતિમાની, તેમના નામ ગ્રહણપૂર્વકની પૂજા, જ્ઞાનવાન પ્રભુને વહેલા મોડા અવશ્ય પ્રાપ્ત કરાવી આપે છે

જે વસ્તુના ભાવ નિક્ષેપા ઉપર મનુષ્યોને સપૂર્ણ આદર હોય છે તેના નામ, સ્થાપના તથા ગુણગ્રામના સ્મરણ, દર્શન કે શ્રવણથી જરૂર તે તે વસ્તુ પરના પ્રેમ અને આદરની વૃદ્ધિ થાય છે જેના ભાવ ઉપર પ્યાર છે તેના નામ, મૂર્તિ કે ગુણને માન આપ્યાથી તે સાક્ષાત વસ્તુને જ માન અને આદર આપ્યાનો અનુભવ થાય છે

કોઈ શ્રીમત પિતાએ પરદેશથી પોતાના પુત્રને પત્ર દ્વારા સૂચના કરી કે—' અમુક પુરુષને પાચ હજાર રૂપિયા આપજો "

હવે તે પુત્ર તે પત્રને પોતાના સાક્ષાત હુકમ રૂપ માનીને તેનો અમલ કરે કે નહિ ?

જો અમલ કરે એમ કહેશો તો તે હુકમ કાગળમા સ્થાપના રૂપ હોવાથી સ્થાપના માન્ય રાખવા લાયક સિદ્ધ થઇ ગઈ. જો કહેશો કે ' કાગળ માનથી અમલ ન કરનો ' તો તેમ કરનાર પુત્રે પિતાની આજ્ઞાનું પાલન કર્યું ગણાશે કે ઉલ્લઘન કર્યું ગણાશે ? પાલન નહિ પણ અવશ્ય ઉલ્લઘન કર્યું ગણાશે

એ ન્યાયે શ્રી તીર્થંકર-ગણધર-પ્રણીત સૂત્રોમા પ્રતિપાદન કરેલ સ્થાપના નિક્ષેપાને માન્ય રાખનાર ખુદ ભગવાનનો જ

આદર કરનારો અને માન્ય નહિ રાખનાર ખુદ ભગવાનનું જ અપમાન કરનાર બને એમાં લેશમાત્ર આશ્ચર્ય નથી.

પોતાના વડીલની છબીઓ, ફોટાઓ, પેઇન્ટીંગો વડીલના આબેહુબ સ્વરૂપનો બોધ કરાવનાર હોવાથી તેમના ભાવ નિક્ષેપા તરફ આકર્ષણ કરાવે તેમાં નવાઈ નથી પણ વડીલના આબેહુબ સ્વરૂપનો બોધ નહિ કરાવનાર એવા તેમના વસ્ત્ર, આભૂષણ અને પોષાક વગેરે દેખનાથી પણ તેમના ગુણ સાભરી આવે છે

જો અજીવરૂપ સ્થાપના નિક્ષેપો સર્વથા નિરર્થક હોત તો પૂર્વોક્ત કાર્યોમાં જે પ્રકારના જૂદા જૂદા ભાવ આવે છે તે ન આવવા જોઇએ

આ ઉપરથી વિચારવું જોઈએ કે—પરમ પૂજનીય, પરમ ઉપકારી, આરાધ્યતમ, અનંત જ્ઞાની, દેવાધિદેવ શ્રી તીર્થંકર ભગવાનની શાંત નિર્વિકાર અને ધ્યાનરૂઢ ભવ્ય મૂર્તિના દર્શનથી શ્રી વીતરાગ દેવના ગુણોનું સ્મરણ કેમ ન થાય? તથા તેમની તે મૂર્તિને માન આપ્યાથી ખુદ તેઓનો વિનય કર્યો એમ કેમ ન કહેવાય? અવશ્ય કહેવાય

એટલું જ નહિ પણ તેમની મૂર્તિના વારંવાર દર્શન, પૂજન અને સેવનથી તેમના ભાવ નિક્ષેપા ઉપરનો આદર અને પ્રેમ દિવસે દિવસે અધિકને અધિક અવશ્ય વધતો જાય

જે વસ્તુના ભાવ નિક્ષેપા ઉપર પ્રેમ હોય છે તેની સ્થાપના આદિ ઉપર પણ પ્રેમ આવે છે અને જેના ભાવ નિક્ષેપા ઉપર દ્વેષ હોય તેના નામ સ્થાપના વગેરે ચારે નિક્ષેપા ઉપર દ્વેષ-બુદ્ધિ પણ આવે જ છે કેમકે—

સાક્ષાત શત્રુને જોઈને જેમ વેર ભાવ પેદા થાય છે તેમ તેની મૂર્તિ કે છબી જોવાથી અથવા તેનું નામ વગેરે સાભળવાથી પણ શુ દ્વેષભાવ પ્રગટ થતો નથી? અવશ્ય પ્રગટે છે જ

૧ **જેઓ તીર્થંકરના ભાવ નિક્ષેપા ઉપર ભક્તિ રાખે છે અને તેમની મૂર્તિ વગેરે ઉપર દ્વેષ ધરાવે છે તેઓને પૂછવાનું** કે—તમારી માન્યતા પ્રમાણે તો તમારા મિત્ર આદિને સાક્ષાત જોતા પ્રેમ થવો જોઈએ પરતુ તેમની મૂર્તિ તથા નામ વગેરે જોવા અને સાભળવાથી પ્રેમ ન થવો જોઈએ પરતુ આવો ઊલટો ક્રમ કોઈ પણ જગ્યાએ જોવામા આવતો નથી

કદાચ કહેવામા આવે કે—'શત્રુ અને મિત્ર ઉભયમા સમભાવ રાખવો જોઇએ કિંતુ રાગદ્વેષ ન કરવો જોઇએ' પરતુ આ કથન માત્ર કહેવા પૂરતુ છે

મોટા મોટા યોગીશ્વરો પણ જ્યા સુધી ઘાતીકર્મોના યોગ ન છૂટયા હોય ત્યા સુધી રાગદ્વેષથી છૂટી શકયા નથી તો **સસારની અનેક જજાળના મોહમા ફસી પડેલા ગૃહસ્થો રાગદ્વેષરહિત સમભાવવાળી અવસ્થામા રહી શકે એમ કહેવું કે માનવુ એ વચના માત્ર છે.**

એક તરફથી શ્રી તીર્થંકરદેવના ભાવનિક્ષેપા ઉપર રાગ રાખવાની વાત કરવી અને બીજી તરફ સમભાવમા રહેવાની વાત કરવી એમા પ્રત્યક્ષ મૃષાવાદ છે ભાવનિક્ષેપા પર રાગ અને મૂર્તિ પર દ્વેષ એ રાગદ્વેષ રહિતપણાનુ લક્ષણ શી રીતે ગણાય?

એક નિક્ષેપા ઉપર દ્વેષ રાખવાથી બીજા નિક્ષેપા ઉપર પણ દ્વેષ સ્વત સિદ્ધ થઈ જાય છે સ્થાપના નિક્ષેપા ઉપર દ્વેષ ધારણ કરીને ભાવનિક્ષેપા ઉપર રાગ હોવાનું બતાવવુ એમા આત્મવચના સિવાય બીજુ કાઈ નથી

નિયમ તો એ છે કે—જે જીવ પ્રત્યક્ષ વિદ્યમાન ન હોય તેના ઉપર શુદ્ધ ભાવ પેદા કરવા માટે તેની સ્થાપનાના સેવન સિવાય તેના જેવો અન્ય કોઇ સરળ ઉપાય છે નહિ વિના સ્થાપનાએ અવિદ્યમાન વસ્તુ પ્રત્યે શુદ્ધ ભાવ પ્રગટ કરી શકાતો નથી

ચારે નિક્ષેપા આ રીતે પરસ્પર સબધ ધરાવનારા છે એક વિના બીજા નિક્ષેપા ટકી શકતા જ નથી

સ્થાપનાનો નિરાદર કરનારને પૂછવાનુ કે—વર્તમાન સમયમા જે નોટોનુ ચલણ છે તેની એક હજાર રૂપીઆની નોટ તમારી પાસે હોય તેને તમે હજાર રૂપીઆ માનો છો કે કાગળનો કટકો માનો છો ?

જો કહેશો કે—અમે તો તેને કાગળના કટકા તુલ્ય માનીએ છીએ તો તેને સાધારણ કાગળના કટકાની જેમ એકા' પૈસામા કે મફતમા બીજાને આપી કેમ દેતા નથી ?

તેના ઉત્તરમા કહેશો કે—એવો મૂર્ખ કોણ હોય કે હજાર રુપીઆને એક પૈસામા કે મફતમા આપી દીએ ?

તો પછી જરા હૃદયચક્ષુને ખોલી વિચારવુ જોઈએ કે—જેમ એક હજાર રૂપીઆની ગેરહાજરીમા તેટલી રકમનુ કામ એક નોટથી કાઢી શકાય છે તેમ શ્રી જિનેશ્વરદેવની અનુપસ્થિતિમા તેમની મૂર્તિ દ્વારાએ સાક્ષાત ભગવાનને પૂજવાનુ ફળ અવશ્ય મેળવી શકાય

દ્રવ્ય નિક્ષેપો

જે વસ્તુ ભૂતકાળમા કે ભવિષ્યકાળમા અમુક કાર્યના કારણરૂપે નક્કી થઈ ચૂકી છે તે કારણભુત વસ્તુના કાર્યનુ આરોપણ કરવુ તેનુ નામ દ્રવ્ય નિક્ષેપો છે

જેમ મૃતક સાધુમા તથા કોઈ સાધુ થનાર હોય તેમા વર્તમાન સમયે સાધુપણુ ન હોવા છતા સાધુપણાનો આરોપ કરી સાધુ કહેવામા આવે છે તે દ્રવ્ય નિક્ષેપાને આશ્રયીને સાધુપણુ સમજવાનુ છે

શત્રુના દર્શન જોઈને જેમ વેર ભાવ પેદા થાય છે તેમ તેની મૂર્તિ કે છબી જોવાથી અથવા તેનું નામ વગેરે સાંભળવાથી પણ દ્વેષભાવ વગર થતો નથી, અવશ્ય પ્રગટે છે જ.

જેઓ તીર્થંકરના ભાવ નિક્ષેપા ઉપર ભક્તિ રાખે છે અને તેમની મૂર્તિ વગેરે ઉપર દ્વેષ કરાવે છે તેઓને પૂછવાનું કે—તમારી માન્યતા પ્રમાણે તો તમારા મિત્ર આદિને સાક્ષાત જોતા પ્રેમ થવો જોઈએ પરંતુ તેમની મૂર્તિ તથા નામ વગેરે જોવા અને સાંભળવાથી પ્રેમ ન થવો જોઈએ પરંતુ આવો ઊલટો ક્રમ કોઈ પણ સ્થાનમાં જોવામાં આવતો નથી.

કદાચ કહેવામાં આવે કે—'શત્રુ અને મિત્ર ઉભયમાં સમભાવ રાખવો જોઈએ કિંતુ રાગદ્વેષ ન કરવો જોઈએ' પરંતુ આ કથન માત્ર કહેવા પૂરતું છે.

મોટા મોટા યોગીશ્વરો પણ જ્યાં સુધી ઘાતીકર્મોના યોગ ન છૂટયા હોય ત્યાં સુધી રાગદ્વેષથી છૂટી શકયા નથી તો સંસારની અનેક જંજાળના મોહમાં ફસી પડેલા ગૃહસ્થો રાગદ્વેષરહિત સમભાવવાળી અવસ્થામાં રહી શકે એમ કહેવું કે માનવું એ વંચના માત્ર છે.

એક તરફથી શ્રી તીર્થંકરદેવના ભાવનિક્ષેપા ઉપર રાગ રાખવાની વાત કરવી અને બીજી તરફ સમભાવમાં રહેવાની વાત કરવી એમાં પ્રત્યક્ષ મૃષાવાદ છે. ભાવનિક્ષેપા પર રાગ અને મૂર્તિ પર દ્વેષ એ રાગદ્વેષ રહિતપણાનું લક્ષણ શી રીતે ગણાય?

એક નિક્ષેપા ઉપર દ્વેષ રાખવાથી બીજા નિક્ષેપા ઉપર પણ દ્વેષ સ્વત સિદ્ધ થઈ જાય છે. સ્થાપના નિક્ષેપા ઉપર દ્વેષ ધારણ કરીને ભાવનિક્ષેપા ઉપર રાગ હોવાનું બતાવવું એમાં આત્મવંચના સિવાય બીજું કાંઈ નથી.

નિયમ તો એ છે કે—જે જીવ પ્રત્યક્ષ વિદ્યમાન ન હોય તેના ઉપર શુદ્ધ ભાવ પેદા કરવા માટે તેની સ્થાપનાના સેવન સિવાય તેના જેવો અન્ય કોઇ સરળ ઉપાય છે નહિ વિના સ્થાપનાએ અવિદ્યમાન વસ્તુ પ્રત્યે શુદ્ધ ભાવ પ્રગટ કરી શકાતો નથી

ચારે નિક્ષેપા આ રીતે પરસ્પર સબધ ધરાવનારા છે એક વિના બીજા નિક્ષેપા ટકી શકતા જ નથી

સ્થાપનાનો નિરાદર કરનારને પૂછવાનુ કે—વર્તમાન સમયમા જે નોટોનુ ચલણ છે તેની એક હજાર રૂપીઆની નોટ તમારી પાસે હોય તેને તમે હજાર રૂપીઆ માનો છો કે કાગળનો કટકો માનો છો ?

જો કહેશો કે—અમે તો તેને કાગળના કટકા તુલ્ય માનીએ છીએ તો તેને સાધારણ કાગળના કટકાની જેમ એકાદ પૈસામા કે મફતમા બીજાને આપી કેમ દેતા નથી ?

તેના ઉત્તરમા કહેશો કે—એવો મૂર્ખ કોણ હોય કે હજાર રૂપીઆને એક પૈસામા કે મફતમા આપી દીએ ?

તો પછી જરા હૃદયચક્ષુને ખોલી વિચારવુ જોઈએ કે—જેમ એક હજાર રૂપીઆની ગેરહાજરીમા તેટલી રકમનુ કામ એક નોટથી કાઢી શકાય છે તેમ શ્રી જિનેશ્વરદેવની અનુપસ્થિતિમા તેમની મૂર્તિ દ્વારાએ સાક્ષાત ભગવાનને પૂજવાનુ ફળ અવશ્ય મેળવી શકાય

દ્રવ્ય નિક્ષેપો

જે વસ્તુ ભૂતકાળમા કે ભવિષ્યકાળમા અમુક કાર્યના કારણરૂપે નક્કી થઈ ચૂકી છે તે કારણભૂત વસ્તુના કાર્યનુ આરોપણ કરવુ તેનુ નામ દ્રવ્ય નિક્ષેપો છે

જેમ મૃતક સાધુમા તથા કોઈ સાધુ થનાર હોય તેમા વર્તમાન સમયે સાધુપણુ ન હોવા છતા સાધુપણાનો આરોપ કરી સાધુ કહેવામા આવે છે તે દ્રવ્ય નિક્ષેપાને આશ્રયીને સાધુપણુ સમજવાનુ છે

અને એ જ કારણે સાધુ થયા પહેલા સાધુ થનારને દ્રવ્ય સાધુ માનીને તેની દીક્ષાનો મહોત્સવ મોટી ધામધૂમથી ઉજવવામા આવે છે તથા સાધુના મૃત કલેવરને દહન ક્રિયા વખતે પાલખીમા બેસાડી પૈસાને ઉછાળતા ઠાઠમાઠથી લઈ જવામા આવે છે અને લોકો પણ તેના દર્શન કરવા માટે દોડાદોડી કરે છે

શ્રી તીર્થંકરદેવોને જન્મ તથા નિર્વાણ સમયે વદન નમસ્કાર કરવાનો પાઠ શ્રી જબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ આદિ શાસ્ત્રોમા છે તો તે નમસ્કાર શ્રી તીર્થંકરદેવના દ્રવ્ય નિક્ષેપાને થયો ગણાય અને નહિ કે ભાવ નિક્ષેપાને થયો ગણાય કારણ કે જ્યાં સુધી કેવળજ્ઞાન ન થાય ત્યા સુધી ભાવ નિક્ષેપો કહેવાય નહિ

ભગવાન શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીના જન્મ વખતે શક્રેદ્રે નમસ્કાર કર્યાનો ઉલ્લેખ **શ્રી જબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિમા** નીચે મુજબ જણાવેલો છે—

नमोत्थुण भगवओ तीत्थगरस्सो आइगरस्स जाव संपाविउ कामस्स वदामिण्ह भगवत तत्थगय इहगय पासउ मे भयव तत्थगए दहगय तिकट्टु वदह णमसइ ॥

તથા તે જ સૂત્રમા કહ્યુ છે કે—શક્રેદ્રે શ્રી હરિણગમેષી દેવની મારફત હિતને વાસ્તે અને સુખને વાસ્તે શ્રી તીર્થંકર દેવનો જન્મ મહોત્સવ કરવાને માટે પોતે જવા વિષેનો અભિપ્રાય દેવતાઓને જણાવ્યો છે તે સાભળી મનમા હર્ષિત થઈ—

કેટલાક દેવતા વદન કરવા સારૂ,
કેટલાક પૂજા કરવા સારૂ,
કેટલાક સત્કાર કરવા સારૂ
કેટલાક કૌતુક જેવા સારૂ,
કેટલાક શ્રી જિનેશ્વરદેવના પ્રત્યે ભક્તિરાગ નિમિત્તે,
કેટલાક શક્રેદ્રના વચનની ખાતર,

કેટલાક મિત્રોની પ્રેરણાથી,

કેટલાક દેવીઓના કહેવાથી,

કેટલાક પોતાનો આચાર સમજીને (જેમકે સમ્યગ દૃષ્ટિ દેવોએ શ્રી જિનેશ્વર દેવના જન્મ મહોત્સવમા અવશ્ય ભાગ લેવો જોઈએ)

એ વગેરે કારણોને સ્વચિત્તમા સ્થાપન કરી ઘણા દેવદેવીઓ શક્રેદ્રની પાસે હાજર થયા

જો દ્રવ્યનિક્ષેપો અપૂજનીક નિરર્થક હોત તો સૂત્રમા '**સુખને વાસ્તે તથા ભક્તિનિમિત્તે**" ઈત્યાદિ શબ્દો વદનના અધિકારમા કદાપિ ન આવત

તથા શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીના નિર્વાણ સમયે પણ શક્રેદ્રનુ આસન કપાયમાન થતા અવધિજ્ઞાનથી ભગવાનનો નિર્વાણ સમય જાણી, શક્રેદ્રે ભગવાનને વદન નમસ્કાર કર્યો અને સર્વ સામગ્રી સહિત શ્રી અષ્ટાપદ (હિમાલય) તીર્થ પર જ્યા ભગવાનનું શરીર હતુ ત્યા આવી ઉદાસીનતાપૂર્વક અશ્રુવાળી આખો સમેત શ્રી તીર્થંકર દેવના શરીરને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈ, મૃતકને યોગ્ય સર્વ વિધિ કરી ઈત્યાદિ વિગતના જે પાઠો છે તેય **દ્રવ્યનિક્ષેપાની** પણ વદનીયતાને સિદ્ધ કરે છે

એ સિવાય બીજી રીતે પણ દ્રવ્ય નિક્ષેપો અને તેની પૂજનીયતા સિદ્ધ થાય છે

શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીના વખતમા તથા વર્તમાનકાળમા આવશ્યક ક્રિયા કરતી વખતે સાધુ શ્રાવક તમામ **ચતુર્વિંશતિ સ્તવ** અથવા **લોગસ્સસૂત્રનો પાઠ** બોલે છે શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીના વખતમા બીજા ત્રેવીશ તીર્થંકરોના જીવ ચોરાશી લાખ જીવ યોનિમાં ભટકતા હતા **તેથી તેમને તે વખતે કરેલો નમસ્કાર ભાવનિક્ષેપથી થયો ગણી શકાય નહિ પરતુ દ્રવ્યનિક્ષેપથી જ કર્યો ગણાય.**

અને એ જ કારણે સાધુ થયા પહેલા સાધુ થનારને દ્રવ્ય સાધુ માનીને તેની દીક્ષાનો મહોત્સવ મોટી ધામધૂમથી ઉજવવામા આવે છે તથા સાધુના મૃત કલેવરને દહન ક્રિયા વખતે પાલખીમા બેસાડી પૈસાને ઉછાળતા ઠાઠમાઠથી લઈ જવામા આવે છે અને લોકો પણ તેના દર્શન કરવા માટે દોડાદોડી કરે છે

શ્રી તીર્થંકરદેવોને જન્મ તથા નિર્વાણ સમયે વદન નમસ્કાર કરવાનો પાઠ શ્રી જમ્બુદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ આદિ શાસ્ત્રોમા છે તો તે નમસ્કાર શ્રી તીર્થંકરદેવના દ્રવ્ય નિક્ષેપાને થયો ગણાય અને નહિ કે ભાવ નિક્ષેપાને થયો ગણાય કારણ કે જ્યાં સુધી કેવળજ્ઞાન ન થાય ત્યા સુધી ભાવ નિક્ષેપો કહેવાય નહિ

ભગવાન શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીના જન્મ વખતે શક્રેદ્રે નમસ્કાર કર્યાનો ઉલ્લેખ **શ્રી જમ્બુદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિમા** નીચે મુજબ જણાવેલો છે—

नमोत्थुण भगवओ तीत्थगरस्सो आइगरस्स जाव संपाविउ कामस्स वदामिण्ह भगवत तत्थगय इहगय पासउ मे भयव तत्थगए इहगय तिकट्टु वदइ णमसइ ॥

તથા તે જ સૂત્રમા કહ્યુ છે કે—શક્રેદ્રે શ્રી હરિણગમેષી દેવની મારફત હિતને વાસ્તે અને સુખને વાસ્તે શ્રી તીર્થંકર દેવનો જન્મ મહોત્સવ કરવાને માટે પોતે જવા વિષેનો અભિપ્રાય દેવતાઓને જણાવ્યો છે તે સાભળી મનમા હર્ષિત થઈ—

કેટલાક દેવતા વદન કરવા સારૂ,
કેટલાક પૂજા કરવા સારૂ,
કેટલાક સત્કાર કરવા સારૂ,
કેટલાક કૌતુક જોવા સારૂ
કેટલાક શ્રી જિનેશ્વરદેવના પ્રત્યે ભક્તિરાગ નિમિત્તે,
કેટલાક શક્રેદ્રના વચનની ખાતર,

કેટલાક મિત્રોની પ્રેરણાથી,

કેટલાક દેવીઓના કહેવાથી,

કેટલાક પોતાનો આચાર સમજીને (જેમકે સમ્યગ દૃષ્ટિ દેવોએ શ્રી જિનેશ્વર દેવના જન્મ મહોત્સવમા અવશ્ય ભાગ લેવો જોઈએ)

એ વગેરે કારણોને સ્વચિત્તમા સ્થાપન કરી ઘણા દેવદેવીઓ શક્રેદ્રની પાસે હાજર થયા

જો દ્રવ્યનિક્ષેપો અપૂજનીક નિરર્થક હોત તો સૂત્રમા **"સુખને વાસ્તે તથા ભક્તિનિમિત્તે"** ઈત્યાદિ શબ્દો વદનના અધિકારમા કદાપિ ન આવત

તથા શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીના નિર્વાણ સમયે પણ શક્રેદ્રનુ આસન કપાયમાન થતા અવધિજ્ઞાનથી ભગવાનનો નિર્વાણ સમય જાણી, શક્રેદ્રે ભગવાનને વદન નમસ્કાર કર્યો અને સર્વ સામગ્રી સહિત શ્રી અષ્ટાપદ (હિમાલય) તીર્થ પર જ્યા ભગવાનનુ શરીર હતુ ત્યાં આવી ઉદાસીનતાપૂર્વક અશ્રુવાળી આખો સમેત શ્રી તીર્થંકર દેવના શરીરને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈ, મૃતકને યોગ્ય સર્વ વિધિ કરી ઈત્યાદિ વિગતવાર જે પાઠો છે તેય **દ્રવ્યનિક્ષેપાની** પણ વદનીયતાને સિદ્ધ કરે છે

એ સિવાય બીજી રીતે પણ દ્રવ્ય નિક્ષેપો અને તેની પૂજનીયતા સિદ્ધ થાય છે

શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીના વખતમા તથા વર્તમાનકાળમાં આવશ્યક ક્રિયા કરતી વખતે સાધુ શ્રાવક તમામ **ચતુર્વિંશતિ સ્તવ** આગળ **લોગસ્સસૂત્રનો** પાઠ બોલે છે શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીના વખતમાં ત્રેવીસ તીર્થંકરોના જીવ ચોરાશી લાખ જીવ યોનિમાં હતા **તેથી તેમને તે વખતે કરેલો નમસ્કાર ભાવનિક્ષેપ ગણી શકાય નહિ પરતુ દ્રવ્યનિક્ષેપથી જ કર્યો ગણા**

અને એ જ કારણે સાધુ થયા પહેલા સાધુ થનારને દ્રવ્ય સાધુ માનીને તેની દીક્ષાનો મહોત્સવ મોટી ધામધૂમથી ઉજવવામા આવે છે તથા સાધુના મૃત કલેવરને દહન ક્રિયા વખતે પાલખીમા બેસાડી પૈમાને ઉછાળતા ઠાઠમાઠથી લઈ જવામા આવે છે અને લોકો પણ તેના દર્શન કરવા માટે દોડાદોડી કરે છે

શ્રી તીર્થંકરદેવોને જન્મ તથા નિર્વાણ સમયે વદન નમસ્કાર કરવાનો પાઠ શ્રી જબુદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ આદિ શાસ્ત્રોમા છે તો તે નમસ્કાર શ્રી તીર્થંકરદેવના દ્રવ્ય નિક્ષેપાને થયો ગણાય અને નહિ કે ભાવ નિક્ષેપાને થયો ગણાય કારણ કે જ્યાં સુધી કેવળજ્ઞાન ન થાય ત્યા સુધી ભાવ નિક્ષેપો કહેવાય નહિ

ભગવાન શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીના જન્મ વખતે શક્રેદ્રે નમસ્કાર કર્યાનો ઉલ્લેખ **શ્રી જબુદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ**મા નીચે મુજબ જણાવેલો છે—

नमोत्थुण भगवओ तीत्थगरस्सो आइगरस्स जाव सपाविउ कामस्स वदामिण्ह भगवत तत्थगय इहगय पासउ मे भयव तत्थगए इहगय तिकट्टु वदइ णमसइ ॥

તથા તે જ સૂત્રમા કહ્યુ છે કે—શક્રેદ્રે શ્રી હરિણગમેષી દેવની મારફત હિતને વાસ્તે અને સુખને વાસ્તે શ્રી તીર્થંકર દેવનો જન્મ મહોત્સવ કરવાને માટે પોતે જવા વિષેનો અભિપ્રાય દેવતાઓને જણાવ્યો છે તે સાંભળી મનમા હર્ષિત થઈ—

કેટલાક દેવતા વદન કરવા સારૂ,
કેટલાક પૂજા કરવા સારૂ,
કેટલાક સત્કાર કરવા સારૂ,
કેટલાક કૌતુક જોવા સારૂ
કેટલાક શ્રી જિનેશ્વરદેવના પ્રત્યે ભક્તિરાગ નિમિત્તે,
કેટલાક શક્રેદ્રના વચનની ખાતર,

વર્ણન કરાયેલુ છે દ્રવ્યનિક્ષેપાના પ્રાધાન્યવાળી ક્રિયાઓને જો નકામી માનવામા આવે તો જૈન મતનો લોપ જ થાય છે.

જૈન સિદ્ધાતને માન્ય રાખનાર આત્માઓએ દ્રવ્યાર્થિક ચાર નયોને માન આપી દ્રવ્યક્રિયાનો આદર કરવો યોગ્ય છે દ્રવ્યનિક્ષેપાના પ્રાધાન્યવાળી ક્રિયાઓ પરિણામની ધારાને વધારનારી છે તેથી ભાવનો પરિપૂર્ણ નિશ્ચય થયા વિના પણ વ્રત પચ્ચખ્ખાણુ આદિ કરાવવાની રીત જૈનશાસનમા ચાલી રહી છે

શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્ર, ઠાણાગ સૂત્ર, ભગવતી સૂત્ર તથા સૂત્રકૃતાગ સૂત્ર વગેરે સૂત્રોમા દ્રવ્યનિક્ષેપાની સિદ્ધિ કરેલી અને દ્રવ્ય વિના ભાવ કદાપિ ન સભવે એમ સપ્રમાણ સાબિત કરી આપ્યુ છે.

ભગવાનની ભાવ અવસ્થા અતીન્દ્રિય હોઈ ઇદ્રિયો અને મનને અગોચર છે. તેને ઇદ્રિય અને માનસગોચર કરવા માટે તેમના નામ, આકાર અને દ્રવ્યની ભકિત છોડીને કેવળ ભાવની ભકિત કરવી કે થવી એ અસભવિત છે

ભાવનિક્ષેપો

જે જે નામવાળી વસ્તુમા જે જે ક્રિયાઓ થાય છે, તે તે ક્રિયાઓમા તે તે વસ્તુઓ વર્તે તે ભાવનિક્ષેપો છે.

જેમકે—ઉપયોગ સહિત આવશ્યક ક્રિયામા પ્રવૃત્તિ કરી રહેલ સાધુ, એ ભાવ નિક્ષેપે આવશ્યક ગણાય છે હરેક વસ્તુનુ સ્વરૂપ આ રીતે ચારે નિક્ષેપાથી જાણી શકાય છે તેમાથી એક પણ નિક્ષેપો જો ન માનવામા આવે તો તે વસ્તુપણે ટકતી જ નથી

જે વસ્તુને જેવા ભાવથી માનવામા આવે છે, તેના ચારે નિક્ષેપા તેના ભાવને જ પ્રગટ કરે છે. શત્રુભાવવાળી વસ્તુના ચારે નિક્ષેપા શત્રુભાવને પ્રગટ કરે છે અને મિત્રભાવવાળી વસ્તુના ચારે

વર્તમાનકાળમા તો તેઓમાના એકેય ભાવનિક્ષેપે નથી કારણકે સર્વ સિદ્ધગતિમા ગયેલા છે તેથી ભાવનિક્ષેપે અરિહંત તરીકે નહિ પણ સિદ્ધ તરીકે વિરાજમાન છે

જો એક ભાવ નિક્ષેપને માની બીજા નામ, સ્થાપના અને દ્રવ્ય નિક્ષેપને માનવાના ન હોત તો લોગસ્સ દ્વારાએ કોને નમસ્કાર થાય? લોગસ્સની અંદર પ્રગટપણે अरिहंते कित्तइस्स અને चवीसंपि કેવલી એ ને ચોવીસ તીર્થંકરોને યાદ કર્યા છે તીર્થંકરનુ એ સ્મરણ ભાવ નિક્ષેપે છે જ નહિ કિંતુ નામ તથા દ્રવ્યનિક્ષેપે જ માનવાનુ છે

જેઓ એ બે નિક્ષેપાને માનવા તૈયાર નથી, તેઓના મતે લોગસ્સને માનવાનુ રહ્યુ નથી, અને લોગસ્સને નહિ માનવાથી આજ્ઞાભંગનો મહાદોષ કપાળે ચોંટ્યા વિના પણ રહે નહિ

વળી સાધુ સાધ્વીના પ્રતિક્રમણ સૂત્રમા પણ કહ્યુ છે કે—

नमो चउवीसाए तीत्थयराण उसभाइ महावीरपज्जवसाणाण

અર્થ—શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીથી શ્રી મહાવીર સ્વામી પર્યંત ચોવીસેય તીર્થંકરોને નમસ્કાર થાઓ

આમા પણ તે નામના તીર્થંકરો ભાવનિક્ષેપે વર્તમાનમાં કોઈ નથી, કિંતુ દ્રવ્યનિક્ષેપે છે દ્રવ્યનિક્ષેપ નહિ માનનારને પ્રતિક્રમણ આવશ્યક પણ માનવાનુ રહેતુ નથી અને એથી પણ આજ્ઞાભંગનો મહાદોષ લાગે છે

ભાવનિક્ષેપનો વિષય અમૂર્ત હોવાથી, અતિશય જ્ઞાનીઓ સિવાય બીજા કોઈથી પણ સાક્ષાત જાણી કે સમજી શકાતો નથી એ કારણ શ્રી જૈન સિદ્ધાંતમા સઘળી ક્રિયાઓનુ "નૈગમ, સંગ્રહ, વ્યવહાર અને ઋજુસૂત્ર એ ચાર દ્રવ્યપ્રધાન નયોની મુખ્યતાથી જ

વર્ણન કરાયેલું છે દ્રવ્યનિક્ષેપાના પ્રાધાન્યવાળી ક્રિયાઓને જો નકામી માનવામા આવે તો જૈન મતનો લોપ જ થાય છે.

જૈન સિદ્ધાતને માન્ય રાખનાર આત્માઓએ દ્રવ્યાર્થિક ચાર નયોને માન આપી દ્રવ્યક્રિયાનો આદર કરવો યોગ્ય છે દ્રવ્યનિક્ષેપાના પ્રાધાન્યવાળી ક્રિયાઓ પરિણામની ધારાને વધારનારી છે તેથી ભાવનો પરિપૂર્ણ નિશ્ચય થયા વિના પણ વ્રત પચ્ચખ્ખાણ આદિ કરાવવાની રીત જૈનશાસનમા ચાલી રહી છે

શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્ર, ઠાણાંગ સૂત્ર, ભગવતી સૂત્ર તથા સૂત્રકૃતાગ સૂત્ર વગેરે સૂત્રોમા દ્રવ્યનિક્ષેપાની સિદ્ધિ કરેલી અને દ્રવ્ય વિના ભાવ કદાપિ ન સભવે એમ સપ્રમાણ સાબિત કરી આપ્યુ છે.

ભગવાનની ભાવ અવસ્થા અતીન્દ્રિય હોઈ ઇંદ્રિયો અને મ ને અગોચર છે તેને ઇંદ્રિય અને માનસગોચર કરવા માટે તેમના નામ, આકાર અને દ્રવ્યની ભક્તિ છોડીને કેવળ ભાવની ભક્તિ કરવી કે થવી એ અસભવિત છે

ભાવનિક્ષેપો

જે જે નામવાળી વસ્તુમા જે જે ક્રિયાઓ થાય છે, તે તે ક્રિયાઓમા તે તે વસ્તુઓ વર્તે તે ભાવનિક્ષેપો છે.

જેમકે—ઉપયોગ સહિત આવશ્યક ક્રિયામા પ્રવૃત્તિ કરી રહેલ સાધુ, એ ભાવ નિક્ષેપે આવશ્યક ગણાય છે દરેક વસ્તુનુ સ્વરૂપ આ રીતે ચારે નિક્ષેપાથી જાણી શકાય છે તેમાથી એક પણ નિક્ષેપો જો ન માનવામા આવે તો તે વસ્તુપણે ટકતી જ નથી

જે વસ્તુને જેવા ભાવથી માનવામા આવે છે, તેના ચારે નિક્ષેપા તેવા ભાવને જ પ્રગટ કરે છે. શત્રુભાવવાળી વસ્તુના ચારે નિક્ષેપા શત્રુભાવને પ્રગટ કરે છે અને મિત્રભાવવાળી વસ્તુના ચારે

નિક્ષેપા મૈત્રીભાવને ઉત્પન્ન કરે છે કલ્યાણકારી વસ્તુના ચારે નિક્ષેપા કલ્યાણભાવને પેદા કરે છે અને અકલ્યાણકારી વસ્તુના ચારે નિક્ષેપા અકલ્યાણભાવને પેદા કરે છે

હેય, જ્ઞેય, ઉપદેયના નિક્ષેપાની સમજ.

આ સંસારમા સામાન્ય રીતે તમામ વસ્તુઓ હેય, જ્ઞેય અને ઉપાદેય એ ત્રણે ભેદમાથી કોઈ ને કોઈ એક ભેદની હોય છે દાખલા તરીકે—આમગ

હેય વસ્તુના નિક્ષેપા

સાધુઓને સ્ત્રીઓના સાક્ષાત સગનો નિષેધ કરવામા આવ્યો છે, સાક્ષાત સગ એ હેય છે તેથી સ્ત્રીઓના નામ, આકાર અને દ્રવ્યનો પણ નિષેધ થઈ જાય છે

સાધુ પુરુષોને સ્ત્રીઓનો ભાવ નિક્ષેપો જેમ વર્જ્ય છે તેમ— **નામ નિક્ષેપાથી** સ્ત્રીકથાનો પણ નિષેધ છે **સ્થાપના નિક્ષેપાથી** સ્ત્રીની ચીતરેલી મૂર્તિને જોવાનો પણ નિષેધ છે તથા **દ્રવ્ય નિક્ષેપાથી** સ્ત્રીની પૂર્વાપર બાલ્ય અવસ્થા તથા મૃત અવસ્થા આદિના સઘટ્ટને પણ નિષેધ્યો છે એ **રીતે હેય રૂપ વસ્તુના ચારે નિક્ષેપા હેયરૂપ બને** ..

માત્ર ભાવ નિક્ષેપો માનનારાઓ સ્ત્રીના ભાવ નિક્ષેપાને વર્જી, શુ બાકીના ત્રણે નિક્ષેપાનો આદર કરી શકશે ? કદી જ નહિ,

જ્ઞેય વસ્તુના નિક્ષેપો

એ રીતે જ્ઞેય વસ્તુનો ભાવ નિક્ષેપો જેમ જ્ઞાનપ્રાપ્તિમા નિમિત્ત બની શકે છે તેમ ચારે નિક્ષેપા જ્ઞાનપ્રાપ્તિમા નિમિત્ત બની શકે છે.

જંબૂદ્વીપ, ભરતક્ષેત્ર, મેરુપર્વત, હાથી, ઘોડા ઇત્યાદિ જ્ઞેયવસ્તુઓ તેઓને જેમ સાક્ષાત જોવાથી બોધ થાય છે તેમ તેના નામ, કાર આદિ જોવા સાંભળવાથી પણ તે વસ્તુઓનો બોધ થાય છે

પાદેય વસ્તુના નિક્ષેપા

હેય અને જ્ઞેયની જેમ ઉપાદેય વસ્તુ પણ ચારે ય નિક્ષેપાવી પાદેય બને છે.

શ્રી તીર્થંકર દેવ જગતમા પરમ ઉપાદેય હોવાવી તેમના ચારે ક્ષેપા પણ પરમ ઉપાદેય બને છે સમવસરણમા બિરાજેલ સાક્ષાત ી તીર્થંકરદેવ **ભાવનિક્ષેપે** પૂજનીક છે માટે 'મહાવીર' ઇત્યાદિ મના **નામને** પણ લોકો પૂજે છે વૈરાગ્ય મુદ્રાએ યુક્ત, ધ્યાનારૂઢ અવસ્થામા રહેલી તેમની પ્રતિમાને પણ **સ્થાપના નિક્ષેપથી** લોકો પૂજે છે તથા **દ્રવ્યનિક્ષેપે** તેમના જન્મ તથા નિર્વાણ અવસ્થાને પણ ઇન્દ્રાદિક દેવો ભક્તિભાવને નમે છે, પૂજે છે અને તેનો સત્કાર વિગેરે કરે છે

એથી ઊલટુ—અન્ય દેવોનો ભાવનિક્ષેપો ત્યાજ્ય હોવાથી, તેઓના બાકીના ત્રણ નિક્ષેપા પણ સમ્યગ્દષ્ટિ આત્માઓને છોડવા લાયક બને છે.

એ જ કારણે આનદ આદિક દશ શ્રાવકોએ હરિહર આદિ અન્ય દેવોને વદન નમસ્કાર નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી હતી તે વખતે હરિ, હર આદિ દેવો **ભાવનિક્ષેપે** વિદ્યમાન નહિ હતા માત્ર તેમની મૂર્તિઓ હતી તેથી આનદ આદિક શ્રાવકોની નહિ નમવાની પ્રતિજ્ઞા **સ્થાપનાનિક્ષેપે** તેઓની મૂર્તિને ઉદ્દેશીને હતી, એ આપોઆપ સિદ્ધ થાય છે

એ જ રીતે હરિહર આદિ દેવોની મૂર્તિઓને નહિ નમવાનો નિયમ એ શ્રી જિનમૂર્તિને નમસ્કાર કરવાના વિધાનને પણ સ્વત સિદ્ધ કરી આપે

જેમ કોઈએ રાત્રિભોજનનો ત્યાગ કરવાનો નિયમ અંગીકાર કર્યો તેથી તેની દિવસ ભોજન કરવાની વાત આપોઆપ સિદ્ધ થઈ જ જાય છે તે જ રીતે ઉપરની વાત સમજી લેવી

એ મુજબ ચારે નિક્ષેપાનો પરસ્પરનો સબધ સમજી લેવાનો છે તેમા વિશેષ એટલું છે કે—જેનો ભાવ નિક્ષેપા શુદ્ધ અને વદનીય છે તેના જ બાકીના નિક્ષેપા વદનીય અને પૂજનીય છે. બીજાના નહિ

શકા

કોઈ એમ પ્રશ્ન કરે કે—મરેલા બળદને જોઈને કોઈ પ્રતિબોધ પામે તેથી શુ તે પૂજવા યોગ્ય બની જાય છે?

સમાધાન

તો તેનો ઉત્તર સ્પષ્ટતયા મળી રહે છે કે—શાસ્ત્રકારો, જેનો ભાવનિક્ષેપો વદન પૂજન કરવા લાયક છે, તેના જ બાકીના ત્રણ નિક્ષેપા પૂજવા માટે ફરમાવે છે

સાક્ષાત બળદને કોઈએ પૂજવા લાયક માન્યો નથી તેથી તેના નામ આદિક પણ પૂજનીક ઠરતા નથી

રાજા કરકડુ વગેરે પ્રત્યેક બુદ્ધ મહર્ષિઓ મરેલા બળદને જોઈને પ્રતિબોધ પામ્યા હતા પણ ભાવબળદ વદનીય નહિ હોવાથી તેમના પ્રતિબોધમા કારણભૂત બળદના નામ આદિક વદના કરવા લાયક ગણાયા નથી

ચારે નિક્ષેપા વદનીય છે તે માટે
સૂત્રનો દાખલો

શ્રી ઉપાસક દશાગ સૂત્રમા આનદ શ્રાવકે અન્ય તીર્થીકોને નહિ વાદવાની જે પ્રતિજ્ઞા લીધી છે, તેથી જ જેનો ભાવ નિક્ષેપા વદનીય છે, તેના ચારે નિક્ષેપા વદનીય ઠરે છે અને

જેનો ભાવ નિક્ષેપો વંદનીય નથી તેના ચારે નિક્ષેપા વંદનીય નથી એ સિદ્ધ થાય છે.

શ્રી આનંદ શ્રાવકની પ્રતિજ્ઞાનો પાઠ નીચે પ્રમાણે છે—

णो खलु मे भंते कप्पइ अज्जप्पमिइण अन्नउत्थिया वा अन्नउत्थिय देवयाणि वा अन्नउत्थिए पडिग्गहियाइ अरिहंत चेइयाइ वा वंदित्तए वा नमसित्तए

અર્થ—હે ભગવન્ ! મારે આજથી અન્ય તીર્થિક, અન્ય તીર્થિકના દેવ (હરિ હર આદિ) તથા અન્ય તીર્થિકોએ ગ્રહણ કરેના અરિહંતના ચૈત્યો (જિન પ્રતિમાઓ)ને વંદન નમસ્કાર કરવા કલ્પે નહિ

અહીં અન્ય તીર્થિકોના દેવ ગુરુનો નિષેધ થતા જૈન ધર્મના દેવ ગુરુ સ્વમેવ વંદનીય ઠરે છે કારણ કે—

કોઇ કુતર્ક કરે તો તેને પૂછવાનું કે—આનંદ શ્રાવકે અન્ય દેવને ચારે નિક્ષેપે વંદના ત્યાગી કે માત્ર ભાવ નિક્ષેપે!

જો કહેશો કે—અન્ય દેવના ચારે નિક્ષેપાનો નિષેધ કર્યો છે

તો તેથી સ્વત સિદ્ધ થયું કે અરિહંતના ચારે નિક્ષેપા શ્રાવકને વંદનીય છે.

જો અન્ય દેવના ભાવ નિક્ષેપાને જ નિષેધ કરવાનું કહેશો તો તે દેવના બાકીના ત્રણ નિક્ષેપા એટલે અન્ય દેવના મૂર્તિ નામ વગેરે આનંદ શ્રાવકને વંદનીય રહેશે અને તેમ કરવાથી વ્રતધારી શ્રાવકને દૂષણ લાગે જ

તથા અન્ય દેવ, હરિહર આદિ કોઈ આનંદ શ્રાવકના વખતની સાક્ષાત વિદ્યમાન હતા નહિ પણ તેમની મૂર્તિઓ હતી તો બતાવો કે આણં- શ્રાવકે કોનો નિષેધ કર્યો?

જો કહેશો કે—અન્ય દેવની મૂર્તિનો

તો પછી અરહિત મૂર્તિ સ્વત સિદ્ધ થઈ.

આ પાઠમાં ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ "સાધુ" કરીને કેટલાક લોકો ઉત્સૂત્ર ભાષણ કરે છે, તેમને પૂછવાનુ કે—સાધુને અન્ય તીર્થી ગ્રહણ શી રીતે કરે ?

જો જૈન સાધુને અન્ય દર્શનીએ ગ્રહણ કર્યો એટલે તેને ગુરૂ કરીને માન્યો તો પછી તે સાધુ અન્ય દર્શની થઈ ગયો પછી તે જૈન સાધુ કોઈ પ્રકારે ન ગણાય જેમ શુકદેવ સન્યાસીએ થાવચ્ચાપુત્ર પાસે દીક્ષા લીધી તેથી તે જૈન સાધુ કહેવાયા પણ જૈન પરિગ્રહિત સન્યાસી કહેવાયા નહિ તેમ સાધુ પણ અન્યતીર્થી-પરિગ્રહિત ન કહેવાય

માટે ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ શાધુ કરવો એ સર્વથા વિરુદ્ધ છે.

તર્ક શકા—ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ પ્રતિમા કરે તો તે પાઠમા આનદ શ્રાવકે કહ્યુ છે કે—અન્ય તીર્થીકને અન્ય તીર્થીકોના દેવને તથા અન્ય તીર્થીકોએ ગ્રહણ કરેલ જિનપ્રતિમાને વાદુ નહિ, બોલાવુ નહિ, દાન દઉ નહિ ઇત્યાદિ તો પ્રતિમા સાથે બોલવાનું, દાન દેવાનુ કેમ સભવે ?

સમાધાન—સૂત્રનો ગભીર અર્થ ગુરુગમ વગર સમજમા આવવો મુશ્કેલ છે સૂત્રની શૈલી એવી છે કે—શબ્દનો જેની જેની સાથે સબધ સભવે તેની સાથે જોડીને તેનો અર્થ કરવો, નહિ તો અનર્થ થઈ જાય

તેથી બોલવાનો તથા વન દેવાનો નિષેધ અન્ય દર્શની ગુરુ આશ્રયી જાણવો અને વાદવાનો નિષેધ પ્રતિમા આશ્રયી સમજવો.

અથવા ત્રણે પાઠની અપેક્ષા સાથે લેશો તો તમારા કરેલા અર્થ પ્રમાણે આનદ શ્રાવકનુ કહેવુ મળશે નહિ કારણ કે—હરિહર આદિ અન્ય દેવ કોઈ સાક્ષાત વિદ્યમાન તે વખતે હતા નહિ પણ તેમની મૂર્તિઓ હતી તેમની સાથે બોલવાનો તથા દાન દેવાનો અર્થ તમારા હિસાબે શી રીતે બેસશે ?

—લેખકના પ્રતિમા પૂજન પુસ્તકમાથી સાભાર ઉદ્ધૃત

પ્રકરણ ચોવીશમુ

સ્થાપનાની ઉપાસના

લેખક—પં. મુનિશ્રી ભદ્રંકરવિજયજી

*

જૈનો અશરીરી સિદ્ધોને પૂજે છે તો પણ એ અશરીરી સિદ્ધાવસ્થાને પ્રાપ્ત કરવા માટે તે આત્માઓએ જે કાંઈ પ્રયોગો આચર્યા હોય છે તે સાકાર અને સશરીરી અવસ્થામા જ આચરેલા છે તેથી તે અવસ્થાની પૂજનીયતા પણ જૈનોને અવશ્ય માનનીય છે

જૈનો સાકાર અને નિરાકાર ઉભય અવસ્થાવાળા પરમેશ્વરને માને છે સાકાર પરમેશ્વરને વીતરાગ અને સર્વજ્ઞ માનવા સાથે શાસ્ત્ર અને તત્ત્વોના ઉપદેશક પણ માને છે તેથી તેઓને નિરાકાર અને સાકાર પરમેશ્વરની તે તે અવસ્થાઓ વદનીય, નમનીય અને પૂજનીય હોય તેમા કશુ જ આશ્ચર્ય નથી

વીતરાગ સર્વજ્ઞ અને તત્ત્વોપદેશક પરમેશ્વરની પૂજનીયતા આદિ સ્વીકારવામા કોઈપણ સજ્જનને લેશ પણ હરકત હોઈ શકે નહિ ગુણ બહુમાન અને કૃતજ્ઞતા આદિ ગુણોની કિંમત સમજનારાઓ તો તેવા સર્વશ્રેષ્ઠ ઉપકારી અને સર્વોચ્ચ ગુણોથી ભરેલા મહા પુરુષોની સેવા, પૂજા, આદર, ભક્તિ, વદન, સ્તુતિ આદિ થાય તેટલા ઓછા એવી જ માન્યતા વાળા હોય

એ સેવા પૂજાદિ તે મહાપુરુષોને કોઈ પણ જાતનો ઉપકાર નહિ કરતો હોવા છતા તેમા તલ્લીન રહેનાર આત્મા પોતાના શુભ પરિણામથી કર્મ નિર્જરા આદિ ઉત્તમ ફળોને પામ્યા સિવાય રહેતો નથી શ્રી જિનશાસનમા પૂજાનુ ફળ પામવા માટે પૂજ્યની પ્રસન્નતાને બદલે પૂજકની શુભ ભાવના જ કારણભૂત મનાએલી છે

પૂજ્યની ભાવ અવસ્થાનુ પૂજન પણ પૂજકના ગુણ બહુમાન તથા

હોય જ છે. સ્થાપના માટે પણ તેમ હોઈ શકે પણ ભાવ અવસ્થાની ભક્તિ કરનારા જેમ કેટલાક ખોટા હોય છે તેથી બધા જ તેવા હોય છે એમ કોઈથી કહી શકાય તેમ નથી, તેમ સ્થાપનાની ભક્તિ કરનારામાં પણ ખોટા હોય છે તેથી સર્વ કોઈ તેવા જ હોય છે તેમ કહી શકાય નહિ.

એ રીતે આરાધ્યની અવિદ્યમાનતામા આદરના પરિણામ ચનામા સ્થિર અને સુદૃઢ ભક્તિની જરૂર છે ભક્તિની એ સ્થિરતા અને સુદૃઢતા આરાધકને અત્યત શુભ ફળ આપનારી થાય એમા લેશ માત્ર વિવાદને સ્થાન હોઇ શકે નહિ

વિક્રમની સોળમી સદી ભારતવર્ષને માટે મહા દુ ખ અને ભયકર કલક સમાન નીવડી અનાર્ય સસ્કૃતિની દૂષિત અસર અનેક વ્યક્તિ પર પડી ચૂકી હતી. અનેક અજ્ઞાન વ્યક્તિઓએ અનાર્ય સસ્કૃતિનુ અધ અનુકરણ કરીને કાંઈપણ સમજ્યા કે વિચાર્યા વિના જ આર્ય મદિર અને મૂર્તિઓ તરફ ક્રૂર દૃષ્ટિથી જોવુ શરૂ કર્યું હતુ

શ્વેતાબર જૈનોમા લોકાશાહ, દિગબર જૈનોમા તારણ સ્વામી, શિખોમાં ગુરુ નાનક, જુલ્હાઓમા કબીર, વૈષ્ણવોમા રામચરણ અને અગ્રેજોમાં માર્ટીન લ્યુથર વિગેરે વ્યક્તિઓએ કાંઈ પણ સમજ્યા અને વિચાર્યા વિના જ, સસ્કૃતિના આધાર સ્તભરૂપ મદિર અને મૂર્તિઓની વિરૂદ્ધ ઘોષણાઓ શરૂ કરી દીધી હતી

"ઈશ્વરની ઉપાસના માટે આ જડ પદાર્થોની કાંઈપણ આવશ્યકતા નથી"—એમ જાહેર કરીને મૂર્તિઓ દ્વારાએ પોતાના ઇષ્ટ દેવોની ઉપાસના કરનારાઓને તેઓએ આત્મ કલ્યાણના માર્ગથી છોડાવી દીધા હતા

પણ શ્વેતાબર જૈનોને તો લોકાશાહ સાથે સબધ છે લોંકાશાહના જીવન માટે ભિન્ન ભિન્ન લેખકોના ભિન્ન ભિન્ન ઉલ્લેખો મળેલા છે. પરતુ લોંકાશાહનુ

કૃતજ્ઞપણા આદિના આધારે જ ફળને આપવવાળુ છે તો પછી એ જ ગુણ બહુમાન અને કૃતજ્ઞતાના અધ્યવસાયથી જ તથા આત્મ નિર્મળતા સાધનાના ઉત્તમ પરિણામથી મૂર્તિ દ્વારા પૂજ્યનુ વદન ઉપાસના ઇત્યાદિ થાય તો તે કર્મનિર્જરા આદિ ઉત્તમ ફળોને કેમ ન આપે? અવશ્ય આપે

ભાવ અવસ્થાની આરાધના પણ જો આરાધકના શુભ પરિણામને આધારે જ ફળતી છે તો પછી મૂર્તિ અથવા સ્થાપના દ્વારાએ થતી આરાધનામા આરાધકના શુભ અધ્યવસાય રહેલા જ છે. એ અધ્યવસાયો શુભ નથી કિંતુ મલિન છે એમ કોણ કહી શકશે?

ભાવ અવસ્થાની આરાધના આરાધ્યના વિદ્યમાન કાળમાં કરવાની હોય છે તે વખતે આરાધ્યની ઉત્તમતા અને ઉપકારીતા આદિને સાક્ષાત્ દેખવાથી ભક્તિ જાગવી સહેલ છે, ત્યારે આરાધ્યની સ્થાપના દ્વારાએ ભક્તિ, આરાધ્યના અવિદ્યમાન કાળમા કરવાની હોય છે અને તે, તો જ બની શકે કે જો આરાધ્યની ઉત્તમતા અને ભક્તિપાત્રતા, ઉપદેશ, શાસ્ત્ર અને પરપરા આદિ વડે હૃદયમા બરાબર ઠસેલ હોય

ઉપકારીની હયાતિમા ઉપકારીના ઉપકારનુ સ્મરણ ઈત્યાદિ કરતા, ઉપકારીની બિનહયાતિમા ઉપાકારીના ઉપકારોનું સ્મરણ ઇત્યાદિ કરનાર, ઉપકારી પ્રત્યે ઓછા આદરવાળો છે એમ કહી શકાય નહિ

"હૃદયમા ભક્તિભાવ વિના પણ બાહ્યથી સ્થાપનાની ભક્તિ કરનારા ઘણા દેખાય છે"—એવો તર્ક કરનારે સમજવુ જોઈએ કે—' એ સ્થિતિ જેમ સ્થાપના માટે હોય છે તેમ ભાવ અવસ્થાની ભક્તિ માટે પણ હોય જ છે"

ભાવ અવસ્થાની ભક્તિ કરનારા બધા અતરગ અને સાચા ભાવથી જ કરે છે એમ નથી. કિંતુ, દેખાદેખીથી, લોભ, લાલચ, માયા કે બીજી પણ દુષ્ટ બુદ્ધિથી કરનારા પણ

અને પ્રચારક બન્યા છે લોકાગચ્છીય આચાર્યોએ મદિર અને મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. તથા પોતાના ઉપાશ્રયમાં પણ પ્રતિમાઓ સ્થાપન કરીને મૂર્તિઓની ઉપાસના કરી છે. લોકાગચ્છનો એક પણ ઉપાશ્રય એવો ન હતો કે જ્યા શ્રી વીતરાગ પ્રભુની મૂર્તિ ન હોય.

પરતુ વિક્રમની ૧૮ મી શદીમા યતિ ધર્મસિહ અને લવજી ઋષિએ—એ બે યે લોંકાગચ્છથી અલગ થઈને ફરીથી મૂર્તિ સામે બળવો ઉઠાવ્યો. લોંકાગચ્છના શ્રી પૂજ્યોએ તે બન્નેને ગચ્છ બહાર પણ કરી દીધા, પરંતુ તે બન્નેએ પ્રચારવા માંડેલો મત ચાલ્યો.

તે બન્નેએ ફેલાવેલા નવા મતને "ઢુઢક મત"નું ઉપનામ મળ્યુ એ સપ્રદાયનુ બીજુ નામ "સાધુમાર્ગી" અથવા "સ્થાનકવાસી" પડ્યુ છે

આ ઢુઢીયા (સ્થાનકવાસી) અને લોંકશાહના અનુયાયીઓમાં ક્રિયા અને શ્રદ્ધામા દિનરાત જેવુ અતર છે, સ્થાનકવાસીઓ લવજી ઋષિના તથા ધર્મસિહજી મુનિના અનુયાયી છે.

મૂર્તિપૂજાના વિરોધીઓ પણ મૂર્તિપૂજાને માને છે તેના દાખલા

મુસલમાનો

મૂર્તિપૂજામા સૌથી પ્રથમ વિરોધી મહમ્મદ છે

એક મુસ્લીમ પોતાના ઇષ્ટની મૂર્તિને સીધી રીતે માનવાનો ઇન્કાર કરે છે તો પણ એક નાની શી મૂર્તિ અને તેના અવયવોની ભક્તિને બદલે તેના ગળામાં આખી મસ્જીદ, મસ્જીદનો સમસ્ત આકાર

સન્માન, તેનો આદર અને તેની ભક્તિ કરનારના પાપ નાશ કેમ ન પામે ?

વળી શુ પરમેશ્વર હરેક સ્થાને નથી ? કે જેથી મક્કા મદિના જવુ પડે છે ? માટે કહો કે—મનને સ્થિર કરવા માટે મૂર્તિ સ્વરૂપે કે અન્ય સ્વરૂપે સ્થાપનાને માનવાની આવશ્યકતા પડે જ છે

વળી મુસલીનો તાબૂત બનાવે છે તે પણ સ્થાપના જ છે તેને લોબાનનો ધુપ અને પુષ્પના હાર વગેરે ચડાવી પૂરી રીતે આદર આપે છે

શુક્રવારે શુભ દિવસ જાણી મસ્જીદમા તથા ઇદના દિવસે મોટી મસ્જીદમાં જઇને નિમાજ પઢે છે તે મસ્જીદો પણ સ્થાપના જ છે કુરાને શરીફ઼ી ખુદાના વચનો સમજી માથે ચડાવે છે તે પણ સ્થાપના જ છે

ઓલીઆ વગેરેની દરગાહોની યાત્રાઓ કરે છે અને ત્યા ગહેલી કબરો પર ફૂલહાર, મેવા, મિઠાઈ વગેરે ચડાવી વદન પૂજન આદિ કરે છે તો તે પણ સ્થાપના સન્માન નથી તો બીજુ શુ છે ? મક્કા મદિના તથા મસ્જીદો વગેરેના ફકીરોની છબીઓ પડાવીને પોતાની પાસે રાખે છે તે પણ સ્થાપના જ છે

એ રીતે ઘણા પ્રકારે મુસનમાનો પણ પોતે માનેલ પૂજ્ય વસ્તુઓની મૂર્તિ–આકારને એકસરખુ માન આપે છે

ખ્રીસ્તીઓ

ખ્રીસ્તીઓમા રોમન કેથોલીકો ઇસુની મૂર્તિને માને છે પ્રોટેસ્ટટો ઇસુની યાદગીરી અને તેના પરની શ્રદ્ધા કાયમ ટકાવવા માટે ઇસુને અપાયેલી શૂળીનુ નિશાન જે ક્રોસ (†) તેને હમેશા પોતાની પાસે રાખે છે જ્ઞાનની સ્થાપના રૂપ બાઇબલનો આદર કરે છે પોતાના પૂજ્ય પાદરીઓની છબીઓ પાસે રાખે છે તથા તેમના બાવલા, પૂતળા તથા કબરોને બરાબર માન આપે છે

રાખનામા આવે છે જો તેના સસાર સ્થિત પુરુષની પણ તસવીર રૂપે રહેલી મૂર્તિના દર્શનથી સ્વાર્થ સાધી શકાય એમ માનો છો તો સર્વજ્ઞ સર્વ શક્તિમાન અને ગુરુના પણ ગુરુ એના પરમેશ્વરની મૂર્તિના દર્શન વગેરેથી સ્વ-ઇષ્ટ ન સાધી શકાય એમ કેમ માની શકાય ?

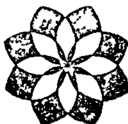
વળી આર્ય સમાજીઓ પણ અગ્નિને પુજે છે, તેમા ઘી વગેરે નાખી હોમ કરે છે તો તે અગ્નિ શુ જડ નથી? વળી સૂર્યની સામે ઊભા રહી ઈશ્વિર પ્રાર્થના કરે છે તો તે સૂર્ય વગેરે જડ નથી? છે તો તે પરમેશ્વરની મૂર્તિથી દૂર કેમ ભાગે છે?

સ્થાનકવાસીઓ

સ્થાનકવાસી વર્ગ પોતાના પૂજ્યોની સમાધિ, પાદુકા, મૂર્તિ, ચિત્ર, ફોટાઓ બનાવીને ઉપાસના કરે છે દર્શન માટે દૂર દૂરથી આવે છે અને દર્શન આદિ કરી પોતાને કૃતકૃત્ય માને છે

એ રીતે દરેક પથના અનુયાયીઓ પોતપોતાને પૂજનીય વસ્તુના આકારને કોઇને કોઇ રીતે પૂજે જ છે તેથી મૂર્તિ આબાળ પડિત સર્વ કોઇને માન્ય છે છતા 'અમે નથી માનતા' એમ જેઓ કહે છે તેઓ ખરેખર માતા મે વન્ધ્યા ની જેમ અસત્ પ્રલાપ કરનારા છે

—લેખકના પ્રતિમા પૂજન પુસ્તકમાથી સકલિત

જેમકે—ધનવાન બનવાની ઇચ્છાવાળાના દેવ કુબેર થઈ શકે છે એ વીતરાગી શાત મુદ્રાવાળા દેવ નથી પિતૃભક્તિની ઇચ્છાવાળાના દેવ કુમાર, રામ કે રાવણ થઈ શકે છે પણ વીતરાગી દેવ નહિ અને એવી જ રીતે બીજી બીજી ઇચ્છાવાળાઓનુ પણ સમજી લેવુ

અહીં આપણે તો શાતિપથ-મોક્ષમાર્ગની વાત કરીએ છીએ. એટલે કેવળ શાતિની પ્રાપ્તિની ઇચ્છા માટે જ દેવની શોધ કરવાની છે અથવા તો દેવની પરીક્ષા કરવાની છે **શાતિના દેવ તો વીતરાગી શાત રસપૂર્ણ જ હોય.** બીજા નહિ કારણકે અભિપ્રાયથી વિપરીત ગમે તેને આદર્શ બનાવીને તેની ઉપાસના કરવામા આવે તો અભિપ્રાયની પૂર્તિ થવી અસભવ છે

અભિપ્રાયશૂન્ય ઉપાસનામા ભલે એ નિયમ લાગુ ન થાય પણ અહીં તો સાચી પૂજા કે ઉપાસનાની વાત કરીએ છીએ ત્યાં અભિપ્રાય સાપેક્ષ હોવાથી એ નિયમ અવશ્ય લાગુ પડે છે

પૂજા શુ ?

બીજો પ્રશ્ન છે—પૂજા શુ ? શાતિના અભિપ્રાયને પૂર્તિને માટે—

(૧) શાતિમા તલ્લિન કોઈવ્યક્તિ વિશેષને નજર સામે રાખીને અથવા
(૨) એ જ વ્યક્તિનુ કોઈ ચિત્ર આખો સામે રાખીને અથવા
(૩) એ વ્યક્તિ કે તેનુ ચિત્ર અતરગમા મનની સામે રાખીને અથવા

(૪) શાતિના યથાર્થ જીવન-આદર્શને મનમા સ્થાપિત કરીને, થોડીવારને માટે અથવા અમુક સમયને માટે બીજા સર્વ સકલ્પ વિકલ્પને છોડી દઈને, એ આદર્શની શાતિના આધાર ઉપર નિજ શાતિનુ પોતાની અદર કિંચિત વેદન કરતા તેની સાથે તન્મય થઈ જવુ એ **અતરગ ઉપાસના અથવા પૂજા છે.**

અને એ શાતિના મધુર આસ્વાદને વશ રહી, નિમિત્તરૂપ એ આદર્શ પ્રત્યે સાચુ બહુમાન ઉત્પન્ન થઈ જાય ત્યારે પોતાની હીનતાઓને

જાય ત્યા સુધી બાહ્ય પદાર્થના આશ્રયની આવશ્યકતા છે. અને એ પ્રયોજનના અર્થે જ અતરગ સાપેક્ષ બાહ્ય પૂજા છે.

અલબત્ત, આગળ જતા ઉચ્ચ ભૂમિકામા આવી જવાથી બાહ્યપૂજાની કોઈ આવશ્યકતા રહેતી નથી, પરતુ આ પ્રથમ દશામા રહેલા ગૃહસ્થ માટે તો બાહ્યપૂજા અત્યત આવશ્યક છે

દેવના આશ્રયની શી આવશ્યકતા?

કોઈ પણ બાહ્ય જીવનનો આશ્રય લીધા વિના શાતિનો પરિચય કેમ નહિ થઈ શકતો હોય? શાતિ એ જીવનનો નિજસ્વભાવ છે તો સ્વતત્ર રૂપથી તે કેમ જાણી શકાતી નથી? એમના જીવનની શાતિ આરામા કેવી રીતે આવી શકે? અને એમની શાંતિ મને આપ્યા વિના મને શાતિનો સ્વાદ કેવી રીતે ચખાડી શકે?

આવા આવા અનેક પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે તેથી તેનો વિચાર કરી લઈએ

પહેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર તો ઉપર અપાઈ ચૂક્યો છે કે જેને આજ સુધી જોયેલ નથી કે અનુભવેલ નથી તેને પરના આશ્રય વિના કેવી રીતે જાણી શકાય? જેમ કે એક વસ્તુનો આકાર જ જો ધ્યાનમા ન હોય તો તે વસ્તુ બનાવવાનું કારખાનુ કેવી રીતે ખડી શકાય? એ વસ્તુનો એક નમૂનો પહેલા નજર સામે રાખ્યો હોય તો પછી તેની બીજી અનેક વસ્તુઓ બનાવી શકાય પછી તો એ નમૂનાની પણ આવશ્યકતા ન રહે પણ શરૂઆતમા તો તેની અત્યત આવશ્યકતા છે

બીજો પ્રશ્ન એ છે કે—સ્વતત્રરૂપથી કેમ જાણી શકાતી નથી? પરતુ તેનો નિષેધ જ કોણે કર્યો છે? સ્વતત્ર રૂપથી પણ અવશ્ય જાણી શકાય છે પણ જેણે તેનો પહેલા પરિચય કરેલો હોય તેનાથી જ જાણી શકાય, અને તેનો પરિચય કર્યા પછી તેને છોડી દીધી હોય

પરતુ અહીં એટલુ વિશેષ ધ્યાનમા રાખવુ કે પરિચય છોડી

જાય ત્યા સુધી બાહ્ય પદાર્થના આશ્રયની આવશ્યકતા છે. અને એ પ્રયોજનના અર્થે જ અતરગ સાપેક્ષ બાહ્ય પૂજા છે.

અલબત્ત, આગળ જતા ઉચ્ચ ભૂમિકામા આવી જવાથી બાહ્યપૂજાની કોઈ આવશ્યકતા રહેતી નથી, પરતુ આ પ્રથમ દશામા રહેતા ગૃહસ્થ માટે તો બાહ્યપૂજા અત્યત આવશ્યક છે

દેવના આશ્રયની શી આવશ્યકતા ?

કોઈ પણ બાહ્ય જીવનનો આશ્રય લીધા વિના શાતિનો પરિચય કેમ નહિ થઈ શકતો હોય ? શાતિ એ જીવનનો નિજસ્વભાવ છે તો સ્વતત્ર રૂપથી તે કેમ જાણી શકાતી નથી ? એમના જીવનની શાતિ મારામા કેવી રીતે આવી શકે ? અને એમની શાંતિ મને આપ્યા વિના મને શાતિનો સ્વાદ કેવી રીતે ચખાડી શકે ?

આવા આના અનેક પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે તેથી તેનો વિચાર કરી લઈએ

પહેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર તો ઉપર અપાઈ ચૂક્યો છે કે જેને આજ સુધી જોયેલ નથી કે અનુભવેલ નથી તેને પરના આશ્રય વિના કેવી રીતે જાણી શકાય ? જેમ કે એક વસ્તુનો આકાર જ જો ધ્યાનમા ન હોય તો તે વસ્તુ બનાવવાનુ કારખાનુ કેવી રીતે કાઢી શકાય ? એ વસ્તુનો એક નમૂનો પહેલા નજર સામે રાખ્યો હોય તો પછી તેવી બીજી અનેક વસ્તુઓ બનાવી શકાય પછી તો એ નમૂનાની પણ આવશ્યકતા ન રહે પણ શરૂઆતમા તો તેની અત્યત આવશ્યકતા છે

બીજો પ્રશ્ન એ છે કે—સ્વતત્રરૂપથી કેમ જાણી શકાતી નથી ? પરતુ તેનો નિષેધ જ કોણે કર્યો છે ? સ્વતત્ર રૂપથી પણ અવશ્ય જાણી શકાય છે પણ જેણે તેનો પહેલા પરિચય કરેલો હોય તેનાથી જ જાણી શકાય, ભને તેનો પરિચય કર્યા પછી તેને છોડી દીધા હોય

પરતુ અહીં એટલુ વિશેષ ધ્યાનમા રાખવુ કે પરિચય છોડી

ગુરુ—ભાઈ ! હુ ઉપદેશ તો આપીશ પણ તેથી તને કાંઈ લાભ થશે નહિ કારણ કે હુ તો બે ચાર વાક્યો જ કહી શકુ છુ એટલે તેનુ રહસ્ય તુ સમજી શકીશ નહિ એવો ઉપદેશ તો તે આગળ પણ સાભળેલો છે પણ **ઉપદેશ સાભળવા માત્રથી કાંઈ પ્રયોજન સિદ્ધ થઈ જતુ નથી.** માટે તુ પ્રખ્યાત શેઠ શાંતિસ્વરૂપ પાસે જા અને તેમની પાસે રહીને ધીરજથી ઉપદેશ સાભળજે

જિજ્ઞાસુ શેઠજીની દુકાને પહોચી ગયો અને ગુરુની આજ્ઞા કહી સભળાવી શેઠે તેને દુકાનમા તેમની પાસે બેસી રહેવાનુ કહ્યુ શેઠ બહુ મોટા વ્યાપારી હતા દરરોજ લાખોનો વેપાર મુનિમ ગુમાસ્તાનો તો પાર નહિ

જિજ્ઞાસુ વિચારવા લાગ્યો—ગુરુજીએ શેઠની પાસે શુ સમજીને મોકલ્યો હશે તે સમજાતુ નથી અહીં શુ ઉપદેશ મળશે ? આ બિચારા શેઠજી પોતે જ ઉપદેશને પાત્ર છે એ પોતે જ જજાળમા ફસેલા પડ્યા છે આત્મકલ્યાણ શુ એની તો તેમને ખબર પણ નહિ હોય પરતુ ગુરુની આજ્ઞા છે એટલે અહીં રહેવુ તો જોઈશે જ

બે મહિના વીતી ગયા પણ શેઠે તો એક શબ્દે ય ઉપદેશનો સભળાવ્યો નહિ જિજ્ઞાસુ તો નિરાશ થઈ ગયો પણ ગુરુજીએ ધીરજથી રહેવાનુ કહ્યુ હતુ તેથી વખત નકામો ગુમાવાય છે એમ જાણવા છતા પણ શેઠની પાસે રહેવાનુ ચાલુ રાખ્યુ

બીજો એક મહિનો વીતી ગયો ત્યા એક દિવસ મુનિમજી બહુ જ ગભરાયલા ગભરાયલા શેઠજીની પાસે આવ્યા પણ ગભરાટ એટલો બધો કે મોઢામાથી શબ્દ જ નીકળી શકે નહિ

શેઠજીએ પૂછ્યુ—કેમ ગભરાયલા જેવા દેખાવો છો ?

મુનિમે હિંમત એકઠી કરીને કહ્યુ —આ તાર આવ્યો છે એ વહાણમા ચાર કરોડનો માલ આપણે મોકલ્યો હતો તે બધો ડૂબી ગયો છે

ગુરુ—ભાઈ ! હુ ઉપદેશ તો આપીશ પણ તેથી તને કાંઈ લાભ થશે નહિ કારણ કે હુ તો એ ચાર વાક્યો જ કહી શકુ છુ એટલે તેનુ રહસ્ય તુ સમજી શકીશ નહિ એવો ઉપદેશ તો તે આગળ પણ સાભળેલો છે પણ **ઉપદેશ સાભળવા માત્રથી કાંઈ પ્રયોજન સિદ્ધ થઈ જતુ નથી** માટે તુ પ્રખ્યાત શેઠ શાતિસ્વરૂપ પાસે જા અને તેમની પાસે રહીને ધીરજથી ઉપદેશ સાભળજે

જિજ્ઞાસુ શેઠજીની દુકાને પહોચી ગયો અને ગુરુની આજ્ઞા કહી સભળાવી શેઠે તેને દુકાનમા તેમની પાસે બેસી રહેવાનુ કહ્યુ શેઠ બહુ મોટા વ્યાપારી હતા દરરોજ લાખોનો વેપાર મુનિમ ગુમાસ્તાનો તો પાર નહિ

જિજ્ઞાસુ વિચારવા લાગ્યો—ગુરુજીએ શેઠની પાસે શુ સમજીને મોકલ્યો હશે તે સમજાતુ નથી અહીં શુ ઉપદેશ મળશે ? આ બિચારા શેઠજી પોતે જ ઉપદેશને પાત્ર છે એ પોતે જ જજાળમા ફસેલા પડ્યા છે આત્મકલ્યાણ શુ એની તો તેમને ખબર પણ નહિ હોય પરતુ ગુરુની આજ્ઞા છે એટલે અહીં રહેવુ તો જોઈશે જ

બે મહિના વીતી ગયા પણ શેઠે તો એક શબ્દે ય ઉપદેશનો સભળાવ્યો નહિ જિજ્ઞાસુ તો નિરાશ થઈ ગયો પણ ગુરુજીએ ધીરજથી રહેવાનુ કહ્યુ હતુ તેથી વખત નકામો ગુમાવાય છે એમ જાણવા છતા પણ શેઠની પાસે રહેવાનુ ચાલુ રાખ્યુ

બીજો એક મહિનો વીતી ગયો ત્યા એક દિવસ મુનિમજી બહુ જ ગભરાયલા ગભરાયલા શેઠજીની પાસે આવ્યા પણ ગભરાટ એટલો બધો કે મોઢામાથી શબ્દ જ નીકળી શકે નહિ

શેઠજીએ પૂછ્યુ—કેમ ગભરાયલા જેવા દેખાવો છો ?

મુનિમે હિમત એકઠી કરીને કહ્યુ—આ તાર આવ્યો છે. એ વહાણમા ચાર કરોડનો માલ આપણે મોકલ્યો હતો તે બધો ડૂબી ગયો છે.

શેઠજી તદ્દન શાંતિથી બોલ્યા—તો શું થયું ? પ્રભુની કૃપા છે જાઓ, તમારું કામ કરો

અને જાણે કાંઈ જ બન્યું ન હોય તેમ શેઠજી પોતાનું કામ કરવા મંડી ગયા આ જોઈને જિજ્ઞાસુને ભારે આશ્ચર્ય થયું પણ શું બોલવું તે નહિ સૂઝવાથી મૌન રહ્યો

બીજા બે મહિના ગયા અને એક દિવસ વળી એક બીજી ઘટના ઘટી આ વખતે મુનિમજી ભારે હર્ષમાં દોડતા દોડતા શેઠ પાસે આવ્યા અને એકદમ બોલી ઊઠયા—શેઠજી, શેઠજી, ભારે આનંદના સમાચાર છે ભાગ્ય ખુલી ગયું ?

શેઠજી—શું છે ? શાંતિથી વાત કરો

મુનિમજી—પેલા સોદામાં દશ કરોડનો લાભ થશે જુઓ આ તાર

એમ કહીને તાર શેઠજીને વાંચવા આપ્યો

શેઠજીએ તો એવી જ શાંતિથી કહ્યું—તો શું થયું ? પ્રભુની કૃપા જાઓ, તમારું કામ કરો

શેઠજીની મુખાકૃતિમાં કંઈ પણ ફરક નહિ એવી ને એવી જ શાંત મુખમુદ્રા આ જોઈને તે જિજ્ઞાસુનું આશ્ચર્ય વધી ગયું આ વખતે તો તેનાથી શાંત રહેવાયું જ નહિ

જિજ્ઞાસુએ કહ્યું—શેઠજી આ હું શું જોઈ રહ્યો છું એ જ સમજાતું નથી. ચાર કરોડની નુકસાની વખતે અને દશ કરોડના લાભ વખતે આપે તો એકની એક જ વાત કરી

શેઠજી—તમને આશ્ચર્ય થાય છે પણ એમાં આશ્ચર્ય જેવું કાંઈ છે જ નહિ મારી દૃષ્ટિને તમે ઓળખી જાણી શકયા નથી તેથી તમને આશ્ચર્ય થાય છે લાભ નુકસાનનું મારી દૃષ્ટિમાં કશુંય મૂલ્ય નથી બાહ્યથી આ નર્યા આડંબરનો સ્વામી હું દેખાઉં છું પણ અંતરથી

તો હુ કેવળ મેનેજર છુ વેપારના માલીક તો પ્રભુ છે આખા વિશ્વમા તેમના જ વ્યાપારની અનેક શાખાઓ છે કોઈ વખત એક શાખામાથી બીજી શાખામા રૂપીઆ મોકલી આપે છે તેમ કોઈ વખત બીજી શાખામાથી આ શાખામા મોકલી આપે છે હુ તો ફક્ત નામ લખીને જમા કરૂ છુ બીજી બાબતથી મને કાઈ મતલબ નથી

શબ્દોથી ત્રણ કાળમા પણ સમજાવી ન શકાય તેવુ માધ્યસ્થતાનુ સમભાવનુ રહસ્ય જિજ્ઞાસુને એક ક્ષણમા સમજાઈ ગયુ

એ જ રીતે પૂર્ણ આનદ કે જીવન ઉપરથી પૂર્ણ શાતિ સમજી શકાય છે

પૂજામા કર્તાવાદ શા માટે

ચોથો પ્રશ્ન પણ બહુ સુદર છે કે—તેમની શાતિ મને આપ્યા વિના મને શાતિનો સ્વાદ કેવી રીતે ચખાડી શકે ?

ઉપર બતાવ્યુ કે પોતાની શાતિનો પોતે જ ઉપભોગ કરવાને સમર્થ છે પણ કોઈને દેવાને સમર્થ નથી

પરતુ ઉપરની રીતે અનુમાનના આધાર પર શાતિ સબધી કાઈક પરિચય પ્રાપ્ત કરીને હુ પણ મારા જીવનમા, મારા સભાપણમાં એમના જેવી રીતે જ, એમના જેવા જ રૂપમા વર્તન કરવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગુ છુ તેમની મુખાકૃતિ ઉપરથી તેમની અતર્મુખી દૃષ્ટિનુ અનુમાન કરીને હુ પણ અતર્મુખ થવાનો પ્રયત્ન કરૂ છુ અને એ પ્રયત્નમા દૃઢ રહેવાથી થોડા વખત પછી હુ પોતે પણ અમૃતનો સ્વાદ અવશ્ય ચાખી શકુ છુ **એટલી સહાયતા મને મારા પ્રયોજનમાં તેમની પાસેથી મળે છે. અને એ સહાયતાના કારણથી જ "તેમણે મને શાતિ આપી" એમ કહી શકાય છે. આમ** કહેવુ કેવળ ઉપચાર છે

અહીં એમ પણ પ્રશ્ન કરી શકાય કે—જો પ્રભુ કઈ દઈ શકતા

નથી તો, 'હે પ્રભુ, મને શાંતિ આપો" એવી જાતના શબ્દોથી ભક્તિ શા માટે કરવામાં આવે છે?

પ્રશ્ન બરાબર છે સૈદ્ધાંતિક રીતે એવી પ્રાર્થનાનો કશો અર્થ નથી પ્રાર્થનાના એ શબ્દોનો સત્યાર્થ માની લઈને પ્રભુ શાંતિ કે અશાંતિ અથવા સુખ કે દુખ આપવાવાળા માની લેવા એ ભ્રમ છે, પરતંત્રતા પુરુષાર્થ હીનતા છે, સ્વપર ભેદથી અનભિજ્ઞતા છે

એમ સમજવાવાળા સાચા દેવને આદર્શ રૂપથી સ્વીકારી લીએ તો પણ તેમને શાંતિની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી કારણકે—"દેવ મારા ઉપર પ્રસન્ન થઈને મારૂ પ્રયોજન સિદ્ધ કરી દેશે મારે પોતાને તો કાંઈ કરવુ નહિ પડે" એવો અભિપ્રાય રાખવાના કારણથી એ ઉપરોક્ત પ્રકારે પોતાના જીવનમાં કંઈ વિશેષ પરિવર્તન કરવાનો પ્રયત્ન કરશે નહિ અને તેથી કંઈ પ્રાપ્ત કરી શકશે નહિ

પોતાના જ ઉદ્યમથી, પોતાની અંદરના તેમની ઉપરના બહુમાનથી ઉત્પન્ન થયેલી કૃતજ્ઞતા પ્રગટ કરવાને માટે અને તે ઉત્કૃષ્ટ આદર્શની સામે પોતાની હીન દશા રાખીને બન્નેમા મહાન ફરક જોવાથી એમ જરૂર કહેવાઇ જાય છે કે—આ મહાન વિભૂતિ આપે જ પ્રદાન કરી આપે ન દીધી હોત તો મારા અધમથી પ્રાપ્ત કરવી અશક્ય હતી વગેરે

પોતાની નિરભિમાનતા બતાવવા માટે વ્યવહારમાં પણ કહેવાય છે કે—આપની કૃપાથી આ કામમા સફળતા મળી જશે આ આપનો જ બાળક છે આ આપનુ જ મકાન છે વગેરે વગેરે

શબ્દોથી એમ કહેવા છતા એનો અર્થ તે શબ્દોથી સમજાય છે તેવો નથી થતો એવો જ પ્રકાર ભક્તિના સંબંધમા સમજવો ભક્તિથી, નિરભિમાનતાથી, કૃતજ્ઞતાથી શબ્દોમા ભલે પ્રભુને કર્તાહર્તા કહેવામાં આવે પણ તેનો અર્થ તેવી રીતે ગ્રહણ કરવો ન જોઈએ.

પૂજામાં પ્રતિમાની આવશ્યકતા શા માટે ?

દેવપૂજાના વિષયમા ચોથો પ્રશ્ન એ છે કે—પૂજામા પ્રતિમાની આવશ્યકતા શા માટે ?

બહુ સુંદર અને સ્વાભાવિક પ્રશ્ન છે થોડો વિચાર કરવાથી તેનો ઉત્તર પણ પોતાની અંદરથી જ મળી શકે છે

સાક્ષાત દેવ આપણી નજર સામે હોય તો ખરેખર જ પ્રતિમાની આવશ્યકતા નથી રહેતી સાક્ષાત સામે નહિ તો પણ આજુબાજુ નજીકમા ય દેવ હોવાની સભાવના નથી અને કદાચ આસપાસમા કયાક હોત તો પણ આવડા મોટા વિશ્વમા એમના દેવ સર્વજનોનુ પ્રયોજન સિદ્ધ કેમ કરી શકે ? **વિશ્વની સર્વ વ્યક્તિ તેમના દર્શન કેવી રીતે કરી શકે.**

વ્યક્તિ અસખ્યાત અને દેવ એક. બે ચાર પાચ દેવ હોય તો પણ બધાની અભિલાષા પૂર્ણ થઈ શકતી નથી એક જ દિવસના દર્શનમાત્રથી કામ ચાલી શકતુ હોત તો પણ સભવિત હતુ કે એ અભિલાષા ઉચિત દેવની ઉપસ્થિતિમા શાંત થઈ જાત પરતુ એવુ પણ નથી **એ અભિલાષા તો નિત્યની છે.** અને દેવ કોઈ એક અથવા માત્ર થોડી વ્યક્તિઓને માટે બધાઈને એક જ સ્થાન પર રહે એમ પણ કેમ બની શકે ?

તેથી કોઈ પણ કૃત્રિમ માર્ગ કાઢવો જ પડશે. આપણે બુદ્ધિમાન મનુષ્ય છીએ તિર્યંચ પશુપક્ષીને ઇચ્છા હોય તો પણ તે કાઈ ન કરી શકે પણ આપણે તો ઘણુ કરી શકીએ છીએ **તેથી** કૃત્રિમ દેવ બનાવીને આપણુ કામ ચલાવી લઈ શકીએ છીએ એ કૃત્રિમ દેવનુ નામ છે—**પ્રતિમા.**

પ્રતિમા એ દેવની જ પ્રતિકૃતિ છે તેમનુ જ પ્રતિબિબ છે. ભલે જડ હોય, પાષાણની હોય પણ એના કોઈ પણ પ્રકારની

નથી તો, 'હે પ્રભુ, મને શાંતિ આપો' એવી જાતના શબ્દોથી ભક્તિ શા માટે કરવામાં આવે છે?

પ્રશ્ન બરાબર છે સૈદ્ધાન્તિક રીતે એવી પ્રાર્થનાનો કશો અર્થ નથી પ્રાર્થનાના એ શબ્દોનો સત્યાર્થ માની લઈને પ્રભુ શાંતિ કે અશાંતિ અથવા સુખ કે દુઃખ આપવાવાળા માની લેવા એ ભ્રમ છે, પરતંત્રતા પુરુષાર્થ હીનતા છે, સ્વપર ભેદથી અનભિજ્ઞતા છે

એમ સમજવાવાળા સાચા દેવને આદર્શ રૂપથી સ્વીકારી લીએ તો પણ તેમને શાંતિની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી કારણકે— "દેવ મારા પર પ્રસન્ન થઈને મારૂ પ્રયોજન સિદ્ધ કરી દેશે મારે પોતાને તો કાંઈ કરવું નહિ પડે" એવો અભિપ્રાય રાખવાના કારણથી એ ઉપરોક્ત પ્રકાર પોતાના જીવનમાં કંઈ વિશેષ પરિવર્તન કરવાનો પ્રયત્ન કરશે નહિ અને તેથી કંઈ પ્રાપ્ત કરી શકશે નહિ

પોતાના જ ઉદ્યમથી, પોતાની અંદરના તેમની ઉપરના બહુમાનથી ઉત્પન્ન થયેલી કૃતજ્ઞતા પ્રગટ કરવાને માટે અને તે ઉત્કૃષ્ટ આદર્શની સામે પોતાની હીન દશા રાખીને બન્નેમાં મહાન ફરક જોવાથી એમ જરૂર કહેવાઈ જાય કે કે—આ મહાન વિભૂતિ આપે જ પ્રદાન કરી આપેલ ન હોત તો મારા અધમથી પ્રાપ્ત કરવી અશક્ય હતી વગેરે

પોતાની નિરભિમાનતા બતાવવા માટે વ્યવહારમાં પણ કહેવાય છે કે—આપની કૃપાથી આ કામમાં સફળતા મળી જશે આ આપનો જ બાળક છે આ આપનું જ મકાન છે વગેરે વગેરે

શબ્દોથી એમ કહેવા છતા એનો અર્થ તે શબ્દોથી સમજાય છે તેવો નથી થતો એવો જ પ્રકાર ભક્તિના સંબંધમાં સમજવો ભક્તિથી, નિરભિમાનતાથી, કૃતજ્ઞતાથી શબ્દોમાં ભલે પ્રભુને કર્તાહર્તા કહેવામાં આવે પણ તેનો અર્થ તેવી રીતે ગ્રહણ કરવો ન જોઈએ

ટાંગવાથી શોભા કરી શકાય છે પણ તેમ નહિ કરતા પોતાની ખાસ પસંદગી રુચિ પ્રમાણેના જ ચિત્રો કેમ ટાંગવામા આવે છે?

આ સર્વ દૃષ્ટાંતો ઉપરથી જડ ચિત્રોનો માણસના મન ઉપર કેવો મોટો પ્રભાવ પડે છે એ વાત સ્પષ્ટ સમજાઇ જાય છે **એવી જ રીતે દેવનું ચિત્ર જોઇને સ્વાભાવિક રીતે જ માણસના મન ઉપર તે ચિત્રનો કોઇ અદ્વિતીય પ્રભાવ પડે છે.**

અને જ્યારે એ ચિત્રમા આપણી પોતાની વિશેષ કલ્પનાઓ ઉમેરવામા આવે, કલ્પનાનુ તેમા આરોપણ કરવામા આવે ત્યારે તે પ્રભાવમા અનેક ગણી વૃદ્ધિ થઇ જાય છે.

થોડા સુતરના ધાગાઓથી બનેલી આપણા દેશની ધ્વજાને ઊંચે લહેરાતી જોઇને દરેક દેશજન પ્રસન્ન થઇ જાય છે અને એ નાનકડા વસ્ત્રના ટુકડાને કોઇ અપમાનિત કરે તો ક્રોધ આવી જાય છે તે શા માટે?

જ્યા સાક્ષાત વેદન જોઈ શકાય છે ત્યા તેનો ઇનકાર કેમ કરી શકાય?

એનું કારણ એ છે કે ધ્વજાનુ કપડુ કાપડની દુકાનમા હતુ ત્યા સુધી તો તે સામાન્ય કપડુ જ હતુ પણ ધ્વજા બનાવ્યા પછી તો તે આપણી કલ્પનાઓનો આધાર થવાથી તે સાધારણ વસ્ત્ર નહિ રહેતા તે બની ગઇ દેશની લાજ! એ શક્તિ એ જડ વસ્ત્રમા નથી પણ આપણી કલ્પનામા એ શક્તિ છે

એ જ રીતે પાષાણ કે લાકડાના ટુકડા આદિમા પણ દેવની કલ્પના કરવાથી એવી જાતના ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે કે જેવા ભાવ જીવિત દેવને જોવાથી પણ થાય અને એ પત્થર કે લાકડાનો ટુકડો દેવની આકૃતિને અનુરૂપ જ હોય તો પછી સોનામા સુગંધ.

પ્રતિમા બિલકુલ દેવના શરીરની બાહ્ય આકૃતિ સદશ હોય તો તે આપણું પ્રયોજન સિદ્ધ કરી દીએ છે. કારણકે આપણો એવો જ કંઈ સ્વભાવ હોય છે કે કોઈ પણ વ્યકિતનું ચિત્ર જોઈને અથવા તેનું નામ સાભળીને કંઈક એવા પ્રકારના ભાવ મનમા ઉત્પન્ન થાય છે કે જેવા ભાવ તે વ્યકિત સાક્ષાત હયાત હોય ત્યારે ઉત્પન્ન થાય આ એક સ્વાભાવિક મનોવિજ્ઞાન છે.

ચિત્રનો મન ઉપર પ્રભાવ

જડ ચિત્રાની પણ આપણા વિચારો ઉપર અસર થયા વિના રહેતી નથી, દુશાસને દ્રોપદીના ચીર હરણ કર્યાનું ચિત્ર જોઈને માણસની સેના જેવી દશા થઈ જાય છે ઝાસીની રાણી કે મહારાણા પ્રતાપનુ ચિત્ર જોઈને માણસમા શૂરાતનની લાગણી આવી જાય છે પોતાની પ્રેમિકાનુ ચિત્ર જોઈને મનમા વિકાર ઉત્પન્ન થઈ જાય છે

સીનેમાના પડદા ઉપર હાલતી ચાલતી પ્રકાશની રેખાઓ માત્રને એક ક્ષણિક ચિત્રના રૂપમા જોઈને શુ થાય છે તે કોઈથી અજાણ્યુ નથી જો કોઈ લાગણી ન થતી હોત તો ધન ખરચીને ઉજાગરો કરવા યા કોઈ ન જાત

કોઈ એવુ ચિત્ર જોવાથી માણસને રડવુ આવી જાય છે તે શા માટે? એ પણ ચિત્ર જ છે, જડ ચિત્ર જે એક ક્ષણ પણ સામે ટકતુ નથી કોઈ નરદેવ થઈ જવાથી તેના ચિત્રનો અવિનય કરવાનો ભાવ કેમ આવી જાય છે?

સ્વયંવરમા સયોગિતાએ પૃથ્વીરાજની પ્રતિમાના ગળામા શુ સમજીને માળા પહેરાવી દીધી હતી?

આપણા ઉપાસ્ય દેવના અથવા આપણા પોતાના ચિત્ર ઉપર પગ પડી જાય તો એકદમ દુ:ખની લાગણી કેમ ઉદ્ભવે છે?

સૌ કોઈ પોતાના મકાનમા, પોતાના ઓરડામા ચિત્રો શા માટે મૂકે છે? જો ખાલી શોભા માટે જ રાખતા હોય તો ગમે તે ચિત્ર

કાલ્પનિક સ્ત્રી ઉપર ! શેખચલ્લીની જ વાત ન સમજતા ખરેખર આપણે બધા જ શેખચલ્લી છીએ

અત્યારથી આજ સુધી આપણે પણ શેખચલ્લીની પેઠે જ કલ્પના કર્યા કરીએ છીએ "પુત્ર થશે તેના વિનોદ કરીશ, સુ દર વહુ ઘરમા આવશે તેને દીકરો થશે મારા ખોળામા બેસીને ખેલશે તોતડુ તોતડુ બોલવા લાગશે થોડો મોટો થશે એટલે "દાદાજી" કહીને બોલાવશે વગેરે"

આ બધી શેખચલ્લીની કલ્પનાઓ નહિ તો શુ છે? છતા આનદ એવો આવે છે કે જાણે એ બધુ નજરે જોતા હોઈએ

એક વ્યભિચારી ફક્ત કલ્પનાના આધાર પર તેની પ્રેમિકાના ઘર પર પહોચી જાય છે અને પ્રેમથી તેના અગનો સ્પર્શ કરીને કલ્પનામા જ તેની સાથે વ્યભિચાર સેવે છે એ પણ શેખચલ્લીની જ કલ્પના નહિ તો શુ છે? છતા આનદ એવો આવે છે કે જાણે સાક્ષાત્ પ્રેમિકાનો જ સ્પર્શ કરી રહ્યો હોય!

આવી જ રીતે અનેક પ્રકારની ગગનવર્ધક કલ્પનાઓ કરી કરીને નિત્ય નિત્ય કદી હર્ષ તો કદી વિષાદનો અનુભવ કર્યા કરીએ છીએ આવુ થાય છે એવો સૌને અનુભવ હોય છે, પ્રતીતિ હોય છે

તો પછી એ સત્ય પ્રત્યે નકાર શા માટે? પ્રતિમાનો પ્રભાવ અને કલ્પનાઓની શકિત પ્રત્યે આજે નકાર (ઇનકાર) તારામા વર્તી રહ્યો છે તેની પાછળ કોઇ પક્ષપાત છુપાઈ બેઠેલ છે કોઈ સપ્રદાય પોકારી રહેલ છે તુ સાપ્રદાયિક નહિ પણ એક વૈજ્ઞાનિક બનીને નીકળ્યો છે તો પક્ષપાતને ધોઈ નાખ. અને આ મનોવિજ્ઞાનથી લાભ ઉઠાવ.

આજ સુધી મનોવિજ્ઞાનનો બીજી દિશામા પ્રયોગ કરતો રહ્યો છે હવે એ પ્રયોગ આ દિશામા કર જો તને સાક્ષાત્ દેવના દર્શન થાય છે આજ સુધી વૈજ્ઞાનિક બનીને દર્શન કર્યા નથી પણ સાપ્રદાયિક

આકૃતિ સાપેક્ષ અને આકૃતિ નિરપેક્ષ એમ બન્ને પ્રકારની પ્રતિમાઓ આજે જોવામા આવે છે જેમકે શિવની પ્રતિમાની આકૃતિ નિરપેક્ષ છે ત્યારે વીતરાગી શાતદેવની પ્રતિમાની આકૃતિ સાપેક્ષ છે પરતુ સાપેક્ષ આકૃતિનો પ્રભાવ સહજ રીતે પડતો પ્રતીત થાય છે તેવો પ્રભાવ નિરપેક્ષ આકૃતિમા અનુભવવામા આવતો નથી તેનુ કારણ એ સમવે છે કે નિરપેક્ષ આકૃતિને જોઇને બુદ્ધિપૂર્વક કલ્પનાઓને યાદ કરવાનુ જોર કરવુ પડે છે ત્યારે આકૃતિ સાપેક્ષને જોઇને અબુદ્ધિપૂર્વક જ આપોઆપ જાગૃત થઇ જાય છે

ટુકામા તાત્પર્ય એ છે કે પ્રતિમાનો આપણા ઉપર કોઇ પ્રભાવ નથી પડતો એવુ નથી, પ્રતિમાનો આપણી બુદ્ધિ ઉપર, આપણા મન ઉપર ઘણો મોટો પ્રભાવ પડે છે

ઉપરની સર્વ વાતો ઉપરથી ત્રણ સિદ્ધાત નીકળે છે કે—

(૧) ચિત્રનો આપણી મનોવૃત્તિ ઉપર મોટો પ્રભાવ પડે છે

(૨) કોઇ પણ વસ્તુમા કલ્પના વિશેષ કરી લેવાથી તે વસ્તુમા તદ્દન ભાવ વીતવા લાગે છે અને

(૩) આકૃતિ નિરપેક્ષ પ્રતિમા કરતા આકૃતિ સાપેક્ષ પ્રતિમાથી ચિત્ત ઉપર અધિક પ્રભાવ પડે છે

અને જે પ્રતિમાને આપણે ઉપાસ્ય બનાવીને રાખી હોય તેમા આ ત્રણે વાતો આવી જાય છે પાષાણ, ધાતુ વગેરે કોઇ પણ વસ્તુની પ્રતિમા હોય પણ **તેમા વીતરાગ આકૃતિનો આબેહુબ આકાર કે પ્રતિબિંબ વિદ્યમાન છે અને તેમા આપણી વિશેષ કલ્પનાઓનુ આરોપણ કરેલુ છે તેથી તે પ્રતિમામા અને જીવિત દેવમા આપણે માટે કઈ ફરક રહેતો નથી.**

કલ્પનાઓનુ બળ

કલ્પનાઓમાં મહાન બળ છે ગેબયનો ફક્ત કલ્પનાઓના બળ ઉપર જ રાજા બની બેઠો હતો અને સાત ચલાવી દીધી તેની

પ્રભુનો વિશ્વાસ તારા જેવો પોચો નહોતો આ ચૈતન્ય છે, બીજુ કઈ નહિ એ વાત પર તે દૃઢ હતા શરીર સાથે તેમને જરા પણ નાતો નહોતો તો બતાવ, શરીરની રક્ષા શા માટે કરે ? અને કદાચિત ઉપકાર બુદ્ધિથી રક્ષા કરી દેને તો શરીરની રક્ષા કરતા પોતે જ અરક્ષિત ન બની જાત ?

સમજ, ભગવાન, સમજ રાગ કર્યા વિના શરીરની રક્ષા કરવાનો સભવ છે ? અને રાગ આવવાથી જે શાતિને માટે તેમણે એટલો પુરુષાર્થ કર્યો હતો તે શાતિ સુરક્ષિત રહી શકે ? હવે બતાવ કે શરીરની રક્ષાને માટે એટલે કે જે વસ્તુની રક્ષા એમને માટે તે સમયે બિનકુલ નિષ્પ્રયોજન। થઈ ચૂકી હતી તેને માટે રાગ કરીને પોતાની શાતિનો ઘાત કરવો, નિધિ લૂટાવી દેવો, પોતાના જ હાથથી પોતાનાજ મકાનમા આગ લગાડી દેવી એમા કઈ બુદ્ધિ મત્તા હતી ? અને પ્રભુ એવી મૂર્ખતા શા માટે કરે ? અને એ જ આદર્શ આ પ્રતિમા પણ ઉપસ્થિતિ કરી રહી છે

ભીલ અને ગુરુદ્રોણનુ
દૃષ્ટાંત

પ્રતિમા સબધી મહાભારતનુ આ પ્રસિદ્ધ દૃષ્ટાત છે

ભીન નીચ કુળનો હોવાના કારણથી અથવા " મારી શિખવેલી ધનુર્વિદ્યાનો દુરૂપયોગ ન થાય, એનો ઉપયોગ પશુ હિસા માટે ન થાય" એવા કારણથી ગુરુ દ્રોણાચાર્યે એ ભીનને ધનુર્વિદ્યા શિખવવાની ના પાડી

ભીલની દૃષ્ટિમા તો દ્રોણાચાય તેના ગુરુ બની ચૂકયા હતા ભલે તેમણે તેનો શિષ્ય તરીકે સ્વીકાર ન કર્યો પણ તેથી તેઓ ભીલની ભાવના કેવી રીતે બદલી શકે ? પ્રત્યક્ષ નહિ તો પરોક્ષ પણ ધનુર્વિદ્યા તો જરૂર શિખીશ એવા દૃઢ સકલ્પ વાળો એ ભીલ વનમા ચાલ્યો ગયો,

વનમા કાચી માટીથી દ્રોણાચાર્યની પ્રતિમા બનાવી અને તે

બનીને જ દર્શન કરનો રહ્યો છે અને તેવી જ ઉપરની શંકાઓ ઉત્પન્ન થઈ હતી

અભિપ્રાયને જરા ફેરવવાથી ક્રિયામા મહાન અતર પડી જાય છે. માટે અભિપ્રાયને ઠીક કરીને આગળ વધ આવ અને જો આ પ્રતિમામા જીવિત દેવ

પ્રતિમા શુ આપે છે?

અરે ભોળા પ્રાણી! હજી પણ સમજ્યો નહિ કે પ્રતિમા શુ દીએ છે? એ પાષાણની મૂર્તિની દૃષ્ટિમા કેટલુ સામર્થ્ય છે! ભાવના શૂન્ય હોવાથી તને તે સામર્થ્ય કેમ આપે? પક્ષપાતના ગહન અધકારમા તારી આખ જોઈ શકતી નથી, તન્મય થઈને શાંતિના દર્શન કર તો જ સમજાશે કે પ્રતિમા શુ આપે છે કેટલુ સામર્થ્ય છે એમા!

ઠીક છે કે એ પોતાની રક્ષા સ્વય કરી શકતી નથી કારણ કે તે જડ છે પરતુ તે મારી રક્ષા તો જરૂર કરી શકે છે હાથ કગનને આરસી શુ? ઉપરની રીતે દર્શન કરીને જોઈ લે પોતે સ્વય રક્ષા નથી કરતી તો તેમા શુ નવાઈ છે? જેની આ આકૃતિ છે એ જીવિત પ્રભુ પણ સ્વય પોતાના શરીરની રક્ષા કરતા નહોતા અનેક શક્તિઓના અને ઋદ્ધિઓના ભડાર હોવા છતા, આ પૃથ્વીને એક આગળી પર ઘુમાવવાની શક્તિ હોવા છતા પણ પોતાના શરીરની રક્ષા નહોતા કરતા

નિજ શાતિની રક્ષા માટે જીવિત પ્રભુ હમેશ જાગૃત રહેતા અને આ તેમની પ્રતિમા પણ એમ જ નિજ શાતિની રક્ષા કરી રહી છે

વળુ! આ અધકારમા તને કેમ સૂઝે કે રક્ષા કોને કહેવાય છે? એક બાજુ તુ કહી રહ્યો છુ કે શરીર અને આત્મા ભિન્ન છે બીજી બાજુ કહે છે કે શરીરની રક્ષા એ મારી રક્ષા છે ભલા, તને તારી પોતાની જ વાત પર ક્યા વિશ્વાસ છે?

પ્રભુનો વિશ્વાસ તારા જેવો પોચો નહોતો આ ચૈતન્ય છે, બીજું કઈ નહિ એ વાત પર તે દૃઢ હતા શરીર સાથે તેમને જરા પણ નાતો નહોતો તો બતાવ, શરીરની રક્ષા શા માટે કરે ? અને કદાચિત ઉપકાર બુદ્ધિથી રક્ષા કરી દેતે તો શરીરની રક્ષા કરતા પોતે જ અરક્ષિત ન બની જાત ?

નમજ, ભગવાન, સમજ રાગ કર્યા વિના શરીરની રક્ષા કરવાનો સભવ છે ? અને રાગ આવવાથી જે શાંતિને માટે તેમણે એટલો પુરુષાર્થ કર્યો હતો તે શાંતિ સુરક્ષિત રહી શકે ? હવે બતાવ કે શરીરની રક્ષાને માટે એટલે કે જે વસ્તુની રક્ષા એમને માટે તે સમયે બિલકુલ નિષ્પ્રયોજન થઈ ચૂકી હતી તેને માટે રાગ કરીને પોતાની શાંતિનો ઘાત કરવો, નિધિ લૂટાવી દેવો, પોતાના જ હાથથી પોતાનાજ મકાનમા આગ લગાડી દેવી એમા કઈ બુદ્ધિ મત્તા હતી ? અને પ્રભુ એવી મૂર્ખતા શા માટે કરે ? અને એ જ આદર્શ આ પ્રતિમા પણ ઉપસ્થિતિ કરી રહી છે

ભીલ અને ગુરુદ્રોણનુ
દૃષ્ટાંત

પ્રતિમા સબધી મહાભારતનુ આ પ્રસિદ્ધ દૃષ્ટાત છે

ભીલ નીચ કુળનો હોવાના કારણથી અથવા "મારી શિખવેલી ધનુર્વિદ્યાનો દુરૂપયોગ ન થાય, એનો ઉપયોગ પણ હિંસા માટે ન થાય" એવા કારણથી ગુરુ દ્રોણાચાર્યે એ ભીલને ધનુર્વિદ્યા શિખવવાની ના પાડી

ભીલની દૃષ્ટિમા તો દ્રોણાચાર્ય તેના ગુરુ બની ચૂકયા હતા ભલે તેમણે તેનો શિષ્ય તરીકે સ્વીકાર ન કર્યો પણ તેથી તેઓ ભીલની ભાવના કેવી રીતે બદલી શકે ? પ્રત્યક્ષ નહિ તો પરોક્ષ પણ ધનુર્વિદ્યા તો જરૂર શિખીશ એવા દૃઢ સકલ્પ વાળો એ ભીલ વનમા ચાલ્યો ગયો,

વનમા કાચી માટીથી દ્રોણાચાર્યની પ્રતિમા બનાવી અને તે

પ્રતિમાને એક ગુફાના મુખ પાસે ભારે વિનયથી વિરાજમાન કરી. [illegible] વખત તે પ્રતિમાને ફૂલ ચડાવીને તેના ચરણોમા પડી [illegible]તો.

ભીલની [illegible] એ પ્રતિમા ન હતી પણ સાક્ષાત ગુરુ દ્રોણાચાર્ય [illegible] તે પ્રતિમાને પછી પૂછીને ધનુર્વિદ્યાનો અભ્યાસ કરવા લાગ્યો [illegible] તેના હૃદયમાંથી પ્રગટ થતા લક્ષ્ય સાધનના ઉપાયોને પહેલેથી [illegible] હોત તો અભિમાન આવી જાત "ગુરુ દ્રોણ એમા [illegible] હુ પોતે જ શિખી લઈશ." એવો ભાવ આવી જાત [illegible] શિખી શક્યો ન હોત

[illegible] ભીલના હૃદયમા એવો વિકલ્પ જ નહોતો એની દૃષ્ટિમા [illegible] ગુરુનો વિજય જ હતો લક્ષ્ય ચૂકી જાય ત્યારે ગુરુની એટલે પ્રતિમાની ક્ષમા માગી લેતો અને લક્ષ્ય સફળ થઈ જાય ત્યારે ગુરુના ચરણમા પડી જતો એમ કરતા વર્ષો વીતી ગયા પણ તેણે ગુરુને એક ક્ષણ પણ પ્રતિમા રૂપ ન ગણ્યા એણે તો સાક્ષાત્ ગુરુ જ માન્યા હતા અને એક દિવસ તે એવો સિદ્ધહસ્ત થઈ ગયો કે તેણે અર્જુનની [illegible] ને પણ [illegible] દીધી

અર્જુનથી આ કેમ સહન થાય ? ગુરુ દ્રોણાચાર્યના શિષ્ય આ નુગુરૂઆ (ગુરુ વિનાના) ભીલથી નીચા રહી જાય ? નહિ એમ ન બની શકે ગુરુ પાસે જઈને કહી દીધુ ગુરુએ આવી ભીલને પૂછ્યુ— કોની પાસથી આ વિદ્યા શીખી ?

ગુરુને આવેલા જોઈને ભીલ તુરત તેમના ચરણમા નમી પડ્યો અહાહા ! આખરે આપ એક્વાઈને આવી ગયા ભક્તની ભક્તિમા એટલુ સામર્થ્ય છે અને પછી ભીલે કહ્યુ—ભગવન્ ! મારા ગુરુ બીજા કોઈ નહિ પણ આપ જ છો

ગુરુ દ્રોણાચાર્ય આશ્ચર્યમા ડૂબી ગયા આ વાત સાચ કેમ હોય

શકે ? એમણે તો બીજાને વિદ્યા શિખડાવવાની જ ના પાડી દીધી હતી તેથી ગુરુ બોલી ઊઠ્યા—નહિ હુ ગુરુ ન હોઈ શકુ તુ જરૂર બોલે છે તારા ગુરુનુ નામ તુ મારાથી છુપાવવા માગે છે

બીજા ગુરુનો હાથ ઝાલીને તેમને તે પ્રતિમા પાસે લઈ ગયો અને કહ્યુ—આપને વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો જોઈ લીઓ આ રહ્યા મારા ગુરુ

અને ગુરુ દ્રોણની આખ ખુલી ગઈ. તેમને વાતનુ રહસ્ય સમજાઈ ગયુ.

જડ પ્રતિમા શુ દઈ શકે, કેવી રીતે દઈ શકે ? એમ શકા કરો છો ને ! તો જુઓ જડ પ્રતિમા આ રીતે દઈ શકે છે, સમજ્યા ?

હે કલ્યાણાર્થી ! હવે પક્ષપાત છોડી દે. કોઈ બીજાના માટે નહિ પણ તારા પોતાના કલ્યાણ માટે. “ મારા મનમા ભગવાન બેઠા છે. પ્રતિમાના દર્શન કરવાની શી જરૂર છે ? ” એવા બહાના છોડી દે. એમ માનીને જ તુ તારી શાતિનો ઘાત કરી રહ્યો છે.

ભગવાન શબ્દનુ નામ તે કઈ ભગવાન નહિ ભગવાન તો જીવનનો એક આદર્શ છે અને તે આદર્શ તુ સાક્ષાત ભગવાન પાસેથી અથવા તેમની પ્રતિમા પાસેથી શિખી સમજી શકે છે **સાક્ષાત ભગવાન વર્તમાન સમયમા નથી માટે તેમની પ્રતિનિધિ આ પ્રતિમાનુ શરણ લે અને તારૂ કલ્યાણ કર.**

મંદિરની આવશ્યકતા શી છે ?

પ્રશ્ન ઉત્તમ અને સ્વાભાવિક છે એનો ઉત્તર મુખ્ય પ્રયોજન અથવા લક્ષ્યનો વિચાર કરવાથી મળી જશે

પ્રયોજન અથવા લક્ષ્ય છે—**શાતિ જોઈએ છે.**

ભલા, શાતિ શુ છે અને શાતિનો ઘાત કોણે કર્યો છે ?

ઉપાય તો સરસ છે પણ જીવની વર્તમાન પ્રાથમિક અવસ્થામા તેમ કરવા તે બિલકુલ અસમર્થ હોય છે

વાતને સમજવી સહેલી છે પણ એ વાતને કાર્યરૂપમા મૂકવાનુ જ અઘરૂ છે, કઠિન છે. સમજવામા અને શ્રદ્ધા કરવામા બહુ સમય નથી લાગતો પણ તેને પૂરૂ કરવામા લાંબો સમય જોઈએ છે હાલની નિકૃષ્ટ અવસ્થામા પણ થઈ શકે અને પોતાની શક્તિ ઉપરવટનો ન હોય એવો ઉપાય હોવો જોઈએ

તેથી હવે બીજા ઉપાયનો વિચાર કરીએ

બીજો ઉપાય—કુટુબ સબધી ચિતાઓ સહિત કુટુબના વાતાવરણમા રહીને, ધનોપાર્જનની ચિતાઓ સહિત ધધામા રહીને, શરીર સબધી ચિતાઓ સહિત શરીરની સેવામા સલગ્ન રહીને પણ વિકલ્પોથી અને વ્યાકુળતાઓથી બચવાનો પ્રયાસ કરવા છતા પણ બચી શકાતુ નથી એવી પ્રાથમિક અવસ્થા છે તેથી હવે થોડા વખત માટે પણ વાતાવરણ બદલવુ જોઈએ તો કેવા વાતાવરણમા જવુ ?

મદિરની અનુકૂળતા

વાતાવરણ એવુ હોવુ જોઈએ કે ત્યા જઇને વિકલ્પ ઉત્પન્ન થાય તો તે વીતરાગના સબધી જ હોય શાતિ સબધી જ હોય અને શાતિના આદર્શ જીવિત દેવ અથવા તેમની પ્રતિમાનુ શરણુ મળવાનુ પ્રયોજન સિદ્ધ થઈ જાય

વર્તમાનમા જીવિત દેવ તો મળી શકે તેમ નથી એટલે તેમની પ્રતિમાથી જ લાભ ઉઠાવવો જોઈએ પ્રતિમા ઘેર પણ રાખી શકાય પરતુ ઘરનું વાતાવરણ જોઈએ તેવુ અનુકૂળ થઈ શકે નહિ **તેથી મદિરમા જ શાતિદેવનુ શરણ લેવુ એ જ શ્રેયસ્કર છે**

વિકલ્પોનુ શમન કરવા જેટલુ પૂરતુ બળ હોય તો તો મદિરની પણ આવશ્યકતા નથી. પરતુ અનુભવથી જાણીએ છીએ

કે જીવનચર્યામા વિકલ્પો દબાવવાને બદલે ઘણા વૃદ્ધિ પામે છે માટે વિકલ્પના પ્રશમન માટે ઘર આદિનુ વાતાવરણ પ્રતિકૂળ રહે છે અને મદિરનુ વાતાવરણ અનુકૂળ રહે છે

અનુકૂળ વાતાવરણમા રહેવાથી પુરુષાર્થ કરવામા કમ બળ વાપરવુ પડે છે, ઓછી મહેનત પડે છે જ્યા સુધી આત્મબળ ઓછુ છે, જીવનની શક્તિ હીન છે ત્યા સુધી પ્રતિકૂળ નિમિત્તના ત્યાગ અને અનુકૂળ નિમિત્તના ગ્રહણની આવશ્યકતા રહે છે.

મદિરમા આવીને પણ પ્રતિમામા જીવિત દેવના દર્શન કરીને શાતિમા લય થવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ મદિરમા આવીને જો "આ મદિર બહુ સુદર છે, એના થાભના પણ આરસના છે, એમા ખૂબ ખર્ચ થયુ હશે, હજી આમા આટલી ખામી છે" ઈત્યાદિ વિકલ્પોમા પડી જવાય તો દેવ દર્શનનુ કાર્ય ભૂલી જવાય અને મદિરમા આવવુ નિરર્થક બની જાય

મદિરમા આવીને વિકલ્પોમા નહિ પડતા યથાર્થ રીતે દેવદર્શનનુ કાર્ય કરવુ એ જ કર્તવ્ય છે. દેવદર્શન કે દેવપૂજામા કાંઈ વિશેષ ફેરક નથી. દર્શન જ પૂજન છે

—શાતિપથ પ્રદર્શનમાથી સાભાર અનુવાદિત

પ્રકરણ છવીશમું

મૂર્તિ સંબંધી પ્રશ્નોત્તર

લેખક

મુનિશ્રી ભદ્રંકર વિજયજી મહારાજ

નોંધ

મૂર્તિને નહિ માનવા માટે સ્થાનકવાસીઓએ અનેક તર્કો ઉપજાવી કાઢી શંકાઓ ઉત્પન્ન કરી છે તે શંકાઓને પ્રશ્નોમાં મૂકીને મુનિશ્રી ભદ્રંકર વિજયજીએ તેમના 'પ્રતિમા પૂજન' નામના પુસ્તકમાં તે પ્રશ્નોના સવિસ્તર ખુલાસા આપીને તે તર્કો-શંકાઓ વજુદ વગરની છે તે બતાવી આપ્યું છે તે ખુલાસાઓ ખાસ સમજવા જેવા હોવાથી અત્રે તે ઉધ્ધૃત કરેલા છે તે સર્વ પ્રશ્નોત્તરો ધ્યાનપૂર્વક વાંચીને બરાબર સમજી લેવાની વાચકોને ભલામણ છે

—ન. ગિ. શેઠ

*

પ્રશ્ન ૧—શ્રી મહાવીર સ્વામીના નિર્વાણ સમયે બે હજાર હર્ષની સ્થિતિવાળો ભસ્મગ્રહ બેસવાથી શાસનને ધક્કો લાગ્યો પણ તે ઉતર્યાં બાદ સત્યધર્મ પેદા થયો એમ કહેવાય છે તો તેમાં તથ્ય શું છે?

ઉત્તર—ત્યારે શુ ભસ્મગ્રહ ઉતર્યા પહેલા સત્ય ધર્મ ન હતો? તે વખતે વિચ્છેદ થઈ ગયાનુ કયા સૂત્રમા લખ્યુ છે? **શ્રી ભગવતી** સૂત્રના વીશમા શતકના આઠમા ઉદ્દેશામા ભગવાને ફરમાવ્યુ છે કે—

"હે ગૌતમ! આ જમ્બૂદ્વીપના ભરતખડને વિષે આ અવસર્પિણી કાળમા મારૂ શાસન ૨૧૦૦૦ એકવીશ હજાર વર્ષ પર્યંત ચાલશે"

આ સૂત્રપાઠમા વિચ્છેદ થવાનુ કે પુનરુદ્ધાર થવાનુ કાઈ નામ-નિશાન પણ નથી ઊલટુ, એકસરખુ ચાલવાનુ કહ્યુ છે

વળી શ્રી કલ્પસૂત્રમા કહ્યુ છે કે—

"શ્રી વીર પ્રભુના નિર્વાણ બાદ બે હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળો ભસ્મગ્રહ પ્રભુના જન્મનક્ષત્ર પર બેસશે તેથી તે દરમ્યાન સાધુ સાધ્વીની ઉદય ઉદય પૂજા નહિ થાય પણ ભસ્મગ્રહ ઉતર્યા બાદ સાધુ સાધ્વીની ઉદય ઉદય પૂજા થશે"

ગ્રહના જોરથી જેમની પૂજા નહિ થતી હોય તેમની જ પૂજાને ઉત્તર્યા પછી વિશેષ પ્રકારે થશે, તેથી બીજાને શુ લાગે વળગે?

એ મુજબ, શ્રી આનદવિમળ સૂરિ, શ્રી હેમ વિમળ સૂરિ, શ્રી વિજયદાન સૂરિ, શ્રી વિજયહીર સૂરિ, જિનચદ્ર સૂરિ વગેરે આચાર્યોએ ક્રિયા ઉદ્ધાર કર્યો ત્યારથી ત્યાગી શુદ્ધ સાધુની માન્યતા અને પૂજ્યતા લોકોમા દિવસે દિવસે વિસ્તરવા તથા વધવા લાગી, એ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે

શ્રી કલ્પસૂત્રમા એમ તો કહ્યુ નથી કે—ભસ્મગ્રહની સ્થિતિવાળા બે હજાર વર્ષ સુધી દયામય ધર્મનો લોપ થઈ જશે લોક હિસાધર્મના કુરસ્તે ચડશે તથા તે ગ્રહ ઉતર્યા બાદ અમુક આચાર્ય ફરી દયામય ધર્મનો પુનરુદ્ધાર કરશે તેથી તેમની ઉ ય ઉદય પૂજા થશે, અને દયાની વૃદ્ધિ થશે

જેમ કોઈ એક સ્ત્રીને ગર્ભ રહ્યો હોય તો પૂરા દિન થયેથી તેને

જ પુત્ર પ્રપ્ત થશે પણ બીજાને નહિ તથા રોગી પુરૂષના રોગની સ્થિતિ પરિપૂર્ણ થયેથી તે જ માણસ સાજો થશે પણ બીજો નહિ

તેમ ભસ્મગ્રહના પ્રભાવથી જે મુનિવરોની પૂજાભકિત નહોતી થતી તેમની જ ભકિત પાછી ગ્રહ ઉતર્યાથી થશે પણ બીજાની નહિ **એવો સ્પષ્ટ અર્થ છોડી, મારી મચડીને ખોટો અર્થ કરવો તે સત્યને ઉતારી પાડવા બરાબર છે.**

પ્રશ્ન ૨—પત્થરની ગાયને દોહવાથી જેમ દૂધ આપે નહિ તેમ પત્થરની મૂર્તિ પૂજવાથી પણ શુ કાર્ય સિદ્ધ થાય?

ઉત્તર—પ્રથમ વાત તો એ છે કે ગાયનુ દ્દષ્ટાત અહી લાગુ કરવુ એ જ અઘટિત છે

ગાય પાસેથી જેમ દૂધ લેવાનુ હોય છે તેમ મૂર્તિ પાસેથી કાંઈ લેવાનુ હોતુ નથી ગાય જેમ દૂધ આપે છે તેમ મૂર્તિ કાઈ આપતી નથી

પૂજક પોતે પોતાના આત્મામા છુપાએલા વીતરાગતા આદિ ગુણોને મૂર્તિના આલબનથી પ્રગટ કરે છે.

બીજી વાત એ છે કે—જેમ પત્થરની ગાય દૂધ આપતી નથી તેમ સાચી ગાય પણ, ' હે ગાય! તુ દૂધ દે '—એમ ઉચ્ચારણ કરવા માત્રથી દૂધ આપતી નથી તો પછી સાક્ષાત પરમેશ્વરના નામથી કે જાપથી પણ કાર્યસિદ્ધિ થવી જોઈએ નહિ અને પરમાત્માનુ નામ પણ લેવુ જોઈએ નહિ

જે શુભ ઉદ્દેશથી ઈશ્વરના નામનું સ્મરણ કરવામા આવે છે તે જ શુભ ઉદ્દેશથી પરમાત્માની મૂર્તિની ઉપાસના કર્તવ્ય થઈ પડે છે પરમાત્માનુ નામ લેવાથી અત કરણની વિશુદ્ધિ થાય છે તેમ પરમાત્માની મૂર્તિના દર્શન આદિથી પણ અત કરણની વિશુદ્ધિ થાય જ છે

એ જ રીતે કેટલાક કહે છે કે—જેમ સિંહની મૂર્તિ આવીને મારતી નથી તેમ ભગવાનની મૂર્તિ પણ આવીને તારતી નથી

આવુ કથન પણ અયોગ્ય છે કારણકે 'મિઠ, મિઠ' એવુ નામ લીધાની સાથે જ શુ મિઠ આવીને મારે છે? નહિ જ તો પછી ભગવાનનુ નામ લેવુ પણ નિરર્થક ઠરશે

વળી સિદ્ધની મૂર્તિ તારતી નથી તેનુ કારણ એ છે કે–તરવામાં સિદ્ધને પોતાને પ્રયત્ન કરવો પડે છે, તરનારને નહિ ત્યારે ભગવાનની મૂર્તિથી તરવામા મૂર્તિને કઈ પણ પ્રયત્ન કરવાનો હોતો નથી, પરતુ તરનારને પ્રયત્ન કરવાનો હોય છે મુક્તિ મેળવવા માટે વ્રત, નિયમ, તપશ્ચર્યા સયમ આદિની આરાધના પુરુષને કરવી પડે છે પણ—પરમાત્માને નહિ

પરમાત્માના પ્રયત્નથી જો તરવાનુ હોત તો પરમાત્મા તો અનેક શુભ ક્રિયાઓ કરી ગયા છે છતા તેનાથી બીજાઓ કેમ ન તર્યા? પરતુ તેમ બનતુ નથી, એકે ખાધાથી જેમ બીજાની ભૂખ મટતી નથી તેમ ભગવાનના પ્રયત્ન માત્રથી ભક્ત વર્ગની મુક્તિ થતી નથી ભક્ત વર્ગની મુક્તિ માટે તો ભક્તવર્ગ પોતે પ્રયત્ન કરે તો જ સિદ્ધિ થાય છે છતા ભગવાનની મૂર્તિના આલબનથી જીવને તપ, નિયમ આદિ કરવાનો ઉલ્લાસ જરૂર થાય છે. અને તેથીઆ 'ભગવાનની મૂર્તિ તારે છે" એમ ઉપચારથી કહેવામા કોઈ પણ જાતની હરકત નથી.

પ્રશ્ન ૩—જડને ચેતનની ઉપમા આપી શકાય ?

ઉત્તર—વસ્તુના ધર્મ અનત છે પ્રત્યેક ધર્મને આશ્રીને વસ્તુને જુદી જુદી અનત ઉપમાઓ આપી શકાય છે

એક લાકડી ઉપર બાળક સ્વારી કરે ત્યારે લાકડી જડ હોવા છતા તેને ચેતન એવા ઘોડાની ઉપમા અપાય છે પુસ્તક અચેતન હોવા છતાં તેને જ્ઞાન કે વિદ્યાની ઉપમા અપાય છે એ રીતે સમ્યગ્ જ્ઞાન તથા ધર્મ એ આત્મિક વસ્તુ હોવા છતા તેને જડ એવા કલ્પવૃક્ષ અને ચિંતામણી રત્નની ઉપમા અપાય છે

વસ્તુના અનત ધર્મ આશ્રી કોઈ પણ ધર્મ લઈ તેના વડે જે જે પ્રકારનુ કાર્ય સાધી શકાય તે તે પ્રકારની ઉપમાઓ આપવાનો વ્યવહાર જગપ્રસિદ્ધ છે પરમાત્માની મૂર્તિથી પરમાત્માનુ જ્ઞાન થાય છે તેથી તે મૂર્તિને પણ પરમાત્મા કહી શકાય છે

પાચસો રૂપીઆની હુડી કે નોટને લોકો પાચસો રૂપીઆ જ કહે છે વાસ્તવિક રીતે જોતા રૂપીઆ એ તો ચાદીના કટકા છે અને નોટ હુડી એ તો કાગળ અને સાહીસ્વરૂપ છે પરતુ બન્નેથી કામ એકસરખુ થતુ હોવાથી બન્નેને રૂપીઆ જ કહેનાય છે

તેમ પરમાત્માની મૂર્તિ પણ પરમાત્માનો બોધ કરાવનાર હોવાથી તેને પણ પરમાત્માની ઉપમા આપી શકાય છે

પ્રશ્ન ૪—અક્ષરાકારને જોવા માત્રથી જ્ઞાન થાય છે તેમ મૂર્તિને જોવા માત્રથી જ્ઞાન થતુ કેમ દેખાતુ નથી?

ઉત્તર—અક્ષરાકારને જોવા માત્રથી જ્ઞાન થાય છે એમ કહેવુ એ ખોટુ છે અક્ષરકારથી જ્ઞાન થવા પહેલા શિક્ષકદ્વારા તે અક્ષરોને ઓળખતા શિખવુ પડે છે અક્ષરોને ઓળખ્યા પછી જ વાચતા કે લખતા શિખી શકાય છે

તેમ—ગુરૂ આદિક દ્વારા આ દેવાધિદેવ શ્રી વીતરાગદેવની મૂર્તિ છે એમના અજ્ઞાન આદિ દોષો નાશ પામ્યા છે તેઓ અનત ગુણોએ સહિત છે દેવેન્દ્રોથી પણ પૂજિત છે તત્ત્વોનો ઉપદેશ કરનારા છે મોક્ષને પામેલા છે સમારસાગરથી તરી ગયેલા છે સર્વજ્ઞ છે સર્વદર્શી છે દયાના સાગર છે પરિસહ અને ઉપસર્ગોની ફોજોને હઠાવનારા છે અને રાગાદિરહિત છે એવુ જેમ જેમ જ્ઞાન થતુ જાય છે તેમ તેમ મૂર્તિના દર્શન આદિ કરતી વખતે તે તે ગુણોનુ જ્ઞાન અને સ્મરણ દઢતર થતુ જાય છે

પ્રશ્ન ૫—સ્રીની મૂર્તિ જોવાથી પ્રત્યક્ષને કામવિકાર

ઉત્પન્ન થતો દેખાય છે પણ પ્રતિમા જોઇને બધાને વિરાગભાવ ઉત્પન્ન થતો દેખાતો નથી તેનું શું કારણ?

ઉત્તર—જેઓને મૂર્તિ ઉપર દ્વેષ કે દુર્ભાવ છે તેઓને વીતરાગની મૂર્તિ જોવા છતા શુભ ભાવ પ્રગટ થતો મુશ્કેલ છે પરંતુ જેઓ હળુકર્મી જીવો છે તેમને તો શ્રી વીતરાગદેવની શાંતમુદ્રાના દર્શન થવાની સાથે જ રોમેરોમ પ્રેમ ઉભરાયા સિવાય રહેતો નથી

કોઈ પાપી આત્માને મુનિની શાંત મૂર્તિ દેખીને પણ જેમ મનમા ભક્તિભાવ ઉત્પન્ન ન થાય તેમ જેણે મૂર્તિ પ્રત્યે દ્વેષ કે દુર્ભાવ કેળવેલ હોય તેવા આત્માને મૂર્તિના દર્શનથી પણ ભક્તિ ઉત્પન્ન ન થાય એ બનવા જોગ છે

જગતનો સામાન્ય નિયમ તો એવો છે કે ગુણવાનની મૂર્તિ દેખીને તેના જેવા ગુણો પ્રાપ્ત કરવા નહેજે ઉત્કંઠા થયા સિવાય રહે નહિ છતા તેમા પણ અપવાદ હોય છે

શ્રી આચારાગ સૂત્રમા ફરમાવ્યું છે કે—

જે આસવા તે પરિસવા
જે પરિસવા તે આસવા

ભાવાર્થ—પરિણામના વશથી જે આસ્રવનું કારણ હોય તે સંવરનું કારણ બને છે અને જે સંવરનું કારણ હોય તે આસ્રવનું કારણ બને છે

ઈલાચિપુત્ર પાપના ઠગલાની જેવી નીચ્યા હતા છતા પરિણામની વિશુદ્ધિથી વાસના દોરડા ઉપર નાચ કરતા કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી લીધું હતું

ભરત ચક્રવર્તીનું અરીસા—ભુવનમા રૂપ જોવા જેવું તે આસ્રવનું કારણ હતું પણ મુદ્રિકાના પડવાથી શુભ ભાવનામા આરૂઢ થતા તેમણે કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કર્યું

તે જ રીતે સાધુ મુનિરાજો સવર અને નિર્જરાનુ કારણ છે છતા તેમને દુખ દેવાથી, તેમનુ બુરૂ ચિતનવાથી તથા તેમની નિદા આદિ કરવાથી જીવ અશુભ કર્મનો આસ્રવ કરે છે પણ તેથી સાધુ મુનિરાજનુ પૂજનિકપાડ નષ્ટ થઈ જતુ નથી

સાક્ષાત શ્રી ભગવાન મહાવીર દેવને જોઈને પણ સગમ દેવ અને ગોવાળીઆ વગેરેને માઠા ભાવ થયા તેમા તેઓનો અશુભ ભાવ છે એક કવિએ કહ્યુ છે કે—

पत्र नेव करीरविटपे, दोषो वसतस्य किम्
टल्लको न विलोक्यते यदि दिवा सूर्यस्य कि दूषणम् ।

वर्षा नैव पतन्ति चातक मुखे, मेघस्य कि दूषणम्
य॰ भाग्य विधिना ल्लाट लिखित, दैवस्य किं दूषणम् ॥

અર્થ—કરીરના ઝાડ ઉપર પાદડા ન આવે તેમા વસત ઋતુનો શો દોષ ? ઘુવડ પક્ષીને દિવસે ન દેખાય તેમા સર્યનો શો અપરાધ ? જળની ધારા ચાતક પક્ષીના મુખમા નથી પડતી તેમા મેઘનો શો દોષ ? અને એ જ પ્રકારે લલાટે લખાયેલ ભાગ્યાનુસાર ફળ ભોગવવુ પડે તેમા દૈવનો પણ શો દોષ ગણાય ?

એ જ રીતે શ્રી દેવાધિદેવની મૂર્તિ તો શુભ ભાવનુ જ કારણ છે તથાપિ તેના દ્વેષી, દુષ્ટ પરિણામી અને હિતભાગી જીવોને ભાવ પેદા ન થાય તે ખરેખર તેમની જ કમનશીબી છે

સર્યની સામે કોઈ ધૂળ ફેકે કે સુગધી પુષ્પ ફેકે તો તે બન્ને ફેકનાર તરફ જ પાછા ફરે છે, અથવા વજ્રમયી દિવાલ પર કોઈ મણી કે પત્થર ફેકે તો તે વસ્તુઓ ફેકનાર તરફ જ પાછી આવે છે અથવા ચક્રવર્તી રાજાની કોઈ નિંદા કે સ્તુતિ કરે તેથી તેનુ કાઈ બગડતુ કે સુધરતુ નથી પણ નિંદક આત્મા પોતે જ દુખનો પાત્ર બને છે અને સ્તુતિ કરનાર પોતે જ ઉત્તમ ફળને મેળવે છે

અથવા બીજી રીતે જોઈએ તો જેમ પથ્ય આહાર કરવાથી ખાનાર મનુષ્યને સુખ મળે જ અને અપથ્ય ભોજન કરવાથી ભોજન કરનારને જ દુ ખ પ્રાપ્ત થાય છે પણ આહારમા વપરાયલી વસ્તુને કાઈ થતુ નથી

તે જ પ્રમાણે પરમાત્મ-મૂર્તિની સ્તુતિ ભક્તિ કે નિંદા હીલના કરવાથી અલિપ્ત પરમાત્માને કાઈ થતુ નથી પરતુ નિંદક પોતે જ દુર્ગતિનુ કર્મ ઉપાર્જન કરે છે અને પૂજક શુભ કર્મોપાર્જન કરી સ્વયમેવ સુગતિનુ ભાજન બને છે

બીજી વાત વિચારવાની એ છે કે—બ્રહ્મચારી મહાત્માઓને સ્ત્રીની મૂર્તિ જોવાનો નિષેધ કર્યો પરતુ સાક્ષાત સ્ત્રીના હાથે આહાર પાણી લેવાનો નિષેધ કર્યો નહિ

સ્ત્રીઓ દર્શન કરવા કે વદન કરવા આવે, કલાકો સુધી વ્યાખ્યાન સાભળવા બેસી રહે ધર્મચર્ચા સબધી પૃચ્છપરછ કે વાર્તાલાપ કરે ઇત્યાદિ કાર્યોમા સ્ત્રીનો સાક્ષાત પરિચય હોવા છતા નિષેધ ન કર્યો અને સ્ત્રીના ચિત્રામણવાળા મકાનમા વસવાનો નિષેધ કર્યો તેનુ શુ કારણ ?

ચિત્રામણની સ્ત્રીની આકૃતિ માત્રથી કાઈ આહાર પાણી મળી શકતા નથી કે બોલવુ ચાલવુ થઈ શકતુ નથી ચિત્રામણની સ્ત્રી ઊઠીને સ્પર્શ કરી શકતી નથી છતા શાસ્ત્રકારોએ તેનો નિષેધ કર્યો કારણ એટલુ જ કે—

ચિત્ર કે મૂર્તિ તરફ જેવી ચિત્તની એકાગ્રતા થાય, મનમા ખરાબ સ કલ્પ વિકલ્પ ઊઠે, ધર્મધ્યાનમા બાધા પહોચે તથા કર્મ-બધન થવાના પ્રસગો ઉપસ્થિત થાય તેવા, ધર્મનિમિત્તે સાક્ષાત પરિચયમા આવનાર સ્ત્રી-પ્રસગમા સભવતા નથી કારણકે ત્યા અશુભ માર્ગે ચિત્તની એકાગ્રતા કરવાનો અવસર સાધુને ભાગ્યે જ મળે છે

ત્યારે, મકાનમા સ્ત્રીની મૂર્તિ કે ચિત્ર હોય તો તે તરફ વારવાર ધારી ધારીને નિહાળવાનુ અને તેમા ચિત્તની તથા મનની લીનતા

થવાનુ અવશ્ય બની આવે તથા પરિણામે દિલમા કામ વિકારો જાગૃત થઈ આવે એ વગેરે અનિષ્ટોનો પૂરેપૂરો ભય છે

સૂત્રકાર મહર્ષિઓની આજ્ઞા નિષ્પ્રયોજન કે વિના વિચાર્યે હોઈ શકે નહિ એ ઉપરથી નિશ્ચય થાય છે કે મનને સ્થિર કરી શુભ ધ્યાનમા લાવવા માટે શુભ એવુ સ્થિર આલબન શ્રી જિનરાજની શાતમૂર્તિ જેવુ બીજુ એક પણ નથી

આથી બીજી વાત એ પણ સિદ્ધ થાય છે કે ઉત્તમ ધ્યાન અને મનની એકાગ્રતા કરવાની અપેક્ષાએ શ્રી જિનમૂર્તિનો દરજ્જો સાક્ષાત જિનરાજ કરતા પણ વધી જાય છે અને એવા જ કારણે શ્રી રાયપસેણીય આદિ શાસ્ત્રગ્રથોમા સાક્ષાત તીર્થંકર દેવને વદન નમસ્કાર કરતી વેળા દેવય ચેઇય ઇત્યાદિ પાઠો છે અર્થાત્ જેવી હુ જિનપ્રતિમાની ભક્તિ કરૂ છુ તેવી જ અતરગ પ્રીતિથી આપની (સાક્ષાત અરિહતની) ભક્તિ કરૂ છુ

વળી સાક્ષાત ભગવાનને નમસ્કાર કરતી વખતે—सिद्धिगइ नामधेय, टाण सपाविउ कामस्स—સિદ્ધિગતિ નામના સ્થાનને મેળવવાની ઇચ્છાવાળા એમ બોલવામા આવે છે અને શ્રી જિનપ્રતિમાની સામે—सिद्धिगइ नामधेय टाण सपत्ताण—સિદ્ધિ ગતિ નામના સ્થાનને પ્રાપ્ત થઈ ચુકેના એમ કહેનામા આવે છે એ વગેરે પાઠોનુ ખરુ રહસ્ય સમજી, પૂર્વાચાર્યોએ અત્યત બહુમાનપૂર્વક પ્રમાણિક કરેલ શ્રી જિનપ્રતિમાનો અતરગ આદર કરવો જોઈએ

પ્રશ્ન ૬—જિન પ્રતિમાને નમસ્કાર કરવાથી તે નમસ્કાર મૂર્તિને થયો, ભગવાનને નહિ.

ઉત્તર—મૂર્તિ અને ભગવાન સર્વથા જુદા નથી એ બેમા કથચિત્ત અભેદ છે, મૂર્તિ એ જિનેશ્વરની સ્થાપના છે શ્રી જિન મૂર્તિને નમસ્કાર કરતી વખતે શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનનો ભાવ લાવીને નમસ્કાર કરવામા આવે છે માટે જુદા ન કહેવાય

જેમ અહીં બેઠા મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા બિરાજતા શ્રી સીમધર સ્વામીને સર્વે જૈનો નમસ્કાર કરે છે ત્યારે માર્ગમા લાખો ઘર, વૃક્ષો, પર્વતો આદિ અનેક વસ્તુઓ આડી આવે છે તો નમસ્કાર તે વસ્તુને થયો કે શ્રી સીમધર સ્વામીને ?

જો કહેશો કે—નમસ્કાર કરવાનો ભાવ ભગવાનને હોવાથી ભગવાનને જ નમસ્કાર થયો બીજી વસ્તુને નહિ તથા કેવળજ્ઞાનથી ભગવાન પણ તે વદનાને તેમ જ જાણે છે

તો પછી—તેવી રીતે મૂતિદ્વારા પણ ભગવાનનો ભાવ લાવી વદન પૂજન કરવામાં આવે તેને શુ ભગવાન નથી જાણતા ?

એ રીતે સાધુને વદન નમસ્કાર કરતા પણ, તેમના શરીરને વદન થાય છે કે જીવને ? જો શરીરને નમસ્કાર કરવામા આવે છે તો, જીવ તો શરીરથી જુદી વસ્તુ છે અને જો જીવને નમસ્કાર કરવામા આવે છે તો વચમા કાયાની આડ રહેલી છે અને કાયાએ જીવથી જુદુ પુદ્ગળ દ્રવ્ય છે

જો કહેશો કે—એ પુદ્ગળ દ્રવ્ય સાધુનુ જ ને !

તો પછી—મૂર્તિ પણ દેવાધિદેવ શ્રી વીતરાગ પ્રભુની જ છે એમ કેમ વિચારી શકતા નથી ?

મુનિની કાયાને વદન કરવાથી જેમ મુનિને વદન થાય છે તેમ શ્રી વીતરાગ પ્રભુની મૂર્તિને વદન કરવાથી સાક્ષાત શ્રી વીતરાગ પ્રભુને જ વદન થાય છે

પ્રશ્ન ૭—મૂર્તિમા શુ વીતરાગના ગુણો છે ?

ઉત્તર—એક અપેક્ષાએ છે અને એક અપેક્ષાએ નથી, પૂજક-પુરુષ મૂર્તિમા વીતરાગભાવનુ આરોપણ કરીને પૂજા કરે છે ત્યારે તે મૂર્તિ વીતરાગ સદશ જ બને છે એ અપેક્ષાએ શ્રી જિનમૂર્તિ શ્રી જિનવર સમાન છે

દુષ્ટ પરિણામવાળા પુરુષને મૂર્તિના દર્શન આદિથી કાંઈ ફાયદો થતો નથી ઊલટો અશુભ પરિણામથી કર્મનો બંધ થાય એ અપેક્ષાએ મૂર્તિ વીતરાગ સદૃશ નથી એમ કહેવુ હોય તો કહી શકાય પણ તેથી તેનામા તારવાની શક્તિ છે તે ચાલી જતી નથી

સાકર મીઠી છતા ગર્દભને ભાવતી નથી, ઊલટુ નુકસાન કરે છે તેથી કાંઈ સાકરનો સ્વાદ નષ્ટ થઈ જતો નથી

તેમ મૂર્તિ પણ મિથ્યાદષ્ટિ જીવોને ન રુચે તો તેની મોક્ષદાયકતા ચાલી જતી નથી

પ્રશ્ન ૮—પત્થરની મૂર્તિમા પ્રભુના ગુણોનુ આરોપણ શી રીતે થાય?

ઉત્તર—શણુ વગેરે હલકી વસ્તુઓને સ્વચ્છ કરી તેના સફેદ કાગળો બને છે તે કાગળો ઉપર પ્રભુની વાણીના શાસ્ત્રો લખાય છે, ત્યારે તે શાસ્ત્રોને તમામ જાતના લોકો પ્રભુ તુલ્ય પૂજનીય ગણે છે તેમ, ખાણના પત્થરોમાથી મૂર્તિ બને છે અને તે મૂર્તિમા ગુરુઓ સૂરિમત્રના જાપ વડે પ્રભુના ગુણોનુ આરોપણ કરે છે, તે વખતે એ મૂર્તિ પણ પ્રભુતુલ્ય પૂજનીય બને છે

કોઈ ગૃહસ્થને દીક્ષા આપતી વખતે ગુરુ તેને દીક્ષાનો મત્ર (કરેમી ભતે સૂત્ર) સભળાવે છે કે તુરત લોકો તેને સાધુ માની વદના કરે છે જો કે તે વખતે તે નવદીક્ષિત સાધુમાં સાધુના સત્તાવીશ ગુણો પ્રગટી નીકળેલા જ હોય તેવો નિયમ નથી છતા તે ગુણોનુ તેનામા આરોપણ કરીને તેને વદના થાય છે

તેમ મૂર્તિ પણ ગુણારોપણ બાદ પ્રભુ તુલ્ય વદનીય બને છે તેથી લોકો તેને વાદે પૂજે અને નમસ્કાર આદિ કરે તે તદ્દન વ્યાજબી છે

પ્રશ્ન ૯—નિરાકાર ભગવાનની ઉપાસના ધ્યાનદ્વારા થઈ શકે છે તો પછી મૂર્તિ પૂજા માનવાનુ શુ કારણ?

ઉત્તર—મનુષ્યના મનમા એવી તાકાત નથી કે તે નિરાકારનુ ધ્યાન કરી શકે ઇંદ્રિયોથી ગ્રહણ થઈ શકે તેટલી જ વસ્તુઓનો વિચાર મન કરી શકે છે તે સિવાયની વસ્તુઓની કલ્પના પણ મનને આવી શકતી નથી

જેટલા રગ જોવામા આવે, જે જે વસ્તુનો સ્વાદ લેવામા આવે, જેનો જેનો સ્પર્શ કરવામા આવે, ગધ સુઘવામા આવે કે શબ્દો શ્રવણ કરવામા આવે તેટલાનો જ વિચાર મન કરી શકે છે તે સિવાયના રગ, રૂપ, ગધ આદિનુ ધ્યાન, સ્મરણ કે કલ્પના કરવી તે પણ મનુષ્ય શક્તિની બહારની વાત છે

કોઈએ પૂરણચદ નામના મનુષ્યનુ નામ સાભળ્યુ છે તેને નજરે જોએલ નથી તેમ તેની છબી પણ જોઈ નથી તો શુ નામ માત્રથી પુરણચદ નામના માણસનુ ધ્યાન થઈ શકવાનુ હતુ ? નહિ તેમ ભગવાનને પણ સાક્ષાત અથવા તેમની મૂર્તિદ્વારા જેમણે જોયા નથી તેઓ તેમનુ ધ્યાન કેવી રીતે કરી શકવાના હતા ?

જ્યારે જ્યારે ધ્યાન કરવુ હશે ત્યારે ત્યારે કોઈને કોઈ વસ્તુ દૃષ્ટિ સમીપ રાખવી જ પડશે ભગવાનને જ્યોતિ સ્વરૂપ માની તેમનુ ધ્યાન કરનાર તે જ્યોતિને શુકલ, શ્યામ આદિ કોઈને કોઈ વર્ણવાળી માનીને જ તેનુ ધ્યાન કરી શકશે

સિદ્ધ ભગવતોમા એવુ કોઈ પણ પૌદગલિક રૂપ છે જ નહિ સિદ્ધોનુ રૂપ અપૌદ્ગલિક છે તેને સર્વજ્ઞ કેવળજ્ઞાની મહારાજ સિવાય કોઈ જાણી શકતુ નથી શ્રી સિદ્ધચક્ર યત્રમા શ્રી સિદ્ધ ભગવતોની લાલ વર્ણ તરીકે કલ્પના કરવામા આવી છે તે ફક્ત ધ્યાનની સગવડતા માટે છે, પરતુ વાસ્તવિક નથી નિરાકાર સિદ્ધનુ ધ્યાન અતિશય જ્ઞાની સિવાય બીજા કોઈ પણ કરવાને સમર્થ નથી

કોઇ કહેશે કે—અમે મનમા માનસિક મૂર્તિને કલ્પીને સિધ્ધ ભગવાનનુ ધ્યાન કરીશુ પરતુ પથ્થરની જડ મૂર્તિને નહિ માનીએ

તો તેઓનુ આ કથન પણ વગર વિચાર્યુ જ છે કારણ કે તેઓને પૂછવામા આવે કે—તમારી માનસિક મૂર્તિનો રગ કેવો છે? વાન, નાળો કે સફેદ? તો તેઓ શુ જવાબ આપશે?

જો કહેશે કે—તેને રૂપ નથી, રગ નથી કે વર્ણ નથી માટે તેને કઈ રીતે બનાવી શકીએ?

તો તેઓને કહેવાનુ કે—જેના રૂપ, રગ કે વર્ણ નથી તેનુ ધ્યાન કરવાની તમારી તાકત પણ નથી

આ રીતે પ્રગટપણે મૂર્તિ માનવાની વાતમાથી છટકવા માટે માનસિક મૂર્તિ માનવા જતા અતે ધ્યાનરહિત દશા આવીને ઉભી રહે છે જો મૂર્તિ વગર ધ્યાન બનવુ જ નથી તો પછી તેને પ્રગટપણે માનવામા વિરુદ્ધ શુ છે?

માનસિક મૂર્તિ અદશ્ય અને અસ્થિર છે ત્યારે પ્રગટ મૂર્તિ દશ્ય અને સ્થિર છે તેથી ધ્યાનાદિ માટે અત્યત અનુકૂળ છે

વળી ભગવાન શ્રી તીર્થંકર દેવના સમવસરણમા પણ ભગવાન પૂર્વાભિમુખે બેસે છે અને બાકીની ત્રણ બાજુ ભગવાનની ત્રણ મૂર્તિઓને દેવતાઓ સ્થાપન કરે છે એમ શ્રી સમવસરણ પ્રકરણ, શ્રી સમવાયાગ સૂત્ર ટીકા શ્રી તત્વાર્થ સૂત્ર ટીકા વગેરે પ્રાચીન ગ્રથો સાક્ષી પૂરે છે

કેટલાક કહે છે કે—ભગવાનના અતિશયથી ચાર મુખ દેખાય છે પણ ત્રણ તરફ મૂર્તિ છે એમ નહિ

આ વાત પણ ખોટી છે કારણ કે કોઈ પણ શાસ્ત્રોમા એ રીતે કહ્યુ નથી સમવસરણની રચનાથી પણ ચિત્તની એકાગ્રતાને માટે મૂર્તિની આવશ્યકતા સિદ્ધ થાય છે

ભગવાનની ભવ્ય મૂર્તિના દર્શનથી તેમના ગુણો આવતા શ્રદ્ધાવાળા મનુષ્યને સાક્ષાત ભગવાન મળ્યા જેટલો આનદ થાય છે અને

મૂર્તિને સાક્ષાત ભગવાન સમજી ભાવયુક્ત ભક્તિ થાય છે, તે વખત ભક્તિ કરનારના મનના અધ્યવસાયો કેટલા નિર્મળ થતા હશે તથા તે વખતે તે જીવ કેવા શુભ કર્મને ઉપાર્જતો હશે તેનો સાચો અને પરિપૂર્ણ ખ્યાલ સર્વજ્ઞ સિવાય બીજાને આવી શકવો અશક્ય છે

જેઓ સ્વકપોલ કલ્પનાથી પરમાત્માનુ માનસિક ધ્યાન કરવાનો આડબર કરે છે તેઓ શા માટે સેંકડો કે હજારો કોશ વાહન વગેરેમા બેસી, પચેદ્રિય સુધીના જીવોનો વિનાશ કરી સ્વગુરુ વગેરેને વદનાદિ કરવા જતા હશે? શુ ગુરુનુ માનસિક ધ્યાન ઘેર બેઠા નથી થઈ શક્તુ? કે જેથી ગુરુના મૂર્તિમય શરીરને વાદના માટે આરભ (હિંસા) કરીને હજારો કોશ જવાની જરૂર પડે છે?

આ સમાગમા મનુષ્યો અનેક પ્રકારની ચિતા, જજાળ અને ઝગડાઓમા હમેશા અટવાયેલા રહે છે કોઈ ધનની ચિંતામા, કોઈ પુત્રની ચિતામા તો કોઈ એશ આરામમા અને કોઈ ટટાબખેડામા —એમ જગતના જીવો અનેક ઉપાધિઓથી ગ્રસ્ત થઈ રહેતા હોય છે આલબન વિના તેઓને શુભ ધ્યાનની પ્રાપ્તિ થવી શુ રસ્તામાં પડી છે?

અસ્થિર મન અને ચચળ ઇંદ્રિયોને કાબૂમા રાખવી એ બચ્ચાઓના ખેલ નથી કોઈ વાજા, સિતાર કે તબુરાના સુરવાળુ મધુર ગાયન કાને પડ્યુ કે તરત ચચળ મન તે તરફ ચાલ્યુ જાય છે તેવે સમયે ધ્યાનની વાતો ક્યાય ઉડી જાય છે એવી ચચળવૃત્તિવાળા મનુષ્યોને શ્રી જિનની પૂજામા લીન થવુ એ જ એક પરમ ધ્યાન છે

અનેક ઉપાધિવાળા ગૃહસ્થપણામા શ્રી જિનપૂજાનો અનાદર કરવો તે લાભને બદલે કેવળ હાનિ ઉઠાવવા બરાબર છે દુનિયાદારીની અનેક વિટબણાઓથી ઘેરાએલા ગૃહસ્થોને મૂર્તિના આલબન વગર માનસિક ધ્યાન થવુ સર્વથા અસભવિત છે શ્રી જિનપૂજાના આદરથી અને મૂર્તિદ્વારા શ્રી જિનેશ્વરદેવના ગુણ ગ્રામ વગેરે કરવાથી ચચળ મન સ્થિર

થાય છે અને સ્થિર થયેલા મનમા સસારની અસારતા આદિકનું ભાન સહેલાઈથી કરાવી શકાય છે

સુખદુ ખમા જ્યા સુધી સમાનભાવ નથી આવ્યો ત્યા સુધી મોટા યોગીરાજની જેમ નિરાલબન ધ્યાનની વાતો કરવી નિરર્થક છે

જે વખતે તે તે સમભાવવાળી સ્થિતિ આવશે તે વખતે આલબન પોતાની મેળે છૂટી જશે.

શ્રી જૈન ધર્મના મર્મને જાણનાર પૂર્વાચાર્ય મહર્ષિઓએ દરેક જીવોને પોતપોતાના ગુણસ્થાનક મુજબ ક્રિયા અગીકાર કરવાનુ ફરમાવ્યુ છે વર્તમાનમા કોઈ પણ જીવ સાતમા ગુણસ્થાન ઉપરાત ચડી શકતો નથી સાતમા ગુણસ્થાનકનો કુલ સમય એકત્ર કરતા તેનો સરવાળો એક અતર્મુહૂર્તથી અધિક બનતો નથી તેથી મુખ્ય રીતે ઊંચામા ઊંચુ છઠ્ઠુ જ ગુણઠાણુ વર્તમાનના જીવોને સમજવાનું છે

છઠ્ઠુ ગુણસ્થાનક પ્રમાદવાળુ હોવાથી તે ગુણસ્થાનકે રહેનો જીવ પણ નિરાલબન ધ્યાન કરવાને અશક્ત છે આમ છતા જેઓ છઠા ગુણસ્થાનકની હદે પણ પહોચ્યા નથી અને અનેક સાસારિક ખટપટોમા રચ્યાપચ્યા રહેલા છે તેઓ નિરાલબન ધ્યાનની વાતોથી દેખાવ કરે તે કેવળ આડબર સ્વરૂપ છે

શ્રાવક ચોથે પાચમે ગુણસ્થાનકે હોવાથી દ્રવ્યભાવ બન્ને પ્રકારની પૂજા કરવાના અધિકારી છે (દ્રવ્ય પૂજા નિરવદ્ય જ હોવી જોઈએ—ન ગિ શેઠ) ત્યારે તેનાથી ઊચે એટલે છઠે ગુણ સ્થાનકે હોવાથી મુનિ માત્ર ભાવ પૂજાના અધિકારી છે

ગુણસ્થાનકની ઊચી દશાએ પહોચતા ક્રિયામાં ફેરફાર થતો જાય છે પગથીઆં છોડી એકદમ કુદકો મારી મેડા ઉપર ચડવાનો અવિચારી પ્રયત્ન કરવાથી મેડો તો ઘણે દૂર રહી જાય છે પણ ઊલટો હેઠો પડવાથી વધારામા હાથપગને તોડનારો થાય છે.

અહીં કોઈ પ્રશ્ન કરે કે—સ સાર પર રાગ ઘટાડ્યો અને પ્રભુ પર વધાર્યો તો પણ રાગ તો કાયમ રહ્યો ને? જ્યા સુધી રાગદ્વેષ રહિત ન બનાય ત્યા સુધી મુક્તિ કેવી રીતે મળે?

આ પ્રશ્ન પણ સમજણ વિનાનો છે સર્વથા રાગરહિત થવાની શક્તિ ન આવે ત્યા સુધી પ્રભુ પર રાગ કેળવવાથી સસારના અશુભ રાગથી અને તેનાથી બધાતા ખોટા કર્મથી બચી જવાય છે ઘરમા બેઠા અનેક પ્રકારની વૈભાવિક વર્તણુક થાય છે, તેટલી જિનમદિરમા થઈ શકતી નથી

પ્રભુની શાત મૂર્તિના દર્શનથી અને તેમના ગુણગ્રામમા લીન થવાથી ચિત્તમાં દુષ્ટ ભાવ તથા દુર્વિચારો ટકી શકતા નથી એટલુ જ નહિ પણ તેને દૂર હઠાવવાનું એક પરમ સાધન મળી જાય છે જ્યા સુધી પૂર્ણ વિશુદ્ધિ થઈ નથી ત્યા સુધી જીવને ઊચે ચઢવાનો આ એક ઉત્કૃષ્ટ માર્ગ છે જેઓ આ માર્ગને માનતા નથી પણ પોતાને પૂર્ણ વિશુદ્ધ થએલા માની સમભાવને ધારણ કરનારા ગણે છે તેઓને પૂછવાનું કે—

જો તમે ખરેખર જ રાગરહિત છો તો પછી તમે તમારા ગુરુ અગર અન્ય નેતાઓનુ બહુમાન કરી તેમના ઉપર રાગ કેમ રાખો છો? તેમના આહાર, વસ્ત્ર અને પાત્ર આદિ વડે ભક્તિ સન્માન આદિ કેમ કરો છો? તે શુ રાગરહિતપણાનુ ચિન્હ છે?

સમભાવમા લીન રહેનારને સદા સામાયિક છે (એમ કહો છો) તો પછી ગુરુ પાસે જઈ સામાયિક અને પ્રતિક્રમણ આદિ કરવાનુ શુ પ્રયોજન છે? પોતાના ધર્મનુ મડન અને અન્યના ધર્મનુ ખડન તથા એ માટે પુસ્તકો છપાવવા કે ભાષણો આપવા એ શુ સમભાવના કાર્યો છે?

જુદા જુદા આકાર આપવાથીજ પોતાના અર્થોનુ સ્પષ્ટ ભાન કરાવાય છે માટે નિરાકાર વસ્તુનો સ્પષ્ટ બોધ તેને આકાર આપ્યા સિવાય કરી શકાતો જ નથી

પ્રશ્ન ૧૧—શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીના બાકીના ત્રેવીશ તીર્થંકરોના જીવ સંસારમા ભટકતા હતા છતા તે સમયે તેમને વન્દન કરવામા ધર્મ કેવી રીતે સભવે?

ઉત્તર—શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીના વખતમા બાકીના ત્રેવીશ તીર્થંકરોને વદના કરવાનો વિષય **દ્રવ્ય નિક્ષેપાને** આશ્રયી છે દ્રવ્ય વગર ભાવ, સ્થાપના કે નામ કશુ યે ન હોઈ શકે

શ્રી ઋષભદેવ ભગવાને જે જીવોને મોક્ષ ગામી બતાવ્યા તે સર્વે પૂજવા લાયક છે જેમ કોઇ ધનાઢય શાહુકારની હાથે લખાએલી તેની સહી સીક્કાવાળી અમુક મુદતની હુડી હોય તો તેની રકમથી મુદત પૂરી થયા પહેલા પણ કામ કાઢી શકાય છે તેવી રીતે મોક્ષગામી ભવ્ય જીવોની શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીએ આપેલી ખાત્રી રૂપી હુડી, તેનો કોણ વિચા વત પુરુપ અસ્વીકાર કરશે?

ભગવાનની ખાત્રી રૂપ પ્રબળ કારણને લઈને બાકીના ત્રેવીશ તીર્થંકરો તે સમયને આશ્રયીને વન્દનીય હતા વળી એ સબધમા શ્રી આવસ્યક સૂત્રમા મૂળ પાઠ પણ છે કે—

चत्तारि अठ्ठ दस दोय वंदिआ जिणवरा चउव्वीस

અર્થાત્—ચારે દિશામા અનુક્રમે ચાર, આઠ દશ તથા બે એમ ચોવીશ તીર્થંકરોના બિમ્બ શ્રી ભરત મહારાજાએ અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર સ્થાપન કરેલા છે

એ બાબતમા નિર્યુક્તિકાર શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીએ ખુલાસો કર્યો છે કે—

ભરતરાજાએ શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીને આ ચોવીશીમા થનારા તીર્થંકરોના નામ, લાઝન, વર્ણ શરીરનુ પ્રમાણ વગેરે પૂછીને તે પ્રમાણે શ્રી અષ્ટાપદ ગિરિ ઉપર જિનમદિર બનાવી સર્વ તીર્થંકરોની પ્રતિમા આબેહુબ આકારની સ્થાપન કરી

આથી સિદ્ધ થાય છે કે ચોવીશ તીર્થંકરો થયા પહેલા પણ તેમની મૂર્તિઓ મદિરો વગેરે દ્વારા ભક્તિ કરવાનો રિવાજ સનાતન કાળથી ચાલ્યો આવે છે અને તેને મહાન જ્ઞાની પુરુષોએ પણ સ્વીકારેલો છે

પ્રશ્ન ૧૨—મૂર્તિ તો એકેન્દ્રિય પાષાણની હોવાથી પહેલા ગુણસ્થાનકે છે તેને ચોથા પાચમા ગુણસ્થાનકવાળા શ્રાવક તથા છઠા સાતમા ગુણસ્થાનકવાળા સાધુ કેમ વદન પૂજન કરે ?

ઉત્તર—પહેલા તો મૂર્તિને એકેન્દ્રિય કહેનાર પુરુષ જૈન શાસ્ત્રોથી અજ્ઞાત છે ખાણમાથી ખોદી કાઢેલ પત્થર શસ્ત્રાદિ લાગવાથી સચિત્ત રહેતો નથી એમ શાસ્ત્રકારો ફરમાવે છે અચિત્ત વસ્તુમા ગુણસ્થાનક ન હોય

હવે જો ગુણસ્થાનક રહિત વસ્તુને માનવાનો સર્વથા નિષેધ કરશો તો પણ મહાદોષના ભાગી થવાશે કારણ કે સિદ્ધ ભગવાન સર્વથા ગુણસ્થાનક રહિત છે છતા તેઓશ્રી અરિહત દેવ પછી સર્વથી પ્રથમ નબરે પૂજવા લાયક છે, ગુણ ઠાણા સસારી જીવોને હોય છે, સિદ્ધના જીવોને નહિ

બીજી વાત એ છે કે—જેમ પત્થરની મૂર્તિને ગુણસ્થાનક નથી તેમ કાગળ આદિથી બનેલા પુસ્તકોને પણ કયુ ગુણસ્થાનક છે ? છતા પ્રત્યેક મતના અનુયાયીઓ પોતપોતાના ગ્રથોનુ બહુમાન કરે છે, ઊચે આસને મૂકે છે તથા મસ્તકે ચડાવે છે તેની સર્વ પ્રકારની આશાતનાઓ વર્જે છે થૂકના છાટા કે પગની ઠોકર તેને લાગી જાય

જુદા જુદા આકાર આપવાથી જ પોતાના અર્થોનું સ્પષ્ટ ભાન કરાવાય છે માટે નિરાકાર વસ્તુનો સ્પષ્ટ બોધ તેને આકાર આપ્યા સિવાય કરી શકાતો જ નથી

પ્રશ્ન ૧૧—શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીના બાકીના ત્રેવીશ તીર્થંકરોના જીવ સંસારમાં ભટકતા હતા છતાં તે સમયે તેમને વંદન કરવામાં ધર્મ કેવી રીતે સંભવે?

ઉત્તર—શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીના વખતમાં બાકીના ત્રેવીશ તીર્થંકરોને વંદના કરવાનો વિષય **દ્રવ્ય નિક્ષેપાને** આશ્રયી છે દ્રવ્ય વગર ભાવ, સ્થાપના કે નામ કશું યે ન હોઈ શકે

શ્રી ઋષભદેવ ભગવાને જે જીવોને મોક્ષ ગામી બતાવ્યા તે સર્વે પૂજવા લાયક છે જેમ કોઈ ધનાઢ્ય શાહુકારની હાથે લખાએલી તેની સહી સીક્કાવાળી અમુક મુદતની હુંડી હોય તો તેની રકમથી મુદત પૂરી થયા પહેલા પણ કામ કાઢી શકાય છે તેવી રીતે મોક્ષગામી ભવ્ય જીવોની શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીએ આપેલી ખાત્રી રૂપી હુંડી, તેનો કોણ વિચારવંત પુરુષ અસ્વીકાર કરશે?

ભગવાનની ખાત્રી રૂપ પ્રબળ કારણને લઈને બાકીના ત્રેવીશ તીર્થંકરો તે સમયને આશ્રયીને વંદનીય હતા વળી એ સંબંધમાં શ્રી આવશ્યક સૂત્રમાં મૂળ પાઠ પણ છે કે—

चत्तारि अट्ठ दस दोय वंदिआ जिणवरा चउव्वीसं

અર્થાત્—ચારે દિશામાં અનુક્રમે ચાર, આઠ, દશ તથા બે એમ ચોવીશ તીર્થંકરોના બિંબ શ્રી ભરત મહારાજાએ અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર સ્થાપન કરેલા છે

એ બાબતમાં નિર્યુક્તિકાર શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીએ ખુલાસો કર્યો છે કે—

ભરતરાજાએ શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીને આ ચોવીસીમા થનારા તીર્થંકરોના નામ, લાંછન, વર્ણ શરીરનુ પ્રમાણ વગેરે પૂછીને તે પ્રમાણે શ્રી અષ્ટાપદ ગિરિ ઉપર જિનમદિર બનાવી સર્વ તીર્થંકરોની પ્રતિમા આમેહુમ આગની સ્થાપન કરી

આવી સિદ્ધ થાય છે કે ત્રેવીસ તીર્થંકરો થયા પહેલા પણ તેમની મૂર્તિઓ મદિરો વગેરે દ્વારા ભક્તિ કરવાનો રિવાજ સનાતન કાળથી ચાલ્યો આવે છે અને તેને મહાન જ્ઞાની પુરુષોએ પણ સ્વીકારેલો છે

પ્રશ્ન ૧૨—મૂર્તિ તો એકેન્દ્રિય પાષાણની હોવાથી પહેલા ગુણસ્થાનકે છે તેને ચોથા પાચમા ગુણસ્થાનકવાળા શ્રાવક તથા છઠ્ઠા સાતમા ગુણસ્થાનકવાળા સાધુ કેમ વદન પૂજન કરે ?

ઉત્તર—પહેલા તો મૂર્તિને એકેન્દ્રિય કહેનાર પુરુષ જૈન શાસ્ત્રોથી અજ્ઞાત છે ખાણમાથી ખોદી કાઢેલ પત્થર શસ્ત્રાદિ લાગવાથી સચિત્ત રહેતો નથી એમ શાસ્ત્રકારો ફરમાવે છે અચિત્ત વસ્તુમા ગુણસ્થાનક ન હોય

હવે જો ગુણસ્થાનક રહિત વસ્તુને માનનાનો સર્વથા નિષેધ કરશો તો પણ મહાદોષના ભાગી થવાશે કારણ કે સિદ્ધ ભગવાન સર્વથા ગુણસ્થાનક રહિત છે છતા તેઓશ્રી અરિહત દેવ પછી સર્વથી પ્રથમ નબરે પૂજવા લાયક છે, ગુણ ઠાણા સસારી જીવોને હોય છે, સિદ્ધના જીવોને નહિ

બીજી વાત એ છે કે—જેમ પત્થરની મૂર્તિને ગુણસ્થાનક નથી તેમ કાગળ આદિથી બનેલા પુસ્તકોને પણ કયુ ગુણસ્થાનક છે ? છતા પ્રત્યેક મતના અનુયાયીઓ પોતપોતાના ગ્રથોનુ બહુમાન કરે છે, ઊંચે આસને મૂકે છે તથા મસ્તકે ચડાવે છે તેની સર્વ પ્રકારની આશાતનાઓ વર્જે છે થૂકના છાટા કે પગની ઠોકર તેને લાગી જાય

તો તેને પણ મહાદોષરૂપ ગણે છે જગતમા કોઈ પણ મત એવો નહિ નીકળે કે જે પોતાના ઇષ્ટદેવની વાણીરૂપ શાસ્ત્રને મસ્તકે ચઢાવી તેનો બહુમાન પૂર્વક આદરસત્કાર કરતો ન હોય !

શ્રી જૈન મતના શ્રી ભગવતી સૂત્રમા પણ नमो बमीए लिवीए કહી શ્રી ગણધર ભગવતોએ અક્ષરરૂપ બ્રાહ્મી લિપિને નમસ્કાર કર્યો છે તો તેમા કયુ ગુણસ્થાનક હતુ ?

મૃતક સાધુનુ શરીર પણ અચેત હોવાથી ગુણસ્થાનક રહિત છે છતા લોકો બીજા કામ પડતા મૂકી તેના દર્શન કરવા કેમ દોડી જાય છે ? તથા તે મૃત શરીરને પણ ધામધુમથી ચદનના લાકડાથી કેમ બાળવામા આવે છે ? એ કાર્યને ગુરુ ભક્તિનુ કાર્ય ગણી શકાય કે કેમ ? જો ગણી શકાય તો પ્રતિમાને વદન પૂજન આદિ જિન ભક્તિનું કાર્ય કેમ ન ગણી શકાય ?

પ્રશ્ન ૧૩—મૂર્તિ તો પાષાણમય છે તેને પૂજવાથી શુ ફળ મળે ? મૂર્તિને કરેલી સ્તુતિ મૂર્તિ થોડી જ સાભળવાની હતી ?

ઉત્તર—લોકોને ઉન્માર્ગે દોરી જવાને માટે આ જાતિના કૂટ પ્રશ્નો મૂર્તિપૂજાના વિરોધી વર્ગ તરફથી ઉભા કરવામા આવે છે પરતુ તેની પાછળ ભારોભાર અજ્ઞાન અને કુટિલતા છૂપાયેલી છે

મૂર્તિપૂજક લોક જો પત્થરને જ પૂજતા હોત તો સ્તુતિ પણ તેઓ પત્થરની જ કરતા હોત કે—હે પાષાણ ! હે અમૂલ્ય પત્થર ! તુ બહુ કિમતી તથા ઉપયોગી છે તારી શોભા પાર વિનાની છે તુ અમુક સ્થળની ખાણમાથી નીકળ્યો છે તને ખાણમાથી કાઢનાર કારીગર બહુ હોશિયાર છે અમે તારી સ્તુતિ કરીએ છીએ

પણ આ રીતે પત્થરના ગુણ ગ્રામ કરતુ કોઇ દેખાતુ નથી અને નવં તાર પત્થરની મૂર્તિમા આરોપિત શ્રી વીતરાગદેવની સ્તુતિ કરતું

જ નજરે પડે છે કે—હે નિરજન! નિરાકાર! નિર્મોહી! નિષ્કાક્ષી! અજર! અમર! અક્ષક! સિદ્ધ સ્વરૂપી! સર્વજ્ઞ! વીતરાગ! ઇત્યાદિ ગુણો વડે એ ગુણવાળા પરમાત્માની જ સા કોઈ સ્તુતિ કરે છે

શુ પત્થરમા આ ગુણો રહેલા છે કે જેથી પત્થરની ઉપાસના કરવાનો ખોટો દોષ ચડાવી લોકોને આડે માર્ગે દોરવાનો પ્રયાસ કરવામા આવે છે?

જ્યારે પૂજક પુરુષ મૂર્તિમાં પૂજ્યપણાના ગુણોનુ આરોપણ કરે છે ત્યારે તેને મૂર્તિ એ સાક્ષાત વીતરાગ જ હોય એમ પ્રતિભાસિત થાય છે. અને જે જેવા ભાવથી મૂર્તિને જુએ છે તેને તે તેવા ફળની આપનારી થાય છે.

સાક્ષાત ભગવાન પણ તરણતારણ હોવા છતા તેમની આશાતના કરનાર બૂરા ફળને ચાખે છે. તેમ મૂર્તિ પણ તારક હોવા છતા તેની આશાતના કરનારને સસારમા ડૂબાવનારી પણ થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૪—શ્રી પ્રશ્ન વ્યાકરણ સૂત્રમા પાચ સવર દ્વારમા ચૈત્ય લખ્યા નહિ અને આસ્રવદ્વારમા ચૈત્ય લખ્યા શુ કારણ?

ઉત્તર—આ ઠેકાણે પણ ચૈત્યનો દેવમદિર એવો અર્થ તમામ જૈનો કરે છે. એ ભૂલવુ જોઈએ નહિ

શ્રી પ્રશ્ન વ્યાકરણ સૂત્રમા સવરદ્વારમા ચૈત્ય એટલે જિનમદિરની સાધુ વૈયાવચ્ચ કરે તેથી નિર્જરા થાય એમ સાફ કહ્યુ છે ત્યાં ચૈત્યનો અર્થ ઊલટો કરવો અને અહીં આસ્રવદ્વારમાં તેજ શબ્દનો અર્થ 'મદિર' કરવો એ ન્યાય કોના ઘરનો?

ચૈત્યનો અર્થ મદિર છે એ સ્વીકાર્યા બાદ તેને જે આસ્રવ દ્વારમા ગણાવેલ છે તેનુ કારણ તે ચૈત્યો મ્લેચ્છ આદિના સમજવાના છે તે સબધી ત્યા સ્પષ્ટ લખ્યુ છે કે—

कयरे ते जे ते सोयरिया मच्छबन्धा घायाउणिया जाव कूरकम्मकारी इमन्ते बहवे मिलक्खुजातिया किं ते सक्खेवणगा

ભાવાર્થ—એના ચૈત્ય? તો કે—કસાઈ, વાઘરી, માછલા પકડનાર ધીવર પારધી, યાવત મહાક્રૂર કર્મ કરનારા, ઇત્યાદિક ઘણા મ્લેચ્છ જાતિ તે સર્વ યવન લોક તથા પ્રતિમા માટે જીવોને હણે તે સર્વ આશ્રવદ્વાર છે

એમા અથવા બીજા કોઈ પણ સૂત્રમા શ્રાવક ચૈત્ય કરાવે તો આશ્રવદ્વાર કહેવાય એમ કહ્યુ નથી સૂત્રકાર મહાપુરુષ તો મ્લેચ્છ તથા સર્વ યવન જાતિ વિષે કહે છે તો શુ શ્રાવકની કરણી મ્લેચ્છોની બરાબર છે?

મ્લેચ્છોના ચૈત્ય આશ્રવમા લખ્યા તથા સવરદ્વારમા સાધુને ચૈત્યની વૈયાવચ્ચ નથી લખી અર્થાત્ સાધુ ઉપદેશ દઈ ચૈત્યની આશાતના ટળાવે અન્ય પાતા હોય તેને ઉપદેશ દઈ તેમાથી છોડાવે ઇત્યાદિ વૈયાવચ્ચ કરવાથી નિર્જરા થાય એમ કહ્યુ એથી સ્પષ્ટ થાય છે કે શ્રી જિન ચૈત્યની ભક્તિને આશ્રવ દ્વારમા ગણી જ નથી

પ્રશ્ન ૧૫—ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ કેટલાક 'સાધુ' કે 'જ્ઞાન' કરે છે તે શુ ઉચિત છે?

ઉત્તર—ચૈત્યના અર્થ સાધુ કે જ્ઞાન કોઈ રીતે થઈ શકે નહિ તેમજ શાસ્ત્રના સબધમા તે અર્થ બધબેસતો પણ નથી

સાધુને ઠાણે તમામ સૂત્રોમા साहु वा साहुणी वा અથવા भिक्खु वा भिक्खुणी वा એમ કહેલ છે પણ चैत्य वा चैत्यानि वा એમ તો ક્યાય કહેલ નથી

ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીના ચૌદ હજાર સાધુ હતા એમ કહ્યુ છે પણ ચૌદ હજાર ચૈત્ય એમ કહ્યુ નથી એ રીતે વળી બીજા સર્વ તીર્થંકર ગણધર આચાર્યો વગેરેના આટલા હજાર સાધુ હતા એમ કહ્યુ છે પણ આટલા ચૈત્ય હતા એવા શબ્દો કોઈ સ્થળે કહ્યા નથી

તથા ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ સાધુ કરે તો પછી સાધ્વીને વાસ્તે નારી જાતિમા કયો શબ્દ તેમાથી નીકળી શકશે ? કારણ કે ચૈત્ય શબ્દ સ્ત્રીલિંગમા બોલાતો નથી

શ્રી ભગવતીસૂત્રમા (૧) અરિહંત, (૨) સાધુ અને ચૈત્ય એમ ત્રણ શરણા કહ્યા છે

ત્યા જો ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ સાધુ કરે તો તેમા 'સાધુ' શબ્દ જુદો કેમ કહ્યો ? તથા જ્ઞાન અર્થ કરે તો અરિહંત શબ્દથી જ્ઞાનનો સગ્રહ થઈ ગયો કેમકે જ્ઞાન અરૂપી છે તે જ્ઞાની સિવાય હોય નહિ માટે ચૈત્ય શબ્દથી જિનપ્રતિમાનો અર્થ જ થનાનો અરિહંત એવો અર્થ પણ સભવે નહિ કારણ કે અરિહંત પણ પ્રથમ સાક્ષાત શબ્દમા જ ઠરે છે

ચૈત્ય શબ્દનો જ્ઞાન એવો અર્થ કરવો એ પણ તદ્દન અસત્ય છે કારણ કે **નદીસૂત્ર** આદિમા જ્યા જ્યા પાચ પ્રકારના જ્ઞાનના અધિકાર આવે છે ત્યા ત્યા नाण पचविह पण्णत्त એમ કહ્યુ છે પણ चेइय पचविह पण्णत्त એમ તો કયાય લખ્યુ નથી

વળી તેના નામોમા—મતિજ્ઞાન વગેરે નામોમા પણ नाण જ્ઞાન શબ્૦ વાપરેલ છે પણ કયાય 'મતિચૈત્ય' એમ કહી ચૈત્ય શબ્દ વાપર્યો નથી

તે જ્ઞાન ધણીને મતિજ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની, કેવળજ્ઞાની ઈત્યાદિ શબ્દથી ઓળખાવ્યા છે પણ "મતિ ચૈત્યી" વગેરે એવો પ્રયોગ કયાય પણ કર્યો નથી

શ્રી ભગવતી સૂત્રમા જઘાચારણ વિદ્યાચારણ મુનિઓના અધિકારે चेइयाद શબ્દ છે તથા બીજે ઘણે ઠેકાણે તે શબ્દ વપરાયેલ છે તેનો અર્થ જ્ઞાન કરશો તો જ્ઞાન તો એકવચને છે અને चेइयाइ બહુવચને છે માટે તે અર્થ ખોટો છે

जस्स ण तं मो पारधा मच्छ घायाउणिया जाव कूरकम्मकारी इमाइं च ण मिच्छ जाणाति ति ते सव्वेऽणारिया

ભાવાર્થ—જેના ચય? તો કે—કસાઈ, વાઘરી, માછલા પકડનારા ધીવર પારધી, યાવત મહાક્રૂર કર્મ કરનારા, ઇત્યાદિક ઘણા અનાર્ય જાતિ ન સર્વે યવન તેમ તથા પ્રતિમા માટે જીવોને હણે તે સર્વ આશ્રવ છે

એમા અથવા બીજા કોઈ પણ સૂત્રમા શ્રાવક ચૈત્ય કરાવે તો આશ્રવ કહેવાય એમ કહ્યુ નથી સૂત્રકાર મહાપુરુષ તો મ્લેચ્છ તથા સર્વ યવન જાતિ વિષે કહે છે તો શુ શ્રાવકની કરણી મ્લેચ્છોની બરાબર છે?

મ્લેચ્છોના ચરિ આશ્રવમા લખ્યા તથા સંવરદ્વારમા સાધુને ચૈત્યની વૈયાવચ્ચ કરી લખી અર્થાત્ સાધુ ઉપદેશ દઈ ચૈત્યની આશાતના ટળાવે અન્ય ખાતા હોય તેને ઉપદેશ દઈ તેમાથી છોડાવે એવી વૈયાવચ્ચ કરવાથી નિર્જરા થાય એમ કહ્યુ એથી સ્પષ્ટ થાય છે કે શ્રી જિન ચૈત્યની ભક્તિને આશ્રવ દ્વારમા ગણી જ નથી

પ્રશ્ન ૧૫—ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ કેટલાક ‘સાધુ’ કે ‘જ્ઞાન’ કરે છે તે શુ ઉચિત છે?

ઉત્તર—ચૈત્યનો અર્થ સાધુ કે જ્ઞાન કોઈ રીતે થઈ શકે નહિ તેમજ શાસ્ત્રના સબધમા તે અર્થ બધબેસતો પણ નથી

સાધુને ઠેકાણે તમામ સૂત્રોમા साहु वा साहुणी वा अथवा भिक्खु वा भिक्खुणी वा એમ કહેલ છે પણ चैत्य वा चैत्यानि वा એવુ તો ક્યાય કહેલ નથી

ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીના ચૌદ હજાર સાધુ હતા એમ કહ્યુ છે પણ “ચૌદ હજાર ચૈત્ય” એમ કહ્યુ નથી એ રીતે વળી બીજા સર્વ તીર્થંકરો, ગણધરો આચાર્યો વગેરેના આટલા હજાર સાધુ હતા એમ કહ્યુ છે પણ “ચૈત્ય હતા” એવા શબ્દો કોઈ સ્થળે કહ્યા નથી

એમ કહ્યુ છે પણ 'મૂર્તિ આયતન' કે 'પ્રતિમા આયતન' કહ્યુ નથી તેથી પણ શ્રી સિદ્ધ સમાન છે એમ સાબિત થાય છે

વળી શ્રી રાયપસેણી, દશાશ્રુત સ્કધ, ઉવવાઈ સૂત્ર આદિ ઘણા સૂત્રોમા ભાવ તીર્થંકરોને વંદના કરવા જતી વખત શ્રાવકોના અધિકારે કહ્યુ છે કે—देवय चेइय पज्जुवासामि એટલે દેવસ્વરૂપ ચૈત્યસ્વરૂપ (પ્રતિમા સ્વરૂપ)ની પર્યુપાસના કરુ છુ ઇત્યાદિ અનેક સ્થળોએ ભાવ તીર્થંકર તથા સ્થાપના તીર્થંકરની એક સરખી પર્યુપાસના કરવાનો પાઠ છે તેથી બનેમા કાઈ ફરક નથી

ભાવ કે સ્થાપના એમાથી ગમે તેની ભક્તિ અને પૂજા જેવા જેવા ભાવથી કરવામા આવે છે તે તે પ્રમાણે એક સરખુ ફળ મળે છે

શ્રી જ્ઞાતાસૂત્રમા દ્રૌપદીના પૂજનના અધિકારે જિન મંદિરને 'જિનગૃહ' કહ્યુ છે પણ 'મૂર્તિગૃહ' કહ્યુ નથી તેથી પણ જિનમૂર્તિને જ જિનની ઉપમા ઘટે છે, નહિ કે સાધુને

સાધુ વસ્ત્ર, પાત્ર, રજોહરણ અને મુહપત્તિ આદિ ઉપકરણોએ સહિત છે ત્યારે ભગવાનને તેમાનુ કશુ નથી ભગવાન અતિશયોએ સહિત હોય છે સાધુને એમાનુ કશુ હોતુ નથી તો પછી સાધુ એવા વીતરાગની બરાબરી કેવી રીતે કરી શકે?

પર્યંકાસને રહેલી સૌમ્ય દૃષ્ટિવાળી વીતરાગ અવસ્થાની પ્રતિમા તે શ્રી અરિહત ભગવાન તુલ્ય છે વીતરાગનો નમૂનો વીતરાગની મૂર્તિને કહેવાય પણ સાધુ કહેવાય નહિ સાધુના નમૂનાને જ સાધુ કહેવાય

શ્રી અંતગડ દશા સૂત્રમા કહ્યુ છે કે—હરિણગમેષી દેવની પ્રતિમાને આરાધવાથી તે દેવ આરાધ્ય થયો તેમ શ્રી વીતરાગની મૂર્તિને આરાધનાથી શ્રી વીતરાગદેવ આરાધ્ય થાય છે,

પ્રશ્ન ૧૭—જિનપ્રતિમાને જોવાથી કે પૂજવાથી કોઇને જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયાનુ સાભળ્યુ છે?

વળી શ્રી નંદીશ્વરદ્વીપમા અરૂપી જ્ઞાનનું ધ્યાન કરવા જવાની શી જરૂર? પોતાને સ્થળે તે ધ્યાન થઈ શકે છે. માટે ત્યા પ્રતિમાઓની જ મતલબ છે.

હવે ચૈત્યનો અર્થ સાધુ કે જ્ઞાન કરનારાઓ પણ ઘણે સ્થળે પ્રતિમા અર્થ કરે છે તેના થોડાક દૃષ્ટાંત—

(૧) શ્રી પ્રશ્ન વ્યાકરણ સૂત્રમા આસ્રવ દ્વારે ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ મૂર્તિ કર્યો છે

(૨) શ્રી ઉવવાઈ સૂત્રમા पुण्णभद्द चेइय होत्था છે ત્યા ચૈત્યનો અર્થ મંદિર અને મૂર્તિ કરે છે

(૩) શ્રી ઉવવાઈ સૂત્રમા बहवे अरिहंत चेइयाइ છે ત્યા પણ મંદિર અને મૂર્તિ એવો અર્થ કરે છે

(૪) વ્યવહાર સૂત્રની ચૂલિકામા દ્રવ્યલિંગીઓ "ચૈત્ય સ્થાપના" કરવા લાગી જશે એમ કહ્યુ છે ત્યા "મૂર્તિની સ્થાપના" કરવા લાગી જશે એનો અર્થ કર્યો છે

(૫) શ્રી જ્ઞાતાસૂત્ર, ઉપાસક દશાંગસૂત્ર તથા વિપાકસૂત્રમા पुण्णभद्द चेइए છે ત્યા પૂર્ણભદ્રની મૂર્તિ કે મંદિરનો અર્થ કરે છે

(૬) શ્રી અંતગડ દશાંગ સૂત્રમા પણ જ્યા યક્ષના ચૈત્ય કહ્યા છે ત્યા તેનો ભાવાર્થ મંદિર કે મૂર્તિ બતાવે છે

પ્રશ્ન ૧૬—શ્રી જિનપ્રતિમાથી જિનબિંબ નહિ લેતા શ્રી વીતરાગદેવના નમૂના તુલ્ય સાધુને ગ્રહણ કરે છે તે વ્યાજબી છે?

ઉત્તર—તેમની તે માન્યતા મન કલ્પિત અને જૂઠી છે સૂત્રોમા સ્થળે સ્થળે શ્રી જિનપ્રતિમા શ્રી જિનવર તુલ્ય કહેલી છે

શ્રી જીવાભિગમ આદિ સૂત્રોમા જ્યા જ્યા શાશ્વતી પ્રતિમાનો અધિકાર છે ત્યા ત્યા 'सिद्धायतन' એટલે 'સિદ્ધ ભગવાનોનુ મંદિર'

૫. તેજ ગ્રથમા લખ્યુ છે કે—ગિરનારે શ્રી શાતિનાથ પ્રભુની મૂર્તિ નામે બહુરૂપિણી વિદ્યા સાધી અને તે સિદ્ધ થઈ ગઈ

પ્રશ્ન ૧૮—કાઇ વિધવા પોતાના મરણ પામેલા પતિની મૂર્તિ બનાવી પૂજા સેવા કરે તો શુ તેથી તેને કામની શાતિ કે પુત્રની ઉત્પત્તિ થાય ? ન થાય તો પછી પરમાત્માની શાત મૂર્તિથી પણ શુ ફાયદો થવાનો

ઉત્તર—આ એક કુતર્ક છે તેનો ઉત્તર તેવીજ રીતે આપવો જોઈએ

પતિના મરણ બાદ તેની સ્ત્રી એક આસન પર બેસી હાથમા જપ માળા લઈ પતિના નામનો જપ કરે તો શુ તે સ્ત્રીની ઇચ્છા પૂરી થશે અથવા તેને સતાનની પ્રાપ્તિ થશે ? નહિ જ

તો પછી પ્રભુના નામની જપ માળા ગણવી પણ તમારા હિસાબે નિરર્થક સિદ્ધ થશે પ્રભુના નામની કાઇ પણ લાભ ન થાય એમ કોઈ પણ કહી શકે તેમ નથી

વિનકુ તે જ વિધવા સ્ત્રીને પતિનુ નામ સાભળવાથી જે આનદ અને સ્મરણ આદિ થશે તેના કરતા બમણો આનદ અને સ્મરણ આદિ તેની મૂર્તિ કે ચિત્ર જોવાથી થશે, તેથી નામ કરતા મૂર્તિમા વિશેષ ગુણ રહેલો જ છે

જે પુરુષે અમુક માણસને પ્રત્યક્ષ જોયો નથી, માત્ર નામ જ સાભળ્યુ છે તે પુરુષની પાસે થઈને પણ કોઇ વખત તે માણસ નીકળશે તો પણ ઓળખી નહિ જ શકે પરતુ જેણે તે માણસની છબી જોઇ હશે તે તો તુરત જ ઓળખી લેશે કે—"આ અમુક માણસ છે" આથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે પ્રત્યેક વસ્તુનુ સ્વરૂપ ઓળખવા માટે નામ જેટલુ ઉપયોગી છે તેના કરતા મૂર્તિ અથવા આકાર વિશેષ ઉપયોગી છે

ઉત્તર—શ્રી ગચ્છપ્રભાવ વગેરે સૂત્રોમા મૂર્તિપૂજા કલ્યાણકારી મંગળકારી કહી છે અને એ માટેના દષ્ટાંતો નીચે મુજબ છે—

૧ અનાર્ય દેશના દેનાર શ્રી આર્દ્રકુમાર જિનપ્રતિમાના દર્શનથી જાતિ સ્મરણજ્ઞાન પામી વૈરાગ્ય દશામા લીન થયો તેનુ વર્ણન શ્રી સૂત્રકૃતાંગના બીજા શ્રુતસ્કંધના છઠ્ઠા અધ્યયનની ટીકામા છે

કેટલાક કહે છે કે—આર્દ્રકુમાર મુહપત્તિ દેખી પ્રતિબોધ પામ્યા છે આ વાત ગપ છે. કારણકે સૂત્રમાં તો પ્રથમ જિન પડિમા એમ સ્પષ્ઠ પાઠ છે. પહેલા તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીની પ્રતિમા જોઈને પ્રતિબોધ પામેલ છે

૨ શ્રી મહાવીર સ્વામીના ચોથા પટધર તથા શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રના કર્તા શ્રી શય્યભવ સૂરિ શ્રી શાંતિનાથજીની પ્રતિમાના દર્શનથી પ્રતિબોધ પામ્યાનુ શ્રી કલ્પસૂત્રની સ્થવિરાવલીમા કહ્યુ છે

૩ શ્રી દ્વીપસાગર પન્નતિ તથા શ્રી હરિભદ્રસૂરિકૃત આવશ્યકની મોટી ટીકામા લખેલ છે કે—

શ્રી જિનપ્રતિમાના આકારની માછલીઓ સમુદ્રમા હોય છે તેમને જોઈ અનેક ભવ્ય જીવ માછલીઓને જાતિસ્મરણજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે અને બાર વ્રત ધારણ કરી સમ્યકત્વ સહિત આઠમે દેવલોકે જાય છે

આ પ્રમાણે તિર્યંચ જાતિને પણ જિન પ્રતિમાના આકાર માત્રના દર્શનથીય અવશ્ય લાભ મળે છે, તો મનુષ્યને મળે તેમા શી શકા?

૪ શ્રી જ્ઞાતાસૂત્રમા તીર્થંકર ગોત્ર બાંધવાના વીશ સ્થાનક કહ્યા છે તે મુજબ રાવણ રાજાએ પ્રથમ અરિહત પદની આરાધના અષ્ટાપદ પર્વત પર રહેલ તીર્થંકર દેવની તેમની મૂર્તિ દ્વારા કરી તીર્થંકર ગોત્ર બાંધ્યું એમ રામાયણમા કહ્યુ છે

વળી હાલમા શ્રી વીતરાગનો ધર્મ અતિ અલ્પ પ્રમાણમા રહી ગયો છે તેમા પણ અનેક પ્રકારની જુદી જુદી શાખાઓ પડી છે અને ધર્મ ચાળણીની માફક ચળાઈ રહ્યો છે ઉત્સૂત્ર ભાષણો કરવામાં મિથ્યાત્વ અને દુરાગ્રહને આધીન થયેલા આત્માઓ કાંઈ બાકી રાખતા નથી તો પછી આવા નિંદકો અને પ્રત્યનિકને રોકીને શાસનદેવ સત્ય માર્ગ કેમ ઉપદેશતા નથી ?

લોકોને શ્રી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા શ્રી સીમધર સ્વામીની પાસે લઈ જઈને તેમના દર્શન કરાવી શુદ્ધ ધર્મનો પ્રતિબોધ કેમ કરાવતા નથી ?

માટે દેવતાઓને હાથે પણ જે જે ચમત્કારો થવા નિર્મિત થયા હોય તેટલા જ થાય છે, વધારે નહિ એમ માનવુ જ જોઇએ

વળી હાલમા પણ ઘણી મૂર્તિઓ જેવી કે—શ્રી સોયણીજીમા શ્રી મલ્લીનાથ ભગવાન અને પાનસરમા શ્રી મહાવીર સ્વામી ભગવાન આદિ માટે શાસનદેવો સ્વપ્ન આપી અનેક પ્રકારના ચમત્કાર પણ દેખાડે છે અસખ્યાતા વર્ષોની મૂર્તિઓની રક્ષા પણ કરે છે એ સિવાય કેટલાક ઉપસર્ગ આદિનુ નિવારણ પણ કરે છે અને કેટલાકનુ નથી પણ કરતા કારણ કે હરેક વખતે શાસનદેવો સહાય કરે જ એવો નિયમ નથી

તો પછી હાલના વખતમા કેટલાક હરામખોરો જિનમદિરમા ચોરી વગેરે દુષ્ટ કાર્ય કરતા હોય તો તેનુ ફળ તેઓ અવશ્ય ભોગવશે તેથી શાસન દેવતાઓને કલક લાગી જતુ નથી અથવા તેથી સ્થાપના અરિહતનો મહિમા ઘટી જતો નથી

સ્થાપના અરિહતનો મહિમા તો જ ઘટે કે સ્થાપના અરિહતની ભક્તિ કરનાર આત્માઓને, એ ભક્તિથી વીતરાગ પરમાત્માના ગુણો આદિનુ સ્મરણ ન થતુ હોય કે વીતરાગ ભાવ, દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિના પરિણામ, સયમ અને તપને વિષે વીર્યોલ્લાસ, ભવભ્રમણનુ નિવારણ કે

પ્રશ્ન ૧૯—ભગવાનની મૂર્તિ એ જ ભગવાન હોય તો તેમના અલકાર પાપી લોકો કેમ ચોરી જાય છે? તેમની હજારોની રકમો લોકો હજમ કેમ કરી જાય છે? તથા તેમની મર્તિ તે દુષ્ટ લોકો ખડિત કેમ કરી નાખે છે? વળી ભગવાન સર્વજ્ઞ છે તો તેમની મૂર્તિને જમીનમાથી ખોદીને કેમ કાઢવી પડે? શાસન દેવો એ કાર્ય કેમ કરતા નથી?

ઉત્તર—શ્રી વીતરાગના ગુણોનુ આરોપણુ કરીને ભકિત માટે જડ વસ્તુની બનાવેલી મૂર્તિ જમીનમાથી એની મેળે કેમ ન નીકળે કે તેમના અલકારો આદિને ચોરી જતા પાપી લોકોને શાસન દેવતા કેમ ન અટકાવે? એ પ્રશ્ન જ ઉદ્ધતાઇ ભર્યો છે

જડ સ્થાપનામા એ સામર્થ્ય કયાથી આવે અને શાસનદેવ હરેક પ્રસગે આવીને ઊભા રહે એવો નિયમ કયા છે?

ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવ વિદ્યમાન હતા તે વખતે તેમની સેવામા લાખો દેવો હાજર રહેતા હતા છતા મખલીપુત્ર ગોશાલાએ તેજો લેશ્યા વડે ભગવાનની સમક્ષ તે બે શિષ્યોને બાળી નાખ્યા અને ભગવાનને તેથી લોહીખડ ઝાડાનો વ્યાધિ થયો તે વખતે શાસનદેવોએ કાંઈ કર્યું નહિ તેથી શુ તેઓની ભકિતમા ફરક પડી ગયો?

કેટલાક ભાવો એવા હોય છે કે જેને દેવતાઓ પણુ ફેરવી શકતા નથી જે કાળે જે બનવાનુ હોય તે કોઈ કાળે પણુ મિથ્યા થતુ નથી ખુદ તીર્થંકર મહારાજા પાસે અનેક સ્ત્રી પુરુષોએ દીક્ષા ગ્રહણુ કરીને વિરોધી થયા છે, અનેક પ્રકારના પાખડ મત સ્થાપન કર્યા છે અને ભગવાનની નિંદા કરી છે તો શુ સર્વજ્ઞ ભગવાન નહોતા જાણુતા કે—આ પાખડીઓ ચારિત્ર વિરાધશે અને મિથ્યાત્વ પ્રરૂપશે? જાણુતા જ હતા છતાં કેમ દીક્ષા આપી? એજ માટે કે તેવા ભાવિભાવ આદિને પણુ એ તારકો જાણુતા હતા

તો પછી દેવતાએ જીત આચાર તરીકે કરેલી મૂર્તિપૂજા પણ ધર્મપક્ષમા તથા પુણ્યબધનુ કારણ જ ગણાશે ભગવાને પણ તેમ જ ફરમાવ્યુ છે

છતા જો જીત આચારથી પુન્ય કે પાપ કાઈ ન થવાનું કહેશો તો શાસ્ત્રમા "જીવ સમય સમયમા સાત કે આઠ કર્મ બાધે" એમ કહ્યુ છે તે કેમ મળતુ આવશે ?

કદાચ કહેશો કે—પાપ બધ થાય તો તે કહેવુ તદ્દન જુઠુ છે કારણકે ભગવાને તો એ કરણીનુ મોક્ષ ફળ બતાવ્યુ છે વળી પૂજા વખતે દેવો ઉત્કૃષ્ટ શુભ ભાવમા વર્તે તો તેના શુભ ભાવનુ ફળ ઊલટુ અશુભ મળે એ શુ ઘટિત છે ? કદી નહિ ભક્તિ કરતા મનુષ્યને તો પુન્ય થાય અને દેવતાઓને કર્મબધન થાય એ કેવળ મનના યથેચ્છ પ્રલાપ સિવાય બીજુ કઈ નથી

પ્રશ્ન ૨૨—દેવો તો આખી જિંદગીમા એક જ વાર મૂર્તિપૂજા કરે છે પછી નહિ તથા સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ બન્ને વર્ગના દેવો તેમ કરતા હોવાથી તે જીત આચાર જ કહેવાય તેને શુભ કરણી કેમ કહેવાય ?

ઉત્તર—શ્રી રાજપ્રશ્નીય સૂત્રમા સૂર્યાભદેવે જ્યારે પૂછ્યુ કે—"મારે પહેલા તથા પછી હિતકારી અને કરવા યોગ્ય શુ છે ?" ત્યારે તેના સામાનિક દેવોએ કહ્યુ કે—

> તમારે **પહેલા અને પછી** શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનની અર્ચા, વદના, પર્યુપાસના હિતકારી અને કરવા યોગ્ય છે

આ ઉપરથી સમ્યગદૃષ્ટિ સૂર્યાભ આદિ દેવોએ શ્રી જિનપ્રતિમાની **અર્ચાવદના નિત્યકરણી તથા હિતકારી સમજી નિરતર કરી છે એમ સમજવુ જોઈએ.**

મોક્ષ સુખની નિકટતા આદિ ન થતુ હોય તે વગેરે ફાયદાઓનો કોઇથી પણ ઇન્કાર થઈ શકે તેમ નથી

પ્રશ્ન ૨૦—આનદ આદિ શ્રાવકોએ જિન મદિર કરાવ્યાનો પાઠ કયા સૂત્રમા છે ?

ઉત્તર—આનદ આદિ શ્રાવકોના મૂર્તિ વદનનો પાઠ શ્રી ઉપાસક દશાગ સૂત્રમા છે ને સૂત્રની હકીકત વિષે શ્રી નદી સૂત્રમા તથા સમવાયાગ સૂત્રમા કહ્યુ છે કે—

उवासकदसासु ण उवासगाण नगराणि उज्जनति चेइयाइ वणसडाइ राया अम्मापियरो समसरणाइ धम्मायरिया धम्माकहाइ परलोगाई इढ्ढिविशेसो

ભાવાર્થ—શ્રી ઉપાસકદશાગ સૂત્રમા શ્રાવકોના નગર, ઉદ્યાન, ચૈત્ય (જિનમદિર), વનખડ, રાજા, માતા, પિતા, સમોસરણ આદિક ધર્માચાર્ય, ધર્મકથા, પરલોક આદિ તથા ઋદ્ધિ વિશેષ વર્ણવેલ છે

એ રીતે કરેલા શ્રાવકોના જિન મદિરોમા આનદ આદિ શ્રાવકોના દેહરા પણ આવી ગયા શ્રાવકોને વાસ્તે જિન મદિર બનાવવાની આજ્ઞા ન હોત તો તેનુ વર્ણન અત્રે શા માટે આવત ?

પ્રશ્ન ૨૧—દેવો તો પોતાનો જીત આચાર સમજી પૂજા કરે તેમા પુણ્ય કેમ હોય ?

ઉત્તર—પહેલા જીત આચાર કોને કહેવાય તે સમજવુ જોઈએ

જીત એટલે અવશ્ય કરના યોગ્ય એટલે અવશ્ય કરના યોગ્ય કાર્યને જીત આચાર કહેવાય.

જેમકે—શ્રાવકનો જીત વ્યવહાર રાત્રી ભોજનનો ત્યાગ, અભક્ષ્ય-અનત કાયનો ત્યાગ, સામાયિક આદિ ક્રિયાનુ કરવુ એ વગેરે છે તેથી પુણ્ય બધાય કે નહિ ? જો કહેશો કે "જરૂર બધાય"

તો પછી દેવતાએ જીત આચાર તરીદે કરેલી મૂતિપૂજા પણ ધર્મપક્ષમા તથા પુણ્યબધનુ કારણુ જ ગણુારો ભગવાને પણુ તેમ જ ફરમાન્યુ છે

છતા જો જીત આચારથી પુણ્ય કે પાપ કાઈ ન થવાનું કહેગો તો શાસ્ત્રમા "જીવ સમય સમયમા સાત કે આઠ કર્મ બાધે" એમ કહ્યુ છે,તે કેમ મળતુ આવશે ?

કદાચ કહેશો કે—પાપ બધ થાય તો તે કહેવુ તદ્દન જુઠુ છે કારણકે ભગવાને તો એ કરણીનુ મોક્ષ ફળ બતાવ્યુ છે વળી પૂજા વખતે દેવો ઉત્કૃષ્ટ શુભ ભાવમા વર્તે તો તેના શુભ ભાવનુ ફળ ઊલટુ અશુભ મળે એ શુ ઘટિત છે ? કદી નહિ ભક્તિ કરતા મનુષ્યને તો પુણ્ય થાય અને દેવતાઓને કર્મબધન થાય એ કેવળ મનના યથેચ્છ પ્રલાપ સિવાય બીજુ કઈ નથી

પ્રશ્ન ૨૨—દેવો તો આખી જિંદગીમા એક જ વાર મૂર્તિપૂજા કરે છે પછી નહિ તથા સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ બન્ને વર્ગના દેવો તેમ કરતા હોવાથી તે જીત આચાર જ કહેવાય તેને શુભ કરણી કેમ કહેવાય ?

ઉત્તર—શ્રી રાજપ્રશ્નીય સૂત્રમા સૂર્યાભદેવે જ્યારે પૂછ્યુ કે—"મારે પહેલા તથા પછી હિતકારી અને કરવા યોગ્ય શુ છે ?" ત્યારે તેના સામાનિક દેવોએ કહ્યુ કે—

> તમારે પહેલા અને પછી શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનની અર્ચા, વદના, પર્યુપાસના હિતકારી અને કરવા યોગ્ય છે

આ ઉપરથી સમ્યગદષ્ટિ સૂર્યાભ આદિ દેવોએ શ્રી જિનપ્રતિમાની અર્ચાવદના નિત્યકરણી તથા હિતકારી સમજી નિરતર કરી છે એમ સમજવું જોઈએ.

કોઇ પણ મિથ્યાદૃષ્ટિ દેવે શ્રી જિનપૂજા કરી હોય એવો કયાંય પણ સૂત્રમા દાખલો નથી. તેથી એ કરણી સમસ્ત દેવોની નહિ પણ ફક્ત સમ્યગ્ દૃષ્ટિ દેવોની જ છે.

શ્રી રાજપ્રશ્નીય સૂત્રમા પણ કહ્યુ છે કે—

अन्नेसि बहुण वेमाणियाण देवाण य देवीण अच्चणिज्जाओ
અર્થ—બીજા પણ ઘણા દેવો તથા દેવીઓને પૂજના લાયક છે.

આ પાઠથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે ફક્ત સમ્યગ્ દૃષ્ટિ દેવો જ પૂજે છે જો તમામ દેવોની એ કરણી હોય તો सव्वेसिं वेमाणियाण देवाण य એમ સર્વ દેવોને ઉદ્દેશીને પાઠ હોવો જોઈએ

દેવોનો વિવેક

દેવો બે જાતના હોય છે —(૧) સમ્યગૃદૃષ્ટિ અને (૨) મિથ્યાત્વી

મિથ્યાત્વી દેવો તીર્થંકર, સાધુ, શ્રાવકને ઉપદ્રવ કરે છે ત્યારે સમ્યગૃદૃષ્ટિ દેવો ભકિતપૂર્વક તે ઉપદ્રવોનુ નિવારણ કરે છે સમ્યગૃદૃષ્ટિ દેવોએ ઘણા જણાને ધર્મમા પ્રવર્તાવ્યા છે

શ્રી ભગવતી સૂત્રમા દેવોને ચારિત્રની અપેક્ષા એ नो धम्मिया કહ્યા છે તેમ बाल પણ કહ્યા છે ગ્નાન, દર્શન, ચારિત્ર એ ત્રણે મોક્ષના માર્ગમાથી દેવતાને સમ્યગ્ ગ્નાન, તથા દર્શન હોય છે પણ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ નહિ હોવાથી नो सयति પણ કહ્યા છે

શ્રી ઠાણાગ સૂત્રમાં સમ્યકત્વને સવર ધર્મરૂપ કહેલ છે અને શ્રી જિનપ્રતિમાનુ વદન પૂજન એ સમ્યકત્વની કરણી છે તેથી એ

હિમાબે સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવોને ચારિત્રની અપેક્ષાએ નો ધમ્મિઆ, ત્રાલ કે નો સયતિ કહેના છે પણ સમ્યગ્ દર્શન કે જ્ઞાનની અપેક્ષાએ નહિ નો સયતિ આદિ પદોનો અર્થ અધર્મી કે અસંયતિ આદિ કરવાનો નથી પણ ઇપતૃધર્મી, ઇપત્સયમી આદિ કરવાનો છે

શ્રી ભગવતી સુત્રના પાચમા શતકના ચોથા ઉદ્દેશામાં કહ્યુ છે કે—

દેવતાને અસયતિ ન કહેવાય અને કોઈ એમ બોલે તો મહાનિષ્ઠુર વચન બોલ્યુ ગણાય દેવતાને સયતિ કહીએ તો અભ્યાખ્યાન લાગે અને દેવોને સયતાસયતિ કહીએ તો અસદ્ભૂત વચન કહેવાય, માટે દેવતાઓને નો સયતિ કહેવા

શ્રી આચારાગ સૂત્ર, દશાશ્રુત સ્કધ સૂત્ર, જ્ઞાતા સૂત્રમા કહ્યુ છે કે—લોકાતિક દેવતાઓ અનતાકાળથી સ્વયબુદ્ધ એવા શ્રી તીર્થંકર દેવોને દીક્ષાના કાળનુ સ્મરણ કરાવવા પ્રતિબોધે છે કે— "હે ભગવન! જગતને હિતકર તીર્થ પ્રવર્તાવો!"

શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રમા દેવતાઓને મનુષ્ય કરતા મહાવિવેકી અને બુદ્ધિમાન કહ્યા છે—

धम्मो मगल मुक्किट्ठ, अहिसा सजमो तवो ।
देवावि त नम सति, जस्स धम्मसया मणो ॥

અર્થ—જેમનુ મન ધર્મના વિષયમા સદા પ્રવર્તમાન છે તેમને દેવતાઓ પણ નમસ્કાર કરે છે (તો મનુષ્ય કરે તેમા નવાઈ શી ?)

વળી **શ્રી ઠાણાગ સૂત્ર**મા દેવતાઓ કેવી શુદ્ધ ભાવના ભાવી પોતાના આત્માને નિદે છે તથા પોતાના પૂર્વ જન્મના ગુરુનું કેટલુ બહુ સન્માન કરે છે તે નીચેના પાઠથી સમજાશે—

(મૂળ પાઠ લાબો હોઈ છોડી દીધો છે પણ તેનો અર્થ નીચે આપ્યો છે—ન ગિ શેઠ)

અર્થ—દેવ લોકમાં નવો ઉત્પન્ન થયેલો દેવતા દિવ્ય કામ ભોગમાં મૂર્છિત થતો નથી કામ ભોગોને અનિત્ય જાણી અતિ ગૃદ્ધ, અતિ આસક્ત થતો નથી તે મનમાં વિચારે છે કે—મારા મનુષ્ય ભવના ધર્મોપદેષ્ટા આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પ્રવર્તક, સ્થવિર, ગણિ, ગચ્છના સ્વામી કે જેમના પ્રભાવથી આ પ્રત્યક્ષ દેવતાની ઋદ્ધિ, દિવ્ય કાંતિ, દિવ્ય દેવપ્રભાવ હું સમ્યગ્ભાવે પામ્યો છું માટે હું જાઉં, તે ઉપકારી ભગવંતને હું વાંદુ, નમસ્કાર કરું, સત્કાર કરું, સન્માન કરું કલ્યાણકારી દેવચૈત્ય-જિનપ્રતિમાની સેવા કરીએ તેમ સેવા કરું ઇત્યાદિ

ભાવાર્થ—(વળી દેવો એવો વિચાર કરે છે કે—) મનુષ્ય ભવમાં મોટા મોટા જ્ઞાની મહાત્માઓ છે અને તપસ્વીઓ છે, અતિ ઉત્કૃષ્ટ કરણીના કરનાર છે, સિદ્ધશુક્ષ, સર્પબિલે કાઉસગ્ગ કરનારા છે દુષ્કર બ્રહ્મચર્યને પાળનાર છે માટે હું જાઉં, એવા ભગવાનને વાંદુ, નમસ્કાર કરું યાવત્ સેવા ભક્તિ કરું

ફરી પણ તેઓ ખેદ કરે છે કે—

અહો હો! દશ દૃષ્ટાંતે દુર્લભ એવો મનુષ્ય જન્મ પામી પૂર્વભવમાં ગુરુ મહારાજના યોગે તપ સંયમ ગ્રહણ કરી પ્રમાદ છોડ્યો નહિ, તપ સંયમ રૂડી રીતે પાળ્યા નહિ, આળસથી ગુરુ તથા સાધર્મીની વૈયાવચ્ચ પૂર્ણ રીતે કરી નહિ, સિદ્ધાંત પૂરું ભણ્યો નહિ, ચારિત્રની મર્યાદા લાંબા વખત સુધી ઉત્તમ રીતે પાળી નહિ, હવે એવો સંજોગ ફરી હું ક્યાં પામીશ અને ક્યારે હું હૃદયમાં શુભ ધ્યાનને ધ્યાવીશ, મોક્ષપદને હું ક્યારે પ્રાપ્ત કરીશ? જેથી ગર્ભાવાસમાં ફરીથી આવવાનું છૂટી જાય

ઇત્યાદિ ઠાણાંગ સૂત્રમાં કહ્યા મુજબ દેવો ઘણે પ્રકારે શુભ ભાવનામાં લીન થાય છે અને જિનરાજની આજ્ઞાનું પાલન કરે છે

સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવતાઓએ સાધુ તથા શ્રાવકને ઉપદેશ આપી જૈન

ધર્મમા સ્થિર કરી દુર્ગતિમા પડતા કેવી રીતે અટકાવ્યા છે તે નીચેની સૂત્રોમાની વિગતો ઉપરથી સમજાશે

શ્રી નિરયાવલી સૂત્રોમા કહ્યુ છે કે—મહા મિથ્યાત્વી સોમીલ તાપસ રાત્રિએ ધ્યાન લગાવી, નેતર જેના કોમળ કાષ્ઠની મુખ મુદ્રા બનાવી, મુખમા ઘાલી, બન્ને છેડા કાને ચડાવી, ઉત્તર દિશામા મુખ રાખી બેઠો છે

ત્યા એક દેવે આવી કહ્યુ કે—હે સોમીલ! આ તારી પ્રવજ્યા (દીક્ષા) દુ પ્રવજ્યા છે માટે શ્રી જિનેશ્વર ભગવાને કહેલી સુપ્રવજ્યા અગીકાર કર

પણ સોમીલે તે ઉપર કાઈ લક્ષ ન આપ્યુ દેવ એમ પાચ દિવસ સુધી કહેતો રહ્યો કે—સોમીલ! આ તારી દીક્ષા જૂઠી છે આ તારુ કષ્ટ અજ્ઞાન કષ્ટ છે માટે વારવાર વિચાર કર

આવા હિતના વચનો વારવાર સાભળી સોમીલે શુદ્ધ જૈન ધર્મને માન્ય કરી, મિથ્યાત્વનું દુષ્કૃત્ય આલોચી, શુદ્ધ તપ જપ અને સયમનુ આરાધન કર્યું અતે તે મહાશુક્ર દેવ વિમાનમા ઉત્પન્ન થયો તથા આગામી ભવે મોક્ષે જશે

તે દેવે ભગવાન મહાવીર પરમાત્મા સન્મુખ નાટક પણ કર્યું હતુ

શ્રી ઉપાસક દશાગ સૂત્રમા ગોશાલક મતના ઉપાશક સદ્દાલ-પુત્રને દેવતાએ શ્રી મહાવીર સ્વામી પાસે જવાનો ઉપદેશ કરી ધર્મમા દૃઢ કર્યો

શ્રી જ્ઞાતા સૂત્રમા ફરમાવ્યુ છે કે—મહામોહાધ તેતલીપુત્ર મત્રીને પોટિલ નામના દેવે ઘણા ઉપાય કરી ધર્મ બોધ આપ્યો તેથી તેણે જૈન દીક્ષાનો સ્વીકાર કર્યો તથા તે જ વેળા તે કેવળ જ્ઞાનને પામ્યો

અર્થ—દેવ લોકમા નવો ઉત્પન થયેલો દેવતા દિવ્ય કામ ભોગમા મૂચ્છિંત થતો નથી કામ ભોગોને અનિત્ય જાણી અતિ ગૃદ્ધ, અતિ આસક્ત થતો નથી તે મનમા વિચારે છે કે—મારા મનુષ્ય ભવના ધર્મોપદેષ્ટા આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પ્રવર્તક, સ્થવિર, ગણિ, ગચ્છના સ્વામી કે જેમના પ્રભાવથી આ પ્રત્યક્ષ દેવતાની ઋદ્ધિ, દિવ્ય કાતિ, દિવ્ય દેવપ્રભાવ હુ સમ્યગ્ભાવે પામ્યો છુ મા'ટે હુ જાઉ, તે ઉપકારી ભગવતને હુ વાદુ, નમસ્કાર કરૂ, સત્કાર કરૂ, સન્માન કરૂ કલ્યાણકારી દેવચૈત્ય-જિનપ્રતિમાની સેવા કરીએ તેમ સેવા કરૂ ઇત્યાદિ

ભાનાર્થ—(વળી દેવો એવો વિચાર કરે છે કે—) મનુષ્ય ભવમા મોટા મોટા જ્ઞાની મહાત્માઓ છે અને તપસ્વીઓ છે, અતિ ઉત્કૃષ્ટ કરણીના કરનાર છે, સિદ્ધગુફા, સર્પબિલે કાઉસગ્ગ કરનારા છે દૃષ્કર બ્રહ્મચય ને પાળનાર છે માટે હુ જાઉ, એવા ભગવાનને વાદુ, નમસ્કાર કરૂ યાવત્ સેવા ભક્તિ કરુ

ફરી પણ તેઓ ખેદ કરે છે કે—

એહો હો ! દશ દૃષ્ટાતે દુર્લભ એવો મનુષ્ય જન્મ પામી પૂવભવમા ગુરુ મહારાજના યોગે તપ સયમ ગ્રહણ કરી પ્રમાદ છોડ્યો નહિ, તપ સયમ રૂડી રીતે પાળ્યા નહિ, આળસથી ગુરુ તથા સાધર્મીની વૈયાવચ્ચ પૂર્ણ રીતે કરી નહિ, સિદ્ધાત પૂરુ ભણ્યો નહિ, ચારિત્રની મર્યાદા લાબા વખત સુધી ઉત્તમ રીતે પાળી નહિ, હવે એવો સજોગ ફરી હુ ક્યા પામીશ અને ક્યારે હુ હૃદયમા શુભ ધ્યાનને ધ્યાવીશ, મોક્ષપદને હુ ક્યારે પ્રાપ્ત કરીશ? જેથી ગર્ભાવાસમા ફરીથી આવવાનુ છૂટી જાય

ઇત્યાદિ ઠાણાગ સૂત્રમા કહ્યા મુજબ દેવો ઘણે પ્રકારે શુભ ભાવનામા લીન થાય છે અને જિનરાજની આજ્ઞાનુ પાલન કરે છે

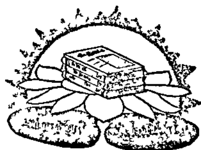
સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવતાઓએ સાધુ તથા શ્રાવકને ઉપદેશ આપી જૈન

પર્યાય બદલાએ પણ બિલકુલ નાશ તો કોઈ કાળે નહિ નહિ જ થાય તે રીતે તમામ પુદ્ગળનું સમજવું

વળી શ્રી જંબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિમાં અવસર્પિણી કાળના પહેલા આરાનું વર્ણન કરતા કહ્યું છે કે—

> "ગાઢ વનો, વૃક્ષો, ફળ, ફૂલોથી સુશોભિત, સારસ હંસ વગેરે જાનવરોથી ભરેલી, એવી વાવડીઓ તથા પુષ્કરિણી અને દીર્ઘિકાઓથી શ્રી જંબૂદ્વીપની શોભા થઈ રહી છે"

વિચાર કરો કે—પહેલા આરામાં આ વાવડીઓ વગેરે કયાંથી આવી ? આ ભરતક્ષેત્રમાં નવ ક્રોડાક્રોડી સાગરોપમથી તો યુગલીઆ રહેતા હતા તેઓ તો બનાવે નહિ જો તે શાશ્વતી નથી તો પછી કોણે બનાવી ? જેમ એ વાવડીઓ એટલા અસંખ્યાતા વર્ષની કાયમ રહી તો પછી દેવતાઓની મદદથી મૂર્તિઓ પણ કાયમ કેમ ન રહે ?

ઉત્તર—શ્રીભગવતી સૂત્રમા પુદ્ગળની સ્થિતિ બતાવી છે તે દેવસહાય વિનની સ્વાભાવિક સ્થિતિ વર્ણવેલી છે પણ જેની દેવ રક્ષા કરે તે તો અસખ્યાત વર્ષ રહી શકે છે

શ્રી જબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ સૂત્રમા લખ્યુ છે કે—

'ભરત ચક્રવર્તી દિગ્વિજય કરી ઋષભકૂટ પહાડ પર આવી આગળ થઇ ગયેલા અનેક ચક્રવર્તીઓના નામ લખેલા જોઇ એક ચક્રવર્તીનુ નામ ભુસાડી નાખી પોતાનુ નામ લખે "

હવે વિચાર કરો કે—ભરત ચક્રવર્તી પહેલા અઢાર ક્રોડાક્રોડી સાગરોપમનો ભરતક્ષેત્રમા ધર્મનો વિરહ રહેલો છે તો તેટલા અસખ્યાતા કાળ સુધી મનુષ્ય લિખિત નામ રહ્યા કે નહિ? રહ્યા જ રહ્યા તો પછી શ્રી શખેશ્વર પાર્શ્વનાથ આદિથી મૂર્તિઓ દેવતાની મદદથી રહે તેમા શી નવાઈ?

ઋષભકૂટ આદિ પહાડ શાશ્વતા છે પણ નામ તો કૃત્રિમ છે જો નામ પણ શાશ્વતા હોય તો તે ભૂસી શકાય નહિ

વળી કોઇ કહે કે—પૃથ્વી કાય તો ૨૨૦૦૦ બાવીશ હજાર વર્ષથી વધારે ન હોય તો શુ દેવતા આયુષ્ય વધારવાને સમર્થ છે।

તેના જવાબમા કહેવાનુ કે—મૂર્તિ પૃથ્વીકાય જીવ નથી પણ અજીવ વસ્તુ છે તેને અનુપમ દેવશક્તિથી અગણિત વર્ષો પર્યંત પણ રાખી શકાય છે કારણ કે જૈન શાસ્ત્રાનુસારે કોઇ પણ પુદ્ગળ દ્રવ્યનો સર્વથા નાશ અનતા કાળે પણ ન થાય અર્થાત્ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તમામ પુદ્ગળ શાશ્વતા છે। પર્યાયની અપેક્ષાએ અશાશ્વતા છે।

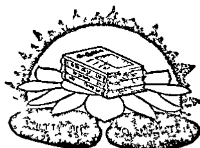
જેમકે પર્વતમા એક પત્થરનો ટુકડો લીઓ તો તે ટુકડાના

પર્યાય બદલાગે પણ બિલકુલ નાશ તો કોઈ કાળે નહિ નહિ જ થાય તે રીતે તમામ પુદ્ગળનુ સમજવુ

વળી શ્રી જબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિમા અવસર્પિણી કાળના પહેલા આરાનું વર્ણન કરતા કહ્યુ છે કે—

> "ગાઢ વનો, વૃક્ષો, ફળ, ફૂલોથી સુશોભિત, સારસ હસ વગેરે જાનવરોથી ભરેલી, એવી વાવડીઓ તથા પુષ્કરિણી અને દીર્ઘિકાઓથી શ્રી જબૂદ્વીપની શોભા થઈ રહી છે"

વિચાર કરો કે—પહેલા આરામા આ વાવડીઓ વગેરે કયાથી આવી? આ ભરતક્ષેત્રમા નવ ક્રોડાક્રોડી સાગરોપમથી તો યુગલીઆ રહેતા હતા તેઓ તો બનાવે નહિ જો તે શાશ્વતી નથી તો પછી કોણે બનાવી? જેમ એ વાવડીઓ એટલા અસખ્યાતા વર્ષની કાયમ રહી તો પછી દેવતાઓની મદદથી મૂર્તિઓ પણ કાયમ કેમ ન રહે?

પ્રકરણ સત્તાવીસમુ

પૂજા

લેખક મુનિશ્રી જયવિજયજી મહારાજ

પૂજાનો અર્થ

પૂજ્યતે ઇતિ પૂજા જેનાથી પવિત્ર થવાય તેને પૂજા કહે છે.

સામાયિક, પ્રતિક્રમણાદિક શુભ ક્રિયાઓથી વૃત્તિઓ સ્થિર ન થતી હોય તેને જ્ઞાનીઓ પૂજાની પ્રવૃત્તિ તરફ દોરે છે સામાન્ય કોઈ પદાર્થ ઉપર ત્રાટક કરી યોગની સ્થિરતાપૂર્વક ધ્યાન કરવાથી વૃત્તિઓ સ્થિર થાય છે પણ ભાવના જાગ્રત થતી નથી, તેથી ઇષ્ટદેવની પ્રતિમાનો આકાર દૃષ્ટિ સન્મુખ રાખી ધ્યાન કરવા માટે પ્રભુપૂજા એ સાધન છે

પ્રભુ પ્રતિમા પાસે નમસ્કાર તથા સ્તવના અને પ્રભુની પૂજા કરી આસનસ્થિરતા દૃષ્ટિસ્થિરતા તથા માનસિક સ્થિરતા કરી પ્રભુના આત્મિક ગુણોને અંતરમા પ્રગટ કરવાથી હૃદય પવિત્ર થાય તેને પૂજા કહે છે

સ્થિરતા વિનાનુ પૂજન અંતર પવિત્ર કરનાર થઇ શકતુ નથી મંદિરમા જઈ ધમાધમ કરતા પ્રતિમાને પાચ પચીશ તિલક કરવાનુ નામ પૂજા નથી પણ પ્રવૃત્તિ છે

હાલની દર્શન પૂજનની ક્રિયા

ગોસાંઇજીના મંદિરોમાં દર્શન વખતે સ્ત્રી–પુરુષોની ગિરદી તથા પરસ્પર સંઘર્ષણ જોઇ જૈનો હસે છે, તેને અનુચિત માને છે તેજ જૈનો મધ્યસ્થપણે ધડીભર વિચાર કરે તો શત્રુંજય (પાલીતાણાના પહાડ)ના મુખ્ય મંદિરમાં પૂજા વખતે પચીશ પચાશ માણસો એક જ પ્રતિમા પાસે દોડાદોડ કરવાથી એક બીજાના શરીર ઘસાય, સ્ત્રી–પુરુષની એક બીજામાં અથડામણ થાય, વખતસર પ્રભુના ઉપર પણ પડી જાય તે વખતે તથા દેરાસરોમાં દર્શન વખતે હજારોની ભીડ થાય છે

પૂજનક્રિયા એ માનસિક સ્થિરતા તથા પવિત્રતા માટે હતી તેને મોજશોખ તથા શૃંગાર વૃદ્ધિના કારણોથી ઇંદ્રિય પોષણમાં પૂજનક્રિયાનો સમાવેશ થઇ ગયો છે, દેરાસરો તથા પ્રભુ પ્રતિમાઓ માત્ર ભક્તિ અને આત્મિક બળ ઉત્પન્ન કરવા માટે હતા, તે આરંભ સમારંભ તથા ઉપાધિ માટે થઈ પડયા છે.

ઉઘાડા કમાડના મંદિરો

આજે તો દેરાસરો તે મોટી વખારો તથા બેંકોના જેવા થઈ પડયા છે લાખો રૂપીઆ દેરાસરોમાં એકઠા કરી તેનો વેપાર ચલાવે છે મીલના કારખાના ચાલે ત્યાં દેવદ્રવ્યથી પાપ લાગી જતું નથી, પણ તે પૈસાથી યુનીવર્સિટી સ્થાપના, કોલેજ, હાઇસ્કૂલ કે હોસ્પીટલ ઉત્પન્ન કરવા વા હુન્નરશાળામાં ખરચવા કોશીષ થાય તો અરરરર! ગજબ થાય! દેવદ્રવ્યના પૈસાથી આવા કાર્ય કરવામાં પાપ નડે, એવો ભય રાખનારા પાપમાં જ પોતાની જીંદગીનો વ્યય કરે છે

ગજબ ચલાવનાર રાજા, પ્રજા ઉપર રેવન્યુટેક્ષ, ઇન્કમટેક્ષ વિગેરે

ને નાખી નાખી રૂપીઆ એકઠા કરી પોતાના તથા કુટુંબના માજશોખમાં ઉડાવે છે, તેમ હાલ કંચન કામિનીના મોહમાં લપટાયેલા ગોમાં વિગેરે ધર્મગુરૂઓ કદાચ દેવના નામે લાખો રૂપીઆ મેળવી તેની ઉપર નાગાઈના કરે તે તો ઠીક છે કે તે સમારી છે એટલે પોતાનો બચાવ કરી શકે

પરંતુ કંચન-કામિનીના સગથી પણ પાપ માનનાર જૈનસાધુઓ વીતરાગ દેવના નામે લાખો રૂપીઆ એકઠા કરવામાં, એક આગી ભાગી નાખીને બીજી ઘડાવવામાં, કુંડલ, મુગટ, હાર વિગેરે દાગીના ઘડાવવામાં જૈન પ્રજા નિર્ધન બનતી જાય છે છતા ગામોગામ ભીખ માગી એક બીજાની દેખાદેખીએ ખાસ પૈસા ઉઘરાવી દેરાસરો ચણાવવામાં, દારૂ, માસ ખાનાર કારીગરોને રંગીન કામમાં લાખો રૂપીઆ આપવામાં, હજારો દીવાબત્તી ઉઘાડી સળગતી રાખી મુંબઈની દીવાળીનો ચિતાર કરવામાં, કોમળ ફુલોને કાતરી, સીવીને નિર્દયતા કરવામાં, ગ્યાસતેલ તથા વિજળીના દીવા બાળવામાં, ચરબીવાળી મીણબત્તીઓ સળગાવવામાં, વેશ્યાના તથા તરગાળાના છોકરાઓને પૈસા આપી ભાડુતી ભક્તિ કરાવી નાચ કરાવવામાં કુવા ખોદાવવામાં, તથા બાગબગીચા કરાવવામાં ઉપદેશ આપે અથવા ધર્મ બતાવે એ ખરેખર દીવાગીરીની વાત છે

નારદ રાજાએ પોતાની ભક્તિથી તીર્થંકરગોત્ર બાંધ્યુ હતું, પણ નાટ્ની ભક્તિથી તીર્થંકર પદ બાંધ્યુ નથી જ્યારે મુંબઈ જેવા શહેરમાં જૈનોની જ્યાં ઘણી વસ્તી છે તથા અમદાવાદ વિગેરે ઘણા શહેરમાં નાટક કરનારા વિષય ભરપૂર તરગાળાના છોકરાઓને નચાવી,

જ્યાં કેવળ શૃંગાર અને વિષયની જ વૃદ્ધિ થતી હોય, ત્યાં ભક્તિ માનનારા અધમ આત્માઓ તીર્થંકરગોત્ર તો બાંધતા બાંધશે, પણ પક્ષી ગોત્ર બાંધી વા તેનાથી પણ અધમ ગતિ ઉપાર્જન કરી સંસાર-ચક્રમાં ભમતા રહેશે

દેરાસરના લાખો રૂા સમેતશિખર વિગેરે તીર્થોના ઝગડા લડાવી દારૂ માંસના ભક્ષક પરદેશીઓને આપવા, વકીલ, બેરીસ્ટરોના ખીસ્સા ભરવા, ટ્રેન ઘોડાગાડીઓની મુસાફરી કરવા, કડીઆ, કારીગર કે સોનીને આપવા, બાગ-બગીચા કરાવવા, અમલદારોમાં ઉડાવવા, મીનો વિગેરે હિંસાજનક કારખાના ચલાવવા, સ્થળે સ્થળે પત્થરા ખડકાવવા, દીવાબત્તીની રોશની સળગાવવા તથા ટ્રસ્ટી કે રોગીઆઓના વેપાર ચલાવવામાં ખરચાય ત્યાં પાપ ન લાગે, **પણ સામાજિક ઉન્નતિના કાર્યોમાં, જનસમાજના શ્રેયમાં, વિદ્યા, વેપાર તથા હુન્નરના કાર્યો ખીલવવામાં, ચૈતન્ય પ્રજાના પોષણમાં ખરચવાથી પાપ લાગે.**

ખરી વાત છે કે કુડ, કપટ, છળ, પ્રપંચ અસત્ય, અનીતિના અધમ અનુયાયીઓના ધર્માદાના ફંડો પાપને જ માર્ગે પ્રલય થાય તેવા પાપમય પૈસાનો સદુપયોગ થાય જ ક્યાંથી? જે મંદિરો આત્મસિદ્ધિ માટે હતા તે મંદિરો માલમિલકત વધવાથી ક્લેશ, કજીયા, બહારની ખોટી શોભા તથા શૃંગારને માટે થઈ ગયા છે આવી અધમ પ્રવૃત્તિઓ ૧૪-૧૫ માં સૈકામાં ભ્રષ્ટ ગુરુઓનું બળ વધારે હોવાથી તે વખતે ચાલતી હતી, **તેથી જ સ્થાનકવાસી (જૈન આર્ય સમાજી અથવા મૂર્તિ પૂજક નહિ) સમાજને અલગ થવાનો વખત આવ્યો** મૂર્તિ માટે બંનેની ભૂલ થઈ છે, તે સ્પષ્ટતાથી સમજવા માટે એક દૃષ્ટાંત આપી આ વિષયને સમાપ્ત કરીશ

સ્થાનકવાસી દેરાવાસીની ભૂલ સમજાવતુ દૃષ્ટાંત

હીરાલાલ અને **મોતીલાલ** નામે બે શેઠ હતા તેઓ સરળ અને ભદ્રિક હૃદયના હતા એક વખતે મોતીલાલે હીરાલાલ પાસેથી ૧૦૦૦ રૂા ઉધારે લીધા લેનારે કે દેનારે ચોપડાને પાને રૂા એક હજાર લખ્યા પણ અંકે લખ્યા નહિ તેમજ ખત, પત્ર કે સહી વિગેરે કાંઈ પણ કર્યું નહિ કારણ કે બનેના હૃદય નિષ્પાપી અને સરલ હતા

થોડા વખત પછી બને શેઠ મરણ પામ્યા એટલે પાછળથી હીરાલાલના પુત્ર **મોહનલાલે** પોતાના ચોપડામા **મોતીલાલના** નામે રૂા એક હજાર જોઇ, એક હજારની સખ્યા ઉપર એક મીંડુ વધારે ચડાવી રૂા દશ હજાર મોતીલાલના પુત્ર માણેકલાલ પાસે માગ્યા

માણેકલાલે તેને કહ્યુ કે—'ચોપડા તપાસી રકમ નીકળશે તો અવશ્ય આપીશ '

તપાસ કરતા પોતાના ચોપડામા રૂા એક હજારની રકમ જોઇ માણેકલાલ વિચારમા પડયો કે—"આમા સાચુ શુ ? મોહનના ચોપડામા રૂા ૧૦ હજારની રકમ લેણી નીકળે છે અને મારા ચોપડામાં રૂા એક હજારની રકમ દેણી નીકળે છે આમા ભૂલ કોની ? મારા કે તેના બાપની ભૂલ ? કે હીરાલાલે જાણી જોઈને એક મીંડુ વધાર્યું હશે ? કે ભૂલ થઇ હશે ? મારા પિતા એક મીંડુ લખતા ભૂલી ગયા હશે ? કે જાણી જોઇ ઓછુ લખ્યુ હશે ? અથવા અમારા બનેના પિતા મરણ પામ્યા પછી હીરાલાલના પુત્ર મોહને એક મીંડુ વધાર્યું હશે ? બાપ બનેના મરણ પામ્યા છે હવે મસાણે પૂછીને ખુલાસો મળે તેમ છે નહિ ત્યારે સાચુ કોણ ?

કોણુ નાચ્યુ છે તેનો નિર્ણય થવો મુસ્કેલ છે માટે એક હજાર
રા ની હા કહીશ તો કદાચ દન હજાર પણ આપના પડરો માટે
સમૂળગી ના જ કહુ કેમકે ખતપત્ર કે સહી જેવુ કાંઈ છે નહિ તેવી
ફરિયાદ ચાલે તેમ નથી માટે માન ના કહેવાગા જ સાર છે ”

દૃષ્ટાતનો ઉપનય

તેમ મૂર્તિની સ્થિતિ પણ તેવી થઇ પડી છે સાતમા સૈકામા ચૈત્યવાસી (ભ્રષ્ટ ગુરુઓ)ની શરૂઆત થઇ, દસામામા વધારે વૃદ્ધિ થઈ અને તેરમાથી પદન્મા સુધીમા તો હદ ઉપરાત પોપ ગુરુઓનુ રાજ્ય વધવાથી જનસમાજને પોતાના પક્ષમા રાખવા તથા દેરાસર અને ધર્માદાના નામે લાખો રૂપીઆ મેળવી પોતાના મોજશોખમા ઉડાડવા તથા અગ્રેસર શેઠીઆઓના વેપાર ચલાવવા માટે આવા રસ્તાઓ કહાડી વરઘોડા, પૂજા તથા સ્વપ્ના વિગેરેના ચડાવામા, પ્રતિષ્ઠા વખતે પ્રભુ બેસાડવા, ધ્વજા, દડ વિગેરેના ચડાવા, ઉપધાન તથા માળ પહેરવાના ચડાવા, એવા અનેક ધધાઓ વધારી પૈસા એકત્રિત કરવાના અનેક પ્રપચો ઉત્પન્ન કરી જે પ્રતિમા ધ્યાન તથા સ્થિરતા માટે હતી, તે મૂળ લક્ષ્ય ભૂલી જઈ શાસ્ત્રથી વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ વધારવાથી મૂર્તિ પૂજકોએ હજારના દશહજાર કરવાનુ કર્યું. ત્યારે સ્થાનકવાસી (હાલના આર્યસમાજી) વિગેરે લોકોએ જોયુ કે—‘ આ તો જુલમ થાય છે, ધર્મ તથા દેવના નામે લોકો માયામા લપેટાઇ, ધન કમાના માટે અનેક પ્રપચો ઉભા કરી જનસમાજને ઉન્માર્ગે દોરવે છે. જો મૂર્તિને માનીશુ તો તે નિમિત્તથી થતી શાસ્ત્રવિરુદ્ધ એવી કેટલીક પ્રવૃત્તિઓ માનવી પડશે. માટે હાલ તો આવા માર્ગભ્રષ્ટ ધર્મગુરુઓ તથા શાસ્ત્રવિરુદ્ધ થતી કેટલીક પ્રવૃત્તિઓથી સમાજને બચાવવા માટે મૂર્તિ માનવાની જરૂર નથી’ એમ જાણી

હજારની ના-મંજુરી કરી અર્થાત્ 'મૂર્તિ જ શાસ્ત્રમા નથી' એવી ભાવના જનસમાજમા ફેલાની

"દુનિયા તો ઝુકતી હય ઝુકાનેવાલા ચાહિએ" જનસમાજ જેમ દોરો તેમ દોરવાય છે આ ગોટાળાની રકમને ૫૦૦ વરસ થયા છતાં તેનું સમાધાન થયુ નથી

મૂર્તિપૂજક દેરાવાસી તથા સ્થાનકવાસી બને મહાવીરના સૂત્રોથી જ એકબીજાનુ ખડનમડન કરી, મહાવીરના નામની મૂર્તિને માટે જ કલેશ કજીયા કરી, એક જ ધર્મને માનનારા છતા વૈર-વિરોધ વધારી મહાવીરના માર્ગથી લાખો અને કરોડો ગાઉ દૂર પડી ગયા છે

જૈનદેવ-નિર્ગ્રંથ (ધન ધાન્યાદિ બાહ્ય તથા રાગ-દ્વેષાદિ અભ્યતર ગ્રથિ-એ બને ગ્રથિ એટલે દોષ-મધનરહિત) છે. તેના નિમિત્તથી આત્માને શાતિ થવી જોઈએ પણ કલેશ, કજીયા કે સોનારૂપાના વધારા કરી ભૂખે મરતી ભારતની આર્યપ્રજાની ભૂખમા વધારો કરવાનુ હોય જ નહિ

પૂજામાં એકાગ્રતા

પૂજા એ આત્માની ભાવના છે આભ્યતર અવલોકન પૂર્વક બાહ્ય સાધનોથી પૂજા કરતા આતરિક નિર્મળતા, જાગ્રતી તથા સ્થિરતા પ્રાપ્ત થાય, તેને જ પૂજા કહી શકાય છે

સ્ત્રી, ધન તથા છોકરા સાચવવા પોતે તૈયાર રહે છે અને જેને ઇષ્ટદેવ માને છે, તે પ્રભુની પ્રતિમા સાચવવા પાચ દશ રૂપીઆનો પગારદાર નોકર (પૂજારી)ને રાખી, તેને પ્રભુ ભળાવી દીએ પોતે કદાચ નવરો થાય તો બે ચાર તિલક કરતો ભાગે ત્યાં પ્રભુ પૂજા ક્યા રહી?

પ્રભુપૂજન વખતે પરમાત્મ ભાવના જાગૃત થવાથી મન, વચન, કાયાની સ્થિરતા વધાવી પ્રભુગુણનુ સ્તવન કરતા અપૂર્વ ભક્તિ-ઉલ્લાસ ઉદ્ભવવાથી તેને પોતાના શરીરનુ કે જગતનુ ભાન જ ન રહે. પ્રભુમય એક તાન જાગવાથી તેની પાસે સર્પ કે સિંહ આવીને ઊભો રહે, કે તેના શરીર ઉપર અગ્નિ પડે તો પણ જેને દેહલક્ષ્ય કે દેહભાનના જાગે નહિ, ત્યારે જ પૂજા થઈ કહેવાય. તેવી પૂજા કરનાર જ પ્રભુની દશા પામી શકે છે પણ સુગધી કેસરનુ લલાટે તિલક કર્યું હોય અને અતર, વિષય-કષાયાદિ દોષો રૂપ મેલથી મલિન થતુ હોય, તો તે પૂજા નહિ, પણ ધર્મપપ્ બતાવવાનો કુળાચાર છે

—લેખકના સદ્બોધ સગ્રહ પુસ્તકમાથી સાભાર ઉધ્ધૃત

વિનાશથી બચવા માટે
વિગ્રહો દાબી દેવામાં ડહાપણ વાપરો
શુદ્ધ જૈનધર્મ એક જ છે તે ભૂલશો નહિ
ધર્મને સારી રીતે સમજો, સમજાવો, અનુસરો
એક્તાનો ધર્મ
વાદપક્ષ વિનાનો ધર્મ
હું પદના ત્યાગનો ધર્મ
વેરઝેર વિનાનો ધર્મ
સ્વાર્થ ત્યાગનો ધર્મ
વીરતા નીડરતાનો ધર્મ
સ્યાદ્વાદનો ધર્મ
એવા સાચા ધર્મનો જ ફેલાવો કરો

ઓ જૈનો! શ્રાવકો! સાધુઓ!

બાહ્ય નામિક ક્રિયાના ઝઘડા છોડો.
ક્રિયાનો સાચો અર્થ—ભાન સમજો, સમજાવો.
સાચા ધર્મભાવનાળી ક્રિયા આદરો, અદરાવો.
ઘમંડ છોડી ઐક્ય સાધો.
પક્ષભેદ છોડી પરમાર્થને પકડો
એક જ અવાજથી બોલો
એક જ માર્ગ પર ચાલો.

નિનિતા ફક્ત કાર્યક્ષેત્રની વહેચણીમા રાખો
થોડાકો વિદ્યાવૃદ્ધિની યોજનામા લાગો
થોડાકો સમાજ સુધારાના યુદ્ધમા મચો
થોડાકો ઐક્યના ચોકીદાર બનો.
અને માત્ર થોડાકો
ધર્મમા, સિદ્ધાતમા નિષ્ણાત બનીને
મતભેદો મટાડવામા મશગુલ રહો

જૈન નામધારી દરેક પક્ષના સાધુઓ !

પક્ષવાદ છોડો ! સપ્રદાયવાદ છોડો !
ભગવાન મહાવીરે એક જ ધર્મ પ્રરૂપ્યો છે.
ભગવાનના વચનના ખોટા અર્થ ન કરો.
એકાતવાદ પકડીને પક્ષો પાડયા છે તે
સાચો ધર્મ નથી
સપ્રદાયવાદના ઈજારદાર ન બનો
પૂર્વજોએ પાડેલા પક્ષભેદના પાપનુ પ્રાયશ્ચિત કરો.
સત્યધર્મ – મૂળધર્મ સમજો, સમજાવો.
પોતાની નિર્બળતા કબૂલ કરવી તે
પ્રામાણિકતા છે
પોતાની નિર્બળતાની છૂટ ભગવાનના નામે
ચડાવવી તે અધર્મ છે.
હજીએ બાજી હાથમા છે.

વિનાશથી બચવા માટે
વિરોધો દાબી દેવામા ડહાપણ વાપરો
શુદ્ધ જૈનધર્મ એક જ છે તે ભૂલશો નહિ
ધર્મને સારી રીતે સમજો, સમજાવો, અનુસરો
એક્તાનો ધર્મ
વાદપક્ષ વિનાનો ધર્મ
હુંપદના ત્યાગનો ધર્મ
વેરઝેર વિનાનો ધર્મ
સ્વાર્થ ત્યાગનો ધર્મ
વીરતા નીડરતાનો ધર્મ
સ્યાદ્‌વાદનો ધર્મ
એવા સાચા ધર્મનો જ ફેલાવો કરો

ઓ જૈનો ! શ્રાવકો ! સાધુઓ !

બાહ્ય ધાર્મિક ક્રિયાના ઝઘડા છોડો.
ક્રિયાનો સાચો અર્થ—ભાન સમજો, સમજાવો.
સાચા ધર્મભાવનાળી ક્રિયા આદરો, આદરાવો.
ઘમડ છોડી ઐકય સાધો.
પક્ષભેદ છોડી પરમાર્થને પકડો
એક જ અવાજથી બોલો
એક જ માર્ગ પર ચાલો.

લોકોના વહેમ, સ્વાર્થ, લોભ, અભિમાન આળસ
વગેરે ખામીઓ દૂર કરો

યુગ પલટાયો છે

યુગ પ્રધાન ઉત્પન્ન કરો

યુગપ્રધાન તમારામાંથી જ પાકશે
અને પાકવો જોઇએ એવી શ્રદ્ધા રાખો

યાદ રાખો—

જેવાને તેવું જ મળે છે
જેવા આપણે હોઇએ તેવા જ
ગુરુ કે નેતા મળે છે.

માટે—

યુગપ્રધાન ઉત્પન્ન કરવો એ જ તમારૂં ધ્યેય હોવું જોઇએ
યુગપ્રધાનના સ્વપ્ના એ જ તમારો આનંદ હોવો જોઇએ
યુગપ્રધાન ! યુગપ્રધાન !

એ જ તમારૂં જીવન, આશા અને મંત્ર હોવો જોઇએ
તેને માટે જમીન તૈયાર કરો
તેના આંદોલન ફેલાવો

પક્ષભેદથી ધર્મનો હ્રાસ થતો અટકાવો
જૈનધર્મના વિકાસ-પ્રચારમા ઉદ્યમવત થાઓ.
તમે શ્રાવકોના પૂજ્ય છો
શ્રાવકો તમને જ અનુસરે છે
ધર્મમા એક્તા લાવવી તે તમારા જ હાથમા છે.
કર્તવ્ય ચૂકશો તો પસ્તાશો
પ્રાતેપ્રાત અને ગામેગામના જૈનોમા
એકતા, વિદ્યા, સમાજસુધારણા અને
ઉત્સાહનો પવન ફુકો.
રાજદ્વારી હિલચાલથી અલગ રહેજો.
લોકોને જ્ઞાનના ચક્ષુ આપો
એકતાની હુફ આપો
ઉત્સાહની શક્તિ આપો
લોકોની સ્વતત્ર રીતે વિચાર કરવાની શક્તિ કેળવો.
ખોટી માન્યતાઓ દૂર કરો
વરઘોડા, પૂજાના ઠઠેરા, મોઘા જલસા, ખરચાળ
ઉજમણા, ચોમાસામા ગુરુદર્શન વગેરે
વગેરે પાછળ નકામા ખર્ચ કરતા લોકોને રોકો
ધર્મજ્ઞાન વધારવાના ઉપાયો યોજો
સ્રીઓ, પુરુષો અને બાળકોના હૃદયમા
નવુ ચેતન રેડી
શક્તિમાન બનાવો

લોકોના વહેમ, સ્વાર્થ, લોભ, અભિમાન આળસ
વગેરે ખામીઓ દૂર કરો

યુગ પલટાયો છે

યુગ પ્રધાન ઉત્પન્ન કરો

યુગપ્રધાન તમારામાંથી જ પાકશે
અને પાકવો જોઈએ એવી શ્રદ્ધા રાખો

યાદ રાખો—

જેવાને તેવું જ મળે છે
જેવા આપણે હોઈએ તેવા જ
ગુરુ કે નેતા મળે છે.

માટે—

યુગપ્રધાન ઉત્પન્ન કરવો એ જ તમારું ધ્યેય હોવું જોઈએ
યુગપ્રધાનનાં સ્વપ્નાં એ જ તમારો આનંદ હોવો જોઈએ
યુગપ્રધાન! યુગપ્રધાન!
એ જ તમારું જીવન, આશા અને મંત્ર હોવાં જોઈએ
તેને માટે જમીન તૈયાર કરો
તેના આંદોલન ફેલાવો

પક્ષભેદથી ધર્મનો હ્રાસ થ
જૈનધર્મના વિકાસ-પ્રચારમા ઉ
તમે શ્રાવકોના પૂજ્ય
શ્રાવકો તમને જ અનુસ
ધર્મમા એકતા લાવવી તે તમારા
કર્તવ્ય ચૂકશે તો પસ્ત
પ્રાતેપ્રાત અને ગામેગામના
એકતા, વિદ્યા, સમાજસુધાર
ઉત્સાહનો પવન ફુંકે
રાજદ્વારી હિલચાલથી અલગ
લોકોને જ્ઞાનના ચક્ષુ આ
એકતાની હુંફ આપે
ઉત્સાહની શક્તિ આપે
લોકોની સ્વતત્ર રીતે વિચાર કરવા
ખોટી માન્યતાઓ
વરઘોડા, પૂજાના ઠઠેરા, મોઘા
ઉજમણા, ચોમાસામા
વગેરે પાછળ નકામા ખર્ચ
ધર્મજ્ઞાન વધારનાના
સ્ત્રીઓ, પુરુષો અને
નવુ ચેતન
શક્તિવાન

યુગપ્રધાનનું કાર્ય સરળ બનાવવા માટે—

યાદ રાખો કે

નબળો સબળાની કદર કરી શક્તો નથી
મૂર્ખ જ્ઞાનીને પીછાની શકતો નથી

માટે—

યુગપુરુષને ઓળખે અને સમજે
તેવો યોગ્ય સમાજ બનાવો
સ્ત્રી પુરુષોને બુદ્ધિશાળી અને બહાદુર બનાવો
કે જેથી—

યુગપુરુષને ઓળખી શકે
યુગપુરુષનુ મહાત્મ્ય સમજી શકે
યુગપુરુષનો ઉપદેશ ગ્રહણ કરી શકે
યુગપુરુષની આજ્ઞા આચારમાં મૂકી શકે
અને ધર્મની એકતા સાધી શકે
ખોટી માન્યતાઓ, શંકાઓને તિલાજલી આપો
યુગપ્રધાનના સૈનિક બનવા
સાચા ધર્મને માર્ગે ચડવા, ચડાવવા
આજથી જ તત્પર બનો
અને

જૈનધર્મની એકતાનો ડંકો વગાડો

☆

યુગપ્રધાનનું કાર્ય સરળ બનાવવા માટે—

યાદ રાખો કે

નબળો સબળાની કદર કરી શક્તો નથી
મૂર્ખ જ્ઞાનીને પીછાની શકતો નથી

માટે—

યુગપુરુષને ઓળખો અને સમજો
તેનો યોગ્ય સમાજ બનાવો
સ્ત્રી પુરુષોને બુદ્ધિશાળી અને બહાદુર બનાવો
કે જેથી—

યુગપુરુષને ઓળખી શકે
યુગપુરુષનું મહાત્મ્ય સમજી શકે
યુગપુરુષનો ઉપદેશ ગ્રહણ કરી શકે
યુગપુરુષની આજ્ઞા આચારમાં મૂકી શકે
અને ધર્મની એકતા સાધી શકે
ખોટી માન્યતાઓ, શંકાઓને તિલાજલી આપો
યુગપ્રધાનના સૈનિક બનવા
સાચા ધર્મને માર્ગે ચડવા, ચડાવવા
આજથી જ તત્પર બનો
અને

જૈનધર્મની એકતાનો ડંકો વગાડો

☆